KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1999
4

A TARTALOMBÓL:

TÖRVÉNYRŐL, TÖRVÉNYRE
(HAZAI KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYEK
AZ ELMÚLT 50 ÉVBEN)

OMIKK – AZ ELSŐ ISO 9002 SZERINT
TANÚSÍTOTT, KÖNYVTÁRRA ÉPÜLŐ
SZOLGÁLTATÓ INTÉZMÉNY
MAGYARORSZÁGON

A NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI VILÁG NAGY
KÉRDÉSEI (NEMZETKÖZI KONFERENCIA
A NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI
SZOLGÁLTATÁSOKRÓL) ICNBS –
INTERNATIONAL CONFERENCE
ON NATIONAL BIBLIOGRAPHIC SERVICES
(TEMATIKUS ÖSSZEÁLLÍTÁS)

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TISZTELT OLVASÓ!

Szerkesztőségünk örömére szolgál, hogy folyamatosan érkeznek hozzánk a magas színvonalú, jobbnál jobb írások, melyek közreadását fontosnak tartjuk. A hosszadalmasra sikerülő negyedéves megjelenés és a terjedelemi korlátok azonban behatárolják vágyainkat, ráadásul, főként technikai okok miatt, lassabban tudjuk megjelentetni a számokat, mint ahogy azt szeretnénk. Ezért merült fel bennünk egy összevont szám (2000. 1/2.) gondolata, amellyel szeretnénk utolérni magunkat.

Jelen számunk 2000-re áthúzódó megjelenése miatt, szükségessé vált, hogy a 2000-re érvényes előfizetési számlát ebben a számunkban küldjük ki. Kérjük, ne feledjék átutalni, mert csak a befizetést teljesítőknek tudunk példányt küldeni a 2000. évi számokból.
Anyagi forrásaink jobb kihasználása érdekében azt tervezzük, hogy az 1997-1999 közötti évek mutatóit összevontan, elektronikus formában kínáljuk olvasóinknak, egy olyan helyet megadva az OSZK szerverén, ahonnal FTP-vel letölthetők az adatok. Azok számára, akik nem rendelkeznek hálózati csatlakozással, floppyn küldjük ki a mutatókat, de kérjük ezt jelezzék.

Jó hír, hogy 2000-ben sem emeljük lapunk előfizetési árát.
Tervezzük, hogy 2000-ben különszámban közreadjuk a Kitüntetett könyvtárosok névtárát (Gerő Gyula és Rácz Ágnes szerkesztésében), melynek megrendeléséhez e számban megtalálják az előfizetési felhívást.

Szerkesztőségünk arra törekszik, hogy egy-egy számunkba akár több, szakmai szempontból figyelmet érdemlő tematikus összeállítás kerüljön be. Mostani számunkban ilyen különleges csemege az ICNBS konferencia (nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról) előadásainak közreadása fordításban, melyhez anyagi támogatást a Nemzeti Kulturális Alapprogramtól kaptunk, szakmai szerkesztését pedig Berke Barnabásné végezte.

Jó olvasást, böngészést kívánunk e számunkhoz, remélve, hogy a tanulmányok kárpótolják a késedelmes megjelenésért.

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

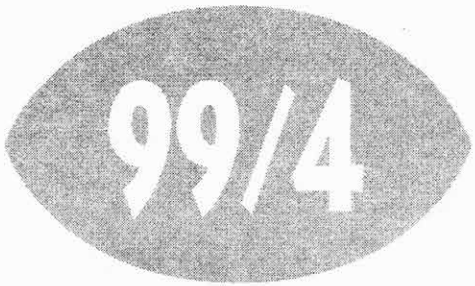

ÚJ FOLYAM 9. (45.) ÉVFOLYAM 1999. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: Hegedűs Péter FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Posta Éva ❀
Szerkesztőség: OSZK-KMK Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,- Ft + ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft + ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 60EUR. ❀ Terjeszti az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: Monok István. Készítette: ETO-PRINT Nyomdaipari Kft. Felelős vezető: Balogh Mihály ügyvezető igazgató. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:
DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature & Information Science
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

Köszönetet mondunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Szakkollégiumának a folyóiratnak adott támogatásért.

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/4

TARTALOM

Sipos Anna Magdolna: Törvényről, törvényre 735
Pintér László: „Public Library"-csata, a'la Pécs, anno 1975-1985 774
Csubák Antoaneta: OMIKK - az első ISO 9002 szerint tanúsított, könyvtárra épülő szolgáltató intézmény Magyarországon 788

KITEKINTÉS

A NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI VILÁG NAGY KÉRDÉSEI
Nemzetközi Konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról (ICNBS-International Conference on National Bibliographic Services, Koppenhága, 1998. november 25-27.)
Berke Barnabásné: A vendégszerkesztő bevezetője 797
Beaudiquez, Marcelle: Nemzeti bibliográfiai szolgáltatások a 21. században: fejlődés és forradalom *(Ford.: Berke Barnabásné)* 799
Jacobsen, Grethe: A nemzeti bibliográfiai gyűjtőkör kérdései *(Ford.: Orbán Éva)* 804
Madison, Olivia M.A.: A nemzetközi bibliográfiai számbavétel normatívái. *Javaslat a nemzeti bibliográfiai rekordok alapvető adatkövetelményeire (Ford.: Murányi Lajos)* 811
Vitiello, Giuseppe: A kötelespéldányok és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások. *Az együttműködési törekvésekből és a konvergencia-jelenségből adódó fejlemények (Töm.: Murányi Lajos)* 819
Smith, Robert: Terjesztés és csere *(Ford.: Orbán Éva)* 834

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Holley, Robert P.: Az IFLA Bibliográfiai Szekciójának „Bibliográfiai ellenőrzés és nemzeti bibliográfia" tárgyú felmérésének eredményei (Ford.: Mohor Jenő). . . 842
Byrum, John D.: Mennyire szerepelnek az elektronikus dokumentumok a nemzeti bibliográfiákban? *Egy 1998 májusában és júniusában végzett felmérés eredményei* (Ford.: Hegyközi Ilona) 856
Bourne, Ross: A nemzeti bibliográfiai intézetek és a könyvkereskedelem *(Ford.: Mohor Jenő)* 863
McIlwaine, I. C. - Chan, Lois May: Tartalmi keresés a nemzeti bibliográfiákban *(Ford.: Orbán Éva)* 869
Reynolds, Regina Romano: Az időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételének összehangolása a digitális korszakban *(Ford.: Gazdag Tiborné)*. 875
A **nemzeti** bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megújítására. *Koppenhága, 1998. november 25-27. (Ford.: Berke Barnabásné)* 888

VÁLOGATÁS AZ OSZK ÚJ SZERZEMÉNYEIBŐL. 893

CD-ROM BEMUTATÓ

Drótos László: Irodalmi lexikon 1998. 900

KÖNYVSZEMLE

Hogyan lehetünk jobb főnökök?
Sándori Zsuzsanna: Könyvtárvezetési ismeretek (Ism.: Kovács Katalin). 905
Menedzsment: a túlélési pánik egyik varázsszere, avagy: tanuljunk könnyen, gyorsan balettozni
Mikulás Gábor: Menedzsment. Bevezetés 7 vezetői teszttel, 222 információs és könyvtári példával. (Ism.: Mohor Jenő) 909
Magyarország nyomdászattörténete - kézikönyv és tankönyv
V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon 1473-1800 (Ism.: Hangodi Ágnes) 912

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL 917

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

Könyvtár- és információtudomány 925
Könyvtár- és tájékoztatásügy 929
Könyvtárak és tájékoztatási rendszerek 951
Munkafolyamatok és szolgáltatások 961
Tájékoztatási rendszerek 980
Vezetés, irányítás 985
Felhasználók és használat 993
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 999
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 1003

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes
Az ICNBS (Nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról) c. részt szerkesztette: Berke Barnabásné

E számunk szerzői, közreműködői:
Beaudiquez, Marcelle (Bibliothèque Nationale de France, Párizs, Franciaország), Berke Barnabásné (OSZK), Bourne, Ross (The British Library, National Bibliographic Service, Boston Spa, Nagy-Britannia), Byrum, John D. (Library of Congress, Regional and Cooperative Cataloging, Washington, USA), Chan, Louis May (School of Library, Archive and Information Studies, London, Nagy-Britannia), Csubák Antoaneta (Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp.), Fazokas Eszter (OSZK KMK, Bp.), Futala Tibor (az OMK ny. vezetője) Gazdag Tiborné (OSZK, Bp.), Hangodi Ágnes (ELTE BTK Könyvtártudományi -Informatikai tanszék, Bp.) Hegyközi Ilona (OSZK KMK, Bp.) Holley, Robert (Wayne State University, Detroit, Michigan, USA), Jacobsen, Grete (Royal Library, Koppenhága, Dánia), Katsányi Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője), Koltay Tibor (Szent István Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtár, Gödöllő), Kovács Katalin (OSZK KMK), Madison, Olivia M. A. (Iowa State University, Library Services, Iowa, USA), Mohor Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgatóhelyettese), Murányi Lajos (MTA Központi Könyvtár, Bp.), Nagypál László (OSZK KMK, Bp.), McIlwanie, J. C. (School of Library and Information Studies, London, Nagy-Britannia), Orbán Éva (Szent István Állatorvos-tudományi Egyetem Központi Könyvtára, Bp.), Papp István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese), Pintér László (Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar, Pécs)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTS-ANGABEN

From law to law
SIPOS Anna Magdolna

Beside an analysis of the library legislation of Hungary in the past almost 50 years, a detailed description is given of its social, political and cultural background. The first law analysed is government decision number 204-3/1952 on the development of the Hungarian library system. It had introduced a unified system of supervision and administration, and declared, that county and district libraries had to be organised. (The library network followed the structure of administration just like in the Soviet Union.) The regulations that followed dealt with the details such as stock taking, personnel requirements, etc. Libraries used to serve daily politics in the first instance, and in many cases professional work was at a disadvantage. The next very important regulation was issued in 1956. It was the merit of this law-decree that in order to create a unified library system, it had decided to set up networks, and made provisions for general and supervisory services. As overlapping networks had come into being, the library system also became more complex, and it created many difficulties that the 18 thousand libraries belonged under the authority of some 20 ministries or national authorities. The decree enhanced the development of professionalism, however, it had the disadvantage of centralising the library system too much. In 1976 another library act was passed together with its enacting clause, that was followed by yet another one in 1978 on the structure and functioning of the library system. Networks remained the most important elements of the library system, but regional and subject co-operation was also emphasised. Its problem was that the maintainer had become responsible for general supervision, and that no clear measures were taken so far as the responsibility for the financial management of libraries was concerned. At the end of the 1980s, after the political change, the changing needs of users and the shift in the activity of libraries made legal alterations necessary as well. In 1992 a draft was made that had not become an act. However, in 1995 another working group was set up for the elaboration of the law, and the Parliament passed the cultural law number CXL. in December 1997,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

of which library laws were a part of. Only public library services belong under the scope of the act. The support of libraries was linked to the criteria of becoming public service institutions. The notion of „public" was rather difficult to define, and parts regarding scientific and special library provision are also contradictory in many respects. (pp. 735-773)

„Public library" - battle a'la Pécs anno 1976-1985
PINTÉR László

In the 1999/2. issues of Könyvtári Figyelő, several articles dealt with the history of the emergence and spread of the Anglo-Saxon public library model in Hungary (cf. the studies of Tibor Futala, Gyula Tóth, Miklós Fogararssy, István Sallai in the previous issue). In 1973 „Public library provision. Guidelines for long-term planning", issued by the Centre for Library Science and Methodology of the National Széchényi Library, was considered a basic document, used by libraries when asking for greater support from their maintainers for development. The study of Pintér demonstrates a possible realisation of the theory by means of describing the situation of the Pécs Town Library in the seventies and eighties. The development of the Pécs Town Library and its network stopped, its collection got into poorer and poorer condition. The town council being the maintainer made a large scale supervision in the library in order to determine how far the situation matches the aims of library policy. The quotations taken from the report of the 1973 supervision drew a vivid picture of the cultural, political, professional situation of the time, as well as of the professional duties of the library. It is also obvious today, that relatively little of the plans of that time (building, enlarging) have been realised. (pp. 774-787)

National Technical Information Centre and Library - the first ISO 9002 certified services built on a library in Hungary
CSUBÁK Antoaneta

In May 1999 auditors of TÜV Rhenland EUROQUA carried out a certification procedure in the National Technical Information Centre and Library and declared that the quality assurance system introduced in the four basic functions (library, information, technical-economic, editing, translation and publication) meet the provisions of the ISO 9002 standard. It can be said that the National Technical Information Centre and Library is the first non-profit, government budgeted institution in Hungary that has a certified quality assurance system so far as its library-based services are concerned. Standards ISO 9001, 9002 and 9003 apply to production companies, but they have also been adapted to service institutions (standard ISO 9004-2). The National Technical Information Centre and Library has prepared with the aid of an external counselling company. Phases of the preparation were: survey of the state-of-the-art, scheduling; establishing the quality organisation; training; formulating the quality policy; creating the documentation system; implementing the system, its operation; internal auditing; amendments; TÜV auditing, improvements; managerial decree; TÜV certification. The National Technical Information Centre and Library expects the certification to increase the trust and satisfaction of users; to ensure permanently high quality services; to cease parallel work; easiness of supervision; change of attitude; and efficient operation through corrective measures. (pp. 788-795)

Abroad

ICNBS - International Conference on National Bibliographic Services. (Copenhagen, 25-27 November, 1998)
Invited editor: Berke Barnabásné

In 1977 Unesco sponsored the International Congress on National Bibliographies. From this conference arose recommendations that have influenced the development of national bibliographies over the last 20 years and which are responsible for significant imp rovement in the quality of bibliographic exchange among libraries throughout the world. The bibliographic landscape has undergone dramatic changes, not only with the format of published bibliographies, which are increasingly available on-line rather than in print, but also with the format of the publications which national bibliographies are recording for posterity, especially through the Internet. Therefore it is timely to re-examine the 1977 guidelines.

Bourne, Ross: Introduction.
(Transl.: Berke Barnabásné) (pp. 797-798)

Beaudiquez, Marcelle: National bibliographic services in the 21st century: evolution and revolution
(Transl.: Berke Barnabásné) (pp. 799-803)

Jacobsen, Grethe: Coverage.
(Transl.: Orbán Éva) (pp. 804-810)

Madison, Olivia: Standards for international bibliographic control.
(Transl.: Hegyközi Ilona) (pp. 811-818)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vitiello, Giuseppe: Legal deposit and national bibliographic services.
(Transl.: Murányi Lajos) (pp. 819-833)

Smith, Robert: Distribution and exchange.
(Transl.: Orbán Éva) (pp. 834-841)

Holley, Robert: Results of a „Survey of bibliographic control and national bibliography.
(Transl.: Mohor Jenő) (pp. 842-855)

Byrum, John D.: Inclusion of information covering electronic resources in national bibliographies: results.
(Transl.: Murányi Lajos) (pp. 856-862)

McIlwaine, I.C. - Chan, Lois May: Subject retrieval in national bibliographies.
(Transl.: Orbán Éva) (pp. 869-874)

Reynold, Regina Romano: Harmonising bibliographic control of serials in the digital age.
(Transl.: Gazdag Tiborné) (pp. 875-887)

Unesco 1977 recommendations on National Bibliographies.
(Transl.: Berke Barnabásné) (pp. 888-891)

Selection from the recent foreign acquisitions of the NSzL
(pp. 893-899)

CD-ROM review

DRÓTOS László: Literary lexicon. 1998.
(pp. 900-904)

Book reviews

How to become good bosses?
(Sándori Zsuzsanna: Könyvtárvezetési ismeretek)
(Rev.: Kovács Katalin) (pp. 905-908)

Management: one of the magical stuffs for survival panic, or: let us become ballet dancers the easy way.
(Mikulás Gábor: Marketing.)
(Rev.: Mohor Jenő) (pp. 909-912)

The history of printing in Hungary - a manual and textbook
(V. Ecsedy Judit: Printing in Hungary 1473-1800)
(Rev.: Hangodi Ágnes)(pp. 912-916)

Selected accession list of the Library Science Library
(pp. 917-924)

From foreign journals (Abstracts)
(pp. 925-1009)

Inhaltsangaben

Von einem Gesetz zum anderen.
Bibliotheksgesetze der vergangenen 50 Jahre
SIPOS Anna Magdolna

Neben der Analyse der Bibliotheksgesetze, die in den vergangenen 50 Jahren enstanden, wird ein detailiertes Bild über den gesellschaftlichen, politischen und kulturellen Hintergrund der rechtlichen Regelung dieser Periode in der Studie dargeboten. Zuerst wird der Beschluß des Ministerrates Nr. 204-3/1952 über die Förderung des ungarischen Bibliothekswesens analysiert; das Gesetz leitete ein einheitliches Leitungs- und Aufsichtssystem ein, und entschied über die Gründung von Bezirks- und Kreisbibliotheken. (Nach sowjetischem Muster wurde das Bibliothekssystem zur Verwaltungsstruktur passend gestaltet.) Die nachfolgenden Verordnungen bestimmten auch Teilaufgaben, wie z.B. die Inventarisierung, die Normativen des Personals, usw. Die Bibliotheken dienten hauptsächlich der Tagespolitik, allerdings auf Kosten der Qualität der beruflichen Tätigkeit. Die zweite Regelung von großer Wichtigkeit entstand im Jahr 1956. Der positive Zug dieser Regelung bestand darin, daß sie im Interesse eines einheitlichen Bibliothekssystems über die Organisation von Bibliotheksnetzen entschied, und daß die allgemeine und fachliche Aufsicht dieser Netze vorsah. Mit dem Entstehen dieser Netze, die einander oft überdeckten, ist das System viel komplizierter geworden: es gab Schwierigkeiten aus der Tatsache, daß die etwa 18 000 Bibliotheken 20 verschiedenen Ministerien und Landesbehörden unterstanden. Es wurde die berufliche Tätigkeit stark unterstützt, aber es hatte die negative Folge, daß das Bibliothekssystem in hohem Maße zentralisiert war. 1976 wurde ein neues Bibliotheksgesetz verabschiedet, das zwei Jahre später von einer Verordnung ergänzt wurde, die über die Struktur und Tätigkeit des Systems entschied. Das bestim-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mende Element des Systems blieb weiterhin das Bibliotheksnetz. Es wurden regionale und fachliche Kooperationskreise ins Leben gerufen, mit dem Nachteil, daß
a)die Träger der Einrichtungen auch für die allgemeine und fachliche Aufsicht zuständig waren, und
b) daß es nicht exakt über die Pflicht der Finanzierung der Bibliotheken entschieden wurde.
Am Ende der 80er Jahre, nach der politischen Wende machten die veränderten Leseransprüche und die veränderten Tätigkeitsbereiche der Bibliotheken die Neugestaltung des Bibliotheksgesetzes notwendig. 1992 entstand ein Gesetzentwurf, aber daraus wurde kein Gesetz. 1995 war eine Arbeitsgruppe zur Vorbereitung einer neuen Konzeption gegründet, und im Dezember 1997 wurde das Gesetz über das kulturelle Erbe Nr. CXL verabschiedet, in dem sich auch die Regelung des Bibliothekswesens befindet. Es geht hier bloß um die öffentliche Literaturversorgung, wo die Frage der Versorgung von der Seite der Benutzer bestimmt wird. Die finanzielle Unterstützung der Bibliotheken wird mit dem Kriterium der Öffentlichkeit zusammengebunden. Es gibt Schwierigkeiten mit der Deutung des Begriffes „Öffentlichkeit", und die Regelung der Literaturversorgung durch wissenschaftliche und Spezialbibliotheken ist auch widerspruchsvoll. (S. 735-773)

Die „Public-Library"-Schlacht in Fünfkirchen zwischen 1975 und 1985
PINTÉR László

In dem zweiten Heft 1999 der Zeitschrift „Könyvtári Figyelő" beschäftigten sich mehrere Studien mit dem Erscheinen und der Verbreitung des angelsächsischen Bibliotheksmodells in Ungarn (siehe die Schriften von Tibor Futala, Gyula Tóth, Miklós Fogarassy, István Sallai). Im Jahr 1973 galt die Publikation des Methodischen Zentrums der Széchényi-Nationalbibliothek „Die Bibliotheksversorgung in den öffentlichen Bibliotheken. Richtlinien zur perspektivischen Planung" als ein Grunddokument, das für die Bibliotheken auch zu dem Zweck diente, diese Richtlinien zitierend von ihren Trägern zu den Entwicklungen in der Bibliothek mehr Unterstützung beanspruchen zu können. Die Studie stellt durch die Situation der Stadtbibliothek in den Siebziger-Achtzigerjahren die Verwirklichung der Theorie in einer möglichen Version dar. Die Entwicklung der Stadtbibliothek und ihrer Zweigstellen stockte, die Buchsammlungen wurden abgetragen. Der Stadtrat als Träger verordnete eine komplexe Untersuchung in der Bibliothek, um festzustellen, wieweit diese Lage den bibliothekspolitischen Zielsetzungen entspricht. Aus den Zitaten der damaligen Fachaufsichtsberichte entfaltet sich ein plastisches Bild von den damaligen kulturellen, politischen, beruflichen Zuständen und den zukünftigen Aufgaben der Stadtbibliothek. Heute ist es schon offensichtlich, daß verhältnismäßig wenig aus den damaligen Entwicklungsplänen (Erweiterungs- und Bauplänen) verwirklicht wurde. (S. 774-787)

OMIKK - die erste auf eine Bibliothek basierte Dienstleistungseinrichtung, die nach ISO 9002 qualifiziert wurde
CSUBÁK Antoaneta

Im Mai 1999 wurde ein Beweisvorgang von den Auditoren der Firma TÜV Rhenland EUROQUA in der Landesbibliothek und Informationszentrum für Technologie (OMIKK) abgewickelt. Es wurde festgestellt, daß das ausgebaute und eingeführte Qualitätssicherungssystem der Einrichtung, das sich auf vier Grundtätigkeiten (Bibliotheks- und Informationsdienstleistungen, die Redaktion technologisch-wirtschaftlicher Publikationen und Übersetzungen) bezieht, den Vorschriften der Norm ISO 9002 entspricht. OMIKK ist die erste Non-Profit-Einrichtung in Ungarn, die ein bewiesenes Qualitätssicherungssystem besitzt.
Die Normen ISO 9001, 9002 und 9003 bezogen sich bis dahin auf Unternehmen, aber heute wurden sie auch auf dienstleistende Firmen ausgedehnt (ISO 9004-2). OMIKK bereitete sich auf den Prozeß mit Hilfe einer Ratgeberfirma vor. Die Etappen der Vorbereitung waren: Lagenanalyse; Planung; Gründung einer Qualitätsorganisation; Ausbildung; Festsetzung einer Qualitätspolitik; Aufstellung eines Dokumentationssystems; Einführung des Systems; Operation; innere Auditierung; Korrektionen; Auditierung durch TÜV; Korrektionen; Erklärung des Direktors; TÜV-Beweisvorgang. OMIKK erwartet als Folgen: Vertrauen und Zufriedenheit der Nutzer; Dienstleistungen von ausgeglichen guter Qualität; die Aufhebung von Verdoppelungen; Transparenz; die Änderung der Annäherungsweise und Einsparungen durch Korrektionsmaßnahmen. (S. 788-795)

Ausblick

ICNBS - International Conference on National Bibliographic Services
Internationale Konferenz über die nationalbibliographischen Dienstleistungen (Kopenhagen, 25 bis 27 November 1998).

Thematische Sektion.
Gastredakteurin: Berke Barnabásné

1977 sponsorte die Organisation der Vereinten Nationen für Erziehung, Wissenschaft und Kultur (UNESCO)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eine Internationale Konferenz über die Nationalbibliographien. Aus dieser Konferenz stammen diese Empfehlungen, die in den vergangenen 20 Jahren die Entwicklung der Nationalbibliographien beeinflußten, und die in der Qualitätserhöhung in dem bibliographischen Datenaustausch zwischen Bibliotheken weltweit eine große Rolle spielten. Die bibliographische Landschaft erlebte dramatische Änderungen nicht nur im Format der veröffentlichten Bibliographien - die immer mehr online als gedruckt zugreifbar sind -, sondern auch im Format der Publikationen, die durch Nationalbibliographien für die Zukunft erschlossen werden - besonders über das Internet. Es ist höchste Zeit, die Richtlinien aus 1977 zu überprüfen.

Beaudiquez, Marcelle: Nationalbibliographische Dienstleistungen im 21. Jahrhundert: Evolution und Revolution.
(Übers.: Berke Barnabásné) (S. 799-803)

Jacobsen, Grethe: Deckung von Publikationen.
(Übers.: Orbán Éva) (S. 804-810)

Madison, Olivia: Normen für die internationale bibliographische Kontrolle.
(Übers.: Hegyközi Ilona) (S. 811-818)

Vitiello, Giuseppe: Pflichtexemplare und die nationalbibliographischen Dienstleistungen.
(Übers.: Murányi Lajos) (S. 819-833)

Smith, Robert: Vertrieb und Austausch.
(Übers.: Orbán Éva) (S. 834-841)

Holley, Robert: Die Ergebnisse der „Untersuchung der bibliographischen Erschließung und der Nationalbibliographie".
(Übers.: Mohor Jenő) (S. 842-855)

Byrum, Ross: Die Einschließung: Daten über elektronische Dokumente in den Nationalbibliographien.
(Übers.: Murányi Lajos) (S. 856-862)

Bourne, Ross: Nationalbibliographische Zentren und der Buchsektor.
(Übers.: Mohor Jenő) (S. 863-868)

McIlwaine, I.C. - Chan, Lois May: Inhaltliche Erschließung in Nationalbibliographien.
(Übers.: Orbán Éva) (S. 869-874)

Reynold, Regina Romano: Harmonisierung der bibliographischen Kontrolle im digitalen Zeitalter.
(Übers.: Gazdag Tiborné) (S. 875-887)

Die endgültigen Empfehlungen der internationalen Konferenz über die nationalbibliographischen Dienstleistungen.
(Übers.: Berke Barnabásné) (S. 888-891)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Széchényi Nationalbibliothek
(S. 893-899)

CD-ROM-Schau

Drótos László: Literaturlexikon. 1998.
(S. 900-904)

Buchbesprechungen

Wie kann man ein guter Boss sein? (Sándori Zsuzsanna: Könyvtárvezetési ismeretek. Grundlagen der Bibliotheksleitung)
(Rez.: Kovács Katalin) (S. 905-908)

Das Management: ein Wundermittel für das Überleben, oder Wie lernt man leicht und schnell Ballett tanzen. (Mikulás Gábor: Marketing)
(Rez.: Mohor Jenő) (S. 909-912)

Die Geschichte des Buchdrucks in Ungarn: ein Nachschlagewerk und ein Lehrbuch in einem. (V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon 1473-1800. Die Geschichte des Buchdrucks in Ungarn 1473-1800)
(Rez.: Hangodi Ágnes) (S. 912-916)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft
(S. 917-924)

Aus ausländischen Zeitschriften
(S. 925-1009)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Törvényről, törvényre

Sipos Anna Magdolna

1997 végén – minden különösebb sajtóvisszhang nélkül – az Országgyűlés jóváhagyta a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló *1997. évi CXL. törvényt* [1]. A szakembernek, akinek a szakterületére vonatkozó jogszabályok alapos ismerete, alkalmazása napi feladat, ilyenkor óhatatlanul összehasonlítási kényszerei támadnak. Megjelennek a többnyire csak tanulmányaiból ismert külföldi jogi szabályozások, ajánlások, normatívák, valamint a saját szakmai munkájában eddig megismert, alkalmazott, hazai jogszabályok előírásai. Ha végiggondolja ezeket, érdekes gondolatai születnek a magyar könyvtárak működését szabályozó törvények és egyéb jogszabályok keletkezési körülményeiről, azok tartalmáról és arról a politikai környezetről, amely életre hívta, kikényszerítette a mindenkori politikai és állami vezetésből e törvények megalkotását.

Tanulmányom célja, hogy felvázoljam azt a társadalmi és politikai környezetet, amelyben a korábbi könyvtári törvények, illetve az azzal egyenértékű törvényerejű rendeletek keletkeztek, s a jogszabályok bemutatásával tetten érjem azokat a politikai szándékokat, amelyek a jogi szabályozást direkt és indirekt módon motiválták. Eközben szeretnék még szólni a felhasználó oldalról is, arról az új törvényről, amelyet alkotóik a XXI. század, az információs társadalom századának könyvtári törvényéül szántak.

Törvény helyett határozat

Magyarországon először minisztertanácsi határozat szabályozta – jogszabályként – a könyvtárak működését.[2] A jogszabály fő célja az volt, hogy a *„kulturális forradalom adott fokának megfelelően határozott irányt és szilárd szervezeti keretet kapjon a sokágú könyvtári fejlődés".*[3] A határozat állást foglalt az egységes magyarországi könyvtári rendszer mellett és rendelkezett a közművelődési könyvtárak szervezeti kereteiről. Létrehozta a közigazgatási elven alapuló megyei, járási és falusi könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszert, intézkedett a szakfelügyeletről, valamint a kiskönyvtárak módszertani ellátásáról.

Ha a forrásokban visszalapozunk a kor kül- és belpolitikai eseményeihez, akkor a következőket tapasztalhatjuk: [4] 1950-ben indult meg az első ötéves terv, amely a gyors iparosítást, főként a nehézipar erőteljes fejlesztését – a szovjet mintát utánozva – célozta. E periódusban adták át a Dunai Timföldgyárat, a diósgyőri 2. számú nagyolvasztót, a Tiszamenti Vegyiműveket, a Dunai Vasmű 1. számú nagyolvasztóját, valamint az új bányákat. A szélsőségesen extenzív fejlesztés ellenére is – az alacsony hatásfokú termelés, valamint a szakszerűtlen „elvtársi" irányítás, az eltúlzott politikai meghatározottság következményeként – a termelési eredmények rendkívül rosszak voltak. Folyamatosan romlott a lakosság életszínvonala, 1951 elejétől bevezették a jegyrendszert és a békekölcsön „önkéntes" jegyzését.

A szocialista kulturális forradalom jegyében megszüntették a korábbi folyóiratokat, államosították a nyomdákat, a könyvesboltokat, a könyvtárakat, a színházakat, a művészeti galériákat, a zenei intézményeket, a filmipart és a mozikat is. Vagyis mindent, amit a „kulturális forradalom" bázisává át lehetett alakítani. Mind politikai, mind pedig adminisztratív úton megkezdődött az „agymosás", a múlt értékeinek teljes kiirtása: revideálták a könyvtárak állományát, megsemmisítették, illetve szétszórták az egyházi intézmények gyűjteményét, cenzúrázottan adták ki a klasszikusokat, a „liberális nyugatosok" jelentős része emigrált vagy vidéki bujkálásra kényszerült az otthon maradók pedig nem jelenhettek meg. A korabeli kultúrpolitika – a szovjet mintának és Lenin művei irányvonalának megfelelően – legfontosabb feladatának az írásos művek, a könyvek és folyóiratok és a azokat gyűjtő könyvtárak szellemiségének teljes megváltoztatását tartotta. „ *A nyilvános könyvtárak ne azzal büszkélkedjenek és dicsekedjenek, hogy hány ritkaságuk, hány 16. századbeli kiadványuk, vagy 10, századbéli kéziratuk van, hanem azzal, hogy milyen szélesen terjednek el könyveik a nép között, hány új olvasót szereztek, milyen gyorsan elégítik ki a könyvigényeket, hány könyvet kölcsönöztek ki, hány gyermeket vontak be az olvasómozgalomba és a könyvtárhasználatba.*" [5] A művészeti, irodalmi, kulturális élet egészét az egységes pártirányítás, elvi, esztétikai alapját pedig a szocialista realizmus határozta meg. A Révai József kultuszminiszter nevével fémjelzett korban a kultúrának és a könyveknek csupán egyetlen célja lehetett: a politika direkt kiszolgálása, a napi politika lózungszerű népszerűsítése, a dicsőséges Szovjetunió és hős vezére, Sztálin elvtárs, valamint magyarországi mása, Rákosi Mátyás éltetése – és mindezt az érthetőség hamis ideológiájától áthatva, a legerősebb sematizmusba burkolva. „*A szocializmus győzedelmes felépítése lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak megoldása nélkül, vagyis a proletárdiktatúra feladatai közül a szocializmus teljes győzelméig terjedő időszakban a homloktérben lévő feladatok közé tartozik a kultúrforradalom szervezése az állami szervek kulturális nevelőmunkája.*" [6]

A nemes cél érdekében a párt és az állam a lehető legradikálisabban avatkozott be a könyvkiadásba. Még a magyar klasszikusok is gyanúsak voltak, a modern egyetemes irodalomból pedig a szovjet népek irodalmán kívül szinte semmi sem jelenhetett meg, s így nem kerülhetett be a könyvtárakba sem. „ *Míg nálunk a könyvkiadás és -vásárlás rohamosan nő, jeléül a kibontakozó kultúrforradalomnak, addig a nyugati tőkésvilágban esik, jeléül nemcsak a gazdasági, hanem a kulturális visszaesésnek is... Még ezt a stagnálást, sőt visszaesést is csak rémtörténetekkel, gyilkosságokról szóló és pornografikus művek tömeges példányszámával tudják lassítani. ... Az idei könyvnapok népi demokráciánk kultúrpolitikájának jelentős sikerét jelzik. Sikert jelentenek abból a szempontból, hogy népi demokráciánk érdekeivel ellentétes művek az idén már végleg kiszorultak a könyvnapi sátrakból s csak olyan könyvek jelentek*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg, amelyek egytől egyig a szocializmust építő népi demokráciánk céljait szolgálják. *Tudjuk, hogy nem volt mindig így – még a felszabadulás óta sem. A felszabadulás utáni első esztendőkben – a fordulat éve előtt – a könyvnapi sátrakban a haladó és szocialista irodalom termékei mellett még jócskán árusították a nyugati imperializmus hanyatló és mérgező álkultúrájának fércműveit is, amelyeket az akkori tőkés kézben lévő könyvkiadó vállalatok nagyon tudatos politikai célok szolgáltában dobtak könyvpiacra. Ma a könyvkiadás és a könyvkereskedelem a népi demokratikus állam kezében van. ... Köszönhető ez a hatalmas eredmény azoknak a kemény harcoknak, amelyeket Pártunk vezetésével sikeresen vívtunk meg s amelyeknek eredményeként a könyvet – ezt az igen fontos fegyvert – hazánkban kicsavartuk az imperialista reakció és ügynökei kezéből s dolgozó népünk kulturális felemelkedésének eszközévé tettük."* [7]

A *Könyvbarát* című folyóirat 1951 és 1952-es számainak írásai különösen jól szemléltetik, hogy mit vártak el a politikusok a könyvkiadástól és a könyvtáraktól. A Könyvtáros című folyóirat elődjének korabeli számai a következőkkel töltötték meg oldalaikat: A szovjet könyvtárosok tapasztalatai; Akiket (mármint a szovjet könyvtárosokat) Lenin-Sztálin pártja tanít; Szovjet élet, szovjet irodalom; A mezőgazdaság szocialista átszervezésének visszhangja az új magyar szépirodalomban. A könyvismertetések rovatban csak és kizárólag a Szikra, az Új Magyar Könyvkiadó, a Művelt Nép és esetleg egy-két, a Szépirodalmi Könyvkiadó által megjelentetett mű ismertetését lehetett olvasni, és himnuszokat zengtek Lenin, Sztálin és Rákosi beszédeinek megjelenésekor. A lap rendszeresen beszámolt a magyar, a román, a szovjet és a csehszlovák olvasókonferenciákról. E konferenciák fő célja a szocialista irodalom és művek néppel történő megvitatása, az olvasó nép és az írók közvetlen találkoztatása volt, ahol az olvasók beszámoltak arról, hogy egy-egy Sztálin-díjjal kitüntetett könyv mennyiben segítette a világnézetük fejlődését, mennyiben járult hozzá a munkások és a parasztok szakmai és általános műveltségének emeléséhez. De arra is alkalmat adtak, hogy megbírálhassák az író elvtársat, ha valamilyen eszmei, politikai „félrecsúszást" engedett meg magának.

A nép szellemének éber őrei arról is gondoskodtak, hogy visszamenőleges hatállyal is irtsák az „idegen szellemiséget" tükröző írásokat. *„A szentendrei könyvtárosiskola több hallgatója felkereste a város könyvtárát. ... A könyvszekrényt kinyitva, az elmúlt rendszer levegője ütött meg. A könyvekből áradt a nacionalista, soviniszta, irredenta szellem a klerikális reakció rothadt levegője. A körülbelül 550 könyv közül 400 olyan, ami segítette a megbúvó ellenséget. Később kiderült, hogy a könyvtárost demokrácia ellenes kijelentésekért 6 hónapra elítélték."* [8] Ennek elrettentő példája az 1950-ben megjelent *„Útmutató a népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi) könyvtárak rendezéséhez"* című kétkötetes füzet, amely tartalmazta azoknak a könyveknek a címeit, amelyeket ezekben a könyvtárakban nem javasol tartani. A mintegy nyolcezer tételt felsoroló lista jelentős része szépirodalom, de tartalmaz útleírásokat és történeti munkákat is. A lista a legvadabb irodalomellenességet hordozta magában: a listán szerepel több olyan szerző, akinek összes művei nemkívánatosak (Reményik Sándor, Upton Sinclair, Colette, Agatha Christie, Courths-Mahler, Rejtő Jenő és még sokan mások), de idekerült többek között Gárdonyi Géza 40, Kodolányi János 24, Hemingway 3, Rabindranath Tagore 13, Hans Fallada 9, Sienkiewicz 4, Aragon 2, Prinz Gyula 2, H.G. Wells 6, Stefan Zweig 4 műve is. A ma emberének külön talány lehet, hogy mi bajuk lehetett a listát összeállító Népkönyvtári Központ munkatársainak a Grimm-testvérek és Hauff meséivel, illetve Benedek Elek 69 kötetével, vagy Milne Micimackójával. De a sort tovább lehetne folytatni az 1947-ben megjelent és Révay József, valamint Kőhalmi Béla által szerkesztett Hungaria irodalmi lexikonnal és Mün-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

chausen báró kalandjaival. Megdöbbentő, hogy a 2. füzethez csatolt helyreigazítás szó szerint a következő szövegeket tartalmazza. *„Cervantes: Don Quijote, Márai előszavával – A könyv megmaradhat az előszó eltávolításával ; Kalevala, Gulyás Pál előszavával – A könyv megmaradhat az előszó eltávolításával."* [9] A lista teljes körű ismertetésére most nincs lehetőség, de áttanulmányozva azt – ha egyáltalán volt valamiféle koncepciója annak, aki azt összeállította – akkor az a következő lehetett: fellépett az irodalmi giccs ellen (Courths-Mahler, Altay Margit stb.), de irtott minden olyan művet, amelynek szerzője nem azonosult a kor ideológiájával és politikájával (Szabó Dezső, Széchenyi Zsigmond, Kozma Miklós, Faludy György, Julier Ferenc stb.), vagy az előző rendszer prominens személyiségének tartották, illetve minden olyan művet megpróbált kiiktatni a könyvtárak gyűjteményeiből, amely valamilyen módon a polgári értékrendet, vagy esetleg a nyugati, imperialista „álkultúrát" terjesztette (Thurzó Gábor, Wells, Weöres Sándor, Török Sándor, Markó Árpád, Daudet, Gardner, Walt Disney stb.).

Az 1952-es esztendő Rákosi Mátyás 60. születésnapjának jegyében zajlott. A Könyvbarát ajánló bibliográfiát jelentetett meg Rákosi elvtárs főbb műveiből, valamint a róla szóló irodalomról. A könyvtárak tömege kiállítások szervezésével és e művek fokozott ajánlásával ünnepelte meg az évfordulót.

A kulturális forradalom letéteményesei, a könyvtárak és a könyvtárügy irányítói a kor politikai, gazdasági viszonyait tükröző módon készültek az ünnepre: a könyvtárosok felajánlásai minden téren a mennyiségi szemlélet túlhajszolását és a vonalasságot tükrözték. 1952-ben felavatták a 3000-dik népkönyvtárat, s így – néhány jelentéktelen településtől eltekintve Magyarországon nem volt olyan település, amely ne rendelkezett volna saját könyvtárral. Hogy milyenek voltak ezek a könyvtárak? Olyanok, amilyeneket ilyen körülmények között létre lehetett hozni. Az államosított épületekben elhelyezett „gyűjtemények" többnyire néhány száz kötetesek voltak, a kölcsönzés a zárt raktárakból, úgynevezett „pultos rendszerrel" történt. A zárt raktárból való kölcsönzésnek „népnevelői" feladata is volt. Egy-egy megtűrt regény mellé a könyvtáros köteles volt legalább egy nevelő célzatú, politikai művet, jobb esetben Sztálin-díjas, szovjet regényt is odaadni, s az olvasónak ezt kötelező érvénnyel magával kellett vinnie. Hogy azután odahaza mit tett vele, az sem egészen a magánügye volt, mert a könyvtárosnak kötelessége volt utánakérdezni. Az állomány jelentős része az új stílust, a „szocialista realizmust" képviselte. Másik része a helyi, volt egyleti, egyesületi, egyházi, magán és különböző olvasóköri könyvtárak indexre nem tett műveiből került ki. Az állomány harmadik fontos forrását a még 1949-ig megmaradt és az *Országos Könyvtári Központ* által – a könyvtárak államosítása során – összegyűjtött, leválogatott, majd az alakuló könyvtárak között újból szétosztott művek jelentették. A mennyiség szemléltetésére álljon itt néhány adat: 1949 és 1952 között az Országos Könyvtári Központ, duplum-akció keretében, valamint a feloszlatott egyesületi, egyleti, rendházi könyvtárakból és a külföldre menekültek magángyűjteményeiből 3 783 000 kötet könyvet gyűjtött össze. 1952-ig, a Központ megszűnéséig mintegy százezer kötet talált új gazdára az alakuló könyvtárak körében[10]. Ez ügyben igen tanulságos az ötvenes évektől már működő könyvtárak állományát „bélyegző ügyben" áttanulmányozni, mert azok mindennél hitelesebben számolnak be a könyvek és ezáltal a könyvtárak sorsáról, vándorlásáról.

Ebben a sajátos politikai és kulturális környezetben született meg Magyarországon az első, a könyvtárak munkáját direkt módon szabályozó jogszabály, *A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 204-3/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről.* A jogszabály – a kor szellemiségének és politikájának megfelelően – központosított, egységes felügyeleti és irányítási rendszert vezetett be a könyvtárügyben. *„A minisztertanács határozata*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megteremtette az állami könyvtárak egységes rendszerét. Megszüntette a könyvtárügy kettős irányítását, ami az utóbbi időben már egyre jobban fékezte, az elsősorban kisebb tömegkönyvtárak, de a nagy tudományos könyvtárak fejlődését is. A kisebb: városi, üzemi, falusi könyvtárak nem kaptak módszertani segítséget a nagy tudományos könyvtáraktól. Ugyanakkor a nagy tudományos könyvtárak el voltak szakadva a kisebb könyvtáraktól, lényegileg nem ismerték a könyvtárakat látogató tömegek túlnyomó többségének szükségletét, igényeit." [11] Az idézet remekül szemlélteti azt a politikai hátteret, amely a könyvtárakon belüli hangsúlyt mutatja: a politika számára a népkönyvtár, a tömegkönyvtár a fontos. Az egyéb könyvtárak – tudományos, egyetemi – csupán annyiban lényegesek, amennyiben a kulturális nevelőmunkát végző tömegkönyvtárak számára szakmai segítséget adnak, illetve amennyiben azokat is be lehet vonni a kulturális forradalom végső megvalósításába. A jogszabály megszüntette az Országos Könyvtári Központot, feladatait részben a *Népkönyvtári Központra*, részben pedig az *Országos Széchényi Könyvtárra* ruházta. Az OSZK-t a magyar könyvtárügy központjává tervezték fejleszteni, melynek a hagyományos könyvtári feladatai mellett az alábbi tevékenységeket kellett felvállalni: módszertani és bibliográfiai segítségnyújtás a többi könyvtáraknak; az Országos Könyvtári Központtól átvett feladatként: bibliográfiai munkák, nemzetközi kiadványcsere. A határozatban döntés született az OSZK szervezetében működő, könyvtártudományi és módszertani kabinet létrehozásáról is. A Népkönyvtári Központ vette át az Országos Könyvtári Központtól az államosított könyvtárak könyvállományának összegyűjtését és rendszerezését, eljuttatását a tudományos és nyilvános könyvtárakba, a fölöspéldányok átirányítását, valamint az újonnan alakuló könyvtárak számára tartalék könyvalap létrehozását. A tudományos és szakkönyvtárak közül a határozat igen fontos feladatot szánt az Országgyűlési Könyvtárnak és a Központi Műszaki Könyvtárnak: a parlamenti könyvtárat nyilvános könyvtárrá minősítette, míg a Központi Műszaki Könyvtárnak eddigi feladatai bővültek: rendszeres segítséget kellett nyújtania a tömegkönyvtárak számára a technikai irodalom propagálása terén.

A határozat kimondta, hogy minden megyében és minden járásban, a megyei, illetve a járási tanácsok intézményeként – 1952 végéig – létre kell hozni a megyei és járási könyvtárakat. E könyvtárak kötelesek – napi könyvtári feladataikon túl – a városi és községi könyvtárak (tehát a tömegkönyvtárak) rendszeres szakmai, módszertani segítését és támogatását is megoldani. A jogszabály nem titkolt szándéka, hogy ezzel az intézkedéssel a megyei és járási székhelyek ne csupán közigazgatási, hanem kulturális központokká is fejlődjenek. Ezen túl azt is előírta a jogszabály, hogy a megyei, illetve a járási székhelyen már működő városi könyvtárakkal ezeket az intézményeket össze kell vonni. Vagyis, a határozat azon túl, hogy normatívákkal szabályozza e könyvtárak gyűjteményi nagyságát, lerakja egy teljes mértékben szovjet mintán alapuló, a közigazgatás rendszerét szigorúan követő, hierarchikus könyvtári hálózat alapjait. E szigorú, közigazgatási elven szervezett hierarchikus könyvtári rendszer a későbbiekben is megtartja struktúráját, és egészen napjainkig a magyarországi könyvtári szervezet legerősebb rendszerszervező eleme lesz.

A jogszabály további fejezeteiben kitér az általános és középiskolai könyvtárak fejlesztésének szükségességére, rendezi a szakszervezeti és az üzemi szakkönyvtárak viszonyát. Az egyetemi könyvtárakkal szemben – hagyományos feladataik mellett – újabb követelményeket támaszt: a nyilvánosság vállalását, valamint, hogy legyenek bibliográfiai és módszertani segítői a tömegkönyvtáraknak. A határozatban kimondják: a népművelési miniszter valamennyi tömegkönyvtár fölött szakfelügyeleti jogot gyakorol, de az általános ellenőrzés és fenntartás, valamint a könyvállomány fejlesztése a helyi taná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csok feladatai. Elrendelte továbbá – 1952 szeptember 15-i határidővel – a tömegkönyvtárak központi nyilvántartásba vételét, és a bennük lévő könyvanyag tételes leltárba vételét, de rendelkezik az állomány nagyságától függő, rendszeres tételes leltár megtartásának szükségességéről is. A szovjet kollektor mintájára – az Állami Könyvterjesztő Vállalaton belül, állami támogatással – könyvtárellátó szervezet létrehozását írja elő.

Az első könyvtári jogszabályban gondoskodni kívántak a „könyvtáros káderek" megfelelő kiválogatásáról és képzéséről is: az 1948-ban megindult egyetemi képzés, valamint az 1951-ben, esti és levelező tagozaton beindított főiskolai szintű képzés mellett, az 1952/53 tanévtől megkezdik a nappali tagozatos képzést is.[12]

Még 1952-ben megjelentek a minisztertanácsi határozatra épülő szabályzatok: a nyilvános könyvtárak leltározásáról és nyilvántartásba vételéről, a személyzeti normákról, a könyvtári raktározási táblázatok – szovjet mintára, a Könyvbarát mellékleteként, és októbertől megkezdte munkáját, a *Könyvtárellátó.*

A jogszabály és a követő szabályzatok a társadalom figyelmét a könyvtárak felé irányította és megpezsdítette a korabeli könyvtáros szakmát is. 1952. november 28–29-én a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében az Országos Széchényi Könyvtár fennállásának 150. évfordulója alkalmából megrendezték az első *Országos Könyvtáros Konferenciát.* A konferencia határozatban tekintette át a magyar könyvtárügy helyzetét, és meghatározta azokat a feladatokat, amelyek a szocializmus teljes felépítése érdekében a könyvtárakra és a könyvtárosokra hárult.

Tagadhatatlan, hogy az 1952-es minisztertanácsi határozat lényeges előrelépést jelentett az egységes könyvtárügy megteremtésében, de óriási károkat is tett ezzel az egységesítéssel. Teljes mértékben kiirtotta a magyar könyvtárügy korábbi időszakában oly jellemző sokféleséget és tarkaságot, a civil kezdeményezéseknek még csak lehetőséget sem adott. Nem a jogszabály közvetlen hatása, hanem a kor politikai viszonyait tükröző adalék, hogy hatalmas mennyiségű könyvet küldtek zúzdába, semmisítettek meg, de ez a tény mindenképpen a korabeli magyar társadalom és könyvtárügy szégyenfoltja marad.

Az 1952-es minisztertanácsi határozat és a követő jogszabályok körvonalazták a magyar könyvtárügy és a könyvtárosok feladatait, s az új szabályoknak megfelelően megindult egy egységes könyvtári fejlesztés és fejlődés. Ám ez a fejlődés továbbra is a legszorosabb kapcsolatban volt a napi politikával, hiszen a könyvtárak alapfeladatává tették annak kiszolgálását.

1953-ban a magyar könyvtárakban – a szaksajtó szerint – legfontosabb kérdés a könyvtárak és könyvtárosok bevonása a békeharcba. A januári szám hatalmas vezércikket szán a téma feldolgozására: *„Állítsuk könyvtárunkat a békeharc szolgálatába!"* címmel. Sztálin halálakor pedig részletes útmutatást ad a folyóirat a Sztálinról történő megemlékezéshez. Jóllehet az április számban vita indult a szabadpolcos könyvtári rendszerről, de a könyvtárakban továbbra sem a szakmai feladatok a fontosak, hanem a legrosszabb ízű napi politizálás.

A napi politikai események a könyvtárpolitikában és a könyvtárakban az *1953. június 27-28-i MDP Központi Vezetőségének határozata* után is tetten érhetőek, ám kevésbé dominánsan. A Szovjetunióban történő változások hatására Magyarországon is elismerték a szocializmus építése során elkövetett hibákat, és az MDP KV júniusi határozata értelmében megkezdődött a magyar gazdaság és társadalom óvatos megreformálása. A reformok fő célkitűzése az iparosítás, a beruházások ütemének csökkentése, a mezőgazdaság fejlesztése, az egyénileg gazdálkodó parasztok munkájának segítése, az erőszakosan létrehozott termelőszövetkezetek feloszlatása volt. A határozat kiemelte, hogy rendkívül fontos feladat a munkásság és a parasztság életszínvo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nalának emelése, a városok és falvak kommunális beruházásainak növelése, a lakásépítések fejlesztése.

A központi vezetőség júniusi határozata az országgyűlési választásokat követően a kormánypolitika rangjára emelkedett, Nagy Imre miniszterelnök országgyűlési beszédével pedig az egész ország számára nyilvánvalóvá vált. Az 1953-as fordulat erőteljesen hatott a kulturális és a művészeti életre is. Visszaszoríthatatlan erővel tört fel a szellemi élet minden területén a normális értékrend helyreállításának, a gondolkodási és véleménynyilvánítási szabadság visszaszerzésének igénye. Bővültek a publikációs lehetőségek, új könyvkiadók és lapok indultak, és lassan visszatérhettek az irodalomba a volt „Nyugatosok", a népi írók és az Újhold költői, írói is. Az ünnepi könyvhét az irodalom régen nem látott választékát hozta a könyvsátrakba: Szabó Lőrinc, Füst Milán, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Tamási Áron, Ottlik Géza, Mészöly Miklós stb. A könyvhét megnyitója ismét az irodalom és nem a politika ünnepe volt. A művészeti és a kulturális élet területén 1954-55-ben szinte hiánytalanul helyreállt az 1948-ban megszakított folytonosság: az emigrált irodalom és művészet kivételével minden értékes és jelentős tendencia visszatérhetett és megjelenhetett.

A kulturális élet reformja a könyvtárak életében is jelentős változásokat hozott. Központi programmá vált az olvasói igények kielégítése, a könyvtár szakmai és nem nevelő feladatainak hangsúlyozása. „*A könyvtár az állomány gyarapításánál vegye jobban figyelembe a tömegek igényeit. Központi szerveink eddig meglehetős egyoldalúsággal a könyvtárak nevelő funkcióját emelték ki. Háttérbe szorult a könyvtárak szerepe az általános műveltség terjesztése területén. A könyvtár pl. nemcsak akkor neveli a bányászokat, ha számukra csak bányásztémájú szakirodalmat vagy bányász szakkönyveket ad, hanem akkor is, ha kezükbe adja a világirodalom nagy alkotásait vagy más értékes, szórakoztató szépirodalmat. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az olvasók a legtöbbször szórakozni is akarnak, amikor egy – egy könyvet kivesznek a könyvtárból.*

Az olvasótábor további kiszélesítésének egyik feltétele az effajta irodalom nagyobb mérvű beszerzése. Jól tudják ezt könyvtárosaink. A sor most a könyvkiadáson van, mert könyvtárosaink panasza éppen az, hogy a magyar klasszikusok és a világirodalom klasszikusainak jó része egyáltalán nem kapható. A felvilágosító és népszerűsítő munkát könyvtárosaink közül igen sokan eddig is úgy tekintették, mint rendes könyvtári munkájuktól eltérő, sőt annak rendes menetét gátló feladatot. Az új kormányprogrammal kapcsolatos munkát azonban sok könyvtárunk már nem kampányfeladatként végezte, hanem beépítette rendes könyvtári munkájába. Ez a követendő út, amelyen a könyvtáraknak a további munkák során is haladniuk kell". [13]

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel óta először érte kritika a minisztériumot és a könyvtárosokat feldolgozó – és nem szocialista nevelő munkájuk elhanyagolása végett. A feldolgozó és a szakmai munka ilyen mértékű elhanyagolása – a politikai propaganda feladatai mellett – jelentősen csökkentették a könyvtárak szakmai feladatainak hatékonyságát. Gondoljuk végig! 1944/45-ben jelentős háborús károk érték közgyűjteményeinket, valójában még a mai napig sem derült ki tételesen, hogy mik pusztultak el. 1948 és 1953 között a teljes magyar könyvtárügy átstrukturálódott. A nemzeti könyvvagyon jelentős részét államosították, tároló raktárakba gyűjtötték össze és újból szétosztották, tehát új gyűjteménybe került Mindezen munkákat – ismerve a kor zavaros eseményeit – nem a leggondosabb nyilvántartási, feldolgozási tevékenység kísérte. De nem is kísérhette, hiszen az előzőkben már szóltam arról, hogy az így összegyűjtött és újról szétosztott könyvek mennyisége megközelítette a 4 millió egységet, és akkor még nem beszéltünk az egyéb közgyűjtemények – levéltárak, múzeumok – állományáról. A hatalmas „kásahegy" átrágására nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

biztosítottak elegendő munkaerőt, így folyamatosan csak mintegy 35-40 ember dolgozott e feladaton, az ország 5 különböző helyén (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs, Sopron) lévő raktárakban. Úgy vélem, munkájukról utólag megállapíthatjuk: hatalmas feladatot végeztek el, s szinte kulturális missziót teljesítettek. *„A vezetésben, a minisztérium könyvtárosztályának tevékenységében is mutatkoztak hibák: elhanyagolta a könyvtári feldolgozó munka szorgalmazását és túlzottan propaganda feladatot adott a könyvtáraknak. Ez odavezetett, hogy a megyei könyvtárak többségében nincs katalógus, sok helyt még mindig átleltározással foglalkoznak. ... A kormányprogram megjelenése óta nemcsak az olvasók és a kölcsönzések száma növekedett, hanem általában változatosabb, színvonalasabb könyveket igényelnek az olvasók, sok helyen megnőtt az érdeklődés a mezőgazdasági irodalom iránt is."* [14]

Az 1954-es esztendő – a könyvtárak szakmai tevékenységét tekintve – igen fontos év volt. A könyvtárak és a könyvtárosok napi tevékenységét tükröző *Könyvtáros* című folyóirat egyre többet foglalkozott szakmai kérdésekkel. Ebben az évben jelent meg az első jogszabály a bibliográfai munka koordinálásáról, a könyvtárosok képesítési normáiról, és részletes beszámoló jelent meg a könyvtárosok értekezletéről is. Emellett a magyar könyvtárügy, a magyar könyvtártudomány tudományos szintű elismerésére is sor került: a *Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának keretében megalakult a Könyvtártudományi Főbizottság,* melynek legfontosabb feladata a könyvtártudományi kutatások koordinálása és fejlesztése volt.

Ez persze nem azt jelentette, hogy a politika teljesen eltűnt a könyvtárak, a könyvtárosok életéből, hanem csupán azt, hogy lényegesen visszaszorult, s a szakmai tudás vált meghatározóvá. A könyvtárak továbbra is fokozott érdeklődést mutattak a napi politikai események iránt, s ez ebben a korban teljesen érthető volt. A Könyvtáros márciusi számában terjedelmes vezércikk jelent meg a következő címmel: *„Fokozzuk könyvtáraink tevékenységét a Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusa tiszteletére."* A májusi lapszámban pedig meleg szavakkal köszöntik az MDP III. Kongresszusát, míg a júniusi számban már megjelentek azok a negatív visszhangok is, amelyek a kongresszuson a gazdasági, politikai és kulturális élet reformjait kritizálták, és jól érzékelhető a személyi kultusz ismételt erősödése: megint a párt, a központi vezetőség és Rákosi Mátyás váltak fontossá. Külön kiemelte a lap, hogy Rákosi elvtárs a kongresszuson a következőket hangsúlyozta: a kulturális forradalom terén még nagyon sok a tennivalónk.

1955-ben, a Magyarországra ható külpolitikai események és az ország belpolitikájának hatására a magyar kulturális élet és a könyvtárak reformja megtorpan, és ismét kísértetiesen hasonlítani kezd az 1953-as fordulat előtti időkhöz. A politikai irányvonal újabb módosítását az *MDP Központi vezetősége 1955. március 2-4-i ülésének határozata* hozta nyilvánosságra. A határozat megállapította, hogy az 1953. júniusi határozat teljesen helyesnek bizonyult, de a végrehajtás során hibák és fogyatékosságok jelentkeztek. A határozatokat egyesek opportunista, antimarxista módon torzították el, ami jobboldali elhajláshoz vezetett. A határozat mindenekelőtt a nehézipari fejlesztések, a beruházások visszafogását nehezményezte. Alaphibának minősítette a mezőgazdasági kistermelés preferálását a szocialista termelőszövetkezetekkel szemben, és a termelőszövetkezetek feloszlatási lehetőségének megteremtését pedig egyenesen a szövetkezeti mozgalom elgáncsolásának minősítették. A párt központi vezetősége 1955. április 14-én azzal az indokkal, hogy Nagy Imre olyan nézeteket képvisel, amelyek éles ellentétben állnak a párt politikájával, leváltotta, illetve minden funkciójából visszahívta a miniszterelnököt, majd decemberben kizárta a pártból.

1955 őszétől a kulturális életben is érzékelhető volt a visszarendeződés. Hatására, 1955. november elején harminc magyar író, a művészeti élet promi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nens személyiségei, valamint a Nagy Imre köré csoportosuló egyéb értelmiségiek memorandummal fordultak az MDP Központi Vezetőségéhez, és abban többek között a kultúrpolitika legutóbbi időbeni sérelmes lépéseinek – az *Irodalmi Újság* szerkesztőnek leváltása, több verseskötet megjelenésének betiltása, *Az ember tragédiája*, *A csodálatos mandarin*, valamint *Németh László: Galilei* bemutatásának betiltása – jóvátételét követelte. A párt központi vezetősége jobboldali elhajlónak bélyegezte a memorandum aláíróit, a párttagokat pedig pártbüntetésben részesítette.

A könyvtárak szakmai munkája is megtorpant, ismét a direkt politizálás kapott hangsúlyt, egyre fontosabbá vált a könyvtáros mint békeharcos, a felszabadulási munkaversenyben – amely a könyvtárakra is kiterjedt – pedig ismét eluralkodott a mennyiségi szemlélet, a könyvtárak és a könyvtárosok politikai agitációja. Június 1-jétől megszűnt a Népkönyvtári Központ, helyette létrejött a minisztérium könyvtári főosztálya, amely tovább tagolódott a népkönyvtári és a tudományos könyvtári osztályra.

A *II. Országos Könyvtári Konferencia* fő ideológiai feladata az volt, hogy rávilágítson az elmúlt másfél év hibáira, és önkritikát gyakoroljon azért, mert másfél éven keresztül az „olvasók uszályába" kerülve, nemcsak a szocialista nevelőmunkával, hanem szakmai kérdésekkel, és az olvasók igényeihez igazodó szolgáltatások megszervezésével is foglalkozott.

„Nem hallgathatjuk el eredményeinket, de azt sem állíthatjuk, hogy a Központi Vezetőség 1953. júniusi, majd a párt III. kongresszusa határozatának végrehajtása közben nem követtünk el hibákat. Ezek a hibák természetes összefüggésben voltak a gazdasági, a politikai és a kulturális élet egyéb területén elkövetettekkel. ... A Központi Vezetőség az 1955. márciusi határozatában hangsúlyozza, hogy a jelenlegi szakaszban a jobboldali elhajlás az a veszély, amely legnagyobb akadálya fejlődésünknek. Miben áll ez a jobboldali veszély? Általában abban, hogy lebecsülik a régi hatalmába visszakívánkozó osztályellenség erejét és restaurációs törekvéseit. Lebecsülik a jobboldali nézetek hirdetői a párt és a munkásosztály élenjáró és vezető szerepét. Lebecsülik – a kultúra területéről szólva – a tőlünk idegen kultúra káros, romboló, visszahúzó hatását és figyelmen kívül hagyják, hogy a szocializmus felépítése, a szocialista kultúra elterjesztése csak a proletariátus pártjának, a proletárdiktatúra államának – és intézményeinek – vezetésével és aktív közreműködésével valósulhat meg. ... A központi vezetőség 1953. évi júniusi határozata, a dolgozó tömegek igényeinek jobb, teljesebb kielégítése felé fordította az állami és pártszervek figyelmét. Az olvasók igénye hamarosan felszínre tört és eljutott a könyvkiadást irányító szervekhez. ... Az olvasók azonban sok helytelen igényt is támasztottak. ... Ezeket a helytelen igényeket a könyvtárosok igen sok esetben szó nélkül hagyták, nem léptek fel magyarázó, nevelő szóval ellenük, sőt az is előfordult, hogy a könyvtárosok magukévá tették ezeket a helytelen javaslatokat és továbbították őket. Mi más volt ez, mint az elmaradott rétegek uszályába kerülés?"

Az elmaradt olvasók uszályába kerülés megmutatkozott abban, hogy a könyvtárosok nem kis része az utóbbi időben elhanyagolta a politikai és népszerű tudományos könyvek beszerzését és szinte kizárólag szépirodalmat vásárolt. ... a vidéki könyvtárak a mezőgazdasági szakirodalomból majdnem kizárólag az egyéni gazdaság és a háztáji parcella termelékenységét emelő és a jól jövedelmező mezőgazdasági ágakra vonatkozó könyveket szerezték be. Természetesen a hiba nem az volt, hogy a méhészetre, a házinyúltenyésztésre, a gyümölcstermesztésre stb. vonatkozó könyveket megvásárolták ... hanem az, hogy teljesen elhanyagolták a szocialista mezőgazdasági nagyüzem termelékenységének emelését elősegítő szakkönyvek beszerzését és propagandáját. ... Elhanyagolták a könyvtárosok az élő magyar írók és a szovjet írók szocialista-realista műveinek propagálását. ... A szocialista könyvtáros

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasóinak nem egyszerű kiszolgálója, hanem tanítója és nevelője. ... Mindez természetesen nemcsak a közművelődési, de a tudományos könyvtárak dolgozóira is vonatkozik.[15]

Törvény helyett törvényerejű rendelet és minisztertanácsi határozat

Az 1956. február 14-25-én megtartott *SZKP XX. Kongresszusának határozata* Magyarországon is nagy hatást és visszhangot keltett. A közvélemény és az MDP tagjai azt várták és remélték, hogy a pártvezetőség a megfelelő következtetéseket levonva, változtat eddigi politikáján. De nem ez történt. Rákosiék ismét a kemény kéz politikáját folytatták, amely csak tovább rontotta a már egyébként is rendkívüli módon kiélezett helyzetet. Különösen erős kritikai hang volt jellemző az értelmiség azon köreiben, amely politikailag erősen kötődött Nagy Imréhez és csoportjához. Ezek közül is kiemelkedtek a Petőfi Kör vidéki és fővárosi vitái: nyilvános viták a második ötéves terv irányelveiről, a történettudomány helyzetéről és feladatairól, a marxista filozófia kérdéseiről, a sajtó és a tájékoztatásügy helyzetéről stb.

Miközben az országos politika szintjén a végsőkig kiélezett ellentmondások és ellentétek – ma már tudjuk – az 1956-os októberi forradalmat készítették elő, aközben a magyar könyvtárügy teljes erővel az első könyvtári törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról rendelkező Minisztertanácsi határozaton dolgozott. *„A magyar könyvtárak második ötéves tervét készítik elő, készül a könyvtári alaptörvény..”* [16] *„A Minisztertanács behatóan foglalkozott könyvtáraink helyzetével és feladataival s ennek eredményeképpen már a legközelebbi jövőben javaslatot terjeszt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elé olyan törvényerejű rendelet kiadásáról, amely hathatósan segíteni fogja könyvtárügyünk fejlődését.”* [17]

A korabeli források szerint a magyar könyvtárügy átfogó, törvényszintű szabályozásának gondolata már egy évvel a minisztertanácsi határozatot követően, 1953-ban felmerült. Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1954. áprilisi ülésén mérlegelte a törvény előkészítésének időszerűségét és lehetőségét, majd 1955 elején megalakította az előkészítő bizottságot. A bizottság tagjai voltak: *Barabási Rezső, Berza László, Irányi Lujza, Kovács Máté, Sebestyén Géza és Takács József. A tervezet nyersanyagát a Debreceni Egyetemi Könyvtár munkaközössége – Bertók Lajos, Csűry István, Ember Ernő, Futala Tibor, Módis László, Maller Sándor, Varga Zoltán és Várady-Szabó László* – állította össze. A könyvtári törvény nyersanyagát 1955 áprilisában az *Országos Könyvtárügyi Tanács,* valamint a *Műszaki Könyvtárügyi Tanács,* majd 1955. május 27-én a *II. Országos Könyvtáros Konferencia* tárgyalta meg. *A Könyv* című folyóirat 1955. évi 4. száma közzé tette a törvény előzetes ismertető cikkét. A törvény nyersanyagához igen sok szakmai hozzászólás született, melyek jelentős részét a törvénytervezet összeállításánál figyelembe vettek. A kész tervezetet 54 országos hatáskörű szerv, illetve szakértő kapta meg véleményezésre, akiket az akkori könyvtárügyben kompetensnek tartottak. Az itt elhangzott vélemények és javaslatok mérlegelése, megvitatása és – indokolt esetben – bedolgozása után alakult ki a törvény végleges szövege.[18]

Mi indokolta, hogy a fentebb vázolt társadalmi, politikai környezetben, alig 4 évvel a minisztertanácsi határozat után újabb „törvénypótló” szabályozza a könyvtárak munkáját? Egyrészről pont ezek a társadalmi változások, másrészről pedig a könyvtárak számának hatalmas növekedése, harmadrészt pedig az, hogy a minisztertanácsi határozat csak ideiglenes jelleggel és meglehetős politikai felhanggal szabályozta a könyvtárak működését. Az azóta el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

telt időben a politika módszerei megváltoztak, de megváltozott a könyvtárak belső élete is. *„Az 1954-55-ös években lezárult az állami közművelődési könyvtár hálózat megszervezésének és kiépítésének első szakasza, ahogy a könyvtárosok nevezik* hősi korszaka. *Ma már az egész országban csak két-háromszáz olyan – főként kisebb – községünk van, ahol még nincs könyvtár. A megyei és járási könyvtárak hálózatát a volt Népművelési Minisztérium szovjet példa alapján szervezte meg."* [19] Az elmúlt negyven év távlatából bizton állíthatjuk, hogy a könyvtárosok jól jellemezték saját helyzetüket, amikor az 1948 és 1955 közötti időszakot a hősi kornak nevezték. Mert valóban az volt. Egy teljesen új könyvtári rendszert és könyvtárpolitikát, egy teljesen új könyvtári szervezetet és egy teljesen új, a politika által rendkívül erősen determinált magyar könyvtárosi tevékenységet kellett bevezetni a nem minden könyvtári hagyományt nélkülöző magyar kulturális életbe. Ennek az új könyvtári szervezetnek célkitűzései 1956-ra kialakultak, és elvileg tisztázódtak a könyvtárügy tárgyi, szervezeti, módszertani és személyi feltételeinek legfőbb követelményei is: létrejöttek a „tömegkönyvtári" hálózatok, a vállalati, intézeti könyvtárak, körvonalazódtak az iskolai könyvtárak keretei, és formálódtak a tudományos és szakkönyvtári hálózatok. De szükség volt a könyvtárak művelődéspolitikai megerősítésére is: a politika deklarálni kívánta *„A könyvtárügy szakmai egységét és érdekeit ugyanúgy országos érvényű törvényben lehet és kell tehát biztosítani, mint a múzeumügyét, vagy a levéltárügyét, a sportét vagy a statisztikáját, a sajtóét vagy a rádióét, a színházét és a filmügyét, valamint az iskolázásét."* [20] *„Művelődéspolitikánk egyre fokozódó szellemi és anyagi erőfeszítéseket tesz dolgozó társadalmunk rohamosan növekvő művelődési igényeinek kielégítésére. Mai társadalmunk általános művelődési és szakmai szintjének emelkedésében máris fontos hivatást tölt be, s a jövőben még a mainál is nagyobb jelentőségű lesz a könyv, a könyvtár és a könyvtárügy. Az iskolai oktatás és nevelés, a film és a színház, a sajtó és a rádió mellett a könyv és a könyvtárügy az a széles tömeghatású művelődési alkalom és eszköz, amely társadalmunk egyre nagyobb tömegeit hódítja meg, teszi szellemileg gazdagabbá, emeli emberebb emberré és eredményesebb, jobb munkássá."* [21]

A könyvtári törvény előkészítése érdekében megjelent tanulmányok az új magyar könyvtárügy legfontosabb eredményeinek tartották, hogy a könyvtárak ott jöttek létre, ahol rájuk a dolgozóknak ténylegesen szüksége volt, így a könyvtárak valós igényeket elégítettek ki, mivel tevékenységük szorosan ahhoz a területhez vagy szervhez kapcsolódott, amelyek a könyvtári szükségletekről gondoskodni kényszerültek. 1956-ra azonban ezen már túlhaladt az idő, és a könyvtárak fejlődésének hátráltatója lett, mivel szakmai érdekeit – egységes, országos szakmai koncepció hiányában – nem vagy csak korlátozottan tudta érvényre juttatni, megvédeni. Eredményeként a korabeli magyar könyvtári rendszer túlságosan elaprózottá, túlságosan decentralizálttá és provinciálissá vált. Az új könyvtári törvény legfontosabb feladata tehát az lett, hogy a különálló és provinciális célokat kiszolgáló egyes könyvtárakat egy egységes – az országos könyvtári szakmai koncepció megvalósítását szolgáló rendszerbe – foglalja össze. Ennek megfelelően a könyvtári alaptörvényt két nagy kérdéskör határozta meg: egyrészről az, hogy milyen legyen és hogyan épüljön fel az egységes magyar könyvtári rendszer; másrészről pedig az, hogy milyen egységes munkamódszerekkel és milyen tárgyi, személyi feltételekkel dolgozzon. Az első kérdéskör megoldási kísérlete határozta meg a törvényt, amikor leírta a közkönyvtárak fogalmát, fajtáit és azok fő feladatait, megállapította a fontosabb könyvtári hálózatokat, valamint amikor a különböző könyvtárak gyűjtőkörének elhatárolásáról rendelkezett. A második kérdéskör tisztázása érdekében rendelkezett a könyvtárak elhelyezéséről, áthelyezéséről, építéséről, felszereléséről,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

költségvetésének elkülönüléséről, az állomány védelméről, a könyvtárosok képzéséről és alkalmazásáról, a különböző könyvtártípusok és hálózatok szervezeti és működési szabályzatainak elkészítéséről, valamint a könyvtárak irányítási és felügyeleti kérdéseiről.

Az egységes, országos könyvtári rendszer koncepciójának kialakítása motiválhatta a törvény megalkotóit, amikor legalaposabban és legpontosabban a könyvtári hálózatok és a felügyelet, a főfelügyelet és a szakmai felügyelet kérdését dolgozták ki. Az egységes országos könyvtári rendszer, valamint a rendszeren, illetve a hálózatokon belüli munkamegosztás teljesen új elemei a könyvtári törvénynek. „*A könyvtárügy egységes országos szervezetén kívül nélkülözhetetlen olyan korszerű, középfokú szervezeti formák kialakítása is, amelyek a könyvtárak egy bizonyos csoportját külön szervezeti egységbe, könyvtári hálózatokba fogják össze. Erre azért van szükség, mert az azonos feladatkörű könyvtárak együttesen jobban el tudják látni feladataikat, mint különkülön. A hálózaton belül lehetővé válna a jobb munkamegosztás és a hálózathoz tartozó egységek rendszeres együttműködése, az állománygyarapítás és felhasználás tervszerű megszervezése, korszerűbb technikai felszerelés beszerzése és annak jobb kihasználása, egyes műveletek központosítása és gépesítése, a fejlettebb könyvtárak szakmai tapasztalatainak jobb érvényesülése, az elmaradottabb könyvtárak segítése és ellenőrzése. A hálózati szervezet kiemeli elszigeteltségükből a magukra hagyott könyvtárakat és valamennyiüket bekapcsolja egy nagyobb erősebb, céltudatosabb szervezet színvonalasabb életébe. Ugyanakkor kifelé is, az egyes könyvtári hálózatok között is leegyszerűsíti és megjavítja az együttműködést, mert a mai könyvtárközi ügyek jó része hálózati belüggyé válik. A könyvtári hálózat tehát a korszerű könyvtári munka nélkülözhetetlen láncszeme. Lényegében a nagyüzemi munkafolyamatok előnyei biztosítja a hálózatba tömörült könyvtárak számára, és kiépítésével szervezettebbé, jobbá és hatékonyabbá válik a könyvtárügy egészének működése is.*" [22] Már az 1952-es minisztertanácsi határozatban erős, hierarchikus könyvtári hálózat kiépítéséről rendelkeztek, de a hálózatokon belüli együttműködés ott kimerült abban, hogy a nagyobb, hálózati központi funkciókat betöltő, illetve a tapasztaltabb könyvtárak módszertanilag segítették a hálózat kisebb könyvtárait, vagy a központi ellátó rendszer keretében ellátták őket könyvekkel és – esetleg – feltáró eszközökkel.

Az 1956-os könyvtári törvény az üres hálót lényegi tartalommal szándékozott megtölteni: munkamegosztással, gyűjtőköri megosztással, a dokumentumállományok kölcsönös felhasználásával és bizonyos könyvtári tevékenységek központosításával. Emellett a hálózati központok továbbra is a kisebb könyvtárak módszertani gondozói maradtak. A törvényerejű rendeletben és a törvény megjelenését kísérő tanulmányokban látens módon benne van az egységes munkamódszerek alkalmazása is. „... *elengedhetetlennek bizonyult a körültekintő tervszerűség biztosítása, a kiforrott korszerű formák és módszerek alkalmazása.*" [23] És ezek a koncepciók akár napjaink könyvtár-politikai célkitűzései is lehettek volna, hiszen a mai napig erről szól a könyvtáros szakma belső élete: országos dokumentum-ellátási rendszer, központi szolgáltatások, gyűjtőköri együttműködés, munkamegosztás az egyes könyvtárak között, s a könyvtári rendszer egésze képes csak kielégíteni a differenciált olvasói igényeket, de a munkamegosztásnak egy egységes koncepciót – a lehető legegységesebb munkamódszerekkel – kell szolgálnia. Mi ez, ha – 1956-ban – nem a legkorszerűbb könyvtári szemlélet, a legkorszerűbb könyvtári rendszer-felfogás.

A törvényerejű rendelet legfontosabb eleme valóban az lett, hogy egységes alapelvekre helyezte a magyar könyvtárügy rendszerét és fejlesztési trendjeit. A korabeli magyar könyvtárpolitika legfontosabb célkitűzéseként a következőket jelölte meg: tovább kell növelni a könyv, a könyvtár és az egész

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtári rendszer művelődéspolitikai jelentőségét és társadalmi funkcióját, ezáltal emelni a dolgozók általános, politikai és szakmai műveltségét, támogatni a termelést és a kutatást; a társadalom különböző szféráiban tevékenykedő csoportok és egyének igényeitől függő könyvtári igények kielégítése az egyes könyvtárak, illetve a könyvtári hálózatok útján. A fenti célkitűzések megvalósítása érdekében az alapjogszabályok rendelkeztek arról, hogy a magyar könyvtárügy elvi és operatív irányítása, valamint ellenőrzése kormányzati szinten kell, hogy történjen. Tovább erősítette a középfokú szervezeti formák funkcióit, és rendkívül aprólékosan, mindenre kiterjedően rendezte a könyvtárak általános és szakmai felügyeletének kérdéseit is. Az 1956-os rendeletet és végrehajtási utasítását a rendkívül erős hálózati elv, valamint a könyvtárak ellenőrzésének, felügyeletének túlhangsúlyozása jellemezte. Az egymást át- meg átfedő hálózatok kialakításával a magyar könyvtári rendszer bonyolulttá, csaknem áttekinthetetlenné vált. Egy könyvtár több hálózat elemét is képezhette, s ráadásul a szakspecifikusság, valamint a gyűjtési szint mélysége erősen átfedéses volt az egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak között. Érezhették ezt a törvény alkotói is, mert az átfedések rendezésére hálózatközi, illetve könyvtárközi könyvtári bizottság létrehozását javasolták, ám e tanácsok vagy létre sem jöttek, vagy nem tudtak megbirkózni a bonyolult rendszer kezelésével. Különösen bonyolulttá és összetetté vált a műszaki, az orvosi és a mezőgazdasági jellegű könyvtárak helyzete, amikor a különböző főfelügyeleti szervhez tarozó könyvtárak munkáját kényszerültek koordinálni. Szigorúan igazodva a közigazgatási egységekhez, önálló könyvtári hálózatot alkottak a települések (tanácsi fenntartású, közművelődési) könyvtárai. A főváros tanácsi közművelődési könyvtárai – a kerületi közigazgatási elvet követve – alkottak hálózatokat. A munkahelyi közművelődési könyvtári hálózatot pedig a szakszervezeti könyvtárak tették ki. Külön hálózatot alkottak az általános és középiskolák, valamint a technikumok és ipari iskolák, és ezek diákotthonainak tanári és tanulói könyvtárai. A vállalati, intézeti, hivatali szakkönyvtárak könyvtári hálózata magában foglalta a nevezetteken túl a tudományos kutatóintézeti és múzeumi, a főiskolai, valamint a szövetségi, egyesületi és egyéb szakkönyvtárakat. A rendelet tizenhárom tudományos könyvtári hálózatot – a legfontosabbak ezek közül: a Magyar Tudományos Akadémia és intézetei, a tudományegyetemek és intézeteik, a műszaki felsőoktatási intézmények, az agrár-felsőoktatás intézményei, az országos műszaki könyvtári, az országos mezőgazdasági, az orvostudományi és a pedagógiai könyvtári hálózat – jelölt meg. De emellett lehetővé tette, hogy újabb könyvtári hálózatok alakuljanak. *„A konkrétan kijelölt 13 tudományos könyvtári hálózat, a 20 közművelődési könyvtári hálózat, valamint a kialakítandó iskolai könyvtári hálózat és a kb. 17 szakszervezeti könyvtári hálózat a magyar könyvtárak zömét szervezett keretek közé foglalja. E hálózati kereteken kívül ez idő szerint csak az intézeti, vállalati szakkönyvtárak egy része, továbbá az egyházi, tömegszervezeti, egyesületi, szövetségi könyvtárak, valamint a párt és fegyveres testületek könyvtárai maradnak. ...a népművelési miniszter felhatalmazást nyert arra is, hogy a szükséghez képest további új könyvtári hálózatokat létesítsen, vagy a meglévőket átszervezze, illetve megszüntethesse. ...A fővárosi könyvtári hálózat és a megyei könyvtári hálózatok, valamint egyes egyetemek könyvtári hálózatai ... már teljesen kialakultak. ... A tudományos könyvtári hálózatok zöme, valamint a szakszervezeti könyvtári hálózatok a kialakulás állapotában vannak. Néhány könyvtári hálózat szervezése (pl. a mezőgazdasági és erdészeti, az orvostudományi, a múzeumi és művészeti, a testnevelési, az iskolai stb.) még csak ezután, a most megszabott keretek között és határidőkig megy végbe."* [24]

Az 1956-os jogi szabályozásnak volt még egy rendkívül gyenge pontja: az irányítás, az általános- és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakfelügyelet, valamint a fenntartás kérdése. A jogszabály alkotóinak szándéka szerint a cél az volt, hogy rendezzék a könyvtárak irányításának hatáskörét és feladatkörét, hiszen a közel tizennyolcezer könyvtár húsz különböző minisztériumhoz és egyéb országos hatáskörű szervezethez tartozott, de a hálózatok tagkönyvtárai is át- meg áthágták a szigorú közigazgatási elven szerveződő hálózati kereteket. A törvény alapelve – mely szerint a könyvtár főfelügyeletét annak a szervnek a vezetője látja el, aki a könyvtár fenntartásáról és fejlesztéséről gondoskodik – a fenntartó szakértelmének gyakori hiánya miatt csupán korlátozottan érvényesülhetett. A jogszabály alkotói – mindezt áthidalandó, valamint az országosan egységes szakmai koncepció érvényesülésének érdekében – megerősítették a szakfelügyelet intézményét, az *Országos Könyvtárügyi Tanácsot* pedig kijelölték a kormányzati szakfelügyelet fórumává. Az OKT feladata volt a magyar könyvtárügy fejlődési trendjeinek meghatározása, s olyan stratégiai kérdések megtárgyalása, kidolgozása elkészítése, amely egyrészről az egész magyar könyvtárügyre vonatkoztak, másrészről pedig a stratégiai fejlesztések kérdéskörébe tartoztak: könyvtár-politikai célkitűzések, fejlesztési tervek, szervezeti alapkérdések, országos állománygyarapítási koncepció kérdései, szakirodalmi dokumentációs kérdések, könyvtárosok képzése és továbbképzése, valamint a könyvtárak közötti együttműködés kérdései.

További negatívuma a törvényerejű rendeletnek, hogy nem foglalkozik a nyomdai köteles-példányok ügyével, és a Könyvtárellátóval – mint fontos központi ellátást biztosító szervezettel sem. Hiányzik továbbá a könyvtártudományi munka, valamint a könyvtárak honismereti, helytörténeti tevékenységének szabályozása is. Nem tett említést a jogszabály a könyvtárosok szakképesítésére vonatkozóan sem, mint ahogy nem rendezi a könyvtári műemlékek helyzetét sem. A nagyszabású koncepció egészének megvalósulása kérdőjeleződött meg akkor, amikor a határozat kimondta, hogy a könyvtári hálózatok létrehozása és a kisebb állományú közművelődési könyvtárak létrehozásának anyagi és létszámbeli hatásai nem lehetnek.

A jogszabály által kitűzött célok közül így valójában csak az egységes könyvtári és könyvtárfejlesztési koncepció valósult meg. A differenciált hálózati rendszer széttördelte, szétszabdalta a magyar könyvtári rendszert. A túlzottan hierarchikus és centralizált magyar könyvtári rendszer munkáját adminisztratív szemlélet, valamint a rugalmatlanság jellemezte, melyben fontosabb volt a hierarchikus szolgálati út betartása és betartatása, mint a probléma megoldása. A felügyeleti rendszer tovább bonyolította a könyvtárügy szerkezetét; a szakmai felügyelet és a fenntartás megosztottá vált. A szakfelügyelet révén az országos szakmai szempontok érvényesülését ellenőrizték, de a főfelügyeleti jog gyakorlásával a helyi – gyakran provinciális – szemlélet vált meghatározóvá. És tegyük hozzá, hogy ez utóbbi volt az erősebb rendező elv, hiszen a főfelügyeleti jog összekapcsolódása a fenntartás, működtetés és fejlesztés kérdéseivel, csak a helyi érdekek dominanciájához vezethetett. Ott, ahol a helyi és az országos érdekek eredői egy irányba hatottak, a könyvtárak fejlődése, fejlesztése harmonikus és kiegyensúlyozott volt. Ott, ahol a kétféle érdek egymás ellenében hatott, azokon a helyeken harmonikus, kiegyensúlyozott fejlődésről aligha beszélhetünk, az országos szakmai szempontok érvényesüléséről pedig egyáltalán nem. S ez így volt akkor is, amikor a törvény arról rendelkezett, hogy a könyvtárak viszonylagos önállóságát oly módon is erősítik, hogy költségkereteiket és alkalmazottaik létszámát a főfelügyeleti jogokat gyakorló szervezet költségvetésén belül el kell különíteni. A központi ellenőrzés hatékonyságának emelése érdekében a jogszabály külön rendelkezett a kinevezési jogkörökről, a könyvtárak áthelyezésének engedélyhez kötéséről is. Ám ezek a beépített biztosítékok, országos szinten, a helyi érdekek ellenében csak igen kis hatás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fokkal működhettek. „ *Sok nehézség, vita hátrány és hiba származott eddig abból, hogy a könyvtárak az őket magukba foglaló államigazgatási szervezeten vagy intézményen, vállalaton belül nem önállósultak kellőképpen. Költségvetésük, létszámuk, beruházási és felszerelési igényeik gyakran már a tervezésnél is háttérbe szorultak. Még inkább a rövidebbet húzták azonban a tényleges felhasználás során, mert a szerényen megállapított költségkeretet, létszámot, felszerelést vagy helyiséget részben vagy olykor egészben is más célra vették igénybe. Ezt igyekszik kiküszöbölni az új jogszabály akkor, amikor a könyvtárak költségkeretének és létszámának elkülönítéséről, a kinevezési jogkörökről, a könyvtárak áthelyezésének engedélyhez kötéséről kifejezetten rendelkezik.* " [25]

A fenti hiányosságok ellenére a törvényerejű rendelet – a rendszerszemléleten túl –- igen sok pozitívumot tartalmaz: rendelkezik az azonos településeken működő, közművelődési feladatokat ellátó könyvtárak összevonási lehetőségeiről és helyette a letéti rendszer működtetéséről. A egész magyar könyvtárügy munkája szempontjából jelentős nemzeti könyvtári feladatokat tovább bővítette és finomította. A dokumentációs tevékenységet a könyvtári rendszer immanens részévé tette, de a dokumentációs tevékenységet nem egyetlen szakkönyvtár, hanem az azonos feladatkörű könyvtári hálózatokhoz rendelte, és elvégzését azok feladatává tette. Megújította a külföldi könyv- és folyóirat-beszerzési elveket is azzal, hogy kötelezővé tette a hálózatok közötti és a hálózaton belüli egyeztetést. Mind a hálózatokat mind pedig a hálózat tagkönyvtárait olyan szervezeti és működési szabályzatok megalkotására kötelezte, amelyek egymással szinkronban vannak, és amelyek a törvényi szabályozást és a típusszabályzatokat követve egy egységes, szakszerű magyar könyvtári rendszer körvonalait rajzolták meg, működését és fejlődését határozták meg. Összességében tehát az 1956-os törvényerejű rendelet és a végrehajtására kiadott minisztertanácsi határozat egy korszerű, egységes magyar könyvtárképet rajzolt meg, és felvázolta azokat a fejlődési célokat is amelyet a magyar könyvtári rendszernek – a mennyiségi feltételek megteremtése után – el kellett volna érnie. Könyvtárpolitikai célkitűzései helyesek és előremutatóak voltak, de igen fontos területen – a fenntartás és felügyelet kérdéseiben – hibázott a végrehajtás miként jében. A túlhajszolt hálózatközpontúság, centralizálás és hierarchikus szervezet megnehezítette a könyvtárak érdemi munkáját – az olvasók lehető leggyorsabb és legszínvonalasabb kiszolgálását. Azzal, hogy mindent pontosan szabályozni akart, szinte semmilyen teret nem adott a könyvtárak kölcsönös érdekein alapuló laza konglomerátumának, s ez a könyvtárpolitika tökéletes mása volt a korszak egyéb politikai és államigazgatási berendezkedésének: mindent pontosan szabályozni, centralizálni, hierarchizálni és semmit sem a véletlenre vagy esetlen a kölcsönös érdekekre bízni.

A politika, a művelődéspolitika könyvtárak felé való fordulását és az 1956-os törvényerejű rendelet könyvtárügyre gyakorolt jótékony hatása az intézmények fejlesztésében is jól érzékelhető volt. Az 1960-as évektől kezdődően kiemelt fontosságot kapott a megyei könyvtárak új, korszerű épületekben történő elhelyezése, megindultak a nagy könyvtárépítkezések. *„A könyvtárügy fejlesztéséről szóló, 1952-ben megjelent minisztertanácsi határozat nyomán egy év alatt megnyílt mind a tizenkilenc megyei könyvtár. Elhelyezésük csaknem mindenütt szükségmegoldás volt. Eredeti elhelyezésük mostohasága és gyors fejlődésük miatt alig néhány év elteltével még a helyenként végrehajtott bővítésekkel sem tudták kielégíteni ez egyre növekvő igényeket. A megyei könyvtárak helyhiánya a legtöbb megyében oly nagymértékű lett, hogy az már működésüket is veszélyeztette. Épületeik korszerűsítése vagy újabb létesítése tehát ma központi kérdése a magyar könyvtárügynek"* [26] A hatvanas évektől kezdődően sorra épültek fel a megyei könyvtárak új. korszerű épüle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tei, illetve azokban a városokban, ahol nem kapott új épületet, ott is jelentős bővítések, átalakítások történtek. A helyi sajtó, a megyei napilapok sorra számoltak be az új könyvtárak épületeinek átadásáról; elsőként a Tolna Megyei Könyvtárat adták át, 1961 decemberében. *„Csütörtökön neves írókat látott vendégül a Tolna megyei Tanács VB. Könyvtára. Ekkor került sor az új létesítmény megnyitására. Részt vett az ünnepségen Soczó József, az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának első titkára, és Varga Edit, a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezető helyettese. ... Dr. Tuska Pál, a megyei tanács vb-elnöke üdvözölte a megjelent vendégeket és írókat. Elmondotta, hogy nem véletlenül épült itt, az országban először ilyen modern könyvtár, ennek oka, hogy a megye meglehetősen elmaradott volt ezen a téren, de ugyanakkor széleskörű társadalmi összefogás született ennek az új létesítménynek a megvalósítására. A könyvtár a tanács kezelésében lesz és arra fognak törekedni, hogy minél nagyobb tömegekkel ismertessék meg a kultúrát."* [27] Az úttörő szekszárdi könyvtárépítést hamarosan a tatabányai megyei könyvtár átadása követte. *„A szombaton megkezdődött bányásznapi ünnepségek kiemelkedő tatabányai eseménye Komárom megye új kulturális létesítményének, az ország egyik legkorszerűbb könyvtárának felavatása volt. Kaposvár után sorrendben a másodiknak Komárom megye székhelye büszkélkedhet olyan intézménnyel, amely már eredeti rendeltetése szerint a megye könyvtárhálózatának irányítója. A bányászváros több mint tízezres új lakónegyedében felavatott megyei könyvtár nemcsak külsőségében vonzó és újszerű, belső kiképzését, berendezését is a könyvtármunka korszerű követelményei határozzák meg."* [28] Az újonnan felépült megyei könyvtárak egyrészről reprezentálták az ország fejlődését, másrészről pedig fontos nevelési célokat kellett betölteniük: a marxista-leninista eszme és szakirodalom minél szélesebb körű terjesztését és elterjedését. A könyvtárak átadási ünnepségei egy egy újabb lépést jelentettek ebben, de egyben újabb és újabb bizonyítékul szolgáltak a szocializmus életképességéhez, illetve a kommunista eszmék majdani győzedelmeskedéséhez. E célok szolgálatának egyik legérdekesebb jelensége volt, hogy – jóllehet a kaposvári megyei könyvtár átadásáról, amely 1964. augusztus 20-án volt, nem számolt be az országos sajtó – a könyvtár egy évvel későbbi névadó ünnepségéről az MSZMP központi lapja, a Népszabadság számolt be. *„Emlékezetes ünnepség színhelye volt csütörtökön a kaposvári új megyei könyvtár. A több mint nyolcmillió forintos költséggel, valóban minden igényt kielégítő korszerű intézmény felvette Palmiro Togliatti elvtársnak, a nemzetközi és az olasz munkásmozgalom közelmúltban elhunyt nagy harcosának nevét. A megye és a város vezetői, a könyvtár munkatársai nagy szeretettel, piros szegfűcsokorral fogadták a névadó ünnepségre Kaposvárra érkezett olasz pártküldöttség tagjait. ... Könyvtárunk 1964. augusztus 20-án nyitotta meg kapuját a szocialista kultúra szolgálatára – mondotta Németh elvtárs* (Németh Sándor a Somogy megyei Pártbizottság első titkára volt.) – Egy nap múlva szállt világgá a gyászhír: meghalt Palmiro Togliatti elvtárs, az olasz és a nemzetközi munkásmozgalom egyik kiváló vezetője. Mint a világ minden táján, Somogyban is mélyen megrendítette az embereket ez a fájdalmas hír" [29] A megyei könyvtárak építésének nagy hulláma a hetvenes évek második feléig tartott, amikor is az ország gazdasági nehézségei megakasztották ezt a folyamatot. A nagy könyvtárépítésekről, 1967-től kezdődően folyamatosan, havonta, önálló rovatban „Könyvtárépítési hírek" címmel tájékoztatott a *Könyvtáros* című folyóirat: a megyei könyvtárak építése mellett folyamatosan beszámol a lap a városi, a községi, a honvédségi, az üzemi és a Szabó Ervin Könyvtár hálózatának építéseiről és bővítéseiről.

A könyvtárak tevékenységének jogi szabályozása és a hatvanas években megindult intézményi fejlesztések hatására a hatvanas években konszolidálódott a magyar könyvtárügy: kialakultak a közművelődé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si könyvtárak alapszolgáltatásai, és megindult a szakkönyvtári rendszer alap- és kiegészítő szakirodalmi, illetve szakirodalmi tájékoztatási rendszere. A könyvtárak finanszírozása elérte azt a szintet, amely alapján már valóban lehetett gyűjteményt kialakítani és fejleszteni. Az időszak végére a városi könyvtárak gyűjteménye már több tízezres nagyságrendűvé, de a községi könyvtárak állománya is néhány ezres nagyságrendűvé nőtt. A művelődéspolitika szemében azonban továbbra is sok kívánnivalót hagytak a megindult olvasásszociológiai vizsgálatok. *„A felszabadulás után évekig tart a fasiszta szemét eltakarítása, még tovább az új szocialista közművelődési könyvtári hálózat kiépítése és fokozatos ellátása haladó és marxista irodalommal. Ennek egy részét 1956-ban a kísértetként visszatérő ellenforradalom újra máglyára veti. De a vihar után visszatér a könyvtárakba a kívánatos csend. A könyvtárhálózat helyreállítása, kiegészítése, további korszerűsítése 1956utáni viharok nélküli alkotó légkörben folyik. ... Szükség van a könyvállomány gyarapítására, hogy megjavítsuk az ismeretterjesztő, azon belül a társadalomtudományi – politikai művek választékát a könyvtárakban és hogy jó feltételeket teremtsünk az olvasótábor kiszélesítésére. Mert abba sem szabad belenyugodnunk, hogy a közművelődési könyvtárakból távol maradjon a felnőttek többsége. Egyelőre ugyanis ez a helyzet. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 10 községben végzett felmérései szerint a termelőszövetkezeti tagok 13 százaléka, a mezőgazdasági munkások 28 százaléka, az ipari munkások 19 százaléka, az alkalmazottak 31 százaléka könyvtári olvasó."* [30]

Törvény helyett ismét egy törvényerejű rendelet

Húsz évvel az 1956-os törvényerejű rendeletet követően, 1976-ban, újabb jogszabály született a magyar könyvtári rendszer szabályozására. A közben eltelt húsz év alatt a szocialista Magyarország igyekezett magát szalonképessé és elfogadottá tenni mind a keleti mind pedig a nyugati régióban, melynek fontos eszköze volt az *Aczél György* nevével fémjelzett *„három T"* kultúrpolitikája.

Az 1956-os forradalom megtorlásaiból nem maradhattak ki a magyar kulturális és művészeti élet prominens személyiségei sem. 1957-ben feloszlatták az *Írószövetséget*, a magyar irodalom fontos személyiségeinek egy részét letartóztatták és súlyos börtönbüntetésre ítélték: Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán,Varga Domokos, Eörsi István; másik részét pedig internálták, állásaikból elbocsájtották vagy hallgatásra ítélték: Örkény István, Kuczka Péter, Lukácsy Sándor. Jelentős íróink, költőink menekültek a megtorlás elől nyugatra, ahol a magyar irodalom és irodalomkritika gondozása érdekében létrehozták a nyugati magyar irodalom kiadóit és lapjait: *Irodalmi Újság, Új Látóhatár, Magyar Műhely* stb. Részben a fenti okok miatt, részben pedig az írók önkéntes szolidaritás-hallgatása miatt ezzel egy időben a magyarországi magyar irodalmi élet elcsendesült, bár jelentős politikai, kultúrpolitikai támogatást kaptak annak érdekében, hogy az érdeklődés a támogatott magyar irodalom és művészet felé forduljon. Ezzel a céllal szervezték meg műhelyeiket: 1959 szeptemberében *Darvas József* elnökletével újjáalakult az *Írószövetség*, majd később sorra újból alakultak az egyéb művészeti szövetségek is. Politikai és állami támogatással megindították az *Élet és Irodalom* című hetilapot, majd megindult a *Kortárs* és a forradalom után megjelent a *Nagyvilág* második száma is. létrejöttek a vidéki irodalmi, társadalmi lapok is: Debrecen – Alföld; Szeged – *Tiszatáj*; Pécs – *Jelenkor*. Ha szerényen is, de az ötvenes évek végén már megjelenhettek az addig szilenciumra ítélt polgári és népi írók, valamint az úgynevezett „újholdasok" is.

Alig két évvel a forradalom után, Nagy Imre és mártírtársainak kivégzését követően egy hónappal, 1958. augusztusában megjelent *A Magyar Szocialis-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ta Munkáspárt művelődéspolitikai irányelvei című dokumentum. Az irányelvek kiegyezést kínált a magyar értelmiségnek és a magyar művészeti élet szereplőinek. Felajánlotta a művészetek közvetlen pártirányításának megszüntetését, de helyette elvárta a rendszer iránti lojalitást. A hatalom és a művészetek kiegyezésének lényege a következő volt: viszonylagos alkotói és közlési szabadság, de ellentételeként bizonyos tabukat tiszteletben kellett tartani. Nem lehetett beszélni és írni a fennálló hatalom legitimitásáról, az 1956-os forradalmat ellenforradalomnak, vagy októberi eseményeknek lehetett nevezni, nem lehetett kiejteni Nagy Imre nevét, a többpártrendszert, az emigrációt, a szovjet csapatok Magyarországon történő tartózkodását, és egyáltalán nem jelenhetett meg semmi, amelyben a Szovjetuniót, vagy a testvéri szocialista országot kritizálták volna. De tilos volt beszélni Trianonról és a kisebbségi magyarság környező szocialista országokbeli helyzetéről sem. 1959 után, engedve a nemzetközi tiltakozásoknak, sorra engedték szabadon a bebörtönzött írókat és művészeket. A hatvanas évek elején ismét megszólalhattak az internált, a hallgatásra ítélt, vagy az önkéntes hallgatást vállaló írók egy része is. A művészértelmiséggel megkötött kiegyezés vezető kultúrpolitikusa a hatvanas évektől az az *Aczél György* lett, aki nemcsak a magyar irodalom művelőivel, hanem a művészeti élet egyéb területén tevékenykedő művészekkel is partneri kapcsolatot tudott kialakítani. Megteremtődött a művészeti élet konszolidációjának alapja. A kiegyezés sikerét az is befolyásolta, hogy polgárháború rémétől megrettent és a büntetésekkel megfélemlített lakosság a megnyugvást, a biztonságot, az élhető életet akarta, s ennek kiváló eszköze volt – a hatalom részéről – a konszolidációkészség és szalonképesség felmutatása. A konszolidáció további jelei voltak a sorra meginduló irodalmi lapok, az *Új Irás*, a *Kritika*, valamint az *Európa Kiadónál* és a *Nagyvilág* hasábjain megjelenő világirodalmi szenzációk: Proust, Joyce, Freud, Kafka, Camus, Sartre, Beckett és Ionescu művei; a francia új regény képviselői, az egzisztencialisták és az „üvöltő nemzedék" írásai.

A szellemi konszolidációval párhuzamosan sor került a magyar gazdasági és társadalmi élet konszolidációjára is. A forradalom után restaurálódott ugyan a pártállami rendszer, de jellegét tekintve jelentősen eltért mind az 1956 előtti magyar, mind pedig a környező szocialista államok viszonyaitól. Az 1956-os forradalom hatása döntő volt abban, hogy a pártállam emberi élethez alkalmas körülményeket teremtett. A politika sikeresen elhitette a néppel, hogy a szovjet zóna keretei között a lehető legjobb körülményeket és lehetőségeket teremtette meg, s hogy az adott körülmények között csak ennyi tehető. S ha ez nem elég, akkor az egyetlen lehetséges alternatíva a „Rákosi-korszak" visszatérése. A hatalom és a társadalom szövetséget kötött: a hatalom igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy a viszonylagos jólétet a Szovjetunió háta mögött, a lakossággal történt cinkos összekacsintás eredményeként meg lehet valósítani. Ennek egyik fontos építőeleme volt az életszínvonal folyamatos emelése, és az életviszonyok kedvező alakítása. Ennek rendelték alá a gazdasági terveket, az új gazdasági mechanizmust, és ennek lett eredménye – a hetvenesnyolcvanas években – az ország példátlan eladósodása is. Az életszínvonal-politika nem gazdasági teljesítményfüggő volt, hanem kiemelt politikai kérdés, a hatalom legitimitása múlott ezen. Meg is lett az eredménye: a hiánygazdaság ellenére folyamatosan javult az élelmiszer- és áruellátás, százezerszámra épültek lakások, tömegessé váltak a háztartási gépek, megjelentek a magánautók, a kiskertek, a nyaralók. A hatvanas évektől – a szocialista országok irányában – megszűnt a vízumkényszer, s már utazni is lehetett. Ha korlátozottan is, de hamarosan nyugatra is el lehetett látogatni, igaz a „valutakeret" erős határai miatt ezek az utazások csak igen szegényesek lehettek. Az utazási lehetőség megnyitása kiváló politikai eszköznek bizonyult: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szocialista országokból visszatérők meggyőződéssel mondhatták el, hogy mi jobban élünk; ötven dolláros valutakeret elköltése után nyugatról visszatérő magyarok pedig – egy-két hetes koplalás, talpalás és szegénység után – boldogan lépték át a magyar határt. A viszonylagos szabadság kereteibe belefért a „morgás joga" is, amelynek hatására kivirult a „pesti vicc". A Kádár-rendszer nagy igyekezettel szabadult meg a személyi kultusz külső jegyeitől, rendezte viszonyát a *Vatikánnal* és az egyházakkal. A beat-korszak alternatív kultúráját oly módon igyekezett ellenőrzése alá vonni, hogy a *Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség* felkarolta a zenekarokat, s így, belülről szándékozta azt irányítani. Ez a kísérlet azonban csak kezdetben hozott eredményeket, és akkor is csak mérsékelteket. Amikor a hatalom látta, hogy az ügy kicsúszik felügyelete alól, hibás döntést hozott: kampányt hirdetett a huligánok és a beat, az alternatív kultúra ellen, és amikorra hibáját belátta, addigra már késő volt. A „generációs forradalmat" akkor már nem sikerült megakadályozni. Az azóta már legendássá vált „*nagy generációban*" – visszafojtottan ugyan, de már megjelent a Kádár – korszakkal való szembefordulás, a rendszerellenesség.

A hetvenes évek elején megmerevedő szovjet vezetés ezt a – magyar nép szempontjából dinamikus – fejlődést szakította félbe. Az ideológiai kritika mellett, Magyarországgal szemben drasztikus gazdasági intézkedéseket léptettek életbe: megemelték az energia árakat, szigorították a finanszírozást. Mindezek hatására *1972. november 1-15-én MSZMP Központi Bizottsága* határozatot hozott az új gazdasági mechanizmus leállításáról, és korlátozni akarta a kulturális és művészeti pluralizmust és liberalizmust. Látványos gesztusként leváltotta a párközpont gazdaságpolitikai titkárát, *Nyers Rezsőt* és kulturális titkárát, *Aczél Györgyöt.* 1972 novemberében, majd decemberében az MSZMP Központi Bizottságának határozatában keményen felléptek a liberális kultúrpolitika ellen: határozatot hoztak arról, hogy a kultúrában ne kapjanak nyilvánosságot a szocializmussal szembenálló, a nép érdekeit veszélyeztető irányzatok; bírálatot kaptak azok a pártszervezetek, amelyek támogatták az addigra megerősödött helyi kezdeményezéseket, az önkormányzati autonómiát. A hatalom és a művészetek, az irodalom viszonya ismét rendkívül feszültté vált. A nemzeti sorskérdések iránt elkötelezett írók és művészek a további lojalitás ellentételeként az követelték, hogy a politikai vezetés törődjék többet a határokon túli magyar kisebbségekkel, különösen az egyre romló erdélyi és felvidéki magyarság helyzetével és a magyarságkutatással. A politika hisztériásan reagált ezekre a követelésekre: bezúzatták a már megjelent *Illyés Gyula: Szellem és erőszak* című művét, leváltották a *Tiszatáj* főszerkesztőjét, és megnehezítették, gyanakvással és „éberen" figyelték a határokon túli magyar művészettel és művészekkel való kapcsolattartást. A hetvenes évek elején tehát ismét fölbomlott az a hatalom és a művészetek, valamint az irodalom konszenzusa, amely a Kádár-korszak fénykorát oly pregnánsan jellemezte, és amely nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a pártállami rendszer konszolidálódott és látszólag legitimmé vált.

A magyar könyvtárügy harmadik jogi szabályozása ebben a politikai légkörben született meg. Megalkotására abban a kultúrpolitikai környezetben került sor, amelyet talán az 1970-ben hozott *ifjúsági törvénnyel,* az 1972-ben hozott *oktatáspolitikai párthatározattal,* az 1974-ben hozott *közművelődési párthatározattal,* valamint az 1976-os *közművelődési törvénnyel* lehet a legjobban jellemezni: a hatalom erőteljesen koncentrált a kulturális kérdésekre. Megjelenését azonban egyéb – a kultúrához nem direkt módon kapcsolódó – belpolitikai esemény is előkészítette. Az *MSZMP 1976-os, XI. kongresszusa* megfogalmazta *„a fejlett szocialista társadalom felépítésének soron következő feladatait: amelynek megvalósítását a könyvtáraknak a maguk eszközeivel elő kell segítenük."* [31] A jogszabály megjelenésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek fontos külpolitikai eseménye volt, hogy 1974-ben a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága *„A könyvtárak szerepének fokozása a dolgozók kommunista nevelésében és a tudományos haladásban"* [32] címmel határozatot hozott. Jóllehet az 1956-os könyvtári törvényerejű rendelet továbbfejlesztésének, átdolgozásának, illetve törvénnyé fejlesztésének gondolata már 1960-ban felmerült: *„Javaslatot kell kidolgozni a könyvtári törvény fejlesztésére.."*,[33] ám megalkotásának halaszthatatlan szükségességét csak az 1970. december 15-16-án megtartott, *III. Országos Könyvtárügyi Konferencia* deklarálta. Ma már elmondhatjuk, hogy ez a szakmai fórum teremtette meg a modern magyar könyvtár- és tájékoztatásügy alapjait: túllépett a hivatalosan elfogadott alapkérdések megválaszolásán, s a meglehetősen ideologisztikus, a konferencia számára megtárgyalásra ajánlott kérdések elemzésén túl kikényszerítette, hogy a konferencia inkább szólt szakmai kérdésekről, s az új jogi szabályozás szükségességéről, mint az aktuálpolitikáról.

A tanácskozás hivatalos alapkérdései a következők voltak.

- *„A könyvtárak és a szakirodalmi tájékoztatás intézményei lépést tartottak-e a társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődéssel és az ezekből fakadó szükségletekkel?*
- *Hogyan ítélhető meg a magyar könyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatásügy helyzete; mi a szerepük a szocialista társadalomban?*
- *Mit vár a könyvtáraktól és a szakirodalmi tájékoztatási intézményektől a magyar társadalom? Milyen tárgyi és személyi feltételek teljesítése elengedhetetlen a szükségleteknek megfelelő szolgáltatások kiépítéséhez?"* [34]

A könyvtáros című folyóirat 1971-es évfolyama, amely részletesen számolt a konferenciáról, több számon keresztül közölte a felszólalásokat. A hozzászólások azonban az előre koreografált „hurrá optimizmuson" túl bőségesen szóltak a szakmai problémákról, és a felhasználók nevében meghívott kutatók, oktatók erős kritikával illették a magyar könyvtárügy gyenge pontjait. A bíráló hozzászólások csaknem az összes lényegi könyvtári tevékenységet érintették: állományépítés és feltárás, szakirodalmi tájékoztatás, dokumentációs szolgáltatások. A felhasználók többnyire a lassú, sekély mélységű, körülményes, esetleges és a nemzetközi kitekintést nélkülöző információs szolgáltatásokat kritizálták. Bizonyos felszólalások a bírálatban addig mentek el, hogy kijelentették: a magyar könyvtárügy, a magyar könyvtárak mély válságban vannak, és kérték, hogy – a válság kezelésének eszközeként – nyilvánítsák a könyvtárakat művelődés alapintézményeivé. [35] A hozzászólások érintették a jogi szabályozás kérdéskörét is: nem elegendő, ha a konferencia tapasztalatait reformok és jogszabály-módosítások követik, új könyvtári törvény megalkotására lenne szükség. A Művelődési Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője hozzászólásokra adott válaszában a kritikákat akceptálta, és így a konferencián megszületett az új könyvtári törvény megalkotásának szükségességét deklaráló határozat. *„Minden felszólaló megerősítette azt a tételt, hogy az elmúlt 15 év társadalmi, gazdasági, kulturális változásai és az előttünk álló feladatok megoldása a társadalmi tevékenység minden területén növeli az információ iránti igényeket, parancsolóan előírja a szakműveltség, az általános műveltség színvonalának emelését. Ennek a feladatnak teljesítésében kiemelkedő helyet foglalnak el a könyvtárak. ... a könyvtár és a szakirodalmi tájékoztatás kapcsolatának megítélésében – legalábbis itt a konferencián – elvi egység született. A felszólalók több jogszabály korszerűsítését is jogosan reklamálták. Azt terveztük, hogy a könyvtári konferencia után az 1956-os törvényerejű rendeletet csak módosítani fogjuk. A konferencia arról győzött meg minket, hogy új törvényerejű rendeletre van szükség. Véleményünk szerint 1974-ben kerülhet sor új törvényerejű rendelet kiadására. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy közben ne lenne szükség egyéb, elavult jogszabályok módosítására."* [36]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ám, e politikai és szakmai előzmények után végül csak 1976-ban született meg az újabb törvényerejű rendelet, amely a könyvtárak tevékenységének, rendszerének és szervezetének teljes vertikumát igyekezett átfogni.[37] Szakmai alapját a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia vitaanyaga és ajánlásai adták: a szocialista könyvtárpolitika alapelveinek fenntartásával a korabeli és a várható fejlődéshez igazodó, korszerű könyvtár-politikai koncepció kidolgozása, hiszen jelentősen megváltoztak az olvasói szokások, és ugyancsak komoly változások következtek be a könyvtárak működésében is, melyek a régi jogszabályokkal már kezelhetetlenek voltak, s egyre inkább elterjedt a könyvtárak „szokásjogon" alapuló működése. Az új könyvtári törvényerejű rendelet előkészítő munkái már a konferencia előtt megkezdődtek, jóllehet a kultúrpolitika nem új törvénynek, hanem törvénymódosításnak szánta ezeket a munkálatokat. Számos kutatás, tanulmány, vita előzte meg a törvénykezési munkát, de elkészültek azok a szükséges dokumentációs anyagok is, amelyek más országok könyvtári fejlődési trendjeit szemlék formájában mutatták be. Megjelent a különböző országok könyvtári jogalkotói munkáját összehasonlító tanulmány is.

Az előkészítő munkák elvégzését követően a kitűzött könyvtár-politikai cél tartalmának megfogalmazása volt a feladat: vagyis az, hogy mit szabályozzon a törvény, s a szabályozandó kérdésekkel kapcsolatban milyen intézkedéseket és döntéseket kell meghozni. A kitűzött könyvtár-politikai cél tartalmát *Papp István* a következőkben foglalta össze.

„1. A könyvtári rendszer társadalmi beágyazottságából, a társadalmi életfolyamatokba való beleépüléséről adódó következményeket érvényre kell juttatni, minden módon elő kell segíteni az információs, oktatási és művelődési rendszerekkel való kapcsolat erősödését;

2. meg kell valósítani a könyvtárügy munkamegosztáson és a szolgáltatások összehangoltságán nyugvó egységét, vagyis a különféle funkciójú könyvtárak egymást föltételező és kiegészítő egységes rendszerét;

3. a törvény és a végrehajtási utasítása olyan összefoglaló jogszabály legyen, amely fölöslegessé teszi az egyes részletkérdések jogi szabályozását. Ez a követelmény persze nem zárja ki egyes kérdések (pl. besorolás) külön történő rendezését." [38]

A szerző, törvény előkészítését célzó tanulmányában azt is fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy a jogi szabályozásnak az intézmények felől kell közelítenie, s nem lehet a feladata az irányelvek, elvi célkitűzések taglalása.

A könyvtári rendszer jogi szabályozás minden esetben három fő kérdés köré csoportosul: mit, kinek, hogyan, de ehhez a három kérdéshez mindig kapcsolódik egy negyedik kérdés is: ki a felelős a szolgáltatások működtetéséért. Vagyis választ kell adnia a könyvtári szolgáltatások tartalmára, a jogosultak körére és a könyvtár használati rendjére, valamint feltételeire vonatkozóan.

Az 1976-os törvényerejű rendelet és a végrehajtására kiadott minisztertanácsi rendelet a fenti kérdések mindegyikét szabályozta. Részletesen taglalta a könyvtárak feladatát, leírta a könyvtárak és könyvtári szolgáltatások rendszerét, definiálta a könyvtári dokumentumok fogalmát és körét. A könyvtárak tevékenységei köre alapján könyvtártípusokat különített el, és meghatározta a fenntartó és a felügyelet felelősségét is. A használói jogosultság tekintetében három fő kategóriát – nyilvános, korlátozottan nyilvános és zárt könyvtár – állított fel. A jogszabály részletes és az egyes könyvtártípusokhoz igazodó, differenciált feladatrendszert állapított meg. A hogyan kérdésére a könyvtári szolgáltatások egységes, de a felhasználói igényekhez igazodó differenciált rendszerét deklarálta. Kimondta a könyvtári állomány, de különösen a muzeális értékű állomány védelmének szükségességét, és a záró rendelkezések keretében említést tett az egyházi gyűjteményekről is.

Az 1976-os jogszabály korszerű könyvtárképet vázolt fel, de az annak megvalósítását szabályozó pa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ragrafusokban igen sok hibát vétett, melynek következtében a magyar könyvtárügy továbbra is megtartotta bürokratikus, túlszabályozott, túlhierarchizált jellegét. Az egységes könyvtári rendszert – mely deklaráltan csak együtt és együttműködve lett volna képes az olvasói igényeket kielégíteni, de csak úgy, ha a kölcsönös érdekeltségen és a jól, hatékonyan megszervezett központi szolgáltatásokon alapuló könyvtári kooperációt, megvalósíthatta volna – mesterségesen megalkotott hálózatokra és együttműködési körökre szabdalták szét. A jogszabály megkülönböztetett fenntartási és felügyeleti elven működő hálózatokat (tanácsi, iskolai, szakszervezeti, fegyvereserőkbeli, (felsőoktatási), valamint szakterületi és regionális elven szerveződő együttműködési köröket. Ezt az egyébként is szinte áttekinthetetlen könyvtári struktúrát csak tovább bonyolította *a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről szóló 5/1978. (XII. 12.) KM sz.* rendelet, amely újabb hálózattal, a szakkönyvtári hálózattal – melyből tizenháromfélét nevezett meg – színesítette a palettát, és kijelölte azt a százhúsz szakkönyvtárat, amely elsődlegesen volt felelős a szakirodalmi és a szakmai információk terjesztéséért. A könyvtári rendszer legfontosabb szerveződésének továbbra is a hálózati elvet tekintették, de annak lazítására létrehozták a szakterületi és területi együttműködési köröket. Az egyrészt hálózati, másrészt szakterületi és területi együttműködési körök munkájának koordinálására hat koordinációs központot jelöltek ki. A regionális együttműködés elősegítése érdekében az országot öt nagy régióra osztották, és az e területen működő felsőoktatási, városi és szakkönyvtárak munkájának összehangolása volt a feladatuk. Így egy-egy könyvtár – a jogszabályok szerint – több érdekeltségi szférába is tartozott, s a valóságban az esetek legtöbb részében egyetlen intézménnyel sem kooperált. Még kisebb városokban is „békésen egymás mellett éltek" a különböző fenntartó által működtetett könyvtárak, s igen kevés volt azon településeknek a száma, ahol valóban együttműködtek a könyvtárak. A könyvtárak több szálon történő bekapcsolása a magyar könyvtári rendszerbe, az egységes magyar könyvtári rendszert szolgálhatta volna, s koncepciója ebből indult ki. *„A tvr. és a vhr. egész koncepciójából kitűnik az is, hogy az egységes könyvtári rendszer nem cél, hanem eszköz annak elérése érdekében, hogy a könyvtárak minél többet tudjanak adni a társadalom tevékenységének minden területén, nevezetesen annak lehetőségét megteremteni, hogy minden dolgozó, függetlenül attól, hol lakik vagy hol a munkahelye, nagy vagy kistelepülésen él-e, teljes értékű állományból meríthessen. A könyvtár, a könyvtárhálózat, a szakterületi és a területi együttműködési kör az egységes könyvtári rendszer részeként végzi munkáját annak érdekében, hogy részévé válhasson annak a tevékenységnek, amelynek könyvtári szükségleteiről gondoskodni hivatott"... Ki kell dolgozni annak módszertanát és gyakorlatát, hogy ...*

- *miként lehet kooperáció útján egységesen használható állományt kialakítani a hálózatok, hálózati csoportok, szakterületi és területi együttműködési körök útján,*
- *milyen módon lehet a kooperáció útján kialakított egységes állományról tájékoztató bibliográfiai apparátust kiépíteni,*
- *miként lehet (elsősorban a felügyeleti hálózatok esetében) a központi és a tagkönyvtárak gyűjtőkörét, valamint kötelezettségeit és jogait elhatárolni."* [39]

E nagyszabású „terv" azonban, amelyen már megszületésének pillanatában látszott, hogy „vegytiszták" íróasztal mellett találták ki, soha nem valósult meg.[40] Hiszen annak áttekintése is felért egy keresztrejtvény megfejtésével, napi rutin-szinten való alkalmazása pedig ebből eredően megoldhatatlan volt. A könyvtárosok és az olvasók napi munkáját azonban mégsem elsősorban ez nehezítette, hiszen az a könyvtáros, aki szolgáltatni akart, hamar megtalálta a tájékozódási pontokat e jogszabály-labirintusban is. A tényleges nehézségeket az jelentet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

te, hogy a törvényerejű rendeletre olyan jogszabályok épültek rá, amelyek valóban megnehezíthették a dokumentumokhoz való hozzájutást. Ilyen volt a köteles-példányok elosztását szabályozó, valamint a könyvtárközi kölcsönzést szabályozó rendelet, mely az alapjogszabályban feltüntetett könyvtárakat preferálta, s így meglehetősen áttekinthetetlenné vált, hogy ki, mit kapott meg a köteles-sorokból.

A jogszabály egyik legnagyobb negatívuma volt, hogy a fenntartáson túl az általános felügyeletet is a fenntartó kezébe helyezte, míg az ágazati felügyeletet az ágazati miniszterre bízta. Ezzel egyrészt bonyolulttá tette a könyvtárak szakmai munkáját és annak értékelését, másrészt pedig szétválasztotta az általános és az ágazati felügyeletet. Mindezek hatására a könyvtárak élete, feltételrendszere, működése már csak a helyi hatóság jó vagy rosszindulatától függött, hiszen az ágazati felügyeletet gyakorlására jogosult megyei tanácsok végrehajtó bizottságai messze voltak, és egyébként a helyi hatóság kezében volt a fenntartás is.

Az 1976-os könyvtári törvény minden negatívuma ellenére sem volt rossz szellemiségű törvény, hiszen korszerű szolgáltatási tartalmat kodifikált. De a törvényerejű rendelet alkotói nem vették figyelembe, hogy az egységes könyvtári rendszer megvalósításának alapfeltétele a korszerű központi szolgáltatások elkészítése és elérhetővé tétele, mert ha a könyvtárak egymástól függetlenül, elaprózva végzik el ugyanazokat a könyvtári munkákat, ha azért nincs kooperáció a szerzeményezésben, mert a könyvtárak nem tudnak egymás szerzeményezéséről, akkor az egységes magyar könyvtári rendszer csak írott malaszt marad. Ám emellett pazarló is, és a végső cél, az olvasó hatékony kiszolgálása nem valósul, nem valósulhat meg.

Nem a törvényerejű rendelet, hanem a végrehajtás hiányossága, illetve a hatalom sajátos működésének anomáliája, hogy sem az alapjogszabályt, sem pedig a végrehajtására kiadott alacsonyabb szintű jogszabályokat, valamint az mindezek alkalmazását elősegítő irányelveket – egyéb jogszabályokhoz hasonlóan – nem tartották be. A törvényerejű rendelet ugyanis egyáltalán nem szabályozta azt a kérdést, hogy a könyvtárakat miből, milyen anyagi forrásból és milyen szintű dotációval működtessék. A magyarországi könyvtárak tevékenysége, a magyar könyvtár és tájékoztatásügy továbbra is elsősorban azoktól a fenntartóktól függött, akik a könyvtár működésének költségeit viselték. S tegyük hozzá a legritkább esetben voltak a könyvtárügyben kompetensek vagy a könyvtárak iránt jóindulatúak. A fenntartók jelentős része csupán a pártdirektívák miatt tűrte el a könyvtár működését, de igyekezett azt a lehető legkisebb költséggel üzemeltetni. Amikor pedig a hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére az ország és így a tanácsok pénzügyi helyzete fokozatosan romlott, és valódi alternatívává vált: óvoda, iskola vagy könyvtár – a legtöbb tanácselnök, VB és párttitkár az előbbiek javára döntött, és elkezdődött az oly sok energiával és költséggel kiépített könyvtári rendszer halódása. Különösen erőteljesen érintette ez a közművelődési könyvtári hálózatokat, de nem kímélte a szakkönyvtári és a felsőoktatási könyvtári rendszert sem.

A magyar könyvtári rendszer működésének jogi alapjait biztosító törvényerejű rendeletek – jóllehet többnyire modern könyvtárképet rajzoltak – mindvégig adósak maradtak a korszerű szolgáltatási tartalom megvalósításához szükséges feltételek kidolgozásával. Annak ellenére, hogy a könyvtárpolitika többször is deklarálta azt a tételt, mely szerint „az együttműködés nem cél, hanem eszköz", a törvényerejű rendeletek tartalma ennek éppen az ellenkezőjét bizonyította: részletesen szabályozta az együttműködés szerkezeti, szervezeti rendszerét, a rendszer elemeinek működését, de csupán általánosságban szóltak arról, hogy ezt a keretet milyen tartalommal töltsék meg. Másként szólva: amilyen aprólékosan kidolgozott volt a kooperáció szerkezeti hálója, olyan elnagyolt volt annak tartalma.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az együttműködés tartalmi meghatározottságának hiánya motiválhatta – mintegy hat évvel a törvényerejű rendelet megjelenése után – annak a tanulmánynak a megírását és megjelentetését, amely – véleményem szerint – a mai napig a legpontosabban határozta meg a magyar könyvtárügy és könyvtárfejlesztés azon főbb csomópontjait, amelyek az egész könyvtári rendszerre nézve maghatározóak, és amelyek fejlesztése hosszú időre determinálják a könyvtári rendszer outputját, vagyis a szolgáltatási színvonalat. [41] A szerzők felfogása szerint a magyar könyvtári rendszer három alrendszerből áll: az irányítási, az intézményi, valamint a központi szolgáltatási alrendszerből. Hat évvel a törvényerejű rendelet megjelenése után a szerzők megállapították, hogy az irányítási alrendszer *„nem fogalmazta meg kellő konkrétsággal a rendszer által elérendő célokat. A döntéshozók, a kutatás és fejlesztés, a termelés, a képzés és a közművelődés szolgálatának hangoztatása túlságosan általános ahhoz, hogy ezen az alapon a rendszer egészének és egyes elemeinek outputjában szolgáltatási szinteket és teljesítményeket lehessen megszabni és számon kérni ... az irányítási* alrendszerben *az erőviszonyok eltolódtak a fenntartó és felügyeleti szervek javára, s ez óhatatlanul felerősítette az autarchiás tendenciákat ... A szakmai irányítás elbizonytalanodott..."* [42] Az intézményi alrendszer helyzetét elemezve a szerzők az alábbiakat állapították meg. *„Túlhaladott, tartalmukban kiürült szervezeti formák egyfelől, túlszervezettség másfelől."* [43] Mind elméletileg, mind pedig gyakorlatilag jól igazolható a szerzői teamnek az a felfogása, mely szerint a központi szolgáltatások rendszerét az egész magyar könyvtári rendszer legfontosabb kérdésének tartják. Részletezve: a kommunikációs hálózat, a hiányzó központi szolgáltatások megszervezése, valamint a meglévő központi szolgáltatások továbbfejlesztése. Véleményem szerint a központi szolgáltatások kérdésnek megoldása nemcsak 1983-ban, hanem ma is a legsarkalatosabb kérdése a magyar könyvtárügynek. Ezek működése nélkül megvalósíthatatlannak tűnik a könyvtárak alapfeladatainak ellátása: tájékoztatás a világ, és benne a Magyarország dokumentumterméséről (UBC); hozzáférés a publikált dokumentumok összességéhez (UAP). A szerzők által oly sokat, – s tegyük hozzá indokoltan – kritizált központi szolgáltatások jellemzésére akár ma is írhatták volna e tanulmányt. Az eltelt idő alatt – annak ellenére, hogy a fejlesztésekre igen jelentős összegeket fordítottak – alig változott a helyzet. *„Így a központi szolgáltatások és az országos szakmai irányítás közé különféle áttételek ékelődtek, ami szükségképpen a feladatok egyikének – másikának degradálásához vezetett, ... az egész könyvtárügy teljesítményét meghatározó szolgáltatások mindmáig ki vannak téve mindazoknak a problémáknak – bajoknak, amelyekkel az őket működtető intézmény/cég kénytelen küszködni. El kell érni, hogy a központi szolgáltatások fejlesztése közvetlen tárcairányítás mellett menjen végbe, minthogy ez nem egy – egy intézmény belügye, hanem a magyar könyvtári rendszer közügye".* [44]

Ma sincs ez másként. A számítástechnika teljes körű elterjedése, az információs társadalom kiteljesedésének küszöbén még mindig ugyanezekkel a problémákkal küszködik a magyar könyvtári rendszer. A központi szolgáltatásokat nyújtó intézmények képtelenek megbirkózni a rájuk bízott feladatokkal: a retrospektív konverziókkal; de úgy tűnik, hogy örökre mutatórendszer nélkül marad az 1921–44-es évek magyar könyvészete is – hogy csak néhány példát említsek. A meglévő, élő központi szolgáltatásokat pedig könyvtáraink jelentős része – megfelelő technikai eszközök hiányában – még mindig nem tudja elérni. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a központi szolgáltatások – melyek jelentős költségvetési támogatásokkal, a többi intézmény támogatásának terhére valósultak meg – egyre drágábban adják a szolgáltatók, s így kimaradhatnak a kevés támogatást kapó könyvtárak, mivel nem tudják azokat megfizetni. Hogyan beszél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hetnénk akkor egyenlő jogokról, amikor a feltételek nem biztosítottak? Mind az 1976-os, mind pedig a legújabb könyvtári törvény, egyenlő jogok biztosítására vonatkozó tézisei, adott feltételek mellett, csak jámbor óhajnak tűnnek.

A jogi szabályozás által kidolgozott lehetőségeket és szervezeti kereteket tartalommal kellett volna megtölteni, és az intelligens interfésszel összekötött rendszerben információt szolgáltatni, de ez elmaradt, s így a magyar könyvtári rendszer még el sem indult azon az úton, amely egy valós könyvtári, tájékoztatási rendszer végső formája lehetne: *„a hagyományos szervezet átalakul, új minőségű kapcsolatok jönnek létre az intézményi alrendszer elemei között, s ha lassan is, de földerengenek az olyasfajta hálózatok körvonalai, amelyek közelebb állanak az informatika terminológiája szerinti hálózathoz, vagyis olyan intézmények együtteséhez, amelyek között létrejöttek a közvetlen adatátvitel feltételei, s közösen gazdálkodnak a rájuk bízott információkkal. Tehát a szervezetben is a forma helyett a tartalomra kezd áthelyeződni a hangsúly."* [45]

Az új könyvtári törvény előzményei

Tanulmányomnak nem célja, hogy részletesen ismertessem a rendszerváltozást kiváltó okokat. Ez maradjon a történészek, politológusok dolga. Egy rövid emlékeztető erejéig azonban kénytelen vagyok azokra kitérni, mivel ebben az időszakban a könyvtárak – mint ahogy arra a korábbiakban már utaltam – helyzete több szempontból is jelentősen megváltozott. A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére a közismert világpiaci változások következtében Magyarország teljesen eladósodott. Az olajárrobbanás által kiváltott világgazdasági átalakulás folyamatokat a szocialista országok nem tudták kezelni, ezért e gazdasági traumából vesztesen kerültek ki. *„Magyarország a nagymértékű export-import függősége miatt különösen nehéz helyzetbe került. A cserearány romlás 1974-től 20 %-os volt, majd ezt is meghaladta. A magyar nemzetgazdaságot ebben az évtizedben egyes számítások szerint egy teljes évnyi nemzeti jövedelem elvesztésével sújtotta e folyamat. A veszteségek nagysága megközelítette a második világháborúban elszenvedett anyagi pusztulás mértékét.... A cserearányromlás a KGST-n belül is sújtotta Magyarországot, és mintegy 40 %-os volt. Ez azt jelentette, hogy pl. ugyanannyi olajért a korábbi 500 helyett 4 ezer autóbuszt kellett szállítani a Szovjetuniónak. Mivel a Ikarus autóbuszba átlagosan 30% körüli dollárrelációból beszerzett importhányad épült, ez óriási terhet jelentett a magyar gazdaság számára"* [46] Ez volt az az időszak, amikor „hit kérdése" volt, miszerint a gazdasági válság nem gyűrűzik be a szocialista országokba. Nem így lett. A fellépő kedvezőtlen gazdasági jelenségeket a párt és a kormány adminisztratív eszközökkel, például „takarékossági tervek" készíttetésével, illetve létszámstoppal próbálta meg kezelni, amely – mint azóta már közismertté vált – semmit sem oldott meg. Az ország számára nem maradt más kiút, mint nagy összegű hitelek felvétele – megindult hazánk eladósodása. A felvett hitelek azonban csak töredékükben szolgálták a gazdaság korszerűsítését és fejlesztését. Legnagyobb részét az egyébként is hibás gazdasági szerkezet szubvencionálására, a nemzetközi áremelkedések és exporttámogatások, valamint a szocialista kirakatpolitikát szolgáló életszínvonal-növekedés és az általános foglalkoztatottságot fedező kiadások emésztették fel.

Mindezek hatására *1977 októberében az MSZMP Központi Bizottságának határozata* célul tűzte ki, hogy visszatér az 1968-as reformkoncepcióhoz. A határozat – a kialakult gazdasági helyzet javítását – a műszaki színvonal emelésében, a korszerű kapacitások ésszerű kihasználásában, a vállalatok önállóságának növelésében, valamint a „szocialista

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vállalkozó szellem" megteremtésében vélte megtalálni. Döntöttek a gazdasági növekedés és a beruházások csökkentéséről is. Az 1981 szeptember 25-i rendelet alapján, új vállalkozási formaként létrehozták a „kisvállalatot", és lehetővé tették, hogy állami vállalatok – leányvállalatként – saját kisvállalatot hozzanak létre. A kisvállalatok részleges önállóságot élveztek, amelyek tevékenységét közvetlenül már nem irányíthatta sem az állami, sem pedig a pártvezetés, cserében azonban semmiféle állami támogatást nem kapott. A gazdaság további „liberalizálását" jelentette, hogy 1980 februárjában legalizálták az úgynevezett „második gazdaságot": megalakultak a vállalati gmk-k és jelentősen megnőtt a kisiparosok, magánkereskedők száma is. A gazdaság „toldozgatott-foldozgatott" átalakítása az alapvetően rossz struktúrából fakadó nehézségeket azonban nem oldhatta meg, melynek következtében a VI. ötéves terv (1981-1985) időszakában a gazdasági növekedés továbbra is stagnált, de állandósultak ország gazdálkodási zavarai is. A beruházások visszafogása helyett megalomániás vízlépcsőépítésbe kezdett az ország, továbbra is finanszírozta a tengizi földgázberuházást és az EOCÉN-programot. A romló gazdasági mutatók ellenében egyre nehezebben volt tartható az életszínvonal emelése és a teljes foglalkoztatottság. A magyar polgárok a gazdasági nehézségekből a nyolcvanas években csupán azt érzékelhették, hogy az addigi – csaknem állandó fogyasztói árakat – most már évente többször is „rendezték". A magyar lakosság a „legvidámabb barakkban" továbbra is számos privilégiummal rendelkezett: az ország szinte teljesen nyitottá vált, az életviszonyok tovább javultak, s ez megnyilvánult a külföldi utazások fokozatos kiterjesztésében is (amelyet azonban mégis erősen behatároltak a 4500 Ft. értékű valutakerettel).

Az ország nyitottsága azonban más területeken, például a kulturális szférában is megjelent: 1981-ben Magyarországon prédikálhatott *Billy Graham*, baptista lelkész; számos nyugati rockegyüttes léphetett fel; 1979-ben megjelent a mozikban a *Tanú* című film; bemutatták az *István, a király* című rockoperát. A hatalom a polgárok jelentős részével továbbra is el tudta hitetni, hogy sokkal jobban élnek, mint a „szocialista testvérek", s hogy fogadják el a Kádár-rendszer által nyújtott előnyöket, hiszen annak alternatívája nem a polgári demokrácia, hanem 1956 októbere[47]. A szellemi élet prominens személyiségei közül azonban egyre többen emelték fel szavukat a „fészek melege" hangulatot sugárzó szocializmus ellen. Ennek első, artikulált jele volt a *Beszélő* című szamizdat megjelenése (1981) és a köréje szerveződő „demokratikus ellenzék" fellépése. Az írók révén egyre gyakrabban szólalt meg a „népi-nemzeti" gondolat képviselőinek néhány tagja is. A két ellenzéki csoport 1985-ben (Gorbacsov hatalomra kerülése!), *Monoron*, közösen tartotta meg első jelentős összejövetelét, melyen a „belülről változtatni akaró", úgynevezett „reformkommunisták" is részt vettek.

A nyolcvanas évek közepétől azonban egyre több magyar művész ismerte fel a szocialista rendszer gyengülését, és élt a „gorbacsovi peresztrojka" által biztosított szabadabb vélemény- és szólásszabadsággal. Többé már nem tartották tiszteletben a hatvanas években megkötött alkut: filmek, versek, cikkek tucatjai bírálták a szovjet politikát, ki merték ejteni Nagy Imre nevét, először külföldön, majd 1989-től itthon is forradalomnak nevezték 1956-ot, nyíltan tüntettek az erdélyi magyarság mellett stb. Az ellenzék vállalta, sőt többször provokálta is a hatalommal történő konfrontációt. A hatalom időnként visszavágott, és megpróbálta az ellenzéket demoralizálni: bezúzták az *Új Forrás* egyik számát; betiltották a Tiszatájat, leváltották a *Mozgó Világ* éléről *Kulin Ferencet*, de a fellépések egyre erőtlenebbek lettek, s ezek akciókból az ellenzék egyre inkább megerősödve került ki. Az 1988 májusi pártértekezlet után megszüntették a pártközpont kulturális osztályát, s ezzel formálisan is véget ért a művészetek és kulturális élet pártirányítása. A miniszté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

riumi főosztályok elveszítették cenzurális jogköreiket, s összeomlott a könyves szakma régi hierarchiája is. Sorra alakultak a független kiadók, az utcákat elborították a sebtiben kiadott, korábban tiltott politikai dokumentumok, ponyva és pornográf jellegű kiadványok. Új lapok, folyóiratok jelentek meg: *Reform, Hitel, 2000, Beszélő, Holmi, Magyar Napló, Kapu* stb., és a korábban is megjelenő, de zárt körben terjeszthető egyházi lapok is legalizálódtak a periodika-piacon.

A felvázolt magyar gazdasági és társadalmi változások befolyásolták a magyar könyvtárak, a magyar könyvtári rendszer működését is. A könyvtárak helyzete abszolút és relatív értelemben véve is romlott. A kedvezőtlen gazdasági hatások, az ország fokozatos eladósodásának és likviditási problémáinak kezelésére tett takarékossági intézkedések, bér- és létszámstopok először a kulturális szférát és azon belül is a többnyire közművelődési szférához sorolt könyvtárakat és művelődési házakat sújtották. De a pénzügyi megszorítások- a gazdasági válság elmélyülésének eredményeként – hamarosan elérték a köz- és felsőoktatási intézmények keretei között működő könyvtári gyűjteményeket is, és megkezdődött a könyvtárak progresszív elszegényedése, a dokumentum-beszerzés erőteljes visszaszorítása – amelynek ekkoriban már többnyire nem ideológiai, hanem nagyon is kézzel fogható anyagi okai voltak. A nyolcvanas évektől kezdődően visszaszorították a hatvanas években megindult nagy könyvtárépítési akciókat is. Ritka kivételnek számított, hogy – a kormány gazdasági bizottságának 1959. december 30-i határozatában foglaltaknak megfelelően – 1985. április 2-án, hazánk felszabadulásának 40 évfordulójára átadták az *Országos Széchényi Könyvtár* új, budavári épületét.[48] Nemzeti Könyvtárunk átadásáról – talán az elhúzódó megvalósulás ellensúlyozása céljából – nagyszabású tudósítások, riportok, helyszíni közvetítések láttak napvilágot mind a nyomtatott, mind pedig az elektronikus sajtóban. A könyvtár átadási ünnepségén *Csehák Judit*, a Minisztertanács elnökhelyettese tartott avatóbeszédet. A jelentősen megváltozott politikai retorika szemléltetésére idézek néhány gondolatot az avatóbeszédből. *„A könyvtár ideköltözése, a szocialista kulturális forradalom kibontakozásának, a kultúra demokratizmusának is jelképes eredménye. A palota, amely egykor a fennkölt arisztokratizmus, a gőg és az elzárkózás megtestesüléseként komorlott fővárosunk fölött, a mai naptól immár a maga teljességében és végérvényesen a művelődés otthona lett, legjogosabb tulajdonosa, a magyar nép birtokába került. ... A könyvtár a kulturális ellátás egyik legnagyobb hatású és legszélesebb tömegeket érintő intézménytípusa, amelynek szolgáltatásai közvetlenül hatnak az oktatás, a kutatás, a termelés, a közművelődés, végső soron az egész társadalmunk fejlődésére. ... A Magyar Szocialista Munkáspárt most befejeződött XIII. kongresszusán elfogadott gazdasági, társadalmi, politikai program megvalósításához nélkülözhetetlen a szakmailag jól felkészült, tudását folyamatosan megújítani képes, általánosan művelt és tájékozott, a közéletben aktív szerepet vállaló, a közösségért áldozatokra is kész, alkotó személyiség. Az ilyen embertípus formálása, megerősítése sokrétű és bonyolult feladat, amelynek a legkülönfélébb intézmények összehangolt munkájára, az eszközök gazdag tárházára van szükség. És ezek között az intézmények, eszközök között fontos feladat hárul a kultúra, a tudományos ismeretterjesztés nagy múltú, mással nem pótolható hordozóira, a könyvekre és a könyvtárakra. A Gutenberg-galaxis köddé válását hirdető jóslatok – ma már meggyőződéssel állíthatjuk – hamisnak bizonyultak."* [49]

A könyvtárak pénzügyi megszorításának máig is érezhető – pontosabban szólva, valójában napjainkban, ma érzékelhető – negatív hatása volt: a magyar könyvtárak és a magyar könyvtárügy ebben az időben maradt le – úgy tűnik, véglegesen – a modern könyvtárüggyel rendelkező országgá fejlődés esélyétől. A könyvtári világtrend ugyanis ebben az időszakban találta meg helyét az egyre mar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kánsabban jelentkező információs társadalomban, ekkoriban vált világméretűvé a könyvtárak elektronizációja, s talán kimondható az is, hogy a könyvtárak technológiai fejlettségét illetően, azzal a több mint húsz évvel vagyunk elmaradva, amelyet a hetvenes évek közepétől a kilencvenes évek végéig összegyűjtöttünk, s amelynek hátrányaival naponta kénytelenek vagyunk szembesülni, és amely hátrány azóta is csak növekszik. A magyar könyvtárakban már ebben az időszakban is érzékelhető volt az olvasói igények fokozatos változása: egyre többen kerestek a második gazdaság műveléséhez segítséget nyújtó könyveket, megnőtt az igény a virág- és növénytermesztéssel, valamint a háztáji állattartással kapcsolatos dokumentumok iránt. A köz- és felsőoktatás, a kutatás viszonylagos liberalizálása (1986-os felsőoktatási törvény stb.) már megengedte volna a nyugati kitekintést is, ha lett volna mivel és lett volna miből kitekinteni Nyugatra, illetve ha a Nyugat is engedte volna a beléjük tekintsünk. A nyugati könyvtári és tájékoztatási rendszer legkorszerűbb elemei azonban ekkor már szinte csak számítógépekkel voltak elérhetők, s nekünk alig voltak ilyen eszközeink, de a fejlett országok is minden lehetséges adminisztrációs eszközt felhasználtak annak érdekében, hogy ne is nagyon tehessünk szert ezekre a telekommunikációs gépekre – gondoljunk csak a Cocom-listára, és arra, hogy hány ezren keltek útra Ausztriába, hogy ily módon hozzájuthassanak az első Commodore számítógépekhez. Ez azt bizonyítja, hogy Magyarországon volt kereslet, és fizetőképes kereslet ezen gépek iránt, de hivatalosan nem voltak behozhatók. S a magyar hatóságok a gépek behozatalának engedélyezésével mintegy cinkosságot vállaltak a Cocom-lista kijátszásában.

Az olvasói igények alapvető változásai azonban majd csak a rendszerváltozást közvetlenül megelőző és az azóta eltelt időben jelentkeztek. A gazdaság, a társadalom átstrukturálódása a könyvtárak felé olyan információs igényeket küldött, amelyekre sem az akkori, sem pedig a mai magyar könyvtárügy nem volt és nincs felkészülve. Gondoljunk vissza az első vállalkozók – akik ekkor tanultak meg vállalkozni – információs-ínségére: az adózási, a társadalombiztosítási, a könyvelési és minden más egyéb jogi tranzakciók ismeretlenségével kínlódva, a könyvtárakhoz fordultak segítségekért – s valljuk be, többnyire hiába. S az csak sovánka vigasz, hogy a társadalom más szférájában sem voltak felkészülve a változások kezelésére. Az eltelt tíz év a könyvtárak számára bebizonyította, hogy valóban működő társadalmak valós információs igényeket támasztanak, s a továbbiakban már nem a „szocialista brigádvetélkedők" sztereotip kérdéseivel keresik fel a könyvtárakat. De az is bebizonyosodott, hogy az előbbi igényeinek kielégítésére jobban fel voltunk készülve, mint a mostani, valós információs igényekre. Az információs társadalom kihívásai, a termelés, az oktatás és a kutatás olyan tájékozódási, tájékoztatási igényeket támasztott, amelyek megoldására a könyvtárak aligha vannak felkészítve, felkészülve.

Fent leírt okok és változások elemi erővel kényszerítették ki a könyvtári törvény mielőbbi megváltoztatását. A könyvtárak működését szabályozó, új törvény megalkotását és megjelenését mind a könyvtárpolitika mind pedig a könyvtáros szakma szükségesnek tartotta, mert látható volt, hogy az olvasói igények és a könyvtárak tevékenysége már régen túlhaladták az 1976-os törvényerejű rendelet, és a végrehajtására kiadott, alacsonyabb szintű jogszabályok kereteit és lehetőségeit. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium könyvtári osztályának – a rendszerváltozás után megmaradt – romjain 1991–92-ben megkezdődött az új könyvtári törvény előkészítésének munkálatai. A szerkesztő/k által összeállított anyag a *Könyvtár- és szakirodalmi tájékoztatásügy törvényi szabályozásának koncepciója* címmel került meglehetősen széles körű szakmai vitára. A vita fórumát egyrészről a szaksajtóban, másrészről pedig – az addigra már komoly

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakmai tekintélyt kivívott új (Könyvtári és Informatikai Kamara) és régi (Magyar Könyvtárosok Egyesülete) szakmai szervezetekben biztosították. A koncepció körül igen élénk vita alakult ki, amely azt bizonyítja, hogy könyvtáros szakma valóban komoly érdeklődést mutatott az új törvény kidolgozása iránt. 1992 októberétől november közepéig valamennyi Könyvtári és Informatikai tagozat foglalkozott a törvénykoncepció tervezetével. A tagozati üléseket parázsló viták és morajló hangulat jellemezte. Például a Kamara tudományos és szakkönyvtári tagozatának ülésén, 1992. október 14-én, szinte egyértelmű elutasítás született: a szakkönyvtárak és felsőoktatási intézményi könyvtárak vezetői nem tudták elfogadni a törvényi koncepciót, mivel az a korábban kialakult és működő könyvtári értékeket teljes egészében figyelmen kívül hagyta – azzal az indokkal, hogy a törvénynek nem érdeke a régi keretek és struktúrák támogatása. A szakmai elutasítások és fenntartások hatására – de feltehetőleg közrejátszottak ebben az időközben a minisztérium könyvtári osztályán bekövetkezet személyi változások is – a koncepció „eltűnt", miközben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a törvényi szabályozásnak mielőbb el kell készülnie. *„Az elmúlt öt évben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium irányításával folytak bizonyos előkészítő munkálatok, azonban ezek félbeszakadtak, és nem készült el egy széles körben elfogadott törvénykoncepció, még kevésbé a törvényjavaslat szövege. Ezért a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége annak érdekében, hogy új lendületet adjon a munkálatoknak, elhatározta, hogy megteszi a tőle telhetőt."* [50]

A „kurtán-furcsán" ad-acta tett, 1992-es törvénytervezet koncepcióját követően sem tűnt el a szakma igénye az új könyvtári törvény megalkotása iránt. A szaksajtóban folyamatosan jelentek meg azok az írások, amelyek az új törvényi szabályozást sürgették. A *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 1993. novemberi számában *Papp István* javaslatokat tett közzé arra vonatkozóan, hogy miket tartalmazzon az új törvény.[51] A javaslatot a lap széles körű vitára bocsátotta. A *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 1993 decemberi számában többen is hozzászóltak a vitához.[52] A hozzászólók többsége annak a meggyőződésének adott hangot, hogy az új könyvtári törvénynek – elvi és praktikus megfontolásokból – a könyvtárak legszéleseb körére kell kiterjednie. Még 1993-ban megjelent az a szakirodalmi szemle is, amely a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásából készült, és a fejlett könyvtárügyet képviselő országok könyvtári törvényeit mutatta be.[53] A szemle összegzéseként – többek között – artikulálódott az a vélemény is, amely akkoriban már más írásokban is megjelent: a törvényi szabályozásnak csak a nyilvános könyvtárakra kell kiterjednie. A könyvtári törvény tervezetével kapcsolatban megszólaltak az egyházi gyűjtemények is. *„A törvénynek ki kell terjednie az egyházi közgyűjtemények fenntartására és a fenntartást célzó állami, kulturális támogatás meghatározott mértékére. Mivel az egyház nem rendelkezik kulturális intézményeinek fenntartását szolgáló anyagi háttérrel, azon egyházi intézményeket, amelyek rész vállalnak a hazai kulturális életben és működésükkel hozzájárulnak az országos közgyűjteményi feladatok ellátásához, hasonló támogatás illeti meg mit a nem egyházi tulajdonban lévő közgyűjteményeket."* [54]

De az új könyvtári törvény megszületését nemcsak az ország, hanem az európai szakmai közvélemény is szorgalmazta. A közép- és kelet-európai országok könyvtárainak új jogi szabályozását ösztönözték az *Európa Tanács* fórumai is: 1994-ben több alkalommal foglalkoztak azzal, hogy miként segíthetné az Európa Tanács a térség országainak könyvtárügyét. Mind az 1994. feburár 3–4-én, mind pedig a május 19-20-án megrendezett tanácskozások sürgették az új könyvtári törvények megalkotását. 1994. november 7–8-án, a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége* által megtervezett könyvtári törvénykezési szakértői szemináriumot – az Európa Tanács kérésére – nemzetközi fórummá bővítet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ték ki. A szeminárium eredményeként ajánlatokat tettek közzé.[55]

A törvényt kidolgozó munkacsoport 1995. szeptember 5-én tartotta első ülését. *„Tagjai különböző szervezeteket, intézményeket képviseltek, a következők szerint: Kiss Jenő (Országos Könyvtárügyi Tanács), Ramháb Mária, Sonnevend Péter (Könyvtári és Informatikai Kamara), Papp István (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), Redl Károly (Közművelődési és Közgyűjteményi Dolgozók Szakszervezete), Antalóczy Lajos (Egyházi Könyvtárak Szövetsége), Hegedűs Péter, Rády Ferenc (Országos Széchényi Könyvtár), Domsa Károlyné (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára), dr. Kenyéri Katalin mint jogi szakértő kapcsolódott be a munkába. A munkacsoport vezetője Skaliczky Judit, de az üléseken részt vett Rónai Iván főosztályvezető és Bariczné Rózsa Mária tanácsos is."* (Művelődési és Közoktatási Minisztérium)[56] A munkabizottság tagjai által összeállított törvényi koncepció első változatát már szeptember 23-án tárgyalták. Ezt követően a bizottság tagjainak az volt a feladata, hogy mind a koncepció egészéhez, mind pedig az egyes részletekhez megjegyzéseket, észrevételeket tegyenek. 1996. október 7-én hagyta jóvá a bizottság a koncepció második változatát, amely már a széles szakmai közvélemény elé került, ez lett a nyilvános vita anyaga. 1995., 1996. és 1997. év szaksajtóját áttekintve, úgy tűnik, hogy e törvény koncepciónak korántsem volt olyan jelentős sajtó visszhangja, mint az 1992-esnek. A vita legsarkalatosabb kérdései a következők voltak: mely könyvtártípusokra terjedjen ki a törvény; a könyvtárak együttműködése, a magyar könyvtári rendszer és szervezet kérdései; a fenntartás kérdése; mik a könyvtár feladatai; a nemzeti könyvtár kérdésköre; mennyire legyen keret-jellegű és mennyire legyen konkrétan, normatívákkal szabályozó törvény. A közölt hozzászólások alapján megállapítható, hogy a könyvtáros szakma elsősorban az alábbi szabályozást várta a törvénytől: az állampolgárok könyvtári jogait; a könyvtári rendszer feladatait; valamint az irányítás, a fenntartás és az állami kötelezettség kérdéseit szabályozza.[57] A szakmai vita során az abban érdekeltek részéről egyre erőteljesebben artikulálódott az a vélemény, amely szerint a törvény csak a nyilvános könyvtári tevékenységet szabályozza, s most – a törvény megjelenése után – állíthatjuk, hogy szakmánk ezen rétege – divatosan szólva – eredményesen lobbizott, mert az új könyvtári törvénynek ez lett az alapkoncepciója. A szakmai szövetségekben és egyesületekben lezajlott vita során ettől az alapkoncepciótól semmiféle szakmai érv nem tántoríthatta el a törvény alkotóit. Mintha feledésbe merültek volna azok az 1993-ban a szaksajtóban megfogalmazott hozzászólások, melyek szerint a könyvtárak törvényi szabályozása valamennyi könyvtártípusra ki kell, hogy terjedjen.

Az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

A parlament 1997. szeptember 9-én úgy döntött, hogy a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvényjavaslatot kivételes eljárásban fogja tárgyalni, azaz a törvényjavaslat fölötti vitát az országgyűlés kulturális bizottságában folytatták le. A bizottság által megvitatott törvényjavaslat országgyűlési vitájára 1997. december 8-án, a késő délutáni órákban került sor. A napirendi pont előadója *Szabó Zoltán,* a művelődési és közoktatási minisztérium politikai államtitkára volt. Az előterjesztésben az államtitkár a törvénnyel kapcsolatosan a következőket hangsúlyozta.

– *„a...törvényjavaslat a nemzet kulturális állapota érdekében szükséges teendőket hivatott rendszerbe foglalni és törvényerőre emelni.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *... némi késéssel születik meg a kulturális szaktörvény. Meglehet, a kulturális élet reálfolyamatait és állapotát leíró megfigyelések szerint még inkább, (később) hiszen a ráfordításokban csökken a közpénzek aránya, ezért csökken a kultúrában foglalkoztatottak száma, intézmények kényszerülnek bezárásra, átszervezésre, pénzügyi önkorlátozásra, nőtt a kultúrát semmilyen módon vagy csak kommersz formában igénylők hányada.*
- *... de újra adottak a körülmények, hogy megteremtsük polgáraink teljes körű kulturális egyenlőségét a világ élvonalával. Törvénytervezetünk nem tűzhet ki ennél kevesebbet célul."* [58]

A törvény általános indoklása és szellemiségének ismertetése után az államtitkár kitért a törvény által szabályozott egyes szakterületekre, és így a könyvtárügyre, a könyvtárakra is. Bár igen tanulságosak a múzeumokkal és a közművelődéssel kapcsolatos részletek is, témánk szempontjából elsősorban a könyvtárakra vonatkozó fejezetek érdekesek, ezért csak azokat ismertetem.

- *„Nemzetközi összevetésben a magyar kultúra területei közül a könyvtárügy állami támogatottsága marad el a legjobban az Európai Unió tagállamainak gyakorlatától. Nem véletlen, hogy a törvénytervezet nyomán az 1998. évi költségvetésben a tárca fejezetében megjelenő támogatási többlet zöme a könyvtárak rendszerét célozza. A települések – minden egyes település – könyvtári ellátottsága nem egyszerűen kulturális kérdés, a fehér foltok felszámolása nemcsak életmódbeli különbségek kiegyenlítését szolgálja. Az információs társadalom körülményi között az a település, – illetve nagyban az az ország –, amely nem vagy csak késve és korlátozott módon jut hozzá az információkhoz, az egzisztenciális boldogulás és felemelkedés eszközeit veszíti el.*
- *A törvény a magyar könyvtárügyből kiemeli a lakosságot ellátó nyilvános könyvtárakat, és e körben minőségi fordulatot hoz. A hagyományos, szigetszerűen működő olvasó- és kölcsönzőhelyek helyébe az egységes szakmai elvek alapján szerveződő szolgáltató helyek összefüggő rendszerét tűzi ki célul, ahol a helyileg meglévő nyomtatott és egyéb dokumentumok mellett, fontos szerepet kap a könyvtárak közötti kapcsolat, az olvasót szolgáló információ sokirányú áramlása. A törvény és a törvény ereje folytán megnövekedett erőforrások megteremtik annak feltételeit, hogy a nyilvános könyvtári hálózat révén a legkisebb településhez is vezessen egy ösvény a világ információs szupersztrádáiról."* [59]

Az előadói beszédet követően mindössze három parlamenti képviselő szólt hozzá a törvény tervezetéhez: *Vitányi Iván*, a kulturális és sajtóbizottság elnöke; *Molnár Péter*, szabaddemokrata képviselő; *Zsigmond Attila*, a Magyar Demokrata Néppártból. *Vitányi Iván* hozzászólása hangsúlyozta, hogy a magyar kultúra helyzetét kevésbé „rózsásnak" látja, mint az előterjesztő. *„1990 óta minden téren – vagy a legtöbb téren – évről évre bizonyos hanyatlást észlelhetünk; éppen a könyvtárak terén, ahol elmaradunk az európai normától. Azért az, hogy a közkönyvtárak száma felére csökkent, mégsem elfeledhető tény, annak ellenére, hogy rögtön hozzátehetjük: a könyvtárakba beiratkozók és a könyvtárakat igénybe vevők száma mégsem csökkent ilyen mértékben, ami azt mutatja, hogy a magyar lakosság, a magyar társadalom, a kultúra iránt fogékony közönség igényli ezeket az intézményeket, fenntartja őket, bizonyos esetben korrigálja, mert ez azt is jelentette, hogy a szám túlságosan nagy volt, ha egy kisebb számban is jelentős közönség lehet benne."* [60]

Molnár Péter hozzászólásában azt emelte ki, hogy a könyvtárak, illetve egyéb művelődési intézmények legfontosabb funkciója, hogy biztosítsák az állampolgárok esélyegyenlőségét mind a művelődésben, mind pedig az információhoz, a tudáshoz való hozzájutásban. Tolmácsolta frakciója véleményét, mely szerint az SZDSZ jobban szerette volna, ha a törvénytervezetet nem kivételes eljárásban, ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem plenáris ülésen vitatta volna meg a parlament – s ily módon nagyobb nyilvánosságot kapott volna a törvénytervezet. [61]

Zsigmond Attila, a Magyar Demokrata Néppárt képviselője mind a törvény tartalmát, mind pedig tárgyalásának módját kritizálta. Frakciója nevében elmondta, hogy frakciója a törvényjavaslatot – a kulturális bizottság által javasolt módosításokkal együtt – elfogadja, de nem azért, mert a törvény jó, hanem azért mert egyetértenek azzal, hogy a szakterület törvényi szabályozást igényel. *„Tisztelt néhány, kultúra iránt érdeklődő Képviselőtársam! ... Kár, hogy a négy törvény helyett egy született csupán. ... e törvényben összesűrített minden terület megérdemelt volna önálló törvényt. Kár, hogy kivételes eljárással az Országgyűlés eldugta ezt a törvényt egy bizottságba, és csak a kulturális bizottság gyakorlatán múlt csupán a széleskörű szakmai nyilvánosság lehetősége. ... Kár, hogy televíziós időn kívül, viszonylag késői órán, szerény sajtóérdeklődés mellett mondjuk el utóiratainkat és utóhangjainkat. ... Kár, hogy kevesebb mint húsz képviselőtársam érdeklődik a kultúra ügyes-bajos dolgai iránt és tartózkodik a plenáris ülés termében."* [62]

A plenáris ülésen lezajlott hozzászólásokat követően, másnap, 1997. december 9-én a parlament elfogadta a kulturális törvényt, amely 1998. január elsején lépett hatályba. Az e törvény keretében jóváhagyott, új könyvtári törvény – mint ahogy azt az elkészítéséért felelős Művelődési és Közoktatási Minisztérium, illetve az összeállításában közreműködők többször is hangsúlyozták – nem a könyvtárakról, hanem a nyilvános könyvtári ellátásról szól. *„A törvény nem a könyvtárról, hanem a nyilvános könyvtári ellátásról szól, tehát az állampolgár szemszögéből rendezi az ügyet. Végül is, nem a mi érdekeinket kell törvénybe foglalni, hanem elsősorban a használók jogait és kötelezettségeit. Ezzel a hozzáállással messzemenően egyetértünk."* [63] E felfogást tükrözi a törvény struktúrája is amennyiben a következő fejezetcímekre tagolódik:

„I. fejezet: A nyilvános könyvtári ellátással kapcsolatos általános szabályok;
II. fejezet: A könyvtárhasználók jogai és kötelezettségei;
III. fejezet: A nyilvános könyvtári ellátás működésének feltételei;
IV. fejezet: A nemzeti könyvtár;
V. fejezet: Tudományos és szakkönyvtári ellátás;
VI. fejezet: Közkönyvtári ellátás : a települési és a megyei könyvtári ellátás;
VII. fejezet: A könyvtárak fenntartása, irányítása;
VIII. fejezet: A könyvtárak finanszírozásának és központi támogatásának alapelvei." [64]

A törvény – igen praktikusan – 1. számú mellékletében részletes terminológiai meghatározásokat is ad, melyben meghatározza a könyvtár és a könyvtárral kapcsolatos fogalmakat. A 3. számú mellékletben pedig megnevezi az egyes diszciplina-csoportok országos szakkönyvtárait, amelyek közül azonban – sajnos ismét – hiányzik a természettudományos szakcsoport.

A törvény első fejezete az állampolgárok könyvtárhasználati jogának gyakorlását állami és helyi önkormányzati feladatként deklarálja. Részletesen szabályozza a nyilvános könyvtár alapkövetelményeit és alapfeladatait. Az alapkövetelmények és alapfeladatok felsorolásának regulázási funkciója is van: csak azok a könyvtárak kaphatják meg a nyilvános könyvtári címet – kivéve azokat a könyvtárakat, amelyek a törvény alapértelmezésében mindenképpen nyilvános könyvtárak – amelyek az e paragrafusokban felsorolt követelményeknek eleget tettek. Az általános szabályozás alól kivont nemzeti könyvtár, az egyetemi könyvtárak, és a 3. számú mellékletben felsorolt országos szakkönyvtárak, valamint az önkormányzatok által fenntartott települési és megyei könyvtárak tehát mindenképpen nyilvános könyvtárak, még akkor is, ha a nyilvánosság alapkövetelményeként és alapfeladataként megállapított kritériumokat nem teljesítik. Jól ismerve az országos szakkönyvtárak elhelyezését, meg kell állapí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanom, hogy azok jelentős részének komoly beruházásokat kell elvégezni, annak érdekében, hogy az alapkövetelményként deklarált – mindenki általi megközelíthetőségnek – meg tudjanak felelni. Lásd a könyvtárak jelentős részében a megszámlálhatatlan mennyiségű lépcső mellé meg nem épített – a mozgáskorlátozottak mozgását biztosító liftek és rámpák – eszközök hiányát. A könyvtári szakember alkalmazása és a rendszeres, a felhasználók többsége számára megfelelő nyitvatartási idő biztosítása sem lesz könnyű feladat a kistelepülések számára. A törvényből nem derül ki, hogy amennyiben ezen feltételek ott nem teljesülnek, akkor vajon e könyvtárakat is törlik-e a nyilvános könyvtárak jegyzékéből. Ha igen, akkor súlyosan sérül az országos dokumentumellátás érdeke, ha nem, akkor a törvény bizonyos könyvtárakat preferál, bizonyos könyvtárakat pedig diszkriminál, hiszen az alapértelemben nem nyilvános könyvtárakat a feltételek és az alapfeladatok vonatkozásában rendszeresen ellenőrzi a miniszter, s az estleges hiányok pótlásának elmaradása esetén, törli azokat a nyilvános könyvtári jegyzékből. Másrészről viszont ad abszurdum az is előfordulhat, hogy azok a könyvtárak, amelyek kötelező érvénnyel nyilvánosak, de a nyilvánosság kritériumai olyan megterhelést rónak a fenntartóra, illetve a könyvtárra, hogy szeretnének nem nyilvánosak lenni – nem pótolják a hiányokat, s ezáltal elérik azt a célt, hogy töröljék őket a jegyzékről. S, ha a nyilvánosságért beígért, pályázatok útján eljuttatni tervezett támogatások vékonyabban csordogálnak ezekbe a könyvtárakba, mint amennyibe a nyilvános feladatok ellátása ténylegesen kerül, akkor a fenntartók részéről – minden rosszindulat nélkül, egyszerű finanszírozási megfontolásokból – várhatók lesznek ezek az intézkedések.

A törvény megszületését megelőző szakmai vitákból már korábban kirajzolódott, hogy a törvényi szabályozás egyik legtöbbet vitatott területe a nyilvánosság kérdése lesz, de az is nyilvánvaló volt, hogy a tárca mindent elkövet annak érdekében, hogy a könyvtárakat és fenntartóikat „érdekeltté" tegyék, mondhatni kényszerítsék a nyilvánosság vállalására. *„Nyilván az a célunk, hogy a könyvtári ellátás országos rendszerében minél több könyvtár váljék teljesen nyilvánossá. ... Tehát a könyvtári törvénybe olyan rugókat, mozgatókat, szabályozókat stb. kell beépíteni, amelyek ezt az ösztönző hatást kifejtik."* [65] A külföldi könyvtári törvények elemzését szolgáló szakirodalmi szemle is hangsúlyozta, hogy a fejlett könyvtárüggyel rendelkező országok többségében a könyvtári törvények a nyilvános ellátást szabályozzák. A mi könyvtári törvényünk megpróbálta ezt az utat követni, de – véleményem szerint – sajátosan ötvözte azokkal a nemzeti és könyvtártörténeti sajátosságokkal, amelyek figyelmen kívül hagyása esetén a dokumentumellátás rendszere sérült volna. S így adódott, hogy az új könyvtári törvény – mint a „mesebeli okos leány" – hozott is meg nem is. Vagyis, a nyilvános könyvtárak működését szabályozza, de – tekintettel a korábbi könyvtári jogi szabályozás által determinált könyvtári fejlődésre és a kialakult gyűjteményi rendszerre – nem tehette ki a magyar könyvtárügyet és olvasókat annak a veszélynek, hogy mind történetileg, mind pedig szakmailag értékes gyűjtemények, esetleg kimaradjanak az ellátás rendszeréből. Ezen megfontolások alapján, egyszerűen deklarálta, hogy például az állami egyetemek könyvtárai számára kötelező a nyilvánosság. S ezzel nemcsak az egyetemek autonómiáját kérdőjelezte meg, hanem a választás lehetőségétől úgy fosztotta meg ezeket az intézményeket, hogy a finanszírozási oldalt csupán mint esetleges, sikeres pályázási lehetőséget deklarálta. *„Nem vagyok meggyőződve arról, hogy szerencsés dolog volt nyilvános könyvtárrá minősíteni valamennyi állami egyetem könyvtárát. Nem azért mert nem tartanám fontosnak azt, hogy ezek a könyvtárak az országos szakirodalmi ellátás alapjait jelenthetik, ne váljanak mindenki számára hozzáférhetővé, hanem azért mert így mintha sérülne*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az egyetemi autonómia, s nincs tárgyalási adu az egyetem kezében, amikor a nyilvánossá válás árát szeretné megkérni." [52]

Miért ilyen központi kérdés a nyilvánosság? Nem szakmai okból. Hiszen a szakmai követelmények nem adminisztratív, hanem tartalmi preferálást diktáltak volna, amelynek nem egy listán való szereplés, avagy nem szereplés a kritériuma, hanem a könyvtár immanens része, legfontosabb szereplője, – a gyűjtemény és az olvasó. A nyilvánosság kérdése ennél sokkal profánabb megfontolásból fontos. Nevezetesen azért, mert az egyes finanszírozási lehetőségek e címhez kötődnek, vagyis a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (ma a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) nyilvános könyvtári ellátást szolgáló pályázatain kizárólag a nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő könyvtárak indulhatnak. A nyilvánosság ilyen mértékű preferálása diszkriminatív a nyilvánosságot nem vállaló könyvtárakkal szemben. „... *nem a szerepvállalás mértékétől, hanem a nyilvánosság deklarálásából van levezetve a pályázati jog, mert ezzel kimondatlanul, de a belépés irányába ható* ***nyomást gyakorolnak a könyvtári szereplőkre.*** *Nem tudni, a »nyilvánosság klubban« a szolgáltatást teljesítmény arányosan honorálják-e, vagy maga a tagság ténye és az érdekeljárás (ma lobbizás) a döntőbb. ... a törvény a nyilvánosságban való szerepvállalást pályázati úton kívánja honorálni, nem pedig a* ***nyilvános ellátásban vállalt tényleges szerep mértékében."*** [66]

„*Az, hogy a nyilvános könyvtárak előnyben részesülnek az állami vagy regionális alapon képzett források által juttatott támogatásokból, nem jelenti azt, hogy* (más könyvtárak) *ki lennének zárva ebből a kedvezményből."* [54] Tegyük hozzá, hogy elvileg valóban nem jelenthetné ezt, ha a könyvtárakra fordítandó költségvetési és egyéb keretek kimeríthetetlenek lennének. Akkor valóban kaphatnának a nyilvánosságot nem vállaló könyvtárak is plusz támogatásokat, de – ismerve a magyar kulturális finanszírozás szűkös voltát – erre már aligha marad elosztható keret. Így tehát az elvi lehetőség a gyakorlatban – legalábbis egyelőre – csak írott malaszt marad.

A törvény – véleményem szerint – másik legellentmondásosabb fejezete, az V. fejezet, amelyben a tudományos és szakkönyvtári ellátást szabályozza, és ez a tartalom is – nyilvánvalóan – összefügg a törvény nyilvános könyvtári ellátást preferáló szemléletével. A fejezet tartalmilag üres, semmitmondó, s nem prognosztizálható, hogy vajon az úgynevezett „nyilvános könyvtári ellátást vállaló egyéb szak- és felsőoktatási könyvtárak" ténylegesen mennyit vállalnak e feladatok elvégzéséből. A törvény által kidolgozott ösztönző rendszeren – e könyvtárakat érintő, kényszerítő intézkedésein – túl, semmi más nem motiválja a könyvtárakat és a fenntartókat arra, hogy minél nagyobb részt vállaljanak a szakkönyvtári feladatok ellátásában. A tudományos és szakkönyvtári ellátás című fejezet talán a legpregnánsabban bizonyítja, hogy a törvény szerkesztői, és az azt jóváhagyó Magyar Országgyűlés szempontjain teljesen kívül esett a könyvtárak gyűjteményértéke. Jóllehet a szak- és tudományos könyvtárak történelmileg és szakmailag is legfontosabb értéke maga a gyűjtemény és az információellátás. E tekintetben különböznek elsősorban a – korábbi terminológiával élve – ‚közművelődési könyvtáraktól.

S amilyen részletező a közkönyvtári ellátást taglaló VI. fejezet, olyan kurta és elnagyolt a tudományos és szakkönyvtári ellátást szabályozó fejezet. Pedig az állampolgárok részére nyújtott tudományos és szakkönyvtári szolgáltatás – amennyiben az nem a fenntartó intézmény belső személyi állományának szól – abban az esetben – a törvény értelmében – ugyanúgy része a nyilvános könyvtári ellátásnak, mint a nemzeti vagy a megyei könyvtár szolgáltatása. A törvény nem, illetve elnagyoltan fogalmazza meg e könyvtárak feladatait, és a szakkönyvtárak potenciáljánál – látszólag – jóval kisebb szerepet szán nekik. „... *A kisebb szakkönyvtárak ... társadalmi jelentősége lényegesen nagyobb annál, ahogyan*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a jogalkotók nagyvonalúan (le)kezelték." [55] És erre az sem lehet magyarázat, hogy e könyvtárak munkáját – tekintettel arra, hogy többségük valamely felsőoktatási vagy tudományos intézmény részeként működik – más jogszabályok szabályozzák, illetve kellene, hogy szabályozzák, mert az úgynevezett „külsősök" részére nyújtott szolgáltatás semmiféle szempontból sem lehet az intézmény belső ügye. *„... az egyetemi könyvtárak helyzete, fejlesztésük szükségessége közügy, hiszen a felsőoktatási – különösen az egyetemi – könyvtárak állományukkal szolgáltatásaikkal országos regionális, de legalábbis helyi feladatokat is ellátnak, és ezeket az országos könyvtári rendszer – az olvasók, a szakemberek nem nélkülözhetik. ... Ezért e könyvtárak már most is érzékelhető gyengülése segítségért kiált, s ha tengődésük – sorvadozásuk megállítására és fejlesztésükre nem történik sürgős intézkedés, annak a felsőoktatáson kívül az egész hazai tudományos élet is kárát látja."* [56] Ezeket a mondatokat ugyan 1988/89-ben fogalmazta meg a szerző, de teljes hitelességgel ábrázolja a felsőoktatási könyvtárak jelen helyzetét is, csak hozzátéve azt, hogy az azóta eltelt időben e könyvtárakkal szemben lényegesen megnövekedtek az elvárások és az igények. A hagyományos könyvtári szolgáltatásokon túl a tudományos és szakkönyvtárak nemcsak előállítói és terjesztői a tudományos és szakmai információknak, hanem egyfajta az információs társadalom sajátos gyakorlóhelyeivé is váltak. *„A könyvtár- és információpolitikát olyan összefüggésben is stratégiailag kiemelt fontosságúnak tartom, hogy a könyvtárak az oktatási intézményekkel együttesen felelősek (iskolai könyvtáraktól a tudományos felsőoktatási könyvtárakig bezárólag) az információs kultúra elsajátításáért, elterjesztéséért. A könyvtáraknak a nemzeti információs infrastruktúra rendszer aktív részévé kell válniok, hiszen a könyvtár az az intézmény, amely mindenki számára elérhető, hozzáférhető, a közélet fontos színtere, közhasznú társadalmi infrastruktúra."* [57]

A tudományos és szakkönyvtári ellátás ilyen mértékű elhanyagolása más szempontból is elfogadhatatlan. A mostanában oly gyakran változtatott (1986., 1993.), de azóta is szinte számontarthatatlan alkalommal és mennyiségben módosított felsőoktatási törvények – talán csak egyetlen területen – egymáshoz teljesen hasonlóak: az intézményi könyvtárak kérdéseiben, mivel azokról szinte semmit sem szóltak és nem szól a jelenleg érvényben lévő sem. Persze, most nyugodtan mondhatják, hogy nem szabad azt a törvénytől számon kérni, amelynek szabályozására nem vállalkozott, s amelynek rendezése más törvények hatáskörébe tartozik. Véleményem szerint Magyarországon egységes könyvtári rendszerre van szükség, de ennek kialakulását, szervesedését és funkcionálását a könyvtári törvény nem segíti. Most, amikor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium is két tárcára vált szét – különösen súlyos következményei lehetnek a könyvtárak látens szétszakadásának, amely félő, hogy mind a gyűjteményben, mind pedig a szolgáltatásokban igen erősen érzékelhető lesz. Az egyik oldalon kialakulhat a viszonylag jól finanszírozott könyvtárak köre, a másik oldalon pedig létrejöhet a – minden lehetőséget figyelembe véve – rosszul finanszírozott könyvtárak csoportja. Az állampolgárok könyvtári ellátás iránti igényei azonban nem ennek megfelelően jelentkeznek, hanem többnyire egyenlően irányulnak az egyes könyvtárak szolgáltatásai felé. A nemzeti dokumentumvagyon is egyenletesen terül, nem attól függően, hogy milyen típusú a könyvtár, és csak az egységes magyar könyvtári rendszer képes a differenciált olvasói igényeket kielégíteni, annak bármely láncszemének hiányzása esetén, hiányos a rendszer, s nem lehet teljes az információs és szakirodalmi szolgáltatás sem. Ha mindezt rendszertani szempontból tekintjük át, akkor azt is meg kell állapítani, hogy a törvény alkotói nem nagyon számoltak azzal a rendszertani alaptétellel, mely szerint a rendszer csak olyan erős, mint amilyen a leggyengébb láncszeme. S, ha valóban az egységes,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fejlett magyar könyvtári rendszer megvalósítása a cél, akkor a rendszer elemei közül egyet sem szabad gyengének hagyni, ellenkező esetben az gyengítő hatással bír az egész rendszerre.

Tanulmányom megírásával talán meg kellett volna várni a törvény végrehajtására kiadott alacsonyabb szintű jogszabályok megjelenését. 1998-ra tervezték, hogy a végrehajtást szabályozó direktívák jelentős része megjelenik, de azok közül csupán – az ide csak részben kapcsolódó – kötelespéldány-rendelet[67], valamint – 1999 tavaszán – a nyilvános könyvtárak nyilvántartásáról szóló[68] rendelkezések jelentek meg.[69] Az új könyvtári törvényhez kapcsolódóan elkészült az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR), valamint a telematikai fejlesztés koncepciójának rendszerterve is.

Tehát el kell fogadnunk, hogy még jó ideig e törvény alapján fog működni a magyarországi könyvtári ellátás rendszere. A könyvtárosok, a törvényt alkalmazni kénytelen szakemberek pedig – a végrehajtási utasítások megjelenéséig is – megpróbálják alkalmazni a törvény paragrafusait, oly módon, hogy lehetőleg minél kevesebb sérüljön az olvasói érdekekből. Az olvasói érdekek érvényesülése és – legalábbis a felsőoktatási könyvtárak esetében – a könyvtárat fenntartó intézmények olvasói igényeinek kielégítése között egyensúlyozva, és gyakran vesszőfutást járva, jósolhatom, hogy a következő évek sem a békés, nyugodt könyvtári korszak évei lesznek, pedig a könyvtáraknak erre legalább olyan szükségük lenne, mint az állomány gyarapítására vagy a megfelelő könyvtári helyiségek meglétére vagy mint a művelt, hozzáértő könyvtárosokra.

Jegyzetek

1. A törvény teljes adatai a következők: 1997. évi CXL törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Megjelent többek között a Magyar Közlöny 1997. évi 112. számában, a 8369-8394 oldalon.
2. A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 204 -3/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről.
3. Kondor Istvánné: A könyvtárügyi törvényerejű rendelet megjelenése után In: Könyvtáros, 26. évf. ,1976. 8. sz. p. 443.
4. A történeti, politikai részek áttekintéséhez a korabeli szaksajtón túl a következő forrásokat használtam: Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos (szerk.) Magyarország története 1918-1990 : Egyetemi tankönyv . – Budapest : Korona Kiadó, 1996.; Balogh Sándor et al. (szerk.) Magyarország a XX. században. – Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1986.
5. Az idézet forrása, a Könyvbarát, 1. évf., 1951. 4. sz. p. 42. Az idézet érdekessége, hogy a folyóiratszám mottójául szolgált.
6. A párt II. kongresszusának határozata In: Könyvbarát, 1. évf., 1951. 2. sz. p. 36.
7. Révai József: A Magyar könyv ünnepe 1951. Révai József könyvnapon tartott beszédének részlete, megjelent a Könyvbarát című folyóirat 1. évf., 1951. 2. sz. p. 6. Kiemelés Révai Józseftől.
8. Könyvbarát, 1. évf., 1951. 3. sz. p. 65.
9. Útmutató népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez / kiadja a Népkönyvtári Központ. – Budapest, Népkönyvtári Központ, 1950. A szövegek a helyreigazításban találhatók, lapszámozás nélkül.
10. Forrás: Csapodi Csaba, Tóth András, Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. – Budapest, Gondolat, 1987. p. 437-446.
11. (Szerző nélkül): A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját! In: Könyvbarát, 2. évf., 1952. 5. sz. p. 2.
12. A Magyar Köztársaság minisztertanácsának 204-3/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről (kivonatos szöveg) In: Könyvbarát, 2. évf., 1952. 6. sz. p. 21-22.
13. Sallai István: Könyvtáraink és az új kormányprogram In: Könyvtáros, 3. évf., 1953. 10 sz. p. 9. Sallai István kiemelése.
14. Z.V.: Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről In: A könyvtáros, 4. évf. 1954. 4 sz. p. 2.
15. Barabási Rezső: Előre új eredmények kivívására In: A könyv, 5. évf., 1955. 4. sz. p. 147-148. (Barabási Rezső ebben az időszakban a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztályának vezetője volt.)
16. Eredmények, gondok, feladatok : A decemberi könyvtárosértekezlet tanulságai In: A könyv, 5. évf., 1955. 1 sz. p. 6.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17. Barabási Rezső: Emeljük a könyvtárosi munka színvonalát, – szélesítsük tovább az olvasók táborát In: A Könyvtáros, 6. évf. 1956. 1. sz. p. 2.
18. Erről részletesen lásd a következő forrásokat: Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége In: Magyar Könyvszemle, 72. évf., 1956. 2. sz. p. 181-182.; Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése In: A Könyv, 5. évf., 1955. 4. sz. p. 150-152., valamint Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. – Debrecen : Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1954. p. 60. és 131.
19. Gombos Károly: Az állami közművelődési hálózat időszerű kérdéseiről In: A Könyvtáros, 7. évf., 1957. 1 sz. p. 6. Kiemelés Gombos Károlytól.
20. Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. p. 151.
21. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. p. 199.
22. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. p. 188-189.
23. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. p. 183.
24. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. p. 192.
25. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. p. 191.
26. Kellner Béla, Sallai István, Tombor Tibor: Épül a Kaposvári Megyei Könyvtár In: A Könyvtáros, 12. évf., 1962. 2. sz. p. 73.
27. (Szerző nélkül): Írómendégek a megyei könyvtár megnyitóján In: Tolna megyei népújság, 11. évf., 1961. 296. sz. p. 3.
28. (K): Felavatták Komárom megye új központi könyvtárépületét In: Népszava, 92. évf., 1964. 209. sz. p. 1.
29. (Szerző nélkül): Névadó ünnepség Kaposvárott In: Népszabadság, 23. évf. 1965. 30. sz. p. 4.
30. Nonn György: Korszerű könyvtár – olvasó nép In: Magyar Nemzet, 21. évf. 1965. 274. sz. p. 5.
31. Kondor Istvánné: A könyvtárügyi törvényerejű rendelet megjelenése után In: Könyvtáros, 26. évf., 1976. 8. sz. p. 444.
32. Az SZKP KB vonatkozó határozatának áttekintése, elemzése – feltehetően – további szempontokat adhatott volna az 1976-os könyvtári törvényerejű rendelet bemutatásához, de sem magát a határozatot, sem pedig annak bemutatását nem találtuk meg sem a korszak ideológiai-politikai folyóirataiban, sem pedig a könyvtáros szaksajtóban.
33. A Könyvtáros, 10. évf., 1960. 6. sz. p. 408.
34. Kondor Istvánné: Könyvtáraink és a társadalom : Vitaindító a III. Országos Könyvtárügyi Konferencián In: Könyvtáros, 21. évf., 1971. 2. sz. p. 61.
35. Az „alapintézménnyé" nyilvánítás azért lett volna fontos, mert az e címmel illetett intézményeket a tanácsoknak minden körülmények között fent kellett tartania, ám az e besorolás alá nem eső intézmények fenntartása nem volt kötelező. A könyvtáros szakma és a felhasználók ezért azt szerették volna, ha – az általános iskolákhoz és óvodákhoz hasonlóan – a könyvtárakat is a művelődési alapintézményekhez sorolják.
36. Kondor Istvánné: A könyvtárak feladata minden társadalmi tevékenység szolgálata : Válasz a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia hozzászólásaira. In: Könyvtáros, 21. évf. 1971. 4. sz. p. 204-206.
37. 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet a könyvtárakról és a végrehajtására kiadott 17/1996. (VI. 7.) számú miniszertanácsi rendelet.
38. Papp István: Az új könyvtári törvény előkészítéséről In: Könyvtári Figyelő, ... évf., 1972. 1 sz. p. 8-9.
39. Kondor Istvánné: A könyvtárügyi törvényerejű rendelet megjelenése után In: Könyvtáros, 26. évf., 1976. 8. sz. p. 450.
40. S itt engedjenek meg az olvasók egy személyes megjegyzést is. Főiskolai és egyetemi tanulmányaim során, könyvtár szakos hallgatóként, többször kellett a magyar könyvtári rendszer szerkezetéből vizsgázni. Hosszú ideig úgy tűnt, hogy mind az aktuális csoporttársaim számára, mind számomra, örökre megfejthetetlen kvízt állítottak össze a jogszabályok alkotói. Mígnem egyszer nagy levegőt és sok papírt magam elé véve, elhatároztam, hogy megfejtem. Több ív papír és néhány nap felhasználásával sikerült. Attól kezdve a vizsgák előtt a csoporttársak körében bestseller volt az egymást át- meg átfedő köröket ábrázoló kézirat, s állandó feladatommá vált, hogy neves alkalmakkor tíz-tizenöt esetben tanulótársaimnak szóban is elmondjam. (Ma már csak azt sajnálom, hogy nem gazdagodtam meg belőle.) Ennél nehezebb helyzetbe – a témával kapcsolatban – csak akkor kerültem, amikor – a katedra másik oldaláról, oktatóként – nekem kellett hallgatóim számára elmagyarázni, és velük kellett megértetni. A számonkéréseken többnyire az derült ki, hogy vállalkozásom reménytelen.
41. Futala Tibor, Horváth Tibor, Papp István: Együttműködés vagy rendszerszervezés In: Könyvtári Figyelő, 29. évf., 1983. 5. sz. p. 455-470.
42. Uo. p. 456.
43. Uo. p. 457.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

44. Uo. p. 461.
45. Uo. p. 467.
46. Pölöskei et al. (szerk.) : Magyarország története.... p. 261.
47. 1956 októbere alatt ebben az időben nem dicsőséges forradalmat, hanem ellenforradalmat, utcai lövöldözéseket és akasztásokat értettek.
48. A Nemzeti Könyvtár Budai várba történő költözéséről 1959. december 30-án döntött a kormány gazdasági bizottsága. A Budai vár kulturális központ számára történő kijelölése után az átalakítás nehezen valósult meg. Különösen lassan haladt az Országos Széchényi Könyvtár épületének és helyiségeinek kivitelezése, a terveket többször módosították. A Könyvtáros 1963. évi 9. számának 536. oldalán olvashatjuk, hogy „Épül az új Nemzeti Könyvtár a Budavári palotában". Ezt követően több alkalommal is hírt ad a szaksajtó arról, miszerint most már „valóban az átadás küszöbén áll" a könyvtár. A valóságban a könyvtár új épülete csak 1985-re, tehát több mint harminc évvel később készült el.
49. Csehák Judit: A Nemzeti Könyvtár új otthonának felavatására In: Könyvtáros, 35. évf., 1985. 6. sz. p. 315 és 317.
50. Papp István: Az új könyvtári törvény előkészületeinek újabb szakasza In: Könyvtári Figyelő, 41. évf., 1995. 4. sz. p. 567.
51. Papp István: Javaslat az új könyvtári törvényben rendezendő kérdéskörökre In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. november p. 3-7.
52. Az írásban beküldött hozzászólások a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1993. decemberi számában jelentek meg a következő sorrendben: a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári tanszékének javaslatai, p. 3-6.; az Országos Műszaki Könyvtár javaslatai, p. 6-9.; a Könyvtárostanárok Szervezetének javaslatai, p. 9-11.; a Hajdú – Bihar Megyei Szervezet javaslatai, p. 11-12.; a Heves Megyei Szervezet javaslatai, p. 12. (A két utóbbi szervezet a Magyar Könyvtárosok Egyesületének regionális szervezetei.)
53. Skaliczki Judit: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról : Szemle In: Könyvtári Figyelő, 39. évf., 1993. 4. sz. p. 587-597.
54. Farkas Attila: Az egyházi gyűjtemények és a törvénytervezet In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. április p. 5-6.
55. Papp István: Az új könyvtári törvény előkészületeinek újabb szakasza In: Könyvtári Figyelő, 41. évf., 1995. 4. sz. p. 567-584.
56. Papp István: Az új könyvtári törvény előkészületeiről In: Könyvtári Híradó, 40. évf., 1996. 8/9/10. sz. p. 4.
57. Erről lásd részletesebben az alábbi tanulmányokat: Horváth Tibor: Az országos szakkönyvtárakról az új törvény tükrében In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 43. évf., 1996. 9. sz. p. 331-339. , illetve Papp István: A könyvtári ellátás rendszere és a könyvtári törvény In: Könyvtári figyelő, 44. évf., 1997. 9. sz. p. 323-327.
58. Szabó Zoltán: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvényjavaslat előadói beszéde. Elhangzott 1997. december 8-án, a Magyar Országgyűlés őszi ülésszakának 35. ülésnapján. Forrás: Parlamenti Információs Rendszer
59. Uo.
60. Vitányi Iván: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvényjavaslat bizottsági előadói beszéde. Elhangzott 1997. december 8-án, a Magyar Országgyűlés őszi ülésszakának 35. Napján. Forrás: Parlamenti Információs Rendszer.
61. Molnár Péter: Hozzászólás a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről. ... törvényjavaslathoz. Elhangzott 1997. december 8-án, a Magyar Országgyűlés őszi ülésszakának 35. ülésnapján. Forrás: Parlamenti Információs Rendszer.
62. Zsigmond Attila: Hozzászólás a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről ... törvényjavaslathoz. Elhangzott 1997. december 8-án, a Magyar Országgyűlés őszi ülésszakának 35. ülésnapján. Forrás: Parlamenti Információs Rendszer.
63. Papp István: A várva-várt könyvtári törvény után In: Könyvtári híradó, 42. évf., 1998. 2. sz. p. 1.
64. 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről. és a muzeális intézményekről... In: Magyar Közlöny, 1997. 112. sz. p. 8378-8382.
65. Papp István: A könyvtári ellátás rendszere és a könyvtári törvény In: Könyvtári Figyelő, 44. évf. 1997. 9. sz. p. 324.
52. Papp István: A várva-várt könyvtári törvény után In: Könyvtári Híradó, 42. évf., 1998. 2. sz. p. 2.
66. Szabó G. Tibor: Jog(f)osztás törvényárnyékban In: Könyvtári Levelező/lap, 10. évf., 1998. 9. sz. p. 10-14. Az idézett részek a 11. és 12. oldalon találhatók. A szerző kiemelései.
54. Papp István: A könyvtári ellátás rendszere és a könyvtári törvény . p. 324.
55. Szabó G. Tibor: Jog(f)osztás... p. 14.
56. Walleshausen Gyula: Egyetemi könyvtár – könyvtárpolitika In: Könyvtári Figyelő, 35. évf., 1989. 1 sz. p. 9.
57. Huszár Ernőné: Gondolatok a könyvtári ellátás finanszírozásának és törvényi szabályozásának alapkérdéseiről, az egyetemi könyvtárak funkcióinak változásáról In: Társadalom és Gazdaság, 18. évf., 1996. p. 7-37. A kiemelt idézet a 11. oldalon található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

67. 60/1988. (III. 27.) Kormányrendelet, a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról.
68. A Kormány 64/1999. (IV. 28.) számú rendelete a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről. Megjelent többek között a Kulturális közlöny XLIII. évfolyama (1999.) 12. számának 345-346. oldalán.
69. A törvény végrehajtására kiadott rendelkezések tovább erősítik a nyilvános könyvtárakat és tovább gyengítik a nem nyilvános könyvtárak státuszát. Ám nemcsak a végrehajtási utasítások, hanem a törvény megszületését követően, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által, a könyvtárak támogatására kiírt dokumentum-beszerzési és egyéb pályázatok is bizonyítják, hogy a nem nyilvános könyvtárak diszkriminálódtak. Ennek jellemző példája, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogram, Könyvtári Szakmai Kollégiuma által, ez évben kiírt pályázatán történő részvételből – az új könyvtári törvényben alapértelmezésben – a nem nyilvános könyvtárakat kizárták. A Kollégium döntése – véleményem szerint – azért is jogtalan, mert a pályázati kiírásból nem derült ki, hogy mely könyvtárakat tartják nyilvános könyvtáraknak, hiszen annak kiírásakor még nem jelent meg a nyilvános könyvtárak nyilvántartásáról szóló végrehajtási utasítás. Ám a pályázatok elbírálásánál a nem nyilvános könyvtárak szóba sem jöhettek, jóllehet még ma sem áll rendelkezésre ezen könyvtárak jegyzéke.

Hírek

Neumann-ház

Az elkövetkező hetekben jelentősen bővül szolgáltatásaink köre. A Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásának segítségével Bibliotheca Hungarica Internetiana néven magyar irodalmi művek kritikai kiadásának digitalizálásán és hálózati közzétételén dolgozunk. (http://www.neumann-haz.hu/koltok_page.html) A művek kiválasztásában az MTA Textológiai Bizottságának és az ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézetének neves szakértői vesznek részt. A dokumentumokat korszerű SGML formátumban tároljuk szerverünkön.
A Petőfi Irodalmi Múzeummal és a Kortárs Irodalmi Központtal együttműködve a Digitális Irodalmi Akadémia keretében rövidesen közzétesszük 50 kortárs költő és író alkotásait. Az irodalombarátok és a téma iránt érdeklődő kutatók az adatbázisba felvett adatok alapján több szempont szerint visszakereshetik a műveket.

***

Az Egerben megrendezésre kerülő VII. Országos Neumann Kongresszuson a Kultúra - jog - gazdálkodás szekció keretében június 22-én 14.25-kor Tószegi Zsuzsanna tart előadást A Neumann János Digitális Könyvtár szolgáltatásai címmel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Public Library"-csata, a'la Pécs, anno 1975-1985

Pintér László

Előzmények

Hallottam, hogy 1999 októberében a Pécsi Városi Könyvtár Várkonyi Nándor Fiókkönyvtárában a szakma neves, sokat tapasztalt szakemberei emlékeztek a közművelődési könyvtárak elmúlt ötven évére, s olvastam, nem sokkal ezután *a Könyvtári Figyelő* 1999. évi 2. számának *„public library"-csatákra* emlékező írásait. A pécsi találkozóról sajnos csak késve értesültem, ezért nem lehettem jelen, de a Könyvtári Figyelő írásaira azonnal felfigyeltem. E két esemény azért ragadta meg különösen a figyelmemet, mert életkorommal és a tapasztalataimmal álltak összefüggésben, ugyanis 1976. január 16-tól 1994 júniusáig, tehát több mint 18 évig teljesítettem szolgálatot a Pécsi Városi Könyvtárban „csapattisztként", a közművelődési könyvtárak „frontján", egy olyan őrhelyen, ahol a nagy csata egyik ütközete folyt, folydogált. Talán, nem lesz haszontalan, ha az elméleti számvetések után személyes emlékeim és dokumentumok segítségével felidézem a *Sallai István* által megalapozott országos „paradigmaváltás" helyi „lenyomatát", a szép elméletek egyik dunántúli megvalósulását.

A Könyvtári Figyelő már említett számában *Futala Tibor*[1] pontosan meghatározza, hogy *Sallai István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya* című, eddig még nem publikált, de a szakma által azért ismert írása volt a „public library-csata" alapja, sőt kirobbantója.[2] Az elméleti tanulmány nem jelent meg ugyan, de „gyümölcse" nagy nyilvánosságot kapott: ez volt *„A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez"* című OSZK-KMK kiadvány.[3] *Fogarassy Miklós* írásában[4] a következőket olvashatjuk: *„... a magyar szakma módszeresen, elszántan és ha másképp nem ment, ravasz stratégiákkal évtizedek óta folytatja az adott viszonyok között a küzdelmet (a népkönyvtár, a „Volksbücherei", vagy az oroszos ideológiai, politikai szegény(könyv)-konyha ellenében) a szellemé-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben szabad, nyitott, egyenlő esélyt kínáló könyvtárak elfogadtatásáért." Pontosan így történt, ahogyan a fenti plasztikus képből elénk rajzolódik, csak annyit teszek hozzá, hogy elsősorban éppen az „Irányelveket" lobogtatva lehetett pártunk és tanácsunk helyi képviselőinek meghallgatását kérni, arra hivatkozva lehetett „pótkeretet" kunyerálni, új könyvtárak mellett érvelni, vagy a régiek bővítését kérni. Aztán már minden azon múlt, hogy az „irányelv" szó hatására mennyire mélyen nyúlt a „kincstári zsebbe" a tanács vagy a párt helyi „pápája", esetünkben általában a tanács művelődési osztályának valamelyik vezetője, meg persze azon, hogy mekkora volt az a zseb.

Az „átkosban" azonban semmi nem volt elég önmagában: a legszebben kidolgozott törvényhez, irányelvhez is nagyon jó táptalajra volt szükség, hogy dudva helyett, vagy mellett, valami haszonnövény is kicsírázzon belőle.

A helyi csata kezdete

Pécsett az „Irányelvek" kedvező csillagzat alatt tűnt föl, jó földbe hullt a mag:

1.) a Pécsi Városi Könyvtár helyzete kritikussá kezdett válni, a Fogarassy- írásban plasztikusan megfogalmazott „népkönyvtár", de még inkább az „oroszos ideológiai, politikai szegény(könyv)konyha" jól kifejlett példánya alakult ki 1973-ra a városban, vagyis olyan lerongyolódottá vált addigra a könyvtárhálózat, hogy hiányait többé már nem lehetett mindenféle szólamokkal takargatni, ígéretekkel gyógyítani;

2.) a városi könyvtár addigi vezetője, a szépemlékű *Szöllősy Kálmán*, nyugdíja felé közeledett, az „Osztály" (Pécs Város Tanácsa VB. Művelődési Osztálya isteni jelzője) pedig biztos akart lenni abban, hogy, ha mindenki Kálmán bácsija nyugdíjba megy is, nem lesz „életfogytos" az utód kinevezése, mint akkortájt az divatos volt, hiszen

3.) a színen megjelent a trónkövetelő, *Pál Józsefné* személyében, ki szakirányú egyetemet végzett – nagy szó volt ez akkoriban –, s akit sokfelől támogattak a trón megszerzésében (pl. férje, a Baranya Megyei Könyvtár akkori módszertani csoportvezetője, meg a pártalapszervezet, melynek Pálné már akkor is tisztségviselője volt);

4.) az „Osztály" felügyeleti vizsgálatot folytatott a város kulturális és művelődési intézményeiben (Állatkert, művelődési házak, Pécsi Nemzeti Színház stb.), s ebből a sorozatból ki sem lehetett volna hagyni a könyvtárat;

5.) az „Osztályon" megjelent egy tehetséges, nagyratörő ifjú ember, *Schenk János* intézményi főelőadó, aki nemcsak karrierjét építgette, hanem nyitott volt a változásokra, érezte azok szükségességét, az apparátusból talán egyedül ő volt, aki távlatokban gondolkozott és a fejlesztés elkötelezettje volt, sőt elképzelése is volt rá.

Zöld út nyílott tehát az „Irányelvek" előtt, lehetett alkalmazni azokat. Az „Osztály" megkezdhette a Pécsi Városi Könyvtár működésének teljes körű vizsgálatát, melynek „eredménye", a Pécsi Városi Könyvtár helyzetét elemző vizsgálat összefoglaló jelentése[5] már második bekezdésében így fogalmaz: „Vizsgálatunk *célja* [kiemelés az eredeti szövegben. P. L.] annak megállapítása volt, hogy a Pécsi Városi Könyvtár hogyan felel meg országos és helyi közművelődéspolitikai célkitűzéseinknek, elvárásainknak."[6] (Vagyis: a politikai céloknak.) Ám, nem sokat kell várni, megjelenik a szakma is: „A megalakulás kifejezetten mostoha körülményei ellenére a fejlődés megindult, ami elsősorban *mennyiségi gyarapodást jelentett. Az 1956. évi 5. sz. tvr. által meghatározott funkcióknak* ...[a könyvtár, P. L.] *a feltételek kezdetlegessége miatt már az induláskor sem tudott eleget tenni,* [kiemelés az eredetiben P. L.] nem tudta betölteni azt a szerepet, amit a szakmai irányelvek meghatároznak és elvárnak."[7] Világosan látszik a „nagy hármas" egysége, mégpedig a megfelelő sorrendben: politikai elvárá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok, törvényerejű rendelet, szakmai irányelv. Ebben a hármasban a „közművelődéspolitikai elvárás" mint a párt parancsa – harcászati hasonlattal élve – a nehéztüzérség, a törvény a páncélos támogatás, az irányelv pedig a gyalogság, amelyik a hadműveletet lezárja, végképpen legázolja a megpuhított ellenséget, esetünkben a támogatás forrását, az „Osztály"-t.

A csata résztvevői

A public library csapat

A vizsgálat vezetője a már említett Schenk János volt, aki kiválóan alkalmazta a hármas elvet, jó bűvészként mindig a megfelelő „állatot" húzta elő, a megfelelő „kalapból". A Pécsi Városi Könyvtár munkájának vizsgálatára felkért személyek nevét olvasva a hármas egységet itt is felfedezhetjük: „kormányunkat" a megyei és a városi tanács meghívottjai képviselték (no és persze S. J., mint koordinátor), a szakmát pedig a város társkönyvtárainak vezetői, de szép számmal voltak gyakorlott és gyakorló könyvtárosok is a résztvevők között. A könyvtárosok két legkiválóbb képviselője a vizsgáló bizottságban *Győri Erzsébet* – akkor „Miskolc m. Város Tanácsa Városi Könyvtárának igazgatója" – és *Surján Miklós* – akkor a Baranya Megyei Könyvtár csoportvezetője. (Van-e, ki e neveket nem ismeri a szakmában?) A művelődési házak vezetői is részt vettek a vizsgálatban, sokukkal élő és jó kapcsolata volt a városi könyvtárnak. A vizsgálódó személyek nem pontosan ugyanazok, akiket eredetileg kijelöltek. (Már hivatkoztam a Schenk János által készített összefoglaló jelentésre[8], de rendelkezésemre áll a vizsgálatot indító irat[9] és a megküldött részjelentések[10] is.) Érdekesség, hogy – bár felkérték –, nem vett részt a vizsgálatban a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya, az OSZK-KMK, *Kellner Béla*, a kaposvári Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár igazgatója és *Szita Ferenc* ugyanennek a könyvtárnak az igazgatóhelyettese, valamint *Keszthelyi Károly*, az SZMT Baranya Megyei Központi Könyvtárának igazgatója. A személyeknél talán meg lehetett érteni az egyéb elfoglaltságra való hivatkozást, az intézmények esetében kissé nehezebb: ugyan, mit csináltak azok „testületileg", éppen abban az időben? Nem hihetjük azt, mint néhány „egyéni visszalépő" esetében, hogy nem akartak ártani szegény Szöllősy Kálmánnak – közszájon forgott, hogy a vizsgálat egyik célja az ő nyugdíjaztatásának előkészítése –, de akkor meg végképpen nem érthető: miért nem segítettek abban a „public library"-csatás időben egy jó irányt választó vizsgálódás résztvevőinek az országos szervek? (Gyanítom azért, mert ez a csata nem dőlt el akkorra, még azokon a szinteken sem...)

Talán megbocsátható, ha személyes érintettségemet nem leplezem: megdöbbenten olvastam, most ennyi idő után, hogy én is szóba kerültem, mint vizsgálatra felkért személy. Megdöbbenten, hiszen 1975-ben éppen csak harmadik éve voltam könyvtáros, s még csak a második évfolyamot végeztem az ELTE könyvtár szakán. Talán Schenk Jánosnak jutottam eszébe, aki főiskolai csoporttársam volt, nem tudom. Az biztos, hogy engem végül, senki nem kért fel a vizsgálatban való részvételre. Ahogy a jelölés okát nem tudom, úgy a „visszahívását" sem. Ma már, nem is érdekel.

Nem beszéltünk még a „szentháromság" egyik tagjáról: pártunkat – látszólag – nem képviseli senki. Legalábbis, sehol nincs leírva a nevek mögött: „az MSZMP ilyen-olyan szervének, ilyen-olyan funkcionáriusa". Bárhogyan bogarászom a jegyzőkönyveket: egyetlen „pártunknak", vagy „pártunktól" címzettel sem találkozom. Lehet, ezek titkosak voltak, nem tudom. Persze, gondoljunk csak bele, kellett-e megnevezni akár egy párttagot is: a könyvtárak, művelődési otthonok vezetői amúgy is, mind párttagok voltak, anélkül nem is lehettek vezetők – legalábbis akkor, Pécsett, még nem nagyon. Tehát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„pártunknak" megfeleltek a könyvtár- és művelődésiház-igazgatók, akik hivatalos „lózung" nélkül is párttagok voltak. (Ott – „a pártban" – valószínűleg pontosan tudták azt is, ki a résztvevők közül az „szt. tiszt".) De aztán, amikor a jegyzőkönyv záradékát is elolvastam, hogy úgy mondjam, leesett a tantusz: „A fenti javaslatot az aláírók 1975. július 1-én, illetve 2-án tartott értekezletükön megvitatták és azzal egyetértettek." Az aláírók között meg ilyen „foglalkozások" képviselőivel találkozhatunk: „KISZ-vezetőség képviselője", „SZB titkár", „intézményi főelőadó, az MSZMP Pécs Városi Tanács 2. sz. alapszervezete képviselője" Na, csak kibújt a szög a zsákból: a vizsgálat vezetője nem hívott meg párttagot a „csapatba", mert ő maga képviselte egyben a pártot is, meghívás nélkül kialakult tehát a párt, SZB, KISZ együttes. Hát, valahogy így mentek akkoriban ezek a „public library"-csaták vidéken: végy egy jóindulatú és felvilágosult párttagot, legyen változásra érett a helyzet, legyen meg a törvényi–irányelvi hátország, s a „nagy" és „hivatalos" nevek közé csempéssz be csapattársnak egy-két szakértőt is, hogy a lövedékek néha azért célba is találjanak. És hát persze: a csapatkapitány legyen lehetőleg – mint pártunk képviselője – egyben a bíró is. Van-e, ki az ellenfél győzelmére fogadna ilyen esetben?

Az ellenfél

Érdekes a helyzet, mert szegény Szöllősy Kálmánon kívül – akit meneszteni akartak –, lényegében nem is volt néven nevezhető ellenfél. Az osztály nem veszekszik saját főelőadójával, a pártot a főelőadó képviseli, ha nem tesznek valamit, a könyvtár összeomlik, a szakma országos vezetősége – a felkérés ellenére – mossa kezeit... Nem volt azonban még így sem teljesen egyértelmű a helyzet, mert az ellenfél maga az ideológia volt: mindenhova, minden kis lyukba „könyvtárat" kell telepíteni, hogy „pártunk és kormányunk" szava minden munkás asztalára eljuthasson a betevő falat mellé. (Ld. politikai szegény(könyv)konyha!) Meg ott volt még a pénztelenség is: munkálkodjon bár a legjobb indulatú funkcionárius, legyen bár a legnagyratörőbb könyvtárosi szakmai igyekezet, honnan lesz pénz a javításhoz? Ezen a téren segített az „Irányelvek", mely az ott „fönt" vívott csata eredményeképpen jött létre, s az, hogy a „létező szocializmus" látszólag jó gazdasági helyzetbe került. Bár az új gazdasági mechanizmust már leállították, addigra lassan megnyíltak a „Nyugat" pénzforrásai. Más oldalról közelítve: lassan kezdetét vette eladósodásunk, a Kádár-rezsim megkapta az első hiteleket, amelyekből lehetett (volna) kultúrára is fordítani.

A csata tehát jó csillagzat alatt indult: a város nyerhet egy jobb könyvtárat, a csapat vezetője és résztvevői pedig magasabb sarzsit... A győzelem szinte elkerülhetetlen. Ilyen csatában érdemes részt venni.

A felderítők és hírszerzők, azaz a részjelentések és készítőik

A részjelentéseket nézegetve pontosan lehet tudni, kik is voltak szakismeret, pártállás, műveltség stb. szerint azok írói, s azt is, hogy ezt a vizsgálat vezetője is tudta. Győri Erzsébet jelentése pl. szinte az utolsó szóig alá van húzva. Megállapításai pontosan „ülnek", minden szava a szakma ismeretéről, szeretetéről árulkodik, s arról, pontosan tudja, mit akar: *„A könyvtárak rövid időn belül nem fognak tudni eleget tenni a magasabb tájékoztatási követelményeknek, ha nem rendelkeznek az alapvető betűrendes és szakrendi katalógusokkal... 14 fő tehát az irányításban dolgozik, megdöbbentően alacsony viszont a fiókkönyvtárakban dolgozó főfoglalkozású könyvtárosok száma. Általános megjegyzéseim között el kell még mondanom, hogy igen elaprózott a fiókkönyvtárhálózat... Ezzel a ténnyel Pécs városa nem lehet elégedett, törekednie kell arra, hogy leg-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alább 2 nagy alapterületű B típusú könyvtára épüljön a közeljövőben, s meg kell szüntetni a 17-23 m² alapterületű „ínségkonyhákat." [10] (Figyeljünk a Fogarassyval nagy hasonlóságot mutató szóhasználatra!)

Surján Miklós jelentését nem olvashattam, egyedül ez tűnt el az összes részjelentés közül, annak olvasása nélkül is lehet azonban tudni, miket írt, mennyire fontosakat, hiszen őt az *Összefoglaló jelentés* szó szerint idézi. (Erről majd később!)

Külön csemege lenne, ha kedvemre idézhetnék a részjelentésekből, az azonban minden keretet szétfeszítene, oly bőséges az anyag (200 oldal körül), amelyet a vizsgálódók szállítottak. Még egy idézetet azonban szívesen átnyújtok, annyira jól tükrözi a helyzetet: *„A Városi Könyvtár sem elhelyezésében, sem méreteiben, sem technikai felszerelésében, sem ellátottságában, sem esztétikumával nem felel meg a társadalmi elvárásoknak. Az embereket döntően befolyásolják a könyvtári tartózkodás körülményei. A könyvtár a művelődés legjelentősebb központja a könyvben rögzített kultúrájával. Ezért megérdemli az esztétikus és harmonikus környezetet. Egy minden igényt kielégítő központi könyvtár irányítása sokkal kevesebb munkát igényel, mint sok apró, korszerűtlen fiókkönyvtár pelenkázása. Ez a sziszifuszi munka lelohasztja a lelkesedést. A városi könyvtár érdeme, hogy központi könyvtár és korszerű hálózat hiányában megjelent minden lehetséges helyszínen, s eljuttatta mindenhová a könyvben rögzített kultúrát. Milyen lenne enélkül ma a világ?"* [11]

Azt hiszem, az idézet plasztikus képet ad a jóra törekvő, a fogalmazással itt-ott még küszködő, de a kritikát már megjelentető, ugyanakkor az „eddigi eredményeket" mégis „elismerő" mozgalmi szövegről, a pártkereteket „megfelelő módon" tágítgató káderről. „Illetékes elvtárs"-ak akkoriban „ették" az ilyen szöveget: az utolsó mondat pedig a „vörös farok" egyik minta-példája lehetne odaadó lelkesedésével! (A Doktor Sándor Művelődési Ház akkori igazgatója készítette a jelentést.)

A részjelentések (24 db) tehát elkészültek, Schenk főelőadó – és egyben „a párt" képviselője – azokból csemegézve, elkészítette összefoglaló jelentését, mely hosszú időre, szinte napjainkig, meghatározza Pécs város közművelődési könyvtárhálózatát. Mondhatnánk: az előőrsként felvonultatott csapat az útmutatásoknak megfelelően feltérképezte a terepet, most már jöhet a tábornoki kar, tervezheti az eljövendő nagy csatáit.

Az „Összefoglaló jelentés"

Az *Összefoglaló jelentés* (továbbiakban: Jelentés) a maga nemében remekmű. Minden a megfelelő helyen, arányban van benne: a múlt tevékenységének méltó elismerése, a helyzet kritikai elemzése, javaslat a jobbításra (ld. még szocialista realizmus!), tervek, irányszámok. A jelentés mindenről szól, csak a személyes felelősöket nem nevezi meg, vagy csak oly mértékben – pl. Szöllősy Kálmán – amely éppen elég lesz a nyugdíjaztatás megindításához. Ez természetes is, hiszen saját magukat mégsem nevezhetik felelősnek azok, akik a vizsgálatot indítják, vezetik. Azt azonban – ismerve az akkori módszereket – nyugodtan állíthatom, hogy négyszemvagy „négyfal" között mindenki tudta, ki miben és hol felelős, s mindenki revolverezte is ezzel a másikat. Ez a „munka- és felelősségmegosztás" is bevett gyakorlat volt: hallgatni egymás bűneiről, de aztán mindent előrángatni, ha valakit meg akartak buktatni.

A jelentés felépítése is jól tükrözi: a szerkesztő tényleg minden részletre kiterjedő iratot állított össze a minden részletre kitérő jelentésekből.

Mindösszesen 60 számozott és 3 számozatlan oldalt tesz a felsorolt pontokhoz írt szöveg. A munka alaposságához aligha férhet kétség tehát, színvonalát pedig az biztosítja, hogy a *részjelentések szakértőinek javaslatai alapján készült, nemegyszer szó szerinti átvételt alkalmazva.* Sokszor volt a kezem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bevezető
Megállapítások
1. A Pécsi Városi Könyvtár társadalmi környezete. A Város könyvtárhálózatának főbb jellemzői.
2. A Pécsi Városi Könyvtár kialakulása és szerepe.
3. A Könyvtár működési körülményei.
A) Az épületek
a) Központ
b) Fiókkönyvtárak
c) Kiszolgáló helyiségek
B) Személyi ellátottság, személyügyi munka, munkaszervezet
C) Munkatervek
D) Költségvetés, gazdálkodás
E) A Könyvtár nyilvántartási és állományfejlesztő tevékenysége
F) A Könyvtár hálózati és módszertani tevékenysége
I. Hálózat, hálózatfejlesztés
II. Módszertani munka
G) A Könyvtár olvasószolgálati tevékenysége
H) A Könyvtár munkájának egyéb jellemzői (munkások olvasóvá nevelése, kapcsolatrendszere, nemzetiségi olvasók ellátása, bizottsági munkák, könyvtár és iskolák kapcsolata)
I) A könyvtár kiadványpolitikája
J) A Városi Könyvtár és a Megyei Könyvtár kapcsolata
Összefoglalás
Mellékletek: Intézkedési és ütemterv, Személyi átszervezés és bérrendezés a Városi Könyvtárban, Záradék, aláírások

ben a Jelentés (a részjelentések nem, azokat csak most olvastam el!), sokszor eszembe jutott: bármilyennek tartom a „létező szocializmust", ez a jegyzőkönyv ma sem lebecsülendő teljesítmény, talán ma is segítene, a mai városi könyvtáron, egy ilyen helyzetelemzés. A bőség megint zavarba ejt: pontos, jól fogalmazott, szakmailag megalapozott részleteket vehetnénk sorra, még az is érdekes volna, ami rosszabbul sikeredett, vagy csak pártzsargon, szükséges sallang. Igyekszem rövid lenni elemzésemben és az idézetek tekintetében is. (Mivel a továbbiakban többször fogok a Jelentésre hivatkozni, ezeken a helyeken jegyzet helyett, egyszerűen csak az oldalszámot közlöm az idézet után.)

Megállapítások, tervek ... és ami megvalósult

A Jelentés által definiált alaphelyzet egyszerű: „... *a nagy lélekszámhoz, korszerűnek mondható szemlélethez, differenciált igényekhez* [amelyek Pécs városát jellemzik, P. L.] *logikusan kapcsolódó nagy és korszerű intézményhálózattal, differenciált szolgáltatásra képes egységekkel a város nem rendelkezik. E közművelődés egészére általában jellemző megállapítás a könyvtárügyre különösen elmondható: a korszerű »A« típusú megyei könyvtár nem adott, a városi hálózat ... gyenge, hasonlóan az iskolai könyvtárak valamint a szakszervezeti egységek szolgáltatásaihoz."* (p. 3.)

Konklúzió: „*A fenti szolgáltatások [az „Irányelvek"-ben megfogalmazott javaslatok P. L.] – a jelen körülmények ellenére – célkitűzések kellenek, hogy legyenek, mert ez nemcsak a fejlesztés feladatait és főbb irányait szabja meg, hanem a ma tennivalóit is meghatározza."* (p. 6.) A „föntˮ lezajlott nagy public library csata eredménye – az „Irányelvek" – így használható fel a helyi ütközetben, így lesz hivatkozási alap, még akkor is, ha a „kellenek, hogy legyenek"-szerű „bürozsargon" ide is „begyűrűzik".

A továbbiakban azt a módszert követem, hogy ismertetem a Jelentés egyes fejezeteit, terveit az A/1, A/2 stb. pontokban, rögtön utána pedig a B/1, B/2 stb. pontokban a meg(nem)valósulást jellemzem.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A/1. A **Könyvtár működési körülményei**nek ismertetése siralmas összképet ad. Ilyen megjegyzések tarkítják pl. az épületek leírását: *„A Központ ... megközelítése – a vasudvaron át –, nem szerencsés, unesztétikus ...A könyvtári szempontokat alapul véve ... az elhelyezés kényszermegoldás... A Központ irodahelyiségei zsúfoltak, csak nehezen alkalmasak elmélyült munkára"... „Arany János Könyvtár... Elhelyezése korszerűtlen..." „Babits Mihály Könyvtár... alkalmatlan megfelelő szintű működésre..." „Bartók Béla Könyvtár... alapterülete nem megfelelő, a mai igényeket egyetlen mutatója sem éri el..." „Ságvári Endre Könyvtár... Elhelyezése célszerűtlen, megközelítése bonyolult..." „ A Dr. Berze Nagy János Könyvtár... elhelyezése korszerűtlen, alapterülete a közel 20.000 lakosú és állandóan fejlődő Lvov-Kertváros városrészhez képest említésre sem méltó. (Alapítása: 1974.!)* [Zárójeles megjegyzés az eredetiben. P. L.]..."(p. 6-7.) Mindezt a szerkesztő így foglalja össze: *„A fiókkönyvtárak felsorolásánál a stílustalanságnak tűnő ismétlések a legjellemzőbbek a működési körülményekre. Volt üzlethelyiségek, garázsok, alagsorok lehangoló képe fogadja a könyv iránt érdeklődő pécsieket. A Könyvtárat dicséri mégis az, hogy a könyvtári célra jobbára alkalmatlan helyiségeket erőt megfeszítve igyekezett otthonosabbá, barátságosabbá tenni. Mindez természetesen nem pótolhatja a funkció kényszerű csorbításából adódó hiányokat."* (p. 8.) Figyeljünk a megfogalmazás hajlításaira: szidás-dicséret-szidás. E hármas az egész Jelentésen végigvonul, hiszen S. J. borotvaélen táncol: az alig három éve apparátusi tag, nem nagyon marasztalhatja el főnökeit, akik felelősek a helyzetért, hiszen tőlük függ a jövője. Javítani viszont mégiscsak akar, kicsit a főnököket is sakkban akarja tartani a „fél-szókimondásával", nem veszi elő a puskát, de ott tartja az ajtó mögött és időnként arra-arra sandít. Ügyes lavírozás! Jó példa még erre a 2. oldal 6. sz. jegyzete, vagy annak folytatása: *„Tulajdonképpen azóta is* [az alapítás óta P. L.] *egy hiánypótló tevékenység folyik, apró lépésekkel haladva a meghatározottak eléréséért."* (p. 5.) Tehát kicsit elismerek, de – felelős megnevezése nélkül – körülírom a rosszat. (Hátha majd egyszer ellenségem lesz az a fránya felelős...)

B/1. A **működési körülmények** még előkerülnek a hálózat átszervezése kapcsán, ott többet írok a helyzetről, most röviden csak annyit, hogy felemás eredmények születtek: lassan az összes olyan könyvtárat megszüntették, amelyik csak a jelentésekben szerepelt könyvtárként, a valóságban siralmas „ínségkonyha" volt, de a megszüntetettek helyett nem lett más, vagy nem ott lett, ahol kellett volna, vagy ami lett, sem működött megfelelőképpen. A megmaradó könyvtárak mindig kicsit szebbek, a munkaeszközök mindig kicsit korszerűbbek lettek, de mindig csak módjával. (A megmaradt könyvtárak egyikébe-másikába pl. csak az elmúlt években került telefon.) Hiába volt minden igyekezet, a pénz kevés volt...

A/2. A **személyi ellátottság** szintén katasztrofális. A könyvtárban 61 fő dolgozott, első pillantásra sok, az elemzések után azonban a következő kép alakult ki: *„... szembetűnő a Könyvtár dolgozóinak gyenge szakképesítése, iskolázottsági szintje.* [Kiemelés az eredetiben P. L.] *Mindössze 1 fő (az igazgatóhelyettes) rendelkezik egyetemi könyvtárosi végzettséggel – de ő is az elmúlt év végén került az intézménybe. A szakképzett-szakképzetlen megoszlás közel 50-50%-os!... A Könyvtárban 28 fő részfoglalkozású és 1 fő időszaki munkás dolgozik... a Könyvtár dolgozóinak közel fele részfoglalkozású, a könyvtárosi munkát végzőknek pedig negyede... a Könyvtár menedékhelye azoknak, akiket valamilyen ok miatt nem vettek fel felsőoktatási intézménybe (vagy rossz tanulmányi eredményük miatt nem is jelentkezhettek) illetve – minden emberi értéküket elismerve – nyugdíjpótló keresetet biztosít a már nyugállományba vonultaknak, akik közül eredeti foglalkozása senkinek sem volt könyvtáros." (p. 15.)*

B/2. Azt gondolom, a **személyi ellátottság** területén történt az egyik legnagyobb változás a könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban: sokan jártak az akkortájt nagyon megerősödő Szombathelyi Tanítóképző Intézet népművelő-könyvtáros szakára, sorra kerültek egyetemet végzett, vagy végző munkatársak a könyvtárba (igaz, volt elvándorlás is), remek igazgató került a könyvtár élére *Bertók László* személyében (a körülményekre még visszatérek), a nyugdíjasok és részfoglalkozásúak alkalmazása minimálisra csökkent, a fizetések szépen javultak, kialakult a könyvtár vezetői köre, olyan emberekből, akik – élükön az igazgatóval – egyre több elismerést szereztek a könyvtárnak, megszűnt az állandó vándorlás, stabil szereplőkkel, stabil munkahelyek alakultak ki. A kép csak 1982-ben kezd romlani: Bertók László lemond az igazgatói posztról, mert ereje felőrlődik a sok vitában, csatában, amelyet meg kellett vívnia, s a költészetre akarja szánni minden idejét. Szerencsére a könyvtárban marad részmunkaidősként és ragyogó bibliográfiákat készít a város kiemelkedő irodalmi szereplőiről, folyóiratáról *(Csorba Győző, Várkonyi Nándor, Pákolitz István, Jelenkor stb.)*, egészen nyugdíjazásáig a könyvtár „logója". Nem folytatom tovább, megismétlem: szerintem a személyi-szakmai fejlődés volt a vizsgálat okozta változások közül a leglátványosabb.

A/3. A **könyvtár**nak szervezeti-működési szabályzata nem volt, **szervezeti felépítése** valamiféle hagyomány alapján a következők szerint alakult:

a) hálózati és olvasószolgálati csoport
b) gyarapítási, oktatási és katalógusszerkesztési csoport
c) feldolgozó csoport
d) módszertani csoport
e) ügyviteli és gazdasági csoport

„Eléggé vegyes érzésekkel olvashatja a szervezeti felépítést bárki, könyvtári szakember. Hogy miért kell egy városi hálózat központjában olvasószolgálati csoport, s hogy miért különül el a katalógusszerkesztéstől a feldolgozás és hogy miért van szükség módszertani csoportra, nehéz lenne megindokolni, magyarázni sem lehet. Talán csak azzal, hogy a könyvtár sohasem kért a Megyei Könyvtártól szakmai tanácsot. Ugyanis ha kér, nyilván nem 1975-ben kerülnek felszínre a problémák." (p. 18.) Az idézetet szó szerint vette át a Jelentés szerkesztője a részjelentésből, annak beküldőjétől, Pál Józseftől, a Megyei Könyvtár módszertani csoportvezetőjétől[13], akinek felesége a Városi Könyvtár akkori igazgató-helyettese. A férj minden javaslata előre tekintő, felesége igazgatóságának útját egyengeti, akár olyan direkt módon is, hogy név szerint ajánl a döntéshozóknak olyan könyvtárost, aki felesége jövőbeni vezetőtársa lehetne.

A könyvtár munkaszervezetét, tehát meg kell változtatni, s a Jelentés azt is előírja, hogyan:

a) igazgatás (ig., igh., adminisztrátor)
b) feldolgozási csoport (csop. vez., 4 könyvtáros, 1 adminisztrátor)
c) szerzeményezési és hálózati csoport (csop. vez., 3 könyvtáros, 4 órás adminisztrátor)
d) gazdasági csoport (1 főelőadó, aki csop. vez. egyben, egy 4 órás előadó, 1 kisegítő szakmunkás)

A városi könyvtár központjában összesen 11 fő lehet, de „senki nem dolgozhat csökkentett munkaidőben vagy részfoglalkozásúként, *mindenkinek 8 órás főfoglalkozásúnak kell lennie és természetesen szakképzettnek, az igazgatóknak és a csoportvezetőknek pedig kötelező a felsőfokú szakképesítés.* [Kiemelés az eredetiben P. L.]" (p. 21.)

A könyvtár **beszerzési kerete kevés, a munkatársak fizetése más könyvtárakéhoz viszonyítva is alacsony, a besorolások és bérek megállapítása hibás**, megfelelő gépi berendezések nincsenek, az írógépek „selejtezésre érettek" (p. 24.), állandó hiánycikk a katalógusszekrény stb. stb., folytathatnánk tovább a sort a végtelenségig. De vajon ki felel ezért? A szervezeti és működési szabályzat hiányosságainak vizsgálatát a következőkkel zárja a szerkesztő: „... *milyenségének okait tulajdonképpen fölösleges is kutatnunk. Helyette sürgősen el kell készíteni az új Szervezeti és Működési Szabályzatot...*" (p. 18-19.) Ez a megoldás – mint már jelez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tem – mindenütt előkerül: ne keressük a vétkest, (úgyis tudjuk ki az), hanem így és így javítsuk ki a hibát. Ismerős megoldás más helyekről is. Így születtek a „Titán elvtársak" is: nem bántani, rendes az, csak itt nem „funkcionált" megfelelően, **ti tán** tudjátok majd valamire használni. Mellesleg: a létező szocializmus összedőlésének egyik fő oka az itt leírt szemlélet – természetesen, sok más mellett.

B/3. Vegyük sorra a változásokat. Mindenki Pál Józsefnét várta befutónak az igazgatói posztra Szöllősy Kálmán nyugdíjazása után, hiszen 1974-ben már szinte ő vezeti a könyvtárat. Szöllősy csak formálisan igazgató, Pálné kezdi megszervezni az új csoportokat is. Nem tudom, volt-e más felkért előttem, de én lettem az első egyetemet végzett munkatárs Pálné után a városi könyvtárban: meghívott valamelyik alakítandó új csoport vezetőjének, kedvem szerint választhattam. Miután elmondta, milyen változások lesznek, nagy levegőt vettem és alig több, mint hároméves gyakorlat után, a feldolgozó csoport vezetését vállaltam. Az ugyancsak új módszertani csoport élére is felsőfokú végzettségű vezető került, Kovácsné, aki akkor fejezte be levelező tagozaton a szombathelyi főiskolát, s aki egészen nyugdíjazásáig meg is maradt ezen a poszton. Szöllősy Kálmán nyugdíjba vonult, szegény szinte azonnal betegeskedni kezdett, nem sokkal élte túl az egész hercehurcát. Jöhetett volna Pálné kinevezése. Igen ám, de Schenk János, ki tudja miért, talán mert a vizsgálat ideje alatt jól kiismerte Pálnét, aki – nem mellesleg – pártfunkciót is viselt egyben, csavarintott egyet a dolgokon, s elkezdte „becserkészni" Bertók László költő-könyvtárost, vállalná-e az igazgatást. Bertók végül, hosszas gondolkodás után 1977-ben igent mondott, ő lett az új vezető. Irányítása alatt elkészült a szervezeti-működési szabályzat, munkaköri leírások születtek, a helytelen besorolásokat javították. A szervezet is a Jelentés előírásainak megfelelően alakult, eltekintve két dologtól. Az egyik változásban az én kezem is benne volt, rögtön az elején. Nem „szerzeményezési és hálózati csoport" alakult, hanem „hálózati és módszertani", mondván, hogy a szerzeményezés maradjon csak a feldolgozó csoport ügye, így követhető pontosan a könyv útja a beszerzéstől a törlésig, s így szokás ez más könyvtárakban is. A másik eltérés a tervtől, hogy Bertók egy idő után, nagy ravaszul, a Megyei Könyvtárra mint példára hivatkozva, a létszámokat változatlanul hagyva, osztályokká alakította a csoportokat. Így még a „kinézete" is más lett a dolognak, „titulusukban" is fontosabb személyek lettek a vezetők. A bérek közelítettek más könyvtárak könyvtárosaiéhoz, a költségvetés, a beszerzési keret nőtt, a vezetők mind felsőfokú végzettségűek lettek. (Kivéve a gazdasági osztályvezetőt, aki a tanács utasítása alapján, nyugdíjazásáig érettségivel maradhatott beosztásában.)

Összességében azt lehet mondani, hogy a szervezet talán még jobbá alakult, mint amit előírtak, minden olajozottan látszott működni. Sajnos azonban e téren sem teljes az örömünk: a könyvtárosok között az 1981-ig tartó összefogás és lendület megtört, sok vita zavarta a munkát, a könyvtár meghatározó emberei, ahányan voltak, annyifelé húzták volna a könyvtár szekerét. A szervezetből kezdettől „kilógott" az alakuló Várkonyi Könyvtár, melynek státusát nem határozták meg pontosan. Kiváló felkészültségű vezetője, Keresztúri József, ki nem sokkal Bertók László után került a könyvtárba, mind nagyobb önállóságot követelt magának, mindhárom osztályvezetővel állandó hatásköri vitában volt, olyannyira, hogy végül még a beszerzést-leltározást is önállóan szerette volna végezni. Bertók László lemondása után – immár kivédhetetlenül – Pál Józsefné lett az igazgató, aki nem tudott, talán nem is akart igazságot tenni a vitákban. Vezetési módszerére – noha nem volt tisztességtelen –, a kor követelményeinek megfelelően, inkább a megosztás jellemző, mely megosztást tovább fokozta, hogy az új igazgatóhelyettes, – akit Pálné választott maga mellé, nyilván, mert benne bízott meg – kinevezésével eggyel nőtt a vezetői munkakörök

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

száma. Ez az a helyzet, amire azt mondhatjuk, kevesebb talán több lett volna... Később lassan kissé mégis konszolidálódott a helyzet, azonban a munkahelyi légkör már soha nem lett igazán jó: *„A PVK-ban szigorú, mondhatni rigorózus szabályok között folydogált életünk 1986-1989 között, Bertók László igazgatóságának megszűnte után. Tervek és jelentések határideinek pontjai közt csendben, itt-ott értelmes munkával telt az időnk. (Az »itt-ott« a központtól távol eső könyvtárakat jelenti, e könyvtárak kölcsönzési idejét. Odáig, szerencsére, nem nagyon hatott el a kedvetlen bürokrácia.)"* [14]

Azt a tanulságot lehet levonni talán az egészből, hogy a túlszervezett munkahelyek nehézkesen mozognak: ahol sok a vezető, nagyon pontosan körülhatárolt munkakörök kellenek, s nagyon erős kezű és szakértő főnök, különben szétesik minden...

A/4. Beszélni kell még az **állomány-nyilvántartásról, katalógusokról** is. E területet Surján Miklós vizsgálta. Idézet az összefoglaló jelentésből: *„A Városi Könyvtár nyilvántartó és feldolgozó munkáját az ötletszerűség jellemzi, erre utalnak a raktári nyilvántartásban, a leltározásban bevezetett és végig nem gondolt változtatások, a katalógusrendszer következetlenségei... a kisebb könyvtárakban is meg kell csinálni a sorozati lapok, szerkesztői melléktételek beosztását. Az említett módon a cédula beosztás szempontjainak körét is bővíteni kell, melléklapok beosztásával a szerkesztőről, a bevezetők, utószavak szerzőiről, stb."* [15] Mivel más részjelentésben ezek a mondatok nem lelhetők fel, Schenk maga nem írhatta ezeket, hiszen ilyen színvonalon nem ismerte a szakmát, a feldolgozás meg Surján szakterülte, az eltűnt részjelentés nélkül is tudhatjuk, ki volt a szerző. Azt mondhatjuk: hogy a Pécsi Városi Könyvtár ma olyan, amilyen, abban Surján is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Mint már írtam – saját választásom után – engem kértek fel az új csoport megszervezésére, a hibák kijavítására. 1976 januárjától 1994. júliusig vezettem a csoportot, több kevesebb sikerrel, attól függően, ki volt éppen az igazgató, hogyan lehetett a vezetőtársakkal együttműködni. A 18 év alatt, amíg a Pécsi Városi Könyvtárban dolgoztam, 120 ezernél több könyvet rendeltünk, vettünk leltárba, közel ennyit töröltünk az állományból, ugyanennyi könyv regisztrálását elvégeztük a katalógusokban is, úgy hogy közben igyekeztünk az Jelentés által kifogásoltakat javítani, új katalógusrendszert elkészíteni, új típusú dokumentumokat beszerezni, feldolgozásukat megtanulni. Nagyképűség és szerénytelenség nélkül elmondhatom: a feldolgozó csoport – később osztály – jól működött, olyan katalógusrendszert alakítottunk ki, amelyik minden kívánságnak megfelelt, s amelyik gyakorlatilag még most is épül, s egészen a számítógépes feldolgozás bevezetéséig be fogja tölteni feladatát. A public library csata a feldolgozás területén is zajlott, tehát itt is voltak nyert és vesztett ütközetek – talán kicsivel több a nyert, mint a vesztett. A legnagyobb csatát azonban – eddig – elvesztette az osztály: bár már vannak számítógépek, a számítógépes világháló is elérhető, még nincs számítógépes feldolgozás. Ez pedig súlyos hiány, minden nappal egyre nagyobb hátrányba kerül a könyvtár, minden nappal egyre több retrospektív feldolgozás válik majd szükségessé, s egyre nehezebb lesz a pótlás.

A/5. A Jelentés egyik legfontosabb része a 21 fiókkönyvtárral rendelkező **hálózat fejlesztésének terve**, mely világosan mutatja, hogy nemcsak a belső struktúrát, személyi állományt igyekeztek javítani az országban és a városban adódó lehetőségeket kihasználva a szerzők, hanem a már jellemzett „politikai ínségkonyhákat" is javítani akarták, imígyen:

„Meg kell szüntetni" (a Jelentés szóhasználata, p. 32-33.) 7 könyvtárat (a „leggyengébbeket", amit az is jelöl, hogy a hét könyvtár alapterülete összesen 100 m^2!), 3 lépcsőben 1 év alatt. A javítási terv a következő kategóriákat tartalmazza:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„4./ Létre kell hozni az alábbi fiókokat:

a. Griffaton-ház	kb. 250 m^2	(1976)
b. Ifjúsági Ház	kb. 110 m^2	(1975)
c. Központi Gyermekkönyvtár	kb. 340 m^2	(1975)
d. Szigeti Gyermekkönyvtár	kb. 175m^2	(1976)

5./ Bővíteni kell:

a. József Attila fiókot	kb. 160 m^2-re	(1976)
b. a Pedagógiai Könyvtárat	kb. 160 m^2-re	(1976)
c. Lvov-Kertvárosi Könyvtárat		(1975)

6./ A következő fiókok felépítését el kell érni:

a. Újmecsekalja	„B" típus	kb. 1100 m^2	(1985)
b. Lvov-Kertváros	„B" típus	kb. 800 m^2	(1985)
c. Siklósi Városrész	„B" típus	kb. 1000 m^2	(1985)
d. Budai Városrész	„C" típus	kb. 320 m^2	(1985)
e. Új bibliobusz			(1985)

Nagy figyelmet kell fordítani a teljesen szakszerűtlen telepítésekre, ugyanis a tervosztálytól kapott értesüléseink szerint az alábbi könyvtárépítésekkel számolhatunk:

1978.	Kertváros	150 m^2	A Diana téri magasház földszintjén
1977.	Bajcsy Zs. u.	99 m^2	A Benedek fiók pótlására
1977.	Szigeti út	175 m^2	A Kenyérgyár helyén" (p. 33.)

Nagyon csábító, hogy itt akár egy oldal terjedelemben is idézzek a szakszerű és pontosan átgondolt helyzetelemzésből, a terjedelem miatt azonban kénytelen vagyok összefoglalni a gondolatmenetet: a könyvtári feladatokat nem értő, az irányelveket nem ismerő tervosztály rövid idő alatt 424 m^2 alapterület építését tervezi olyan helyre, ahol nincs is szükség könyvtárra, vagy egészen más könyvtárra lenne szükség, s ezzel *„nemhogy megoldja, hanem elodázhatja egy korszerűbb könyvtár szükségét"* (p. 34.) Az akkor új, 80 ezer lakosra tervezett siklósi városrésznél „kb. 3-4 kisebb könyvtárat terveznek – jobbára emeletes lakóházak földszintjén – ami a mai könyvtári normatívák nem ismerésére enged következtetni, ill. csak alapterületben gondolkodásra, pedig, mint ez akár jelen elemzésünkből is kiderül, az csak egy a sok alapvető működtető elem közül." (p. 34.)

Nem tekinthetek el egy további idézettől:

„A Griffaton-ház (Nagy Jenő utca) a Pécsi Városi Könyvtár új központi épülete lesz, átadási határideje: 1976. december 31-e. A Művelődésügyi Osztály az alábbiakat kérte a tervezőtől és a beruházótól:

A földszinti helyiségek *a Könyvtár központjának funkcióit (munkaszobák, kéziraktár), ill. az emeleti fiókkönyvtár kiegészítő feladatait (ruhatár, folyosói libresszó, stb.) látják el.*

- Az emeleti helyiségekben *az olvasókat kiszolgáló területi fiókkönyvtár működik (szabadpolcos kölcsönző, tápraktár, öltöző-iroda)*
- A padlástérben – *abban az esetben, ha tűzbiztossá és statikailag megfelelővé tehető – fog működni a házinyomda és a könyvkötőműhely, ill. az átalakítás után nyilvánvalóvá válik, milyen egyéb funkciókat tud még ellátni.*

Az OSZK-KMK ezt az elképzelést nem tartja jónak, ugyanakkor a helyi viszonyokat és eljövendő lehetőségeket vizsgálva egyértelműen a fentiek mellett kellett döntenünk hiszen a központ túlzsúfolt, jelenlegi megjelenése (a vasudvarban) nem középület jellegű, új központ felépítésére előreláthatólag 15-20 éven belül sor sem kerülhet." [Kiemelések az eredetiben P. L.] (p. 34-35.)

B/5 A működési körülmények javulnak ugyan, de hogyan!? A megszüntetni kívánt 100 m^2 helyett megszüntettek 420 m^2-t (a tervezettnek több mint négyszeresét), míg az 1985-ig átadni tervezett 5140 m^2 helyett a hálózat összesen 752 m^2 -rel bővült (a tervezettnek alig több mint hetedével).

Ma a városi könyvtárnak összesen 8 könyvtára van: a Várkonyi Nándor Könyvtár, 4 gyerekkönyvtár, az Ifjúsági-ház könyvtára, a Honvéd téri könyvtár és a Berze Nagy János könyvtár. A nagyratörő tervek – nagyot buktak. 1976. dec. 31-e helyett, 19-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

80-ban készült el a Griffaton-házi könyvtár, amely Várkonyi Nándor Könyvtár néven lesz majd a hálózat zászlóshajója, de a hely kicsi lett a központnak és a könyvtárnak együtt. A tanács belátta, hogy álláspontja tarthatatlan, nem lehet a ház földszintjén központot, a padláson kötészetet és nyomdát berendezni, ezért tervbe vették, hogy a Griffaton-ház melletti telken, egy „nyaktaggal" összekapcsolva, majd építenek egy egyszerű központi épületet, így kerül egy helyre a központ és a központi könyvtár. Ez az épületrész soha nem készült el, biztosan mondhatjuk, nem is fog. 1986-ban a következőket írtam a *Könyvtáros*ban: *„a központ nem költözött, elszakadt a könyvtártól, s ennek magányos nagysága és a hálózat apró könyvtárai között lassan feszültség keletkezett..."* [16] Tartom, hogy ma is a hálózat egyik legnagyobb hibája ez, bár mostanra a „hálózat apró könyvtárai" kifejezés helyett szerencsésebb lenne a „hálózat más könyvtárai"-t írni, hiszen a kiskönyvtárak mára teljesen megszűntek. (21 helyett 8 könyvtár!)

Némi malíciával azt írhatnám, eredményesen dolgoztunk, hiszen szinte mindent megszüntettünk, ami rossz volt. De mi lett a rossz helyett?

A Várkonyi Könyvtár „él és virul", raktárat is kapott, nem messze a könyvtár épületétől, az Ifjúsági-házi könyvtár működik (a részletekről ne beszéljünk), azonban, mivel a központ a helyén maradt, a központi gyermekkönyvtár – foglalkoztató szobák, olvasótermek stb. – nem valósulhatott meg, vagyis a hálózat legnagyobb gyermekkönyvtára nem alakult központi gyerekkönyvtárrá.

A József Attila Könyvtárat 1981-ben bővítettük, volt díszes átadási ünnepség, szép szavak, pompa, kacagás, aztán 1985-re a tanács az épületet eladta, a könyvtár könyveit, egy hóeséses téli napon, valami szörnyűséges pincébe hordtuk, a város másik végének pusztuló általános iskolájába. A pedagógiai könyvtárat nem bővítettük: a fenntartó is belátta, hogy terve – a könyvtárat „Pedagógiai és Közművelődési Könyvtárrá" kell alakítani – nem reális, ezért azt a Pécsi Városi Könyvtár visszaadta a Nagy Lajos Gimnáziumnak.

A „Lvov-Kertvárosi" Könyvtár (Berze Nagy János Könyvtár néven) ma is működik, nem lett nagyobb. A 80 ezres városrész ellátását ma is ez a kis könyvtár „oldja meg", két garázsnyi alapterületen. (A helyiség rendeltetése szerint, eredetileg garázs volt.) Bár ebben a városrészben a Nevelési Központban működik könyvtár, az mégsem igazi közművelődési könyvtár: annak az oktatás és nevelés kiszolgálása a fő feladata.

Az 1985-re tervezett könyvtárak közül egyetlen egy sem készült el. A szép álmok négy könyvtárából semmi nem lett: négy nagy városrész maradt ellátatlanul továbbra is.

Bibliobuszt kapott ugyan később a könyvtár, ám meglehetősen „szeplős" volt a „menyasszony", mert nagyon is használt volt: tízéves, „felújított". Éppen ebben az évben, 1999-ben, szűnt meg ez a szolgáltatás: már nem lehetett tovább működtetni, olyan sokba került a fenntartása. A kölcsönzés úgyis nagyon esetleges volt a „buszon": hol befutott a megállóba, hol nem. Mostanában már inkább nem... A peremkerületek ellátásának annyi...

Idéztem még a Diana téri könyvtár tervét: nem lett belőle semmi. Ugyancsak nem lett semmi a Kenyérgyár helyére tervezett 175 m^2-es könyvtárból. Egyik szemünk sír, másik nevet, hiszen a Jelentés ezeket – teljes joggal – úgyis „szakszerűtlen telepítések"-nek nevezte. Örüljünk-e annak, hogy az egyik „szakszerűtlen telepítés" – Bajcsy-Zsilinszky utcai gyermekkönyvtár – mégis megvalósult?

Váratlan bővítések is voltak: a központ mellett megüresedett lakást megkapta a könyvtár, így ott javultak a munkakörülmények, azonban ettől kezdve biztossá vált, hogy a központ soha nem fog a Várkonyi Könyvtár mellé költözni. Nagy alapterületű raktárat is kapott a könyvtár, ezzel megoldódott – valószínűleg évtizedekre – a raktározás gondja, ám ez az épületrész fűtetlen, télen itt dolgozni nem lehet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A működési körülményekben beállt változásokból tehát szomorú kép alakult ki. Itt érhető tetten leginkább a felemás végrehajtás: a pénz egyre nyomasztóbb hiánya, egyre kisebb megvalósulást engedélyezett.

Minden, ami a tervekből lett, avagy összefoglalás

Könyvtárakat, raktárakat szüntettünk meg, költöztettünk más és más helyre, néhány új könyvtárat nyitottunk, néhányat bővítettünk, új típusú dokumentumok beszerzésével, feldolgozásával kezdtünk foglalkozni, sok tervünkből valóság lett, sokkal több hamvába holt, vagy csak félig-meddig valósult meg, de szinte pillanatnyi megállás sem volt a munkában.

Érdekes lenne egyszer megírni a Pécsi Városi Könyvtárban töltött 18 évem történetét: jól tükröződhetne benne, hogyan és mennyit dolgozott egy könyvtáros csapat, hogyan változott a létező szocializmus változásával a kedv, a lelkesedés, hogyan élte meg egy nagyváros könyvtára az úgynevezett rendszerváltozást, miért csak a demokrácia rossz oldalát tapasztalhatta meg eddig a könyvtáros (is), de maradjunk csak a „public library"-csatánál!

Bertók László lemondott a könyvtár igazgatásáról, a könyvtárra fordítható pénz az adósságcsapda miatt egyre kevesebb lett, egyre több napot töltöttünk a költségvetés „ésszerű csökkentésének" tervezgetésével, a beszerzési keretek „racionalizálásával" – ami magyarul szintén annyit tesz, mint csökkentés –, Schenk János, a nagy könyvtártámogató pedig – láss, csodát! – „Nyugatra disszidált" (hogy az úgynevezett rendszerváltozás után mint könyvkiadó jelenjen meg ismét Pécsett).

A könyvtári tervek – láthattuk – minden területen csak részben váltak valósággá, hiszen a könyvtárban is minden a társadalmi változásoknak megfelelően alakult, formálódott. Az országban a kezdeti föllendülés 1980 tájára lelassult. Egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a felvett „nyugati" hitelekből a kultúrára, könyvtárra már nem, vagy csak nagyon kevés jut. Elsősorban a nagyberuházások akadtak el, de a már meglevő szocialista nagyvállalatok „működtetése", a munkanélküliség kapun belül tartása, a „gulyáskommunizmus" fenntartása is mind nehezebb lett. Az egyre növekvő hitelkamatok mindent fölemésztettek, ennek nyomán pedig minden könyvtári tervet, előrelépési lehetőséget elsöpört a „maradvány-elvű" intézmény-finanszírozás. Mondhatni: egy lépés előre, de rögtön legalább kettő hátra...

A public library jellegű könyvtár álma a „jóléti szocializmusnak", a kommunizmusnak, a „hivatásos pártmunkások" dédelgetett álmainak elúszásával párhuzamosan múlt ki. Ahogyan kiderült, hogy szocializmus, kommunizmus nem volt, nincs és nem is lesz, úgy derült ki az is, hogy a helyébe lépő demokrácia nem automatikusan jóléti táradalom, hanem még évtizedekig nyögi majd a szocialisták által felvett hitelek kamatait, a hivatásos forradalmárok butaságának és bornírtságának hagyatékát, s a régi-új nomenklatúra „segítségével" privatizálás címszó alatt elherdált ország maradéka még sokáig nem lesz képes a kultúra fejlesztését előtérbe helyezni. Ha akarom, akár azt is mondhatom: a csata elveszett.

De nem akarom a csatát elveszettnek látni. Azt mondom inkább, döntetlen lett, sőt... Azt mondom inkább: hogy ma a Pécsi Városi Könyvtár létezik, hogy tanult könyvtárosok egy viszonylag lakályos és biztonságos mentőcsónakban várhatják a mentőhajót, a földet, ami a közeljövőben a számítógépes feldolgozást a távolabbi jövőben pedig a gazdagabb Magyarország, s benne a jobb, gazdagabb könyvtár eljöttét jelentheti, valószínűleg a fent ismertetett felemás föllendülésnek is köszönhető.

Nem tudhatjuk, mi lett volna, ha nem történik meg az 1975–1985 közötti „csúcsra járatás"? Nem tud-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hatjuk, történelmi szükségszerűség volt-e minden, ami történt, mert tovább már nem volt tartható a lehetetlen helyzet, vagy talán az „Irányelvek" és a „farvizén" összeállított Jelentés megszületésének köszönhető-e a fellendülés? Valószínűbb, hogy a kettő együtt, egymást feltételezve működött: a lehetetlen helyzet nélkül nem lett volna „public library"-csata, nem készült volna el az „Irányelvek" sem.

Egy dolgot azonban bizton állíthatunk: mély főhajtással kell megköszönni *Sallai Istvánnak,* hogy most legalább lehetőségünk van várni – és kötelességünk tenni – az eljövendő jobb és szebb könyvtárért. A könyvtáros tábornok emlékét tisztelettel és megbecsüléssel őrizzük, mi, a kis hadnagyocskák és közlegények is.

Irodalom

1. Futala Tibor: „Public library"-csata 1968-ban avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor- és szellemtörténeti dokumentumként való publikálásához. In: Könyvtári figyelő. 9. (45.) évf. 1999. 2. sz. pp. 240-243.
2. SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. (Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére). In: Könyvtári Figyelő, 9. (45.) évf. 1999. 2. sz. pp. 244-255.
3. FOGARASSY Miklós: A közkönyvtári koncepció második „áttörése": A public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése. In: Könyvtári Figyelő, 9. (45.) évf. 1999. 2. sz. pp. 236-239.
4. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati fejlesztéshez. Bp. 1973. OSZK-KMK, NPI. 96 p.
5. Pécs m. Város Tanácsa Városi Könyvtára munkájának általános felügyeleti vizsgálata. (Összefoglaló jelentés.) Előadó Schenk János. Pécs. Pécs M. város Tanácsa VB. Művelődési Osztálya. Ikt. sz.: 19.400/1975. Lapszámozás: 104-1975/1078-1142. Kézirat. (Továbbiakban: Összefoglaló jelentés)
6. Összefoglaló jelentés. p. 1.
7. Összefoglaló jelentés. p. 2.
8. Összefoglaló jelentés. p. 1.
9. Pécs megyei Város Tanácsa Városi Könyvtára munkájának általános felügyeleti vizsgálata. Munkaterv. Pécs m. Város Tanácsa VB. Művelődési Osztálya. Ikt. sz. 19400/1975. VIII. pp. 5.
10. A Városi Könyvtár vizsgálata. Részanyagok. 1975. Jelentések 1-24-ig. Hiányzik.: 7. sz. jegyzőkönyv.
11. Ld. 10. jegyzet, 3. jegyzőkönyv. pp. 2-3.
12. Ld. 10. jegyzet, 23. jegyzőkönyv. pp. 2-3.
13. Ld. 10. jegyzet, 6. sz. jelentés.
14. PINTÉR László: Évforduló kérdésekkel. In: Könyvtáros. 41. évf. 1991. p. 125.
15. Összefoglaló jelentés. pp. 32.
16. PINTÉR László: Huszonöt éves a Pécsi Városi Könyvtár. In: Könyvtáros. 36. évf. 1986. 8. sz. pp. 125.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

OMIKK - az első ISO 9002 szerint tanúsított, könyvtárra épülő szolgáltató intézmény Magyarországon

Csubák Antoaneta

Bevezetés

A távol-keleti minőségháború már a 70-es évek végétől hatalmas kihívást jelentett Európa és Amerika számára. Ezek a 80-as évek folyamán különböző szintű részleges és totális minőségbiztosítási, illetve minőségirányítási rendszerekkel reagáltak. A piacokért folytatott harc a mennyiségek területéről fokozatosan áttolódott a minőségbiztosítás területére.

J. M. Juran amerikai professzor, a minőségügy talán legnagyobb úttörője a termelékenység évszázadának nevezte a 20. századot és azt jósolta, hogy a 21. századot a minőség évszázadának fogják nevezni.[1] Juran professzor szerint a világszínvonal elérése forradalmi változásokat követel a minőségirányítás területén a következőkben:

- A felső szintű vezetőknek személyesen kell kézbe venniük a minőségirányítás ügyét csakúgy, ahogy a pénzügyeket is kézben tartják.
- A vállalati terveknek tartalmazniuk kell a minőségügyi célokat is.
- A minőségirányítást integrálni kell a vállalati szakirányításba.
- A minőségfejlesztés évről évre folyamatos kell legyen.
- Új mérőszámokat kell kialakítani, amelyek lehetővé teszik a felsőszintű vezetők számára, hogy figyelemmel kísérjék az olyan jellemzők alakulását, mint a fogyasztói megelégedettség, a versenyképes minőség, a munkafolyamatok termelékenysége, a gyenge minőség költségei, stb.
- Gondoskodni kell az alkalmazottak oktatásáról és lehetővé kell tenni széles körű részvételüket a munka megtervezésében és továbbfejlesztésében.
- A jutalmazási rendszert úgy kell átalakítani, az vegye figyelembe a tevékenységi körökben és a felelősségekben bekövetkezett változásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A „minőség évszázadára" történő felkészülés már erőteljesen folyik szerte a világon, így hazánkban is.

Minőségügyi alapfogalmak

a) A minőség fogalma

A minőség kifejezésnek sok definíciója van.
Az MSZ EN ISO 8402:1996[2] szerint minőségnek nevezzük a termék vagy szolgáltatás azon tulajdonságainak és jellemzőinek összességét, amelyek befolyásolják képességét, hogy meghatározott és elvárt igényeket kielégítsen.

b) Minőségtervezés

Az idő során a minőség szó különféle szakmai körökben különböző dolgokat jelentett, de minden értelmezésben az volt a közös, hogy a minőség a vevők elvárásainak teljesítése vagy túlteljesítése. E rövid és tömör meghatározás két fő szempontot foglal magában:

- *A termék/szolgáltatás jellemzői:* a vevő szempontjából a jobb minőség azt jelenti, hogy a termék több olyan tulajdonsággal rendelkezik, amelyet ő előnybe részesít.

- *Hiányosságoktól való mentesség:* a vevő szemével nézve – minél kevesebb a hiba, annál jobb a termék.

A sikeres minőségtervezés nem más, mint e két fő szempont optimális figyelembe vétele.
A rendszerváltás előtt a volt szocialista országokban a mennyiségi szemlélet, a folyamat végén történő minőség-ellenőrzés (MEO) és a „Dolgozz hibátlanul!" (DH) mozgalom voltak jellemzőek.[3] Ennek eredménye: sok selejt, illetve másod- és harmadosztályú áru, ami jelentős veszteséget jelentett a vállalatok számára.
A rendszerváltás után, fent említett országokban, köztük Magyarországon is, a gyökeresen megváltozott gazdasági szférában egy új – Európában már jól ismert – minőségszemlélet kezdett kialakulni, amelynek lényege, hogy *a minőséget be kell építeni a termékbe/szolgáltatásba*, vagyis a hibákat nem a folyamat végén kell megállapítani és veszteségként regisztrálni, hanem meg kell akadályozni a hibák előfordulását, megfelelő minőségtervezési eszközökkel és szabályozott körülmények megteremtésével.[4]

c) Minőségbiztosítási rendszer

Ma, amikor a gazdaság középpontjában a *vevő* áll, felvetődik a kérdés, hogyan tudja biztosítani a szállító, hogy a vevő pontosan azt és akkor kapja, amit és amikor elvár, ráadásul a konkurenciánál kedvezőbb áron. A válasz a minőségbiztosítási rendszerben rejlik, amelynek működtetésével, fejlesztésével biztosítható a termék vagy szolgáltatás egyenletesen jó, előre meghatározott színvonalú minősége.
Minőségbiztosítási rendszer kiépíthető és működtethető a gazdasági élet minden területén, az intézmény méretétől függetlenül, a termelési és szolgáltatási ágazatokban egyaránt, pl. kutató intézetben, tervező irodában, szoftver-fejlesztő cégnél, tervező-, gyártó- és értékesítő cégnél, csak kereskedelmi tevékenységet folytató cégnél, önkormányzatnál, kórházban, vagy KÖNYVTÁR-ban.
Fel kellett ismerni, hogy az EU-csatlakozásra való felkészülést vállalati szinten az *ISO 9000*-es szabványsorozat valamely modellje szerint (ISO 9001, -9002 vagy -9003) kialakított *minőségbiztosítási rendszer* működtetése alapozhatja meg. Ugyanis az uniós piacon szinte alapfeltétellé vált valamilyen nemzetközileg elismert tanúsító szerv által kiadott minőségbiztosítási tanúsítvány megléte, amely természetesen nem garantálja az üzleti sikert, de min-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

denképpen **„belépőjegynek"** tekinthető az *EU-piacra*, a nemzetközi gazdasági életbe.

d) A „Szállító" kifejezés értelmezése

Az MSZ EN ISO 8402:1996 1.10.p. szerint *„Szállító az a szervezet, amely a terméket a vevőnek rendelkezésre bocsátja."* Szerződéses kapcsolatokban a szállítót vállalkozónak lehet nevezni. Szállító lehet gyártó, elosztó importőr, összeszerelő vagy más szolgáltató szervezet. A szabványban alkalmazott *„szállító"* kifejezés pl. az OMIKK-ra értelmezve nem más, mint *könyvtárra épülő szolgáltatásokat nyújtó intézmény.*

e) A „Vevő" kifejezés értelmezése

Az MSZ EN ISO 8402:1996 1.9.p. szerint *„Vevő az, akinek a szállító a terméket rendelkezésre bocsátja."* Szerződéses kapcsolatokban a vevőt megrendelőnek nevezik. Vevő lehet például a végső fogyasztó vagy a felhasználó.
Tekintettel arra, hogy a minőség nem csupán esztétikai jellemző, hanem a tartalom, a kivitel, a pontosság, a megbízhatóság és a versenyképesség ötvözete és ezek a tulajdonságok nem csak termékekre, hanem olyan szolgáltatásokra is értelmezhetők, mint például könyvtárak munkájára, informatikai, kiadói vagy szakfordítási szolgáltatásokra egyaránt, ebben az értelmezésben *vevő* alatt az *olvasót*, a *felhasználót*, az *ügyfelet*, a *partnert* kell érteni.

Az OMIKK rövid bemutatása

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár a Gazdasági Minisztérium fenntartása és felügyelete, valamint – közművelődési funkcióját tekintve az 1997. évi CXL. Törvénynek[5] megfelelően – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szakmai irányítása alatt működő, önálló gazdálkodási jogkörrel rendelkező központi költségvetési intézmény.
Feladatai a következők:

- Műszaki, műszaki tudományos és műszaki-gazdasági-üzleti, valamint természettudományos dokumentumok, információk
  - gyűjtése és tárolása,
  - szakmai, idegen nyelvi és fordításban történő feldolgozása,
  - az elsődleges és másodlagos információforrásokból eseti és rendszeres szolgáltatások nyújtása, tanácsadás és a feldolgozott információk kiadása könyv, folyóirat, CD-ROM formában egyének és intézmények számára: a vállalkozásoknak, a kis- és középvállalatoknak, az ipari kutatási és fejlesztési-, a felsőoktatási és egyéb oktatási intézményeknek, a fejlesztési és államigazgatási, hatósági szervezeteknek a gazdálkodás, az ipari technológiák fejlesztése és alkalmazása területén.

Motiváció

Attól a gondolattól vezérelve, hogy az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) méltó partner kíván lenni felhasználói számára, olyan minőségügyi stratégiát alakított ki, amelynek célja: a nemzetközi színvonal fejlődésének megfelelően, jó minőségű szolgáltatásokkal tegyen eleget ügyfelei igényeinek és elvárásainak.
E cél elérése érdekében az OMIKK – a nemzetközi minőség-központú gondolkodás szellemében – 1998 áprilisában megkezdte az ISO 9002 szerinti minőségbiztosítási rendszer felépítését.
A minőségügy-témakörbe tartozó szakirodalom kutatása, tanulmányozása *már 1995-ben kezdődött az OMIKK főigazgatója kezdeményezésére. Ennek ered-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményeképpen 1996-ban Reich György tollából készült el a *„Minőségirányítás, minőségtervezés és minősítés a könyvtárakban"* c. OMIKK kiadvány,[6] amelyből kiderül, hogy a Könyvtári Egyesületek Nemzetközi Egyesülete, az IFLA már 1988-ban felvetette azt a kérdést, hogy a könyvtári munka minősítése szükséges és ez a szándék találkozik az ISO 9000-es sorozatú minőségirányítási és minőségbiztosítási szabványaival.

Eredetileg az ISO 9001, -9002 és -9003 sz. szabványok úgy készültek, hogy *a termelő vállalatokra* vonatkozó kiépíthető rendszermodelleket mutatják be. Ezen a területen a szabványok megismerése és alkalmazása széles körben terjedt el Magyarországon, a jelenlegi állapot szerint kb. 1500 ipari vállalat rendelkezik tanúsított minőségbiztosítási rendszerrel.

Közben a minőségbiztosítási tevékenység eljutott abba a fázisba, amikor nemcsak termelő vállalatok, hanem egyre több szolgáltató cég érzi annak szükségességét, hogy az általa nyújtott szolgáltatás színvonalát minőségügyi tanúsítvánnyal tudja igazolni. Ezért vált szükségessé az *ISO 9001, -9002, és 9003 sz. szabványok értelmezése a szolgáltató cégekre is.* E célból a Nemzetközi Szabványosítási Szervezet kiadta az ISO 9004-2 sz. szabványt[7], amely a szolgáltatásokra vonatkozó irányelveket tartalmazza. A szolgáltatások sajátosságai lényegesen eltérnek a termelő tevékenységtől, és maguk a szolgáltatások is igen heterogének, ez így van az OMIKK-nál is.

A szükséges alapismeretek birtokában az OMIKK vezetősége *meghozta azt a döntést*, hogy a könyvtárra épülő összes OMIKK szolgáltatásra kiterjesztve felépíti és bevezeti a minőségbiztosítási rendszert az ISO 9002 szabvány szerint.

Figyelemre méltó tény, hogy a vezetőség *nem külső kényszerből* (pl. mert a megrendelő megköveteli a beszállítótól, hogy tanúsított minőségbiztosítási rendszerrel rendelkezzen), hanem belső késztetésre hozta a döntést.

Felismerve a feladat nagyságát és komolyságát az OMIKK nem önállóan vállalkozott rá, hanem részletes szakmai ajánlatot kért három tanácsadó cégtől. Az árajánlatok gondos elemzése után a választás a CAPITALINVEST Kft.-re esett.

A tanácsadó cég kiválasztásának szempontjai

- *referencialista* – azon belül milyen számban szerepeltek a szolgáltató ágazatokban működő, általa felkészített és már tanúsított cégek

- *a felkészítés teljeskörűsége* – a többszintű oktatástól kezdve, a szükséges dokumentumok (pl. minőségügyi kézikönyv, eljárásutasítások, munkautasítások, stb.) kidolgozásán keresztül, a belső audit utáni intézkedési folyamat levezényléséig.

- *a felkészítési időtartam* – optimálisnak tartottuk a vállalt egy évet. Az ennél rövidebb ideig tartó felkészülés kapkodáshoz vezet, amelynek eredménye: sok apró hiba, ami egy minőségbiztosítási rendszerben megengedhetetlen. Ha nagyon elhúzódik a folyamat, nehezebb fenntartani a lelkesedést, a lendületet, amely feltétlenül szükséges e nagy feladat véghezviteléhez.

- *garanciavállalás* – az általunk választott tanácsadó cég garanciát vállalt arra vonatkozóan, hogy a tanúsítás sikeres lezárásáig az OMIKK menedzsmentje mellett áll, irányítja a minőségügyi szervezet munkáját és megad minden szükséges elméleti és gyakorlati segítséget.

- *ár* – a minőségbiztosítási tanácsadás a drága szolgáltatások körébe tartozik, ezért lényeges szempont volt az elfogadható, reális ár.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A felkészülés folyamata

A felkészülési folyamat fázisai nagy vonalakban a következők voltak:

* Helyzetfelmérés, elemzés, ütemterv készítése
* Minőségügyi szervezet létrehozása – minőségügyi vezető, minőségügyi megbízottak, belső auditorok kijelölése
* Többszintű képzés
* Minőségpolitika megfogalmazása és kihirdetése
* Dokumentációs rendszer létrehozása – eljárásutasítások, minőségügyi kézikönyv, meglévő szabályzatok, utasítások és dokumentumok felülvizsgálata és rendszerezése
* A rendszer bevezetése és működtetése
* Belső audit, a minőségügyi rendszer belső felülvizsgálata
* Javító intézkedések, a feltárt eltérések (a szabályozás és a gyakorlati működés között) korrigálása
* Vezetőségi átvizsgálás
* TÜV-előaudit
* Javító intézkedések, a feltárt eltérések korrigálása
* Vezetői nyilatkozat
* TÜV-tanúsítás

Nehézségek és sikerélmények

- *Minden kezdet nehéz.* 1998 áprilisában, amikor a tanácsadó cég irányítása alatt megkezdtük a felkészülést, rádöbbentünk, hogy igen nagy feladat előtt állunk. *A munkatársak fenntartással fogadták a vezetőség döntését minőségbiztosítási rendszer felállítására.* Sőt, kezdetben egyes kollegák *passzív ellenállást tanúsítottak* egy-egy intézkedés kapcsán. Ezt a problémát a későbbiek során oktatással és különböző körökben folytatott beszélgetésekkel a minőségbiztosítás lényegéről és jelentőségéről, az ebből eredően várható eredményekről és előnyökről fokozatosan sikerült feloldani. Előfordult, hogy bizonyos személyeknél a szemléletváltozás és a minőségüggyel való azonosulás egészen a felkészülési folyamat végéig tartott. Összegezve elmondható, hogy a *humán tényező* – az intézmény valamennyi munkatársának „megnyerése" a minőségügynek – bizonyult a legnehezebb és a legtovább tartó feladatnak.

- *A minőségbiztosítási rendszer felépítése, bevezetése és tanúsíttatása költséges* feladat (sok MFt). Egy olyan költségvetési intézmény mint az OMIKK, csak úgy foghatott hozzá ehhez a feladathoz, hogy céltámogatást kért és kapott a felettes szerveitől. Tudomásunk szerint ma Magyarországon lehetőség van minden más termelő vállalat vagy kis- és középvállalkozás számára, hogy pályázati úton vagy a PHARE-program keretében igényelhessen támogatást a minőségbiztosítási rendszer bevezetéséhez.

- *Az ISO 9000-es szabványt „le kellett fordítani" OMIKK nyelvre.* A szakmai munka első fázisában meg kellett tanulni az ISO 9000-es szabvány nyelvét. A minőségbiztosítási eljárásokat csak úgy lehetett kidolgozni, ha az olyan szabvány szerinti fogalmakat mint „szerződés, beszállító, nyomonkövetés, nem megfelelőség, stb." hozzárendeltük az OMIKK tevékenységekhez, a már meglevő külső és belső szabályozásokhoz. A szabványértelmezést a tanácsadók irányításával folytattuk. Többszöri konzultálás után a tanácsadók készítették el az eljárásutasítások tervezetét, majd ezt követően az OMIKK illetékesei ellenőrizték, hogy a leírt szabályozás megfelel-e a gyakorlatnak. Ezt az egyeztetési munkát sokszor heves viták, nézeteltérések kísérték, amíg ki nem alakult a végleges szövegezés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Az OMIKK tevékenysége sokrétű, heterogén.* Amennyire lehetett arra törekedtünk, hogy az OMIKK összes tevékenységére vonatkozó eljárásokat egységesen vezessük be, ilyen pl. a beszerzésre vonatkozó, az oktatási, a leltározási, a hardver-szoftver nyilvántartási szabályozás. Ugyanakkor számos olyan eljárást is kidolgoztunk, amely külön kezeli a négy fő terület tevékenységét, ilyen pl. a folyamatszabályozás, az ellenőrzés, a statisztikai módszerek alkalmazása, stb.

- *A minőségbiztosítási rendszerdokumentáció hierarhikus felépítésű és négy szintből áll* (Minőségügyi Kézikönyv, Minőségbiztosítási eljárásutasítások, Törvények-rendeletek-szabványok, Minőségügyi dokumentumok). *A teljes rendszerdokumentáció több száz oldalt tesz ki.* Ahhoz, hogy az OMIKK minden érintett munkatársa megismerje és betartsa a minőségbiztosítási rendszer által előírt szabályozásokat, a minőségügyi dokumentumokat 25 példányban másoltuk le és osztottuk ki. Jól érzékelhető, hogy ennek az igen terjedelmes dokumentációnak az áttekintése, ellenőrzése, karbantartása, fejlesztése, stb. komoly odafigyelést igényel. A papírmunka csökkentése érdekében a későbbiek során terveink szerint bevezetésre kerül egy ún. számítógéppel megtámogatott hálózaton működő minőségbiztosítási rendszer.

- *Nagyon leegyszerűsítve elmondhatjuk, hogy a minőségbiztosítási rendszer felállítása nem más, mint „rendcsinálás" speciális kritériumok szerint.* A *vezetők* újra átgondolhatták a munkafolyamatokat (szolgáltatásonként), pótolták a hiányosságokat, felülvizsgálták az ellenőrzési pontokat. A *dolgozók*, az aktualizált munkaköri leírások alapján pontosabban, világosabban látták, hogy a feladatuk mettől meddig terjed, mi a felelősségük és hatáskörük, hol van a helyük a minőségbiztosítási rendszerben.

- *A minőségbiztosítási rendszer tanúsítása után hogyan lesz mérhető a minőségjavulás?* Felvetődik a kérdés, hogy egy OMIKK szolgáltatás – amely eddig is igen magas minőségi színvonalat képviselt – ezen túl mitől lesz jobb, „minőségibb", pl. egy könyvtári tájékoztatás, egy témafigyelés, egy kiadvány vagy egy szakfordítás. Válasz: A különbség nehezen mérhető, mert *nem mennyiségi mutatóval fejezhető ki*, de a felhasználó észre fogja venni, hogy kéréseit, kívánságait rugalmasabban, gyorsan, pontosan, *elsőre jól teljesítjük*, ezért elégedett lesz és nagy valószínűséggel máskor is szívesebben fordul az OMIKK-hoz.

Mit vár az OMIKK a tanúsított minőségbiztosítási rendszertől?

Az OMIKK vezetősége nem vár csodát a tanúsított rendszertől, de hisz benne, hogy teljesítve az ISO 9002 sz. szabvány követelményeit, sikerült megteremteni a szervezet olyan belső szabályozottságát, amely javítja a működés hatékonyságát és csökkenti az esetleges párhuzamosságokból, illetve a minőség hiányából adódó többletköltségeket. Tisztában van vele, hogy a minőségbiztosítási rendszer nem önműködő, hanem azt folyamatosan működtetni, karbantartani és fejleszteni kell, csak akkor biztosítható a szolgáltatások elvárt színvonala.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a minőségbiztosítási rendszer bevezetése és tanúsíttatása költségekkel jár. (Pl. a felkészítő cég munkájának díjazása, tanúsítási díj, minőségügyi szervezet működtetéséből adódó többletköltségek, oktatás, mérő- és más eszközök beszerzése, stb.). Várható, hogy a folyamatos rendszerműködtetés során – a szakirodalom erre vonatkozó írásai alapján – a minőségköltségek csökkenthetők vagy akár elkerülhetők is, attól függően, hogy a szolgáltatások minőségével összefüggő tevékenységeket milyen hatékonyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végzik. A továbbiakban az OMIKK-nak számolni kell új fajta minőségköltségekkel, mint:
– megelőzési költségek (pl. új, jobb minőségű eszközök beszerzése, képzettebb munkatársak felvétele),
– értékelési költségek (pl. karbantartás, hitelesítés, alvállalkozók minősítése, szolgáltatásközi ellenőrzés),
– hibás szolgáltatás miatt keletkezett költségtöbblet (pl. nem megfelelő minőségű szolgáltatás javítása, ismételt ellenőrzés, kártalanítás, bírság, stb.).
Az OMIKK vezetősége – ahogy ezt a minőségpolitikájában is deklarálta – elkötelezettje a minőségügynek és meg van győződve róla, hogy a minőségbiztosítási rendszer hatékony működtetésével meg fogja találni azt az optimális minőségköltség szintet, amely egyrészről előnyös az intézmény számára, másrészt kielégíti az ügyfelei igényeit.
Összegezve, mit vár az OMIKK a tanúsításból:

* A partnerek, a felhasználók *bizalmának és elégedettségének növelését,*
* A szabályozottságból kifolyólag, a megerősített ellenőrzési rendszer alapján *egyenletesen jó minőségű szolgáltatások nyújtását,*
* Intézményen belüli *párhuzamosságok megszüntetését,* a folyamatok *áttekinthetőségének* biztosítását,
* Szemléletváltozást, *elkötelezettséget a minőségügy iránt,*
* Hatékony *helyesbítő és megelőző intézkedések* révén gazdaságos működést.

Hogyan tovább?

Az ISO 9000 szerinti minőségbiztosítási rendszer kialakítása, a nemzetközi tanúsítás megszerzése mérföldkő minden vállalat életében, így ez igaz az OMIKK-ra is. Mérföldkő, de nem végcél. *A végcél – a TQM* (Total Quality Management = Teljeskörű Minőségirányítás). Mit is jelent a TQM?

A TQM egy újfajta hozzáállás, egy újfajta szemlélet, hosszú távú vezetői gondolkodási és viselkedési mód, amely helyesen alkalmazva magában foglalja az ISO 9000-est, sőt azon alapszik[8]. A két rendszer között jelentős különbségek vannak, de ezek nem ellentmondásosak, hanem különböző fejlettségi szinteket fejeznek ki. Amíg az ISO szabvány folyamatokat szabályoz, a TQM kiterjed az irányításra és a humán erőforrásokra. A fejlett országok példájából tanulva a minőség gondolatát fokozatosan, szisztematikusan bele kell nevelni a mai generáció fejébe, a holnapi vérébe és holnaputáni génjébe.[9] A TQM egy olyan globális stratégiai szemlélet, amely egy konkrét szolgáltatás minőségén túl, kiterjed az egész környezetre, a személyzet gondolkodására és kultúrájára. A Teljes körű Minőségirányítás emberközpontú, teamben zajló működést jelent, ahol a személyiség kibontakozhat, ahol mindenki javaslatot tehet a szolgáltatás fejlesztésére, ahol minden dolgozó fontos láncszemnek érzi magát a vállalat gépezetében. A vezetőség részéről pedig a TQM egy olyan vezetési filozófiát igényel, amely lehetővé teszi a vállalat anyagi (hardver és szoftver), szervezeti és személyi erőforrások felhasználását, a rendszer leghatékonyabb működtetése érdekében.
Mivel az OMIKK tevékenysége a könyvtárra épül, a könyvtár pedig az olvasókért van, kézenfekvő, hogy a TQM filozófia igen közel áll az OMIKK vezetőségének a szemléletéhez. A jövőben az ISO 9002 alapokra helyezve az OMIKK építeni kívánja az intézmény „minőségházát" TQM-módszerekkel, az olvasók, a felhasználók elvárásai, igényei kielégítése érdekében.

Irodalomjegyzék

1. Juran, J.M.: Minőség-tervezés, szabályozás. Bp. Műszaki Kiadó, 1976.
2. MSZ EN ISO 8402: 1996. Minőségirányítás és minőségbiztosítás. Szakszótár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Nyerges /et.al./ : A magyar minőségügy feladatai az egységes Európához való közeledésben. Bp. NGKM, 1991. (Tanulmány)
4. Minőségirányítási rendszerek: A megtervezés és bevezetés gyakorlati kézikönyve, Bp. WEKA, 1998.
5. 1997. évi CXL. számú törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
6. Reich, György.: Minőségirányítás, minőségtervezés és minősítés a könyvtárakban, Bp. OMIKK, 1996.
7. MSZ ISO 9004-2: 1993, Minőségirányítás és minőségügyi rendszerelemek. A szolgáltatás irányelvei
8. Feigenbaum, A.V.: Teljeskörű minőségszabályozás, Bp. EL Kiadó, 1991.
9. Zalainé Kovács, Éva.: A TQM alkalmazása a könyvtárban. Szakirodalmi szemle. Bp. OSZK, 1997.

Neumann-ház

CD-ROM-ok bemutatója és kedvezményes vására az OSZK-ban

A korábbi két hasonló rendezvény sikerére építve a Neumann-ház immáron harmadik alkalommal rendez CD-ROM bemutatót és vásárt, melynek nemzeti könyvtárunk ad otthont május 25-én.

Az egész napos, ingyenesen látogatható rendezvényt a Neumann János Digitális Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár szervezi. A kínálatban elsősorban az ismeretterjesztő és az oktatást segítő CD-ROM-ok szerepelnek, amelyen belül remélhetőleg minden korosztály talál érdeklődésének megfelelő kiadványokat. A kiállításon 30-nál több kiadó és fejlesztő cég közel 100 féle lemezt mutat be, amelyeket a helyszínen kedvezményes áron lehet megvásárolni, illetve megrendelni.

A CD-ROM bemutatóval párhuzamosan nagy érdeklődésre számot tartó előadásokat is szervezünk, többek között a szerzői jogi törvénynek a CD-ROM-ok könyvtári használatára vonatkozó előírásairól.

A rendezvényre szeretettel várjuk a könyvtárosokat, tanárokat és minden érdeklődőt, akik közelebbről is szeretnék megismerni ezeket a hasznos kiadványokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6000 ELEKTRONIKUS FOLYÓIRAT AZ OMIKK-BAN!
(SZAKFOLYÓIRATOK TELJES ANYAGA A SZÁMÍTÓGÉPBŐL)

Könyvtárunkban térítésmentesen használhatja az alábbi szolgáltatásokat:

Electronic Information for Libraries (EIFL)

az EBSCO Publishing rendszere a Soros Alapítvány Nyílt Társadalom Intézete programjában
3000 szakfolyóirat és 143 hírlap teljes számai és archívuma négy adatbázisból (Academic Search Elite, Business Source Premier, MasterFILE Premier, Newspaper Source).

Elsevier – ScienceDirect

az Elsevier Science kiadói rendszere
Valamennyi - több mint 1000 - Elsevier-folyóirat teljes számai és archívuma (az OMIKK által előfizetett 65 folyóiraton kívül a letöltések száma korlátozott).

SpringerLink

a Springer kiadói rendszere
Több mint 400 Springer-folyóirat elektronikus változata. A Springer-lapok a SewtsNeten is hozzáférhetők, ahol 15 000 folyóirat tartalomjegyzékei, cikkösszefoglalói érhetők el.

ProQuest Applied Science and Technology Plus

a Bell and Howell Information and Learning webes szolgáltatása
648 folyóirat bibliográfiai adatai és cikkösszefoglalói, ebből 297 folyóirat teljes számai és archívuma, hatékony, felhasználóbarát keresőrendszerrel.

Business and Industry

a Responsive Database Services, Inc. OnDisc adatbázisa
A neves, klasszikus üzleti adatbázisban több mint 900 folyóirat teljes szövegű cikkei.

EBSCO Online

az EBSCO Information Services online rendszere
4000 folyóirat tartalomjegyzékei, cikkösszefoglalói, köztük 16 folyóirat teljes elérése

Computer Select

a GML Corporation adatbázisa
69 számítástechnikai folyóirat teljes szövege.

Elektronikus folyóiratok közvetlen elérése kiadói webről

Az OMIKK termináljairól jelenleg 12 folyóirat elektronikus változata érhető el közvetlenül a kiadók weblapjairól.

További információért kérjük, forduljon a Tájékoztató szolgálat munkatársaihoz, személyesen, telefonon (338-4089) vagy e-mailen (refposta@omk.omikk.hu) keresztül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

A NEMZETI BIBLIOGRÁFIAI VILÁG NAGY KÉRDÉSEI

Nemzetközi Konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról (ICNBS-International Conference on National Bibliographic Services, Koppenhága, 1998. november 25-27.)

A vendégszerkesztő bevezetője

1998 novemberében került sor az újabb nemzetközi nemzeti bibliográfiai konferencia megrendezésére, ezúttal Koppenhágában, az IFLA támogatásával, a dán Királyi Könyvtári és Információtudományi Főiskola, a Dán Királyi Könyvtár és a Dán Könyvtári Központ szervezésében és védnöksége alatt. Hasonló méretű és jelentőségű tanácskozást több mint húsz évvel korábban, Párizsban tartottak, 1977-ben. Mindkét konferencia célja a nemzeti bibliográfiai tevékenységek és szolgáltatások világméretű áttekintése, a feladatok, felelősök és résztvevők pontos meghatározása, és a kitűzött célok eléréséhez szükséges eszközök számbavétele volt. Húsz év az nagy idő, különösen a technológiai fejlődés és a politikai-gazdasági változások felgyorsulásának, a globalizációnak korában. Elérkezett az idő – vélték a szervezők –, hogy mindezek fényében újra áttekintsük az előttünk álló kihívásokat, és keressük, újrafogalmazzuk a válaszokat, ajánlások formájában, ahogyan ez Párizsban is történt.

A háromnapos konferenciára egyéves előkészítő időszak után került sor: kiválasztották és meghívták a nemzeti bibliográfiai ügynökségek, nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak, a témában érintett nemzetközi és európai szervezetek képviselőit és szakértőit, levelezőlistát hoztak létre az előzetes tanulmányok közlésére, hozzászólásokra, vitára, javaslatok megfogalmazására. Megjelentettek egy elő-konferencia füzetet, amely részben a készülő előadásokat, részben felkért szakértők tanulmányait tartalmazta.

Úgy vélem, a koppenhágai konferencia legalább olyan jelentős volt, mint a párizsi, ezért az ott elhangzott gondolatokat, beszámolókat, megállapításokat, jövendöléseket, és főként az AJÁNLÁSOK-at kötelességünk eljuttatni a hazai könyvtárosokhoz, bibliográfusokhoz. Az MKE Bibliográfiai Szekciója felkért, hogy számoljak be tapasztalataimról és az ajánlásokról, a Szekció 1999. június 10-ei ülésén. Ennek az előadásnak írásba foglalt változata megjelent a „Könyv, Könyvtár, Könyvtáros" 8. évf. 7. számában (1999. július). Az előadásban és a cikkben elvégeztem a két nagy konferencia, a párizsi és a koppenhágai ajánlásainak pontonkénti elemzését, összehasonlítását. Így a Könyvtári Figyelő e témának szentelt számában az 1977-es ajánlásokat nem közöljük ismét. Elkészült viszont a koppenhágai ajánlások fordításának javított, véglegesnek tekintett változata, így ezt szeretném azoknak a figyelmébe is ajánlani, akik a szekció rendezvényén kézhez kapták vagy a 3K-ban már olvasták a „nyersfordítás"-ként közreadott szöveget.

A Könyvtári Figyelő számára különböző anyagokat válogattunk össze:
- néhány, a konferencián elhangzott előadást (*Beaudiquez, Jacobsen, Madison, Smith, Byrum*),
- néhány tanulmányt az elő-konferencia füzetből (*Holley, McIlwaine & Chan, Reynolds*),
- tömörítvényt (*Vitiello*), amely összefoglalja a szerzőnek a konferencián elhangzott előadását és annak egy későbbi, terjedelmes tanulmányban megfogalmazott változatát.

Szeretném megjegyezni, hogy a fordítások a konferencia számára, a szerzők által készített angol nyelvű szövegek alapján készültek, így szükségképpen eltérnek stílusukban, szóhasználatukban; ezen, úgy gondolom, nem volt jogunk változtatni. Igyekeztünk viszont ugyanazon fogalmakra, intézményekre, eljárásokra és szabványokra a hazai szakirodalomban elfogadott kifejezéseket, elnevezéseket használni.

Végül szeretnék köszönetet mondani az IFLA UBCIM program vezetőjének, *Marie-France Plassard*-nak, hogy hozzájárulását adta a magyar változatok megjelentetéséhez, *Giuseppe Vitiello* úrnak, aki a kötelespéldányokról és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról szóló tanulmányának teljes szövegét rendelkezésünkre bocsátotta, valamint azoknak a kollégáknak, akik vállalkoztak a fordítások, tömörítések elkészítésére. Köszönettel tartozom az IFLA-nak és a Soros Alapítványnak azért, hogy a konferencián való részvételemet anyagi támogatásukkal lehetővé tették, valamint a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak, hogy támogatta az előadások megjelentetését. Remélem, hogy olvasóink, bibliográfusaink megfelelő áttekintést kapnak – ha kissé késve is – a nemzeti bibliográfiák világának e legújabb és legjelentősebb nemzetközi rendezvényéről.

Tisztelettel

Berke Barnabásné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzeti bibliográfiai szolgáltatások a 21. században: fejlődés és forradalom

Beaudiquez, Marcelle

1977-ben az IFLA és az UNESCO támogatásával Párizsban találkoztak a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokért felelős vezetők és szakértők, hogy olyan ajánlásokat fogalmazzanak meg, amelyek valamennyi ország – különösen a fejlődő országok – számára egyértelművé teszik a bibliográfiai számbavétel lényegét. Céljuk az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control = UBC) pontos megfogalmazása, végső formába öntése volt.

A konferenciáról készült zárójelentésben[1] szereplő alapelveket és ajánlásokat áttekintve megállapíthatjuk, hogy azok érdemben helytállóak. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy széles körű megvitatásuk és elfogadásuk ellenére is megvannak a maguk korlátai és nem bizonyulnak elég rugalmasaknak, ha azokkal a változásokkal szembesítjük őket, amelyeket a számítógép, vagy ahogyan ma nevezni szoktuk, az új technológia hozott. Az 1970-es évek végétől a következők voltak a bibliográfiai számbavétel alapvető összetevői: kötelespéldány jogszabály, nemzeti bibliográfia és nemzeti bibliográfiai ügynökség – a legtöbb esetben nemzeti könyvtárban –, amely a tényleges bibliográfiai szolgáltatásokért, különösképpen a bibliográfiai tételek (rekordok) terjesztéséért felelős.

Mára már elenyésző azoknak az országoknak a száma, amelyekben e három összetevőnek legalább egyike ne lenne meg, legalább a tervezés szintjén.[2] Számos fejlődő országnak kell azonban szembesülnie azzal, hogy miután sok energiát fordítottak a nemzeti bibliográfiai számbavétel eszközeinek megteremtésére, azok hosszú távon való működtetésére nincs biztosíték. Megkérdőjelezik tehát erőiknek e célra való összpontosítását akkor, amikor egy Web-hely létrehozása sokkal fontosabbnak tűnik. Mindazonáltal, a jelenlegi technológiai változások egyetlen országot sem mentesítenek az alól, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

saját, kötelespéldányon alapuló nemzeti bibliográfiáját létrehozza. Annak az országnak, amely ezt elmulasztja, publikált nemzeti azonossága forog kockán, mert soha nem látja majd saját, egybegyűjtött írásbeli örökségét és/vagy azt sem, amelyet vele kapcsolatban más hozott létre a hálózaton vagy bárhol máshol. Az 1987-es, Brightonban tartott konferencia vitái során azt szűrték le, hogy nemzeti bibliográfia nélkül csapdába kerülhetünk, ugyanis, ha megjelentetésében különböző prioritásokat veszünk figyelembe, a kevésbé fontosnak tartott rész rövidesen nyom nélkül eltűnik.[3]

Akárhogyan is, a bibliográfiai számbavételhez szigorúan meghatározott hármas egység kialakítására volt szükség: bibliográfiai ügynökség, kötelespéldány szolgáltatás és nemzeti bibliográfia. Mindez abban az időben fogalmazódott meg, amikor a teljes kiadványtermésre a nyomtatott forma volt jellemző, amely mellett az „egyéb, nem nyomtatott anyagok"-nak csekély jelentőségük volt a kiadók, a terjesztők és a könyvtárak számára egyaránt. Azóta azonban a dokumentumhoz és az információhoz való hozzáférés jelentését drasztikusan megváltoztatta mindazon dolgoknak (dokumentumoknak) az átalakulása, amelyeket össze kell gyűjteni, és amelyeket elérhetővé kell tenni. Annak a századnak a küszöbén állunk, amelyben megérjük az „egyéb, nem nyomtatott anyagok" szerepének felcserélődését a papírhordozóhoz képest, és amelyben az információt közvetítő eszköz fokozatosan elválik annak anyagi megtestesülésétől. Érvényben maradnak-e ezek után az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel alapelvei?

Azt javaslom, vegyük szemügyre az 1977-es ajánlásokat, hogy egyenként mérlegeljük azok megvalósításának realitását, lehetséges fejlődési irányukat, és hogy hangsúlyt helyezzünk az újonnan felmerülő kérdésekre.

1. Kötelespéldány

1.1 Az 1981-es ajánlások tényleges végrehajtása[4]

- a jogszabállyal rendelkező országok számának növekedése
- a beszolgáltatási kötelezettség kiterjesztése valamennyi médiumra és hordozóra.

1.2 Szükség van az ajánlások továbbgondolására

- A gyűjtőkör, azaz a kiválasztás, az előnyben részesítés és a kizárás ismérveinek közös meghatározása: szerepeljen-e mindez a jogszabályban? Ezek után fenn kell-e tartani minden egyes nemzeti könyvtár számára a válogatás jogát?
- Legyen-e megosztható a kötelespéldányok hálózati nyilvántartása a dokumentumok fajtái szerint, sokrészes, összetett egységek esetében?
- Szükség van-e a megőrzés fogalmának felülvizsgálatára a tartótól a tartalomig, a beszolgáltatott objektumtól a megőrzött műig (azaz, lehessen-e csökkenteni ugyanazon szöveg különböző példányainak számát: kötött, fűzött, könyvklub nevéhez kötődő példány, más kiadói névvel megjelent példány, stb., legyen-e megváltoztatható a hordozó az eredeti példány megőrzésének kötelezettsége nélkül)?
- Hogyan kell kezelni az elektronikus médium megőrzésének költségeit, figyelembe véve, hogy ezek megfelelő ellenőrző berendezéseket, napi adatátvitelre alkalmas eszközöket igényelnek, nem beszélve a hardver avulásáról, kopásáról.

1.3 A kötelespéldány megfogalmazása online elektronikus dokumentum esetén

- Mit jelent a kötelespéldány egy online dokumentum esetében?
- El lehet-e szakítani a kötelespéldányt a hordozójától (anyagtalanná lehet-e tenni)? Redukálni lehet-e a kötelespéldányt annak a helynek a meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adására, amelyen az fellelhető, nevezetesen egy URL-re, ha egy állandóan változó tartalmú dokumentumról van szó?
- Kire vonatkozik a kötelespéldány jogszabály a hálózaton világszerte elérhető dokumentumnál?
- Mi a bibliográfiai ügynökség szerepe az online dokumentumok „gyűjtésében"? Mit értünk példányon – egy adott időben lezárt kiadást (tartalmat), – egy az előállítóval/kiadóval előzetesen kötött megállapodás alapján engedélyezett hozzáférést (egy vagy többfelhasználós engedélyt egy, a hálózaton lévő, távoli hozzáférésű példányhoz)?
- Megosztható-e a gyűjteményi felelősség több szervezet között úgy, hogy az ügynökség koordináló szerepet tölt be? Elfogadható-e ez a megoldás a hatékonyabb kezelés érdekében?

2. A nemzeti bibliográfia

2.1 Az ajánlások több-kevesebb sikerrel történő megvalósítása

- 1977 óta sok nemzeti bibliográfia született, de néhány év múltán néhányuk eltűnt közülük, másoknál komoly gondot jelentett rendszeres megjelentetésük (a fejlődő országokban);
- a szabványos bibliográfiai leírás és az azonosító számok (ISBN, ISSN) használata megbízhatóbb azonosítást tett lehetővé.

2.2 Ajánlások, amelyek nem találtak követőkre

- „a bibliográfia tartalmazzon a gyűjtőkörre (tartalmára) vonatkozó eligazítást és legalább negyedévenként jelenjen meg nyomtatott számokban (kötetekben)" – ez az ajánlás kis hatásfokkal érvényesült;
- ritkán van információ arról, hogy nemzeti szinten kinek milyen szerepe van a dokumentumok és más anyagok teljes körű gyűjtésében és kezelésében: az erre vonatkozó 1977-es útmutatás sohasem valósult meg;
- a multinacionális kiadványok számbavétele még mindig nem kielégítő, bár a kormányközi szervezetek kiadványait a kereskedelmi katalógusok jobban reprezentálják;
- a kiadványban feltüntetett előzetes katalógustétel (CIP) program az elmúlt 20 évben alig fejlődött, áttörést jelent viszont a kiadókkal való együttműködésben (BIBLINK) az elektronikus, főként az online dokumentumok terén.

2.3 A nemzeti bibliográfia fejlődése

(forma)

- 1977-ben a bibliográfia nyomtatásban jelent meg; 20 évvel később a nyomtatott változat kezd eltűnni, folytatódik CD-ROM-on, vagy azzal párhuzamosan jelenik meg;
- hasonlóképpen a kötelespéldányok őrzésének megosztásához, a bibliográfia készítése is történhet kooperációban, az ügynökség ez esetben a koordinátor szerepét vállalja fel;

(tartalom)

- előfordul, hogy a nemzeti könyvtári katalógus magában foglalja a bibliográfiát, ha ez utóbbi online hozzáférésű és nem jelenít meg állományadatokat;
- az előállítás alvállalkozásban (szerződéses formában) történik, néha teljes mértékben (Dánia), néha részben (Egyesült Királyság);
- a rekordok hozzáférési időtartama növekszik: vajon akkor is ez lesz a cél, amikor a dokumentum és a rá vonatkozó adatok (metaadatok) már a hálózaton jelennek meg?
- milyen a kapcsolat a nemzeti könyvtár és a könyvipar között? Történik-e elmozdulás az egyetlen feldolgozói folyamat irányába?
- a számítógépes ellenőrzés javította a dokumentum azonosítást, most azonban az online doku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mentum egységének és hitelességének (sértetlenségének) problémáit kell megoldani.

2.4 A nemzeti bibliográfia megfogalmazása

- a 21. század kéziratos és szerkesztőségi közleményei (tárgyai) az Internetre kerülnek és maguk a Web-helyek is kéziratos termékek, amelyek tartalmazhatnak nem közlésre szánt anyagokat. Fel kell-e ezeket dolgozni? Megjövendölhető-e a Web-helyek nemzeti bibliográfiája? És ha igen, melyeké?
- a közzétett információk mennyisége egyre finomabb indexelést fog kívánni: az azonosításra való törekvések inkább a „lapok"-ra összpontosítanak-e majd, mintsem a teljes dokumentumokra?
- a leíró elemek a kiadvány forrásaiban egyre növekvő mértékben maguktól a szerzőktől származnak-e majd: az lesz-e a bibliográfiai ügynökségek szerepe, hogy ezeket az elemeket összefüggésbe hozzák és rendezhetővé tegyék valamennyi média számára (szöveg, kép, hang)?
- fontossá válik az új eszközök meghatározása és szabványosítása (metaadatok, elektronikus objektumok azonosító kódrendszere = DOI: digital object identifier);
- hogyan alakul a bibliográfia és az elektronikus dokumentumok közötti kapcsolat: megmarad-e a bibliográfia számba vevő, azonosító szerepe, vagy a hozzáférés eszközévé is válik?

3. A bibliográfiai ügynökség

3.1 Az ajánlások megvalósítása

- állíthatjuk, hogy nem szükségképpen kell bibliográfiai ügynökségnek nevezni azt az intézményt, amely 20 éven keresztül betöltötte hivatását. Két alapvető megbízatásának (a kötelespéldányok kezelésének és a nemzeti bibliográfia készítésének) messzemenő teljesítése a húsz év során valóságos, látható eredményeket hozott.
- a további funkciók számának és körének teljes körű értékelése nehéz feladat, de néhány kérdést fel lehet tenni:
- a rekordszolgáltatás nagy átalakuláson ment át: a nemzeti bibliográfiai mágnesszalagok cseréjét az adatcsere formátumok konverziójának problémái késleltették; másféle visszakeresési eszközök kínálkoztak; ugyanakkor megkezdődtek az egyetemes konverziót (USMARCON) lehetővé tévő munkálatok és a közös felületek használata (Z39.50; ONE projekt);
- a bibliográfiai kiadványok hordozója változóban van (CD-ROM); az az igény, hogy a hosszantartó, folyamatos megjelentetés biztosítsa az azonosítást, eloszlatni látszik azt a kilátást, hogy a frissítéseket csak a hálózaton tegyék elérhetővé (úgy tűnik, hogy a nyomtatott forma jobban garantálja a folytonosságot és a maradandóságot, mint a CD-ROM vagy az online hozzáférés);
- kevés az egységesített besorolási adatállomány, ennek ellenére számos nemzetközi tevékenység alapjául szolgálnak és nem szabad ezeket a keresőmotorokkal összetéveszteni;
- hogyan alakul a kiadók és a nemzeti bibliográfiai ügynökség kapcsolata?

3.2 Miféle szervezet alkalmazkodna jobban az Internethez?

- a bibliográfiai ügynökségek központi és egyre inkább irányító szerepet töltenek be a dokumentumok azonosításának és elérésének biztosításában. A hálózaton azonban a könyvtárak határozottan kisebbségben vannak. Milyen hozzáadott érték tenné lehetővé, hogy el- és felismerjék őket a hálózaton?
- saját nyelvükön kell-e újra felépíteniük a könyvtáraknak saját szolgáltatásaikat a hálózaton vagy nyitniuk kell, és be kell épülniük az infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

máció világába (kiadók, tömegkommunikáció stb.)?

4. Kilátások a fejlődésre és forradalomra

Az eddigi gondolatok alapján nyilvánvaló, hogy a dokumentumoknak különböző elektronikus hordozókon (CD-ROM, CD-I. videó, stb.) való megjelenése folyamatos alkalmazkodást igényel; a bibliográfiai számbavétel eszközei alkalmazkodó képességükről eddig is mindig tanúbizonyságot tettek. Az alkalmazási területek bővülnek, a szabványok és formátumok fejlődnek, de a kötelespéldány és a nemzeti bibliográfia fogalma változatlan maradt.

Az igazi forradalmat az online elektronikus dokumentumok hoznak, nem annyira azok, amelyek már megjelentek valamilyen más hordozón, inkább azok, amelyek eredeti, páratlan tartalomként jelennek meg, akár hasonlítanak a korábbi, klasszikus típusokhoz (elektronikus folyóirat), akár nem (Web-hely).

Az alapvető kötelespéldány gondolat komoly próbatétel előtt áll. Egy új megállapodáson alapuló, szerződésszerű kapcsolatot kell kialakítani az elektronikus információ előállítóival. Le kell-e mondanunk a nemzeti könyvtárak hagyományos funkciójáról, azaz hogy a nemzeti kiadványtermés minden egyes kiadványát nyilvántartásba veszik, s e helyett inkább a műveket vegyük számba?

Fordította: Berke Barnabásné

Jegyzetek

1. International Congress on National Bibliographies (UNESCO/PGI – IFLA), Paris, 12-15 September 1977. Final Report. Paris : Unesco, 1978. – (Conf. 401/Col. 11, Paris, February 1978. PGI/77/UBC/3)
2. An annotated guide to current national bibliographies : by Barbara L. Bell. – 2nd completely revised edition. – Munchen : K.G. Saur, 1998. – (UBCIM Publications, New series, vol. 18.)
3. Proceedings of the National Bibliographies Seminar, Brigton, 18 August – 1987, held under the auspices of the IFLA Division of Bibliographic Control : ed. by Winston Roberts. – London : IFLA UBCIM, 1988.
4. Proposals for a Legal Deposit Bill, prepared by Jean Lunn. – Paris : UNESCO, 1981. – (PGI/81/WS/23)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti bibliográfiai gyűjtőkör kérdései

Grethe Jacobsen

Az 1977-es párizsi ajánlások a nemzeti bibliográfiák gyűjtőköréről a következőket mondják:

„A nemzeti bibliográfiáknak legalább az országban kiadott monográfiákat, az új indulású és a címváltozott időszaki kiadványokat, valamint a hivatalos kiadványokat kell regisztrálniuk. Ezeken túl a nemzeti könyvtári rendszer igényeinek megfelelően, más dokumentumtípusok felvételére is törekedni kell a nemzeti bibliográfiai ügynökség forrásainak megfelelően... A nemzeti bibliográfia tartalmazza az országban használt valamennyi nyelven és/vagy írásrendszerben keletkezett dokumentumokat, és ha mód van rá, a rekordokat a dokumentum eredeti nyelvén és/vagy írásrendszerében közöljék."

Az 1977-es konferenciát követő években a harmadik vonatkozó ajánlásnak megfelelően, több tanulmány készült a gyűjtőkör kérdéseiről:

„További vizsgálatokkal kell meghatározni, hogy még milyen dokumentumtípusokat és milyen sorrendben vegyenek fel a nemzeti bibliográfiák."

1982-ben egy munkacsoport ajánlásai jelentek meg a dokumentumok lefedésének szintjeiről, melynek melléklete tartalmazta *„A főbb dokumentumtípusok meghatározását."*

Figyelemreméltó a szóhasználatban megfigyelhető finom váltás a *„kiadványról"* a *„dokumentumra"*. Míg az 1977-es ajánlások a nyomtatott adathordozó elsődlegességét sugallják és az összes többi adathordozóra a „materials" összefoglaló kifejezést alkalmazzák, az 1982-es ajánlásokban a „document" szó azt fejezi ki, hogy a nemzeti bibliográfiába felveendő (vagy éppenséggel nem felveendő) egységek többféle formátumban jelenhetnek meg.

Ha megvizsgáljuk, hogy a regisztráció különböző szintjeire milyen dokumentumtípusokat javasolnak, nyilvánvaló, hogy a nyomtatott anyagok még ma is elsőbbséget élveznek.

- Az első szint (megfelel az 1977-es ajánlásokban lefektetett minimumnak) a monográfiákból, az időszaki kiadványokból (új indulású vagy címváltozott időszaki kiadványok első számai) és a hivatalos kiadványokból áll.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A második szint tartalmazza a nyomtatott zeneműveket, a kartográfiai anyagokat (feltehetően nyomtatott formában), a szabványokat, a szabadalmakat, a disszertációkat, a konferencia anyagokat és a kutatási jelentéseket, amelyek mind a nyomtatott információhordozók elsőbbségére utalnak.

- A harmadik szint kiterjeszti a gyűjtőkört a kizárólag vagy elsősorban nyomtatott cikkekre, metszetekre, reprodukciókra, plakátokra, kereskedelmi irodalomra, valamint a nemzeti gyűjteményekben fellelhető idegen nyelvű kiadványokra, illetve a hangszalagokra, hanglemezekre, videofelvételekre, filmszalagokra, Braille kiadványokra, mikroformákra, diakockákra, más audiovizuális dokumentumokra és a számítógéppel olvasható formájú információhordozókra.

1982 óta nemigen folytak viták a gyűjtőkör kérdéséről, mivel az egyetemes bibliográfiai számbavételt lehetővé tevő rekordok – azok formátuma és kompatibilitása – kerültek a figyelem középpontjába. Az információterjesztés új módszerei és dokumentumai ismét felvetik a nemzeti bibliográfiákban a gyűjtőkör kérdését.

A továbbiakban azt próbálom meghatározni, mit kell felvenni a nemzeti bibliográfiába, majd az ezzel kapcsolatos problémákat vizsgálom meg.

1982-ben a *„dokumentum"* fogalmát a következőképpen határozták meg: *„a hordozott, bármely célra felhasználható információ, fizikai formájától vagy a tartalom jellegétől függetlenül"*. Egy másik kulcsfogalom a *„kiadvány"* meghatározása: *„több példányban megjelent, terjesztésre szánt dokumentum"*, amely a használók számára elérhető. A Dán Nemzeti Bibliográfiába való felvétel kritériumaként még a *„közérdeklődésre számottartó"* kifejezést is felvették. Más szóval, a nemzeti bibliográfia nem egy különleges gyűjteménynek, hanem olyan dokumentumoknak a nyilvántartása, amelyek vásárlás vagy kölcsönzés révén, bármely felhasználó számára hozzáférhetőek.

Ez a meghatározás ma már nem kielégítő. Azt is rögzíteni kell, hogy a dokumentumnak van-e végleges fizikai formája, vagyis, hogy könyv, dia, szalag, lemez, CD-ROM, filmszalag, vagy ezek valamilyen kombinációja, avagy egy dokumentum, valamely adatbázisban pl. az Interneten. Ha a dokumentumnak van végső fizikai formája, akkor az adott dokumentum minden példányának egyforma lesz a végső formája, a kiadó által megadott forma. A nemzeti bibliográfiai rekord ezután egy adott dokumentum valamennyi példányát pontosan leírja. Az Interneten vagy más hálózatokon megjelent dokumetumok erőteljesen különböznek. A hálón kiadott dokumentumnak csak akkor lesz fizikailag megfogható formája, ha a használó a kibernetikus tér bitjeit és bájtjait felismerhető jelekké alakítja papíron vagy a képernyőn. Ennek a formának – legyen bár azonos a tartalom – potenciálisan többféle megjelenése van, attól függően, hogy a letöltő személynek milyen keresőrendszere, nyomtatója és szoftvere van. Ha a készítő vagy a dokumentum kiadója a letöltés után úgy dönt, hogy megváltoztatja a dokumentumot, akkor a következő letöltő személy számára már a tartalom is más lesz. Ez azt jelenti, hogy egy ilyen dokumentumról a nemzeti bibliográfiába készített rekord csak azt a dokumentumot írja majd le, amelyet a bibliográfus egy adott időpontban, egy meghatározott szoftverrel és hardverrel letöltött. Ezen túlmenően, figyelembe véve azt is, hogy egy dokumentum átlagos élettartama az Interneten 42 napra becsülhető, a nemzeti bibliográfiai számbavétel már megjelenése időpontjában elavult lesz, ha a leírt formát nem örökíti meg egy kötelespéldány, vagy – mint Dánia esetében, ahol a kötelespéldány rendelet kiterjed az Internet dokumentumokra – a nyilvántartás csak a kötelespéldányt tároló könyvtár állományát fogja tükrözni, és nem teljesíti a nemzeti bibliográfia két funkcióját: azt, hogy a nemzeti dokumentumtermés *hiteles*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és *átfogó* nyilvántartása legyen. Később erre visszatérek.

Fizikai formával rendelkező dokumentumok

Hadd foglalkozzam először Dánia példáját felhasználva, a fizikai formával bíró dokumentumokkal. A nemzeti bibliográfia gyűjtőköre kapcsán felmerülő kérdések két területre vonatkoznak: 1) a felvett dokumentumtípusokra és 2) a lefedendő területre.

Az első problémát annak a kérdésnek a megválaszolásával kell kezdeni, hogy hány kiadott dokumentumot vegyenek fel a nemzeti bibliográfiába? Dániában azt látjuk, hogy 1997-ben, amikor az 1927-es kötelespéldány törvény volt még hatályos (amely szerint csak a hivatásos kiadók által kibocsátott nyomtatott dokumentumokból kellett kötelespéldányt szolgáltatni), a Királyi Könyvtár, mint a kötelespéldányokat kezelő könyvtár, mintegy 200 000 dokumentumot kapott. Ezek közül 12 000 monográfia, 6000 évkönyv és más sorozat részeként megjelenő monografikus kiadvány volt. Mindezeket felvették a dán *Nemzeti Bibliográfia. Könyvek*-be. 900 új időszaki kiadvány cím került a *Nemzeti Bibliográfia. Időszaki kiadványok*-ba, valamint volt 450 kartográfiai anyag és 450 zenemű, amelyeket a Nemzeti Bibliográfia külön szériáiban regisztráltak (a számok természetesen kerekített értékek). Összesen kb. 20 000 dokumentum, az ország nyomtatott dokumentumtermésének 10%-a került bele a dán Nemzeti Bibliográfiába.

A fennmaradó dokumentumok között 80 000 időszaki kiadvány számot, 100 000 efemeridát – vagy az 1982-es jegyzék kifejezését használva –, kereskedelmi dokumentumot, találhatunk, amelyeket testületek (üzleti cégek, egyesületek) adnak ki, s amelyek a kiadó testület belső ügyeivel foglalkoznak. Ezeket a dokumentumokat levéltári elvek szerint rendezik, ezért visszakeresésükhöz és felhasználásukhoz nincs szükség a Nemzeti Bibliográfia támogatására.

Azt is meg kell említenünk, hogy a dán Nemzeti Bibliográfia magában foglalja a cikkek és recenziók indexét is, amely 1997-ben (a Királyi Könyvtárhoz beszolgáltatott 19 000 időszaki kiadvány közül) 7 napilapból és 750 folyóiratból 33 000 cikket és 17 000 recenziót, illetve 1997-ben 2-2 ezer hang- és zenei felvétel-listát vett jegyzékbe.

Ez azt jelenti, hogy semmi esetre se próbáljuk meg teljes mértékben feldolgozni a Dániában kiadott dokumentumokat. A nemzeti bibliográfiából kizárt anyag ismeretében a teljes dokumentummennyiség feldolgozásának még a felvetését is komolyan megkérdőjelezem. A probléma nem az, hogy törekedjünk-e a teljességre, hanem az, hol húzzuk meg a bekerülés határát.

A kiadott és beszolgáltatott dokumentumokon kívül vannak olyanok, amelyek az ún. szürke irodalom körébe tartoznak. Ezeket az 1982-es jegyzék (második szint) disszertációk, konferencia anyagok, kutatási jelentések, szabványok néven foglalja össze. Ezekhez hozzátehetők még a preprintek, a konferenciákra készített dolgozatok, illetve a „munkaanyagok". Ezen dokumentumok közös vonása, hogy nem publikusak, és általában nem szerezhetők be a megszokott csatornákon keresztül. A levéltári és a könyvtári anyagok közötti mezsgyén találhatók, ezért nem nevezhetők egy országban **kiadott** dokumentumnak. Fontos, hogy ezekhez az anyagokhoz is biztosított legyen a hozzáférés, és szükség van bizonyos szintű regisztrálásukra, hogy a kutatók vissza tudják keresni ezeket, és hasznosíthassák a szürke irodalomban megjelenő információt, de a regisztráció nem része a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak. A probléma néhány év alatt feltehetően magától megoldódik, vagy inkább átcsúszik egy másik nehézségbe, minthogy a hálózat kíválóan alkalmas az ilyen dokumentumok közlésére. Meg merem kockáztatni, hogy hamarosan minden szürke irodalom vagy a hálóra kerül, vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– mint ma, bizonyos esetekben – olyan valódi kiadványokká fejlődnek, amelyek rendelkeznek fizikai formával, és érdemesek a nemzeti bibliográfiai feldolgozásra.

A második kérdés, amely a fizikai formával rendelkező dokumentumok nemzeti bibliográfiában való lefedésével kapcsolatos, a terület kérdése. Mint a név is sugallja, az a kérdés, mi tartozik a nemzethez. A nemzeten általában politikai egységet értenek, amely közös jogrend alá tartozik, egy nyelvet (általában csak az adott egységben beszélt nyelvet) használ. Ez az európai fogalom viszonylag újabb keletű (legfeljebb pár száz éves). Fennmarad-e abban a korban, amely egyrészt a globalizációval, másrészt a regionalizációval jellemezhető?

Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy a „nemzet" fogalma továbbra is körülhatárolt politikai egységet jelent, amelyet egy politikai rendszer és egy jogrend irányít, s amely érdekelt a nemzeti bibliográfia készítésében, valamint, hogy a „nemzet" egy ideig – legalább a következő konferenciáig – még hangsúlyosabb lesz, mint a szövetségi és regionális politikai felállások. Összefoglalva: feltételezem, hogy a nemzet fogalma nem változik. Ez nem old meg minden, a lefedendő területtel kapcsolatos problémát.

Dániát hozom fel példának. Dánia nem tökéletes ország, és nem tökéletes társadalom – bár, szeretjük ezt gondolni róla –, és a dán Nemzeti Bibliográfia se tökéletes – bár, nagyon közelít ehhez –, de Dánia, nemzeti bibliográfiai szolgálatával egyetemben tökéletes példa, mert viszonylag kicsi, homogén ország. Ezer éves fejlődése során a kis királyságokból egyetlen királysággá, majd állammá, végül nemzetté alakult, amelynek identitása kifejeződik a jogrendben, a történetében és nyelvében is. Mintegy kétszáz éve meglehetősen erős nemzeti azonosságtudata van, és ami még ennél is kedvezőbb – jelen céljaink szempontjából – nyelvét igen kevesen olvassák, beszélik és használják írásaikban, és még kevesebbeknek van szükségük rá Dánián kívül. A dán soha nem lesz globális nyelv. Következésképpen a dán nyelven megjelenő dokumentumokról nagy biztonsággal feltételezhető, hogy legtöbbször Dániában, a dánok számára készültek. A nemzeti lefedés problémája tehát nem nehéz, amikor a fizikai formával rendelkező dokumentumokkal foglalkozunk.

A nemzeti bibliográfiába való felvételt meg kell fontolni az olyan publikus és közérdeklődésre számottartó információ esetében – legyen szöveges, képi vagy hang – , amely

1. a nemzet határain belül jelenik meg,
2. a határokon kívül, de a határokon belül élőknek szánva jelenik meg,
3. a határokon kívüli közönségnek szánva jelenik meg, de az országgal vagy lakóival foglalkozik.

Ezek közül az első két csoportnak kell szerepelnie a nemzeti bibliográfiában, a harmadik ugyan, kívánatos lenne, de csak az olyan kisebb nemzetek számára lehetséges, mint a dánok. A dán Nemzeti Bibliográfia része a dánokról vagy Dániáról bármely más nyelven megjelent könyvek és cikkek éves bibliográfiája, amelyek nagyobb részt Dánián kívül látnak napvilágot.

A fizikai formával rendelkező publikus dokumentumok lefedésével kapcsolatban összefoglalóan elmondható, hogy ezeknek az 1977-es ajánlások értelmében szerepelniuk kell a nemzeti bibliográfiában az 1982-ben javasolt szinteknek megfelelően, bár a nyomtatott adathordozók elsőbbségének megszűnésével ezt felül kell vizsgálni. Néhány tételt talán át lehet emelni a második és a harmadik szint között, de általában a háromszintű jegyzéket lehet ajánlani a nemzeti bibliográfia számára történő válogatáshoz.

A szürke irodalmat nem kell felvenni a nemzeti bibliográfiába, ehelyett az olyan dokumentumok nemzetközi együttműködéssel történő regisztrációját kell erősíteni, amilyen például a Greynet www.konbib.nl/infolev/greynet, amely egy nemzetközi hálózat, valamint az EAGLE, amely egy európai projekt: www.konbib.nl/sigle.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiadványok a hálón

Elérkeztem a nemzeti bibliográfiai szolgálatok számára legnagyobb kihívást jelentő kérdéshez, a számítógépes hálózatokon megjelenő dokumentumokhoz, amelyek jelenleg elsődlegesen az Internetet jelentik.

Kihívást jelent, hogy mely dokumentumokat és mely területeket vegyék fel a bibliográfiába. A szokásos felsorolást kezdhetnénk: monográfiák, időszaki kiadványok... és hamarosan bajba kerülnénk. Mit jelent a monográfia a hálón? Mi a különbség a monográfia és a cikk között? A meghatározás attól függjön-e, hány bájtból áll a fájl? És mi a helyzet a képekkel, amelyekből egy is több bájtból áll, mint sok száz szónyi sima szöveg. Mi a különbség a hálón a többkötetes művek, a folyamatosan karbantartott monográfiák és az időszaki kiadványok között? A honlap és az időszaki kiadvány között, hogy a hibrid formákról: a kész cikkeket/monográfiákat és folyamatosan karbantartott adatbázisokat, jegyzékeket stb. tartalmazó Web-helyekről ne is beszéljünk.

Az új dán kötelespéldány törvény, amely 1998. január 1-jén lépett hatályba, kiterjed a hálón megjelenő statikus dokumentumokra. Január másodikán megkezdtük a statikus dokumentumok gyűjtését a hálóról, regisztráljuk és egy szerveren a jövő számára tároljuk őket.

A jogszabályt előkészítendő, az elmúlt évben kutatási programot indítottak INDOREG néven, amely a hálón megjelenő, a nemzeti bibliográfiába felveendő dokumentumtípusok meghatározását tűzte ki céljául. Az INDOREG-projekt és a beszolgáltatott háló-dokumentumok regisztrálásának vezérelve, hogy a hálóról ki kell választani azokat a dokumentumokat, amelyek úgy néznek ki, mintha fizikai formával rendelkeznének, és így kell kezelni őket. Én nem hiszem, hogy ez a járható út a háló-dokumentumokat kezelni akaró nemzeti bibliográfiai szolgálatok számára. Pillanatnyilag azonban nagyon hasznos célt szolgál, és lehetőséget biztosít a hálón megjelenő kötelespéldányokkal és a nemzeti bibliográfiai szolgálatokkal foglalkozók számára, hogy elemezzék, mi található a hálón és figyelemmel kísérjék a fejlődést. Eddig még szerencsések vagyunk, hogy a háló-dokumentumok készítői – legalábbis Dániában – mind a nyomtatott kultúra gyermekei, és így azon a szellemi rendszeren belül mozognak, amelyet Gutenberg alakított ki jó 500 évvel ezelőtt. Ezen kívül a dán háló-dokumentumok jó része hivatalos dokumentum, amelyeket helyi, területi vagy országos hatóságok hoztak létre, amelyek ugyan szívesen használják az új adathordozót, de a dokumentumoknak még mindig statikus, tartalmukat hosszú időn át megőrző dokumentumokra jellemző formát adnak. Ajándékba kapott idő ez. A háló-dokumentumok szerkesztői hamarosan kitörnek a gutenbergi formákból, és alkalmazkodnak az információ kibernetikus térben szokásos terjesztési módjaihoz. Ha a nemzeti bibliográfiai szolgálatok nem fogadják el ezt, akkor nem lesznek képesek megfelelni a regisztráció céljainak.

A háló-dokumentumok lefedésével kapcsolatos első kérdés tehát az, hogy milyen típusok kerüljenek a bibliográfiába, megválaszolhatatlannak tűnik. Ilyen a második is, milyen területet kellene lefedni? Hogyan határozható meg egy háló-dokumentum esetében a kiadás helye? Az a kiadás helye, ahol a szerver fizikailag elhelyezkedik? Vagy a dokumentum URL-jében megadott domain név? Az elsőről nehéz meggyőződni, ezért a kiadás helyét az URL-ben megadott domain név alapján lehet meghatározni.

Dánia esetében ez első pillantásra egyszerűen meghatározhatónak tűnik: a „.dk", „.gr" (Grönland) és „.fa" (Feröer-szigetek) végű URL-ek dániai kiadást jelentenek, függetlenül attól, ténylegesen, hol van a szerver. De, hogyan kezeljük a „.com", „.org" és a többi nemzetközi domaint, amelyen például egy dániai cég, a Lego honlapja található?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Első pillantásra itt is úgy tűnik, a nyelv segíthet. A hálón mindenről, ami dán, eszkimó és feröeri nyelven íródott, feltételezhető, hogy dániai, grönlandi és feröer-szigeti közönségnek szánták. Hamarosan beleütközünk abba a problémába, hogy a kibernetikus tér anyanyelve a „kiberangol" – amely nem feltétlenül szép, de olyan nyelv, amely lehetetlenné teszi a célközösség nemzetiségének meghatározását, így annak megállapítását is, hogy kinek kellene regisztrálnia az adott háló-dokumentumot. Ne feledjük, az Internet természetéből fakadóan határokat és korlátokat átszelő.

Mindent összevetve megkockáztatom, hogy az Interneten megjelenő dokumentumok tekintetében még változások lesznek, és a nemzeti bibliográfiai szolgálatok jelen formájukban nem tudnak megfelelni e dokumentumtípusok fellelésével, visszakeresésével és megőrzésével kapcsolatos feladataiknak.

Azt javaslom, ne foglalkozzunk azzal, hogy a dokumentumok kategóriái vagy a területiség alapján határozzuk meg a bibliográfiába nem illő dokumentumok körét, ehelyett nézzük meg a regisztráció mostani gyakorlatát.

Hogyan férhetünk hozzá jelenleg a háló-dokumentumokhoz? Néhány vállalkozó szellemű ember, a hagyományos könyvtári osztályozási és leírási rendszereket teljességgel figyelmen kívül hagyva, a saját felfogásának megfelelő kategóriákra épített keresőgépeket hozott létre, amelyek a dokumentumokban előforduló szavakra építenek. A nemzeti bibliográfiai szolgálatoknak a hálón valamennyi dokumentumban megtalálható információ szervezésére, a belső kulcsok használatára kell támaszkodnia, tehát keresőgépeket kell használnia. Ezek lehetnek

- kereskedelmi forgalomban lévő, de a könyvtárosok szakmai szempontjai szerint tökéletesített keresőgépek vagy

- a nemzeti bibliográfiai ügynökség által kialakított speciális keresőgépek, amelyeket esetleg a hagyományos formában is megjelenő háló-dokumentumok tradicionális bibliográfiai ellenőrzésével egészítenek ki.

Összefoglalva, a hálón található információ teljes lefedése mellett állok, beleértve az átmeneti lefedést is (a keresőgépek csak azt ragadják meg, ami a keresés pillanatában a hálón van). A nemzeti bibliográfia hozzáférést biztosít a publikus információhoz, de nem biztosít hozzáférést a regisztrált dokumentumoktól **független** állandó rekordokhoz. A regisztrációval együtt biztosítja a hozzáférést.

A Svéd Királyi Könyvtár „Kulturarw" nevű programját (A Svéd Levéltár3e http://kulturarw3.kb.se /index.html) említeném. Ennek a projektnek a célja az online hozzáférhető és publikusnak minősíthető svéd elektronikus dokumentumok gyűjtését, megőrzését és a hozzáférés biztosítását szolgáló módszerek ellenőrzése. A vezérelv az, hogy „pillanatképet" készítenek a publikus információról, beleértve az időszaki kiadványokat, az elektonikus folyóiratokat és újságokat, a statikus dokumentumokat, (pl. az elektronikus archívumokban található szövegeket), a dinamikus dokumentumokat a kapcsolataikkal, pl. HTML oldalakat, és megőrzik ezeket. *Harvested* (hogy a jelenlegi internet-zsargont hatsználjuk) az az információ, amelyet a hálóhelyeken „.se" végű cím alatt találnak, vagy svédországi szervereken találhatók, de címük „.com", „.org" és „.net" végződésű. Ezen kívül a svédek által előállított, de külföldi szervereken működő, illetve a külföldi előállítású, de svéd vonatkozású oldalakat, – pl. utazási információk, fordítások a svéd irodalomból – gyűjtik be. A projekt keretében különbözőképpen próbálják a dokumentumokat helyben és az Interneten hozzáférhetővé tenni. Katalogizálási és regisztrációs célra valamiféle válogatáson is gondolkodnak, és azt is fontolgatják, hogy külön regisztrálás nélkül is lehessen keresni és megtalálni dokumentumokat. Végül, a metaadatok és az automatikus feldolgozás terén elért eredmé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyeket is figyelemmel kísérik. Ezek után a végeredmény egy a hálón lévő publikus információkról készített pillanatfelvételekbe ágyazott nemzeti bibliográfia lesz. Úgy vélem, ez a projekt jó irányba mutat, és a hálón lévő információra vonatkozóan megfelelő támpontokat adhat a nemzeti bibliográfiai szolgálatoknak. Ezek után a következő célok elérésére kell törekedni:

1. meghatározandó, ki mely domain és rész-domain felelőse;
2. keresőgépeket kell kialakítani;
3. ösztönözni kell a dokumentumok előállítóit szabályos metaadatok, mint pl. a Dublin Core használatára;
4. meg kell határozni, hogy a háló mely részeinél van szükség hagyományos feldolgozásra;
5. sürgetni kell a kötelespéldány jogszabályok felülvizsgálatát és kiterjesztését a hálón lévő információra.

Még egy kérdést kell megvizsgálni: a nemzetközi (kormány és nem kormányzati) szervek dokumentumainak regisztrációját, rendelkezzenek bár fizikai formával, vagy legyenek a hálón. Ezeket kiadhatták:

1) egy ország határain belül, nemzeti domain megjelöléssel (pl. .dk);
2) olyan szervezetek, amelyeknek a székhelye egy adott országban van, de más országokban vagy nem nemzeti domain megjelöléssel adták ki a dokumentumokat (pl. .org);
3) több országban működő szervezetek, amelyeknek nincs helyhez kötött központjuk.

Az 1977-es ajánlások a kormányközi vagy nemzetközi nem kormányzati szervezetekről azt mondják, hogy

[16] A kormányközi vagy nemzetközi nem kormányzati szervezetek vezessenek be a nemzetközi bibliográfiai szabványokkal összhangban álló CIP programokat.

[17] A kormányközi szervezetek működjenek együtt saját kiadványaik teljes körű kurrens bibliográfiájának előállításában.

A fizikai formával rendelkező dokumentumokra vonatkozóan ezek az ajánlások még helytállóak, azzal kiegészítve, hogy a kurrens bibliográfiát váltsa fel az egyes szervezetek honlapján található publikációk teljes, kurrens jegyzéke. A jegyzék a nemzetközi szabványoknak megfelelő bibliográfiai tételeket tartalmazzon.

A hálón lévő információval kapcsolatban arra kell ösztönözni a honlappal még nem rendelkező szervezeteket, hogy készítsenek honlapot, és lássák el ezeket a jövőbeni szabványoknak megfelelő jó keresőgépekkel.

Fordította: Orbán Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzetközi bibliográfiai számbavétel normatívái

Javaslat a nemzeti bibliográfiai rekordok alapvető adatkövetelményeire

Olivia M.A. Madison

Az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord alapelvei

Alapvető fontosságú, hogy áttekintsük az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord számára ajánlott alapelveket. Ezek az alapelvek a munkacsoport gondos entitás-elemzésére támaszkodnak. Az alapelveket úgy fogalmazták meg, hogy kifejezzék, miképpen kell a nemzeti bibliográfiai rekordoknak a használót szolgálniuk, miközben az megkeresi, azonosítja, kiválasztja és átveszi a keresett információt:

- Legyen megkereshető az összes megjelenési forma, amely tartalmazza:
  - azokat a műveket, amelyekért egy adott személy vagy testület felelős,
  - egy adott mű különböző megjelenési formáit,
  - az adott témával foglalkozó műveket,
  - az egy adott sorozatba tartozó műveket.
- Legyen megkereshető egy bizonyos megjelenési forma:
  - ha a személy (vagy személyek) és/vagy a testület (testületek) neve(i), aki(k) a megjelenési formában megtestesülő mű(vek)ért felelősek, ismert(ek),
  - ha a megjelenési forma címe ismert,
  - ha a megjelenési forma azonosítója ismert.
- Azonosítson egy művet;
- Azonosítsa egy mű kifejezési formáját;
- Válasszon ki egy adott művet;
- Válasszon ki egy kifejezési formát;
- Válasszon ki egy megjelenési formát;
- Vegyen át egy megjelenési formát;

Ezen alapelvek megértéséhez tanulmányoznunk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell a mű, a kifejezési forma, a megjelenési forma és a tétel meghatározásait.

- A mű (work): egy önálló szellemi vagy művészi alkotás. Olyan elvont entitás, amelynek révén meg tudunk nevezni valamely elvont szellemi vagy művészi alkotást, és relációkat kapcsolhatunk hozzá. Amikor Jane Austin *Büszkeség és balítélet* című művét említjük, nem egy bizonyos kiadásról vagy szövegről beszélünk, hanem a szellemi alkotásról.

- A kifejezési forma (expression): egy mű szellemi vagy művészi megvalósítása. Bizonyos szavakat, mondatokat, bekezdéseket stb. foglal magába, amelyek egy mű megvalósulása vagy kifejeződése következtében jönnek létre, és megkülönbözteti ugyanazon mű egyik vagy másik megvalósításának eltérő szellemi tartalmát. Például James Joyce *Ulysses*ének eredeti angol szövege és francia fordítása ugyanazon mű két kifejezési formáját képezi.

- A megjelenési forma (manifestation): a mű kifejezési formájának fizikai megtestesülése. Más szóval a publikált, közreadott kifejezési forma. Azon fizikai tárgyak széles skáláját jelenti, amelyek ugyanazon jellemzőkkel bírnak mind a szellemi tartalom, mind a fizikai forma tekintetében, ami lehetővé teszi közös jellemzőik leírását. Például egy könyvtár katalógusában szerepelhet J.S. Bach Goldberg-variációinak 1981-ben Glen Goulddal felvett két megjelenési formája is: az egyik felvétel a CBS Records 1982-ben kiadott 33 1/3-os fordulatszámú hanglemeze, a másik ugyanezen felvételnek 1993-ban a Sony által újra kiadott CD-je.

- Az egység (item): egy megjelenési forma egyetlen példánya. Sok esetben egyetlen fizikai tárgy, amelyet a könyvtár megőriz és olvasói rendelkezésére bocsát. Példaként ugyanannak a könyvnek két példánya szolgálhat: amelyek közül csak az egyiket dedikálta a szerző. Meg kell jegyezni, hogy a példány-szintű adatkövetelmények csak az adott tétel „tulajdonosának", tehát az illető könyvtárnak érdekesek.

Az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord adatkövetelményei

A jelentés végül felsorolja valamennyi felmerülő formátumra nézve az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord minimális adatkövetelményeit. Ezeket két nagy csoportra osztja: a leíró és a besorolási elemekre. A következőkben az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekordok leíró és besorolási elemeit tekintem át. Ezután röviden szólok arról a két formátumtípusról, amely mind az IFLA Katalogizálási Szekcióját, mind a katalogizálók széles táborát élénken foglalkoztatja: az időszaki kiadványokról és a hálózaton elérhető elektronikus dokumentumokról. Felhívom a figyelmet arra, hogy nem térek ki azokra az elemekre, amelyeket csak egyedi vagy csak sajátos körülmények között szükséges alkalmazni.

Általános leíró és besorolási elemek

Az alábbi elemek képezik a nemzeti bibliográfiai rekord leíró részét. Ezek az elemek potenciálisan valamennyi formátumra érvényesek.

Leíró elemek

A cím és a szerzőségi közlés adatcsoport

- főcím (beleértve a rész számát/megnevezését is)
- a szerzőségi közlés(ek), amely(ek) azonosítja(k) az egyén(eke)t és/vagy csoporto(ka)t, aki(k) a tartalomért elsődlegesen felel(nek)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiadás adatcsoport
- kiadási adat
- további kiadási adat

Megjelenés adatcsoport
- a kiadás, terjesztés stb. helye
- a kiadó, terjesztő stb. neve
- a kiadás, terjesztés stb. időpontja

Fizikai jellemzők adatcsoport
- az információhordozó sajátos megnevezése

Sorozati adatcsoport
- sorozati főcím

Megjegyzések adatcsoport
- a kifejezési forma jellemzőit megkülönböztető megjegyzés
- a kiadásra és a bibliográfiai előzményekre vonatkozó megjegyzés – átdolgozás esetén
- a kiadásra és a bibliográfiai előzményekre vonatkozó megjegyzés – fordítás esetén
- a használat/hozzáférés korlátozására vonatkozó megjegyzés

Szabványos szám (vagy annak megfelelője) és a hozzáférés jellemzői adatcsoport
- szabványos szám

Besorolási elemek

A javasolt egyszerű bibliográfiai rekord tartalmaz olyan, besorolási adatelemekre vonatkozó szabványokat is, amelyek a vonatkozó leíró elemeknek felelnek meg, ilyenek a szerzők és sorozatok vagy a tárgyi hozzáférés.

Nevek
- a mű(vek) létrehozásáért elsősorban felelős személy(ek) és/vagy testület(ek) neve(i)
- a kifejezési formá(k) létrehozásáért elsősorban felelős személy(ek) és/vagy testület(ek) neve(i)

Címek
- a mű(vek) címe(i)

Sorozatok
- a sorozat neve

Tárgyszavak/osztályozási jelzetek
- a mű(vek) fő témájára vonatkozó tárgyszavak és/vagy osztályozási jelzet(ek)

Az időszaki kiadványok és az elektronikus dokumentumok leíró elemei

A jelentés által érintett két típusra fordítunk most kitüntetett figyelmet: az időszaki kiadványokra és az elektronikus dokumentumokra. Hozzáteszem, hogy az elektronikus periodikumokra mind a két formátumról mondottak vonatkoznak.

Időszaki kiadványok: Az előbbiekben ismertetett általános leíró elemeken túlmenően a jelentés a következő kiegészítő elemeket ajánlja:

Műfaji (vagy a kiadvány típusa) sajátságok adatcsoport
- számozás

Megjegyzés adatcsoport
- megjelenési gyakoriság
- a művek vagy kifejezési formák előzményére/folytatására és/vagy pótlásokra utaló megjegyzések

Míg a jelentés a fenti szabványokat kínálja az időszaki kiadványok adatelemei számára, a munkacsoport tisztában van azzal, hogy számos kérdés megválaszolatlanul maradt. Különösen az időszaki jelleg témája igényel további vizsgálódást. Sőt az is kérdéses marad, hogy ezek a szabványok – a most tárgyalandó e-dokumentumokéval együtt – számolnak-e egyáltalán az elektronikus időszaki kiadványok leírási és hozzáférési kívánalmaival. Az IFLA Katalogizálási Szekciójának Állandó Bizottsága már megkezdte az ISBD(S) felülvizsgálatát, és ezeket a speciális problémákat másokkal egyetemben gondosan mérlegeli.

Elektronikus dokumentumok: Az általános alapvető leíró elemek mellett a jelentés a hálózaton elérhető elektronikus dokumentumok számára az alábbi kiegészítő elemeket ajánlja:

Megjegyzések adatcsoport
- a technikai feltételekre vonatkozó megjegyzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a hozzáférés módjára vonatkozó megjegyzés – az elérés módja (távoli hozzáférésű elektronikus dokumentum)
- a hozzáférés módjára vonatkozó megjegyzés – az elérési cím (távoli hozzáférésű elektronikus dokumentum)

Nagyon találó kérdés hangzott el a tanulmány vitáján az IFLA 1997. évi konferenciáján: vajon az ajánlások elég rugalmasak-e ahhoz, hogy kezelni tudják a jövőben „születő" dokumentumtípusokat, különösen az elektronikusokat. Ez azért is fontos e szabványok életképessége szempontjából, mivel a jelenlegi „formátumok" zöme elektronikus formában is kapható – például egy regény vagy költemény teljes szövege, egy dia, fénykép vagy térkép digitalizált változata vagy az előbb említett hagyományos folyóirat „elektronikus" változata.
Részint kíváncsiságból elhatároztam, hogy e cikk végett megpróbálom a tanulmány ajánlásait a hálózati, elsősorban az Interneten elérhető e-dokumentumok egyik új nemzetközi szabványával összevetni. Ezt a szabványt úgy hívják, hogy Dublin Core, és irányelveket kínál az adatokra vonatkozó adatokra, azaz a „metaadatok"-ra nézve. A Dublin Core-t „arra találták ki, hogy megkönnyítse az elektronikus dokumentumok megtalálását", és „eredetileg arra szánták, hogy a Web-forrásokat a szerzők le tudják írni". Az irányelvek közül ez az egyik, amelyet az elektronikus dokumentumokkal összefüggésben gyakran emlegetnek. A tanulmány terminológiáját használva, ezek a metaadatok: „Internet-manifesztációk". A Dublin Core kontextusában a metaadatok voltaképpen azokat az adatokat jelentik, amelyekre általában bibliográfiai leírásként szoktak hivatkozni, és amelynek az elemeivel meg lehet keresni, azonosítani lehet, ki lehet választani és át lehet venni a világhálón fellelhető elektronikus dokumentumokat. Jelenleg a Dublin Core tizenöt adatelemet foglal magába, amelyek a leírás magvát, vagyis alapvető formáját alkotják. A Dublin Core foglalkozik a más művekhez, kifejezési és megjelenési formákhoz való viszony fontos kérdésével is, jórészt ugyanúgy, mint az IFLA-szabvány.

Mi tehát a különbség röviden a két szabvány között? A két leíró és besorolási elemekre vonatkozó szabványt összevetve – beillesztve azokat az IFLA-adatelemeket is, amelyeket a hordozó szempontjából fontosnak vagy szignifikánsnak találtak – arra a megállapításra jutottam, hogy a tizenöt Dublin Core-elemből tizennégy nagyjából megegyezik az ajánlott IFLA-adatelemekkel. Az egyetlen, az IFLA-szabványból hiányzó Dublin Core-elem a dokumentum sajátos típusának megnevezése volt. A dokumentum típusa a dokumentum tartalmának szöveges leírását vagy a vizuális dokumentumok (pl. vers, szótár vagy zenei felvétel) esetében azok tartalmának leírását reprezentálja. Bár az IFLA-munkacsoport felismerte ennek az elemnek a kiválasztási funkcióban betöltött fontos szerepét a kifejezési forma (a kifejezési forma kontextusa) jellemzőjeként, ez az elem nagyon alacsony magértéket kapott. Ha a jövőben sor kerül a vonatkozó IFLA-szabványok revíziójára a formátum sajátossága szempontjából, ennek az elemnek a beiktatására módosításképpen sor kerülhet.

A relációk fontossága

A munkacsoport többféle lehetséges relációt is vizsgált a keresés, azonosítás, kiválasztás és átvétel kontextusában a nemzeti bibliográfiai rekordba való esetleges felvételük szemszögéből. Ez a tanulmány lényeges része, hiszen a relációkat „a modell számára meghatározott entitásokkal összefüggésben vizsgálták", azaz specifikusan olyan relációkként elemezték őket, amelyek két mű, két kifejezési forma, egy megjelenési forma és egy egység között stb. állnak fenn. Ezen kívül más relációk is lényege-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sek a nemzeti bibliográfiai rekordban leírt dokumentum számára – így például a szerzőnek a műhöz, a kiadónak egy megjelenési formához, a könyvtárnak az egységhez való viszonya stb.
A katalogizáló számára az egyik fogódzó lehet a művek, kifejezési formák és megjelenési formák közti reláció megragadásához az, amikor a kiadó(k) vagy a szerző(k) olyan kifejezéseket használ(nak), mint a *„fordította ...", „... nyomán", „a ... folytatása"* stb. E tanulmány szempontjából az a lényeges, hogy az ilyen típusú relációk milyen szerepet játszanak, amikor a használók a bibliográfiai univerzumban próbálnak eligazodni. Ezeket a relációkat gyakran a sorozati adatelemben vagy a megjegyzésben írják le, és az így leírt elemek elérése a besorolási elemek révén lehetséges. A fentebb felsorolt leíró elemekbe az alábbi relációk vannak beépülve, amelyek szükségszerűen leíró és hozzáférési elemeket igényelnek a művek, kifejezési formák és megjelenési formák számára:

- rész/egész relációk (pl. sorozatok),
- fordítások,
- feldolgozások,
- átdolgozások,
- pótlások,
- kiegészítések,
- előzmény/folytatás.

Ebben a modellben olyan entitásokhoz tartozó relációk is előfordulnak, mint a személyek, testületek és témák. E csoport entitásai, a mű szellemi vagy művészi tartalma létrehozásának köszönhetően, kapcsolódnak az első csoporthoz (művek, kifejezési formák és megjelenési formák). A logikai kapcsolat lehet a *„létrehozta vagy megalkotta"*-viszony, a *„készítette"*-viszony vagy a tulajdonosi viszony is. Fontos a *„tárgyalja"*-viszony is, amely lehetővé teszi a használónak, hogy azonosíthassa az egy adott témával foglalkozó műveket.

A tanulmányban alkalmazott módszerek és az eredmények általános jellemzői

Ezeknek az ajánlott adatkövetelményeknek és relációknak az elméleti alátámasztása a tanulmányból vezethető le. Bár nem szándékozom részletezni a módszertani megoldásokat és azok eredményét, hangsúlyozni kívánom, hogy ezek jelentik az ajánlások erősségét. A tanulmány vázát úgy építették fel, ahogy az olvasók a bibliográfiai rekordok adatait különböző célra használják. A tanulmányban azt írják, hogy a használók igényeire támaszkodtak, de nem térnek ki arra, hogy a használók hányféleképpen közelítik meg és használják fel a bibliográfiai rekordokat. Inkább azokat a funkciókat vizsgálták meg alaposan, amelyeket egy vagy több használó alkalmazott. Más szóval kifejezve: a tanulmány arra törekedett, hogy azt határozza meg pontosan, milyen információkat vár el a használó egy bibliográfiai rekordtól, és hogyan használja fel ezeket az információkat.
A másik nagyon lényeges elem az volt, hogy felismerték, a bibliográfiai rekordokat a használók igen széles köre veszi igénybe, köztük a könyvtár olvasói és munkatársai, kiadók, terjesztők, kiskereskedők, továbbá a hagyományos könyvtári környezeten kívül eső információs szolgáltatások felhasználói és szolgáltatói. A tanulmány azt a széles alkalmazási kört is figyelembe vette, ahol bibliográfiai rekordokat használnak (vásárlás, katalogizálás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, megőrzés, tájékoztatás, információkeresés). Ennek eredményeként felismerték, hogy milyen széles körben használnak bibliográfiai rekordokat, és hogy az azokban leírt dokumentumok tartalma és formája mennyire fontos a használók számára.
A tanulmány készítői a bibliográfiai rekordot olyan adatok együtteseként definiálták, amelyek olyan entitásokhoz kapcsolódnak, amelyeket gyakran, de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem kizárólagosan könyvtári katalógusokban és nemzeti bibliográfiákban írnak le. Először a bibliográfiai rekordok funkcionális kívánalmait határozta meg a jelentés. Ezeket olyan generikus feladatokkal írták le, amelyeket a használók végeznek el, amikor a nemzeti bibliográfiában, könyvtári katalógusokban, bibliográfiai adatbázisokban stb. keresnek, illetve azokat használják. Ezek a következők:

- Az adat segítségével legyenek **megkereshetők** azok a dokumentumok, amelyekre ráillenek a használó keresőfogalmai;
- a kapott adatok **azonosítsák** az entitást;
- az adat legyen alkalmas a használónak szükséges entitás **kiválasztására;** és
- az adat segítségével az illető entitás legyen **megszerezhető vagy átvehető**.

Az entitás-reláció-elemzési technikája, amely a módszer alapját képezte, azon entitások kiszűrésével indult, amelyek a bibliográfiai rekordok használói számára a legfontosabbak. Három csoportot határoztak meg:

1. Az első és elsődleges csoportba négy entitás tartozik, amelyeket korábban már meghatároztam:
- a mű: az önálló szellemi vagy művészi alkotás;
- a kifejezési forma: egy mű szellemi vagy művészi megvalósítása;
- a megjelenési forma: egy mű kifejezési formájának fizikai megtestesülése.
- az egység: egy megjelenési forma egyetlen példánya.

2. A második csoportba a szellemi vagy művészi tartalomért, az előállításért felelős entitások vagy az első csoportban szereplő entitások tulajdonosai tartoznak (pl. személyek és testületek). Ezekre az entitásokra példa lehet Lev Tolsztoj, Michelangelo, az UNESCO és a British Library.

3. A harmadik csoportba azok az entitások tartoznak, amelyek fogalmakat (mint a kvantumfizika), tárgyakat (mint a Titanic nevű óceánjáró), eseményeket (az IFLA 1998. évi amsterdami konferenciája) vagy földrajzi helyeket (a spanyolországi Barcelona) képviselnek. A tanulmány szerint mindhárom csoport entitásai képezhetik egy mű tárgyát.
Ezután a tanulmány ismerteti az egyes entitásokhoz kapcsolódó jellemzőket vagy attribútumokat, majd azokat az entitások közötti relációkat, amelyek a felhasználók számára a legfontosabbak. A használók a jellemzők segítségével fogalmazzák meg keresőkérdéseiket és értelmezik a kapott válaszokat, amikor egy bizonyos entitásról keresnek információt. A jellemzőket úgy fogalmazták meg, ahogy a használó szeretné azokat látni. A munkacsoport szakértői (akik a munka irányításáért feleltek és a jelentés elsődleges szerzői voltak) az *International Standard Bibliographic Description*-családban (ISBD-k) található jellemzőket és a *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE) c. segédletet használták kiindulópontként.
Annak érdekében, hogy fel tudják mérni a különböző entitásokhoz társult valamennyi jellemző és reláció viszonylagos értékét, a munkacsoport a következő lépésben azon jellemzők vagy relációk fontosságára összpontosított, amelyekkel a használók próbálnak megkeresni, azonosítani, kiválasztani vagy átvenni egy adott entitást vagy egy entitás-csoportot. A munkacsoport a dokumentumok széles skáláját vizsgálta, és olyan adatokat határozott meg, amelyek a hordozók széles körére érvényesek: így szövegekre, kartográfiai anyagokra, audio-vizuális, grafikus és háromdimenziós anyagokra, filmre, optikai médiumra, valamint akusztikus, elektromos, digitális és optikai rögzítésmódokra egyaránt.
A munkacsoport végül a jellemzőket és relációkat négy használói cél – a keresés, azonosítás, kiválasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás, megszerzés/hozzáférés – köré csoportosította, és ily módon a használói célok szerinti fontosság alapján értékelte azokat. Ez hosszadalmas és komoly erőfeszítéseket igénylő munka volt, és ez lett az alapja a nemzeti bibliográfia alapvető összetevőiről készített ajánlásoknak. Fontos megjegyeznünk, hogy nemzeti vagy intézményi szinten ezek az értékek igen eltérőek lehetnek az adott dokumentumgyűjtemény feladatától és/vagy tárgykörétől függően. Továbbá az egy adott jellemző (mint egy mű, kifejezési forma, megjelenési forma címe) fontosságát mérlegelő döntések is különbözőek voltak attól függően, hogy a keresési, azonosítási vagy a kiválasztási cél volt-e a fontosabb. Minden esetben viszont, ha egy adott jellemző, például a cím értékét magasnak vagy megfelelőnek ítéljük bármelyik célra, a jellemző mindenképp legyen része a nemzeti bibliográfiai rekordnak.

Következmények és következtetések

Összegezve: hogyan értékelhetők ezek az adatkövetelmény-szabványok a nemzetközi katalogizáló közösség és elsősorban a nemzeti bibliográfiai ügynökségek számára? Először is a korábbi előzetes jelentés széles körű elemzésének eredményei egyértelműen megerősítették a módszertant és az eredményeket. Továbbá: az IFLA Katalogizálási Szekciójának Állandó Bizottsága elismerő dicsérettel, egyhangúlag hagyta jóvá a jelentést. Ha azt akarjuk, hogy a szabványok nagyobb befolyással bírjanak, sokkal nagyobb erőfeszítéseket kell tenni megismertetésükre, értékelésükre nemzeti és nemzetközi szinten, és az olyan eszközökkel való megvalósításukra, mint amilyen az ISBD-család, a katalogizálási szabályzatok és irányelvek, az online katalogizálási képernyő-formátumok stb.

E tanulmány elsődleges célja az volt, hogy segítsen csökkenteni a katalogizálás költségeit a bibliográfiai adatok cseréjének elősegítésével, és hogy a rekordok használói számára a legfontosabb adatelemeket ajánlja. Ha ez megvalósul, kívánatos lenne, hogy a bibliográfiai rekordok minősége és remélt tartalma megfeleljen a nemzetközi elvárásoknak. A megoldás nyilvánvaló: egyezségre kell jutni a mindenki által használt szabványkészletet és a bibliográfiai rekordok tartalmát illetően, figyelembe véve azt is, mit várnak el a használók és mire van szükségük. Az ISBD-család óriási sikere jelzi az ilyen fajta megközelítés helyességét. A tanulmányban megfogalmazott javaslatok is ezt a hagyományt követik. Érthető módon az IFLA Katalogizálási Szekciója azt reméli, hogy ennek a jelentésnek a nemzeti bibliográfiai rekordok alapkövetelményeire vonatkozó ajánlásai alapul szolgálnak majd az ilyen típusú nemzetközi együttműködéshez. Az első lépés az Önök meglévő szabványai adatkövetelményeinek felülvizsgálata és ezzel a szabvánnyal való összehasonlítása lehetne. A következő pedig egy olyan, minden formátumra érvényes szabványkészlet bevezetése lehetne, amelyet mindazok az ügynökségek követhetnének, amelyek már érdekeltek vagy érdekeltek lehetnek a bibliográfiai adatok közös használatában. Bizonyára akad majd olyan ügynökség is, amely úgy látja, saját meglévő szabványai színvonalasabbak, mint ezek. Ez a fajta szabványosítás a regionális katalogizálási útmutatókra is befolyással lehet, és megkönnyítheti a bibliográfiai adatok országos cseréjét ott is, ahol az még nem jött létre teljességgel.

Fontosnak tartom leszögezni, hogy az entitás-reláció-elemzési technika modellje és az elemzés eredményeként leszűrt következtetések szándékosan általános természetűek, és nem is próbálnak részletes alkalmazásokat kínálni sem az egyes hordozókra, sem a bibliográfiai rekordok különféle hozzáférési és megjelenítési módszereire nézve, mindössze egy kezdeti és fontos lépést jelentenek.

Tájékoztatásul el kell mondanom, hogy az IFLA Katalogizálási Szekciójának Állandó Bizottsága meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezdte a ISBD-k teljes készletének felülvizsgálatát, és a megfelelő adatelemek formátum szerinti meghatározása során a tanulmány eredményeit alkalmazza az összevetés kiindulópontjaként. Mint már említettem, az időszaki kiadványokra vonatkozó ISBD-szabvány az első, amelynek felülvizsgálatára sor kerül; a módosítás már figyelembe fogja venni az elektronikus időszaki kiadványokat, a metaadatokat és – mint korábban jeleztem – az időszaki jelleg fogalmát is.

Az ISBD-ken kívül más nemzeti és nemzetközi szabványok is profitálhatnak a tanulmány ajánlásaiból. Az Európai Könyvtári Automatizálási Csoport (European Library Automation Group = ELAG) egy fontos modell-tanulmányra vállalkozott az 1998-as ELAG konferencia egyik műhelybeszélgetésén, amelyre Hollandiában, a hágai nemzeti könyvtárban került sor. Hat résztvevő készített egy tanulmányt, amelyben leírják a modell átdolgozását, és megvizsgálják a modell előnyeit a használók (a végfelhasználók és a könyvtári feldolgozó személyzet) oldaláról, valamint a vizsgálatnak a „való világ"-beli jövőbeni hasznát. A modell erősségét elsősorban annak négyszintűségében látják. *„Szigorúan modellező fogalmakkal kifejezve: ezáltal lehetővé válik, hogy az információ az absztrakció helyes szintjére kerüljön oly módon, hogy a következő szint tárgyaival is érintkezik... Ezt a világosabb modellt könnyebb fenntartani, a reprezentáció jóval rugalmasabb, jobban lehet keresni, és a szabályzaton alapuló eljárásokkal sokkal jobban feldolgozható."* A szerzők úgy gondolják, hogy ez a modell alkalmazható új keresőgépek és rendszerek tervezésére is.

A jelentésnek fontos eredménye tehát maga a modell, valamint az, hogy a modellt miképpen lehet számos olyan vizsgálat és megközelítés során alkalmazni, amelyek a bibliográfiai entitások jobban kidolgozott adatmodelljének kialakításával foglalkoznak. A tanulmány számára kifejlesztett modell egy olyan logikai keret kialakítására tesz kísérletet, amely segíti a bibliográfiai leírás konvencióinak megértését és továbbfejlesztését. A tanulmány bemutatja a munkacsoport által alkalmazott entitás-reláció-elemzési technika hasznosságát és ezen technika olyan vizsgálatokra való alkalmazásának lehetőségét, amelyek bibliográfiai adatok létrehozásával, kezelésével és felhasználásával foglalkoznak. Az ilyen tevékenység hasznos lehet a nemzeti katalogizálási szabályzatok készítői számára munkájuk során, hogy továbbfejlesszék az előírásokat azokra a médiákra, amelyekkel foglalkoznak. Sőt, a modellben tükröztetett entitások, jellemzők és relációk elemzése hasznos logikai keretül szolgálhat azoknak a struktúráknak és konvencióknak az újragondolásához, amelyeket a bibliográfiai adatok összeállítása, tárolása, megjelenítése és közlése során alkalmazunk.

Mint már említettem, ez az IFLA-tanulmány lehet az első jelentős lépés ahhoz, hogy részletesen kidolgozzuk valamennyi bibliográfiai entitásra nézve a nemzetközi konceptuális adatmodellt, ami egyben megkönnyítheti és elő is segítheti a bibliográfiai adatforrások hatékonyabb nemzetközi cseréjét.

Fordította: Murányi Lajos

Forrás:
http://www.nlc-bnc.ca/ifla/VI/3/icnbs/mado.htm
újabban: http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/mado.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötelespéldányok és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások

Az együttműködési törekvésekből és a konvergencia-jelenségből adódó fejlemények

Giuseppe Vitiello

1. Bevezetés

Az eddigiekben a kötelespéldányoknak és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak a történetét paradigmaváltások és attitűd-változások alakították. A jelenlegi paradigma a kötelespéldányok törvényi szabályozásának céljaként az egyes országokbeli nemzeti írott örökség megőrzését és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások biztosítását jelölte meg. A nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat az üzleti tájékoztatás egyik válfajának tekintik, amelyek a bibliográfiai ügynökségek számára lehetővé teszik, hogy a globális információpiacon a gazdaság egyik szereplőjeként jelenjenek meg. A konvergencia-jelenségnek, valamint a kereskedelmi jellegű elektronikus tartalom és információ növekvő szerepének fényében a kötelespéldányok beszolgáltatásának és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak hangsúlyozniuk kell kulturális szerepüket azáltal, hogy biztosítják a tartalomhoz való hozzáférést, valamint az arról való tájékoztatást, különösen akkor, ha a tartalom magas kulturális értékkel, de csekély kereskedelmi befolyással bír (*1. számú ajánlás*).

2. A kötelespéldányok

A kötelespéldányok törvényi szabályozása nem helyettesítheti a megfelelő kormányzati könyv- és információs politikát. A kötelespéldány céljait, mint a könyvtári gyűjtemények gyarapítása, a statisztika vagy a könyvcsere – amelyeket az IFLA-UNESCO 1981-es kiadványa, *A kötelespéldányok törvényi szabályozásának útmutatója (Guidelines for legal deposit legislation)* is felsorol – nem szükséges ösztönözni (*2. számú ajánlás*). Ennélfogva a beszolgáltatott dokumentumok példányszáma, amely Közép- és Kelet-Európában különösen magas, legyen kevesebb, legfeljebb öt példányt kell szolgáltatni (*3. számú ajánlás*).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Túl sok az olyan, a nyomtatott médiumra kiterjedő kötelespéldány-jogszabály, amely csak a nyomtatott dokumentumoknak tulajdonít kulturális értéket. Az új környezetben, amely a kulturális szféra sokféleségén és a kulturális tartalmak előállításának és terjesztésének sokszínű formáin alapul, ez a leszűkítő megközelítés nem megfelelő (*4. számú ajánlás*). Az Európa Tanács *Az audiovizuális kulturális örökség megóvásáról (Council of Europe draft convention for the protection of the audio-visual heritage)* szóló egyezménytervezete arra ösztönözhet, hogy a kötelespéldány-szolgáltatást valamennyi nem nyomtatott kiadványra is kiterjesszék (*5. számú ajánlás*). Ez a megállapodás-tervezet újszerű az általa javasolt megoldásokat tekintve: a kötelező és az önkéntes példány-beszolgáltatás, továbbá a teljes körű és a szelektív gyűjtési elvek közötti választás lehetőségét is felkínálja. Az ajánlásokkal együtt, amelyek megtalálhatók az Európai Bizottság által kiadott *Jelentés az elektronikus kiadványok tartós megőrzésre szánt gyűjteményeiről (Report on deposit collections of electronic publications)*, a kötelespéldányok számbavételének olyan modelljeit sugallhatja, amelyek már az elektronikus kiadványokra is kiterjednek (*6. számú ajánlás*).

A kötelespéldányok kérdése ebben a megnövekedett körben és terjedelemben nem maradhat csupán a nemzeti könyvtárak kizárólagos ügye; szükséges, hogy szakosodott, együttműködésre kész megőrző intézmények foglalkozzanak vele. Az együttműködési modelleket is behatóan elemezni és bátorítani kell (*7. számú ajánlás*).

A telekommunikáció, az audiovizuális és a kiadói szféra közti konvergencia elmossa a határokat a dokumentumok különböző kategóriái között. E jelenségnek – az előállítók sokféleségében és számában tapasztalható növekedéssel és az újabb szereplők megjelenésével egyetemben – még inkább ösztönöznie kell a kooperációt, ami esetleg a kötelespéldány-politikát befolyásoló nemzeti testületek megalakítását is eredményezheti (*8. számú ajánlás*).

Az elektronikus dokumentumok szabad forgalmát érintő korlátozások azzal a veszéllyel járhatnak, hogy „halott" nemzeti gyűjtemények jönnek létre: olyan megőrzést szolgáló raktárak, amelyek a nyilvánosság számára nem hozzáférhetőek. A használatba adást mint célt – bizonyos feltételek mellett és az érvényes szerzői jogi törvénnyel összhangban – pontosan kell megfogalmazni a kötelespéldány-szabályozás során (*9. számú ajánlás*). *A könyvtáraknak a modern társadalomban betöltött szerepéről (Report on the the role of libraries in the modern society)* szóló jelentés, amelyet az Európa Parlament 1998 májusában adott ki, nyomatékosan hangsúlyozza a kötelespéldányokra vonatkozó egyezményeket, és azt javasolja, hogy az államok törekedjenek a dokumentumok gyűjtésének, megőrzésének és feltárásának aktív politikájára, tekintet nélkül a dokumentumok megjelenési formájára (*10. számú ajánlás*).

Igen sok gondot okoz az, hogy a kormányok lemondani látszanak a megfelelő kulturális politikát illető felelősségükről; ez az „el nem kötelezett" magatartás olyan negatív tendenciákat eredményezett, mint például a könyvtári szolgáltatások növekvő mértékű kommercializálódása. A kormányoknak jobban oda kellene figyelniük az ilyen tendenciák következményeire, hiszen ezek korlátozzák az információk nyilvános használatát, csökkentik az állampolgárok megfelelő oktatáshoz jutásának esélyegyenlőségét, és növelik a technológiai jártasság és az információellátás különbségeit a népesség különböző rétegei között (*11. számú ajánlás*).

Az elektronikus kiadványok kötelespéldány-szolgáltatására még nem született megfelelő technikai megoldás. Míg az offline kiadványok összegyűjtése nem okoz semmiféle nehézséget, eltérőek az álláspontok az online kiadványokat illetően. Ezeket a nézeteket a következőkben összegezhetjük:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az online kiadványokról való tájékoztatás és az azokhoz való kapcsolódás, a kiadványok gyűjtése nélkül;
- olyan gyűjtési politika, amely válogatáson alapul;
- teljességre törekvő gyűjtési politika, amely elektronikus keresésen és tároláson alapul. (Itt még további kutatásra és vizsgálódásra van szükség, mert nem zárható ki, hogy a leginkább becsvágyó törekvések a legkevésbé költségesek, és hogy a kivitelezési megoldást maga a technológia nyújthatja. *(12. számú ajánlás)*

Az Európa Parlamentnek a könyvtárak szerepéről szóló jelentése világosan kimondja, hogy képtelenség az információhoz való jogot egy licensz beszerzésétől függővé tenni. Mindenesetre ez az a gyakorlat, amely át fogja alakítani az előállítók és a kulturális intézmények közti kapcsolatok jellegét, amelyben az utóbbiak feladata az elektronikus tartalom, illetve az ahhoz való hozzáférés biztosítása lesz. A nemzeti megőrző intézmények, melyek gyakran maguk is az elektronikus könyvtári hálózatok jelentős tartalomszolgáltatói, olyan helyzetben vannak, hogy tárgyalni képesek az elektronikus tartalom beszerzésének jogairól egy-egy ország könyvtárainak az érdekében. Ennélfogva a kötelespéldány kiváló eszköze lehet azon eljárások bővítésének és harmonizációjának, amelyek az elektronikus információkhoz való nyilvános hozzáférést érintik *(13. számú ajánlás)*.

3. A nemzeti bibliográfiák

Barbara Bell méltatta a nemzeti bibliográfiák kiemelkedő kulturális szerepét, hiszen azok egy-egy ország kiadványainak számbavételével egy ország kultúrájának a tükrei (*Annotated guide to current national bibliographies. Saur, 1998*). Ezt a nézetet nem mindenki osztja: *Michèle Lenart* például csak a gyorsan fejlődő információs ipar egyik termékének tekinti (*Modèles pour la fourniture de services bibliographique en Europe, Commission européenne, 1996*).

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások elé hagyományosan három alapvető célt szoktak kitűzni. Az első a könyvtárak gazdaságos katalogizálási tevékenységének a támogatása, a második a könyvtárak állománygyarapítási tevékenységének a segítése, a harmadik a dokumentumszolgáltatás érdekében folytatott információkeresés és visszakeresés támogatása. Ezek a célok ma is érvényesek. Napjainkban viszont folytonosan változik az a környezet, amelyben ezeket a célokat meg kell valósítani.

A bibliográfiai információs rendszerek és az információ-előállítók közti kölcsönös együttműködési formák (a nemzeti bibliográfiák, a books-in-print-katalógusok, valamint a könyvtári hálózatok közötti kapcsolatok) még mindig kezdetlegesek. Az Európai Bizottság fent említett jelentése az európai bibliográfiai szolgáltatások modelljeiről rámutat arra, az előállítók együttműködés helyett versenyeznek egymással, vagy tudomást sem vesznek egymásról. Azokat a kormányokat, amelyek nem igazán ismerik fel a bibliográfiai információk gazdasági értékét, ösztönözni kellene arra, hogy biztosítsanak elsőbbséget elterjedésüknek, és hogy készüljenek megfelelő nemzeti és nemzetközi modellek a bibliográfiai szolgáltatások fejlesztéséhez *(14. számú ajánlás)*.

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat az együttműködési perspektíva szellemében kell átszervezni, különösen azokban az országokban, ahol nagy számban jelennek meg kiadványok. Az átszervezésnek az értékalkotás modelljéhez igazított minőségellenőrzés alapelveit kell követnie, azaz a bibliográfiai információk létrehozásának és terjesztésének a műveleti sorrendjében való vizsgálatát: a kötelespéldány-nyilvántartást és -reklamálást, a katalogi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zálási részleg feladatait, a rekordok elkészítését és a marketinget (*15. számú ajánlás*).

3.1 A nemzeti bibliográfiai ügynökségek szervezeti kérdései

A legtöbb nemzeti bibliográfiai ügynökség a nemzeti könyvtáron belül működik. Vannak azonban eltérő megoldások is: Dániában például egy magánkézben lévő központ, a *Danske Bibliotekscenter* (Dán Könyvtári Központ) végzi a bibliográfiai számbavételt, kiadja a nemzeti bibliográfiát, és fejleszti a tudományos, közművelődési és iskolai könyvtárak közös bibliográfiai rendszerét, a DANBIB-et.

3.2 A nemzeti bibliográfiai szolgálatok tevékenysége és marketingje

A nemzeti bibliográfia rekordjainak az elkészítése a rekordok futószalagon történő előállításának is felfogható: ahol adatkötegek haladnak műveletről műveletre (kötelespéldány-regisztráció és reklamálás, katalogizálás, ellenőrzés, szerkesztés). A kooperációs modellben – amelyben nemcsak a könyvtárak kapnak helyet és a magánszektor is megjelenik – ez a lineáris modell módosul. Az ésszerűsítésre is történtek kísérletek; két megoldás hozott eredményt a gyorsaság és a minőség terén: a) a munkafolyamatok specializáció általi szétválasztása, és b) valamennyi feladat egyetlen személyre osztása. (Külső résztvevők bekapcsolása esetén a teljesítményt gondosan fel kell mérni, mégpedig olyan paraméterek alapján, amelyek között szerepel legalább a katalogizálás költsége, az információfeldolgozás átfutási ideje, a kooperációs lehetőségekből adódó költségmegtakarítás és a nemzeti bibliográfiai termékek marketing-elemeinek alapvető összetevői. *16. számú ajánlás.*) (*1. ábra*)
Gondosan elemezni kell tehát a kooperációra törekvő nemzeti bibliográfiai szolgáltatások fejlődésének útjában álló akadályokat, és megfelelő megoldásokat kell találni. Amennyiben nem lenne világos, hogy a könyvtárak és a könyvkereskedelem között a bibliográfiai információk tekintetében milyen a feladatmegosztás, ahogy az némely közép- és kelet-európai országban tapasztalható, akkor ad hoc irányelveket kell készíteni (*17. számú ajánlás*).

1. ábra: A nemzeti bibliográfiák

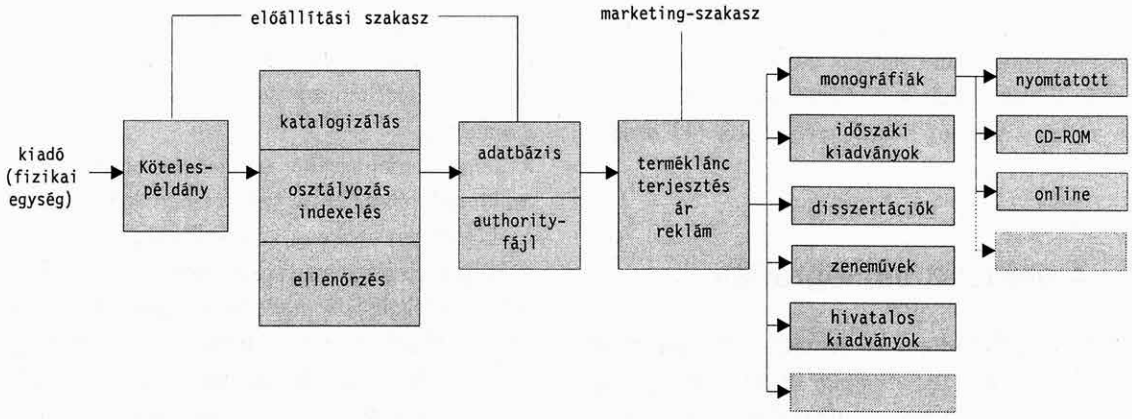

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3.3. A Nyugat-Európában jelenleg működő modellek: az Európai Bizottság tanulmánya

Az Európai Bizottság már többször említett 1996-os tanulmánya vizsgálta az egyes országok megoldásait, és végül egy cselekvési tervet vázolt fel. A piaci szereplőket is alaposan elemezte:

- a nemzeti könyvtárakat (illetve az ott működő bibliográfiai ügynökségeket),
- a könyvszakmát (a kiadók és/vagy könyvkereskedők egyesületeit, vagy azokat a dinamikus kiadókat, amelyek a books-in-print-katalógusért felelősek),
- az ISBN-irodákat és
- a központi katalógusokat (amelyek általában csupán bibliográfiai adatokat szolgáltatnak, de bizonyos körülmények között katalogizálási rekordokat is képesek szállítani). (*2., 3., 4. ábra*)

A kooperáció kétféle előállítási módot feltételez; az egyik az, amikor a könyvszakma bevezeti a kiadásra váró kiadványok számbavételét, amelynek a rekordjai a nemzeti könyvtermést alkotják. Ez ott jellemző, ahol a nemzeti bibliográfiai ügynökségek

2. ábra: Az ISBN Iroda

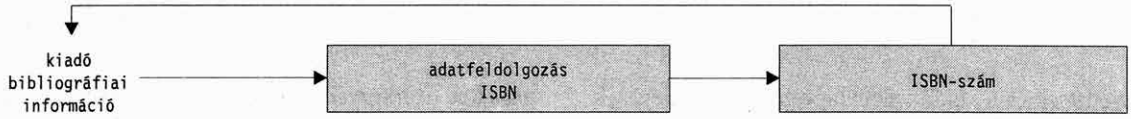

3. ábra: A books-in-print-katalógusok

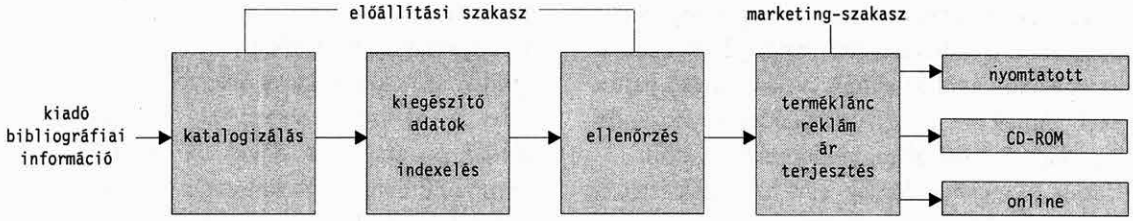

4. ábra: A központi katalógusok

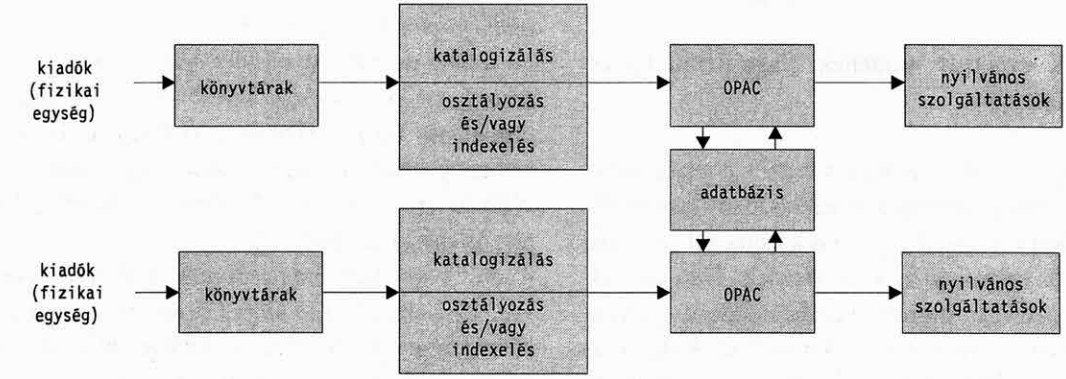

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. ábra: Dánia

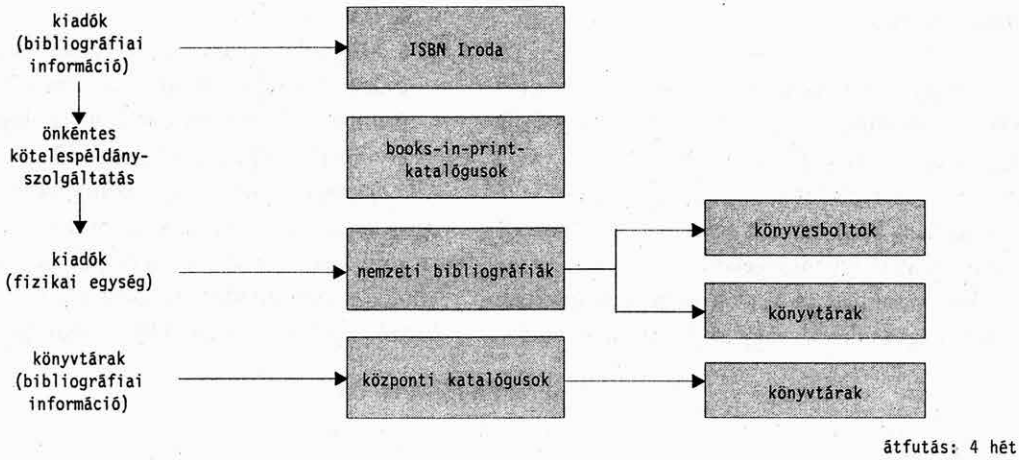

erőtlenek és a kiadók akár helyettesíteni is képesek őket. A másik esetben a nemzeti bibliográfiai ügynökségek olyan külső információkat vesznek igénybe, amelyeket vagy a könyvszakma, vagy más könyvtárak szolgáltatnak, és az ügynökség ezeket integrálja saját adatbázisába. (Ez folyik azokban az országokban, ahol az elmúlt években külső partnereket vontak be az együttműködésbe: Hollandiában, Nagy-Britanniában, Svédországban, stb.).
Ezeken túlmenően létezik egy harmadik eset is, amikor a bibliográfiai információk szolgáltatásában az ügynökség játssza a vezető szerepet, és kiszolgálja mind a könyvtárakat, mind a könyvszakmát: ilyen csak egy van, Finnországban.

3.3.1 Kompetitív modellek: Nagy-Britannia és Franciaország

Az angol nyelvű publikációk hatalmas piaca miatt a bibliográfiai rekordok előállításában részt vevők is többen vannak; más és más közönséget céloznak meg, de egymással is versenyeznek. 1990-es évek elején a British Library megállapodott az öt, kötelespéldányra jogosult könyvtárral, hogy közösen állítják elő a bibliográfiai rekordokat, s a beküldött tételeket beérkezésük után már hozzáférhetővé teszik elektronikus formában (Copyright libraries shared cataloguing project, 1993). A rekordok közzététele – a könyvtárak szerint – két naptól két hónapig terjedően késett.
A könyvszakmából többen is jelen vannak a bibliográfiai adatok piacán, és sikerrel veszik fel a versenyt a nemzeti könyvtárral. A legrégebbi a *Whitakers*, amelynek Books in Printjében valamennyi Európában kiadott angol nyelvű kiadvány szerepel (kapcsolatot tart az amerikai Bowkerrel és az ausztrál Thorpe-pal is). A többi versenytárs a *Book Data*, egy magáncég, amelyik angol könyveket terjeszt külföldön, és egy újabb szereplő, a *Bibliographic Data Service* (BDS), amely a könyvtárakat látja el. Emellett a Saztec és az OCLC is szállít rekordokat könyvtárközi kölcsönzés és dokumentum-ellátás céljára. (Ebben a szabadpiaci környezetben gyorsan változik minden: egy időben a Whitakersre bízta a British Library a CIP-szolgáltatást, jelenleg ezt a BDS végzi.)
A másik színhely Franciaország, ahol ugyancsak verseny alakult ki a fő szereplők között: a nemzeti könyvtárban szerkesztik a *Bibliographie de la France*-t, a kiadók és könyvkereskedők egyesülete

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. ábra: Finnország

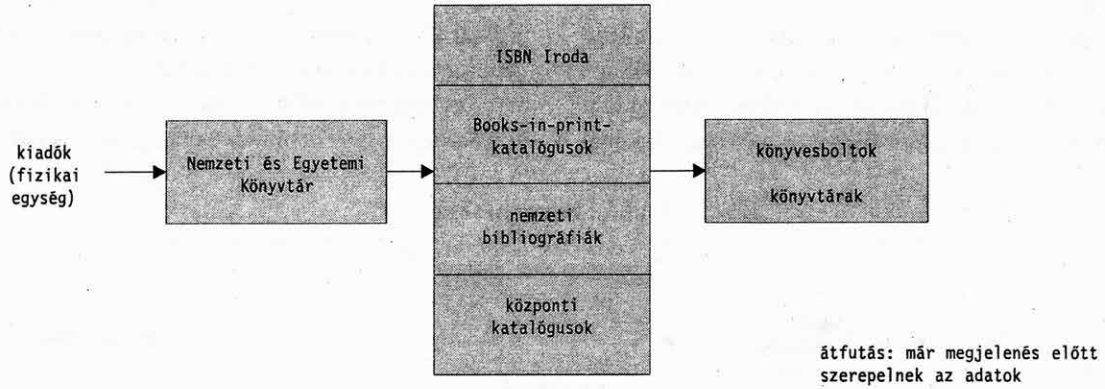

pedig az *Electre*-et, a books-in-print katalógust adja ki. Mind a kettő minőségi rekordokat állít elő, és mind a két területet, vagyis a könyvkereskedelmet és a könyvtárakat is megcélozzák. Az Electre rekordjai gyorsabbak: általában csak egy hónapot késnek, míg a nemzeti bibliográfiáéi három hónapos késéssel jelennek meg, de az utóbbiak pontosabbak. Paradox módon mindkettőt közpénzekből tartják fenn.

3.3.2 A kooperációs modell: Dánia, Finnország, Hollandia, Németország és Svédország

*Dánia*ban a nemzeti bibliográfia magánkézben van; a Dansk Biblioteksсenter a kulturális minisztériummal kötött szerződés alapján végzi tevékenységét. Nincs kapcsolat közte és a *Faelles Lager Katalog* között, amelyet a kiadók és könyvkereskedő egyesülete ad ki. A books-in-print-kiadvány adatai mind formátumukat, mind minőségüket tekintve eltérnek a nemzeti bibliográfiáétól. A DBC katalogizálói inkább elölről kezdik a munkát, mintsem hogy átdolgozzák azokat. A kiadók viszont érdekeltek a nemzeti bibliográfiában, hiszen az ő termékeiket tartalmazza, ezért kiadványaikból egy plusz-példányt küldenek a DBC-nek, mielőtt még azok megjelennének. *(5. ábra)*

*Finnország*ban a kiadók és a könyvtárosok együttműködése további integrációhoz vezetett. A nemzeti könyvtár ellátja a nemzeti bibliográfiai ügynökség, az ISBN-iroda funkcióját, és szerkeszti a számítógépes központi katalógust is. Ezen túlmenően a könyvkereskedők központi ügynökségével fennálló szoros kapcsolat nyomán a könyvek 50%-ának adatai már a megjelenés előtt szerepelnek a nemzeti bibliográfiában. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a könyvek adatai a nemzeti bibliográfiában legfeljebb egy hét késéssel jelennek meg, ezért nincs szükség a CIP-re. *(6. ábra)*

A német nemzeti bibliográfia rendszere is kooperáción nyugszik. A második világháború óta részt vesz a (Német) Könyvkereskedők Egyesülete (Börsenverein) a nemzeti könyvtár vezetésében, és világos feladatmegosztás alapján tevékenykednek. A *Deutsche Nationalbibliographie*-t a nemzeti könyvtár készíti, de az egyesület adja közre, amely a *Verzeichnis lieferbarer Bücher*nek is a kiadója. (Az együttműködés a CIP-adatokra is kiterjed.) Az adatok közreadása két-három hónapos késéssel történik. *(7. ábra)*

A *holland* kooperációban minden szereplő részt vesz. A kötelespéldány-szolgáltatás önkéntes alapon történik, mégis 96%-os! A kiadványokat a *Nederlands Bibliografisch Centrum*hoz (NBC) kül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dik, amely a bibliográfiai adatokat állítja elő a kurrens nemzeti bibliográfia számára. Az NBC vezetőségében ott vannak a Királyi Könyvtár, a holland könyvszakma mindkét egyesületének és néhány könyvtárnak a képviselői. A nemzeti bibliográfiát egy külső közreadóra bízták. A nemzeti bibliográfia gépesítését azzal a szoftverrel végzik, amelyet a PICA, a központi katalógus készítője biztosít számukra. (Nem csoda, hogy a rekordok publikálása nem szenved késedelmet.) *(8. ábra)*

Svédországban a Királyi Könyvtár, a könyvszakma és a *Seeling*, a svéd books-in-print készítője közötti

7. ábra: Németország

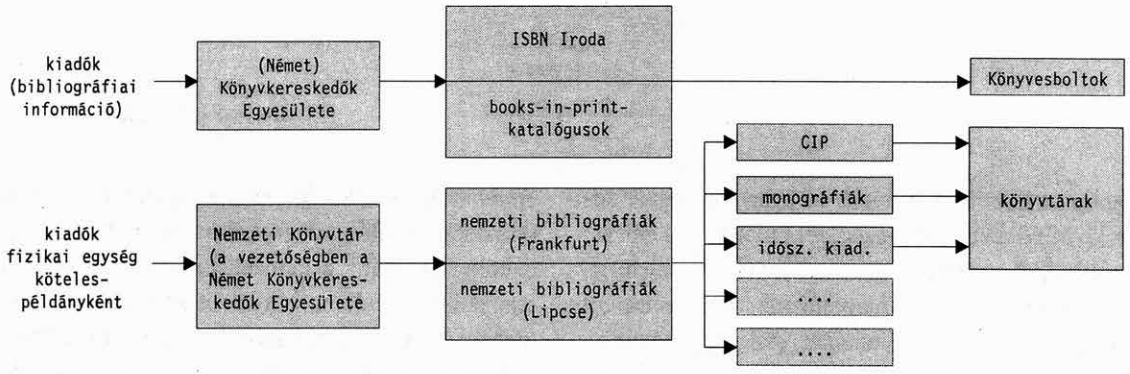

8. ábra: Hollandia

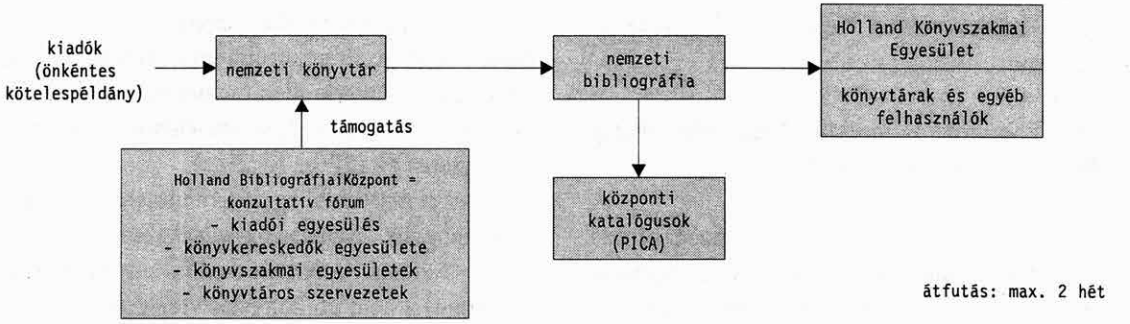

9. ábra: Svédország

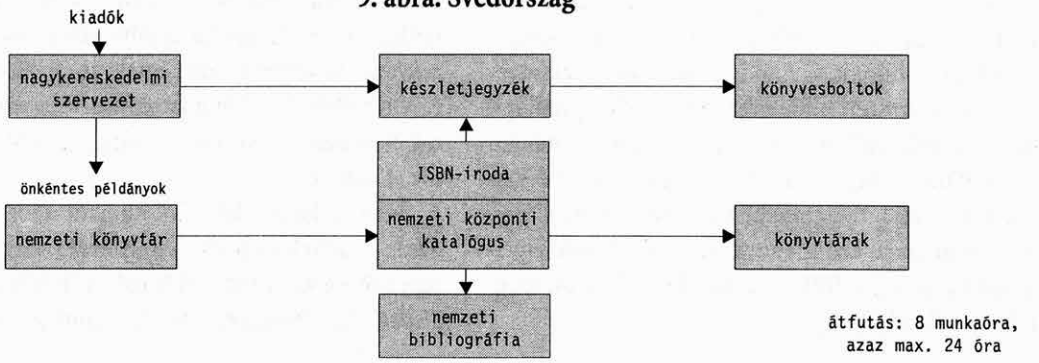

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködés a kooperáció egy másik érdekes példáját kínálja. A Királyi Könyvtárban készül a LIBRIS-adatbázis, amely a nemzeti bibliográfiát is tartalmazza. A kiadók a kötelespéldányon felül egy további példányt is küldenek a Királyi Könyvtárba, a Seeling pedig a books-in-print-katalógus rekordjait küldi el, amelyeket ott kiegészítenek, és visszajuttatják a Seelingnek. (A folyamat legfeljebb huszonnégy órát vesz igénybe.) *(9. ábra)*

3.4 A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások és a kooperáció lehetősége: akadályok és gátló tényezők

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások sikerének titka a könyvszektor többi szereplőjével való szoros együttműködésben rejlik.

3.4.1 A nemzeti bibliográfiák kapcsolata a books-in-print-katalógusokkal a Baltikumban: az ismeretek kölcsönös hiánya

A függetlenség kivívása óta jelentős fejlődés ment végbe a térségben: felépült az új nemzeti könyvtár Észtországban, Lettországban a nemzeti könyvtár a demokratikus eszmék központja, Litvánia pedig nagy léptekkel ésszerűsíti szolgáltatásait (teljes és számítógépesített a nemzeti bibliográfia, a UNIMARC-formátumot használják, és alkalmazzák az IFLA-szabványokat is).

A Baltikum nemzeti könyvtárainak presztízse és a kulturális életben játszott fontos szerepe arra ösztönözte az Európai Bizottságot, hogy a 'negyedik' modellt is felvázolja, vagyis azt, amelyben a bibliográfiai információk terén a nemzeti bibliográfiai ügynökségek viszik a vezető szerepet, és a könyvszakma is tőlük kapja a rekordokat.

A Szovjetunióban külön rendszerben helyezkedtek el a könyvtárak és a könyvszakma. Az összeomlás után a könyvszakma már nem tudott alkalmazkodni az új helyzethez; csak a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország volt képes az elmúlt öt évben books-in-print-katalógust létrehozni (elsősorban az újonnan megalakult kiadói és könyvkereskedelmi egyesületek erőfeszítései nyomán).

A kísérlet tárgya a nemzeti bibliográfiai ügynökségek és a kiadók közös vállalkozásában létrehozandó books-in-print-katalógus volt, ami azután egy három szakaszból álló projektté fejlődött. Az elsőben a nemzeti bibliográfiákról és a books-in-print-katalógusokról rendeztek szemináriumot Strassbourgban; a másodikban olyan anyagokat fognak publikálni a szakemberek és a politikusok számára, amelyek javaslatokat tartalmaznak olyan bibliográfiai rekordok szolgáltatási stratégiáira, amelyek a kiadók szükségleteit elégítenék ki, míg a harmadik szakaszban a books-in-print-katalógusok projektjének anyagi támogatása lesz a cél azokban az országokban (Baltikum, Bulgária, Horvátország), ahol ez a nemzeti könyvtáron belül vagy könyvtárosok segítségével megvalósítható. (A megvalósíthatósági tanulmány a Baltikumban készült el, amelyben minden szóba jöhető mozzanatot meghatároztak.)

Az Európa Tanács projektjei abból indultak ki, hogy el kell kerülni a párhuzamosságokat a könyvtári és könyvszakma információs rendszerei között. A kelet-közép-európai országokban a könyvtárak járatosak a bibliográfiai információk feldolgozásában.

Litvániában olyan kooperációs modellt alakítottak ki, amelyben helyet kapott a kiadók egyesülete, a Nyílt Társadalom Alapítvány (OSI) és a nemzeti könyvtár bibliográfiai részlege; ezek alkották azt a kört, amelybe a kis- és nagykereskedőket is bevonták. A nemzeti bibliográfiai ügynökség hamarosan vezető szerepre tett szert az alapítvány támogatásával, és a books-in-print-katalógus nemrég meg is jelent (1999). A kritika sem maradt el, mivel az elsősorban a könyvtárak igényeire volt tekintettel, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

10. ábra: Olaszország - EDIFICARE-projekt

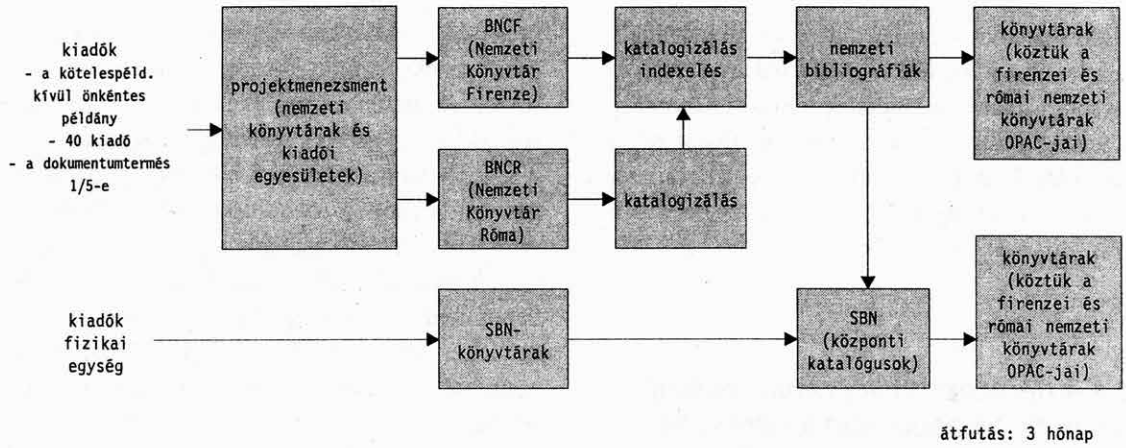

nem a könyvszakma szükségleteit vette figyelembe. A könyvszakma azon kezdeményezése, hogy speciális adatbázisuk rekordjait fésüljék össze a nemzeti bibliográfiáéival, bizonyára visszhangra talál majd, hiszen ezáltal a BIP-katalógusban feldolgozott kiadványok köre is bővülhet.

A többi kelet-európai országban – ahogy ez jellemző világszerte – sincsenek a nemzeti bibliográfiai ügynökségek szoros kapcsolatban a könyvszakmával. Nem érzékelik igazán, hogy a könyvszakmának gyors információra van szüksége; számára a bibliográfiai információk a könyvek megrendelését szolgálják, és nagyon fontos adat a könyv ára és a kiadó címe is. A kivételt Lettország jelenti, ahol a könyvkereskedők egyesülete belevágott a books-in-print-programba, és feldolgozta a legnagyobb könyvkereskedő által szolgáltatott adatokat (1998).

A *horvátországi* fejlemények is reményekre jogosítanak: a megjelenés előtt álló books-in-printnek kedvező visszhangja volt a könyvszakmában; tisztázták a nemzeti könyvtár és a kiadói egyesület szerepét, valamint a bibliográfiai információk jellemzőit. Noha a nemzeti könyvtár nem tudott a kiadásra vállalkozni, kiírta a tendert a magánszektor számára.

3.4.2 Az olasz EDIFICARE-projekt

Az EDIFICARE-projektben 1992/93-ban a firenzei és a római nemzeti könyvtár vett részt, az a két könyvtár, amelyek 1991-ig Európa legrosszabb nemzeti bibliográfiai szolgáltatását nyújtották. A kultuszminisztérium mégis úgy határozott 1994 végén, hogy a projekt csupán az elektronikus publikálás terén folytatódjék. Félbeszakadt tehát a kísérlet, amely évente több mint 800 ezer eurós (kb. 200 millió forintos – *A ford. megj.*) megtakarítást eredményezett.

1886 óta ez a két könyvtár osztozik a kötelespéldány-megőrzésen. A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások átszervezésére 1991-ben került sor az Európai Bizottság támogatásával elkészült tanulmány nyomán. A tények lehangolók voltak: 700 napba telt a kötelespéldányok beszolgáltatása, egy rekord elkészítésének költsége pedig 130 ezer lírába (17 155 forintba! – *A ford. megj.*) került.

Az átszervezést egyrészt a könyvkereskedelemmel való együttműködésre alapozták; azoknak a kiadóknak postai kedvezményt biztosítottak, amelyek a kötelespéldányon felül példányokat küldtek a két könyvtárnak, másrészt a feldolgozást egy séma

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapján megosztva végezték el Rómában és Firenzében.

Az egyéves kísérleti szakaszt követően (4000 tételen, az éves gyarapodás 1/5-én végeztek méréseket) a katalogizálás időtartama 90 napra csökkent, a költségek pedig harmadára estek vissza. *(10. ábra)* Ezután az lett volna logikus, ha a projektet a kísérletbe bevont negyven kiadóról (az 1%-ukról, amely viszont a kiadványok 20%-át jelenti) a kiadók zömére kiterjesztették volna, de ehelyett – minthogy a postai kedvezményeket már nem tudta biztosítani – a minisztérium félbeszakította a projektet, és egy másik modellel, a központi katalógussal, az SBN-nel kezdett kísérletezni, amely 762 könyvtárat fog össze, és csak melléktermékként állítja elő a nemzeti bibliográfiát. A két nemzeti bibliográfiai szolgálat által az SBN-adatbázisból megkapott rekordok aránya 50%-os. *(11. ábra)*

Ez a modell egyedülálló a maga nemében, hiszen kevés nemzeti bibliográfiai ügynökség készít rekordokat 762 könyvtár közreműködésével. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az adatimport csak megfelelő revízióval lehetséges, és nagyon időigényes (nem beszélve a kooperáció 'rejtett' költségeiről.) A beérkezett rekordok 80%-a bővítésre szorult, emiatt a nemzeti bibliográfiai ügynökség voltaképpen rekord-előállító helyett a központi katalógus 'tisztogatója' lett. Egyéb hiányosságok is fellelhetők az olasz modellben: lassan érkeznek be a kiadványok (200 vagy még több nap alatt), és mire a rekord megjelenik a nemzeti bibliográfiában, egy év is eltelik, továbbá az SBN-nel folytatott kooperáció nemhogy növelte volna a feldolgozott kiadványok körét, hanem azok száma még tovább csökkent (65%-ról 50%-ra).

A két nemzeti könyvtár közötti feladatmegosztás megoldatlansága és az SBN-adatbázis által biztosított adatok miatt itt inkább versenyről lehet beszélni, mintsem együttműködésről.

Ha a hivatalnokok nem akarnak változást, és akadályozzák a bibliográfiai információk előállítóinak költségkímélő és ésszerű együttműködését, mint ahogy az Olaszországban tapasztalható, az ilyen magatartást meg kell bélyegezni, és olyan nyomást

11. ábra: Az olasz nemzeti bibliográfiai szolgálat - a jelenlegi helyzet

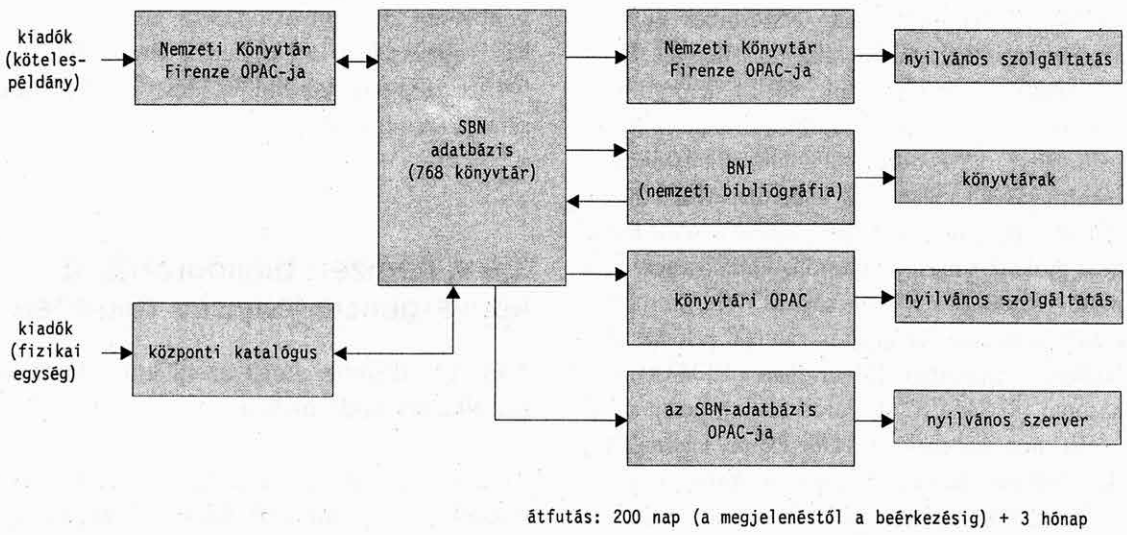

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell gyakorolni a kormányra, hogy biztosítani lehessen a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások optimális fejlesztését (*18. számú ajánlás*).

3.4.3 Munkamegosztás Spanyolországban: a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások mint a kulturális identitás speciális esetei

A spanyol nemzeti bibliográfiai szogáltatások helyzete aligha érthető a kötelespéldány-szolgálatás rendszere nélkül. 1957-ben Spanyolországban regionális irodákat hoztak létre, a régió kiadói pedig öt-öt kötelespéldányt szolgáltattak be: ebből hármat továbbítottak Madridba, kettő pedig a régió könyvtáraiba került. (A helyi szabályozás nyomán több példány bekérésére is mód nyílt, így Katalóniában például négy könyvtár is részesül kötelespéldányban.) Az irodák hálózata nem követte a kiadók földrajzi megoszlását, hiszen legtöbbjük Madrid és Barcelona térségére koncentrálódik. (A katalán kiadványtermés a fele a teljesnek, míg Andalúziában csak 6500 mű jelenik meg évente.)
Az 1978. évi spanyol alkotmány autonómiával ruházta fel a régiókat; a legtöbb központi könyvtárat is létesített, amelyek nemzeti könyvtári funkciókat látnak el (megőrzik a régióban publikált dokumentumokat, kötelespéldányban részesülnek és azok alapján regionális bibliográfiát készítenek). A következmények nem lebecsülendőek a nemzeti bibliográfia szempontjából: a madridi Biblioteca Nacional mellett még kettőben állítanak elő bibliográfiai rekordokat, a katalán és az andalúz nemzeti könyvtárban. Elméletileg az együttműködés adott lenne, de a gyakorlat más: a kulturális különbségek, valamint a régiók és a főváros sajátos viszonya mellett ennek technikai akadályai is vannak, például a különböző formátumok. (Madridban a USMARC-hoz hasonló IBERMARC-ot, Barcelonában pedig a UKMARC-hoz közelálló CATMARC-ot használják.) Bár 1995-ben keret-megállapodást kötött a két intézmény, a kooperáció kialakítása csak lassan halad. Az andalúziai nemzeti könyvtárral semmilyen együttműködés sincs, pedig ugyanazt a rendszert használják, mint Madridban.

3.4.4 Tanulni kell a hibákból

A három esettanulmány jól példázza, milyen akadályok és irracionális fejlemények gátolják a kooperációt. Az olasz nemzeti bibliográfia esetében elkerülhetők lennének a párhuzamosságok, és olcsóbb is lenne, ha optimalizálnák a római és a firenzei nemzeti könyvtár tevékenységét. Fel kell hívni a politikusok figyelmét arra, milyen alapvető a nemzeti dokumentumtermés feltárása a kutatás és az innováció szempontjából. Be kell ruházni a nemzeti bibliográfiai szolgálatokba, ha a gazdasági és kulturális szférát egyaránt szolgálni akarják. Ha nem fejlődnek a döntési és pénzügyi autonómia irányába, jövőjük az információk elégtelen kezelésének (mint Olaszországban) vagy a regionalizmusnak (mint Spanyolországban) lesz a függvénye. A kooperáció tehát egy olyan lehetőség, amelyet ki kell használni. Amennyiben a nemzeti és a regionális könyvtárak szerepének tisztázatlansága miatt okozna nehézséget a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások hatókörének és terjedelmének világos megfogalmazása, mint ahogy azt Spanyolországban látni, útmutatókkal és ajánlásokkal kell segíteni a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások további fejlődését és tökéletesítését (19. számú ajánlás).

3.5 A nemzeti bibliográfiák a konvergencia-jelenség tükrében

3.5.1 A szakembereknek az új követelményekhez alkalmazkodniuk kell

Furcsának tűnhet, hogy a szakmai feladatkörökkel, profilokkal és kompetenciákkal foglalkozunk elő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ször, de ez nagyon fontos, fontosabb, mint maga a technológia.

Az Európa Tanács ajánlástervezete az információs szakma két fő típusát különbözteti meg: az *információs szakembereké*t (information professionals), akik közvetítenek az információt termelők, szolgáltatók, felhasználók és a technológiák között – hozzáértésük kulcsfontosságú –, valamint a *tudás-feldolgozóké*t („knowledge workers" vagy „symbolic analysts"), akik az információs tevékenységre támaszkodva nagy értékeket hoznak létre és a feldolgozott tudást képesek új tartalmakba átformálni, átalakítani. Az ajánlástervezet ezeket négy általános kategóriába sorolja: tervezés és technológia, menedzsment és technológia, tartalom és technológia, terjesztés és technológia. Nem mindegyik profil releváns a nemzeti bibliográfiai ügynökségek munkatársaira, de a fenti négy kategória mindegyike rájuk illik.

A nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek az új feladatokhoz és kihívásokhoz való alkalmazkodóképességét jól képzett és gyakorlott információs szakemberek beállításával kell megerősíteni, akik képesek értelmezni és úgymond képviselni a továbbított tartalmat. Az Európa Tanácsnak az új szakmai profilokra, valamint a kulturális szféra és intézményrendszer információs szakembereinek és tudás-feldolgozóinak szakképzettségére vonatkozó ajánlástervezete jelentheti azt a biztos fogódzót, amelynek alapján fel lehet vázolni a nemzeti bibliográfiai ügynökségekben dolgozók szakmai profilját és szakképzettségi követelményeit (*20. számú ajánlás*).

3.5.2 A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások feladatkörének bővülése

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat ezidáig olyan könyvtári szolgáltatásnak tekintették, amelyet az információhoz való jobb hozzáférés érdekében hoztak létre. A konvergencia-jelenség fényében azonban lehetségesnek tűnik, hogy feladatkörük bővülni fog szignifikáns társadalmi és politikai célok elérése érdekében, de mindig is szolgáltatás-centrikusnak, nem pedig piacközpontúnak kell lennie.

A legfontosabb cél a közigazgatás által folytatott tevékenységek átláthatóságának a biztosítása: ez az állam és a társadalom közti korrekt és bizalmi viszony záloga. Az elektronikus és hálózaton elérhető nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nem csak a hivatalos kiadványokról és nyilvántartásokról képesek információkat nyújtani, hanem terjeszteni is tudják ezek tartalmát, valamint kapcsolatot biztosítanak olyan nyilvános adatbázisokhoz, amelyekben ezek megtalálhatók. A közérdekű információk hatékony közvetítése révén a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások érvényre juttatják az állampolgároknak az információhoz való alapvető jogát; ezt a törekvést tehát mindenképpen bátorítani és támogatni kell (*21. számú ajánlás*).

A technológiaváltás nyomán egyre több közintézmény csak elektronikus formában adja közre kiadványait (vagy ingyenesen az Interneten, vagy egy külső szolgáltatóra bízzák a közreadást, akik térítés ellenében teszik hozzáférhetővé ezeket; mindkét eset érdekes következményekkel jár a nemzeti bibliográfiára nézve).

Még egy következménnyel kell számolni: eddig a könyvtárak és a levéltárak közötti különbség és munkamegosztás az általuk gyűjtött anyag eltérő voltában rejlett. Elektronikus környezetben el fognak tűnni a hálózati bibliográfiai szolgáltatások és az elektronikus archívumok közti különbségek: kölcsönös kapcsolódásukat és lehetséges együttműködésüket ezért gondosan elemezni kell megvalósíthatósági tanulmányok és kísérleti projektek segítségével (*22. számú ajánlás*).

3.5.3 Az információ szabadságát a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások garantálják

A nemzeti bibliográfiák egyik fontos funkciója a magas kulturális értékkel bíró, de kereskedelmi ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szonnal nem kecsegtető kiadványok regisztrálása. A könyvszakmában lezajló koncentráció beszűkíti a független kiadók mozgásterét. Öt-tíz nagy kiadó állítja elő általában a hazai kiadványtermés 70%-át (így pl. Franciaországban, Olaszországban, Svédországban és az Egyesült Államokban is ez a helyzet). Ez a tendencia érvényesül a könyvkereskedelemben is (bár a rögzített árral védeni próbálják a kiskereskedőket). Azt lehet mondani, hogy a nagykereskedők által nem forgalmazott művek nem is léteznek, hiszen nem kerülnek ki a boltokba, így a közönséghez sem jutnak el, és ezáltal a kifejezés szabadsága szenved csorbát.

Az elektronikus tartalmak széles körű elterjedésének kereskedelmi korlátai még inkább szembeötlők a kommunikációs hálózatokon. Az lesz az igazi áttörés a nemzeti bibliográfiai ügynökségek számára, ha böngészőkkel (Microsoft Explorer, Netscape) és keresőgépekkel (Altavista, Yahoo, stb.) elérhető információkhoz is el tudják vezetni a használókat. A kommunikációs hálózatok megadják a demokrácia esélyét, mivel könnyű és gyors hozzáférést biztosítanak az elektronikus forrásokhoz. Az információs túlterhelés azonban elmossa ezeket az előnyöket. A hálózati nemzeti bibliográfiai szolgáltatások fejlesztésének ezért kettős célt kell szem előtt tartania: a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak speciális kapcsolatokat kell kiépíteniük a kulturális intézményekkel, továbbá hozzáférést kell biztosítaniuk azokhoz a tudományos és kulturális jellegű kiadványokhoz, melyeknek igen csekély a kereskedelmi hatásuk. Az ilyen tevékenységek megerősítése ellensúlyozná a kulturális szféra egyre inkább tapasztalható kommercializálódását (*23. számú* ajánlás).

A jövő nagy kihívásait jelenti a nemzeti bibliográfia számára az olyan új szolgáltatások biztosítása, mint pl. a URL-címlisták gyűjtése nemzeti szinten és meta-adatok közreadása. A cél az, hogy minden információs tényezőnek esélye legyen eljutni a maga közönségéhez. (A Dán Könyvtári Központ egyik 1997. évi projektje felsorolja azokat az ismérveket, amelyek alapján az elektronikus tartalmat feltáró rekord bekerülhet a nemzeti bibliográfiába; az egyik gyakorlati ismérv például, hogy a dokumentum nagyobb-e 6000 tipográfiai egységnél – függetlenül a tartalomtól. A honlapok közül csak azokat regisztrálják, amelyeket szervezetek, egyesületek, intézmények készítettek.)

Összefoglalva: az online környezetben a hálózaton elérhető nemzeti bibliográfiai szolgáltatások ébren tarthatják a kulturális identitást olyan tartalmak nyújtásával, amelyek nehezen forgalmazhatók a globális kontextusban, azaz a világ más részein. Ki kell egészíteniük azokat az információkat is, amelyeket a nagy keresőgépek nyújtanak, mivel azok keresőrendszere az angol nyelvhez igazodik, tehát nincs tekintettel a nyelvi és kulturális eltérésekre (*24. számú ajánlás).*

Tömörítette: Murányi Lajos

Megjegyzés

A tanulmányban a hivatkozott szakirodalmon kívül említett adatok azokból a válaszokból származnak, amelyeket a nemzeti bibliográfiai ügynökségek egy szűkebb csoportja adott egy kérdőívre. A szerző köszönetet mond fáradságukért az alábbi személyeknek: Randi Diget Hansen (Dansk Bibliothekscenter, Dánia); Grethe Jacobsen (Det Kongelige Bibliotek, Dánia); Ross Bourne (British Library, Egyesült Királyság); Irja-Leena Suhonen (Helsingin Yliopisto, Finnország); Josette Mouly (Bibliothèque Nationale, Franciaország); Kees van den Berg (Koninklijke Bibliotek, Hollandia); Akira Kado (Kokuritsu Kokkai Toshokan, Japán); Jacqueline Cosette (Bibliothèque nationale du Québec, Kanada); Berke Zsuzsanna (Országos Széchényi Könyvtár, Magyarország); Claudia Werner (Die Deutsche Bibliothek, Németország); Bendik Rugaas (Universitatsbiblioteket og Norges Nasjonalbiblioteket, Norvégia); Merola asszonynak (Istituto centrale per il Catalogo unico, Olaszország); Fernanda Guedes de Campos (Biblioteca Nacional, Portugália); Carmen Caro (Biblioteca Nacional, Spanyolország); Eve Tedenmyr (Kungliga Biblioteket, Svédország); Lidja Wagner (Narodna i Univerzitetna Knjiznica, Szlovénia).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző címe: Giuseppe Vitiello, az Európa Tanács szaktanácsadója (elektronikus publikálás, könyv- és levéltári programok), Palais de l'Europe – Conseil de l'Europe, F-67075 Strasbourg, France (tel. 0033 388 41 26 08, Fax: 0033 388 41 37 82, e-mail: giuseppe.vitiello@coe.fr)

A teljes tanulmány elektronikus változatát lásd: a http://culture.coe.fr és a http://culture.coe.fr/elt/eng/eculiv0.0.html címen.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

NÍVÓDÍJ

1998/99

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN MEGJELENT ÍRÁSOK SZERZŐI KÖZÜL AZ 1998-BAN ÉS 1999-BEN A SOKSZOR NEM KELLŐKÉPPEN ÉRTÉKELT ÉS ELISMERT „KIS" MŰFAJOK (REFERÁTUMOK, SZEMLÉK, TÖMÖRÍTÉSEK, KÖNYVISMERTETÉSEK) ÍRÓIT KÍVÁNTUK DÍJAZNI. AZ EZEKET TARTALMAZÓ ROVATOKBAN PUBLIKÁLT KIMAGASLÓ SZÍNVONALÚ ÍRÁSAIKÉRT — A LAP TANÁCSADÓ TESTÜLETÉVEL EGYETÉRTÉSBEN — SZERKESZTŐSÉGÜNK **MOHOR JENŐNEK** ÉS **FUTALA TIBORNAK** ÍTÉLTE A KIVÁLÓ PUBLIKÁCIÓÉRT JÁRÓ (KF)NÍVÓDÍJAT.

A NYERTESEKNEK GRATULÁLUNK ÉS TOVÁBBI SIKERES PUBLIKÁCIÓKAT KÍVÁNUNK!

A SZERKESZTŐSÉG

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Terjesztés és csere

Robert Smith

1. Bevezetés

1.1 Tisztában vagyok vele, hogy a bibliográfiai adatok terjesztéséről és cseréjéről, ha úgy tetszik, ingatag talajon állva beszélhetek csak. Olyan időpontban szólok ezekről, amikor jelentős és gyors változásoknak vannak kitéve azok a szolgáltatások, amelyeknek biztosítására létrehozták a nemzeti bibliográfiái ügynökségeket, ugyanakkor e szolgáltatások használói is fokozott igényekkel lépnek fel. Tulajdonképpen ezt az előadást néhány hónappal a konferencia előtt megírni azzal a kockázattal jár, hogy egyes feltevéseink már elhangzásuk pillanatában nem lesznek helytállóak.

1.2 Ezzel együtt úgy vélem, bizonyos elvek meglehetős biztonsággal kimondhatók. Ezek közül a legfontosabb, hogy a nemzeti bibliográfiai szolgálatnak a használók igényeit kell tükrözniük és ezeknek megfelelően kell működniük. A jövőt kutatva kulcskérdés tehát, hogy ezek az igények hogyan változnak. Tanulmányomban a Brit Nemzeti Bibliográfiát (BNB) szeretném illusztrációként használni, aminek különös időszerűséget ad, hogy a konferencia egybeesik egy jelentős felmérés és konzultáció-sorozat végével, amelyet a British Library végzett a BNB használatára és várható fejlődésére vonatkozóan. A nemzeti bibliográfia kifejezést használom majd rövidítésként a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások helyett – e kettő nem teljesen fedi egymást –, de a nemzeti bibliográfia az alapja a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak, és ez a függőség olyan erős, hogy jogosnak érzem a rövidebb kifejezés használatát. Foglalkozom a konzultáció-sorozattal és megpróbálom felvillantani az ott felmerült legfontosabb problémákat, illetve a British Library számára kialakított megoldási módokat. Ezen túlmenően – bár szűkebb témám a terjesztés és a csere – tágabb körben kell vizsgálódnom, ha fel akarom vázolni a bibliográfiai adatok jövendő terjesztési modelljének összefüggéseit. Ezért foglalkozni kívánok a nemzeti bibliográfiák tartalmával és a formátumukkal, illetve a nemzeti bibliográfiai szolgáltatási politika szélesebb értelemben vett kérdéseivel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A Brit Nemzeti Bibliográfia háttere

2.1 A Brit Nemzeti Bibliográfiát a British Library szolgáltatásainak háború utáni rekonstrukciója részeként 1950-ben alapították, abban a meggyőződésben, hogy a brit könyvtárak feldolgozó, gyarapító és tájékoztató munkájának támogatására szükség van a Nagy-Britanniában kiadott könyvek és időszaki kiadványok teljes körű számbavételére. Ma is ezt a három tevékenységi területet tartják a nemzeti bibliográfia elsődleges hasznosításának. Van azonban egy távolabb mutató cél – a nemzeti kiadványtermés megragadása az utókor számára, és annak olyan regisztrálása, amely a jövendő kutatói számára is hasznos lehet. A következő táblázat áttekintést ad a Brit Nemzeti Bibliográfiáról.

A BRIT NEMZETI BIBLIOGRÁFIA

Tartalma
- Valamennyi Nagy-Britanniában megjelenő monográfiának és új indulású időszaki kiadvány első számának a teljes bibliográfiai leírása (rekordja);
- A Nagy-Britanniában a tervek szerint megjelenő monográfiák előzetes bibliográfiai tétele (CIP);
- Valamennyi rekord elkészítése UKMARC formátumban.

A bibliográfiai rekordok származása
- A British Library vagy a kötelespéldány jogú könyvtárak osztott katalogizálási projektjében résztvevő, valamelyik könyvtár által készített teljes bibliográfiai rekord;
- Szerződéssel a privát szférában készített CIP-rekordok.

Adathordozó
- Nyomtatott, online (a Blaise rendszerben), CD-ROM, mágnesszalag, FTP.

Formátum
- UKMARC és USMARC formátumban hozzáférhetőek.

Az évente készített rekordok átlagos száma
- 70.000

A teljesítmény mérésére szolgáló legfontosabb mértékek
- BNBMARC Találati Arány
- Előfizetők száma
- Felhasználói licenszek száma

3. Kiadás és terjesztés

3.1 A Brit Nemzeti Bibliográfia kiadási profilja óhatatlanul nagyot változott az évek folyamán. Kezdetben nyomtatott heti füzetekben jelent meg, a hetvenes évektől mágnesszalagon is hozzáférhető volt, így be lehetett tölteni a nagy számítógépre alapozott automatizált rendszerekbe, a nyolcvanas évek végére pedig CD-ROM formában elérhető. A legfrissebb fejlemény, hogy az adatok FTP-vel az Interneten is hozzáférhetők. Az alábbi táblázat a jelenlegi lehetőségeket foglalja össze.

FORMÁTUM – GYAKORISÁG

Nyomtatott

- *Heti* füzetek, havi kumulált indexszel; két kumuláció és az éves kötetek (az éves kötet mikrofilmlapon is kapható).

CD-ROM
- *Havi* (teljes havi kumuláció).

Online
- BNB adatbázis az ötvenes évektől máig a Blaise-Line-ról, heti frissítés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mágnesszalag
- Hetente szalagra írt adatok – külön megrendelésre.

FTP
- Az Interneten hetente elérhető adatok – külön megrendelésre.

3.2 Ez a terjesztési modell sok nemzeti bibliográfiánál működik, nem egyedülálló; a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nagy kérdése, hogy milyen változások jöhetnek számításba. Nyilvánvaló, hogy egyre jobban terjed és egyre erősödik az az elvárás, hogy a bibliográfiai adatok az Interneten keresztül legyenek hozzáférhetők. A BNB esetében az adatok használatára vagy további terjesztésére jogosult előfizetőnek az Internetről jelenleg a MARC adatok egy tömbben való letöltésére van lehetősége. A Blaise online szolgáltatás Web-szolgáltatásként is hozzáférhető (Blaise Web), és egyre többen választják a hozzáférésnek ezt a módját. Azt tervezik, hogy a BL új Corporate Bibliografic Programjának jövő évi bevezetésekor a könyvtárak számára a Z39.50-es protokollon keresztül teszik hozzáférhetővé a BNB rekordokat. Minden szolgáltatásban közös azonban, hogy az Interneten előfizetés szükséges a használatukhoz; ebben a tekintetben számos ingyenes szolgáltatás mellett szerepelnek (beleértve a British Library által kínált ingyenes szolgáltatásokat is, vö. 4.2.)

4. Árkalkuláció – közfeladat kontra gazdasági életképesség

4.1 Az árkalkulációt illetően a British Library egy olyan gazdasági modell keretében járul hozzá a nemzeti bibliográfiához, amely legalábbis részben a kereskedelmi tevékenységre épít. Ez Nagy-Britanniában azt jelenti, hogy a nemzeti bibliográfiának különböző megjelenési formáiban teljes mértékben fedeznie kell előállításának, fejlesztésének és marketingjének költségeit, sőt, nyereséget kell felmutatnia. Nem kell ugyanakkor fedeznie a feldolgozás költségeit, kivéve a CIP programot, amelyet az utóbbi hét évben nem támogatnak.
4.2 A nyereség termelésének követelménye meghatározza az árkalkulációs és a terjesztési politikát, és látszólagos ellentmondásokhoz vezet – közelebbről, hogy a BL, csakúgy, mint a világ számos más könyvtárának nyilvános katalógusát, az OPAC-ot ingyenesen teszi hozzáférhetővé az Interneten. Az OPAC hozzáférést biztosít a könyvtár katalógusához – de a BNB adatbázishoz nem. Ezen kívül valószínű, hogy az OPAC-ot úgy fejlesztik, hogy az legyen a könyvtár állományához való hozzáférés legfőbb eszköze, és ennek érdekében további fizető szolgáltatásokat kapcsolnak hozzá. A BL jelenleg még tudja kezelni az ingyenes és a fizető szolgáltatások közötti feszültséget, és az a célja, hogy az ingyenes hozzáférés pontosan meghatározott szintjét biztosítsa, amelyről azután a használó szükség esetén könnyen továbbléphet a könyvtár és/vagy partnerei által biztosított fizető szolgáltatásokhoz.

5. Az érdekeltek

5.1 Utaltam már rá, hogy a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásoknak alapelve, hogy a használóira figyeljen, és az ő igényeiknek megfeleljen. Országról országra változhat, hogy kik is ezek, ők tulajdonképpen egy vállalkozás részesei, és egyben a szolgáltatások felhasználói (használón a jelenlegi és a jövőbeni használókat értem).
5.2 Természetesen sok országban maga a nemzeti könyvtár a legfőbb „vállalkozó", ha a nemzeti kiadványtermés nyilvántartásáról és terjesztéséről van szó. Ez általában az egyik elsődleges funkciója. A nemzeti könyvtáron kívül vannak még nemzeti vagy kvázi nemzeti könyvtárak (Nagy-Britanniá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban például öt másik kötelespéldány jogú nagykönyvtár van), amelyek szintén részt vehetnek a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások előállításában és használatában. Azután vannak jelentős használók/vásárlók – főként a közművelődési és a felsőoktatási könyvtárak, melyek gyarapításhoz (általában a nyomtatott változatot), feldolgozáshoz (MARC rekordok online letöltése hálózatról vagy CD-ROM-ról), továbbá tájékoztatási vagy bibliográfiai segédeszközként használják a nemzeti bibliográfiát. Ezeknek a felhasználóknak igen lényeges a részesedése a nemzeti bibliográfiából. Nagy-Britanniában, különösen a könyvtári közösségben igen erős a tulajdonosi érzés a nemzeti bibliográfiával kapcsolatban. Ez összességében pozitív jelenség, de megnehezíti a változtatásokat.

6. Konzultáció-sorozat a Brit Nemzeti Bibliográfiáról

6.1 A BL éppen azért, mert érezte, hogy szüksége van a nemzeti bibliográfia megújítására, nagyszabású felmérést és konzultáció-sorozatot kezdett 1997/98-ban. A konzultáció igénye abból fakadt, hogy a BNB nem teljesítette teljes mértékben a tőle elvárt feladatokat. Ebben részben az az aggodalom testesült meg, hogy az egyre jelentősebb új adathozdozókkal nem foglalkozik kielégítően (ha egyáltalán foglalkozik velük), és hogy a BNB-ből való kizárásuk nincs összhangban a nemzeti bibliográfia céljaival. A változást megalapozó elvek végleges kifejtését segítendő, a következő szabályokat fogalmazták meg:

- a BNB vegye számba a nemzeti kiadványtermést;
- ezzel egyidejűleg minősítsék a BNB-be felveendő dokumentumok körét;
- a BNB tartalma nem függhet a BL gyarapítási vagy feldolgozási politikájától;
- megfelelő esetekben az adatok importálására van szükség, hogy olyan anyag is bekerülhessen a bibliográfiába, amely nem felel meg a BL gyűjtőköri szabályzatának;
- ezzel párhuzamosan bizonyos, a BL-ben feldolgozott és a nemzeti bibliográfiába automatikusan bekerülő adatok esetleg nem szükségesek, és ki kell emelni őket.

6.2 Ha ezeket a szabályokat be akarják tartani, a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások új megközelítésére van szükség: hatékonyabb együttműködésre és szorosabb kapcsolatra, elsősorban a kiadókkal. Nyilvánvaló volt, hogy az előrelépés érdekében a BNB-ben érdekelteket és a használókat egyaránt be kell vonni a közös gondolkodásba.

6.3 A használókkal először a nemzeti bibliográfia jövőjéről szervezett szemináriumon találkoztunk. A szeminárium eredményeként megfogalmazódott néhány javaslat, amelyekben a BNB fejlesztésére vonatkozó elképzelések öltöttek testet annak megfelelően, hogyan látják a résztvevők a nemzeti bibliográfia célját és a British Library szerepét. Ezek a javaslatok kerültek bele a *The future of the national bibliography: a consultation paper from the British Library* c. dokumentumba, amelyet az országon belül és kívül széles körben véleményeztettek a könyvtári és információs közösséggel. A hat javaslat a következő:

1. javaslat

A nemzeti bibliográfiák ügye jelentős ügy; a nemzeti bibliográfia egy ország kiadványtermésének elsődleges nyilvántartása.

2. javaslat

A British Library központi szerepet kell, hogy vállaljon a Brit Nemzeti Bibliográfia összeállításában és kiadásában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. javaslat
A British Library tekintse ezt a szerepet elsődleges felelősségének.
4. javaslat
Kívánatos, hogy a Brit Nemzeti Bibliográfia továbbra is hozzáférhető legyen nyomtatott formában.
5. javaslat
Egy osztott nemzeti bibliográfia révén szélesíteni kell a Brit Nemzeti Bibliográfiához tartozó dokumentumok körét, a bibliográfia gyűjtőkörét; ezt a British Library és más országos szervezetek közötti együttműködés fokozásával kell megoldani.
6. javaslat
A Brit Nemzeti Bibliográfia javítható lenne az „alap rekordot" kiegészítő további bibliográfiai adatok felvételével.

6.4 A konzultációs anyagra érkezett válaszok összességükben támogatták a fenti javaslatokat.

6.4.1 javaslat *'A nemzeti bibliográfiák ügye jelentős ügy; a nemzeti bibliográfia egy ország kiadványtermésének elsődleges nyilvántartása'*

Talán ez volt a legkevésbé vitatott javaslat. Majdnem mindenki osztotta ezt a felfogást. Különösen a felsőoktatási könyvtárak erősítették meg ennek az elgondolásnak intellektuális érvényességét, bár néhányan megjegyezték, hogy a világhálón megjelenő elektronikus kiadványok nehezen férnek bele ebbe a körbe.

6. 4. 2 javaslat *'A British Library központi szerepet kell, hogy vállaljon a Brit Nemzeti Bibliográfia összeállításában és kiadásában'*

Szinte teljes volt az egyetértés a könyvtár központi szerepét illetően, de elég élesen megoszlottak a vélemények abban a tekintetben, hogy miben is álljon ez a szerep. A legfontosabb probléma a „tulajdonjog" volt. Egyesek azt vallották, hogy a nemzeti bibliográfia fejlődése csak akkor lehet koherens, ha a könyvtár megtartja tulajdonjogát, míg mások szerint a nemzeti bibliográfiának az tenne a legjobbat, ha a könyvtártól elvennék a tulajdonjogot. Ebben az összefüggésben a nemzeti bibliográfia fenntartására vonatkozó javaslatok között szerepelt egy együttműködési tanács felállítása (a legjelentősebb partnerekből és használókból).

6.4.3 javaslat *'A British Library tekintse ezt a szerepet elődleges felelősségének'*

E javaslatot illetően majdnem teljes volt az egyetértés.

6.4.4 javaslat *'Kívánatos, hogy a Brit Nemzeti Bibliográfia továbbra is hozzáférhető legyen nyomtatott formában'*

Több válaszadó ragaszkodott ahhoz, hogy a BNB, amíg csak lehetséges, jelenjen meg nyomtatott formában. Ezek a válaszok elismerték, hogy a jövő adathordozója minden bizonnyal elektronikus lesz, de hangsúlyozták, hogy a BNB nyomtatott változata a gyakorlatban nagyon alkalmas a gyarapítás és a válogatás támogatására, és e feladatok nehezebben oldhatók meg a nem nyomtatott adathordozókkal.

A válaszadók kisebb része szerint eljött az idő a nyomtatott változat megszüntetésére.

Egyesek azért aggódtak, hogy a konzultációs anyag túlértékeli a BNB nyomtatott változatát. Véleményük szerint a BNB-t egészében kell vizsgálni, nem csak nyomtatott vagy CD-ROM változatban. Ezzel összefüggésben azt is megjegyezték, hogy a rekordok felhasználása befolyásolja a BNB fejlesztésének irányát. A konzultációs anyag hangsúlyozta a nemzeti bibliográfiának a nemzeti kiadványtermés regisztrálásában betöltött szerepét (vagyis az archiválási feladatot), ugyanakkor a válaszadók a nemzeti bibliográfiának az információkeresésben és a könyvtári katalógusok számára a bibliográfiai rekordok forrásaként játszott létfontosságú szerepét helyezték előtérbe.

6.4.5 javaslat *'Egy osztott nemzeti bibliográfia révén szélesíteni kell a Brit Nemzeti Bibliográfiához tartozó dokumentumok körét, a bibliográfia lefedését; ezt a British Library és más országos szervezetek közötti együttműködés fokozásával kell megoldani.'*

Bizonyos értelemben ez volt a konzultáció-sorozat legfontosabb javaslata. Utat mutat a nemzeti bib-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

liográfia fejlesztésére, jelentős változást előlegez a múlt gyakorlatához képest. Szentesíti az együttműködés elvét, de néhány problematikus terület – a szabványok, az intellektuális tulajdonjog, a nemzeti bibliográfia túlságosan sok szériára való tagolódása – is felmerült.

Szabványok

Itt az a probléma merült fel, hogy nehéz a szabványos formát megőrizni, ha a rekordok több forrásból származnak, és ezeket kell összeszerkeszteni. A bibliográfiai szabványok tekintetében a BL által meghatározott „alapleírást" (rekordot) (vagyis AACR2 2. szintű katalogizálás, MARC formátum, Dewey és LCSH tárgyi hozzáférés) minimális követelménynek tartották a célnak megfelelő bibliográfiai rekordok esetében. Ezzel egyenértékűnek tekintették a bibliográfiai teljességre, pontosságra és az adatok általános minőségére vonatkozó szabványokat.

Intellektuális tulajdonjogok

Tekintettel arra a kereskedelmi-gazdasági környezetre, amelyben az együttműködés kialakítandó, sok válaszadó ragaszkodott ahhoz, hogy a Könyvtár a kezdet kezdetén tegye egyértelművé, hogyan kezeli a jogok kérdését az aktuálisan nem felvett anyaghoz gyűjtött adatok esetében, és ki lesz a jogok tulajdonosa és élvezője, milyen feltételek mellett. Ha különböző cégek működnek közre egy ilyen supplementum elkészítésében, akkor kinek lesz joga a felhasználói licenszek kiadásához? Ha egyes cégek ingyen, mások pedig térítés ellenében akarják adni az ilyen anyagot, akkor hogyan oldható meg ez a probléma? Együttműködéssel hogyan lehet kialakítani és véghezvinni az árpolitikát?

Elaprózottság

Míg az adatgyűjtés szakaszában érdemes lehet a nemzeti bibliográfiát megosztani, a terjesztés vagy a felhasználás oldaláról már nem elfogadható a megosztottság. A tényleges használó nem akar az egyik „a BNB részeként" megjelelölt forrástól vagy adatbázistól a másikhoz menni, hanem teljesen egységes forrást akar (természetesen, lehetőleg a világhálón keresztül).

Az az általános felfogás, hogy e fejlesztés középpontjában a jelenlegi kötelespéldány-fogadó cégek álljanak, míg további kiegészítéseket más speciális profilú cégekkel együtt szerkesztetének, amelyeknek esetleg egyedi hozzáférésük van egy bizonyos dokumentumtípushoz vagy egyedülálló módon tudják ezeket használni.

A helyi dokumentumok lefedésének hiányosságai folyamatosan felmerültek, és hangsúlyozták a regionális könyvtári rendszerek szerepét az e körbe tartozó dokumentumok felkutatásában és a kötelespéldányok megfelelő könyvtárakba történő eljuttatásában. Ezzel párhuzamosan a nem nyomtatott dokumentumokat is minél hamarabb fel kell venni a nemzeti bibliográfiába.

6.4.6 javaslat *'A Brit Nemzeti Bibliográfia javítható lenne az „alap" rekordot kiegészítő további bibliográfiai adatok felvételével.'*

Lelkesen támogatták ezt a javaslatot, de több válaszban is megfogalmazódott az aggodalom, hogy a nemzeti bibliográfiát ilyen módon „javítsuk", mielőtt a rekordok minőségével kapcsolatos meglévő problémákat megoldanánk. Javasolták, hogy a CIP rekordok maguk alkossanak egy külön szériát, hogy a BNB csak a véglegesen megjelent anyagokra korlátozza munkáját.

Megkülönböztették a nemzeti bibliográfiában kívánatos rekord-tartalmat, az egy tétel létét regisztráló rekordtól, és a gyarapításhoz szükséges formától. A szelekciót támogató további adatokat – tartalomjegyzéket, más formátumban való hozzáférés jelzését, az ismertetésekre való hivatkozást – azonban nem a frissesség rovására kell biztosítani.

6.5 A felmérés és a konzultáció-sorozat értékes információval szolgált arról is, hogyan látják a Brit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzeti Bibliográfiát a használók és a partnerek. El kell ismerni, ezek a vélekedések nem szabtak teljesen egyértelmű utat a tervezés számára. A könyvtár általános irányultságát illetően konszenzus van ugyan, de jelentős eltérések vannak atekintetben, hogyan lépjen előre a könyvtár. Világos, hogy a közmegegyezés szerint a nemzeti bibliográfia előállításában a BL nem támaszkodhat többé kizárólag a saját kötelespéldányaira, amint ezt a múltban tette, hanem a többi kötelespéldány-fogadó könyvtárral és országos központtal kell együttműködnie a szerkesztésben. Ez a munkamegosztás szükségképpen kiterjed a döntéshozatalra és a gyakorlatra is. Igen lényeges kérdés, hogy ez a munkamegosztás nem vezet-e a széles körben igen fontosnak tekintett szabványok figyelmen kívül hagyásához.

6.6 Jelentős előrelépés csak akkor remélhető, ha egy fontos kérdést, nevezetesen az osztott feldolgozásból származó bibliográfiai források tulajdonlásának kérdését megoldják. El kell dönteni, kié legyenek a szellemi jogok, kié az anyagi jogok, és milyen alapon. A fejlődés rögös útján talán ez az egyik legnehezebb kihívás a nemzeti ügynökségek és partnereik számára.

6.7 E tanulmány írása idején a Könyvtár a felmérésre érkezett válaszokat elemzi, és igyekszik a nemzeti bibliográfia további fejlődésére vonatkozó világos elveket megfogalmazni. Ezt a könyvtár valamennyi funkciójára kiterjedő *Stratégiai áttekintés* keretében teszik. Az áttekintésre azért van szükség, mert a könyvtár egyre kevesebb állami támogatást kap, és így nem képes valamennyi feladatának a jelenlegi szinten megfelelni. A BNB konzultációt ennek az átfogó vizsgálatnak a kereteibe illeszve, fel kell ismerni, hogy a könyvtár nincs abban a helyzetben hogy az eredeti elképzeléseknek megfelelően záros határidőn belül a nemzeti bibliográfia számára határozott fejlesztési irány mellett kötelezze el magát, de a BNB ügye továbbra is prioritást élvez.

7. Kötelespéldány

7.1 A British Library a BNB konzultáció-sorozatától függetlenül egy másik, kapcsolódó kérdésben is fellép a brit kormánynál: a kötelespéldány-szolgáltatás kiterjesztését biztosító új jogszabály érdekében, amely lehetővé tenné elektronikus dokumentumok beszolgáltatását. Van némi haladás, de ennek üteme elmarad a Könyvtár várakozásaitól, és – köztes megoldásként – néhány kiadóval önkéntes beszolgáltatási programokkal kísérleteznek. Igen fontos a nem könyvjellegű anyagok felvétele a nemzeti bibliográfiába, ha fenn akarja tartani minőségét; a kiterjesztett kötelespéldány-szolgáltatás biztosítaná a nem nyomtatott dokumentumok beszerzését és nemzeti bibliográfiai számbavételét, és ez valószínűleg minden önkéntes programnál teljesebb merítést eredményezne.

8. BIBLINK

Fel kell ismerni a (terjedő jobb kapcsolatok kiépítésének jelentőségét is. Nagy-Britanniában a CIP program előzetes információt ad a kiadóktól a BNB-be való felvételre leadott monográfiákról. Az elektronikus világban nem elképzelhetetlen, hogy az elektronikus dokumentumok saját bibliográfiai adataikat is tartalmazzák – és tulajdonképpen már vannak is ilyenek. Ezek után mi lesz a nemzeti bibliográfiai szolgálatok szerepe? Az egyik példát az EU alapította BIBLINK projekt adja, amely jelenleg fejleszti ki a kiadók, a nemzeti bibliográfiai szolgálatok és a használók közötti adatáramlás kivitelezhetőségét demonstráló rendszert. Ha ezt működő rendszerre kell lefordítani, a bibliográfiai adatok terjesztésének új modellje alakul majd ki. Ebben az esetben a kiadók játsszák majd a vezető szerepet a nemzeti bibliográfia számára elektronikusan biztosított alapvető metaadatok előállítása-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

val. A nemzeti bibliográfiai szolgálat pedig a kiadótól származó metaadatokat kiegészíti a sajátos bibliográfiai adatokkal (pl. -tárgyszavakkal), és – quid pro quo – a továbbfejlesztett metaadatokat az elektronikus kiadványba való beépítésre visszaszolgáltatja a kiadónak. Ily módon mind a nemzeti bibliográfiai szolgálat, mind a kiadó olyan helyzetbe kerül, hogy jobb minőségű bibliográfiai rekordokat nyújthat a felhasználóknak. A technikai problémáktól eltekintve ez a modell számos kihívást jelent a nemzeti bibliográfiai ügynökségek és a kiadók számára, akiknek meg kell állapodniuk a terjesztési jogosultságokban, az adatok tulajdonjogában, de potenciálisan igen jelentős előnyökkel jár a használók számára.

9. Következtetés

9.3 Mindent összevetve, világosnak látszik, hogy ha a nemzeti bibliográfiai szolgálat továbbra is vezető szerepet akar játszani a bibliográfiai adatok terjesztésében és cseréjében, valamint a nemzeti bibliográfia előállításában, akkor fel kell zárkóznia a használói elvárásokhoz. Ez – véleményem szerint – mind nemzeti szinten, mind nemzetközileg a szabványok szigorú betartását, végső soron pedig a nemzeti bibliográfiai szolgálatok és legfontosabb partnereik közötti kapcsolat új paradigmájának kialakítását jelenti. Ez a paradigma a partnerkapcsolaton és a közös munkán alapul, amit egy – korábban a közszolgálati szektor előjogának tekintett szolgáltatások számára kidolgozott – összetett gazdasági modell (pl. nyilvános és magán) támasztana alá.

Fordította: Orbán Éva

A PRIDE projekthez (People and Resources Identification for Distributed Environments) – 1998-ban csatlakozott Magyarország. A programot az Európai Unió finanszírozza, s hat ország vesz benne részt. A program célja olyan eszközkészlet kifejlesztése, amelynek segítségével létrehozható a használók és szolgáltatók világméretű, közös katalógusa, amely lehetővé teszi az információszolgáltatók egyszerű és gyors megtalálását. A programban részt vevő hazai intézmények: a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Neumann Kht., a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Központi Könyvtára és az IQSOFT Rt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az IFLA Bibliográfiai Szekciójának „Bibliográfiai ellenőrzés és nemzeti bibliográfia" tárgyú felmérésének eredményei

Robert P. Holley

A következő tanulmány a bibliográfiai ellenőrzésre és a nemzeti bibliográfiákra vonatkozó felmérés előzetes eredményeit ismerteti. A Bibliográfiai Szekció tagjaként, én javasoltam ezt a projektet az IFLA 1995-ös konferenciáján Isztambulban. A szekció állandó bizottsága és elnöke, *Ross Bourne* támogatásával egy kis anyagi segítséget is kaptam az IFLA-tól a felmérés kérdőívének elkészítésére és kiküldetésére. Ezúton is köszönöm az IFLA támogatását!

A kérdőív és szétküldése

A kérdőív összeállításakor a következő céljaim voltak:

- Meghatározni a nemzeti bibliográfiai intézmények bibliográfiai ellenőrzésének kiterjedését, beleértve szabványválasztásukat és a géppel olvasható rekordok létrehozását;
- Felderíteni, hogy a bibliográfiai ellenőrzésért felelős intézmény elő is állítja-e a nemzeti bibliográfiát, milyen formátumban, milyen gyakorisággal, milyen kumulációkkal;
- Rákérdezni a kötelespéldány-szolgáltatás létére és sikeres voltára az egyes országokban;
- Megállapítani, hogy a nemzeti bibliográfiai rekordok online hozzáférhetők-e;
- Meghatározni azokat az okokat, amikért a bibliográfiai intézmények nemzeti bibliográfiát készítenek;
- Kérdéseket feltenni a nemzeti bibliográfiákban az utóbbi két évben végbement változásokról és a következő két évben tervezett tartalmi és formai változásokról;

Fő hipotézisem az volt, hogy a nemzeti bibliográfiai intézmények – legalábbis a fejlett országokban – a nyomtatott és a mikro-formátumokról a külön-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

böző online és géppel olvasható formátumok irányába váltanak, ide értve az Internetes hozzáférést is. Azt is reméltem, hogy bizonyítékokat találok arra, hogy a harmadik világ országai kihasználják az új technológiák előnyeit, hogy javítsák a hozzáférés lehetőségét kiadói termésükhöz, és – talán – felgyorsítsák nemzeti bibliográfiájuk előállítását mint a beszerzés egyik eszközét. Gyakran – különösen a harmadik világ országai esetében – mire a nemzeti bibliográfia hozzáférhetővé válik, az abban szereplő kiadványokat már nem lehet megszerezni.

A felmérés eszközét a fentebbi kérdések megválaszolására szerkesztettem. Ahol lehetséges volt, a megfelelő válasz megjelölését kértem. Néhány kérdés nagyobb helyet hagyott a szöveges válasz számára, ahol egy korlátozott mennyiségnél nagyobb számú válasz volt lehetséges, illetve ahol a megjegyzések helyénvalónak bizonyultak. A tizenkét oldalas kérdőív utolsó oldala további, kiegészítő megjegyzéseknek adott helyet. Maga a kérdőív angol nyelvű volt, a kísérő levél angol és francia. Mind a kérdőívet, mind a kísérőlevelet átnézettem egy kollégával, *Ronald Powell*-lel, aki a felmérések módszertanának szakértője, továbbá a szekció állandó bizottságának kiválasztott tagjaival. Javaslataikat figyelembe vettem a végső változat elkészítésekor.

Az IFLA-tól kapott címjegyzék alapján küldtem ki a kérdőívet a Nemzeti Könyvtári Igazgatók Konferenciája tagjainak, kivéve azokat a megfigyelőket, akik nincsenek valamely nemzeti könyvtárral kapcsolatban. 1996. január 10-én 123 levelet küldtem ki azzal, hogy lehetőleg 1996. április 1-jéig küldjék vissza a kérdőíveket, melyeket elérhetővé tettem az Interneten keresztül is. Öt intézmény – kettő a második világból – élt ezzel a lehetőséggel, és válaszát e-mail, illetve fájl-transzfer útján küldte meg.

A válaszok aránya

63 országtól, illetve régiótól összesen 66 választ kaptam. (Lásd az 1. táblázatot a válaszadók teljes listájáról, gazdasági fejlettségéről, illetve kontinensek szerint rendezve.) Dánia és Svédország több választ küldött, mivel egynél több intézmény felelős a bibliográfiai számbavételért. Dupla választ kaptam a spanyol Biblioteca Nacionaltól, de csak egyet, a részletesebbet vettem figyelembe. Walest és Skóciát külön számoltam az Egyesült Királyságtól – regionális felelősségük miatt. Mongólia olyan választ küldött, hogy az Állami Közkönyvtár nem tud választ adni a kérdésekre. A felhasználható válaszok összessége így 64 lett, ami 52%-os visszaérkezési rátának felel meg.

A visszaérkezési arány a földrajzi területek szerint

Afrika	8	12,5%
Ázsia	14	21,8%
Dél-Amerika	3	4,7%
Észak-Amerika	6	9,4%
Európa	32	50,0%
Óceánia	1	1,6%

A visszaérkezési arány a gazdasági fejlettség szintje[1] *és a földrajzi hely szerint*

Gazdaságilag fejlett országok	26	40,6%
Ázsia	3	
Észak-Amerika	2	
Európa	20	
Óceánia	1	
A szovjet blokk volt tagjai	12	18,8%
Európa	12	
A harmadik világ országai	26	40,6%
Afrika	8	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ázsia	11	
Dél-Amerikai	3	
Észak-Amerika	4	

Egy olyan felmérésnél, amelynek célja volt, hogy kiegészítő információkat szerezzen a fejlődő országokról, ez a válasz-ráta meglehetősen jó, és – hitem szerint – azt mutatja, hogy ez a csoport is elkötelezett a bibliográfiai számbavétel iránt, és támogatja az IFLA tevékenységét.

Az adatok minősége

Elöljáróban el kell mondanom, hogy az adatok minősége nem felelt meg elvárásaimnak. Ez a tény határokat szabott a válaszokból ténylegesen levonható következtetéseknek. Minden válaszadónak köszönöm, hogy szakmai kötelezettségei mellett időt szánt arra, hogy megválaszolja a kérdőívet, tehát a következő megjegyzések semmiképpen nem kívánnak bírálni egyetlen olyan nemzeti bibliográfiai intézményt sem, amely válaszolt a felmérésre. Úgy hiszem, a következő elemek tették nehézzé, hogy pontos és konzisztens adatokhoz jussunk.

1. A tárgy bonyolultsága

A bibliográfiai számbavétel és nemzeti bibliográfia igen összetett téma. Én a felmérést a bibliográfiai ellenőrzés és a könyvkiadási gyakorlat számomra ismerős konvencióira alapoztam, de ez – úgy látszik – nem tükrözte a világ más részeinek gyakorlatát. Továbbá számos válasz tartalmazott olyan megjegyzéseket, amelyek több – különböző formátumú és periodicitású – nemzeti bibliográfia létére utaltak, míg az én felmérésem azt feltételezte, hogy minden egyes intézmény egy-egy – egyetlen és átfogó – nemzeti bibliográfiát ad ki.

2. Hiányzó adatok a válaszadók részéről

Azt kellett tapasztalnom, hogy a legfontosabb kérdések némelyike – mint például a bibliográfiai lefedettség vagy a kötelespéldány-szolgáltatás – révén elérhető anyag százalékos arányának meghatározása nehéz vagy éppenséggel lehetetlen volt, mert a válaszadók nem ismerték – és így nem adhatták meg – ezeket az adatokat. Az „ismeretlen százalék" volt a leggyakrabban választott felelet erre a két kérdésre.

3. Az eszköz hibái

Az eredmények elemzése után azt hiszem, hogy a felmérés túl sokat akart. Ugyanakkor – amíg a Bibliográfiai Szekció különösen a jelenleg folyó és a javasolt változások iránt érdeklődött – a kérdőívnek ez a része nem szondázott elég mélyen. Minthogy a nemzeti bibliográfia ügye komplex téma, feltehető, hogy a szükséges információkat lehetetlen az összes válaszadóval való megbeszélés nélkül összegyűjteni. Az is lehet, hogy 12 oldalával a kérdőív már túl hosszú volt.

A nemzeti bibliográfia tervezett felhasználására vonatkozó kérdésnél arra kértem a válaszadókat, hogy „rangsorolják 1-től 5-ig a következő öt okot" anélkül, hogy kifejeztem volna azt a feltevésemet, hogy a számokat csak egyszer használják.

Sajnos, most ismertem fel azt is, hogy a legjobb stratégia az lett volna, ha a felmérés az IFLA valamennyi hivatalos nyelvén elkészül. Talán az angol nyelvű kérdőív magyarázza a spanyol nyelvű országok némileg kisebb válaszarányát. Egy többnyelvű változat elkészítése azonban meghaladta volna kapacitásomat.

A felmérés eredményei

Mindazon megjegyzések ellenére, amiket eddig tettem, azt hiszem, hogy a felmérés jelentőségteljes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konklúziókat vagy legalább figyelemre méltó jelzéseket nyújt néhány területen.

1. Azon dokumentumtípusok, amelyeknek bibliográfiai számbavételét az intézmények megkísérlik biztosítani

A 64 értékelhető válaszból a következő táblázat azon intézmények számát és százalékos arányát adja meg, amelyek „igen" választ adtak az egyes dokumentumtípusokra.

Könyv	62	96,9%
Időszaki kiadvány	60	93,8%
Hivatalos kiadvány (saját kormányé)	56	87,5%
Konferencia-anyag	55	85,9%
Tankönyv	52	81,3%
Az országról szóló külföldön kiadott anyag	46	71,9%
Térkép	45	70,3%
Disszertáció	40	68,8%
Brosúra	43	67,2%
Zeneműű	42	65,6%
Hangrögzítés	35	54,7%
Cikk (periodikumból)	33	51,6%
Grafikai anyag	31	48,4%
Mikroformátum	30	46,9%
Film és video	26	40,6%
Számítógépes fájl és szoftver	20	31,3%
Nemzetközi kormányzati kiadvány	19	29,7%

Ezek az eredmények a bibliográfiai számbavételnek a hagyományos szövegformátumokra helyezett hangsúlyát mutatják. Azon intézmények száma, amelyek az országukról szóló külföldi kiadványok, illetve a periodika cikkek terén is bibliográfiai ellenőrzést biztosítanak, magasabb, mint amennyit vártam.

A kérdőív magában foglalta kiegészítő kategóriák hozzáadásának lehetőségét a fent listázottakhoz. Húsz intézmény tett így; egynél többször megemlített dokumentumtípus volt a kézirat és a Braille-kiadvány, mindkettő négy-négy említéssel.

2. A bibliográfiai számbavétel szabványai és a géppel olvasható rekordok

Az Anglo-American Cataloguing Rules (AACR) a legáltalánosabban használt leírási rendszer 33 használóval (55%) a hatvan e kérdésre válaszoló közül. Kiegészítőleg 4 más intézmény (6,7%) válaszolta, hogy az AACR2-re alapozott helyi leírási szabályt alkalmaznak. Az ISBD (International Standard Bibliographic Description) szabályainak használata áll a második helyen 4 használóval (6,7%). Az AACR2 használata nem korlátozódik az angol nyelvű közösségre[2], és széles földrajzi elterjedtséget mutat (Ázsia: 12; Afrika: 5; Dél-Amerika: 3; Észak-Amerika: 4 plusz 1 módosított; Európa: 8 plusz 3 módosított és Óceánia: 1).

A két nagy tizedes osztályozás éppen ilyen dominánsan szerepel annál a 61 intézménynél, amelyek úgy válaszoltak, hogy használnak osztályozási rendszert bibliográfiai rekordjaikban. A Dewey Tizedes Osztályozás (DTO) a leggyakrabban használt osztályozási rendszer, amelyet 30 intézmény (49,25%) alkalmaz; ez a másodlagos osztályozási rendszer két további intézménynél. Négy intézmény (6,6%) jelezte, hogy a DTO helyi változatát használja. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) következik másodikként 16 intézménynél (26,2%), beleértve egy helyi változatot is. Három intézmény (4,9%) használja a washingtoni Library of Congress osztályozását, míg négy intézmény (6,6%) jelzett helyi rendszert, illetve különböző változatokat – további részletek nélkül.

A tárgyi hozzáférés már nehezebben írható le. 52 intézményből öt (9,6%) válaszolta azt, hogy osztályozási rendszert használnak a tárgyi hozzáférés biztosítására, noha ez az utolsó kérdésre adott vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lasz megkettőzése. Némi meglepetésemre 15 intézmény (28,8%) jelezte a Library of Congress Subjects Heading (LCSH) használatát, és négy további intézmény (7,7%) mondta azt, hogy rendszerük alapja a LCSH. Kilenc intézmény (17,3%) közölte, hogy helyi tárgyszórendszert használ, további részletek megadása nélkül. Két intézmény (3,8%) használ tézauruszt; egy (1,9%) használja a Sears Subject Headings-t; és egy használ lánc-indexelést. A fennmaradók azt közölték, hogy helyi rendszert használnak, további pontosítás nélkül, illetve azt, hogy csak meghatározott szempontok – pl. biográfia, geográfia – szerint nyújtanak tárgyi hozzáférést. A nemzeti bibliográfiákra vonatkozó bármiféle jövőbeni felmérésnek vagy vizsgálatnak részletesebb információkat kellene kérnie a tárgyi hozzáférés területéről.

A 63 válaszoló intézmény közül 48 (76,2%) mondta azt, hogy géppel olvasható rekordokat állítanak elő a bibliográfiai számbavétel folyamatának részeként. A 15 (23,8%) közül, akik ezt nem teszik, 9 tervezte, hogy a következő két év során rátér. A fennmaradó hat intézmény, amelynek nincsenek tervei géppel olvasható rekordok készítésére, mind a harmadik világ országaiban található (három Afrikában és három Ázsiában). Amikor a speciális géppel olvasható formátumra kérdeztünk, heten válaszolták, hogy „MARC", további részletek vagy a változat pontosítása nélkül. Hát intézmény használja a UNIMARC, hét a USMARC és kettő a UKMARC formátumot. Érdekesség, hogy egy ország (Litvánia) intézménye azt válaszolta, hogy a Procite-t használja, egy olyan szoftvert, amit tudományos közlemények bibliográfiai hivatkozásainak előállítására terveztek.

3. A nemzeti bibliográfia

Azt a kérdést, hogy az intézmény állít-e elő nemzeti bibliográfiát, 61 intézmény igenlően, egy nemlegesen válaszolta meg. A Library of Congress azt az árnyalt választ adta, hogy technikailag nem állít elő nemzeti bibliográfiát, de bibliográfiai számbavételt biztosít a nemzeti impresszum felett. (Az USA válaszai szerepelnek a táblázatokban.) Arra a kérdésre, hogy a nemzeti bibliográfia tartalmazza-e mindazokat az anyagokat, amelyek felett az intézmény bibliográfiai számbavételt gyakorol, 42 intézmény (67,7%) válaszolt igent és 20 (32,3%) válaszolt nemet. Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk, az intézmények általában a nagyon specializált anyagokat, és az újabb formátumokat zárják ki a nemzeti bibliográfiákból. Annak megállapítása, hogy a nemzeti bibliográfiák formátuma megváltozott-e a nemzeti bibliográfiák korábbi tanulmányozása óta, a jelenlegi felmérés egyik kulcskérdése volt. A *2. táblázat* valamennyi nemzeti bibliográfiát előállító intézmény terjesztési formátumait tartalmazza.

A nyomtatott forma maradt a legkedveltebb, hiszen 56 intézmény (90,3%) kínálja a nemzeti bibliográfiát nyomtatott változatban. A következő legkedveltebb formátum a CD-ROM, 27 intézménnyel (43,5%). A fennmaradó terjesztési formák: mágnesszalag: 17 intézmény (27,4%); mágneslemez (floppy): 16 intézmény (25,8%) és mikrofilmlap: 12 intézmény (19,4%). Ámbár más formák is meg voltak adva mint választási lehetőségek, további formák hozzáadására is volt mód, csak a fent említettek szerepeltek mint ténylegesen használt megjelenési (terjesztési) formátumok. Mint a 2. táblázat mutatja, sok intézmény többféle változatban is terjeszti a nemzeti bibliográfiát. Biztatónak érzem e téren, hogy számos második és harmadik világbeli ország kihasználja az újabb számítógépes formátumok előnyeit: hét a 17 mágnesszalagos (41,2%), tizenegy a 16 mágneslemezes (68,8%) és kilenc a 27 CD-ROM-os (33,3%) válaszadó közül. A megjelenési gyakoriság és a kumulációs gyakorlat részletes elemzése túlmegy ezen előzetes elemzés terjedelmén. Megjegyezném, hogy tizenhárom (21,7%) a 60 válaszadó intézmény közül azt jelezte, hogy egyáltalán nem készít semmilyen kumulációt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötelespéldány-szolgáltatásra vonatkozó kérdésre a válaszadó 64 intézményből 59 (92,2%) válaszolta azt, hogy az országukban létező gyakorlat. A megjegyzések között néhány intézmény jelezte, hogy próbálkoznak a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség erősítésével, figyelembe véve a technológiai változásokat és az új kiadási módszereket.

A következő rész „a nemzeti rekordok mint online információforrás" témakörben tett fel kérdéseket. 43 intézmény (68,3%) tesz lehetővé valamilyen online hozzáférést, 20 (31,7%) pedig nem. A gazdaságilag fejlett országokból 22 (84,6%) nyújt online hozzáférést és 4 (15,4%) nem. A hajdani szovjet blokk országai közül 9 (75%) nyújt és 3 (25%) nem. A harmadik világ országai közül 12 (48%) igen és 13 (52%) nem. Mint a terjesztési formátumok esetében, itt is biztatónak érzem, hogy a fejlett országokon kívüli intézmények ilyen nagy számban nyújtanak online hozzáférési lehetőséget. Az online hozzáférést nyújtó 43 intézmény közül 22 (51,2%) válaszolt igent arra a kérdésre, hogy ez a hozzáférés kiterjed-e olyan, az adott országban publikált dokumentumokra, amelyek nincsenek az intézmény birtokában.

A *3. táblázat* az online rekordok hozzáférésének módjairól nyújt tájékoztatást. (Mali a hozzáférési kérdésre igent válaszolt, de nem közölt részleteket.) Különösen érdekes, hogy 29 intézmény (az erre a kérdésre választ adók 46%-a) az Interneten is biztosít hozzáférést, beleértve 3 intézményt a hajdani szovjet blokk országaiból és nyolcat a harmadik világból.

A *4. táblázat* a nemzeti bibliográfia tervezett felhasználására vonatkozó kérdésre adott válaszokat foglalja össze. Várakozásom szerint a válaszok 1-5-ig prioritási sorrendben osztályoztak volna, azonban instrukcióim nem voltak világosak, így néhány intézmény többször is felhasználta ugyanazt a prioritás számot. Ennek ellenére az eredmények meglehetősen világosak, még ezekkel a statisztikai szépséghibákkal is. A legfontosabb – minden válaszadó és minden gazdasági fejlettségi kategória szerint – az „országunkban publikált anyagok regisztrálása" volt, a teljes válaszadói kör 4,75-re értékelte. A második világ intézményei kerek 5 pontot adtak erre a válaszra. A második legfontosabb indíték az egész csoport számára, 3,51 ponttal a „bibliográfiai adatok nyújtása más intézmények számára, a nálunk publikált anyagok katalogizálásának vagy bibliográfiai ellenőrzésének segítésére". A leginkább öncélú indok a listán, hogy „-segítsen a könyvtáraknak és más intézményeknek azonosítani azokat a nálunk publikált anyagokat, amelyeket meg kívánnak vásárolni", a harmadik helyre került a teljes csoportnál (2,87), a fejlett országoknál (2,92) és a harmadik világban (3,0). A második világ esetében ez került az utolsó helyre (2,44). A „bibliográfiai adataink megosztása más intézményekkel" negyedik lett a teljes csoport (2,61), a fejlett országok (2,29) és a harmadik világ (2,55) tekintetében). Ez az indíték lényegesen fontosabb volt a második világ számára (3,5), ez azonban részben annak tudható be, hogy ez a csoport magasabb átlag számokat adott, mivel többször használta fel a magasabb pontszámokat. Végül „az IFLA által megfogalmazott bibliográfiai számbavételi célok előmozdítása" lett az utolsó, még ha ez egy IFLA felmérés volt is; 2,23 ponttal a teljes csoport, 2,17-tel a fejlett országok, 1,95-tel a harmadik világ szerint. Csak a második világ értékelte magasabbra: 3,00 ponttal, így ott negyedik helyre került. Végeredményben ezek a válaszok ismét azt erősítették meg, hogy a nemzeti bibliográfiáknak mint az egyes országok szellemi termése emlékezetének (nemzeti memóriának) van igen nagy fontossága.

A két utolsó rész – a folyamatban lévő változásokról és a jövőbeli tervekről a nemzeti bibliográfiákban – némi változás érzetét kelti. 34 intézmény (56,7%) jelezte, hogy végzett változtatásokat a nemzeti bibliográfián az elmúlt két évben, míg 26 (43,3%) nem. Ezek a változtatások túl sokfélék vol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak, a részletek pedig hiányoznak ahhoz, hogy táblázatba lehessen foglalni, de példaként megemlíthető a CD-ROM publikálás felé mozdulás és az új formák (pl. elektronikus folyóirat) bevezetése. Sok intézmény jelzett változásokat a kiterjedés, a lefedés, az elrendezés (szerkezet) és az index terén, de a részletek közlése nélkül.

A jövőre vonatkozó terveket a tartalom és a terjesztési formátumok szempontjából elemzem. 28 intézmény (az értékelhető válaszok 43,8%-a) nyilatkozott úgy, hogy tervezi a nemzeti bibliográfia tartalmának felülvizsgálatát. 20 intézmény (31,3%) tervezte, hogy mind a hagyományos, mind az új formátumok tekintetében új formátumokat von be. Két intézmény (3,1%) azt tervezte, hogy különböző formátumokat kiiktat. Oroszország nemzeti könyvtára azt nyilatkozta, hogy a nemzeti bibliográfia előállításának megszüntetését tervezi. Általában a tervek azt tartalmazzák, hogy több tételt vonjanak bibliográfiai ellenőrzés alá.

35 intézmény (az értékelhető válaszok 54,7%-a) válaszolta, hogy változtatásokat tervez a terjesztésben. Legtöbben a géppel olvasható formátumok bevezetését tervezték. Bár nem minden intézmény közölt részleteket ezekről a formátumokról, tizenöt (a változtatást tervezők 42,9%-a) CD-ROM-ban; hat (17,1%) floppyban; egy (2,9%) mágnesszalagban gondolkodott; tizenhét (48,6%) gondolt az online hozzáférés különböző formáira, köztük hét intézmény (20%) kifejezetten az Internet hozzáférést említette. Meglepő módon 3 intézmény (8,6%) a megjelentetés mikroformátummal való bővítését tervezte. Ami a törléseket illeti, két intézmény (5,7%) tervezte, hogy megszünteti a nyomtatott produktumokat, legalábbis bizonyos dokumentumtípusok esetében, míg kettő (5,7%) tervezte ez a mikroformátumok esetében. A géppel olvasható termékek irányába tervezett változtatások különösen a második világ (8 intézmény) és a harmadik világ (13 intézmény) országainál figyelemre méltók.

Következtetések

Úgy hiszem, a felmérés elemzése az alábbi következtetések levonását indokolja:

- Fennmarad a nemzeti könyvtárak megbízatása a nemzeti bibliográfiai számbavétel és a nemzeti bibliográfia tekintetében – mint ezt a felmérés válasz-rátája (52%) és a szinte egyöntetű nemzeti bibliográfia előállítási megbízatása mutatja.

- A hagyományos nyomtatott formátumok kerülnek legnagyobb eséllyel bibliográfiai ellenőrzés alá. A nem nyomtatott formátumoknak kevesebb erre a lehetőségük.

- A bibliográfiai ellenőrzés szabványai terén a bibliográfiai leírásra az AACR2, osztályozásra a DTO és ezt követően az ETO, tárgyi feltárásra az LCSH használata a legelterjedtebb. Azaz, az angol-amerikai katalogizálási tradícióknak nagy nemzetközi elfogadottsága van még a nem angol nyelvű országokban is.

- Erős többség, 76.2% készít géppel olvasható bibliográfiai rekordokat. Majdnem azonos számban (68,3%) nyújtanak online hozzáférést, beleértve azt a 29 intézményt (46,0%), amelyek rekordjai az Interneten keresztül is hozzáférhetők.

- A legtöbb intézmény (92,2%) kötelespéldány-szolgáltatás révén szerzi meg az anyagot, de néhányan megjegyezték a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség erősítésének szükségességét a technológiai változások és az új publikálási módok figyelembevételével.

- A nyomtatott marad a nemzeti bibliográfia legkedveltebb formája (56 intézmény), de a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM a második (27 intézmény). Sok intézmény fontolgatja a következő két év alatt a CD-ROM mint a nemzeti bibliográfia kiegészítő formátuma bevezetését (15 intézmény), és az online hozzáférés különböző formáinak biztosítását (17 intézmény).

- A legfontosabb indíték, amiért az intézmények nemzeti bibliográfiát állítanak elő, „az országukban publikált anyagok regisztrálása".

- A második és harmadik világ országai növekvő mértékben használják a számítástechnikát géppel olvasható bibliográfiai rekordok előállítására, a nemzeti bibliográfia géppel olvasható formában való kiadására és a bibliográfiai rekordjaik online hozzáférésének biztosítására.

Fordította: Mohor Jenő

Jegyzetek

1. A gazdasági fejlettség szintjének korrekt meghatározásához Stephan Haggard: Developing Nations and the Politics of Global Integration (Washington: Brookings Institution, 1995) című könyvének „A" Függelékét: „The Developing Countries, Regional Groupings" (141-143.p.) használtam.
2. Az angol nem hivatalos nyelv és nem is a volt gyarmati hatalom nyelve az alábbi országokban azok közül, amelyek bibliográfiai ellenőrzést gyakorló intézményei az AACR2-t használják: Brazília, Chile, Dánia, Görögország, Irán, Laosz, Mexikó, Peru, Románia, Szíria, Szlovákia, Thaiföld, Törökország.

1. táblázat
A válaszadók gazdasági fejlettség és földrész szerinti megoszlása

Gazdaságilag fejlett országok („első világ")

Izrael	Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár	Ázsia
Japán	Nemzeti Parlamenti Könyvtár	Ázsia
Katar	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Kanada	Nemzeti Könyvtár	Észak-Amerika
Egyesült Államok	Kongresszusi Könyvtár	Észak-Amerika
Dánia	Dán Könyvtári Központ	Európa
Dánia	Királyi Könyvtár	Európa
Finnország	Helsinki Egyetemi Könyvtár	Európa
Franciaország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Németország	Deutsche Bibliothek	Európa
Görögország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Izland	Nemzeti és Egyetemi Könyvtár	Európa
Olaszország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Lichtenstein	Landesbibliothek	Európa
Málta	Nemzeti Könyvtár	Európa
Hollandia	Királyi Könyvtár	Európa
Norvégia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Portugália	Nemzeti Könyvtár	Európa
Skócia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Spanyolország	Nemzeti Könyvtár	Európa

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Svédország	Arkivet för lind och bild	Európa
Svédország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Svájc	Nemzeti Könyvtár	Európa
Egyesült Királyság	British Library	Európa
Wales	Nemzeti Könyvtár	Európa
Új-Zéland	Nemzeti Könyvtár	Óceánia

A szovjet blokk volt tagjai („második világ")

Mongólia	Állami Központi Könyvtár	Ázsia
Bulgária	Nemzeti Könyvtár	Európa
Észtország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Lengyelország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Lettország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Litvánia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Macedónia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Magyarország	Országos Széchényi Könyvtár	Európa
Oroszország	Nemzeti Könyvtár	Európa
Románia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Szerbia	Nemzeti Könyvtár	Európa
Szlovákia	Szlovák Nemzeti Könyvtár	Európa
Szlovénia	Nemzeti Könyvtár	Európa

Fejlődő országok („harmadik világ")

Botswana	Nemzeti Könyvtári Szolgálat	Afrika
Burundi	Nemzeti Könyvtár	Afrika
Dél-Afrika	Állami Könyvtár	Afrika
Kenya	Nemzeti Könyvtár	Afrika
Madagaszkár	Nemzeti Könyvtár	Afrika
Malawi	Nemzeti Archívum	Afrika
Mali	Nemzeti Könyvtár	Afrika
Tanzánia	Nemzeti Bibliográfiai Intézet	Afrika
India	Központi Tájékoztató Könyvtár	Ázsia
Irán	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Korea	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Laosz	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Malaysia	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Pakisztán	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Sri Lanka	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Szingapúr	Nemzeti Könyvtári Bizottság	Ázsia
Szíria	Assadi Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Thaiföld	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Törökország	Nemzeti Könyvtár	Ázsia
Brazília	Nemzeti Könyvtár	Dél-Amerika
Chile	Nemzeti Könyvtár	Dél-Amerika
Peru	Nemzeti Könyvtár	Dél-Amerika
Haiti	Nemzeti Könyvtár	Észak-Amerika
Jamaica	Nemzeti Könyvtár	Észak-Amerika
Kuba	José Marti Nemzeti Könyvtár	Észak-Amerika
Mexikó	Nemzeti Könyvtár	Észak-Amerika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. táblázat
A nemzeti bibliográfiák formátumai

ország	nyomtatott	mikrofilm lap	mágnes-szalag	floppy	CD-ROM
Botswana	■				
Brazília	■	■	■		■
Bulgária	■			■	
Chile		■			
Dánia	■		■	■	■
Dánia	■	■			■
Dél-Afrika	■	■			■
Egyesült Államok		■	■		■
Egyesült Királyság	■	■	■		■
Észtország	■			■	
Finnország	■				■
Franciaország	■	■	■		■
Görögország	■				
Haiti	■				
Hollandia	■				■
India	■				
Irán	■				
Izland	■			■	
Izrael	■				
Jamaica	■				
Japán	■		■		■
Kanada		■	■		
Katar	■				
Kenya	■				
Korea	■				■
Kuba	■			■	
Laosz	■				
Lengyelország	■			■	■
Lettország	■		■	■	
Lichtenstein	■				
Litvánia	■			■	
Macedónia	■		■		
Madagaszkár	■				■
Magyarország	■	■		■	■
Malaysia	■				■

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ország	nyomtatott	mikrofilm-lap	mágnes-szalag	floppy	CD-ROM
Malawi					
Mali					
Málta					
Mexikó					
Németország					
Norvégia					
Olaszország					
Oroszország					?
Pakisztán					
Peru					
Portugália					
Románia					
Skócia					
Spanyolország					
Sri Lanka					
Svájc					
Svédország					
Svédország					
Szingapúr					
Szíria					
Szlovákia					
Szlovénia					
Tanzánia					
Thaiföld					
Törökország					
Új-Zéland					
Wales					

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. táblázat
Az online rekordok hozzáférhetősége

1. Terminálokról, az intézményen belül, a személyzet számára;
2. Terminálokról, az intézményen belül, a közönség számára;
3. Más intézmények számára, akikkel közvetlen (kábeles) összeköttetés van;
4. Közvetlen telefon-összeköttetésen keresztül;
5. Számítógépek telefonvonalas kapcsolatán keresztül;
6. Interneten keresztül.

ország	1	2	3	4	5	6
Brazília	■	■	■	■	■	■
Bulgária						
Chile	■	■	■			■
Dánia	■		■	■	■	■
Dánia	■	■	■	■	■	■
Dél-Afrika	■		■	■	■	
Egyesült Államok	■	■	■	■		■
Egyesült Királyság	■	■			■	■
Franciaország	■		■			■
Izland	■	■	■			
Izrael	■	■	■	■	■	■
Jamaica	■					■
Japán	■			■		
Kanada	■	■	■	■		■
Korea	■			■		■
Lengyelország	■	■				
Lichtenstein	■	■	■	■		
Litvánia	■					
Macedónia	■	■	■	■	■	
Magyarország	■	■				■
Malaysia	■	■	■	■		■
Mexikó	■	■			■	■
Németország	■			■		■
Norvégia	■	■	■	■	■	■
Olaszország	■	■				■
Peru		■				
Portugália	■	■	■	■	■	■
Románia	■	■				■
Skócia	■	■				■
Spanyolország	■	■	■			

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ország	1	2	3	4	5	6
Svájc						
Svédország						
Svédország						
Szerbia						
Szingapúr						
Szlovákia						
Szlovénia						
Thaiföld						
Törökország						
Új-Zéland						
Wales						

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. táblázat
A nemzeti bibliográfia tervezett felhasználásai (készítésének indítékai)

1. Az országunkban publikált anyagok regisztrálása;
2. Bibliográfiai adatok szolgáltatása más intézmények számára, a nálunk publikált anyagok katalogizálásnak vagy bibliográfiai ellenőrzésének segítésére;
3. Bibliográfiai adataink megosztása más intézményekkel;
4. Segíteni a könyvtáraknak és más intézményeknek azoknak a nálunk publikált anyagoknak az azonosításában, amelyeket meg kívánnak vásárolni;
5. Az IFLA által megfogalmazott bibliográfiai számbavételi célok előmozdítása.

Valamennyi intézmény	1	2	3	4	5
súlyozott szavazatok összesen	261	193	141	152	118
válaszadók száma	55	55	54	53	53
átlag (5=legfontosabb)	4,75	3,51	2,61	2,87	2,23
Fejlett országok					
súlyozott szavazatok összesen	111	84	55	70	52
válaszadók száma	24	24	24	24	24
átlag (5=legfontosabb)	4,63	3,50	2,29	2,92	2,17
Második világ					
súlyozott szavazatok összesen	55	45	35	22	27
válaszadók száma	11	11	10	9	9
átlag (5=legfontosabb)	5,00	4,09	3,50	2,44	3,00
Harmadik világ					
súlyozott szavazatok összesen	95	64	51	60	39
válaszadók száma	20	20	20	20	20
átlag (5=legfontosabb)	4,75	3,20	2,55	3,00	1,95

Megjegyzés: Mint a szöveg magyarázta, az intézmények nem minden esetben követték azt az odaértett instrukciót, hogy szavazataikat rangsorolják. A táblázat úgy tükrözi a szavazatokat, ahogy azt minden intézmény kiosztotta, akkor is, ha azonos rangsorszámok kerültek esetenként többszöri felhasználásra. A súlyozott szavazatoknál a legmagasabb prioritás válasz 5 pontot, a második 4, a harmadik 3, a negyedik 2 és az ötödik 1 pontot kapott.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mennyire szerepelnek az elektronikus dokumentumok a nemzeti bibliográfiákban?

Egy 1998 májusában és júniusában végzett felmérés eredményei

John D. Byrum
Patricia Myers-Hayer közreműködésével

Bevezetés

1998 nyarának elején kérdőíveket küldtünk a nemzetikönyvtár-igazgatók konferenciája (Conference of Directors of National Libraries, CDNL) tagjainak, hogy információkat nyerjünk arról, felvételre kerülnek-e az elektronikus dokumentumok a nemzeti bibliográfiákban. A felmérés hármas célt szolgált:

(1) hogy megállapítsuk, milyen mérvű ennek az új és növekvő fontosságú dokumentumfajtának a feltárása, és mennyiben készülnek kitüntetett figyelmet fordítani a közeljövőben az elektronikus dokumentumokra;

(2) hogy megtudjuk, milyen katalogizálási megállapodásokat – szabályzatokat, szabványokat és helyi gyakorlatot – követnek az elektronikus dokumentumokat feltáró rekordokban akkor, ha nemzeti bibliográfiai ügynökségek végzik a feldolgozásukat;

(3) hogy meghatározzuk, hogyan járnak el a nemzeti bibliográfiai ügynökségek – elsősorban a távoli hozzáférésű, mint pl. az Interneten megjelenő dokumentumok esetében, és hogy megtudjuk, milyen megoldások születtek az ilyen entitások egyedi problémáira.

A kérdőívre igen sok intézmény, összességében 55 ország válaszolt, és közölt nemzeti bibliográfiai ügynökségéről adatokat, így Albánia, Ausztrália, Ausztria, Botswana, Brazília, Chile, Csehország, Dánia [1], Dél-Afrika, az Egyesült Államok, Észtország, Finnország, Franciaország, a Fülöp-szigetek, Guatemala, Hollandia, Horvátország, Izrael, Japán, Kanada, Korea, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein, Macedónia, Madagaszkár, Malawi, Magyarország,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a Maldív-szigetek, Málta, Mexikó, Mongólia, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Örményország, Peru, Portugália, Románia, Skócia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szingapúr, Szlovákia, Szlovénia, Tanzánia, Tunézia, Új-Guinea, Új-Zéland és Wales. A részvétel ezáltal világméretűnek mondható, bár nincsenek egyenlően képviselve az egyes régiók: 2 válasz jött Észak-Amerikából, 4 Közép- és Dél-Amerikából, 18 Nyugat-Európából, 12 Kelet-Európából, 2 a Közel-Keletről, 5 Afrikából, 9 Ázsiából és az Indiai-/Csendes-óceáni országokból.

Az itt következő jelentés a felmérés eredményeinek első (és ennélfogva előzetes) feldolgozása. Egy teljesebb, elemzőbb változat most készül arra a szemináriumra, amelyet az IFLA Bibliográfiai Szekciója rendez majd Bangkokban, Thaiföldön az IFLA 1999-es konferenciáján.

A feldolgozás mértéke

Az elektronikus dokumentumok feldolgozottságának feltárása érdekében a felmérés tágan definiálta tárgyát a válaszadók számára:

Az elektronikus dokumentumok olyan számítógéppel készült és további műveletekre is alkalmas kódolt dokumentumok, amelyek alapvetően adatokból és/vagy programokból állnak. Az „adat" lehet szöveg (pl. könyvek, folyóiratok, cikkek elektronikusan publikált és elektronikusan digitalizált formában), numerikus adat, digitalizált ábrázolás. A „program" pedig lehet adatbázis-kezelő, kiadványszerkesztő, szövegszerkesztő, rendszerprogram vagy egyéb elektronikus alkalmazói stb. program.

A felmérés céljára az elektronikus dokumentumokat formátum szerint az alábbi kategóriákba soroltuk: optikai lemezen, ideértve a CD-ROM-okat és fotó-CD-ket, diszk(ett)en, továbbá mágnesszalagon tárolt elektronikus dokumentumokra, valamint távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumokra. Ezen túlmenően az interaktív multimédia is külön kategória lett, mivel többféle médiát egyesít.

E definíción belül 39-en jelezték, hogy legalább egy típust folyamatosan feldolgoznak, míg 34-en kettőt említettek, a többiek többet is feldolgoznak.

Alább *(1. számú táblázat)* azt részletezzük, hogy milyen mértékben dolgozzák fel a nemzeti bibliográfiák a különböző elektronikus dokumentumtípusokat:

1. táblázat

Az elektronikus dokumentumok típusai	A feldolgozást végző nemzeti bibliográfiai ügynökségek
Optikai lemezen	34
Diszk(ett)en	39
Mágnesszalagon	9
Távoli hozzáférésű dokumentumok	17
Interaktív multimédia	22

A dokumentumok kategóriáit tekintve arra kértük a válaszadókat, közöljék azt az időpontot, amikor elkezdték feldolgozásukat, és becsüljék meg, hogy hány ilyen tétel szerepelt nemzeti bibliográfiájuk utolsó számában. A *2. számú táblázat* a válaszokból kapott összképet tükrözi; itt a válaszok szélső értékeit nem vettük figyelembe.

Mindebből úgy tűnik, hogy az elektronikus-dokumentumokat a nemzeti bibliográfiák a kilencvenes évek közepén kezdték feldolgozni, s néhány esetben kiterjesztették gyűjtőkörüket a távoli hozzáférésűekre és interaktív multimédiára. Általában még mindig igen szerény a legutóbbi füzetben található címek száma.

Az elektronikus dokumentumokat számos megjelenési formában publikálják. A felmérés kimutatta, hogy azok a nemzeti bibliográfiák, amelyek feltárják ezeket, olyan rekordokat állítanak elő, amelyek tökéletesen tükrözik a lehetőségek teljes skáláját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. táblázat

Az elektronikus dokumentumok kategóriája	A felvétel kezdete	A tételek száma (az utolsó számban)
Optikai lemezen	1980 vége	300
Diszk(ett)en	1980 vége	100
Mágnesszalagon	az 1980-as években	100 vagy kevesebb
Távoli hozzáférésű dokumentumok	az 1990-es évek közepe	100-200
Interaktív multimédia	az 1990-es évek közepe	100-300

A válaszadókat megkértük, hogy közöljék az(oka)t a forrás(oka)t, amely(ek) segítségével beszerzik az(oka)t az elektronikus dokumentumo(ka)t, amelye(ke)t leírnak a nemzeti bibliográfiában. A válaszok vegyes beszerzési stratégiákat mutattak, beleértve a vételt (18), az ajándékot/cserét (20), de legfőképpen a kötelespéldányt (27). Ez utóbbit tekintve kiderült a válaszokból, hogy ahol már folyik az elektronikus dokumentumok feltárása, ott a kötelespéldány-szolgáltatási előírások módosítására csak nemrég került sor. Sok országban még csak tervezet készült erre nézve. Ennek következtében többen jelezték, hogy bevonják ugyan az elektronikus verziókat a kötelespéldány-szolgáltatásba, de a beszolgáltatás inkább önkéntes, mintsem jogi alapon történik, és a beszolgáltatásról egyenként tárgyalnak a kiadókkal. Olyan megállapodások is léteznek, ahol a bibliográfiai tétel elkészítése után a dokumentumot visszaküldik a kiadónak.

Azok közül, akik az elektronikus dokumentumokat már felveszik a nemzeti bibliográfiába, 28-an jelezték, hogy bővíteni kívánják azok feltárását. A bővítés adódhat abból, hogy az eddig is feldolgozott dokumentumtípusokból több tételt vesznek fel, illetve abból, hogy a többi, még fel nem tárt típust be kívánják vonni a leírásba, esetleg mindkettőből. Az e tekintetben gyakran szóba hozott típus a hazai előállítású távoli hozzáférésű dokumentumoké, továbbá több nemzeti bibliográfiai ügynökség említette meg a digitális videolemezt (DVD), mint további esélyes jelöltet. A legtöbb, további bővülést remélő válaszadó említette több hagyományos típus feltárásának a növekedését is. Számos esetben változásokra számítottak a kötelespéldány-szolgáltatás követelményei terén, amelyek megítélésük szerint meghatározzák, hogy ezen típusok jelenléte mennyire nő meg a nemzeti bibliográfiákban. A leg-

3. táblázat

Kiadványfajta	A bibliográfiai ügynökségek száma
Időszaki kiadványok (pl. folyóiratok)	27
Szövegek (pl. könyvek)	32
Adattárak és adatbázisok	27
Vitafórumok és levelezőlisták	28
Digitális többszörözések	11
Online szolgáltatások	5
Web-helyek	6
Programok (pl. szövegszerkesztők, játékok, asztali kiadványszerkesztők)	14

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

többen, akik arra számítanak, hogy az említett elektronikus dokumentumok feltárása bővülni fog, nagyon közeli időpontra – 1998 elejére vagy maximum 1999-re, 2000-re várják ezt.

Azok a nemzeti bibliográfiai ügynökségek, amelyek pillanatnyilag nem dolgozzák fel az elektronikus dokumentumokat, zömükben (14) azt tervezik, hogy a közeljövőben elkezdenek valamilyen tevékenységet ezen a területen. (Néhányan ebből a csoportból jelezték, hogy már találkoztak olyan elektronikus dokumentumokkal, amelyek nyomtatott kiadványok mellékleteként jelentek meg; az ilyen kiadványok esetében a nemzeti bibliográfiai ügynökség készíti el az elektronikus rész-dokumentum leírását a gazda-dokumentum rekordjához.) A fejlődő országok számos nemzeti bibliográfiai ügynöksége, akik még nem dolgozzák fel az elektronikus dokumentumokat, megemlítette, hogy tervezik azt. Meglepő módon akadt néhány jelentős nyugat-európai ország is, amely még csak a „tervezzük a feldolgozásuka" fázisnál tart. Sok esetben a nemzeti bibliográfiai ügynökségek bővítési szándéka közvetlenül összefügg azoknak a követelményeknek a felülvizsgálatával, amelyek eredményeképpen a kötelespéldány-szolgáltatást kiterjesztenék egy vagy több elektronikus dokumentumtípusra is.

A bibliográfiai leírásban alkalmazott elvek

Azoknak, akik egy vagy több típus leírásáról számoltak be, több kérdést is feltettünk, hogy megismerhessük azt a katalogizálási gyakorlatot és azokat elveket, amelyeket a nemzeti bibliográfiákban szereplő bibliográfiai leírások elkészítése során alkalmaznak. A legtöbben arról számoltak be, hogy saját nemzeti szabályzatukat követik, köztük 19-en jelezték, hogy munkájukban az Anglo-American Cataloguing Rules 2. kiadásának (a továbbiakban AACR2) angol szövegére támaszkodnak, némelyek annak fordítására, többen annak adaptációjára. Vannak, akik a CONSER Cataloging Manual Module 31-et használják, amely kitér a távoli hozzáférésű számítógép-fájlok leíró katalogizálására is.

Az ausztrál, dán, észt, francia, koreai, német, osztrák, perui, svájci, svéd, szingapúri, szlovák és tunéziai válaszadók arról számoltak be, hogy átdolgozták a nemzeti katalogizálási szabályzatot, hogy belefoglalhassák azokat az elektronikus dokumentumokra is kiterjedő korszerűbb előírásokat, amelyek a nemrég megjelent ISBD(ER)-ben [2] olvashatók. Csehország, Finnország, Hollandia, Magyarország, Mexikó, Norvégia, Oroszország, Örményország és Új-Zéland már hozzáfogott a nemzeti szabályzat módosításához; a legtöbb esetben ők is az ISBD(ER) előírásaira kívánnak támaszkodni. Az AACR2 átdolgozása 1998 elején vette kezdetét egy munkacsoport felállításával – az Amerikai Könyvtáregyesület Katalogizálási Bizottsága Leírási és Hozzáférési Csoportjának (ALA Committee on Cataloging: Description and Access) keretén belül –, amely ajánlásokat dolgoz ki az (ER)-jellemzők beépítésére; de mivel a szabályzat átdolgozásának folyamata nagyon munkaigényes, az elfogadott módosítások közzététele legkorábban 2000-ben vagy azt követően várható. Másutt a nemzeti bibliográfiai ügynökségek munkatársai az ISBD(ER)-t használják saját nemzeti szabályzatukkal vagy az AACR2-vel kombinálva. Néhány esetet kivéve úgy érezték a válaszadók, hogy a helyi katalogizálási szabályzat megfelelő fogódzókat nyújt az elektronikus dokumentumok bibliográfiai tételeinek elkészítéséhez.

Az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírásai lehetnek rövidebbek, hosszabbak vagy ugyanolyanok, mint a többi dokumentumé – a nemzeti bibliográfiai ügynökség által használt szabályzat és elvek függvényében. Amikor a követett gyakorlatról érdeklődtünk, senki sem jelezte, hogy ezekről a dokumentumokról rövidebb rekordok készülnének, míg 9-en arról számoltak be, hogy ezek a cím-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felvételek terjedelmesebbek a feldolgozott hordozó felveendő technikai jellemzői miatt. A többség mégis úgy érezte, nagyjából ugyanolyanok ezek a rekordok is, mint a többi kiadványéi, és megjegyezték, hogy a katalogizálás szintje is azonos, tekintet nélkül a fizikai jellemzőkre.

Az elektronikus dokumentumok megfoghatatlan természete miatt – hiszen tartalmuk nem hozzáférhető a számítógép közbeiktatása nélkül – a felmérés rákérdezett azokra a forrásokra is, amelyeket a nemzeti bibliográfiai ügynökségek munkatársai igénybe vesznek a kérdéses adatelemek leírásához. A válaszok eredménye a *4. számú táblázatban* látható: a legtöbben azt felelték, hogy a szükséges adatok megállapításához egynél több forrást is felhasználnak.

4. táblázat

A leíráshoz használt adatforrás(ok)	A válaszadók száma
A dokumentumból vett információk	33
Internetes anyagok tanulmányozása	12
Kiadói információk	22
Az alkotó által megadott Dublin Core-metaadatok	5

Mint a többi nem könyv jellegű kiadvány esetében, a nemzeti bibliográfiák használói azt várják el, hogy a formátumra is felhívják a figyelmüket, amikor elektronikus dokumentumokra vonatkozó tételekkel találkoznak. Az ilyen útbaigazításra többféle megoldás is lehetséges: a dokumentumtípus általános megnevezésében és/vagy a speciális dokumentumtípus sajátos megnevezésében, esetleg a megjegyzésben is megadható. A nemzeti bibliográfia géppel olvasható verziójában ezt az adatot egy kóddal vagy „hívójellel" lehet kifejezni az illető rekord fix mező-részében. Amikor arról érdeklődtünk, hogy a nemzeti bibliográfiában milyen technikával jelzik a használóknak, hogy elektronikus dokumentumokról van szó, a legtöbb esetben több megoldást is közöltek, amint az az *5. számú táblázatból* kiderül:

5. táblázat

A használt azonosítási módszer	A válaszadók száma
Dokumentumtípus általános megjelölésként	25
Speciális dokumentumtípus megjelölésként	24
A megjegyzésben	20
Kóddal vagy hívójellel	21

Távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok

Mivel az elektronikus dokumentumok száma nőttön nő a World Wide Weben és az Interneten, s ez az újkeletű fejlemény számos új bibliográfiai és egyéb, ezzel kapcsolatos problémát vet fel, a felmérés egy olyan kérdéscsoportot is beiktatott, amely távoli hozzáférésű dokumentumokra vonatkozott. Amint azt az *1. számú táblázat* mutatja, 17 nemzeti bibliográfiai ügynökség foglalkozik ezek leírásával, de mindössze 14-en szolgáltattak adatokat ezzel kapcsolatban. A jövőt illetően közel 20-an jelezték, hogy már eldöntötték vagy komolyan mérlegelik ennek lehetőségét.

Először azt kértük, adják meg, hogy külön felvételek készülnek-e azokról a távoli hozzáférésű dokumentumokról, amelyek hasonlóak vagy azonosak egy másik formátumban is létező dokumentummal, pl. egy nyomtatott kiadvánnyal. Szinte valamennyi nemzeti bibliográfiai ügynökség igennel válaszolt, ezáltal fejezték ki, hogy a kiadványok különböző megjelenési formáinak külön leírására voksolnak. Egyetlenegy esetben jelezték, hogy az egységes helymeghatározót (Universal Resource Loca-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tor, URL) is megadják megjegyzésként a nyomtatott változat bibliográfiai leírásában, és nem írják le külön, míg két másik esetben azt jelezték, hogy készült ugyan külön leírás, de a nyomtatott változatot kibővítették az illető URL beiktatásával, hogy azt összekapcsolják az elektronikus verzióval. [3]

A következő kérdésben azt firtattuk, hogy a katalogizálást végző munkatársak tapasztaltak-e bármilyen nehézséget valamelyik adatelem megállapítása terén a távoli hozzáférésű dokumentum leírása során. Többen igennel válaszoltak; elsősorban az alábbiakat emelték ki: (1) a leíráshoz használt fő információforrásokat; (2) a megjelenés-információt, mint a „kiadás" helye és ideje; (3) azokat a különbségeket, amelyek az adott formátum függvényében befolyásolják a kiadvány külalakját (pl. PDF, HTML); (4) a főcím azonosítását, mivel jó néhány választható cím áll rendelkezésre a távoli hozzáférésű kiadványok esetében; (5) a kiadások azonosítását, figyelembe véve a távoli hozzáférésű anyagok dinamikus természetét is; (6) a távoli hozzáférésű időszaki kiadványok számozásának hiányát, amely hiba gyakran az adatbázis természetéből fakad. A legtöbb esetben a távoli hozzáférésű dokumentumok „képlékeny" voltából fakad, hogy a katalogizáló a leírás során rengeteg nehézségbe ütközik.

Különösen az elektronikus kiadványok URL-jéről kapott információkat tekintették változónak, és ezért a bibliográfiai rekordok legmegbízhatatlanabb adatelemének. Ugyanakkor valamennyi válaszadó azt közölte, hogy ezeket az adatokat rutinszerűen leírják a távoli hozzáférésű dokumentumok esetében. (Néhány helyen, ahol a nemzeti bibliográfia géppel olvasható formában érhető el, megemlítették az „élő csatolásokat" [„hot link"], amelyek segítségével a használók közvetlenül a bibliográfiai rekordban szereplő URL-en keresztül azonnal magát a kívánt dokumentumot érhetik el.) Mivel a katalógus-karbantartás igencsak munkaigényes tevékenység, csak két válaszadó jelezte, hogy folyamatosan ellenőrzik az URL-ek megbízhatóságát; néhányan megemlítették, hogy már fejlesztés alatt áll az a program, amely ezt a munkát automatizálja. Mások arról számoltak be, hogy fel tudják frissíteni ezeket az adatelemeket, amikor ennek szükségessége felmerül vagy amikor a kiadóktól, az olvasóktól, esetleg a munkatársaktól „hibaüzenetek" révén ez tudomásukra jut.

Kutatási projektek és vizsgálatok

A felmérés végül arra is kérte a válaszadókat, jelezzék, ha munkatársaik olyan kutatási témákkal foglalkoznak, amelyek a bibliográfiai számbavétellel és az elektronikus dokumentumok elérésével kapcsolatosak, és közöljék az ezekről szóló publikációk adatait. Ez a kérdés jelentős adatmennyiséget eredményezett a témával összefüggő már lezárt vagy éppen zajló projektekről. Ezekről és a többi, a tárgyhoz kapcsolódó anyagról (amelyről a szerzőnek a felméréstől függetlenül tudomása van) részletesen beszámol majd az a záró jelentés, amelyet az 1999 augusztusában megrendezésre kerülő bangkoki IFLA-konferencián ismerhetnek majd meg, és amely már azt megelőzően olvasható lesz az IFLA-NET-en.

Addig is az alábbi URL-eken keresztül juthatnak el olyan Web-helyekre és elektronikus kiadványokhoz, amelyek a témával kapcsolatos fontos információkat tartalmaznak:

http://
lcweb.loc.gov/rr/business/beonline/beohome.html
A Kongresszusi Könyvtár Beonline-projektjéről (USA)

http://www.nla.gov.au/nla/staffpaper
Az archiválásról és a hosszú távon elérhető dokumentumokról (Ausztrália)

http://hosted.ukoln.ac.uk/biblink
Az Európai Unió BIBLINK-projektjéről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

http://
www.dbiberlin.de/projekte/einzproj/meta/meta00.htm;
http://www2.sub.unigoettingen.de/;
http://www.dfg.de/english/index.html
A metaadatokkal kapcsolatos kezdeményezésekről (Németország)

http://purl.dk/rapport/html.uk/biblink/
AZ INDOREG-projektről (Dánia)

http://www.oclc.org/oclc/man/9256cat/toc.htm
Az OCLC Intercat projektjéről (USA)

http://lcweb.loc.gov/catdir/cpso/elec_res.html
A Nemzeti Digitális Könyvtárról (National Digital Library, USA)

Fordította: Hegyközi Ilona

Jegyzetek

1. Dániából két könyvtártól is érkezett válasz: a Királyi Könyvtártól (Royal Library) és a Dán Könyvtári Központtól (Danish Library Centre) egyaránt.
2. München : K. G. Saur, 1997. (UBCIM publications; N.S. vol.17)
3. Az archiválási törekvéseket illetően az egyik válaszadó azt közölte, hogy gyakorlatuk szerint nem „gyűjtik" azokat az elektronikus dokumentumokat, amelyeknek van másik, nyomtatott változatuk.

Köszönetnyilvánítás
A szerző köszöni a fáradozását annak az 55 nemzeti könyvtárnak és bibliográfiai ügynökségnek, amelyek részt vettek és közreműködtek a felmérésben.

Hírek

Neumann-ház

Áprilisban több rendezvényen is bemutattuk szolgáltatásainkat. A Networkshop 2000 konferencián Tószegi Zsuzsanna és Magyar Katalin tartott előadást "A Neumann-ház online internet katalógusa, a WebKat.hu" címmel. Az előadás vázlata megtalálható a http://www.neumann-haz.hu/eloadas_page.html címen.
Katalógusunk segítségével már 40000 dokumentum visszakeresésére és gyors elérésére nyílik lehetőség. Könyvtáros látogatóink figyelmébe ajánljuk, hogy a találati listából egyetlen kattintással megjeleníthető a keresett dokumentum, illetve a "Részletes adatok" feliratú ikont választva a dokumentum bibliográfiai adatai jelennek meg a képernyőn.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti bibliográfiai intézetek és a könyvkereskedelem

Ross Bourne

Annak ellenére, ahogy az Internet az utóbbi években fejlődött, alighanem mindenki egyetért azzal az állítással, hogy a könyvtárak függnek a könyvkereskedelemtől. Ámbár, az Internet arra is késztet, hogy gondoljuk újra a kiadás természetét, feltételezem, hogy néhány rendkívül specializált könyvtár (amelyek valószínűleg dokumentációs vagy információs központnak nevezik magukat) kivételével a kiadó–könyvtár viszony még mindig többé-kevésbé ugyanaz, ami mindig is volt, és – úgy tűnik – az is marad. Más szavakkal: létezik egy lánc vagy egy folyamat, ami a kiadóval kezdődik, a gyártóval (előállítóval), a nagy- és a kiskereskedővel folytatódik és a könyvtárral ég véget. Sőt, az egyik szélen ott van(nak) a szerző(k), a másikon pedig a könyvtár használói. A lánc egyes elemei nincsenek szükségszerűen mindig jelen (pl. néhány kiadvány nem megy át a nagykereskedelmen vagy a kiadó lehet egyúttal előállító is), de amit fentebb körvonalaztunk, az többnyire igaz, legalábbis ami a könyvtárak nagy többségét illeti. Az, hogy ezt a folyamatot a könyvtári világon kívül is felismerik-e, más kérdés. Az alapfeltételezés az, hogy a bibliográfiai információk megoszthatók és bővíthetők a folyamat során, ám lehet, hogy sok kiadó és kereskedő a saját bibliográfiai rendszerét, a saját szükségleteit kielégítőnek tartja, amely nem kíván meg külső inputot.

Az IFLA 1995-ös isztambuli konferenciáján a Bibliográfiai Szekció ülésének résztvevői egyetértettek abban, hogy át kellene tekinteni a nemzeti bibliográfiai intézmények[1] és a könyvkereskedelem[2] viszonyát. Legyen a felmérés célja e viszonyok jobb megértése, ami egy kérdőíves felmérésre épüljön, vonjon le következtetéseket és adjon javaslatokat, amelyek a két szektor közötti viszony javítását szolgáló további projekt részei lehetnek. Jelen cikk szerzőjével állapodtak meg a felmérés elvégzésében. E feladatban két fiatal könyvtáros szakember, *S. Bagley*, és *I. Jacklin*, voltak segítségére; ők végezték el a visszaérkezett kérdőívek elemzését, a következtetések és az ajánlások viszont kizárólag a szerző sajátjai.

A Bibliográfiai Szekció állandó bizottságának tagjai konzultációs céllal kapták kézhez a kérdőívet. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

véglegesített kérdőív 24 kérdést tett fel. A kérdések öt olyan területet fedtek le, amelyeken a nemzeti bibliográfiai intézmények (a továbbiakban: NBI) és a könyvkereskedelem találkoztak: együttműködés a könyvkereskedelemmel, kötelespéldány-ügy, CIP (előzetes katalogizálás), szabványos kiadványazonosító számok (ISBN, ISSN) és a books-in-print (készülő könyvek) katalógusok. A Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (Conference of Directors of National Libraries, CDNL) címlistáját használták fel a felmérés alapjául, és a kiküldött 135 kérdőív közül 48 (35,5%) érkezett vissza. Földrajzi megoszlásuk a következő:

Afrika	10
Európa	24
Ázsia	7
Észak-Amerika	1
Ausztrália-Óceánia	0
Közép-és Dél-Amerika	6

Annak megnevezése nélkül, hogy mely NBI-k küldték vissza a kérdőívet (vagy esetleg, melyek nem kapták meg, hiszen a postai és adminisztratív anomáliákat nem lehet előre látni, a rendelkezésre álló idő szűkössége miatt, viszont nem volt lehetőség egy követőlevél kiküldésére), a szerző elégedett, mert a válaszok a különböző könyv- és könyvtár kultúrájú nemzetek kellően széles körét reprezentálják. Európából, például mind Nyugatról, mind Keletről érkeztek vissza kérdőívek, ideértve a volt szovjet tagköztársaságokat is. Bár az afrikai, északi és latin-amerikai visszaérkezések meglehetősen egyenlőtlenek, a válaszoló NBI-k szóródása mind földrajzi, mind kulturális értelemben jónak mondható.

A kérdések első csoportja a könyvkereskedelemmel való együttműködésre vonatkozott. A válaszok az alábbiakban összegezhetők[3].

- 13 kivételével valamennyi válaszoló hivatalos kapcsolatot tart fenn a könyvkereskedelem testületeivel. A 13 között két jelentős NBI is van (Franciaország, USA).

- Arra a kérdésre, hogy az NBI-k mely kiadói testületekkel tartanak fenn hivatalos kapcsolatot, a legtöbben (25) a kiadók egyesületeit jelölték meg, ezt más bibliográfiai intézmények követik (11). A kapcsolat más formái közt említették a közös testületeket[4] (10) és az egyes kiadókat (8).

- E hivatalos találkozók leggyakoribb témája (ahogy ezt meg lehetett jósolni) a kötelespéldányok ügye volt (30). Az egyéb témák között szerepeltek az olyan közös szabványok, mint a MARC (12), a copyright (10), a másolatkészítés (8) és az elektronikus kommunikáció (7).

- A kommunikáció legáltalánosabb formájának a levelezés számít (27), ezt az ad hoc találkozók követik (26). A rendszeres találkozók önmagukban egyáltalán nem általánosak (8).

- Azokra a kérdésekre, hogy a könyvkereskedelmi testületekkel való kapcsolatok javíthatók-e, illetve hogy ezek a formális kapcsolatok hasznosak lehetnek-e, a többség igenlően felelt, de kis számban negatív válaszok is érkeztek.

- A válaszolók lehetőséget kaptak annak kifejtésére, hogy véleményük szerint az NBI–könyvkereskedelem viszony hogyan fejleszthető. Mivel ez a kérdés volt a vizsgálódás lényege, a válaszok ismertetésére a beszámoló végén kerül majd sor.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A következő kérdéscsoport a kötelespéldányokkal foglalkozott. Ami kiemelkedik a kérdőív e részére adott válaszokból, az a tény, hogy számos NBI a szerzeményezésnek egynél több formájában bízik meg. Az öt feltett kérdésre adott válaszok összegzése következik.

- Míg a kötelespéldány-szolgáltatás messze a legáltalánosabb gyarapítási forma, az önkéntes beszolgáltatás is jelentős szerepet játszik. Vásárlást az összes válaszoló kb. 50%-a használ; néhányan kifejtették, hogy ezt a gyűjtemény teljessége érdekében alkalmazzák. Az ajándékot és a cserét is említették, inkább a nem európai, mintsem az európai NBI-k (10, ill. 3).

- Mind a kötelező, mind az önkéntes példányszolgáltatás legáltalánosabb forrásai az egyes kiadók. 10 esetben említik a terjesztőket és kereskedőket (ide értve a könyvtárellátókat is), míg néhány európai országban a nyomdák alkotják a kötelespéldány-szolgáltatás egyetlen vagy kiegészítő forrását.

- Mint előre látható volt, a nyomtatott anyag alkotja a kötelespéldány-szolgáltatás révén leginkább kapott dokumentumtípust, a filmek és videók 17, a hangrögzítések 24 és a kézzel fogható elektronikus anyagok 15 esetben szerepelnek. Mindez azt sugallja, hogy az NBI-k alig több mint 50%-a jut hozzá jelenleg a nem nyomtatott anyagokhoz. Néhány válaszoló – köztük az Egyesült Királyság – megjegyezte, hogy új jogi szabályozás során tervezik kiterjeszteni a kötelespéldány-szolgáltatást a nyomtatott anyagokon túlra. A mikroformátumokat figyelmetlenül kihagytuk a kérdőív listájából, de néhány válaszoló felvetette ezt is, az „egyéb" kategória alatt.

- Arra a kérdésre, hogy a válaszadó mennyire ítéli hatékonynak a saját kötelespéldány-rendjét, néhány kivétellel azt meglehetősen (70-84%: 22) vagy nagyobb (85% és felette: 19) hatékonynak találták. Másrészt 8 NBI 70% alattinak jelezte hatékonyságát, köztük 4 rossznak (39%, illetve kevesebb).

- Majdnem mindegyik NBI igényli és reklamálja a meg nem kapott példányokat.

Az előzetes katalogizálásra (CIP) három kérdés vonatkozott. A szerző meglepetésére a válaszok világosan megmutatták, hogy a CIP nem oly elterjedt, mint gondolta, amint ez az alábbiakból is látszik.

- Működő előzetes katalogizálási programja a válaszoló 48 közül mindössze 11 NBI-nek van. A hiányzók között olyan országok találhatók, amelyekről feltételezhető lenne, hogy virágzó CIP-gyakorlatuk van, pl. Dánia, Franciaország, Hollandia.[5]

- A CIP programot működtető NBK-k számára a fő információforrás maga a kiadóipar, s az NBK-k maguk állítják elő a CIP-adatokat, ámbár két NBI (köztük az Egyesült Királyság) azt jelentette, hogy e feladatra külső intézményt szerződtetett.

- Három NBI jelezte igen hatékonynak (azaz 85% felettinek) a kiadványok CIP-programmal való lefedését, további három csak eléggé (70-84%), egy nem nagyon hatékonynak (40-69%) és négy szegényesnek (39%, ill. kevesebb).

A következő kérdéskör az ISBN, ISSN rendszerekre vonatkozott.

- Huszonhat NBI maga adja ki az ISBN számokat. A könyvkereskedelem testületei adják ki 9 országban, míg hat esetben az ISBN számokat az országon kívül adják ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Huszonhat NBI ad ki ISSN számokat, míg 11 országban azokat kívülről határozzák meg.

- Mindkét számozási rendszernél előfordul, hogy más, az NBI-n kívüli könyvtári testület adja ki a számokat: 4 ilyen van az ISBN és 6 az ISSN esetében.

- Azon NBI-k egy része, amelyek nem maguk adják ki az ISBN vagy ISSN számokat, megjegyzéseket fűztek a számokat kiadó testületekkel való viszonyukhoz. Ezek összegzése később következik.

A kérdések utolsó csoportja a books-in-print katalógusokkal foglalkozott. A legjobb szándékok ellenére is, néhány kérdésből hiányzott a precizitás, s ez a válaszokban bizonyos félreérthetőséget eredményezett. Mindazonáltal a következő adatok derültek ki:

- Tizennyolc NBI válaszolt pozitívan arra a kérdésre, hogy országában elérhetők-e az éppen megjelenés alatt álló művek, és 14 válaszolt nemmel.

- Az igenlő választ adó NBI-k közül 2 (Szingapúr és Tanzánia) jelezte, hogy a books-in-print információk rögzítése feladataik része, míg a legtöbb NBI azt jelezte, hogy ezeket az információkat máshol, többnyire a nemzeti kiadói egyesülésnél (5), vagy valamely más intézménynél (7) gyűjtik.

- Az NBI-k kisebb hányada (5) tart fenn kapcsolatot az országos books-in-print tevékenységgel a bibliográfiai adatokról való gondoskodás révén.

- Az NBI-k többsége (26) lát igényt nemzeti books-in-print tevékenységére, míg 17 nem. Néhány NBI esetében azonban mostani állításuk ellentmond az első kérdésre adott válasznak.

Az összeállítók két kérdésben kérték az NBI-ket véleményük bővebb kifejtésére. A második ezek közül az NBI és az ISBN, ISSN számokat kiadó más testület kapcsolatára vonatkozott. Mint egy korábbi válaszból látható volt, ez az NBI-k egy kisebb részét érintette, és 11 válasz érkezett e kérdésre. Általános tendenciájuk szerint együttműködés alakult ki az NBI-k és más könyvtári testületek között, ám ez gyakran informális. Mégis, kevés olyan válasz érkezett, amelyből valódi tanulságokat nem lehetett levonni. Érdekes választ kaptak az Egyesült Királyságból, ahol az ISBN számokat más intézmény adja, és bár a múltban fennállt az együttműködés, a válaszadás idején már nem ez a helyzet.
Az első – és fontosabb – kérdésben arra kérte az NBI-ket, hogy mondják el gondolataikat arról, hogyan kellene az NBI–könyvkereskedelem viszonyoknak fejlődniük. Huszonhárom NBI válaszolt erre a kérdésre. Számos Európán kívüli válaszadó úgy felelt, hogy a műhelybeszélések, szemináriumok tartását a jobb viszony fejlesztése fontos eszközének tekintik; érdekes módon úgy tűnt, hogy azt a szerepet sajátjuknak tartják. Egy NBI megjegyezte, hogy előbb szükség lenne az erős nemzeti kiadói és könyvkereskedői egyesületek meglétére. Egy másik NBI, amely egy többnyelvű országban működik, arra mutatott rá, hogy a kommunikációnak egynél több nyelven kellene folynia.
Az európai válaszadók hangsúlyozták, hogy a kapcsolatok fejlődése ne csak a kötelespéldányok, hanem a szabványos kiadványazonosító számozás és a CIP ügyén is javítson. A dán NBI felidézte, hogy a múltban a kiadók ellenezték bibliográfiai adataik újrahasznosítását, és ez a gondolat feléledhet a nemzeti books-in-print tevékenységgel kapcsolatban. A nemzeti bibliográfia marketingjével és eladásával kapcsolatos gyakorlati együttműködést jegyezte meg valaki más; a norvég NBI-t pedig egy könyvterjesztő cég kérte fel szabványos könyvtári osztályozásra. Néhány NBI regionális books-in-print katalógusok lehetőségét vetette fel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vizsgálatból tehát a következő konklúzióik bontakoznak ki:

- Az NBI-k javítani és fejleszteni akarják viszonyukat a könyvkereskedelemmel. Meglepő, hogy ezek a viszonyok szinte minimálisak néhány közép- és kelet-európai országban (ahol a szerző tapasztalatai szerint a piacgazdaság elvének fejlődését nem jellemezte az együttműködésre való készség, még a könyvkereskedelmen belül sem) és a fejlődő országokban, de ilyennek látszik a helyzet néhány erősebb kiadói és könyvtári infrastruktúrájú ország esetében is. Egészében az NBI-k késznek mutatkoznak vezető szerepet játszani e téren, mintsem arra várni, hogy a könyvkereskedelem közelítsen hozzájuk.

- Lehet, hogy az ilyen viszonyok sikeresen nőnek ki az olyan létező körülményekből, mint például, ha az ISBN, ISSN számok kiadása az NBI egyik funkciója, vagy ha a kötelespéldány-ügyek miatt rendszeres NBI-könyvkereskedelem párbeszéd zajlik. Az Egyesült Királyság példája, a Book Industry Communication (BIC) azonban azt sugallja, hogy az új mechanizmusok létrehozására és eredményes működésére a másolatkészítéstől vagy a kötelespéldányokkal kapcsolatos vitatott kérdésektől függetlenül is van lehetőség.

- Az előzetes katalogizálás kevésbé elterjedt szolgáltatásnak tűnik, és inkább a nagy kiadványmennyiséget előállító országokban működik. Talán szükség lenne a CIP értékek felülvizsgálatára, pl. hogy vajon az NBI a megfelelő hely az előzetes katalogizálásra vagy, hogy a könyvtári típusú CIP-információ mennyire hasznos, ha összehasonlítjuk a más intézmények vagy maguk a kiadók által nyújtott információkkal.

- A nemzeti bibliográfiák előállítása és a books-in-print katalógusok közti viszony szélesebb körű vizsgálódást igényel; és valóban folyik is egy ilyen – behatárolt kiterjedésű – vizsgálat az Európa Tanács égisze alatt[7]. A kérdőívre adott válaszok azt mutatják, hogy egy ilyen kapcsolat létesítésének értékét még demonstrálni kellene.

Azon az alapon, hogy sok NBI már nyilvánvalóan érdekelt abban, hogy jobb kapcsolatokat létesítsen a könyvkereskedelemmel, nagy biztonsággal lehet olyan ajánlást tenni, miszerint az ilyen kapcsolatok létesítését segítő útmutatókat kellene készteni. Egy ilyen projekt azon a gyakorlaton alapulhatna, amely e jelentés megírásához vezető kérdőívekre adott válaszokból rajzolódik ki. Viszonylag gyorsan megvalósítható lenne, azonban felülvizsgálatot is igényelne – ami az IFLA-eljárások normális menete – nemcsak az IFLA-tagok részéről, hanem annyi könyvkereskedelmi testület részéről is, amennyi csak lehetséges, hogy a közreadandó útmutató már a vélemények széles körű konszenzusát élvezze. A CIP és a books-in-print területére vonatkozó további munkálatok ajánlása nem érinti a javasolt projektet, mindazonáltal igen hasznos lenne az IFLA keretein belül tovább vinni azokat, mint önálló projekt-javaslatokat.

Végezetül a szerző köszönetet szeretne mondani mindazoknak, akik válaszoltak a kérdőívre, hogy ezek végeredménye segít a két szektor közötti jobb megértés kialakításában.

Fordította: Mohor Jenő

Jegyzetek

1. Azok a testületek – rendszerint, de nem mindig – a nemzeti könyvtárakon belül, amelyek a nemzeti bibliográfia létrehozásáért felelősek.
2. A nyomtatott és nem nyomtatott művek kiadói és/vagy forgalmazói.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Az összegzések során inkább a tényleges számok, mintsem a százalékarányok szerepelnek. Ez nemcsak azért van, mert néhány kérdés több válaszra is lehetőséget adott, hanem azért is, mert vannak válasz nélkül hagyott kérdések, s így a százalékok félrevezetők lehetnek.
4. A közös testületek egy példája az Egyesült Királyság Book Industry Communication (BIC) elnevezésű testülete, amelyet a Könyvterjesztők Egyesülete, a Könyvtári Egyesület, a Kiadók Egyesülete és a British Library szponzorál, és amelyet a könyvipar különböző szektorai közötti elektronikus kommunikáció fejlődésének elősegítésére hoztak létre.
5. Érdemes megjegyzeni, hogy Hollandia – egyedül az európai válaszadók közül – teljes mértékben az önkéntes beszolgáltatásra hagyatkozik, és Németország is az önkéntességtől függ a német nyelvű osztrák és svájci anyag megszerzése tekintetében. Hollandia egy későbbi kérdésre válaszolva – legtöbb európai partnerével összehasonlítva – a lefedettséget csak viszonylag kielégítőnek (azaz 70-84% közöttinek) ítélte meg.
6. Svájcban a francia és olasz könyvek ISBN-jét a párizsi és a milánói irodák adják ki.
7. Books in Print catalogue for Baltic republics, Estonia, Latvia, Lithuania: feasibility study / IBA (International Book Agency) Schmidt-Braul & Partner. [Strasbourg]: Council of Europe, 1996 (cc/livre (96) 20).

Az IQSOFT Rt. által forgalmazott OLIB rendszert újabb használók vezették be 1999 végén. Az OLIB7 bevezetésére a Hírközlési Főfelügyelet Nemzetközi Dokumentációs Osztályán került sor. Az előzetes tervek szerint interneten, illetve intranetes hálózaton keresztül a többi telephelyen és külső felhasználók számára is elérhetővé teszi a rendszer szolgáltatásait. A Magyar Posta Rt. az év folyamán vezeti be a rendszert. A MATÁV Rt.-nél 1997 óta működik az OLIB7 amely lehetővé teszi az egységes nyomtatványhasználatot de hozzáférést biztosít a szakirodalomhoz, a könyvtári gyűjteményekhez is.

Frissített változatban használható az országos *CD-ROM lelőhelyjegyzék adatbázis*, melyet az Országos Széchényi Könyvtár Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának (KFKK NPA) munkatársai építenek. Az adatbázis elérhető a Naumann-ház Web-lapján, valamint az OSZK honlapján is (http://www.oszk.hu) a Szolgáltatások menüpont alatt.
A 130 könyvtártól beérkező adatokat folyamatosan dolgozzák fel, jelenleg 577 cím és 1154 analitika-cím található az adatbázisban. Az adatbázis egyébként tartalmazza a bejelentett magyarországi (monografikus és periodikus) CD-ROM-ok és a külföldi monografikus CD-ROM-ok lelőhelyeit. A külföldi periodikus CD-ROM-ok lelőhelye az NPA-ban (Nemzeti Periodika Adatbázis) található. Nem veszik fel viszont a könyvek vagy periodikumok mellékleteként megjelent CD-ROM-okat.
Forrás: Kónyáné Csúcs Dalma (OSZK). Katalist.Listserv. 2000. Jan. 21.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalmi keresés a nemzeti bibliográfiákban

I. C. McIlwaine – Lois May Chan

A tartalmi keresés a nemzeti bibliográfiákban sohasem lehet kielégítő, hiszen a sajátos nemzeti összefüggésrendszer és egy sor más körülmény is megnehezíti. Elvileg nem kétséges a haszna, ám a gyakorlatban a tartalmi keresés típusát a bibliográfiai számbavétel jellegének és a nemzeti követelményeknek megfelelően kell megválasztani. Meg kell találni az egyensúlyt a bibliográfia teljessége, nem utolsósorban az anyag mennyisége, a kiadvány formája, funkciója, valamint olyan helyi adottságok, mint a nemzeti nyelvek száma, és mindenekelőtt, a tartalmi keresés lehetőségének megteremtésével járó költségek között. A tartalmi hozzáférés valamilyen formája kívánatosnak tűnhet, de ennek konkrét megoldása – különösen az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UBC) szempontjából – számos problémát vet fel.

A nemzeti bibliográfiákról tartott 1977-es konferencia a tartalmi feltárásra vonatkozóan a következő ajánlásokat tette jelentésének harmadik, elsősorban a nyomtatott nemzeti bibliográfiákkal foglalkozó fejezetében:

- szükség van a fő részt kiegészítő (évente összesített) indexekre;
- a bibliográfia tartalmazza az osztályozási rendszer vázlatát (ha van ilyen),
- a kurrens füzeteket egy nemzetközileg ismert osztályozási rendszernek megfelelően szerkesszék.

A nemzetközi információs rendszerekkel foglalkozó 7. fejezet is fontos, idevágó ajánlásokat tartalmaz:

- vizsgálják meg a nemzeti bibliográfiai rekordoknak inputként történő felhasználását a nemzeti információs rendszerekben, és viszont;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- mind országos, mind nemzetközi szinten nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a könyvtárak és az információs közösség bibliográfiai eljárásai közötti kompatibilitás biztosítása érdekében.

Az azóta eltelt húsz esztendőben sok minden történt, és a konferencia ajánlásai közül igen sok egyszerűen csak a nemzeti bibliográfiák nyomtatott tételeire vonatkozott a legtágabb értelemben (bár akkoriban a kiterjesztésről, amely ma aktuális vitatéma, – nevezetesen, hogy a Weben megjelenő anyag a nemzeti kiadványtermés lényeges eleme, és mint ilyen, számbavétele elkerülhetetlen – még csak nem is álmodtunk). Az egyetemes bibliográfiai számbavétel eszméjének megfogalmazásakor, az 1970-es évek elején a „kiadványok" bizonyos jellemzőit adottnak vettünk: például azt, hogy az egyes országok szellemi outputja kezelhető mennyiségű, a kiadványok (könyvek, időszaki kiadványok, audiovizuális dokumentumok) formája, eredete és nyelve meghatározható és állandó.

Tartalom és gyűjtőkör

A tartalom és a gyűjtőkör közvetlen hatással van a kívánatosnak tűnő tartalmi hozzáférésre. Jelenleg igen vitatott, mi is egy ország (legtágabb értelemben vett) irodalmi termése. A nemzeti bibliográfiákkal foglalkozó 1977-es konferencia résztvevői szerint három, csökkenő jelentőségű dokumentumcsoport tartozik ebbe a körbe. E konferencia ajánlásai a kötelespéldányokról szóló fejezettel kezdődnek. Jelenleg számos ország kötelespéldány jogszabályát dolgozzák át és terjesztik ki, hogy sokféle, eltérő formátumú dokumentumra lehessen alkalmazni őket. Ennek mind a dokumentumok tömegét befogadó nemzeti könyvtárakra, mind az ezt feldolgozó nemzeti bibliográfiai műhelyekre nézve, messzemenő következményei vannak. Hagyományosan a monográfiák, időszaki kiadványok, hivatalos dokumentumok stb. élveznek elsőbbséget a disszertációkhoz, térképekhez, zenei vagy éppenséggel Braille dokumentumokhoz képest, amelyeknek jóval kisebb jelentőséget tulajdonítanak. Az egyes országok eltérően kezelték ezeket a dokumentumokat, és sokan – például Franciaország – azt az eljárást követik, hogy az egyszerűen feldolgozható anyagokat veszik fel a heti füzetekbe, míg a „bonyolultabbakat", ritkábban megjelenő kiadványok regisztrálják. Egyes nemzeti bibliográfiák a folyóiratok tartalmát is feldolgozzák, és ekkor is elengedhetetlenül szükséges a tartalmi megközelítés.

Manapság sokat vitatkoznak arról, hogy a fizikai formában megjelenő dokumentumokon kívül (beleértve a videókat, a különböző felvételeket stb., de még a számítógépes fájlokat is), az Interneten megjelenő anyagok is alkalmasak-e a nemzeti regisztrációra. Nemegyszer nehéz megállapítani az ilyen dokumentumok szerzőségét, és eredetük is gyakran homályban marad. Természetüknél fogva efemer dokumentumok. Ha ezeket a nemzeti bibliográfiai számbavétel részének tekintjük, akkor legegyszerűbben egy nemzetközileg elfogadott tartalmi keresőrendszeren át biztosítható az elérésük.

A nemzeti bibliográfiák készítőinek meg kell küzdeniük az elektronikus környezetben, különösen az Interneten és a világhálón megjelenő dokumentumok jellegéből és formájából fakadó számos problémával. Ezek közé tartoznak a következők:

1) *Mennyiség*: egyszerűen mellbevágó a megjelenő információ mennyisége.

2) *Illékonyság*: a kizárólag digitális formában létező elektronikus információ illékony és rendkívül nehéz megtalálni.

3) *Forma-meghatározás*: Az elektronikus környezetben elégtelen a nyomtatott környezetben létező dokumentumtipológia (könyv, kézirat, időszaki kiadvány, hangfelvétel stb.). Sokkal több forma létezik, és némelyiket képtelenség pontosan definiálni.

4) *Az egység meghatározása:* A digitális információ nagy része nem körülhatárolható „csomagban" ér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezik. De ha körülhatárolható is, nem zárt. Hiperlinkek ágaznak el az információ elkülöníthető egységeiből. Mi lesz ezek után egy „tétel"? Ma is érvényes egysége ez egy bibliográfiának?

5) *A származási hely megállapítása*: Az Internet és a világháló globalitását figyelembe véve, hogyan állapítható meg biztosan, hogy egy bizonyos információ egy adott országból származik? Egy Dél-Afrikában tartózkodó kanadai Web-lapja a kanadai vagy a dél-afrikai nemzeti bibliográfia része-e? Az eredet gyakran meg sem állapítható.

6) *A nyelv meghatározása:* A kulturális értelemben meghatározott nyelveken kívül, vannak másféle nyelvek is, pl. gépi nyelv, a tudományágak, szakmák sajátos nyelve, amelyeket az ott működők használnak.

Ebben az összefüggésrendszerben, különösen a nemzeti bibliográfiákban, javítani kell a tartalmi feltárást és hozzáférést, azaz az osztályozást és az indexelést, sőt, talán mindenestől újra kell értékelni, ha az elektronikus információt, közte a világhálón hozzáférhető dokumentumokat fel akarjuk venni a nemzeti bibliográfiákba.

Jelenleg a hálón a tartalmi keresésre irányuló erőfeszítéseket nagyjából a

- kulcsszavas keresés,
- a keresőgépek átfogó osztályozási rendszerei, illetve
- a források leírásának alapelemeit meghatározó tartalmi adatokhoz használt mezőkből álló metaadatok képviselik.

A nemzeti bibliográfia formátuma

A nemzeti bibliográfia megjelenési formája is olyan tényező, amelyről nem szabad megfeledkeznünk. Ez hagyományosan a nyomtatott forma, de ma már egyes nemzeti bibliográfiák – pl. a malajziai – csak géppel olvasható formában látnak napvilágot. Ez is kihat a tartalmi megközelítésre, hiszen az ilyen formában közreadott bibliográfiában könnyűszerrel megoldható a címszavas keresés. (Az ilyen hozzáférés hasznosságával a későbbiekben foglalkozunk.) A kizárólag géppel olvasható formátumú kiadás sokak számára gondot okoz. Nem minden ország rendelkezik az ilyen formátum olvasásához szükséges berendezésekkel, és nem feltétlenül ez a számbavétel leghasználhatóbb módja, bár könnyen lehet, hogy a legtakarékosabb.

A nemzeti bilbiográfia funkciója

A formátum kihatással van arra is, hogy mire lehet a nemzeti bibliográfiát használni. Ha a gyarapítási döntések előkészítésére, vagy arra használják, hogy átböngésszék, mi jelent meg egy adott témában, akkor sokkal könnyebben kezelhető a papír változat. Az efféle céloknak jobban megfelel, ha tematikus elrendezésű. Ha katalogizálási forrásként szolgál, akkor számos előnye van az egyes katalógusokba letölthető, géppel olvasható formátumnak, de az olyan rekordnak is, amely az ország legelterjedtebb tartalmi feltáró rendszerének megfelelő hozzáférés bizonyos elemeivel rendelkezik.

A tartalmi hozzáférés típusai

A tartalmi hozzáférés két különböző megközelítés révén biztosítható: tisztán verbálisan vagy szisztematikusan (általában egy széles körben használt osztályozási rendszerrel). E két megközelítés nem zárja ki egymást, és ideális esetben mindkettőt biztosítják. Az 1977-es konferencia 5. ajánlása szerint a nemzeti bibliográfiai ügynökségnek fontolóra kell vennie egy nemzetközileg használt osztályozási rendszer alkalmazását az általa előállított rekordokhoz, és az ennek[1] használatát bevezető tanfolyamok szervezéséről is gondoskodnia kell. *Anderson* javaslata szerint a nemzeti követelményeket, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

különböző funkciókat és használói igényeket is figyelembe kell venni a tartalmi feltárás megtervezése során. Helyesen állapítja meg, hogy minden tárgyi megközelítés egyik legnagyobb nehézsége, hogy a tudás nem statikus, és megvilágítja az egyetemesen elfogadható tartalmi feltárás problémáit. Az 1977-es konferencia valamennyi résztvevője megegyezett abban, hogy szükség van a tartalmi megközelítésre, és abban is, hogy lehetetlen egyetemesen elfogadható rendszert találni. Ez a harmadik ajánlás – meglehetősen laza – fogalmazása mögött meghúzódó gondolat.

„A nemzeti bibliográfia kurrens füzeteit szerkesszék egy nemzetközileg elfogadott osztályozási rendszer szakrendjének megfelelően, míg a kumulációk elrendezési módját a nemzeti bibliográfiai ügynökségek szabadon határozhatják meg." [2]

E kijelentésből fakad, hogy a tartalmi hozzáférést az ország könyvtáraiban legelterjedtebb rendszer révén kell biztosítani. A tartalmi hozzáférés meghatározott formájának biztosítása, nem jelenti szükségképpen azt, hogy a nemzeti bibliográfiát ennek megfelelően rendezik, és azt sem, hogy kizárólagosan ezt a rendszert használják. Számos nemzeti bibliográfia biztosítja a tartalmi információk többirányú megközelítését. Az indiai nemzeti bibliográfiát például a Dewey-féle Tizedes Osztályozás (TO) szerint rendezik, de tartalmazza a kettőspontos osztályozás jelzeteit is. A kanadai nemzeti bibliográfiát is a TO szerint szerkesztik, de megadják a Kongresszusi Könyvtár osztályozási jelzeteit, az angol nyelvű dokumentumok esetében még a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait, a francia dokumentumokhoz pedig az Université Laval által kiadott Répertoire de vedettesmatière-t.

Nyelvi problémák

Ez utóbbi példa jól mutatja a tárgyi hozzáférés előnyeit, és annak korlátait, ha a géppel olvasható rekordokat kizárólag csak címszavakkal lehetne keresni. Ha több hivatalos nyelv van (ennek India a legjobb példája), a szabványos tárgyi megközelítés használata, legyen az egy széles körben használt osztályozási rendszer vagy egy tárgyszókészlet, a címben használt nyelvektől független hozzáférést biztosíthatja. Az online környezetben folytatott címszavas keresés lehetősége tovább növeli e megoldás értékét. Ezen túlmenően a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavaihoz hasonló rendszer használata elősegíti a tartalmi információ természetes nyelvi keresését. Az osztályozási rendszer használata pedig olyan hozzáférést nyújt, amely felülemelkedik egy természetes nyelv szótárán, és igen jól használható a szakbibliográfiák vagy tematikus irodalomjegyzékek összeállításához is.

A dokumentumok és formátumok sokfélesége, a rekordok nemzetközi cseréjének követelménye, még hangsúlyosabbá teszi valamilyen tartalmi keresőrendszer használatát, lehetőleg egy olyan rendszerét, amely nemcsak a természetes nyelvre épül, így leküzdi a nyelvi korlátokat. Az is megfontolásra érdemes, hogy többféle tartalmi keresőrendszer használata megfelelő-e. Sok nemzeti bibliográfia biztosít többféle megközelítést. A Brit Nemzeti Bibliográfia húsz éven keresztül használta a TO-t és a PRECIS-t, és ezen időszak egy részében a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait is hozzákapcsolta a tételeihez.

Az online környezetben a bibliográfia fizikai elrendezése veszít jelentőségéből, de még sok évig nem lesz elhanyagolható. Először is, számos országa van a világnak, ahol még nincs nemzeti bibliográfia, vagy nem telik a nemzeti dokumentumtermés teljesen online feldolgozására. Másodszor, a nemzeti bibliográfia jól használható a szakbibliográfiák és irodalomjegyzékek előállítására, de a különböző dokumentumtípusok pl. videók, vagy a környezetszennyezéssel foglalkozó videodokumentumok stb. jegyzékének előállítására is, és ezekben az esetekben valamiféle osztályozás használata nagyon megkönnyíti a további felhasználást.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gazdasági tényezők

A tartalmi feltárás azonban költséges, és minél több rendszert használnak, annál többe kerül. A Brit Nemzeti Bibliográfia indexének története – az áttérés a láncindexelésről a PRECIS-re, a COMPASS-ra, végül a TO táblázataiból vett rövidített tárgyszavak használatára –, jól példázza az egyszerű tartalmi hozzáférés zsugorodását. Jelenleg már olyan szűkös a tartalmi feltárás, hogy ha valaki nem ismeri a TO osztályait és alosztásait, annak teljességgel használhatatlan. A május–augusztusi kumulációban minden kommentár nélkül a következőket találhatjuk:

Kritika	111.85	Az alkalmazottak motiválása	302.35
	191		331.21
	306.01		658.30089
	410		658.314
	801.95		658.31423
	809		
	809.93355		
	839.7472		

Dokumentumtípusok

Általában a bibliográfiában a tartalmi hozzáférést a dokumentumtípus jelzése is elősegíti. A legtöbb osztályozási rendszer (a Kongresszusi Könyvtár osztályozását kivéve) rendelkezik formai segédtáblázattal, amelynek segítségével megadható, hogy egy tétel hangfelvétel, video, folyóirat stb. A Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerében a „szabadon úszó alosztások" töltenek be hasonló funkciót. Ez az információ természetesen a formai leírás megjegyzésében is szerepelhet, vagy magától értető-dő, ha a „bonyolult" dokumentumokat külön bibliográfia tartalmazza, mint pl. Franciaországban. Ha a tételek géppel olvashatóak, az ilyen információ még értékesebb, különösen ha egy szimbólummal fejezhető ki, így egy témában minden Braille vagy videodokumentum könnyen leválogatható.

Következtetések

Komoly érvek szólnak amellett, hogy a közeljövőben még papír formában jelenjenek meg a nemzeti bibliográfiák, még akkor is, ha más formátumban is kiadják ezeket. A tartalom szerinti elrendezés növeli a bibliográfia használhatóságát, mind a gyarapításban, mind a szakterületi kérések teljesítésében, de a nyelvi határokat áthágó nemzetközi információcserében is. A könyvtárhasználók rendszerint nem tudnak pontos szerzői és címadatokat megadni. A könyv címét gyakran összekeverik a róla szóló recenzió címével. A szerzők több név alatt írnak, vagy egy név több formáját használják, különösen ha a szórakoztató piacra dolgoznak. Mindenekelőtt pedig, ha a nem hagyományos – s különösen a hálón megjelenő – dokumentumok felvétele is szükséges, akkor valamilyen tartalmi rendezés bevezetése, még inkább kikerülhetetlen.
A következőket kell sürgősen mérlegre tenni:

- A nemzeti bibliográfiák tartalmát illetően válogassanak-e a rendelkezésre álló információból a mennyisége által diktált szükségből?
- A szabványok ne legyenek többé monolitikusak, hanem tegyék lehetővé többféle kompatibilis és egymásra „lefordítható" rendszer együttes alkalmazását. Értékeljük át a szabványosítás értelmét és környezetét – többé nem „egyetlen" tárgyi megközelítésre, hanem több kompatibilis rendszerre van szükség, amelyek szükség esetén integrálhatók.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Az osztályozási és az index-kifejezések legyenek felhasználó-orientáltak és intuitívek, a kereső szótárral kompatibilisek. Az osztályozás igen hatékonyan támogatja a navigációt és a visszakeresést.

- Az ellenőrzött szótár továbbra is nagy kihívás. Többé nem rendelhető ellenőrzött szótárból vett kifejezés minden információhoz. Egy lehetséges megoldás, hogy a szinonímák és a homonímák ellenőrzését egy interfész veszi át.

1977-ben tudatosan elkerülték, hogy egyetlen, a nemzeti bibliográfia szerkesztését meghatározó rendszert javasoljanak.[3] Úgy gondolták, hogy a TO a világ nagy részén elfogadott, de Európában nem. Egyébként sem tartják elég specifikusnak a szakmai kiadványok számára. Az ETO-t viszont nem használja elég szakmai szolgáltatás ahhoz, hogy reális alternatívát jelenthetne. Mindkét osztályozási rendszer jelentős fejlesztésen ment át az eltelt húsz év alatt, és a TO átvétele a Bibliothèque de Françe és az új British Library gyűjteményének rendezésére, e rendszer népszerűsége mellett szól, bár még mindig ismeretlen például Kelet-Európa számos országában. Ezen kívül azon országok (pl. Horvátország, Románia) számára, amelyek nyelvére feltehetően a Forest Press/OCLC valószínűleg nem fordítja le a rendszert, és pontosan azok az országok, amelyek a nemzeti bibliográfiát nehezen tudják fenntartani anélkül is, hogy egy ismeretlen és a nemzeti bibliográfiai közösség által nem használt osztályozást bevezetnének. Ez viszont a rekordok tematikus nemzetközi cseréje ellen hat. A TO és az ETO közötti konkordancia kidolgozása lehet az egyik megoldás, de ez túlmutat a jelen konferencia keretein, és a két rendszer képviselői között megoldandó kérdés.

A konferencia nincs könnyű helyzetben, ha egyetlen rendszert akar javasolni, ahogyan a katalogizálásra tud egyetlen szabályegyüttest adni. Az utóbbi százhúsz évben már többször elvetéltek az ISBD-hez hasonló, a tartalmi feltárásra vonatkozó szabványosítási kísérletek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell ezzel a kérdéssel foglalkozni, és nem lenne szerencsés, ha a tervezett értekezlet végén, nem születne javaslat a tárgyi megközelítés kérdésére.

Fordította: Orbán Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételének összehangolása a digitális korszakban

Regina Romano Reynolds

Bevezetés

„Összetettségükkel és változékonyságukkal bibliográfiai téren az időszaki kiadványok viszik el a pálmát," írta *Jim Vickery*, a British Library munkatársa.[1] E kijelentését akkor tette, amikor még nem jelentek meg az elektronikus időszaki kiadványok a világhálón a legkülönbözőbb formákban és formátumokban – és megállapítása még inkább igaz a burjánzó digitális források korában, a katalogizálás nemzetközivé válásának idején. E tanulmány tárgya az időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételére napjainkban ható két erő vizsgálata: az egyik a nemzetközi szabványok és leírási gyakorlatok összehangolásának igénye, a másik az elektronikus időszaki kiadványok befolyása, mely kiadványok új, gyorsan fejlődő publikálási és megjelenési szokásaikkal éppen azokat az alaptételeket feszegetik, melyekre szabványaink épülnek.

Az időszaki kiadványok katalogizálása lényegéből eredendően mindig nehéz feladat volt, hiszen a címleíró általában az egész tételt egyetlen részegység alapján írja le, ráadásul a továbbiakban megjelenő számok vonatkozásában minden megváltozhat, még a kiadvány címe is. Az elektronikus időszaki kiadványok esetében akár a visszamenőleges számok is változhatnak, mivel a már közzétett anyag is újraformázásra kerülhet a kiadó szeszélye folytán. Nem csoda, hogy a kiadványok – köztük az időszakiak – nyilvántartásba vételét elősegítendő, a könyvtárak a világon mindenütt egyre nagyobb számban választják a költségkímélő megoldásokat: az osztott katalogizálást, a rekordletöltés módszerét és a szerződéses keretek között végeztetett katalogizálást. A rekordok többszöri felhasználásának azonban – különösen nemzetközi viszonylatban – gátat szabnak a világszerte bőven fellelhető, eltérő bibliográfiai leírási szabályozások és gyakorlatok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szabványok összehangolása

Az időszaki kiadványokra vonatkozó szabványok összehangolása három fő területen történik: az ISBD(S) (International Standard Bibliographic Description for Serials – Nemzetközi bibliográfiai leírási szabvány időszaki kiadványok számára), a nemzeti vagy több nemzetet összefogó katalogizálási szabálygyűjtemények, valamint az ISSN szabályok és gyakorlati alkalmazások terén. A bibliográfiai bolygók sorában jelenleg három kulcsfontosságú szabvány áll revízió alatt: az AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules 2 – Angol -amerikai katalogizálási szabályzat 2), az ISBD(S) és az *ISDS kézikönyv* (International Serials Data System – Időszaki kiadványok nemzetközi nyilvántartási rendszere). Mivel katalogizálási tevékenységemhez az AACR szolgáltatja a hátteret, a leírási szabályok vizsgálatában ezt fogom példaként használni. Az AACR2 revíziója során többségükben ugyanazokkal a feladatokkal szembesülünk, amelyekkel más szabálygyűjtemények – mint az ISBD(S) vagy az ISSN szabályok – felülvizsgálatának is szükségszerűen számolni kell. Úgy hiszem, ahogyan a csillagok együttállásából nagy jelentőségű események eljövetelére lehet következtetni, e három szabvány egyidőben zajló átdolgozása jelentős bibliográfiai fejlemények előrejelzése lehet.

A harmonizálás mindhárom revíziós munkacsoport érdeke. Az ISBD(S) felülvizsgálatának munkálatai 1998 áprilisában kezdődtek az IFLA ISBD(S) Munkacsoportjának ülésével. A Munkacsoport megbízatása szerint a munkát „össze kell hangolni az *ISSN kézikönyv* revíziótervével, beleértve az ISO 3297 [ISSN] szabványt is, és figyelembe kell venni az ISSN hálózat kialakulóban lévő gyakorlatát az elektronikus kiadványok kezelése terén"; a feladatmeghatározás egy másik pontja pedig megkívánja „az időszakiság korszerű meghatározásának és elméletének" tekintetbe vételét. A munkacsoport jegyzőkönyve megemlíti, hogy Németországban „nagyon várják a különféle szabályzatok és szabványok összehangolását, mivel jelenleg az időszaki kiadványokat kétszer kell katalogizálni". Az AACR2 revíziója az időszaki kiadványok tekintetében 1998 októberében vette kezdetét, az AACR alapelveinek és továbbfejlesztésének szentelt konferenciát (Conference on the Principles and Future Development of AACR) követően, amikor az AACR Közös Operatív Bizottsága (Joint Steering Committee for AACR – JSC) felkérte *Jean Hironst* és a CONSER-t Cooperative Online Serials), hogy javaslatokat dolgozzon ki az „időszakiság" szabályainak felülvizsgálatához. A Bizottság rendelkezett az ISBD(S) és az ISSN szabályokkal történő összehangolásról is. Az ISSN nemzeti központok igazgatói 1998. évi szeptemberi ülésükön vitatják meg az *ISDS kézikönyv* átdolgozását. A napirenden szerepelnek az ISSN rekordok előállításakor alkalmazott „időszaki" gyakorlatok, és az elektronikus időszaki kiadványok kezelésének kérdései is. Az eljárások egységesítésének igénye már az 1997-ben rendezett ülésen is megfogalmazódott.

Az egymás mellett, párhuzamosan folyó revíziós törekvések ilyen egybeesése nem túl gyakori. Az összhang megteremtésének ritka lehetősége áll előttünk. A harmonizálás számos előnnyel járna: az időszaki kiadványok katalogizálását csak egyszer kellene elvégezni, és nem duplán, ahogy az most több országban (pl. Németországban) történik: külön rekord készül a nemzeti bibliográfia és az ISSN regisztráció számára. Az időszaki kiadványokat leíró bibliográfiai rekordok megosztása nemzetközi léptékkel is szélesebb körű és könnyebb lehetne. Bibliográfiai adatbázisok egyesítése válna lehetővé és az olasz CASA (Cooperative Archive of Serials and Articles – Időszaki kiadványok és folyóiratcikkek központi lelőhely-jegyzéke) Projekthez hasonló nemzetközi központi katalógus projektek megvalósítása megfelelőbb eredménnyel zárulhatna – lényegesen kevesebb munkával. Jobban érvényesülhetne az ISSN azonosító funkciója a könyvtári alkalma-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zásokban, hiszen a könyvtári katalógustétel mindig egyetlen ISSN-hez tartozna (jelenleg komoly problémákat okoz, hogy egy ISSN több katalógustétel releváns azonosítója lehet, vagy éppen fordítva, egyetlen katalógustétel több ISSN rekordot is magába tömöríthet). Végül pedig, az olyan országok, mint az USA, Kanada, Spanyolország és Norvégia, amelyek egyetlen feldolgozást készítenek mind az ISSN nyilvántartás, mind nemzeti bibliográfiájuk számára, nem kényszerülnének olyan választásra, hogy vajon saját katalogizálási szabályaikat vagy az *ISDS kézikönyv* előírásait szegjék meg annak érdekében, hogy mindkét célra ugyanazt a rekordot használhassák.

Az elektronikus források próbatétele

Valaha, réges-régen a bibliográfiai világ sokkal inkább fekete és fehér volt, mint manapság: léteztek monografikus művek és időszaki kiadványok; és a feldolgozók biztos szemmel felismerték az eléjük kerülő időszaki kiadványokat. A monografikus és az időszaki kiadványok között ugyan mindig is volt egy elmosódott terület (gondoljunk pl. a szabadlapos publikációkra), de nagyságrendileg elhanyagolható volt. Az elektronikus publikálás robbanásszerű térhódításával azonban új formák jelentek meg (mint a honlapok), és sok régi dokumentumforma is (mint pl. a folyóiratok) újszerű, a megszokottól eltérő módon viselkedik, olyannyira, hogy *Crystal Graham* az elektronikus időszaki kiadványokat tréfásan „drogosoknak" nevezte.[2] Amellett, hogy magukba elegyíthetnek hypertext kapcsolatokat, hang- és videofelvételeket, némelyikük például egyszerre csak egy cikket tesz közzé, és nincs tekintettel a folyóiratszámok megszerkesztésének igényére sem. Mások ugyan folyóiratszámokba rendezik közleményeiket, de előfordulhat, hogy a folyóirat címe nem szerepel az egyes számokon, és az egyes cikkeknél sem. Az egyedüli hely, ahol az elektronikus folyóirat címe (és gyakran a többi kiadási információ is) megjelenik, az a honlap lesz, amelyik bevezető oldalként szolgál a Web-csomópont (Website) egész tartalmához. Ezek leírási szempontból problémás esetek (hiszen nincsenek kurrens, illetve megelőző számok a leíráshoz), de még nagyobb problémát okoz, ha a honlap címe megváltozik, és semmilyen online információ nem marad a régi cím alatt.

Az elektronikus források okozta másik probléma az, hogy némely kivonatoló és indexelő szolgáltatás vagy éves címjegyzék nyomtatásban különálló részegységekben (könyvekben, kötetekben, számokban) jelenik meg, így időszaki kiadványként kezelendő, de amint online formát ölt, adatbázissá válik, ahol a frissítések összeillesztése nem hagy nyomot, így a részek nem különülnek el szemmel látható módon. Egyesek egy olyan trend kialakulását vélik felfedezni, melyben a tudományos folyóiratok üzleti csoportosulások vagy tudományos egyesületek égisze alatt közzétett cikkadatbázisokban olvadnak eggyé. Mivel közzétételük nem részegységekben történik, az időszaki kiadványok érvényben lévő meghatározásának nem tesznek eleget, következésképpen mind az index adatbázisok, mind a cikkadatbázisok monografikus művek lesznek – legalábbis a jelenlegi definíciók szerint –, zavarba hozva ezzel a fenntartókat és a könyvtárosokat egyaránt. Végezetül, az elektronikus korszak teljesen új típusú forrásokat is kitermelt, mint a honlapok vagy a levelezőfórumok, melyeknél már az is kérdéses, hogy egyáltalán kiadványoknak nevezhetők-e. És most elmélkedhetünk az „időszakiság" kérdésén: ebben az új környezetben vajon mit tarthatunk időszaki kiadványnak?

A szakemberek kettős feladat előtt állnak: mind a szabványok összehangolásának követelményével, mind az elektronikus időszaki kiadványok által felvetett problémák megoldásával szembe kell nézniük. A továbbiakban azokat a kérdéseket veszem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sorra, amelyekkel az időszaki szabványok harmonizálásának folyamatában találkozhatunk miközben úgy próbáljuk ezeket a szabványokat (összehangoltan!) átdolgozni, hogy azok egyúttal az elektronikus források vonatkozásában is alkalmazhatók legyenek.

Időszakiság

Jelenleg az ISBD(S), az AACR2 és az *ISDS kézikönyv* egymást követő, általában számozott részegységekként definiálja az időszaki kiadványokat. Ugyanakkor, mint az előbb láttuk, az évfolyamok és számok esetenként eltűnhetnek az online kiadványból. Vagyis, a papírhordozón megjelenő időszaki kiadványokból elektronikus monografikus művek lesznek? A számokra bontás nélkül szerkesztett elektronikus folyóiratokat monográfiákként kell katalogizálni? És ha nem, akkor hogyan kezelje őket a mi részegységekre alapozott katalogizálási szabályzatunk? Szükségünk van-e egy harmadik kiadvány-kategória meghatározására is a monografikus műveken és az időszaki kiadványokon kívül?

Jean Hirons és Crystal Graham „Az időszakiság kérdései" [3] címmel írt tanulmányának, mely az AACR alapelveinek és továbbfejlesztésének szentelt konferenciára készült, egyik fő kérdése: „Mi az időszaki kiadvány?" Hirons és Graham elutasítja egy harmadik kategória bevezetését, mivel azt nehéz lenne a jelenlegi bibliográfiai infrastruktúrába illeszteni, és valószínűleg csak még komplikáltabbá tenné a döntéshozatalt a katalogizálók, az információt keresők és a tájékoztató könyvtárosok számára. Ehelyett, Hirons és Graham bevezeti a „folytatólagos kiadvány" (Eredeti nyelven: ongoing publication – *A ford. megj.*) fogalmát a monografikus mű/időszaki kiadvány kettősségének feloldására. Az elmélet azóta többszöri finomításon ment keresztül. A legfrissebb modell, a Jean Hirons és Regina Reynolds által kifejlesztett „Módosított C modell" [4] a kiadványoknak két nagy kategóriáját különbözteti meg: befejezett és folyamatban lévő kiadványokat. A befejezett kiadványok megjelenésük pillanatában teljesek, vagy meghatározott számú részegységben válnak teljessé. Ez a kategória foglalja magába a könyveket, többkötetes műveket (akár teljesek, akár nem), a rendszertelenül vagy ritkán átdolgozásra kerülő név- és címtárakat és szöveges anyagokat, valamint elektronikus szövegeket is. A „folytatólagos" kategória egy gyűjtőfogalom, amely felöleli a hagyományos időszaki kiadványokon kívül az egyéb kiadványfajtákat is, melyek életük során bővülnek. Ez nem arra vonatkozik, hogy e kiadványok szándékuk szerint korlátlanul folytatódnának, mint inkább arra, hogy befejezésük nem határozható meg előre.

Mit is valósít meg a „folytatólagos" kiadványok gyűjtőtáborának kialakítása? Először is kitölti a hézagokat az AACR2-ben olyan kiadványtípusok hozzáillesztésével, melyekre eddig nem vonatkoztak a szabályok, mint a szabadlapos kiadványok, adatbázisok és Web-csomópontok. Továbbá, egy ilyen általános kategória együtt tartja a folyamatosan megjelenő, különféle hordozókban testet öltő dokumentumokra vonatkozó szabályokat. A „folytatólagosság" koncepciója tágabb teret ad a változtatási lehetőségeknek, mint az időszaki kiadványok szűkre szabott keretei, és (alkategóriáin keresztül) segítheti a címváltozásokat nyomon követő rekordok számának megállapítását. Lehetővé teszi az alátartozó kiadványok folytatólagos természetének együttes, közös kezelését, ugyanakkor eltérő eljárásokat is megenged ott, ahol szükség van rá a „folytatólagos" kiadványok különböző típusai számára. Végül, ez az elmélet sokak számára vonzó lehet, mivel az időszakiság ismérvét alkalmazza anélkül, hogy mindent időszaki kiadványnak nyilvánítana. E modell szerint elvárható, hogy a hagyományos időszaki kiadványok kezelése alapvetően változatlan maradjon, bár egyes leírási gyakorlatok vonatkozásában lehetnek módosítási javaslatok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A modell

Vegyük szemügyre közelebbről Hirons és Reynolds modelljét. A „folytatólagos" kategória két csoportra oszlik, melyeket kiadási sémájuk, vagy ahogyan Hirons és Graham írja, a kiadás mikéntje határoz meg. Az első alkategória elnevezése: Kiadványok egymást követő, különálló részegységekkel. Ezek a kiadványok részegységekre bontva jelennek meg, számokban vagy évfolyamokban, amik különállóak maradnak az idők során, és egymást követő címleírási forrásaik (pl. címoldalaik, borítóik stb.) is figyelemmel kísérhetők. Ide tartoznak az időszaki kiadványok és a sorozatok (...és köztük a sorozatok – *A ford. megj.)* A másik alkategória az „integrált" kiadványoké. Ezek a meglévő dokumentumba úgy ágyazzák bele az új anyagokat, hogy nem különülnek el számokban vagy részekben. Az integrált kiadványok egyetlen címleírási forrással rendelkeznek egy adott időpontban, de a forráson lévő cím változhat az idők során. E csoportba tartoznak a szabadlapos kiadványok, az adatbázisok és a Web-csomópontok. A folytatólagos kiadványok két fő kategóriájának elkülönítéséhez éppen azért választottuk alapul a kiadás formáját, mivel oly nagy hatást gyakorol az időszaki kiadványok leírására. A modell bármelyik szintjén kiegészíthető új kategóriákkal, amennyiben új kiadványtípusok megjelenése azt megkívánja.

Ha sor kerül az időszaki kiadványokra vonatkozó bibliográfiai szabványok nemzetközi szinten történő összehangolására, valamilyen egyezségre kell jutni e szabványok alkalmazási területét illetően: a hagyományos időszaki kiadványokra vonatkozzanak csupán, vagy a „folytatólagos" kiadványok szélesebb tartományára, vagy a „folytatólagos" kiadványoknak csak meghatározott típusait célozzák-e meg? Amint az előzőekben láttuk, az ACCR, az ISBD(S) és az ISSN munkacsoportok mind napirenden tartják e témát.

Egyetlen rekord határai

A rekordok közös használatának és kompatibilitásának egy másik kritikus pontja, hogy a különböző szabványoknak meg kell egyezniük abban, mi írható le egyetlen időszaki rekorddal. Az eltérő konvencióknak és a különböző címváltozási szabályoknak köszönhetően, egyetlen ISSN rekord tartalma több AACR2 rekordban kerülhet leírásra, és változó számú rekordra lehet szükség az ISBD(S) vagy más katalogizálási szabályzatoknak megfelelően. Az ISSN szabályok nem használják a főtétel fogalmát, mivel az ISSN adatbázisban minden időszaki kiadvány nyilvántartása a kulcscímmel történik, azaz a címnek egy olyan konstruált formájával, amely megegyezik a főcímmel, ha az egyedi, vagy egyedivé tehető megkülönböztető információ hozzáadásával. Sok katalogizálási szabályzat, az AACR2 is, a főtételt a testületi név, vagy akár szerzői név alatt veszi fel, legalábbis némely időszaki kiadvány tekintetében, de nem minden szabályzat írja elő ugyanannak a tételtípusnak az alkalmazását ugyanarra a kiadványfajtára. A főtétel változása új rekord készítését vonja maga után. Az ISBD(S) egyedül a leírásra vonatkozik, de meghatározza azokat a „jelentős változásokat", melyek új címleírást tesznek szükségessé (0.1.3), valamint a főcímben és a szerzőségi közlésben végbement lényegtelen változások körét is, melyek nem igényelnek új leírást (7.1.1.6 és 7.1.5.4). Az összhang megteremtésének egyik sarkalatos pontja a szabványok közötti egyetértés megteremtése atekintetben, hogy mely adatelemek (cím? szerzőségi közlés? számozás? formátum?) mely változásai (jelentős és lényegtelen változások meghatározása) kívánják meg új címleírás készítését, és melyek nem.

Egy lehetséges megoldás[5] a kulcscím alapul vétele az egyetlen rekordban feldolgozandó kiadvány határainak meghúzásához, valamint a címváltozások meghatározásához. Vagyis, a kulcscím lényeges

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megváltozása új leírás készítését vonja maga után. Ha a katalogizálási szabályzatok elfogadnák ezt a javaslatot, ez azt is jelentené, hogy akár a kulcscím is lehetne minden időszaki kiadvány főtétele, avagy, ha a testületre vagy személyre vonatkozó szerzőségi adat a főtételben megváltozik, új leírásra csak akkor lenne szükség, ha egyúttal a kulcscím is változáson megy keresztül. Ez utóbbi eset olyannyira zavarba ejtő, hogy az már elfogadhatatlan vagy kezelhetetlen lenne. A kulcscím főtételként történő alkalmazása az időszaki kiadványok terén kompromisszumokat követel és több neuralgikus kérdés eldöntését. Először is, meg kellene változtatni azokat a szabályzatokat, amelyek egyes időszaki kiadványok főtételeként a testületi nevet, illetve személynevet jelölik ki. Másodszor, az egységesített címforma szerkesztésére és használatára vonatkozó szabályokat, amilyeneket az AACR2 is használ (25.5B), össze kellene olvasztani a kulcscím konstruálására és alkalmazására vonatkozó szabályokkal. Valójában, e két konstrukció nagyon hasonló, és egyre hasonlóbbá válnak egymáshoz *Alex Bloss* egy újabb cikke szerint, mely a *Serials Librarian* folyóiratban jelent meg.[6] Bár Bloss úgy könyveli el az egységesített címet és a kulcscímet, mint „amelyek alapvető funkciója eltérő marad", úgy hiszem ez egy kicsit erős kifejezés. Tulajdonképpen, bár az egységesített címet csak akkor alkalmazzák, amikor azonos című kiadványok megkülönböztetésére van szükség, a kulcscím pedig az ISSN rendszerben előforduló bármely cím egyedi azonosítására szolgál, ahol mindkettő szerepel, mindkettő ugyanazt a funkciót tölti be. És amikor az AACR2-ben egy időszaki kiadvány a már amúgy is egyedi főcíme alatt szerepel, a kulcscím valószínűleg azonos lesz a főcímmel (vagy lehet, a feldolgozó megítélésétől függően).

Mindamellett, a kulcscímben is szükség lehet néhány változtatásra, mind megszerkesztésére vonatkozóan, mind a tekintetben, hogy mely körülmények tekintendők az új rekord és ISSN kiutalását meghatározó jelentős, és melyek lényegtelen változásoknak. Ebben nemcsak a jelenlegi gyakorlat figyelembe vételére van szükség, de meg kell vizsgálni az AACR2 revíziójához készült ajánlásokat is, például mérlegelni lehetne annak lehetőségét, hogy a kiadvány gyakoriságát jelölő szavak hozzáadása a címhez vagy éppen elhagyása lényegtelen változásnak minősüljön. A közreadó testület névformája, mikor azt generikus cím kiegészítéseként kell megadni, szintén lényeges kérdés. Az ISSN szabályok kimondják, hogy a testület nevét olyan formában és sorrendben kell leírni, ahogyan az a kiadványon szerepel – míg az AACR2 előírja a besorolási névforma használatát. Bár az ISSN szabályok felajánlják a lehetőséget a CONSER programban résztvevő könyvtárak számára, hogy a nemzeti katalogizálási gyakorlatnak megfelelő testületi névformát válasszák. Ha ezt a kivételt a CONSER programon kívülre is kiterjeszthetnénk, az amerikai könyvtárak elfogadhatóbbnak ítélnék a kulcscím alkalmazását főtétel gyanánt. Mostani felépítése szerint aggodalomra ad okot, hogy a kiadványon szereplő testületi névforma használata nem szolgáltat előre meghatározható hozzáférési pontot, és nem segíti elő a szabályos gépi betűrendezést sem.

Végül, a kulcscím alkalmazása akár főtételként, akár a címváltozások megítéléséhez, megkívánná az ISSN adatbázis kellő időben történő elérhetőségét. Az ISSN Regiszter Web-hozzáférése a tervek szerint 1998 augusztusában debütál. Szükség lenne továbbá olyan instrukciókra a katalogizálók számára, melyek segítségével ideiglenes kulcscímet szerkeszthetnének, amíg az illetékes ISSN központ meg nem állapítja a hiteles kulcscímet. A számottevő kihívások ellenére, melyeket le kell győzni ahhoz, hogy a kulcscím a rekord- határok és a címváltozások meghatározója legyen, a megvalósuló előnyök csupán ennek az egy gyakorlatnak az összeegyeztetésével is fölöttébb kifizetődők lennének, hiszen mindhárom szabvány szerint megegyező tartalmú rekordokat kapnánk eredményül. Valószínűleg ez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a harmonizálásnak messze a leglényegesebb területe, mely a rekordok megoszthatósága felé vezet, a hatékonyabb közös katalógusok irányában hat, és a könyvtárak számára szélesebb körben hasznosíthatóvá teszi az ISSN-t.

A címváltozások kezelése

Ha már minden fél megegyezett abban, hogy *„Mi az időszaki kiadvány?"* és *„Mit tekintünk címváltozásnak?"*, még ott van egy nézetem szerint még hatalmasabb kihívás: *Hogyan kezeljük a címváltozásokat?* A címváltozások kezelésekor a következő hagyományos tételszerkesztési módok közül választhatunk: az induló számon alapuló tétel szerkesztése (egyetlen leírásban közli a címváltozásokat, a legkorábbi cím marad főcímként a leírásban, a későbbi címekről megjegyzés készül); a legfrissebb részegységen alapuló tétel (egyetlen leírásban közli a címváltozásokat, a főcím mindig az aktuális címnek felel meg, megjegyzés készül az előző címekről); és az egymást követő tételek láncolata (minden címváltozáskor új leírás készül). Bár ez utóbbit írja elő az AACR2 és a többi szabályzat, az ISBD(S) és az ISSN szabályok is, a „folytatólagos" kiadványok leírásakor, mint a szabadlapos kiadványok, adatbázisok, vagy az olyan elektronikus folyóiratok, amelyek nem elkülönült számokban jelennek meg, át kell gondolnunk a címváltozások kezelésének kérdését, hiszen a régebbi cím akár teljesen el is tűnhet. Annak ellenére, hogy a nemzeti bibliográfiák számára a régi címekhez tartozó leírások megtartása kívánatos lehet, sok könyvtáros úgy gondolja, hogy olyan rekordok jelenléte nem helyénvaló a katalógusokban, amelyek már nem létező címekre vonatkoznak. E könyvtárosaink közül kerülnek ki azok, akik a legfrissebb számon alapuló leírás módszerét javasolják a szituáció kezelésére, ahogyan sok helyütt az Egyesült Államokban a szabadlapos kiadványokat katalogizálják, *Adele Hallam* szabálygyűjteménye szerint: *Cataloguing Rules for Bibliographic Description of Looseleaf Publications.* Library of Congress, 1989. (Katalogizálási szabályok a szabadlapos kiadványok bibliográfiai leírásához. Kongresszusi Könyvtár, 1989.)

Frissített vagy egymást követő tételek?

Mivel az elektronikus források vonatkozásában a frissített és az egymást követő tételek alkalmazása képezi leginkább megfontolás tárgyát, vizsgáljuk meg mindkettő előnyeit és hátrányait. Az egymást követő leírások rövidebb és egyszerűbb rekordokban öltenek testet, nem úgy mint a legfrissebb állapotot tükröző tételek, amelyek igen hosszú és komplex rekordokká nőhetnek egy hosszú életű kiadvány esetén. Az egy cím – egy rekord megközelítés, mely az egymást követő tételek szerkesztésének sajátja, támogatja a tételkapcsolatok létrehozását és az állományadatok hozzáfűzését a rekordokhoz. A különálló leírások kevesebb problémát okoznak az adatbázisok együttműködésében és a központi katalógusokban, mivel a könyvtárak állományadataikat csak a saját katalógusukban szereplő címekhez tudják hozzáilleszteni. Ugyanakkor az egymást követő tételek szerkesztése több rekordban valósul meg, amit sokan egy kiadványként fognak fel, ezért úgy érezhetik, hogy több munka hárul rájuk, ha minden címváltozáskor új rekordot kell készíteniük.

Azon felül, hogy a frissített tételek alkalmazása bonyolultabbá teszi a közös adatbázisok és a központi katalógusok építését, más hátrányai is vannak, különösen az ISSN hálózat számára. Amennyiben a katalogizálási szabályzatok és az ISBD(S) a frissített tételszerkesztést írná elő az „integrált" kiadványok (pl. nem elkülönített számokban közzétett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elektronikus folyóiratok) leírásához, az ISSN hálózat előtt, feltéve, hogy e kiadványok ISSN-nel való azonosítása mellett dönt, két lehetőség nyílna, ám mindkettő problémák forrása lenne. Ha a hálózat továbbra is új ISSN-t utal ki a cím változása esetén, akkor azokban az országokban, ahol az ISSN nyilvántartás és a nemzeti bibliográfia számára egy rekord készül (terjedőben lévő tendencia, amelyet a harmonizáció csak meggyorsítana), az ISSN központoknak külön rekordban kellene rögzíteniük az integrált kiadványok számára kiutalt ISSN-eket, hiszen azok összetartozó adategyüttesét lehetetlen kinyerni egyetlen, frissített tétel rekordjából.
Alternatív megoldásként, az ISSN hálózat dönthetne úgy, hogy nem látja el az integrált kiadványokat új ISSN-nel, ha a címük megváltozik, ez azonban új problémákat okozna. Kezdjük azzal, hogy vajon megértenék-e a kiadók az ISSN központok eljárását, ha különböző szabályokat alkalmaznának különféle időszaki kiadványok vonatkozásában? Ugyanazon ISSN megtartását a címváltozások során hogyan lehet összeegyeztetni az olyan azonosító számrendszerekkel, amelyek magukba foglalják az ISSN-t, mint a SICI (Serial Item and Contribution Identifier) és potenciálisan a DOI (Digital Object Identifier)? A legégetőbb problémával azonban az ISSN központok néznének szembe, amikor egy ISSN kérésre válaszolva el kellene dönteniük, hogy egy integráló módszerrel szerkesztett kiadványnak volt-e megelőzően ISSN száma egy korábbi címen, akár két-három címváltozással előbb. Mivel a kiadók is változnak, és a címek egyik kiadótól a másikhoz vándorolnak, a kiadók ritkán tartják számon kiadványuk címének történetét. Az ISSN központok ugyan nem mindig tudnak róla, ha egy időszaki kiadvány előzőleg más címen élt, de a legkomolyabb veszélyt a hiányzó láncszem jelenti. A frissített tételek alkalmazása esetén egy korábbi cím ismeretének hiánya dupla ISSN kiutalásához vezetne. Sok ilyen kettős számbavétel komolyan veszélyeztetné az ISSN rendszer integritását.

Hányféle konvenciót?

Mind a frissített, mind az egymást követő tételek alkalmazásához képest alternatívát jelent a kaliforniai egyetem (University of California Los Angeles –UCLA) munkatársa, *Sara Shatford Layne* által felvetett, „bennfoglaló tétel"-nek elnevezett koncepció (7), melyet az AACR2 revíziójának vitája során terjesztett elő. Elmélete szerint – melynek részletei még kidolgozás alatt állnak -, új rekord készülne minden alkalommal, amikor a cím, pl. egy elkülönülő számok nélkül közzétett elektronikus folyóirat címe megváltozik. A címváltozások új rekordba kerülnek az egymást követő leírások készítésekor is, ám az újfajta tétel lényeges eltérése, hogy a frissített tétel szerkesztéséhez hasonlóan, az új rekord a kiadvány legelső címének indulási évét fogja feltüntetni, és tartalmazni fogja a korábbi cím(ek) megjelölését is megjegyzés(ek) és visszakeresési pont(ok) formájában. A legkorábbi évszám szerepeltetése tükrözi azt a tényt, hogy minden új rekord a teljes időszaki kiadványt írja le. Ilyenformán a nemzeti bibliográfiák minden rekordot tartalmaznának a kiadvány életében előforduló különböző címek alatt, de a könyvtárak választhatnák a legfrissebb cím alatt leírt rekordot olyan formában, amely tartalmazza a korábbi címre vagy címekre vonatkozó visszakeresési pontokat. Az eljárás még vita tárgyát képezi, aggodalomra ad okot az összetettsége, kétségeket ébreszt, hogy több rekordot kell kezelni, mint a frissített tétel esetén, és fennáll az a lehetőség is, hogy a könyvtárak ahelyett, hogy továbbítanák a megváltozott címekről készített rekordjaikat a nemzeti vagy a nemzetközi adatbázisok számára, egyszerűen felülírják meglévő rekordjaik címét, azaz frissített tételt képeznek.
A lehetőségek mérlegelésénél lényeges szempont lehet, hogy hányféle konvenció működhet egymás mellett a címváltozások kezelésére egyetlen rendszeren vagy adatbázison belül? Tudjuk-e egyidejűleg alkalmazni a frissített és az egymást követő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tételszerkesztési módot? Véleményem szerint a frissített és az egymást követő tételek keveredése egyetlen adatbázison belül nehézkes és zavaró lenne. Egy adatbázisra nézve ez azt jelentené, hogy bizonyos rekordok egyetlen, míg mások több objektumot írnának le. Az indulási évek mást jelentenének a frissített tételszerkesztéssel készült rekordokban, és megint mást az egymást követő leírásokban. Ha egy cím megjelenik nyomtatásban és online adatbázis formájában is, azok rekordjait eltérő szabályok szerint kellene szerkeszteni, és különbözőképpen is néznének ki. A különböző rekordok összekapcsolása lidércnyomás lehet. Ha ehhez a keverékhez még a „bennfoglaló tétel"-t is hozzátesszük, azt használván a részegységekre bontás nélkül közreadott elektronikus folyóiratok leírására, nem lépjük-e túl bármely feldolgozó könyvtáros szabályalkalmazási készségét, és bármely olvasó vagy tájékoztató könyvtáros képességét katalógusaink értelmezésének terén? Mindezek okán a „folytatólagos" kiadványok címváltozásainak kezelése a döntéshozatal és a harmonizálás másik próbatétele, és egyben kritikus területe.

A leírás alapja

Végül, elérkeztünk azokhoz a kérdésekhez, melyek pusztán a leírással függenek össze. Az első ilyen kérdés: *„Mit tekintünk a leírás alapjának?"* Először is, az időszaki kiadvány leírása alapvetően egyetlen számról történjék (amint az AACR2 és az ISBD(S) előírja), vagy az időszaki kiadvány egészéről? Szükség van-e főforrásra, amely alapján az időszaki kiadvány leírása készül? Ha egyetlen szám alapján készül a leírás, az induló szám vagy a legfrissebb szám legyen az? Az ISBD(S) és az AACR2 az induló számot tekintik alapnak a kurrens időszaki kiadvány leírásához. Ugyanakkor, az ISBD(S) explicit módon rendelkezik a megszűnt időszaki kiadványok számára előírt leírási forrásokról (0.5.2.2.), melyeket több helyen részletez úgy, hogy az első szám, az első és utolsó szám, vagy az egész kiadvány használatát írja elő. Ez egy olyan határozott és hasznos instrukció, melyet az AACR2 is javára fordíthat. Az ISSN szabályok a kulcscím megállapításához és a leírás szerkesztéséhez a nyilvántartásba vétel idején kézhez kapott számot veszik alapul, és legalábbis megkísérlik a megjelenési hely és a kiadó adatainak frissítését, ami az amerikai tájékoztató könyvtárosok és állománygyarapítók gyakorta kifejezett kívánsága.

A leírás forrásával kapcsolatos kérdések még összetettebbek az elektronikus publikációk világában. A címoldalakat és borítókat felváltották a honlapok, melyek egyáltalán nem követik a bibliográfiai hagyományokat. A bibliográfiai adatelemek az online időszaki kiadványban mindenütt elszórva jelennek meg. Ezért, és egyéb okokból is, Hirons és Graham tanulmánya a következőket javasolja: *„A folytatólagos kiadványok esetében a 'fő forrás' fogalmát helyettesítsük a 'cím forrása' fogalommal. A cím kiválasztását rugalmasabban kell kezelni az előírt források paraméterein belül. Új terminológiára van szükség az online kiadványok forrásainak meghatározására."* Az ISBD(S) Revíziós Munkacsoportjának célkitűzése leszögezi: *„Át kell gondolni az elv helyességét, mely szerint az időszaki kiadvány bibliográfiai leírása az elsőként megjelenő számon alapul, valamint a 'fő forrás' fogalmát."* Remélhetőleg, amikor ezek a kérdések az AACR, az ISBD(S) és az ISSN revíziós folyamatában megvitatásra kerülnek, lehetőség lesz a fenti kulcskérdések összehangolására.

Azonosítás kontra tükrözés

Az ISBD(S) és még sok más katalogizálási szabályzat, így az AACR2 is, a rekord több adateleménél tükrözést ír elő – azaz, a leírandó kiadványon szereplő szöveg pontos lejegyzését. A tükrözés gyakorlata kétségkívül segítségünkre szolgál a könyvek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

különböző kiadásainak megkülönböztetésénél, és még inkább a régi kiadványok katalogizálásánál. Az időszaki kiadványok esetében azonban kevésbé hasznos az akár százszámra rendelkezésünkre álló számok közül egyetlen számról elvégezni a leírást. Az ISSN szabályok inkább arra helyezik a hangsúlyt, hogy az ISSN rekordba olyan bibliográfiai adatelemek kerüljenek, amelyek azonosítják az időszaki kiadványt és lehetővé teszik megkülönböztetését a többi időszaki kiadványtól. Az azonosítás és a tükrözés egymással ellentétes gyakorlatát jól példázza a nyomdahibák kezelésére alkotott szabályegyüttes. Az AACR2 szerint (1.0F1 szabály) az átírást megkívánó adatcsoportokban úgy kell leírni a helytelen adatot is, ahogy az a kiadványon szerepel. Az ISSN szabályok a hibák kijavítását írják elő a kulcscím számára (amely valójában szerkesztett), és a helytelen forma nem is szerepel a rekordban. Az ISBD(S) valahol a kettő között foglal állást, amikor úgy rendelkezik (0.10), hogy *„A helytelen alakok vagy elírások leírása olyan formában történik, ahogyan a leírt részegységen szerepelnek, a kiadványon rendszeres jelleggel előforduló hibák esetében úgyszintén. Az alkalomszerűen, egy-egy számon előforduló elírásokat nem kell figyelembe venni, vagy a 7. (Megjegyzések) adatcsoportban lehet feltüntetni."* Az ISSN gyakorlat azonosító jellege a tükrözéssel szemben a kiadó rögzítésében is megnyilvánul. Például, ha egy számon a következő szöveg jelenik meg: „kiadja az Asztrofizikai Társaság megbízásából a Kaliforniai Műszaki Főiskola", mindezt az AACR2 szerint a kiadási közlésben kell feltüntetni. Ugyanakkor az ISSN rekordban kiadóként csupán a Kaliforniai Műszaki Főiskola fog szerepelni. A kiadó nevének elkülönítése a rekord megfelelő mezőjében egyértelműbben azonosít, lehetővé teszi a kiadói név visszakeresését, és kiadói jegyzékek összeállítását is.

Az elektronikus kiadványok esetében a tükrözés további nehézségeket okoz. A nyomtatott kiadványok megjelent számai legalább változatlanul maradnak örök időkre, ezért a pontos leírás néha hozzásegíthet egyes problémák megoldásához. Ám, az elektronikus kiadványok visszamenőlegesen is és a jövőben is változhatnak. A korábban közzétett számok újraformázva, új címmel és kiadóval jelenhetnek meg, vagy esetleg nincsenek is részegységek, és a honlap időről időre megváltozik az új képi megformálás és a kurrens információk kedvéért. A tükrözés problematikájának betetőzéseként, az elektronikus kiadványok esetében, amit esetenként az olvasó lát, az hardver és szoftver eszközeitől, például a Web böngészőjétől is függ. Így a „frame" kezelésére alkalmas böngészők képéhez képest egy másfajta képi változat kerül a régebbi böngészőkre, amelyek a „keretek" megjelenítésére nem képesek. A pontos tükrözés lehetősége nem mindig adott, de ha rendelkezésre áll, akkor sem szolgálja mindig a legjobb tájékoztatást.

Hirons és Graham tanulmányának javaslata szerint *„a folytatólagos kiadványok tekintetében olyan szabályok megállapítására van szükség, amelyek a tükrözést helyezik előtérbe az átírással szemben"*. Az azonosítás elve az ISSN szabályzat és gyakorlat alapja. Az ISBD(S) Revíziós Munkacsoport célkitűzése a következőket fogalmazza meg: *„Áttekintendők a leírás azon adatcsoportjai, amelyekben az adatelemek azonosítása kívánatosabb lenne, mint azok tükrözése."* Ez az út, úgy tűnik, e terület harmonizálásához vezet.

Változások a leírásban

Nem csupán egy oximoron (értelmileg látszólag egymást kizáró ellentéteknek az összekapcsolása – *A ford. megj.*) az a megállapítás, hogy az időszaki kiadványok egynémely állandó tényezője változik. Az időszaki kiadványok természete van változóban, de a leírási szabályzatok és az ISBD(S) általában nem tárgyalják a változásokat, kivéve a sorozatok vonatkozásában. A „folytatólagos" kiadványok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fogalmának egyik előnye, hogy keretet biztosít olyan szabályok megalkotásához, melyek a változásokat kezelik, és a kiadványok szélesebb skáláján alkalmazhatók, nemcsak a nyomtatott dokumentumok körében.

A harmonizálási törekvések lényeges pontja, hogy az ISBD(S), a különféle katalogizálási szabályzatok és az ISSN szabályok, amennyire lehet, egységesen kezeljék a leírásban a bekövetkezett változásokat. Ez különösen az ISSN szabályok vonatkozásában jelenthet kihívást, mivel az ISSN rekord, nyelvileg semleges lévén, nem tartalmaz megjegyzéseket. A kiadási adatok és a megjelenési gyakoriság változásakor a korábbi információt felülírják a frissebb adatok, a lényegtelen címváltozások pedig címváltozatokként kerülnek feltüntetésre a megfelelő mezőben. Az AACR2 revíziójához készült javaslatokban megfontolás tárgyát képezik olyan megoldások, melyek szerint mind a kurrens, mind a korábbi kiadó az impresszum adatok közé kerülne, vagy egy vonatkozó mezőbe, de nem megjegyzésként.

Egy dokumentum több megjelenési formája / verziója

Az IFLA Kutatócsoport, mely a Bibliográfiai Rekordok Funkcionális Követelményeinek[8] (IFLA Study Group on the Functional Requirement for Bibliographic Records – FRBR) vizsgálatára szakosodott, egy négyszintű modellt ajánlott, mely megkülönbözteti a „műveket" (az intellektuális termékeket); különféle „kifejezési formáikat"; fizikai „megjelenési formáikat"; és a könyvtári állományba vett „egységeket (A fogalmak eredeti megfelelői: „works", „expressions", „manifestations" és „items" – A ford. megj.)". A modell rendelkezésre bocsátja a terminológiát, és a növekvő probléma elemzéséhez szükséges eszközöket, melyek segítségünkre lehetnek a következő kérdés megválaszolásában: hogyan kezeljük a több megjelenési formában vagy verzióban közzétett időszaki kiadványokat? Bár a modell nem használja a „verzió" kifejezést, én ezt használom a különböző fizikai formátumban elérhető művekre, melyek tartalmi, megjelenítési vagy funkcionális szempontból is különböznek egymástól. Az olyan időszaki kiadványokra vonatkozó szabályok, melyek több fizikai megnyilvánulási formában és verzióban kerülnek publikálásra, jórészt hiányoznak az AACR2-ből és az ISBD(S)-ből. A jelenlegi ISSN gyakorlat szerint önálló ISSN jár minden eltérő fizikai megjelenési forma számára. E terület összehangolása a hiányzó katalogizálási szabályok kidolgozását vonja maga után, továbbá e szabályok egyeztetését a jelenlegi vagy a várható ISSN gyakorlattal. Ezen a területen dolgozik a kaliforniai egyetem (UCLA) munkatársa, *Martha Yee*, az Amerikai Könyvtárosok Szövetsége (ALA) CC:DA 0.24-es Feladatorientált Munkabizottságával együtt. (A 0.24-es AACR2 szabály írja elő, hogy az időszaki kiadványt a fizikai hordozójáról kell leírni.)

A különféle megjelenési formákban és verziókban közreadott időszaki kiadványok által felvetett problémák oly nagy számúak, hogy külön tanulmány tárgyát is képezhetnék. Egyszerűen körülhatárolva a kérdést, problémát jelent, ha az időszaki kiadvány tartalmát tekintve egyik fizikai megjelenési formájában megegyezik egy másik fizikai megjelenési formájával. Ha két összevetett szám tartalma azonos, a soron következő számok tartalma még eltérhet. Egy másik kérdés, hogy a különböző számítógépes fájl-formátumok, mint a HTML, ASCII vagy PDF, eltérő megjelenési formáknak minősüljenek-e, és ami a leglényegesebb, vajon minden eltérő megjelenési formáról önálló leírás készüljön-e? Vannak, akik a többlépcsős rekordban látják a megoldást, mint a *Multiple Versions Forum Report*[9] (A Többszörös Verziók Fórumának jelentése) javaslata – eszerint az alapleíráshoz kapcsolt rekordok a megjelenési forma szintjén különböznek egymástól. Mások, így a CONSER-ben együttműködő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak megelégszenek az „egyetlen rekord alternatívájával", mely megengedi az időszaki kiadvány nyomtatott verziójáról készült rekord kiegészítését az online időszaki kiadvány URL-jével. Ebben az esetben a nyomtatott rekord tulajdonképpen a nyomtatott kiadványt írja le, csupán hozzáférési pontként szolgál az online verzióhoz is. A különböző verziók azonban gyakran saját azonosító információkkal rendelkeznek, és valójában önálló leírásokat kívánnak meg. Mindezek ellenére sok tájékoztató könyvtáros úgy érzi, hogy a látogatókat a külön rekordok csak megzavarnák, és sok fenntartó úgy véli, nem engedheti meg magának a különálló rekordok létrehozásának költségeit.

Véleményem szerint, az önálló rekordok képviselik a legjobb megoldást. Ha könnyen érthető formában akarjuk az információt az olvasók számára megjeleníteni, és csökkenteni kívánjuk a különálló katalógusrekordok előállításának költségeit, legjobb ha a rendszerszervezőknél keressük a megoldást. Ha egy rendszer olymódon kerülne kialakításra, melyben egyetlen adatbeviteli munkafolyamatban kerülne sor a különböző formátumokat leíró rekordok létrehozására, majd a különböző formátumokat leíró rekordok egyetlen, összetett, nyilvánossá tett nézetben egyesülnének a képernyőn, akkor mindkét felfogás előnyeit élvezhetnénk. A „több verzió" problémakörének megoldása nem könnyű feladat. Mindenesetre, ha egyáltalán valamiféle megoldás lehetséges, az sokkal értékesebb lenne úgy, hogyha a jelentősebb időszaki szabványok is megegyeznének.

Az ISSN hálózat előtt álló feladatok

Bár az ISSN rekord funkciói eltérnek a bibliográfiai rekord funkcióitól, mégis az ISSN rekord a nemzeti bibliográfiai rekord alapját képezheti, és ez egyre több helyen valósul meg. Épp ezért az ISSN gyakorlat és a nemzeti bibliográfiai gyakorlatok összehangolása kulcsfontosságú a nemzetközi katalogizálási szabályok harmonizálása szempontjából. Az egyik legalapvetőbb kérdés, melyben az ISSN hálózatnak sürgősen döntést kell hoznia, az ISSN jövőbeni alkalmazási területének kijelölése. A következőkben azokat az időszakiság témájával összefüggő kérdéseket foglalom össze, melyeket megvitatásra javasoltam az ISSN központok igazgatóinak 1998. évi szeptemberi ülésére.

Milyen típusú elektronikus időszaki kiadványok számára utaljunk ki ISSN-t? (Az időszaki kiadványok érvényben lévő meghatározásának megfelelően? Az elektronikus folyóiratoknak? Adatbázisoknak? Web csomópontok számára?) Megengedheti-e magának az ISSN hálózat, hogy egyes elektronikus kiadványokat kirekesszen a számadásból, és még mindig életképes marad a DOI (Digital Object Identifier – digitális objektum azonosító), az URN (Uniform Resource Name – egységes forrásnév) stb. jelenléte mellett is? Milyen következményei lehetnek, ha az AACR2 és az ISBD(S) változik, de az ISSN szabályok változatlanok maradnak? Hasonlóképpen kell kezelnünk minden elektronikus folyóiratot, tekintet nélkül arra, hogy elkülönülnek-e egymástól egyes számaik vagy sem? Ha bármely integrált kiadványt ISSN-nel látunk el (adatbázisokat, bizonyos elektronikus folyóiratokat, Web csomópontokat) hogyan kezeljük majd a címváltozásokat? (Egymást követő tételekben, a frissített és az egymást követő tételszerkesztési mód elegyítésével, a frissített, az egymást követő és a „bennfoglaló tétel" keverésével, valami más módon.) További tárgyalások várhatók az *ISDS kézikönyv* revíziójának tárgyában, az elektronikus időszaki kiadványok ügyében és az időszaki kiadványok különféle megjelenési formáinak és verzióinak saját ISSN-nel történő ellátásáról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Befejezés

Az időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételére vonatkozó szabványok harmonizálása óriási kihívást jelent. Számtalan kérdés vár megoldásra és egyeztetésre is. Ilyenek: az időszakiság, a rekord határai, a címváltozások kezelése, címleírási kérdések, a többszörös megjelenési formák és verziók, valamint ISSN problémák. A teljes összhang talán soha nem lesz elérhető. Azonban egy vagy két kulcsfontosságú terület, mint például az időszakiság vagy a rekord-határok kérdésének harmonizálása nagyban hozzájárulna és elő is mozdítaná a rekordok megosztását és az adatbázisok egyesítését.
Az elektronikus időszaki kiadványok mind burjánzásukkal, mind megjövendölhetetlen fejlődésükből adódóan szokatlan feladatokkal lepik meg a feldolgozókat. Az a tény, hogy e kihívásokkal a növekvő nemzetközi együttműködés idején kell szembenéznünk egyben azt is jelenti, hogy egyetlen országnak vagy szabványosító csoportnak sem kell egyedül megküzdenie ezekkel a problémákkal. Ehelyett a nemzetközi katalogizáló közösség kollektív tudását és kreativitását vethetjük be a problémák kezelésére. Eredményképpen lehetőségünk nyílik arra, hogy problémáinkra a lehető legjobb megoldást találjuk, és olyan összhangot teremtsünk, amely segít katalogizálási terheink enyhítésében.

Jegyzetek

1. Vickery, Jim: „CONSER: Serials Cataloguing American Style". In: Catalogue & Index, vol. 101/102. 1991. Autumn/Winter, No. 4.
2. Graham, Crystal: ALCTS Serials Section Program. In: ALA Annual Conference. June, 1997.
   Hirons, Jean – Graham, Crystal: „Issues Related to Seriality", In: Conference on the Principles and Future Development of AACR, October 1997. (a Közlemények megjelenés alatt)
4. Hirons, Jean – Reynolds, Regina: „Proposal to Adopt a Modified Model C Approach", April 1998, CONSER Web site: http://www.lcweb.loc.gov/acq/conser/ModelC.html
5. Más megoldási javaslatokról lásd: Franzmeier, Gunter: „Multiplication of Serial Titles Forever"? In: Serials Librarian. Vol. 12. 1987. no.1/2 pp. 63-72.
6. Bloss, Alex: „Uniform Titles for Serials, Key Titles, and the *Guidelines for Authority and Reference Entries*"In: Serials Librarian. Vol. 23. 1997. No. 4
6. Shatford Layne, Sara:'Incorporating Entry': A New Approach to Cataloguing Electronic Journals.In: May, 1998. CONSER Web site: http://lcweb.loc.gov./acq/conser /incorp.html
7. Functional Requirements for Bibliographic Records. Final Report. Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main, Germany: IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, July, 1997.
8. Multiple Versions Forum, Airlie, Va. 1989, Multiple Versions Forum Report. Washington, D.C.: Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress, 1990.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megújítására

Koppenhága, 1998. november 25-27.

Helyeselve, hogy az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel koncepciója az alapja annak a hosszú távú programnak, amely azt célozza, hogy a bibliográfiai információk számbavételének és cseréjének rendszere az egész világra kiterjedjen;

hangsúlyozva, hogy meg kell erősíteni a nemzeti bibliográfiai számbavételt, mert az az egyetemes bibliográfiai számbavétel előfeltétele;

felismerve, hogy a nemzeti bibliográfia jelentősége abban áll, hogy a publikált nemzeti örökség teljes lejegyzésének és hatékony bibliográfiai számbavételének a legfontosabb eszköze;

megerősítve, hogy a nemzeti könyvtárak és a nemzeti bibliográfiai ügynökségek végezhetik munkájukat más ügynökségekkel együttműködve, de akkor is teljes mértékben felelősséget kell vállalniuk a szabványok összehangolásáért és foganatosításáért;

ismételten megerősítve, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás az a fontos eszköz, amely az ország kulturális és szellemi örökségének, nyelvi sokszínűségének megőrzését és hozzáférhetővé tételét biztosítja a jelen és a jövő felhasználói számára a konferencia a következő ajánlásokat terjeszti elő:

Kötelespéldány-szolgáltatás

1. A tagállamok sürgősen vizsgálják meg jelenlegi kötelespéldány-jogszabályukat, és ítéljék meg, hogy a szolgáltatásokra vonatkozó előírások mennyire felelnek meg a jelen és a jövő követelményeinek; ahol erre szükség van, módosítsák a jogszabályt;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Azokban az államokban, ahol még nincs kötelespéldány-jogszabály, szorgalmazzák megalkotását;
3. A kötelespéldány-törvényeknek vagy törvény értékű rendeleteknek meg kell határozniuk a kötelespéldány-szolgáltatás célját, biztosítaniuk kell, hogy a beszolgáltatott példányok alkalmasak legyenek a leírt célok elérésére; szóhasználatukban és szövegezésükben olyan átfogónak kell lenniük, hogy felöleljék a már létező, információértékkel bíró dokumentumtípusokat és azokat is, amelyeket a későbbiekben fejlesztenek ki; tartalmazzák a törvény betartásához szükséges intézkedéseket. A jogszabályok vegyék figyelembe annak a lehetőségét, hogy a kötelespéldányokért vállalt felelősség meg is osztható több nemzeti intézmény között;

A nemzeti bibliográfia gyűjtőköre

4. A nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre terjedjen ki a kurrens nemzeti kiadványtermésre, és – ahol megvalósítható – a retrospektívre is. Ha szükséges, a nemzeti bibliográfiai ügynökség határozza meg és hozza nyilvánosságra a válogatás szempontjait;
5. A nemzeti bibliográfiának számba kell vennie az országon belül bármely nyelven vagy írásrendszerben megjelent dokumentumokat, és ha csak egy mód van rá, a tételeket azon a nyelven, illetve írásrendszerben kell közölnie, amelyen a dokumentum megjelent;

A nemzeti bibliográfia megjelenítése és időszerűsége

6. Tekintettel arra, hogy lehetővé vált a nemzeti bibliográfia változatos formátumokban való terjesztése, ezek közül választva a felhasználói igényeknek leginkább megfelelő nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat kell nyújtani, figyelembe véve a speciális használói igényeket is, és a kialakított formátumok kövessék a nemzetközileg elfogadott szabványok előírásait. A terjesztett formátumok közül legalább egyet állandóan hozzáférhetővé kell tenni, és ennek alkalmasnak kell lennie a nemzeti bibliográfiához kapcsolódó archiválási és megőrzési funkcióra;
7. A publikált dokumentumokat megjelenésüket követően a legrövidebb időn belül szerepeltetni kell a nemzeti bibliográfiában. Hangsúlyt kell fektetni a hatékony terjesztésre és arra, hogy a terjesztés formátuma a felhasználói igényeknek leginkább megfelelő rendszerességgel legyen felfrissítve, hogy így a nemzeti bibliográfiában regisztrált kiadványokat késedelem nélkül be lehessen szerezni;
8. A nemzeti bibliográfia minden egyes számának minden formátumban tartalmaznia kell – azonosítás céljából – a következő információkat:

   - a bibliográfia címe;
   - a tárgyidőszak, amelyet a szám felölel;
   - a kiadó székhelye és neve;
   - a megjelenés ideje;
   - a kiadvány nemzetközi azonosító száma;
   - copyright-adat;
   - előzetes bibliográfiai tétel (CIP), amennyiben alkalmazzák;
   - terjesztési adatok és ár;

9. A fentieken kívül a nemzeti bibliográfiában bevezetést és ha mód van rá, útmutatót kell közölni a felhasználók számára. Ha szükséges – például elektronikus kiadvány esetében – ezek önálló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelentetése is kívánatosnak látszik. A következőkre kell kitérni:

- a közölt tételek alapja, pl. hogy a tételek a nemzeti könyvtárhoz a kötelespéldány-jogszabály előírásainak megfelelően beszolgáltatott példányok alapján készültek;
- a gyűjtőkör, felsorolva a kivételeket;
- a megjelenés gyakorisága;
- a bibliográfia szerkezete;
- az alkalmazott bibliográfiai és osztályozási szabályzatok, beleértve a helyi és nemzeti módosításokat;
- a szakkifejezések meghatározásukkal együtt és a rövidítések jegyzéke;
- a szakrendi elrendezés szabályai (ha szakrendet alkalmaznak);
- a transzliterálás szabályai (ha használják);
- a besorolási szabályok;
- a működési követelmények, ha szükséges;

10.A nemzeti bibliográfiában közölt tételeket nemzetközileg elfogadott szabványok alapján kell elkészíteni, olyan elrendezésben és elérési pontokkal ellátva, amelyek a felhasználói igényeknek megfelelnek, és amelyek a terjesztett formátum sajátosságaival összhangban vannak.

Az alkalmazott nemzetközi szabványok

11.A nemzeti bibliográfiai ügynökségnek felelősséget kell vállalnia a nemzeti kiadványtermés részletes bibliográfiai tételeinek elkészítéséért (vagy ennek a tevékenységnek a koordinálásáért), alkalmaznia kell a nemzeti és nemzetközi katalogizálási szabványokat és alapelveket, a kiadványazonosító számrendszereket, mint amilyen az ISBN és az ISSN, az átírási szabályokat, az osztályozási rendszereket, a metaadatokat és a digitális objektumok állandó megnevezését, és el kell végeznie az egységesített besorolási adatok karbantartását;

12.A nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek alkalmazniuk kell az IFLA munkacsoportja által az „alapszintű tétel" számára ajánlott adatelemeket. A munkacsoport jelentésének címe: Functional requirements for bibliographic records (A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei), Saur : Munich, 1998. UBCIM Publications New Series ; vol. 19);

13.A nemzeti bibliográfiai ügynökségnek vezető szerepet kell vállalnia a nemzeti és nemzetközi szabványok és alapelvek karbantartásában és felújításában, valamint a 11. pontban felsorolt bibliográfiai segédletek fejlesztésében, beleértve a besorolási adatokra vonatkozó szabványok, útmutatók és módszerek fejlesztésével kapcsolatos munkálatokat, annak érdekében, hogy elősegítsék a besorolási adatok nemzetközi cseréjét;

14.Nemzeti és nemzetközi szinten sürgősen figyelmet kell fordítani a bibliográfiai csereformátumok kompatibilitására, konvertálhatóságára és elérhetőségére a könyvtárak, információs és kiadói közösségek számára, ügyelve arra, hogy a konverziós eljárás során valamennyi adatelem azonosítható legyen, és ne forduljon elő adatveszteség;

15.A nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek támogatniuk kell a különböző kiadványtípusokra kidolgozott bibliográfiai szabványok folyamatos harmonizációs munkálatait, elsőként az időszaki kiadványokat véve sorra;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A soron következő feladatok

16. Az IFLA-nak támogatnia kell a meglévő útmutatók revízióját, tekintetbe véve az új és a jövőben megjelenő kiadványtípusokra vonatkozóakat;
17. Az IFLA-nak támogatnia kell a többnemzetiségű bibliográfiák kiadására irányuló vizsgálatokat azokon a területeken, ahol valamilyen oknál fogva nincs lehetőség nemzeti bibliográfiák megjelentetésére, illetve, ahol azt a földrajzi, nyelvi vagy kulturális kapcsolatok indokolják;
18. Az IFLA-nak szorgalmaznia kell, hogy a kormányközi és a nemzetközi nem-kormányközi szervezetek bibliográfiákban – lehetőleg saját kiadásúakban – regisztrálják kiadványaikat a nemzetközileg elfogadott bibliográfiai szabványoknak megfelelően;
19. Az IFLA-nak – ahol erre szükség van – segítséget kell nyújtania a nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek saját nemzeti bibliográfiai tevékenységük kialakításában, példának okáért: kísérleti rendszerek felállításában, nemzeti bibliográfiák megjelentetésére szolgáló útmutatók kidolgozásában, valamint nemzeti, regionális vagy nemzetközi szemináriumok és továbbképző műhelyek szervezésében;
20. A nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek kezdeményezniük kell új bibliográfiai szabványok és új kötelespéldány-jogszabályok létrehozását, beleértve szemináriumok és tanfolyamok megszervezését annak érdekében, hogy mind a hivatásos bibliográfusok, mind a felhasználók megismerjék az új eljárásokat;
21. A nemzeti bibliográfiai ügynökségeknek rendszeresen értékelniük kell, milyen eredményeket értek el ezen ajánlások megvalósításában;
22. Erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy azok a nemzeti bibliográfiai ügynökségek, amelyek nem rendelkeznek elektronikus eléréssel, ne kerüljenek hátrányos helyzetbe, és a nemzeti bibliográfiai hálózaton belül tudjanak működni;
23. Az IFLA-nak vagy valamelyik Unesco tagországnak kezdeményeznie kell, hogy az Unesco fogadja el ezeket az ajánlásokat.

1 Anderson, D. UBC: a survey of universal bibliographic control. London, IFLA Office for UBC, 1982. p.21.
2 International Congress on National Bibliographies, az Unesco és az IFLA közös szervezésében, Párizs, 1977. szeptember 10-15. Final report (PGI – 77/Conf. 401/Col.11), Unesco, Paris, 1978. p.12.
3 Anderson, Op cit. p.21.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TISZTELT KOLLÉGÁK, TISZTELT MEGRENDELŐK!

A Könyvtári Figyelő különszámban tervezi megjelentetni a

KITÜNTETETT KÖNYVTÁROSOK NÉVTÁRA

című, *Gerő Gyula* szerkesztésében, *Rácz Ágnes* közreműködésével összeállított hiánypótló tájékoztatási segédletet.

Az adattár csaknem 400 személy, 500 kitüntetésének (díjának) adatait tartalmazza az elmúlt majdnem ötven évből, egészen napjainkig. Teljességre törekszik a kezdetektől (50-es évek) adományozott szakmai kitüntetések és díjak, emlékérmek tekintetében ugyanúgy, mint a rendszerváltás óta alapított díjakat, kitüntetéseket illetően.

A kiadványt elemzés, illetve statisztika vezeti be és több szempontú visszakeresés segíti a használatot. Az adattár fő rendezési elve a kitüntetettek betűrendje, ehhez földrajzi, intézményi, időrendi és a kitüntetések szerinti mutatók kapcsolódnak.

A példányszámot és az árat a megrendelők száma határozza meg:

500 példány esetén 1000 Ft + ÁFA + postaköltség

1000 példány esetén 800 Ft + ÁFA + postaköltség

MEGRENDELŐLAP

A megrendelő neve: .....

Címe: .....

Telefonja: .....

Dátum:

.....

Aláírás

A megrendelést az alábbi címre kérjük:
OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár Könyvtári Figyelő szerkesztőség
1827 Budapest, Budavári Palota F épület 801. Szoba
Telefon/fax: 224-3795 E-mail: kovacs@oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

Az OSZK új szerzeményeiből

Canadian Who's Who : 1998 : Vol. XXXIII / Elisabeth Lumley editor. - Toronto etc. : University of Toronto Press, 1998. - 1374 p.
ISBN 0-8020-4913-3

A torontói egyetem kiadásában megjelenő *Kanadai ki kicsoda* a leghitelesebb és legteljesebb ilyen típusú segédkönyv Kanadában. Több mint tizenötezer jelentős kanadai személy adatait adja közre, tevékenykedjenek az élet bármely területén. Az évente új kiadásban megjelenő referensz mű arra törekszik, hogy a lehető legfrissebb és ellenőrzött információkkal lássa el az olvasókat, érdeklődőket, ennek következtében a mai kanadai életrajzi információ mérvadó referensz forrásának tekinthető A kanadai kultúra sokrétűségét dokumentálva bemutatja, mit értek el a kanadai polgárok az élet, a hivatás, a tudomány, művészetek és a különféle szakmák területén.

A Canadian Who's Who első kiadása 1910-ben jelent meg, a londoni Times Publishing Company gondozásában. 1932-ben A. L. Turner megvásárolta a kiadási jogot a londoni cégtől, és 1936-tól 1975-ig az ő irányítása alatt jelent meg a kiadvány, már Kanadában. Ezekben az években – a háborús évektől eltekintve – a sorozat háromévente jelent meg. (Az University of Toronto Press a retrospektív köteteket mikrofilmlapon is közreadta Who's Who in Microfiche 1898–1975 címen.)

Az 1998-as Canadian Who's Who szerkesztésekor több mint ötezer kérdőívet küldtek szét, annak érdekében, hogy a már ismert személyek életrajzi adatai mellett, a kurrens érdeklődés középpontjában álló közéleti személyiségek is bekerüljenek a kötetbe. Azok a kanadaiak kerültek be, akik tevékenységüket Kanada területén folytatják, valamint azok, akik a kanadai társadalomban és közéletben jelentős szerepet töltenek be (híres tudósok, politikusok, sportolók, művészek, üzletemberek, stb.).

A szócikkek tartalmazzák az illető egyén születési adatait, információkat szerzünk tanulmányaikról, családi hátterükről, előmenetelükről, munkájukról és/vagy tevékenységükről, kitüntetéseikről és teljes címüket is közlik.

(Kaibinger Károlyné)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Geographical Information System. Vol. 1-2. Ed. by Paul A. Longley, Michael F. Goodchild, David J. Maguire, David W. Rhind. 2nd. Ed. New York-Chichester-Weinheim-Brisbane-Singapore-Toro nto, 1999, 1100, XCIII l.
ISBN 0471-32182-6

Ma a számítástechnika széles körű térnyerése nyomán életünket is átszövő új technológiák kialakulásának lehettük szemtanúi. A térhez kötött ismeretek, azaz térképek és más nyilvántartások összekapcsolásai nyomán az információszerzésnek és -szolgáltatásnak új lehetőségei tárulnak fel. Az első időben (1980-s évek közepe) – ahogy e mű címe is jelzi – e rendszereket magyar fordítással „Földrajzi információs rendszer"-nek nevezték. Napjainkra a fenti név már tágabb értelmet nyert, így „Geospatial Information System"-re módosult az elnevezése az ilyen rendszereknek. Ennek oka az volt, hogy a köztudatban a „geográfia" szó elsősorban a Föld felületére vonatkozó ismereteket foglalja magába; viszont a „térbeliség" kifejezés már nemcsak a Föld felszínét, hanem az alatta (pl. bányászat) és a felette (pl. légkör) lévő térségeket is magába foglalja. Hazánkban már a kezdetektől fogva (1989) a „térinformatikai" néven foglalták egybe azokat az adatgyűjtő- és szolgáltató rendszereket, amelyek segítették olyan kérdések megválaszolását, amelyekre más információs rendszerek megnyugtató választ adni nem tudtak, pl. hol húzódnak a közművek; vagy ki, mikor, és milyen épületre kapott építési engedélyt; vagy milyen adott területen a népesség kor és nem szerinti összetétele az oktatás vagy az egészségügyi szolgáltatások szemszögéből; vagy milyen logisztikai kapcsolatok a legoptimálisabbak a mentők, a rendőrség, a honvédség számára, stb.
E két kötetes 90 szerző – az egyes szakterületek legkiválóbb művelői – által írt kézikönyv – gazdag irodalmi hivatkozással – ma a legteljesebb összefoglalása az egyébként igen gyorsan változó térinformatika technológiáknak. Eltérő minőségű adatok együtt kezelése csak látszólag egyszerű, valójában számtalan kérdést kell egyértelműen megoldani, kezelni elég itt utalni arra, hogy hazánkban csak az ingatlan-nyilvántartás adatainak (térképi és egyéb iratok) naprakész számítógépre vitele mennyi nehézséggel és nem kevés pénz elherdálásával járt együtt. Számítógépes rendszerek kiépítése mellett, az adatállományok karbantartása, a különböző számítástechnikai hátterek állandó megújulása jelenti a tervezők és a fenntartók számára a legnagyobb költséget és kihívást. Egész Európára kiterjedő térinformatikai rendszerek összekapcsolható kiépítése – a különböző pályázati pénzek és eredményeik nyomon követése miatt kívánatos lenne – ám adatvédelem jelen állása ezt még az álmok közé sorolja.
E gazdagon illusztrált kézikönyv segíti a térinformatikai rendszerek tervezőit, az üzemeltetőit és felhasználóit abban is, hogy melyek a ma már megtapasztalt legoptimálisabb pontossági kívánalmak e rendszerekkel szemben, s megismerteti a tervezőket azzal a szerteágazó témakörrel is, amelyek felől a legtöbb kérés érkezik a felhasználók oldaláról.

(Plihál Katalin)

HERZL, Theodor
Der Judenstaat : Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage / Theodor Herzl. - 2. Aufl. Zürich : Manesse Verl., 1996. - 115 p. - ISBN 3-7175-8133-3

A magyar származású Herzl esszéje először 1896-ban jelent meg Bécsben. Ő volt az egyik első képviselője azoknak, akik a „zsidó kérdést" nem szociális, vagy vallási-, hanem nemzeti kérdésnek tekintették. Ebben a művében felvázolta egy önálló zsidó állam alapításának lehetőségét és módját. Későbbi életét is ennek a célnak a megvalósítására szentelte.
A bevezetőben leszögezi, hogy terve nem utópia, hanem megvalósítható cél. Szétszóratott népe szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mára pedig egy nemzeti állam létrehozása szükségszerűség.
Részletesen megindokolja, hogy miért az egyetlen lehetséges megoldás az önálló nemzeti állam létrehozása. Zsidó-kérdés az elmúlt 2000 év folyamán valamilyen formában és mértékben mindig is volt. Ezt balgaságnak tartaná tagadni. A zsidók túlélésük érdekében az üldözés és a szegénység miatt mindig vándorlásra kényszerültek. A befogadó nemzetek sehol sem örültek a nagyobb létszámú szegény bevándorlónak. De nemcsak a szegénység zavaró, hanem a gazdagodás is irritálja a többségi nemzeteket. Az asszimiláció, mint megoldás sérti a zsidók önazonosságát, és a zsidóságon belül is ellentéteket szül. A zsidóság kultúrája, vallása és hagyományai révén egy nép, melynek joga van egy közös hazához.
Az új szuverenitás megszervezését két vezető társaságra bízná. Az egyik (a Society of Jews) a tudományos jogi és politikai előkészületeket, a másik (a Jewish Company) a gyakorlati teendőket irányítaná. Herzl két országot említ, mint számba jöhető új földet. Az egyik Palesztina, a másik Argentina. Nem modern honfoglalást, hanem a kiválasztott terület megvásárlását képzelte el. Ezt a tehetősek és nagy vagyonnal rendelkezők adakozása, és a kivándorlók ingatlanainak eladása fedezné.
Részletesen kifejti elképzelését a zsidók tömegeinek átköltöztetésére a különböző országokból, és letelepítését az új hazában. Nyomatékosan leszögezi, hogy az új földre költözést nem lehet kötelezővé tenni. Fontosnak tartja az előkészületek gondos megszervezését és a fokozatosságot is. Gondja van az ingatlancserék tisztaságának felügyeletére és a spekuláció kizárására is. Az új haza földjén először – mai szóhasználattal – az infrastruktúrát kell létrehozni: parcellázni, munkás-lakásokat, utakat építeni. Ezután az iparosok építenék fel a házakat, iskolákat, templomokat. A családok és csoportok társadalmi helyzetéhez méltó utaztatását a Company saját utazási társaságokon és bankokon keresztül segítené. Elgondolásai kiterjednek a városok és a társadalmi élet kialakításának kezdeteire, az államformára, amely a demokrácia egy arisztokratikus változata lenne, az alkotmányra, az államnyelvre, a hadseregre, a törvényhozásra, sőt még a nemzeti zászlóra is. Ezek némelyikén ma már mosolygunk.
Herzl gondolatai nyomán jött létre a cionista világmozgalom és egy zsidó bank, amely egy fondot hozott létre Palesztína megvásárlására. Izrael állam 1948-as létrejöttét Herzl Tivadar sajnos, már nem érte meg, mert 1904-ben meghalt.
Ez a mű magyarul „A Zsidó állam" címen 1919-ben (két különböző fordításban), és 1941-ben jelent meg Budapesten. Azóta magyar kiadása nincs.

(Loránt Istvánné)

❀

Die Kultur der Abtei Sankt Gallen / Hrsg. von Werner Vogler. - Zürich : Belser Verlag, 3. Aufl. 1993. - 223 p. : ill. - ISBN 3-7630-1220-6

A szentgalleni kolostor olyan fogalom, amely túlnőve a német nyelvterületen, összeforrt a középkor szellemi kultúrájával.
A VII. században egy Gallus nevű vándorszerzetes alapította kolostor 719-re fejlődött ki, melyet egy 820-ból fennmaradt tervrajz alapján a karoling-korban kibővítettek. A XI. századra Szentgallen a szellemi kultúra egyik legjelentősebb nyugati bástyájává fejlődött. Olyan ismert szerzetesek munkálkodtak itt, mint Ekkehart, aki I. Ottó német császárnál állt nagy becsben, a művészi tehetséggel megáldott elefántcsontfaragó Teutilo, a himnuszköltő Notker, aki a kolostori oktatás számára az antik filozófusok műveit és a zsoltárokat fordította le ófelnémetre.
A kötet igyekszik összefoglalni és bemutatni a szentgalleni kolostorkultúra összes dimenzióját. Ez elsősorban vallási kultúra, amely szent Benedek reguláját követve, a szerzetesközösségi élet legfőbb céljának az imaéletet, a liturgián keresztül az isten-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tiszteletet, valamint a szentírás olvasását tekintette. Emellett, az antik örökség megőrzése révén kibontakozott egy magas íráskultúra is. A szerzetesek a világi uralkodók számára az írásbeliség letéteményesei voltak. Őrzői és létrehozói továbbá a jogi élet dokumentumainak, melyek az Alpoktól északra sehol sem maradtak meg ilyen bőségben.

A szentmisékhez pszaltériumokat készítettek, a szerzetesek lelki olvasmányai számára pedig szövegeket állítottak össze a bibliából és az egyházatyák, tudós szerzetesek fennmaradt írásaiból. Az értékes kéziratokat az ünnepi alkalmakra feldíszítve, a szertartások fényének emelésére is használták. Később sok dokumentumot csak az ilyen jelesebb alkalmakkor állítottak ki. A tiszteletteljes gondoskodásnak köszönhetően gazdag gyűjtemény maradt fenn mind a mai napig. A könyvtár állományát a késő középkorban is fejleszették, sőt katalógusokat készítettek. Szentgallen tudatosan ápolta múltját, melynek értékeivel tisztában volt. A kolostor alapítóját szentként tisztelték, életét krónikákban dokumentálták.

Szentgallen gazdag építészeti kultúrával is rendelkezik. Az apátsági könyvtár és a templom ma barokk stílusban pompázik, de a folyamatban lévő régészeti feltárások a középkori állapotokat vallatják. Az 1200 éves épületegyüttes 1983 óta része a világörökségnek. A kötet szerzői gazdag képanyaggal illusztrálva mutatják be a szerzetesközösség történetét, írás-, könyv- és építészeti kultúráját, kiegészítve időrendi táblákkal, az apátok névsorával és egyéb mutatókkal.

(Loránt Istvánné)

❀

Russkoe zarubež'e : zolotaâ kniga emigracii : pervaâ tret' XX veka : enciklopedičeskij biografičeskij slovar'. - Moskva : Rossijskaâ političeskaâ enciklopediâ, 1997. - 742 p. : ill.

Az orosz emigráció aranykönyve című kötet, műfaját tekintve enciklopédia és bibliográfiai szótár, melyben az orosz emigráció 400 jeles képviselőjének adatai szerepelnek a 20. század első negyedéből. Az orosz emigráció, amely a század első negyedében három forradalmat, három háborút (orosz-japánt, első világháborút, polgárháborút), éhségeket és nélkülözéseket élt át, a világ-történelemnek különleges jelensége. Arányait tekintve is példátlannak mondható. Megközelítőleg 2 millió orosz állampolgár kényszerült emigrálni, köztük híres tudósok írók, költők, a kultúra és a művészet rangos képviselői, és a pravoszláv egyház tagjai.

Az emigráció hosszú időn át abba az illúzióba ringatta magát, hogy külföldi tartózkodásuk csak ideiglenes. Tápot adtak ehhez Denkin, Kolcsak, Vrangel sikeres hadműveletei, később a szovjet állam létének elutasítása az Antant országai által. Ezek az illúziók végeredményben egységessé kovácsolták az orosz emigrációt, amely fő céljának az orosz nemzeti kultúra és a szellemi örökség megőrzését tartotta. E cél megvalósításáért az orosz emigráció egy nemzeti oktatási rendszert dolgozott ki az általános iskolától a felsőfokú oktatásig, továbbá tudományos konferenciákat és szemináriumokat szerveztek. A művészetekben a hagyományos orosz ágazatokat támogatták, mint például a balettet és a színházi iskolákat. Megteremtették a maguk könyv és lapkiadását is. Az orosz emigráció első hulláma tehetségekben gazdag volt különösen a tudomány és kultúra terén. Az orosz emigráció hozzájárult a világ civilizációjához, miközben megőrizték az orosz tudomány és kultúra évszázados hagyományait. A könyv orosz és külföldi archívumok anyagára támaszkodva mutatja be az emigráció történetét. A szöveget gazdag fotóannyaggal illusztrálták.

(Hargitai Rajna)

❀

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The Social Science Encyclopedia / ed. By Adam Kuper, Jessica Kuper. - 2. ed. - London : Routledge, 1999. - 923 p.
ISBN 0-415-20794-0

Az enciklopédia átfogó összegzését adja a modern társadalomtudományi ismereteknek. A kiadvány nemcsak szakembereknek szól, bár bizonyos fokig speciális olvasói- és kutatói igényeket elégít ki. (A szerkesztők elsősorban társadalomtudósok, egyetemi hallgatók, újságírók, menedzserek, tervezéssel és ügyintézéssel foglalkozó szakemberek érdeklődésére számítanak.)
A szócikkek többsége a társadalomtudományok általános, központi diszciplináit vizsgálja, más részük a fontos szakkérdéseket érinti. Az általánosabb részek mellett a speciális érdeklődésre számot tartó témakörök és elméletek is szócikkel szerepelnek. Olyan címszavak is megjelennek, melyek az adott részterületre jellemző módszertani és tudományfilozófiai kérdésekre koncentrálnak. A társadalomtudományok kulcsfiguráit és a meghatározó, jellemző irányzatokat is felvették címszóként a szerkesztők. Az enciklopédia a társadalomtudományok gyakorlati alkalmazásával, más területekhez való kapcsolódásával is foglalkozik, például közgazdasági, tervezési, kriminológiai stb. aspektusok.
Az enciklopédia 1985-ben jelent meg először, és igen jó fogadtatásban részesült. A társadalomtudományok – társadalmi, politikai és gazdasági okokból kifolyólag – olyan mértékben fejlődtek, változtak, strukturálódtak, váltak szét a 80-as évek óta, hogy szükségessé vált a mű teljes átdolgozása.
A második kiadás tartalmilag jelentősen eltér az elsőtől. A 600 tételnek mintegy fele új, vagy újra írt címszó, és a tételek további 40%-át is átdolgozták. Csupán 10%-nyi az a szöveges anyag, amelyet változatlanul átvettek a 2. kiadás számára.
A kötetnek magyar közreműködője is van, és szócikket kapott például Polányi Károly és Friedman Milton is.

(Kaibinger Károlyné)

La stampa italiana nell'età della TV, 1975-1994 / Alberto Abbruzzese [et al.] ; a cura di Valerio Castronovo e Nicola Tranfaglia. - Roma : Laterza, 1994. - XI, 633 p. . - (Storia della stampa italiana ; 7.)

Médiacsatározásaink idején talán nem haszontalan egy a miénknél régebben, bejáratottabban működő demokrácia hasonló területeire betekintenünk. Annál is inkább, mert részben megerősítettést nyerünk: bizonyos folyamatoknak le kell játszódniuk, vannak lépések, amelyek nem kihagyhatók. Más kérdés a megoldás módja, leginkább a történelmi-társadalmi és az aktuális kultúrviszonyok különbözősége folytán. Mindenképpen pozitívumként kell elkönyvelnünk azonban, hogy legalábbis tájékozódásul megoldó-képletek egész sorával ismerkedhetünk meg.
A szóban forgó mű nem más, mint az olasz sajtó és a televízió egymáshoz való viszonyának az utóbbi húsz év gazdasági és politikai körülményei által meghatározott helyzetelemző ismertetése. A könyv a szerzők szerint elsősorban azért született meg, mert a sajtószabadság védelme közügy, sőt kötelesség. Ennek biztosítéka pedig egyedül és kizárólag egy bármiféle monopolhelyzetet kiküszöbölő médiatörvény.
A tanulmánykötet reálisan arányos keretek között foglalkozik a televíziózásnak mint műsorkészítésnek és fogyasztói szokásoknak a sajtóra gyakorolt hatásával. Ezzel a problémával minden társadalomnak törvényszerűen szembesülnie kell. A televízió nyújtotta kényelmesebb, bár természetszerűleg sok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kal felületesebb információszerzés hatalmas vonzerő a papírhordozóval szemben. Az újságolvasást a televíziózással szemben nem lehet háttértevékenységként űzni. Rutinos tévések a fogyasztói szokások pontos felmérésével ma már könnyedén megoldják, hogy ügyes szerkesztéssel megfelelő időpontban kerüljenek adásba a hírek (ezt az olaszok általában vacsora közben nézik/hallgatják, aláfestésként). Ugyanolyan precíz gyakorlottsággal illesztik be a közérdeklődésre igényt tartó aktuális gazdasági és politikai műsorokat, a közcélú és a kereskedelmi reklámokat, és nem utolsósorban mindig a megfelelő pillanatban kerülnek képernyőre a tömegekre mágikus hatást gyakorló tévés személyiségek vagy a már szokássá rögzült úgynevezett panelek. Adótól függően, mindez különböző kulturális színvonalon valósul meg.

Noha olasz embert a reggeli órákban nemigen lehet a kezében újság nélkül látni, és ugyancsak szokatlan volna az is, ha a bárokban a tíz óra körül a hivatalokból kiözönlő tömeg nem a napi politikát vitatná meg kávéja, cappuccinója és cornettója (croissantja) fogyasztása közben, a sajtónak mégiscsak fel kellett vennie a harcot a televízió kihívásával. A versenyképesség megtartása érdekében újabb és újabb rovatokkal és mellékletekkel kellett bővítenie napi- és hetilapjait, sok esetben kellett designt változtatnia és ugyancsak be kellett illesztenie a reklámokat is. Mindennek költségvetésbeli vonzatai eleinte kényszerű példányszámcsökkenést eredményeztek. A sajtó, legalábbis a vezető napi- és hetilapok, az egyre növekvő számban megjelenő regionális újságokkal egyetemben, a kényszerű rovatbeillesztések mellett és ellenére is az igényesség megtartása mellett döntöttek. Így születhetett meg a kilencvenes évek közepe tájára Európa egyik talán legjobban tájékozott, bár társadalmi hátterét tekintve, igencsak bonyolult és botrányoktól sem mentes sajtóországa.

A továbbiakban *„Az olasz sajtó a televíziózás korában: 1975-1994"* (ford.: N.G.) címet viselő mű részletes elemzést ad a különböző gazdasági és politikai érdekcsoportok harcainak a tömegtájékoztatásra gyakorolt hatásáról. Pontos felsorolásban ismerteti a sajtóorgánumokat, az állami és magán televíziós csatornákat a mögöttük álló politikai erők vagy beruházók egyidejűleg objektív, korrekt bemutatásával. A tanulmánykötetnek ezt a részét kifejezetten a gazdaság-, a politika- és a sajtótörténettel foglalkozó szakembereknek ajánljuk.

Mivel Itália a „vitatkozó népek" csoportjába tartozik (gondoljunk akár csak a fórumokon szócsatázó elődökre), a sajtónak és az általa foglalkoztatott újságírói gárdának mégiscsak módja nyílik arra, hogy a tömegtájékoztatás, ha nehézségek árán, akár a lehetőségek túllépésével is, de megpróbálja és lehetőségek szerint meg is tartsa nehezen kivívott, természetesen viszonylagos, de mindenképpen jelentékeny sokszínűségét és függetlenségét.

(Németh Gabriella)

❀

UNGVÁRY, Krisztián
Die Schlacht um Budapest : Stalingrad an der Donau 1944/45 / Ungváry Krisztián. - München : Herbig, 1999. - 504 p. - ISBN 3-7766-2120-6

Horthy 1944 tavaszán megkísérelt a Szovjetunióval fegyverszünetet kötni, ezért a német csapatok 1944. március 19-én Weichs vezértábornagy vezetésével megszállták a magyar fővárost. Így Budapest 1944 szeptemberére a Vörös Hadsereg offenzívája folytán, frontközelbe került.

Novemberben a 2. és 3. ukrán hadtest csapatai Malinovszkij és Tolbuhin vezetésével elérték Budapest elővárosait. Hitler a keleti front összeomlásának megakadályozása érdekében Budapestet 1944. december 1-jén erődítménnyé (Festung) nyilvánította, melyet az utolsó házig védeni kell. December 26-án, karácsony napján kezdődött meg a főváros 102 napig tartó borzalmas ostroma, amelyet csak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Leningrádéhoz, Sztálingrádéhoz vagy Varsóéhoz lehet hasonlítani. Ez a „második Sztálingrád" 150 000 emberéletet követelt. Bár a katonai előkészületek megtörténtek, a város lakossága megdöbbenve szembesült a körbezártság reménytelenségével, nem lehetett elmenekülni.

A német és magyar védekező csapatok többszöri kitörési kísérelte nagy veszteségek árán sem sikerült. A körülzárt városban az emberek élelmiszer tartalékaik fogytán, állandó életveszélyben a túlélésért küzdöttek, miközben a nyilaskeresztes rezsim példa nélküli hajszát indított a zsidók ellen. A Szálasi-kormány már október közepétől kíméletlen keménységgel lépett fel a zsidókérdés végső megoldása, az „Endlösung" szellemében.

A szerző az archívumok megnyitása óta elsőként tudott minden rendelkezésre álló, eddig publikálatlan német és magyar forrásanyagba betekinteni és kiértékelni.

Ungváry Krisztián történész, Budapesten született 1969-ben. E művének magyar nyelvű kiadása már három kiadást ért meg. Több külföldi és belföldi ösztöndíjat nyert el, többek között a Humboldt-alapítvány Roman Herzog Kutatási Ösztöndíját. Számos tudományos publikációja jelent meg az első- és a második világháború témakörében. A Budapesti Hadtörténeti Intézet alapítványának 1999 évi kitüntetettje: „az év hadtörténésze".

(Loránt Istvánné)

The World's Writing Systems / ed. by Peter T. Daniels, William Bright. - New York : OUP, 1996. - 922 p.
ISBN 0-19-507993-0

Az írott nyelv vizsgálata a nyelvészeti tanulmányok legelhanyagoltabb ága napjainkban, mivel a kutatások legnagyobb része a beszélt nyelv történelmi és elméleti kérdéseivel foglalkozik. Az írásrendszerekkel foglalkozó tanulmányok – az írásrendszerek történetére korlátozva vizsgálódásukat – nem helyeznek túl nagy hangsúlyt magára az írott szövegre. Az egyetlen olyan, a közelmúltban megjelent mű, amely behatóan foglalkozik azzal a témával, hogy az egyes nyelvek hogyan használják az írott szöveget.

A legelső írott szövegektől kezdve, egészen napjainkig haladva dokumentálja ez az unikális referensz mű az írás történetét és tipológiáját – a világ minden tájára kiterjedően, a már nem beszélt nyelveket is beleértve. Mintegy nyolcvan fejezetben mutatja be szakszerű, de jól érthető formában, miként működnek az írásrendszerek, az egyiptomi hieroglifák, a kínai betűszók és a latin betűk – grafikus formában.

A Távol-Kelettel, Kelet-Ázsiával, Európával, Dél-Ázsiával, Délkelet-Ázsiával és a Közép-Kelettel foglalkozó fő fejezetek elején a bevezető rész azt tárgyalja, hogy a szóban forgó írásrendszer fejlődése, milyen kulturális és társadalmi közegben ment végbe. A fő fejezeten belüli alfejezetek gazdag háttérinformációval szolgálnak, egyben vizuális segítséget nyújtanak az egyes nyelvekre vonatkozóan: részletesen foglalkoznak az adott írásrendszer történeti hátterével, az egyes írások struktúráját pedig a betűket és szimbólumokat ábrázoló táblázatok segítségével vázolják fel, közben a rendszerek fonológiai összefüggéseit is feltárják. Mindegyik fontos írásfajtából kapunk egy bekezdésnyi mintát, kiegészítve annak latin betűs változatával, fonetikus átírásával és angol fordításával. Az alfejezeteket bibliográfia egészít ki. A szerkesztők szerint ez a munka abban tér el a korábbi hasonló vállalkozásoktól, hogy, itt a fő kérdés az, hogyan működik egy-egy írásfajta.

A tárgyalt mű naprakész és tudományos felkészültséggel íródott, s mint ilyen, egyedülálló, valamennyi írásfajtára kiterjedő eszköz, mely egyetlen könyvtár referensz állományából sem hiányozhat.

(Kaibinger Károlyné)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

Irodalmi lexikon, 1998.

Drótos László

Irodalmi lexikon [elektronikus dok.]. - Interaktív multimédia. - Budapest : Woodstone Interactive CD-ROM Fejlesztő és Kiadó Kft., 1998. - 1 db CD-ROM : szín. ; 12 cm. - (Magyar hypertextes lexikonsorozat)

Működési környezet: IBM PC, 486 DX processzor ; 16MB RAM ; Windows 3.1 vagy Windows 95 ill. NT.; 15 MB HDD terület ; 4x CD-ROM meghajtó ; egér. - Főcím a címképernyőről - Elérhető nyomtatott formában is: Benedek Marcell (szerk.): Irodalmi lexikon, 1927. 6.500.- Ft

1. Tesztelési környezet

166 Mhz Pentium, 16 MB RAM, 24x CD-ROM olvasó, magyar Win'95

2. Általános értékelés

Ízlésesen megtervezett kiadvány, de a forma többet ígér, mint a tényleges tartalom. Egy régi kiadású magyar- és világirodalmi lexikon digitális változata, teljes szövegű és fakszimile formátumban egyaránt. Egyszerű kezelőfelület, rendkívül korlátozott lehetőségekkel és több kifejezetten kellemetlen tulajdonsággal. Mivel a lexikon szerkesztése kb. 1926-ban lezárult, ezért inkább csak az irodalomtörténet iránt érdeklődőknek érdekes és nem kézikönyvként a családi könyvtárba, ahogy a készítői reklámozzák. Hasznos lehet közkönyvtárakban is, bár az ára és a szükséges számítógépes teljesítmény elég magas az értékéhez képes, és nem nyújtja azokat a rugalmas keresési funkciókat, melyek egy teljes szövegű CD-ROM-nál elvárhatók lennének.

3. Számítástechnikai értékelés

A kezelőfelület a Toolbook szoftverrel készült, egy meglehetősen régi és lomha multimédia fejlesztőeszközzel, ami nem igazán illik bele a mai Windows felületekbe, az azoknál megszokottól eltérő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldásokat használ. A CD Windows 3.1 és Win'95 környezetben egyaránt működik, 640x480-as felbontásra, 256 színnel, „small font" beállítással tervezték. Ettől jobb felbontású képernyőn is használható természetesen, de sajnos csak ugyanilyen méretű ablakban. A teljes szövegben való kereséshez nem árt egy gyors CD-ROM olvasó.

A dobozon levő tájékoztató szerint az installáláshoz a TELEPIT.EXE elindítása szükséges, de csak egy SETUP.EXE van a lemezen, ezt kell valójában futtatni. (Automatikus indítófájl sincs Win'95/NT környezethez.) A telepítőprogram semmit nem kérdez, csak felmásolja a kezelőprogram ikonját egy WOODSTON nevű directory alá a főkönyvtárba és létrehoz egy programcsoportot, illetve beteszi azt a Start menü Programok menüpontjába (más Woodstone kiadványokhoz hasonlóan). Dicséretes, hogy nem pazarolja a merevlemez területet egyéb állományok felmásolásával (bár a doboz felirata szerint állítólag 15 Mbyte(!) szabad hely kell hozzá a winchesteren), de ugyanakkor jó volna, ha a szövegeket tartalmazó 650 kbyte-os fájt opcionálisan mégiscsak a gyorsabb merevlemezre lehetne másolni, mert a teljes szövegben való keresés szekvenciálisan történik, ami igen lassú. Egyébként egy, az összes szót tartalmazó index-állománynak bőven lett volna hely a CD-n a gyors kereséshez, mivel csak a lemez harmada van tele. A rengeteg szabad helyből jutott volna a digitalizált képként tárolt oldalak felbontásának növelésére is, mert ezek minősége éppen a képernyőn való olvashatóság határán van, nyomtatni pedig nem érdemes és nem is lehet őket.

A kezelőprogram meglehetősen lassú már induláskor is, és ha türelmünket vesztve véletlenül még egyszer elindítjuk, akkor az teljes összeomláshoz vezethet, a Windows újraindítása nélkül nem lehet többet futtatni. Egyébként is rosszul illeszkedik a Windows környezetbe: az ablakok nem méretezhetők át (ez a szkennelt oldalaknál rendkívül kellemetlen), a Win'95 Tálca sora eltűnik (így egy járatlanabb felhasználó nem tud más ablakra, programra átváltani), számos funkció csak egérrel működik, billentyűzetről nem (pl. nem lehet lapozni a PgDn gombbal!), kereséskor az összes erőforrást lefoglalja és le sem lehet állítani (egy nem létező betűcsoportra való keresés akár egy fél órára is használhatatlanná teszi a gépet!). Induláskor néha hibásak a színek vagy nem jelenik meg a címszavak listája és csak egy üres keretet látunk. Ilyenkor csak az – esetleg többszöri – újraindítás segít. Hálózaton át, megosztott CD-ROM meghajtóról, vagy merevlemezre másolva, CD-szerverről nem sikerült használni, mert olvasási hibát jelez, amint egy szócikket megnyitunk, majd pedig azonnal elszáll a program.

4. A kezelőfelület értékelése

A program a címszavak listájának elejével indul, mely alatt 7 darab - elég ötletes - ikon jelenti a teljes kezelőfelületet. A külalak mindenütt igényes: szépen megrajzolt keretek, nem zavaró háttér, jól olvasható szövegek. A CD ismertetője ugyan egy „hypertextes lexikonsorozat" egyik tagjának titulálja a kiadványt, de valójában csak a címszavak listája és a szócikkek, illetve a gépelt szöveg és a szkennelt oldalak képei között lehet kapcsolgatni, belső hiperlinkek egyáltalán nincsenek, még az egyértelmű „lásd még" típusú utalásoknál sem, ami alapvető hiba és hiányosság egy számítógépes lexikonnál. A nagyobb szócikkek több szakaszra vannak tördelve (pl. az „Olasz irodalom" 24 darabra), de még ezek sincsenek összekötve egymással, mindig vissza kell menni a címszavak listájára a következő szakasz elolvasásához. Ráadásul az ügyetlen sorszámozás miatt az 1. rész után a 10., a 2. után pedig a 20. jön.

A sorrenddel egyébként is nagy baj van ennél a kiadványnál: a számítógépes változatban a címszavak sorrendje sok helyen eltérő a nyomtatott lexi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konhoz képest (pl. a „8 órai újság" címszó az egyiknél a lista elején, az „A" betű előtt, a másiknál viszont az „Ny" betű alatt található). Ez megnehezíti a szöveges verzió összevetését a fakszimile oldalakkal, és a használati utasítás külön is felhívja a figyelmet arra a hibajelenségre, hogy nem mindig az éppen nézett szócikkhez tartozó szkennelt képrészlet jelenik meg. Ilyenkor lapozgatással és tologatással kell megkeresni a megfelelő oldalrészt. A szöveg és a kép közötti kapcsolat visszafelé pedig egyáltalán nem működik: egy szkennelt oldalról nem lehet átkapcsolni a hozzá tartozó szöveges változatra, helyette az utolsónak megnézett szócikk jelenik meg ismét. A gépelt szövegből egyébként minden specialitás hiányzik (ábrák és arcképek, speciális jelek és különleges ékezetes betűk, az egyes szócikkek íróinak neve stb.), ezek csak az eredeti oldal megtekintésével nézhetők meg, így elég sokat kell váltogatni a kétféle nézőpont között. Önmagában jó ötlet volna egy ilyen régi lexikonnál a szöveges és a fakszimile változat egyetlen lemezen való közreadása, ha hibátlanul lenne összekapcsolva a kettő oda-vissza, és a kiadvány tervezői mindkét változat előnyeit kihasználnák: a szövegesnél gyors és komplex keresés, valamint hiperlinkek, a fakszimile verziónál pedig nyomtatásra is alkalmas jó képminőség és a képernyőn való rugalmas nagyíthatóság. Ennél a CD-ROM-nál viszont a készítők mindezekről elfelejtkeztek, így csak a hátrányok maradtak.

Külön bekezdést igényel az ékezetes betűk problémája. A leírás is említi, hogy az „ő" betűkkel bajok lehetnek, esetleg az Alt gomb lenyomásával kell a megfelelő ASCII kódot beütni. Nyomtatáskor így is hullámos „ő" és kalapos „ű" jelent meg a teszteléshez használt lézernyomtatón, mely egyébként hibátlanul nyomtatja az ékezeteket más Windows programokból. A címlistában való gyors mozgáshoz elegendő a keresett szó első néhány karakterét beütni, de az ékezetes betűknél (az „á" kivételével) szinte mindig megakad a keresés: így pl. „József Attila" a „J" betűtől elindulva, hosszas lapozás után található csak meg. Az ékezetes betűket a program az abc végére rendezi, vagyis „Áprily Lajos" „Zrínyi Miklós" után keresendő. (Ez egy irodalmi lexikonnál csúnya szépséghiba!)

Mivel a címszavak listájában csak a vezetéknevek szerepelnek, így az azonos nevű szerzőket (pl. „Katona" vagy „Tóth") végig kell kattintgatni, hogy megtaláljuk a keresett személyt (kivéve, amikor tévedésből a keresztnév is benne maradt a listában: pl. Iffland). A címszólistát egyébként sem ártott volna átnézni, van benne néhány bosszantó hiba (pl. „r irodalom" szerepel az „Ír irodalom" helyett).

A keresés az indexfájl hiánya miatt nagyon lassú, a program nem jelzi a találatok számát és azt sem, hogy hol tart a keresés. Keresni csak előrefelé, csak a teljes szócikkben és csak egymás után levő betűcsoportokra lehet, semmilyen kifinomultabb lehetőség nincs, ami meglehetősen furcsa egy teljes szövegű kiadványnál. (Mivel a szócikkek egy egyszerű szövegfájlban vannak, azért a gyakorlottabb felhasználó egy szövegszerkesztővel gyorsabb és bonyolultabb kereséseket is végezhetne, csak sajnos ebben az állományban pont a szócikkek címe nincs benne!) Ugyanaz a beviteli mező szolgál a címszavak listájában való ugráláshoz és a teljes szövegben való kereséshez, ami meglehetősen zavaró tud lenni, és ráadásul nem törlődik magától egy új szó beírásakor, hanem az előző kérdést kézzel kell visszatörölni.

A telepítőhöz hasonlóan a kezelőprogramban sem lehet semmit beállítani: a betűtípus és -méret, a nyomtatásnál az oldal jellemzői, a szkennelt oldalaknál a nagyítás mértéke stb. mind nem módosíthatók. A használati utasítás ugyan magyaráz valamit a program indításakor megadható paraméterekről, amelyekkel az esetleges hibajelenségek is ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

küszöbölhetők, de hogy mik ezek a paraméterek, arról hallgat. A leírás mellesleg azt is állítja, hogy a címszavakra duplán kell kattintani a szócikkek megtekintéséhez. Ezzel szemben egyetlen kattintás kell csak, mert a második azonnal visszavált a címszó-listára. A vágólap sem a dokumentációban leírt módon működik: csak a teljes aktuális szócikket lehet kimásolni, szövegrészek kijelölésére nincs lehetőség.

5. A dokumentáció értékelése

A CD-hez díszes dobozt adnak (némi reklámszöveggel, a kiadó elérési címeivel és a minimális hardverigénnyel), továbbá egy 2.5 Mbyte-os, Word 6.0 formátumú „termékismertetőt" (újabb reklámszövegekkel), egy rövid, Write formátumú „használati útmutatót" (általános tudnivalókkal, elsősorban a Windows használatáról). A lemez tokjában nincs tájékoztató füzet vagy borító lap. Ugyancsak nincs „segítség" funkció a programon belül. Viszont a lemez felületén is feltüntették a kiadó elérhetőségét (postacím, fax és telefonszám), ami dicséretes.

A használati útmutató sűrű bocsánatkérésekkel indul: lassú programfutás, esetleges olvasási hibák, gyenge képminőség, speciális karakterek hiánya, gépelési hibák stb. A szöveg stílusa egy általános iskolás fogalmazási készségére utal, nem méltó egy ilyen jellegű kiadványhoz. Tele van helyesírási hibákkal, magyartalanságokkal, szakzsargonnal (pl. „duplán klikkel", „scannelve", „lebegőhelp"). Általános tanácsokat ad csak, mert nemcsak ehhez a kiadványhoz készült, így a specifikus tudnivalók nincsenek benne (pl. hogy mi is van ezen a lemezen valójában?). Az esetleges hibajelenségekkel elhárításával egyáltalán nem foglalkozik, minden ilyen esetben a kiadó megkeresését javasolja.

6. Tartalmi értékelés

Hogy mi van a lemezen, az kívülről pontosan nem állapítható meg, a dobozon csak egy félmondat utal rá, hogy egy Benedek Marcell által szerkesztett lexikon digitális kiadásáról van szó, de az eredeti mű megjelenési idejét mindenhol gondosan „elfelejtették" feltüntetni. A magyar lexikon-történetben járatlan vásárló így zsákbamacskát vesz, és csak akkor kezd gyanakodni, amikor hiába keresi a lemezen Illyés Gyulát, Radnóti Miklóst, vagy Hemingwayt. Csupán némi utánajárással és ügyeskedéssel deríthető ki, hogy a CD-n a Győző Andor által 1927-ben kiadott Irodalmi Lexikon van, mely nyomtatva 1224 oldal és kb. 7,800 címszót tartalmaz, s amelybe olyan jeles szerzők is írták szócikkeket, mint például Babits Mihály vagy Germanus Gyula. További apró trükk a vásárlók bizonytalanságának növelésére, hogy a csomagoló dobozon fényképpel szereplő József Attila életrajzát valami más kiadványból pótlólag rátették erre a lemezre a készítők, így annak az 1937-ben bekövetkezett halála is szerepel ebben az 1926 körül lezárt lexikonban. (Természetesen J. A. szócikkéhez nincs is fakszimile kép, helyette egy hajszál(?) rajza jelenik meg, és ha itt továbblapoz az ember, további érdekes képeket láthat.) A szócikkekben viszonylag kevés komolyabb íráshibát lehet felfedezni első pillantásra, a gyanús részek pedig szerencsére megnézhetők az adott oldal digitalizált képén.

Egy ilyen régi lexikonnak inkább irodalomtörténeti értéke van, rengeteg azóta elfeledett név és fogalom található rajta, amelyek elsősorban a kutatóknak lehetnek érdekesek.

7. Javaslatok

A szöveg digitalizálásába és korrektúrázásába fektetett munka megérdemelné, hogy egy rugalmasabb kezelőfelülettel a jelenleginél sokkal használhatóbb legyen ez a kiadvány. Egy új, HTML- vagy XML-alapú kiadás lehetővé tenné, hogy ne csak Windows gépeken lehessen használni ezt a lexikont; akár távolról, hálózatról is elérhető legyen; s tetszőleges ablak- és betűmérettel tudja a felhaszná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ló a képeket és a szövegeket nézegetni. A számítógépes lexikonok igazi előnyét a belső hipertext kapcsolatok, valamint a kifinomult és gyors keresési lehetőségek jelentik, ezeket mindenképpen be kellene építeni ebbe a kiadványba, hogy a lemezen levő információhalmaz minél jobban hasznosulhasson. Mivel a CD-n még bőven van hely, ezért érdemes volna a szkennelt oldalak képét jobb felbontásban feltenni és biztosítani ezeknél is a nyomtatás valamint a vágólapra másolás lehetőségét. S végül: az eredeti mű színvonalához méltó stílusú dokumentációt kellene hozzá készíteni, és a csomagoláson meg a kezdőképernyőn tisztességesen feltüntetni a lexikon készítőinek nevét és lezárásának dátumát.

A Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság bejelentette, hogy elkészült az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírásának szabályzata, melynek első változata megtekinthető az OSZK honlapján (www.oszk.hu) az Újdonságok menüben "Elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírása, RTF formátum 312k" címen. Közvetlenül elérhető: http://www.oszk.hu/szoveges/ujdonsag/eldok.rtf címen.
A szabályzat alapjául az IFLA munkacsoportja által kidolgozott ISBD(ER) (International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources c. kiadvány szolgált. További felvilágosítás: berk@oszk.hu és ivarga.@oszk.hu

Megállapodást írt alá az Országos Széchényi Könyvtár és a Nádasdy Alapítvány 1999 decemberében. A Nádasdy család mai tagjai a család könyvtárából a nemzeti közgyűjteményekbe került köteteket a magyar nemzetnek ajándékozták. Megállapodtak az OSZK-val arról, hogy a könyvtár kiadja a Fölöspéldány Központ raktárában lévő, a nádasladányi könyvtárból származó köteteket, s a Nádasdy Akadémia székhelyének elkészülte után, ott elhelyez állományában lévő köteteket. A Nádasdy alapítvány segíti az Országos Széchényi Könyvtárat a nyugati emigrációban keletkezett, illetve megőrzött nemzeti kulturális értékek és a hungarikumok felkutatásában, összegyűjtésében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Hogyan lehetünk jobb főnökök?

Rokonszenves a könyv címe, nemcsak a szójáték /(b)irodalma/ miatt, hanem azért is, mert a manapság oly divatos *menedzsment* kifejezést magyarul használta a szerző. (Ma már a könyvtári szakirodalomban gyakran jelenik meg olyan könyv, amelynek címében szerepel a menedzsment – az alaposabb tájékozódás aztán könnyen kideríti, lényegében könyvtártani munkával állunk szemben –, de az ritkán fordul elő, hogy a szerző e fogalmat egyszerűen csak vezetésként emlegeti.) Bizonyára lesznek majd szakemberek, akik úgy vélik, hogy a menedzsment nem fordítható le, nem szűkíthető le a vezetés értelmére, mert a menedzsment nemcsak folyamatot és célirányos gazdálkodást jelent, hanem egyfajta gondolkozásmódot, mentalitást is, tehát több, mint amit az átlagos szóhasználat vezetésen ért. (A könyv szövegében már a felhasznált források szóhasználatát követi a szerző, többnyire a menedzsment kifejezést használva.) Számomra a címadás azt sugallta, hogy a szerző nem kizárólag elméleti oldalról közelítette meg a témát, hanem a napi könyvtári gyakorlat felől is, a vezetést naponta „gyakoroló" könyvtárvezető nézőpontjából, aki stílusában, szóhasználatában a közérthetőségre törekszik.

A könyv mottójában Sándori azok figyelmébe ajánlotta munkáját (könyvtári beosztástól, a szakmában eltöltött évektől függetlenül), akik szeretnék kézben tartani, uralni saját területüket, s többet szeretnének kihozni magukból az új ismeretek, eljárások segítségével. Nehéz elképzelni, hogy valaki ne szeretné kézben tartani, sőt, uralni saját területét, aki ne venné örömmel, ha olyan átvehető, alkalmazható modellekről olvashat, amelyek segítséget adnak a hatékony munkavégzéshez. Nem tankönyvet írt (sőt Sándori egy helyen említi is könyvében, hogy *Mikulás Gábor* azóta már megjelent, akkor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

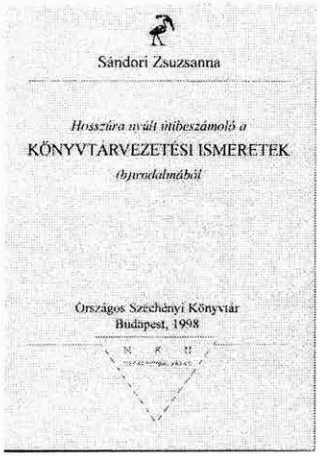

Sándori Zsuzsanna
Hosszúra nyúlt útibeszámoló a könyvtárvezetési ismeretek (b)irodalmából / Sándori Zsuzsanna ; /kiad. az/ Országos Széchényi Könyvtár. - Budapest : OSZK, 1998. - 406 p. ; 24 cm

még csak kéziratban olvasható menedzsment tankönyve, ez alól fel is mentette), hanem egy olyan művet, kalauzt, olvasónaplót, amely a hazai szaksajtó és az angol nyelvű szakirodalom feldolgozásából állt össze.

A *Bevezetés helyett* című mégiscsak bevezetésben a hazai menedzsment irodalom összefoglalását készítette el: azt az irodalmat szemlézte, amely az anyaggyűjtés kezdetekor (1995) a szakirodalomban magyarul olvasható volt

A könyv szövegtörzse nagyjából az 1986 –1997 júniusa közötti irodalomra támaszkodva (a hazai szaksajtó négy országos lapjának 1986 után megjelent közleményeit szemlézve, továbbá az Aslib Information, Aslib Proceedings, Journal of Documentation 1986 utáni évfolyamait tanulmányozva, valamint hazai és külföldi monográfiákra építve), 12 fejezetetben tárgyalja a következő kérdéseket: *Tervezés; Szervezés; A munka irányítása; Az eredményes vezető; Pénzügyek; Marketing; Az új információtechnológia megszelídítése; Együttműködés; Három könyvtártípus; Biztonság; TQM; Jogi és etikai kérdések.* Látható, hogy a menedzsment fő funkciói (tervezés, szervezés, irányítás, vezetés) szerint, de az egyes témákból további fontos részletet kiemelve, azokat önálló problémaként kezelve tárgyalja a szerző. Számítva a szkeptikusok véleményére is, maga tesz fel néhány alapkérdést: pl. Mi marad a menedzsmentből, ha lehántjuk róla a zsargont? Mi keresnivalójuk van az üzleti trükköknek a közszolgálatban? Ki oktassa a menedzsmentet és milyen módszerekkel? Beválik-e nálunk is a nyugati országok menedzsmenttudománya, hiszen nálunk mások a körülmények (s nem mindig a könyvtárosokon múlik a helyzet javítása) stb. A következtetések levonását ránk bízza a szerző, de előtte a könyv elolvasását javasolja.

A fejezetek címe után rövid összegzés következik arról, mire számíthatunk a fejezetben. Például mindjárt az elsőnél ezek olvashatók: *Buzdító gondolatok, * Hogyan készül a stratégiai terv? * A stratégiai tervezés „formára igazítása".

A személyes hangvétel, az olvasottak baráti beszélgetés stílusára emlékeztető kommentálása, végig jellemzi a könyvet. (A recenzensnek ez a megoldás abban segített, hogy bizonyos dolgokra jobban felfigyelt, mint a hagyományos stílusú szakirodalmi szemlék esetében. Ez a stílus egyben hátránya is a könyvnek, mert a tényekre szorítkozó, tankönyvszerű, tanítható, tömörebb szövegeket kedvelők számára zavaró lehet a mesélő elbeszélésmód, a szubjektív megjegyzésekkel tarkított szemlézés.)

A tervezésről szóló rész hivatkozásaiból látni lehetett, hogy a téma hazai irodalma nem is olyan szegényes (*Skaliczki Judit, Zalainé Kovács Éva, Mikulás Gábor, Bobokné Belányi Beáta, Téglási Ágnes stb.* munkái, a KIK-szimpóziumok anyaga). A „mi dolgunk a világon?" tisztázását a vezetéselméletben jártasak úgy mondják (a mission statement után szabadon), hogy *küldetésnyilatkozat*, a szerző véleménye szerint jobb az *átfogó cél* kifejezés használata

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(ld. pl. Skaliczkinál). A célok megfogalmazása még nem elég, hiszen a terv próbája a megvalósítás (persze a dokumentálás és értékelés is nagyon fontos). A külföldi szakirodalomból *Ida Vincent* tanácsaival segíti az olvasót a szerző annak megértésében, hogyan kell a stratégiai tervezés módszerét, (amely általános elképzeléseket tartalmaz) a helyi adottságokhoz igazítani, lehetőséget adván az egyedi megoldásokkal történő kiegészítésre.

A szervezéssel foglalkozó fejezetben a szerző arra a meglepő tényre hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtárak szervezeti felépítéséről milyen kevés szakirodalmi utalás található, pedig tapasztalata szerint a dolgozók szívesen fogadnák az intézményük szervezeti felépítését leíró, bármikor hozzáférhető mintákat, példaanyagot (akár önálló munkaként, akár az SZMSZ részeként). A lényeg az, hogy mindenkinek illik ismernie (és ezáltal jobban megértenie) azt a struktúrát, amelyben dolgozik.

A szemelvényekből kiderül, hogy a nyugati könyvtári gyakorlatra egyre inkább jellemző a szervezeti hierarchia fellazulása, s észrevehető tendencia a vezetői szintek számának csökkentése, ezzel együtt pedig a felelősségi körök kiszélesítése. A hierarchia helyett a vertikális munkamegosztás kezd elterjedni, a szakismeret mint követelmény az alacsonyabb szinteket is jellemzi.

Evidencia annak fontossága, hogy a munkakörök tartalmát pontosan kell megfogalmazni, mert vezető és beosztott számára egyaránt, ez teszi egyértelművé a feladatokat és elvárásokat. (Ma is vannak példák olyan budapesti közintézményekre, amelyekben részletekbe nem bocsátkozva, csak szóban körvonalazzák az új munkatárs feladatát.)

Jó ötlet a viselkedési kódex összeállítása és elolvastatása az új belépőkkel. Nagy cégeknél bevált gyakorlat, hogy a belépővel megismertetik a viselkedési kódexet, mely az öltözködéstől és a telefonálási stílustól kezdve, egészen a céggel szemben elvárható magatartásig, mindenre kiterjedően szabályozza az alkalmazottak viselkedését. Hogy könyvtárakban alkalmazzák-e már valahol, nem derült ki világosan a számomra, de az imázstervezőknek (marketinggel foglalkozó könyvtárosoknak) érdemes elgondolkozni az ötleten.

A munkaidőt taglaló részből kiderült, hogy külföldön nagyobb a népszerűsége a rugalmas munkaidőnek, (tehát, amikor a blokkolási időt írják elő, a többi viszont a dolgozókra van bízva), mint nálunk, s több a lehetőség a részmunkaidős foglalkoztatásra is. A megoldás az egyéni és a munkahelyi érdek összeegyeztethetőségére épít, miközben a munkaidő tiszteletben tartását is szolgálja. A távmunkavégzésre az információtechnika széles körü elterjedésével egyre több lehetőség kínálkozik, melyet a jövőben valószínűleg nálunk is jobban kihasználnak majd.

Az állománygyarapítási politikáról szóló fejezetekből érdemes megjegyezni, hogy a rugalmas igazodás (változtatás) ezen a területen is fontos. A gyarapítási elveket tehát újra meg újra szembesíteni kell a használat folyamatos mérésével nyert eredményekkel. (Bár a mindent mérni, elemezni elvét, elég nehéz megvalósítani a napi gyakorlatban, de ez valószínűleg csak szemléleti kérdés.)

Az élet minden területén fontos, hogy jól tudjunk kommunikálni, hogy pontosan meg tudjuk mondani, mit várunk el a másik embertől. (Persze, néha nem árt, ha mindezeket kiegészítjük Gordon módszerével is, az érzelmeinket tükröző megjegyzésekkel.) Az asszertív (építő) kommunikáció lényege a fentiek alkalmazásán túl még az is, hogy el tudjuk viselni a bírálatot, de tudjunk nemet is mondani. Az ilyen típusú vezető nem győzni akar, hanem a megegyezésre törekszik, és addig tárgyal, amíg kielégítően meg nem oldotta a feladatot.

A helyes időgazdálkodás is mindannyiunkat érintő téma. Az időpocsékolásnak sokféle oka lehet: léteznek külső, vagyis rajtunk kívül álló okok (pl. váratlan látogató, nem várt telefon, váratlan helyzet, értekezlet, a munkatársak problémái stb.). A személyiségünkből, szokásainkból fakadó hibák okozzák

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az időpocsékolás másik típusát (pl. halogatás, pontatlan kommunikáció, a feladatok időigényének helytelen felbecsülése, az önfegyelem hiánya, a feladatok meg nem osztása stb.). A szemléző nem tudja, megállni, hogy néhány ötletet (*Gothberg* után) le ne írjon, annyira egyszerű megoldások: pl. bőbeszédű partnerünket ebédidő előtt vagy a munkaidő vége előtt hívjuk fel; ha eláraszt bennünket a sok papír, mindegyiket csak egyszer vegyük kézbe, dobjuk el, adjuk tovább vagy válaszoljuk meg. Vezetői aranyszabály az is, hogy minden feladatot, illetve, amit csak lehet, adjunk ki másnak. E megoldás előnye: a munkatársak nagyobb felelősséget kapnak, a vezető pedig megosztja a kötelezettségeit. Ha végiggondoltuk a tennivalók sorrendjét, amit aznap el kell végeznünk, elég a legfontosabbra koncentrálni (egészen addig, amíg egy újabb, még fontosabb, vagy kevésbé fontos, de sürgősebb feladat nem adódik, felborítva jól megtervezett napirendünket).

Óriási mennyiségű irodalmat nézett át, olvasott el Sándori Zsuzsanna, ezekből válogatva, szemezgetve alakította ki a könyvet. A recenzor nem tudja megítélni, hogy a 3 év, amíg e könyv készült, sok-e vagy kevés egy ilyen munka megírására, de az bizonyos, hogy az idő múlását, a szakma fejlődését, a technikai fejlődés diktálta új feladatokat jól lehet lemérni rajta. Néhányszor az volt az érzésem, különösen az információtechnikával összefüggésben elmondottaknál, hogy nagyon szalad az idő, mert az 1995-ös, vagy 1996-os problémákat ma már esetleg egészen másképp látjuk.

A könyv előnyének érzem, hogy nemcsak a fellelhető folyóiratokra, könyvekre épített, hanem beleszőtte a könyvtári összejöveteleken hallottakat is, ha ezeket témájához vágónak érezte (pl. Jeremy Phillips 1996-os budapesti szemináriumán a szerzői jog kérdéseiről elhangzottakat), s a KATALIST, a LIBADMIN, LIBPER-L és a LIS-LINK levelezőfórumok rendszeres olvasójaként a frissebb nézetekről is hírt tudott adni.

A szerző szemléletét, felfogását a használók igényeinek maximális tiszteletben tartása jellemzi. Megjegyzéseivel a változások rugalmas kezelését szuggerálja, s azt is megérteti az olvasóval, hogy jó csapatmunka nélkül egyetlen vezető sem boldogulhat.

A szöveget olvasván, gyakran jutott eszembe, hogy mennyi evidenciára, józan ésszel belátható, kitalálható, követhető elvre épül a menedzsment. Olyan elsajátítható technikák, módszerek összessége ez, melyek megfelelő pszichológiai ismerettel, szakmaszeretettel és szaktudással párosulva, nagyon hatékonyan képesek működni. Érdemes kipróbálni, ami máshol már bevált, de nem érdemes mereven alkalmazni a szabályokat.

A szöveghez fűzött megjegyzéseiből jól érzékelhető, hogy Sándori Zsuzsanna élvezte a könyv írásával töltött időt, s bevallja azt is, hogy az olvasottak hatására, maga is folyamatosan változott, sőt, kezdte más szemmel látni a könyvtári világot, s kezdte másképpen megoldani napi könyvtárvezetői feladatait is.

A *Források* c. részből megtudható, hogy kiegészítő olvasnivalót *További irodalom* cím alatt a Magyar Elektronikus Könyvtárban (http://www.mek.iif.hu) találhatnak az érdeklődők. Jó tárgymutató készült a kötethez, s praktikus az idegen szavak és kifejezések gyűjteménye is. Grafika, színes választólapok alkalmazása jelzi a szerző s a mögötte álló csapat (munkatársak, lektorok, szerkesztők) apró részletekre is kiterjedő gondosságát és igényességét. Egyedi arculatú, gazdag szakirodalmi bázisra épülő könyv, melyet jó szívvel ajánlhatok az olvasók széles körének.

Kovács Katalin

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Menedzsment: a túlélési pánik egyik varázsszere, avagy: tanuljunk könnyen, gyorsan balettozni

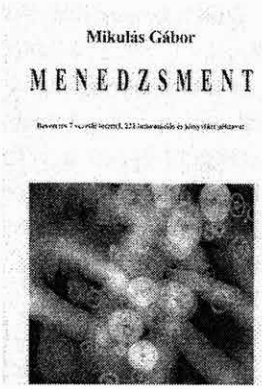

MIKULÁS Gábor
Menedzsment : bevezetés 7 vezetői teszttel, 222 információs és könyvtári példával / Mikulás Gábor. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Könyvtárak Egyesülése, 1999. – 277, [4] p.
ISBN 963 03 7288 6

Objektív könyvismertetést nem lehet, de nem is kell írni: elég, ha a tartalomjegyzék fénymásolatát közlöm. Ha már felhívom az olvasó figyelmét az egyes fejezetek mérete közti különbségekre, szubjektív vagyok. Én azonban a következőkben ennél jóval szubjektívebb leszek. Bevallom, hogy a *Mikulás Gábor* menedzsment-könyvének kapcsán írottakat szubjektív tényezők befolyásolták. Mindenek előtt talán az a tény, hogy a szerző születésének évében kezdtem el könyvtárban dolgozni (a könyvtárosi diploma megszerzése utáni, közel egy éves kitérőt követően). M. G. talán másfél éves lehetett, amikor – frissen kinevezett könyvtárvezetőként – egy ipari óriás-vállalatunk jelentős műszaki könyvtárának költöztetését új helyre telepítését, és zökkenőmentes tovább-működését terveztem meg és „vezényeltem le" (szerénytelenség nélkül: sikerrel). M. G. pedig már a szaksajtó aktív szereplője volt, amikor egy projektmenedzseri továbbképzésen megtudtam, hogy az egész dolog egy projekt volt, én pedig projektmenedzserként excelláltam...

Már akkoriban, s amikor az iparból a felsőoktatásra váltva egy műszaki főiskola könyvtárainak vezetője lettem, újra meg újra megkérdezték, hogy érzi magát egy ízig-vérig humán beállítottságú bölcsészdiplomás a műszaki világban, mérnökök, fizikusok, matematikusok, vegyészek és az állományban kizárólag műszaki, természettudományi dokumentumok között? A lassan kialakult válasz annyira megtetszett, hogy szakmai önéletrajzomba is beírtam: „meggyőződésem, hogy a könyvtárosság, az információkezelés (annak gyűjtése és hozzáférhetővé tétele) az információ hordozójától és tartalmától egyaránt függetlenül is magas színvonalon művelhető szakma". Igaz ez? Van – a készségeken túl – konvertálható, tetszőleges körülmények között egyaránt alkalmazható tudás? És mi a menedzsment? Készség, vagy tudás?

A nemzetközi könyvtári (tessék mindig hozzá gondolni az informatikai, információs vagy ahogy tetszik kifejezést is, ahol és amennyiben nem a számítógép-tudományról, hanem a mi szakmánk korszerű vonulatáról és/vagy korszerű elnevezéséről van szó) szakirodalom tele van szorongó és szorongást keltő kifejezésekkel: fenyegetés, kihívás, szembenézés, veszély, változás, verseny, túlélés, valamint a növekvő igények – csökkenő költségvetés egyre nyíló ollójára való utalással. A publikáló szakma egyik fele pánikban él, és kelti (vagy fokozza) a pánikot, a másik fele pedig higgadt bölcsességgel (vagy in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kább bölcsnek látszó higgadtsággal) keveri és kínálja a varázsszereket, a túlélési elixírt. Nehogy azt tessék hinni, hogy csak a tömegmédia manipulál, teremt, vagy temet divatot, kelt hangulatot. A szaksajtó éppen úgy felelős az adott szakma közhangulatáért, dob fel egy-egy témát divatossá, s tesz legalább utalás-szinten „lereagálandóvá" a más témájú írásban is.

Ne térjünk ki most arra, hogy az információtechnológia a pániknak ebben a zűrzavarában hol a kihívás, hol pedig a válasz szerepét tölti be, hiszen az információtechnológia (bármily szélesen vagy éppen szűken értelmezzük is) megfogható valóság, annak részeit, egyes elemeit, bevált, vagy éppen legújabb eszközeit és módszereit alkalmazhatjuk könyvtári munkánkban, annak konkrét, meghatározható feltételei (ára, berendezés és felszereltségigényei stb.) vannak, és konkrét, előre tudható eredményt adnak (ha a forgalmazó nem csapott be, vagy magunk nem lőttünk bakot a kiválasztás során). Nem így a menedzsment: az soha nem a kihívás, a veszély oldalán jelentkezik (talán csak a nem publikáló, vagy gondolataikat titkoló vezetők tekintik olykor kihívásnak, s a beosztott munkatársak érzik veszélynek), hanem a válasz, az igazodás, a túlélés eszközeként kínálja magát. A varázsszerkínálat meglehetősen széles körű: a jó öreg „pablik rilésönz" felelevenítésétől (ma már rendkívül snassz dolog piár menedzser nélkül), a totális kvalitás-menedzsmentig és az át- meg újraszervezésig. (Az embernek – óhatatlanul – a régi vicc jut eszébe, miszerint egy könyvtár biztos tönkretételének három módja van. A bájos mód: hölgyek alkalmazása a vezetésben; a tudományos mód: az átszervezés, lehetőleg gépesítéssel párosítva; és a radikális mód: az elöljárók valamennyi utasításának haladéktalan végrehajtása. Havasi Zoltán – a vicc eredeti terjedésének idején az OSZK főigazgató-helyettese – korabeli meglátása szerint egynémely nagykönyvtárunk komplex módszert alkalmaz. De – térjünk vissza a mához, és az én szubjektív véleményemhez – már akkor sem tudtak a kihívásoknak igazán megfelelni, hiszen legfeljebb gyengélkednek, de egy sem ment tönkre...)

A fő kérdés persze az – ám egy könyvismertetés legfeljebb felteheti, de meg nem válaszolhatja – hogy igaz-e a veszély, mit jelent valójában a kihívás, illetve mi jelent valódi kihívást, hogy tényleg a túlélésért kell-e küzdenünk. Amíg ezt meg nem válaszoljuk, csak elhisszük („Mondd, fiacskám, te most az újságnak hiszel, vagy a szemednek?"), addig a varázsszereket sem értékelhetjük, csak hihetünk bennük: bízzunk a ráolvasás erejében, a homeopátia hatékonyságában, keressük fel a természetgyógyászt, a csontkovácsot. Készítsünk minden szinten tervet, legyen stratégiai és operatív tervünk, végezzünk marketing-tevékenységet, elemezzünk kívül-belül, erősséget-gyengeséget, tevékenységünket porciózzuk projektekre, lepjük meg fenntartónkat olyan módon tervezett költségvetéssel, amit nem ért (hátha „bedől"); mérjük és értékeljük a teljesítményt (de szükség esetén titkoljuk el az eredményt...), ültessük könyvtárunk gyakorlatába a teljes körű minőségmenedzsment szép elméletét. Sorolhatnám még a higgadtak ötleteit, de szinte a teljes kínálat szerepel Mikulás Gábor könyvében, és alkotórésze a menedzsmentnek, ami ily módon nem is egyik varázsszere a túlélési pánikban szenvedőknek, hanem a gondosan válogatott varázsszerek titkos receptúrájú elegye: maga az elixír.

Kétségtelen: a menedzsment, és alkotórészeinek (módszereinek) legtöbbje nem könyvtári környezetben, hanem az ipar és az üzlet kemény (M. Gorman szerint: ragadozó) világában keletkezett. A könyvtárak (Gorman szerint „növényevő") világában való alkalmazása nem könnyű, és az igazi adaptálással a téma szakértői még adósak. Most inkább csak „mutatis mutandis" alapon kínálják a megoldásokat: tekintsük a könyvtári szolgáltatást úgy, mint terméket, netán árucikket. Tabi László – a hajdani párt udvari humoristája a szemantikát, mint burzsoá áltudományt leleplezendő írt egy kro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kit, aminek az volt a lényege, hogy ha valamit máshogy nevezünk el, akkor az már más is lesz, lényegében meg is változik (legalábbis T. L. szerint így működött volna a szemantika, a gaz kapitalisták ostoba elképzelésének megfelelően). Nem akarom a menedzsmentet a hatvanas évek elejének ideológiai mércéjével mérni (magamat még kevésbé Tabi nézet- és eszmerendszerének közelében tudni), de mégis, mintha valami hasonló jelenséggel állnánk szemben. Mikulás Gábor idézi a menedzsment egy elfogadott meghatározását, mely szerint az *„emberi, fizikai, pénzügyi és információs erőforrások tervezése, szervezése, irányítása és vezetése a szervezet céljainak sikeres és hatékony elérése érdekében"*. Kedves olvasóm, ha Ön valaha vezetett könyvtárat, vagy nagykönyvtárban osztályt, csoportot, nem ezt tette? Ha fog könyvtárat („és információs központot", „és média-centrumot" stb.) vezetni, nem ezt fogja tenni? Akkor most a menyem nem gyesen van az unokámmal, és a háztartásukat vezeti, hanem menedzsel (vagy menedzsmentezik)? Az egész könyvet átlengi az átkeresztelés, a másként nevezés szellem. Először is (hiába a fenti kérdések), a menedzsment nem vezetés, a vezetés nem irányítás, a kontroll pedig nem ellenőrzés, de nem is vezérlés. Nem véletlen, hogy a szerző két függeléket is szentel az értelmezésnek: van egy kislexikon, és egy angol-magyar menedzsment kisszótár is, s bizony mindkettőben akad a hétköznapitól, a megszokottól eltérő értelmezés, jelentéstartalom. Az irányítás és a szervezés címet viselő fő fejezetek pedig szinte sugallják, hogy a megoldás egyik fontos eszköze az átkeresztelés, a másként nevezés. Észrevétlenül bár, de már megint a könyvnél vagyunk; maradjunk hát egy kicsit. Könyve elején (1.1.4.) igen fontos kérdést tesz fel a szerző: „Szükség van-e információs és könyvtári menedzsmentre?" A kérdés fontosságával ő maga is tisztában van, bár zárójelbe helyezi: „Ez a kérdés azért fontos, mert ha nemleges választ kapunk kérdésünkre, akkor nem kell tovább olvasni ezt a könyvet." Az ezt követő 16 sor azonban nem hiszem, hogy elegendő érvet tartalmaz a kétkedők (és a lusták) meggyőzésére. Szerencsére, valószínűleg mást is tovább hajt a kíváncsiság a könyv olvasásában, akkor is, ha nemleges választ kapott (vagy fogalmazott meg magában).

Ám ha nem vagyunk meggyőződve az információs és könyvtári menedzsment szükségességéről, ha az egészet egy nem is biztos, hogy létező veszedelem elleni varázsszernek tekintjük, s nem is igazán hiszünk varázserejében, miért olvassuk el a könyvet? Mert érdemes. Mikulás Gábor ugyanis rengeteget olvasott erről a témáról, nagyon sokat tud róla, és tudását szívesen osztja meg az olvasóval. Áradóan meséli olvasmányélményeit, megtűzdeli sok helyről vett, néha valóban „életszagú" példákkal. Nem kompilál, legalábbis semmiképpen nem pejoratív értelemben, hiszen mindent becsülettel „meghivatkoz", fejezetenként tartalmas irodalomjegyzéket közöl, néha még kedvet is csinál az embernek, hogy valamit még elolvasson az adott témáról. Áradó meséjét azonban nem mindenütt tudja kordában tartani: hiába a gondosan felépített – öt fejezetnyi – szerkezet, a maga alfejezeteivel és pontjaival, az a sok ismeret, amit meg akar olvasójával osztani, át- meg átcsap ezeken a szerkezeti kereteken, s a szöveg tele van hol előre, hol hátra hivatkozásokkal. Ez persze szolgálhatja az érdeklődés ébren tartását, teheti izgalmasabbá az olvasást az ide-oda lapozgatással, de lehet arra mutató jel is, hogy a könyvből hiányzik az a szilárd váz, amelyre (logikai, vagy didaktikus megfontolások alapján) az egész anyagot fel kellett volna fűzni.

Nem tudom, hogy – dicséretes és szimpatikus – közlésvágyán, megszerzett ismeretei megosztásának szándékán túl mi vezette Mikulás Gábort a „bevezetés 7 vezetői teszttel, 222 információs és könyvtári példával" összeállítására, nem tudom, milyen funkciót szánt megírt könyvének. Mégis elolvasásra ajánlom mindazoknak, akik szakemberként az „információs és könyvtári" szakmában tevékeny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ECSEDY Judit, V.
A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó Korában, 1473-1800 / V. Ecsedy Judit ; [A magyar Könyvkereskedelem történetének vázlata 1800-ig c. Fejezetet Pavercsik Ilona írta]. - Bp. : Balassi, cop. 1999. - 372 p. : 23 cm.
ISBN 963 506 270 2

kednek, akik esetleg vezetők lesznek, vagy akik most azok, vagy azok voltak. Ők kitöltve valamelyik tesztet, megtudhatják, hogy milyen vezetők voltak, s ha ezt a véleményt szembesítjük a hajdani beosztottak véleményével, lesz, aki azt mondja, tényleg, s lesz, aki azt: á, dehogy! A volt, vagy mostani vezetők legfeljebb felismerik, hogy hány évvel ezelőtt is korszerű menedzsment-módszereket alkalmaztak, esetleg fejükhöz kapnak, hogy micsoda trükköket hagytak ki. Kétségtelen ugyanis, hogy vannak módszerek, és vannak trükkök, amikkel egy vezető él, élhet, élnie kell, hogy sikerre vigye az általa vezetett csoportot, részleget, intézményt stb. Ha ezeket egységes egésszé gyúrják össze, meg lehet írni a menedzsment című könyvet, de – ami engem illet – a szóban forgó könyv címlapján lévő ábrát igencsak mély értelműnek látom: homályos az egész, a színek természetellenesek, érzékelhető, hogy valaki manipulál, de a fogaskerekek nem igazán illeszkednek, és nem tudhatjuk, hogy mi mozgat mit...

Minden épkézláb ember, aki rendelkezik néhány olyan adottsággal, ami az emberek kb. nyolcvan százalékában megvan, meg tud tanulni balettozni. Táncművész, netán szólótáncos, prímabalerina azonban csak abból lesz, aki az adottságok mellett valami különleges egyébbel – Isten áldotta tehetséggel – is rendelkezik. Könyvtár (stb.) vezető is lehet bárki, akit kineveznek, és meg is tanulhatja a menedzsment mibenlétét, módszereit, eszközeit. Még inkább lehet vezető, ha valamilyen bizonyítványt is szerez arról, hogy menedzsmentet tanult. Én olvasó sem, munkatárs még kevésbé szeretnék olyan könyvtárban lenni, amelyet könyvből – akár ebből a könyvből – tanultak meg vezetni (bocsánat: menedzselni).

Mohor Jenő

Magyarország nyomdászattörténete – kézikönyv és tankönyv

Könyvtár szakos egyetemistaként a könyv- és könyvtártörténet vizsgákra készülve, gyakran forgattuk Fülöp Tanár úrnak a Tankönyvkiadónál megjelent, a nyolcvanas évek közepére sokadik kiadást megért, „változatlan utánnyomás" feliratot viselő egyetemi jegyzeteit. (Egyáltalán nem mellesleg: az első kötet igénytelen papírkötésű hátlapjának bal felső sarkában *8,50 Ft* felirat szerénykedett...) Később, a tanszékre kerülve, sokszor hallottam a Tanár úr-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tól, hogy már maga sem szereti e jegyzeteket, idejétmúltnak tartja őket, egytől-egyig megértek már egy alapos átdolgozásra. Mégis: egészen tavalyig mindannyiunk kötelező olvasmány-listája – ha könyv- és könyvtártörténet tanításáról volt szó – e jegyzetek felsorolásával kezdődött. Anélkül, hogy kétségbe vonnám a négy rövidebb-hosszabb terjedelmű kis kötet értékét, nagy örömmel vettem kezembe a közelmúltban V. Ecsedy Judit munkáját, amelyet a Balassi Kiadó *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473-1800* címmel jelentetett meg. Amit Fülöp Tanár úrnak a sors már nem engedett végigvinni, most itt van a tanítvány és kolléga tollából. Attól a kollégától, aki azóta a Könyvtártudományi-Informatikai Tanszéken oktatja-tanítja is éppen a kötet címében megjelölt időszak magyarországi könyvnyomtatásának történetét. V. Ecsedy Judit könyvére is igaz az a megállapítás, amely az előzménynek – egy reménybeli sorozat első darabjának *(Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Budapest, 1998.)* – az előszavában a következőképpen fogalmazódott meg: *„A képzés azonban sok új tankönyvet, oktatási segédanyagként is használható kiadványt igényel, továbbá azt, hogy az elmúlt évtizedek kutatásának eredményei immáron tananyaggá válva épüljenek be a képzés folyamatába, lehetővé téve a kutatásokban való továbblépést."* És ez még csak az egyik vetület: e kézikönyvnek az egyetemi oktatás számára nyújtott hatalmas segítsége.

A kötet összes többi értéke, előremutató, továbbgondolásra ösztönző eredménye éppen műfajában, tehát kézikönyv-jellegében testesül meg. Ezek közül az első a történeti feldolgozás korszakhatárainak kijelölése. Az 1473-as évszám mindannyiunk számára egyértelműen jelzi Hess András tevékenységének jelentőségét a magyarországi nyomdászat elindulása terén. A korszak lezárását jelentő 1800-as év magyarázatát viszont a kötet elején található, a kézikönyv használatát részletező útmutató adja meg: a korszakhatár a nemzetközi gyakorlathoz igazodik, hiszen régi könyvekről és a kézisajtó koráról hivatalosan az 1800-as évvel bezárólag beszélhetünk. Ez egyben azt is jelzi, hogy a Magyarországon korábban szokásos korszakolás megváltozik, a szatmári béke éve – amely egyben Czvittinger Specimen-jének megjelenési éve –, a magyar történelem és a magyar irodalomtörténet e korszakhatára ezentúl nem kell, hogy „egy füst alatt" a magyar nyomdászattörténet határkövét is kijelölje. Újabb lépést tehetünk tehát abba az irányba, hogy nyomdászat- és könyvtártörténetünk alakulását ne feltétlenül és kizárólag a magyar történelem korszakhatárai közé kényszerítve próbáljuk meg értelmezni és vizsgálni. Ez természetesen nem zárja ki ugyanakkor azt, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük a magyar történelmi eseményeknek a nyomdászat- és könyvtártörténetre gyakorolt hatását, annál is inkább, mert a kézikönyv erre is konkrét példát állít elénk. A mohácsi vész évszámát fogadva el választóvonalként, a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy 1526 után a három részre szakadt ország egyes területei a nyomdászat fejlődése szempontjából is mennyire egymástól eltérő utakat jártak be a másfél évszázad folyamán.

A kötet értékeinek felsorolását azzal a ténnyel folytatom, amely szintén kézikönyv mivoltából fakad: a legutóbbi idők kutatási eredményeit foglalja össze, gyűjti egy csokorba. A kötet összeállítója a korábbi összefoglalások kiadása óta eltelt mintegy három évtized alatt megjelent, a különböző szakfolyóiratokban, évkönyvekben (*Magyar Könyvszemle, Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvei*), a *JATE könyvtörténeti műhelyében* és más, kevéssé hozzáférhető kiadványokban publikált tanulmányok anyagát igyekszik a teljesség igényével feldolgozni. A kötet minden egyes fejezetére igaz ez a megállapítás, példaként és bizonyítékként tehát bármelyik tematikus egységet említhetném. Kiemelni közülük talán olyan fejezetet érdemes, amelyiknél a legszembetűnőbb az, hogy az újabb ered-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mények összefoglalása, mennyivel jobban láttatja az új összefüggéseket is. A Hess András nyomdai és kiadói munkásságát bemutató részre azért esett a választásom, mert annak ellenére, hogy legutóbb éppen a téma avatott szakértőjének, *Borsa Gedeon*nak a könyvtörténeti írásait tartalmazó kötetben láthattuk-olvashattuk egymás után sorakoztatva a magyarországi ősnyomdászat megteremtőjéről szóló tanulmányokat, mégis hiányát éreztük mindezidáig a szintetizáló összegzésnek. A vizsgált fejezet úgy fűzi egymás után a legújabb kutatási eredményeket, hogy felsorakoztatja ugyan a korábbi állításokat is (1472 vagy 1473 a magyarországi nyomdászat hivatalos kezdőéve; Geréb vagy Kárai-e a budai prépost vezetékneve; Kárai László vagy Vitéz János hívta-e Hess Andrást Budára stb.), de nem hagy kétséget afelől, hogy melyik ezek közül a tudományos kutatás ma elfogadott álláspontja. És arról sem feledkezhetünk el, mennyire naprakészek a Hess-témában (is) a kézikönyv adatai: igazán nem régóta tudjuk, hogy a magyar nyomdászattörténet számára oly fontos ősnyomtatványból, a Budai Krónikából összesen nem kilenc, hanem tíz példány létezik a világon.

V. Ecsedy Judit könyvét valószínűleg sokan fogjákfogjuk úgy használni, hogy nem(csak) folyamatosan olvassuk el az első oldaltól az utolsóig, hanem témára, nyomdászra, nyomdahelyre fogunk keresni benne: érdekelhet minket belőle a XVIII. századi katolikus nyomdák jellemzése ugyanúgy, mint Szenci Kertész Ábrahám nyomdászati tevékenysége vagy a lőcsei nyomdászműhely sorsa és története. Az ilyen típusú használókat minden bizonnyal komolyan segíteni fogja a kézikönyv végiggondolt és könnyen áttekinthető szerkezete, a századonkénti időrendben felállított fejezetek azonos szempontok szerinti szerkesztése. A fejezetek elején mindig megtaláljuk a területi és a felekezeti megoszlás elemzését és az adott század nyomdahelyeit feltáró térképet. A fejezetek törzsanyagában az egyes nyomdák tevékenységének elemzése alapításuk időrendjét követi, meghatározva a működés helyszínét, idejét (külön jelezve, ha működésük túlmutat a kötetben felvállalt korszakhatáron), az ott működő nyomdászok személyét és bemutatva a műhelyben előállított kiadványok rövidebb-hosszabb sorát. Külön egységet képez a fejezetek zárása előtt a tévesen feltételezett vagy nem kellően bizonyított hazai műhelyek felsorolása. Visszatérő elem az egyes fejezetek végén az adott korszakhoz tartozó és témánként csoportosított ajánlott irodalom jegyzéke.

Az előbbiekhez hasonló értéket képviselnek a kötet második részében azok a terjedelmükben kisebb fejezetek, amelyek a kézikönyvben feltárt korszakot néhány speciális szempont szerint vizsgálják. A szerző a kötet útmutatójában megjegyzi: „Tisztában vagyunk azzal, hogy a könyvkötéssel, betűtörténettel, könyvművészettel stb. akár külön tanulmánykötetek foglalkozhatnának, ezért tárgyalásukra csak tömören, vázlatosan kerülhetett sor." Az állítás nyilván igaz; mindaddig azonban, amíg e tanulmánykötetek váratnak magukra (talán éppen a fentebb említett kézikönyv-sorozat újabb és újabb tagjai lehetnének), kiindulásként hasznunkra lehetnek e rövid összefoglalások is. A korszak nyomdáinak fizikai, technikai működése éppúgy e kategóriába tartozik, mint a könyvnyomtatáshoz kapcsolódó egyéb mesterségek bemutatása (papírkészítés, betűmetszés-betűöntés, könyvdíszítés, könyvkötés) vagy a könyvkiadás magyarországi szabályozásának ismertetése (cenzúra és revízió, nyomdaalapítások és privilégiumok). Terjedelmében szintén a kisebb fejezetek közé tartozik, de statisztikai adatait, azok összehasonlítása és táblázatos-grafikonos kimutatásai miatt az előzőekhez hasonlóan fontos a XVI-XVII-XVIII. századi magyarországi könyvtermelés mennyiségi és számadatait felsorakoztató egység.

Az utolsó fejezetek között „bújik meg" az, amelyik a korszak könyvkereskedelmét taglalja. E rész megírására *Pavercsik Ilona* vállalkozott, már a fejezet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

címében jelezve azt (*A magyar könyvkereskedelem történetének vázlata*), hogy megint olyan témára bukkanunk, amelynek kapcsolata az alapfeldolgozással, vagyis a nyomdászattörténettel világos, tehát nem foglalkozni vele nem lehet, ugyanakkor részleteit és fejlődését lépésről lépésre bemutatni nem e kézikönyv feladata. Szükséges lenne természetesen a könyvkereskedelem-történet részletes kézikönyvének megírása is, nem utolsósorban akár a korábbiakban már többször említett reménybeli sorozat egyik tagjaként. (Azonban azt sem szabad elfelednünk, hogy nem is olyan régen éppen e lap hasábjain találkozhattunk *Kókay György* könyvének ismertetésével. A kötet, amely *A könyvkereskedelem Magyarországon* címet viseli, szintén a Balassi Kiadónál jelent meg és – ahogy ismertetője megjegyzi – hézagpótló *tankönyv*ként feltétlenül szolgálhat.) A Pavercsik Ilona által írt áttekintés jelentősége abban áll, hogy új megvilágításba helyezi a könyvkereskedelem vizsgálatát. Nemcsak azzal, hogy a hazai nyomdák és a könyvterjesztéssel bizományosi formában foglalkozó könyvkötők ilyen irányú tevékenységével párhuzamosan hangsúlyozza a vizsgált korszak utolsó fél évszázadára tehető önálló magyarországi könyvkereskedelem kialakulásának körülményeit, a nálunk letelepedő német származású könyvkereskedők munkásságát és a könyvkereskedelmet központilag szabályozó 1772-es helytartótanácsi rendeletet, hanem azzal is, hogy vizsgálódásához korábban figyelmen kívül hagyott forrásokat választ. A nyomtatott könyvkereskedői katalógusok mellett nyomdák kiadványjegyzékeit, nyomdászok könyvkészletének és hagyatékának leírásait elemzi, sőt vizsgálja a Magyarországon működő könyvkereskedők könyvkiadói tevékenységét is.

Ha még egy utolsó érvvel szeretném alátámasztani V. Ecsedy Judit kötetének kézikönyv-jellegét, nem kerülhetem ki a a könyv utolsó három fejezetének bemutatását: a leggyakrabban előforduló könyvtörténeti fogalmak magyarázatát a betűrendbe szedett kifejezések rövid, lényegre törő definíciói jelentik; az egybeszerkesztett hely- és névmutató elemeihez kapcsolt oldalszámok megadják a kötetben található valamennyi előfordulási helyet; az 1473 és 1800 közötti időszak magyarországi nyomdáinak és nyomdászainak betűrendes jegyzéke pedig a könnyebb tájékozódást szolgálja, segíti. Hogy ne okozzon problémát az a személy- és helynév használati gyakorlat, ami egyébként szinte az egész korszakot áthatja – úm. magyar vagy idegen névalak – a személynevek magyaros formájának használatáról, a magyar keresztnevek alkalmazásának gyakorlatáról, a helynevek korabeli magyar megfelelőjükön való szerepeltetéséről és mai megfelelőikről, nemzeti hovatartozásukról a kötet elején található *Útmutató* tájékoztat.

A kötetbe került illusztrációk hosszú sora bizonyítja a szerző válogató kezének irigylésre méltó biztonságát, pedig igazán nem lehetett könnyű eldönteni, hogy egy nyomtatvány bemutatását melyik alkotóelemének reprodukálása szolgálja a legjobban. Találkozhatunk a kötetben címlapokkal, nyomtatványok kolofonjával és ajánlásaival, nyomdászok és könyvkereskedők jelvényeivel, címerekkel, fejlécekkel, iniciálékkal, fametszetes könyvdíszekkel, cifrákkal és záródíszekkel. V. Ecsedy Judit az illusztrációk feliratozásánál még arra is felhívja olvasói figyelmét, ha azok mérete eltér az eredetitől („kicsinyítve"), erre valószínűleg a Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztőségében eltöltött hosszú idő tapasztalatai ösztönzik. A kötet illusztrációihoz szervesen csatlakozik a könyv ízléssel megtervezett borítója is, amely durva vászonkötést utánzó háttérre helyezve színes képen mutatja be egy korabeli nyomdászműhely berendezésének rekonstrukcióját.

Azt hiszem, mindannyian bízunk benne, hogy a rendkívül értékes és nemes, a *Balassi Kiadó* nevéhez köthető törekvés arra, hogy a könyves műveltség magyarországi történetének összefoglalása a könyvtár- és olvasástörténet, a nyomdászat és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvkiadás, a könyvkereskedelem, a könyvdíszítés, ill. a könyvkötés területén is megtörténjen, hoz még újabb és újabb eredményeket, kezünkbe ad még újabb és újabb, kézikönyvként és tankönyvként egyaránt forgatható köteteket. A sorban az elsőt, *Madas Edit* és *Monok István* munkáját példamutató gyorsasággal követő második könyv, *V. Ecsedy Judit* kötete után izgatottan várjuk a remélt folytatást.

Hangodi Ágnes

Hungarika Kanadában. (Miska, J. P.: Canadian Studies on Hungarians)

Kanada magyarsága 2000-ben ünnepli fennállása 115. évfordulóját. 1885-ben érkeztek ide Magyarországról az első bevándorlók, akiket később újabb és újabb, egyre népesebb csoportok követtek.
A kanadai történészeket, szociológusokat, írókat sokat foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is ez a jelenség. Tudományos munkáikban leírják a nemzetiségiek bevándorlásának, letelepedésének, beilleszkedésének folyamatát, felmérik a bevándorlások hatását az ország társadalmi, politikai, kulturális életére, irodalmi alkotásokban megörökítik az új polgárok beilleszkedésének történetét. A témával foglalkozó kiadványok, dokumentumok bekerültek a könyvtárakba és levéltárakba.
Miska János ezt a hatalmas anyagot kutatta fel és tette elérhetővé az olvasók számára négykötetes **Canadian Studies on Hungarians** c. bibliográfiájában. Az első, s egyben a legterjedelmesebb kötet 1987-ben jelent meg Reginában, a Canadian Plains Research Center, University of Regina gondozásában. A szerző több évtizedes kutatása eredményeként, számtalan forrásmunka felhasználásával összeállította a Kanadában található magyar vonatkozású irodalom adatait. A bibliográfia 1300 könyv, tanulmány, egyetemi disszertáció, sajtókiadvány és irodalmi mű leírását tartalmazza, rövid annotációval kiegészítve a tételeket. A szép kiállítású kötetnek jó sajtóvisszhangja volt Magyarországon is.
A szerző élve az állami és egyetemi támogatások lehetőségével, három kiegészítő kötettel jelentkezett (Ottawa, Microform Biblios, 1992; Budapest, Nemzetközi Magyar Filológiai Központ, 1995.; Toronto–Budapest, Hungarian Studies Review, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.). Ezekben a kötetekben a legújabb kiadványok, illetve a korábbiak felkutatott, pontosított adatait tette közzé. A közel 2500 tételt számláló adattárat tematikailag két részre osztotta. Az elsőbe a Magyarországgal, s általában a magyarsággal foglalkozó kanadai irodalom anyagát, a másodikban pedig a kanadai magyar társadalom angol, francia és magyar nyelvű kiadványait sorolta fel. További tagolást témák (történelem, közgazdaságtan, kereskedelem, diplomáciai kapcsolatok, irodalom, kultúra stb.) szerint adott. A második részben rendszerezte a bevándorlási, demográfiai, közoktatási, szociográfiai, politikai, társadalmi jellegű kiadványokat is. Külön fejezetet szentelt a század elejétől kezdve Kanadában kiadott magyar újságok, folyóiratok, kulturális, társadalmi szervezetek, egyházak kiadványainak felsorolására. Megadta a bibliográfiában regisztrált kanadai magyarok szakmák szerinti jegyzékét is. Sok háttér információt, és segítséget adnak a kötetek bevezető tanulmányai is. **Borbándi Gyula** azt írta az **Emigráció és Magyarország (1999)** c. könyvében, hogy nincs a külföldi magyar irodalomnak még egy olyan rendezett tárháza, mint a kanadai Miska János munkássága eredményeképpen készült bibliográfiák.
Miska János bibliográfiáit lapozgatva, átfogó képet kapunk a Kanadában élő magyarok 115 éves történetéről, s arról a tényről, hogy a befogadó ország rajtunk keresztül is, megbecsüléssel adózik Magyarországnak s a magyarságnak általában.

Kossuth Éva (Kanada)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

CD-ROM; Felmérés (forma); Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás; Nagy--Britannia

BATT, Chris

Information technology in public libraries / Chris Batt ... - 6. ed. - London : Library Association Publishing, 1998. - VII, 159 p. ; 30 cm. - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 1-85604-253-7

Raktári jelzet: 4-10564

1985 óta hatodik kiadását érte meg ez az Egyesült Királyság közkönyvtárainak információtechnológiai fejleményeit összegző összeállítás, amelyet a legutóbbi, 1994-es kiadás óta teljességgel módosítottak, felfrissítettek és egy kérdőíves felmérésből származó statisztikai információkkal is kiegészítettek. Ebben az új kiadásban nagy hangsúlyt kap az Internet fontossága és az információtechnológia használatának trendjei a közkönyvtári munka minden területén. A szöveges rész az integrált rendszerek alkalmazásával, az elektronikus tájékoztatási szolgáltatásokkal, a közkönyvtárak tanulási forrásközponti szerepével, a térítések kérdésével és a jövőre vonatkozó tervekkel foglalkozik. A függelékek ugyanilyen terjedelemben a kérdőíves felmérés alapján gazdag statisztikai és egyéb összehasonlításra alkalmas információkat adnak közre a közkönyvtárak tevékenységéről.

❀

Gépi információkeresés; Használó; Munkaszervezés; Referensz; Segédkönyv, kézikönyv

Electronic resources: use and user behavior / Hemalata Iyer ed. - New York ; London : Haworth, 1998. - 145 p. ; 23 cm. - Bibliogr. a fejezetek végén. - Megjelent a The Reference Librarian 60. számaként is. - ISBN 0- 7890-0372-4

Raktári jelzet: 3-12556

Az új információtechnológia megkönnyítette az információhoz való jobb hozzáférést és felgyorsította az információátadást. Ennek nyomán a könyvtárak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak és információs központoknak új feladattal kell megbirkózniuk: az elektronikus források kezelésével és az ezeket használó könyvtárlátogatók segítésével. A CD-ROM-ok és az online keresési szolgáltatások már néhány éve meghonosodtak a könyvtárakban, az Internethez és a földrajzi információs rendszerekhez való használói hozzáférés viszont a legújabb szolgáltatások közé tartozik. Az elektronikus elérés még bonyolultabbá tette a referenskönyvtárosok feladatkörét, mivel a használók információs igényeik állandó kielégítését várják. A megnövekedett használói elvárások teljesítésén túl a könyvtárosnak tanárnak és oktatónak is kell lennie. A kötet fő témája az elektronikus források és használatuk a könyvtárakban, ezen belül a hangsúly a legújabb forrásokra, azaz az Internetre és a földrajzi információs rendszerekre került. A tanulmányokat – melyek egyúttal a Reference Librarian c. folyóirat 60. számában is megjelentek – négy fejezetben adja közre: 1. Használók és használat: elméleti megközelítés; 2. Az Internet: szervezés és keresés; 3. Földrajzi információs rendszerek; 4. Az elektronikus források kezelése.

Cenzúra; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Tájékoztatás szabadsága; Nagy-Britannia, Oxford -K

Emerging democracies and freedom of information : proceedings of a conference of the International Group of The Library Association (IGLA), Oxford, September 1994 / ed. by Barbara Turfan with Kathleen Ladizesky and Inese A Smith. - London : Library Association Publ., 1995. - XIV, 174 p. ; 24 cm. - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 1-85604-170-0
Raktári jelzet: 3-12557

1994 szeptemberében az angol Könyvtáros-egyesület nemzetközi csoportja konferenciát szervezett „A feltörekvő demokráciák és az információszabadság" témájáról könyvtárosok, tájékoztatási szakemberek, kiadók és kutatók számára. Az információszabadság fogalomkörében az előadások érintették az információhoz való szabad hozzáférést (azaz a nyílt közigazgatást, a nyilvános könyvtárak szolgáltatásait és az adatvédelmet) és a szólásszabadságot (azaz a cenzúra kérdéseit és a publikálás jogát) egyaránt. A paperek egy része a nemzetközi szervezetek (Pen Club, IFLA, országos könyvtáros-egyesületek stb.) tevékenységéhez és a témával foglalkozó rendezvényeikhez kapcsolódott, másik része pedig a már folyamatban vagy előkészületben lévő demokratikus átalakulás hatásait ismertette bizonyos országok, régiók (Oroszország, a balti országok, Lengyelország, Csehország, Albánia, Azerbajdzsán, Nigéria, Dél-Afrikai Köztársaság stb.) szellemi életére. A konferencia ajánlásokkal zárult.

Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Példatár -könyvtári (forma)

GEER, Beverley - CARAWAY, Beatrice L.
Notes for serials cataloging / rev. and ed. by Beverley Geer ... and Beatrice L. Caraway ... - 2. ed. - Englewood : Libraries Unlimited, 1998. - XVI, 168 p. ; 25 cm. - A Notes for serials cataloging / comp. by Nancy G. Thomas and Rosanna O'Neil c., 1986-ban megjelent 1. kiad. revideált változata. - Bibliogr.: p. 163. - ISBN 1-56308-449-X
Raktári jelzet: 3-12552

A periodika feldolgozás során főként a megjegyzés rovatokban felhasználható szövegekhez ad ötleteket, mintákat több mint egy évtizeddel az első kiadás után ez az új szerkesztők által átdolgozott és kiegészített 2. kiadás. A példák az OCLC központi online katalógusának AACR2 szerint létrehozott rekordjaiból és a CONSER Editing Guide 1994-es kiadásából származnak. (A megjegyzések nyelve ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talában nem szabályozott.) Az anyag elrendezése követi a MARC mezők sorrendjét, azokon belül pedig kisebb tematikus csoportokat is kialakítottak a szerkesztők. Minden megjegyzés mező szerepel az OCLC és a CONSER definícióival, de csak azt a meghatározást követi példatár, ahol a mező használatos a folyóirat katalogizálásnál. A 246-os, címváltozatra vonatkozó mezőn kívül, az összes többi mező az 500 és 586 közötti tartományba esik (megjegyzések). Néhány olyan mezőhöz is találunk megjegyzésmintákat, amelyek csak elektronikus dokumentumok feldolgozásánál használatosak (pl. 516, 538), továbbá szerepel több olyan mező, amelyekhez nem hagyományos formátumú folyóiratokat jellemző példák is találhatók. A kötet végén visszakeresheto, hogy az egyes példák milyen folyóiratok bibliográfiai leírásához tartoztak, a cím mellett közölve a Kongresszusi Könyvtárban használt ellenőrző számot (LCCN) és az OCLC rekord azonosító számát.

Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Tájékoztatási politika

Information policy in the electronic age / ed. by Maureen Grieves. - London [etc.] : Bowker-Saur, 1998. - 270 p. ; 23 cm. - (British Library research). - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 1-85739-266-3
Raktári jelzet: 3-12422

A British Library kutatási és fejlesztési osztálya számára 1995 után készült kilenc információpolitikai helyzetjelentést foglal magába a kötet. Hat tanulmány elhangzott előadás formájában is, ez utóbbiaknál az előadásokat követő szűkkörű szakmai szemináriumok hozzászólásai is olvashatóak. A bevezetőben a szerkesztő összefoglalja az 1997-es kormányváltás óta megélénkült brit kormányzati információpolitika dokumentumait, fejleményeit. Azután mintegy harminc lapon összegzi a tanulmányok főbb gondolatait. Ch. Oppenheim a kilencvenes évek közepének brit információpolitikai hányosságaira mutat rá, és kiemeli az Európai Unió programjainak élénkítő hatását. T. Carbo tanulmánya elsősorban az Amerikai Egyesült Államok információs infrastruktúra-fejlesztési politikáját mutatja be. G. Cornish a szerzői jog, a dokumentumellátás és a kiadvány megjelentetés elektronikus környezetben jelentkező újabb problémáira világít rá. B. Mahon arról szól, hogy mit lehet tenni az elektronikus adatok megbízhatóságának növelése, minőségük javítása érdekében leginkább az adatbázisok területén. F. Rowland az elektronikus dokumentum széles értelemben vett meghatározása után az elektronikus publikálás kapcsán felvetődő közlés-politikai szempontokat tárgyalja (pl. használó közösség, hozzáférhetőség, díjszabás stb.) B. White a kommunikációs hálózatoknak az információhoz jutásra kifejtett hatását elemzi. Ch. Batt a közművelődési könyvtárak jövőjével, társadalmi szerepük megtartása és növelése körüli teendőkkel foglalkozik. J. Cropley az információpolitika kereskedelmi mozgató rugóit veszi tekintetbe, D. G. Law pedig a brit felsőoktatási könyvtárak információpolitikai projectjeit, együttműködéseit mutatja be.

Adatbázis; Információkeresés; Tájékoztatás -orvostudományi

Informations- und Wissenstransfer in der Medizin und im Gesundheitswesen / Hrsg. von Karl-Franz Kaltenborn. - Frankfurt am Main : Klostermann, 1999. - X, 566 p. ; 25 cm. - (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie : Sonderhefte, ISSN 0514-6364 ; 73.). - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 3-465-02948-8
Raktári jelzet: 3-12563

A gyűjteményes kötet írásai a „tájékozott orvostudományt" kívánják szolgálni. Az első fejezet az orvostudományi-egészségügyi tudásközvetítés törté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

netébe ad betekintést, egészen a 60-as évek információ- és távközlési technológiai változásáig bezárólag. A második fejezet tanulmányai az információközvetítés etikai és jogi aspektusait vizsgálják, különös tekintettel az új hordozók hatására a gyógyításban dolgozó csoportokra. A negyedik fejezet a vizsgált területen tapasztalható információigénnyel, használói szokásokkal foglalkozik, a tájékozódási források jegyzékét is megadva. A negyedik fejezet tárgya szintén túlmutat a műszaki alkalmazásokon: írásai az új elektronikus hordozók lehetőségeivel és korlátaival foglalkoznak. Az ötödik fejezet az orvostudományi- egészségügyi tájékoztatás intézményi és társadalmi kérdéseiről szól (többek között amerikai projektekről, az orvosképzés technológiai fejleményeiről, a digitális könyvtárak funkcióiról, a fejlődési trendekről stb.).

❀

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -belföldi; Kompatibilitás; Osztályozási rendszer; Tizedes osztályozás; Németország

Klassifikationen für wissenschaftliche Bibliotheken : Analysen, Empfehlungen, Modelle / [Hrsg. von] Deutsches Bibliotheksinstitut. - Berlin : DBI, 1998. - 325 p. ; 21 cm. - (dbi-materialien ; 175.). - Bibliogr.: p. 321-325. - ISBN 3-87068-975-7
Raktári jelzet: 2-10267

A Német Könyvtári Intézet egyik munkacsoportja ajánlásokat dolgozott ki a tudományos könyvtárak számára az osztályozási rendszerek egységes fejlesztését elősegítendő. A kutatási jelentés bevezetője tartalmazza a munkacsoport tevékenységét meghatározó tényezőket, majd értékeli a német tudományos könyvtárakban és a közös katalógusokban jelenleg alkalmazott nemzetközi és országos hatályú osztályozási rendszereket. Nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a tárgyi feltárás (tárgyszavazás és osztályozás) különböző megoldásai között egyeztetésre kerüljön sor, de alapvetően az osztályozás mellett foglal állást. Ennek az egyeztetésnek, úgymond a tárgyi feltárás „globalizálásának" egyik lehetséges megoldásaként közli Ingo Nöther konkordancia-modelljét. A kutatási jelentést további vita kiindulópontjának szánták.

❀

Annotált bibliográfia (forma); Könyvtártudományi bibliográfia (forma); Könyvtártudományi szakirodalom; Szakirodalmi kalauz (forma)

PRYTHERCH, Ray
Information management and library science : a guide to the literature / Ray Prytherch. - 3. rev. ed. - Aldershot : Gower, 1994. - VII, 323 p. ; 24 cm. - ISBN 0-566-07467-2
Raktári jelzet: 3-12566

A kötet több tájékoztatási műfaj keveréke: egyrészt (körülbelül fele terjedelmében) kalauz az információszervezés alapvető könyvtártudományi szakirodalmához (ennek fejezetei: A tájékoztatási szektor; A tájékoztatás szakirodalma; A szakmai szervezetek szerepe; A kurrens tájékozódás; Összefoglaló és áttekintő művek; A kutatások nyomon követése; Enciklopédiák és háttérirodalom; Referáló lapok és indexek; Címtárak és más tájékozódási források); ezt követi az angolszász monográfia-irodalom legjavának annotált bibliográfiája; majd a legfontosabb szakfolyóiratok jegyzéke és egy intézményi címtár.

❀

Címtár (forma); Szabvány; Szabványtár; Tájékoztatás -szabványügyi; Tájékoztatási eszköz

RHODES, Janice - FALLONE, Elspeth
Information on standards : a guide to sources / by Janice Rhodes and Elspeth Fallone ; [ed. by] National Library of Scotland, The British Library. - Edinburgh : Nat. Libr. of Scotland ; London : BL,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1998. - IX, 120 p. ; 30 cm. - Bibliogr.: p. 113-114. - ISBN 0-7123-0832-6
Raktári jelzet: 4-10590

A kötet a Skóciai Nemzeti Könyvtár természettudományi részlegének és a British Library természettudományi tájékoztató szolgálatának közös összeállítása. A fejezetekben a szabványokkal kapcsolatos mindenfajta információt igyekeztek összefoglalni: A szabványok megalkotásának lépései; A szabványok fajtái (nemzetközi, regionális és nemzeti); A szabványokról való tájékozódás nyomtatott és elektronikus forrásai; A szabványok beszerzési lehetőségei. A függelékekben a szabványosítás szervezetei és a szabványokkal kapcsolatos rövidítések/betűszók szerepelnek.

Adatbázis; Ergonómia; Gépi információkeresési rendszer; Hardver; Szoftver
ROWLEY, Jennifer
The basics of information systems / Jennifer Rowley ... - 2. ed. - London : Library Association Publishing, 1996. - XII, 268 p. ; 22 cm. - Első kiad. címe: The basics of information technology. - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 1-85604-136-0
Raktári jelzet: 2-10266

Jennifer Rowley jól bevált tankönyve második, teljesen átdolgozott és bővített kiadásban jelent meg (az első kiadás 1988-ból származik). A kötet azzal a céllal készült, hogy megismertesse a kezdő tájékoztatási szakembereket az információs rendszerek és az információtechnológia alapfogalmaival és terminológiájával, egyben felfrissítse a gyakorló szakemberek vonatkozó ismereteit. Az egyes fejezeteket összefoglalás és az ajánlott irodalom jegyzéke zárja, a szöveg közben gyakran találunk elgondolkodtató/ellenőrző kérdéseket. A kötet meglehetősen gyakorlatias megközelítésben, olvasmányos stílusban, pontos és naprakész ismereteket kínálva átfogja a technológia fejlesztésének és használatának trendjeit. Szélesebb összefüggésbe helyezve az információs rendszereket megismertet a hardverrel és a szoftverrel kapcsolatos, valamint a hálózatitávközlési tudnivalók alapjaival, az információs rendszerek tervezésének és értékelésének, valamint a munkahelyek és interfészek kialakításának szempontjaival.

Könyvtárügy; Dánia
SVANE-MIKKELSEN, Jorgen
The library system in Denmark / Jorgen Svane-Mikkelsen. - Copenhagen : Royal School of Library and Information Science, 1997. - 84 p. : ill. ; 21 cm. - ISBN 87-7415-262-9
Raktári jelzet: 2-10188

Az angol nyelvű kiadvány a dániai közkönyvtárakat (szervezeti formájuk, működésük, a megyei könyvtárak, a különleges ellátást igénylő rétegekre kialakított ellátási formák), az iskolai könyvtárakat (szervezetük, működésük, kapcsolatuk a közkönyvtárakkal,), valamint a tudományos könyvtári hálózatot (a nemzeti könyvtári funkciókat ellátó Királyi Könyvtár, az arhusi Állami és Egyetemi Könyvtár, és a többi tudományos könyvtár) mutatja be. Ismerteti az együttműködésre épülő könyvtári rendszert, a könyvtárközi kölcsönzéssel és a nemzeti bibliográfia létrehozásával foglalkozó intézmények szerepét és a szolgáltatásokat. Rövid jellemzést ad a könyvtárosképzésről és intézményeiről, továbbá ismerteti a dániai könyvtári szervezetek, egyesületek munkáját. Kiegészítésként a Faroe-szigeteken és Grönlandon folyó kulturális és könyvtári munkáról is szó esik. Általános tájékozódásra jól használható kalauz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárpolitika; Könyvtárügy; Tájékoztatási politika

Understanding information policy : proceedings of a workshop held at Cumberland Lodge, Windsor Great Park, 22-24 July 1996 / ed. by Ian Rowlands. - London [etc.] : Bowker-Saur, 1997. - VIII, 305 p. ; 23 cm. - (British Library research and innovation report ; 49.). - Bibliogr.: p. 263- 277. - ISBN 1-85739-179-9

Raktári jelzet: 3-12570

A kötet egy 1996-ban rendezett háromnapos „workshop" anyagát tartalmazza. A rendezvény célja – a szerkesztői előszó szerint – nem annak bizonyítása volt, hogy miért kell az információpolitikát tanulmányozni és elemezni, hanem az, hogyan kell információpolitikai tanulmányokat és elemzéseket készíteni, és új ismereteket létrehozni. A konferenciára Nagy-Britannia vezető tájékoztatáspolitikai szakembereit, tudósait, tanácsadóit és információs menedzsereit hívták meg azzal a céllal, hogy az információpolitikai elméletek, modellek és keretek jobb megértését elősegítsék, ugyanis a téma elméleti megalapozására eddig kevés figyelem irányult. A három nap alatt megvitatott 12 előadás három fő kérdés köré csoportosult: 1.Az információpolitika (a továbbiakban: IP) alkalmazása : mi az IP és hogyan alakult ki, milyen hagyományokra épül, semleges-e vagy ideológiai értékek befolyásolják, ésszerű folyamat-e az IP kialakítása, mennyire van szerepük az intézményi tényezőknek az IP tervezésében stb. 2. Az IP alkalmazása: melyek a sikeres IP összetevői, ki a felelős a politika alkalmazásáért, milyen mértékben hatnak egymásra, ill. versenyeznek egymással a különböző politikák, az információtechnológia befolyásolja-e az IP-t vagy fordítva stb. 3. Az IP értékelése: mennyire hatékony az adott politika céljai elérésében, hogyan követhető nyomon és értékelhető az IP, milyen visszacsatolásra van szükség a jobb politika kialakításához, mik a szélesebb körű társadalmi és gazdasági hatások, kik a „vesztesek" és „nyertesek" stb. Az előadások kiadásra való előkészítése során nem követték a konferencia programját, így a tanulmányok a következő fejezetekbe kerültek: 1. Információpolitikai elméletek. 2. Nemzeti és nemzetközi távlatok. 3. Szervezeti perspektívák.

❀

Munkahelyi légkör; Munkaszervezet; Rendszerelemzés; Szakértő

UNDERWOOD, Peter G.

Soft systems analysis and the management of libraries, information services and resource centres / Peter G. Underwood ... - London : Library Association Publ., 1996. - VII, 198 p. ; 22 cm. - Bibliogr.: p. 180-186. - ISBN 1-85604-150-6

Raktári jelzet: 3-12561

A bevezető jellegű kötet a rendszerelemzés „puha" technikáival (amelyek t.i. a problémamegoldás szubjektív elemeit is figyelembe veszik) és azok alkalmazásával ismertet meg a könyvtárak, tájékoztatási szolgáltatások és forrásközpontok esetében. A gyakorló könyvtárosok, a szakértők-konzultánsok és a felsőoktatás hallgatói számára azt mutatja be, hogy mire érdemes ezeket a módszereket használni a vezetés különböző területein (elsősorban a tervezésben, a csoportmunkában és a változások kezelésében). A fogalmak, tevékenységek és azok sorrendjének meghatározása után átvezet a „való világba", azaz arról ír, hogy miképpen lehet átültetni a gyakorlatba a rendszerelemzéssel levont következtetéseket.

❀

Felmérés (forma); Felsőoktatási könyvtár; Közművelődési könyvtár; Távoktatás; Továbbképzés; Nagy-Britannia

UNWIN, Lorna - STEPHENS, Kate - BOLTON, Neil

The role of the library in distance learning : a study of postgraduate students, course providers and li-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

brarians in the UK / Lorna Unwin, Kate Stephens and Neil Bolton. - London [etc.] : Bowker-Saur, 1998. - 256 p. ; 23 cm. - (British Library research and innovation report ; 96.). - Bibliogr.: p. 213-218. - ISBN 1-85739-221-3
Raktári jelzet: 3-12477

Az elmúlt tíz évben az angol egyetemek által ajánlott távoktatási lehetőségek száma jelentősen megnőtt. Ez az oktatási forma elsősorban azért előnyös, mert nagyfokú szabadságot ad a hallgatóknak, akik saját ütemezésük, időbeosztásuk szerint, odahaza foglalkozhatnak felsőfokú tanulmányaikkal. A kötetben hat, 1994 és 1996 között készült tanulmány szerepel, s lényegében mindegyikben a könyvtáraknak a távoktatás támogatásában betöltött szerepét vizsgálták (szemle az angol, az északamerikai és az ausztráliai gyakorlatot leíró irodalom felhasználásával; a posztgraduális képzésben résztvevők számára szervezett távoktatási programok; az egyetemi könyvtárak, valamint a közkönyvtárak részvétele a DL (távoktatási) programokban; a távoktatás szervezőinek elvárásai a könyvtárak szolgáltatásaival kapcsolatban; a hallgatók könyvtárhasználati szokásai, s elképzeléseik a könyvtárak oktatást támogató szerepéről). Jól strukturált összefoglalás, és részletes ajánlások (12 pont a távoktatásban résztvevő hallgatók számára, 7 és 8 pontban az egyetemi könyvtárosok és a közkönyvtárosok számára, és 9 pontban a tanfolyamszervezőknek) találhatók az utolsó fejezetben, melyet irodalomjegyzék és a felmérések során használt kérdőívek bemutatása tesz teljessé.

Asztali kiadványszerkesztés; Elektronikus publikáció; Folyóiratkiadás; Könyvkiadás
WARD, Gareth
Publishing in the digital age : [how digital technology is revolutionising the worlds of book, magazines, newspapers and printing] / Gareth Ward. - London : Bowerdean, 1998. - 144 p. ; 24 cm. (Work in the digital age). - ISBN 0-906097-94-0
Raktári jelzet: 3-12558

Személyes hangvételű összefoglalás az új információtechnikának a papír alapú világra gyakorolt hatásáról. Bevezetőként egy rövid „novella" olvasható egy 2010-ben élő átlagember egy napjáról, akinek a technika minden lépését megkönnyíti és kiszolgálja. A vízió után összefoglalást kapunk a napjainkat meghatározó alapvető technikai szolgáltatásokról, az internetről, az online adatbázisokról, az intranetről, az új típusú, lapos képernyők és az elektronikus tinta megjelenéséről és jelentőségéről, továbbá a digitális technika szerepéről a publikálásban és dokumentumkiadásban. Elemzi a globalizáció hatását a kiadással üzletszerűen foglalkozók világára, és bemutatja a kis kiadók számára kínálkozó új lehetőségeket is. Kitér azokra a tudnivalókra a digitális technológia hatásával kapcsolatban, amelyek a tudományos és műszaki folyóiratok megjelentetésével, kiadásával kapcsolatosak, de ezeken kívül, szól a tankönyvek felsőoktatási jegyzetek, jogi, orvosi, ill. egyéb szakterületek kiadványainak helyzetéről. A változások lényege úgy foglalható össze, hogy mindenki, aki számítógépet használ, lényegében kiadással is foglalkozik, s ugyanez elmondható az intézményekről is, tehát a kiadványszerkesztés új eszközeinek, és a digitális technika trükkjeinek ismerete alapvető fontosságú minden érintett számára. A könyv a kiadók, a könyvkereskedelem, a tudományos kiadással foglalkozók, valamint a képeslapok, magazinok, napilapok kiadásával foglalkozók előtt álló, az elektronikus kiadással kapcsolatos tennivalókat veszi sorra, miközben a használók, olvasók, vásárlók elvárásait is bemutatja. Rövid szómagyarázat a fontosabb információtechnikai kifejezésekről és a szokásos mutató egészíti ki a kötetet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Életrajz (forma); Könyvtárügy története; Egyesült Államok

WIEGAND, Wayne A.

Irrepressible reformer : a biography of Melvil Dewey / Wayne A. Wiegand ; [ed. by the] American Library Association. - Chicago ; London : ALA, 1996. - XX, 403 p. : ill. ; 23 cm. - Bibliogr. lábjegyzetekben. - ISBN 0-8389-0680-X

Raktári jelzet: 3-12476

Részletes és az eddigieknél elfogulatlanabb pályaképet vehetünk kézbe az amerikai könyvtárügy hőskorának meghatározó egyéniségéről. Változatos életútját és szerteágazó érdeklődését levéltári adatokkal bőségesen alátámasztva követi végig a szerző. A vaskos kötetnek csak kevesebb mint 10%-a szól a Tizedes Osztályozás létrejöttéről, kiadásairól és alkalmazásáról. Dewey pályája nem szűkölködik konfliktusokban. Igazi pedagógus alkat és egyben nyughatatlan újító, ésszerűsítő. Látható ez írásreform kísérleteiből és mérésügyi kezdeményezéseiből is. Amerikában ő szervezi meg a felsőfokú könyvtárosképzést, előbb a Columbia College-ban és a New York State University-n. Magas tisztségeket tölt be egyetemeken, gondjaiba veszi, felvirágoztatja az egyetemi gyűjteményeket, harcol nyilvánossá tételükért. Oszlopos alapító tagja az amerikai könyvtárosegyesületnek, egyik fő szervezője az ALA első kongresszusainak. A Library Journal alapító szerkesztője. Később a Library Notes című folyóirat is a nevéhez fűződik. A könyvtárüggyel összefüggő üzleti vállalkozásokban is sikeresen tevékenykedik pl. könyvtárellátó vállalatot működtet. A fáradhatatlan reformer arcképét néhány negatív vonás (pl. rasszizmus, nőügyek) és ezekből fakadó botrányok is beárnyékolják. Dewey életét is világnézetét mindvégig meghatározta a WASP mentalitás.

Építési terv; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -nemzeti

WILSON, Colin St John

The design and construction of the British Library / Colin St John Wilson. - London : The British Library, 1998. - 95 p. : ill. ; 24 cm. - ISBN 0-7123-0658-7

Raktári jelzet: 3-12520

A British Library székhelye St Pancras, ahol az Egyesült Királyság legnagyobb, 20. században emelt középületeként, 1998 áprilisában nyitotta meg kapuit a nyilvánosság számára. A Szent Pál székesegyház elkészülte óta – amelynek építése szintén 36 évig tartott – nem volt még Nagy-Britanniában olyan terv, amely a kivitelezési idő vagy a körülötte keletkezett vita tekintetében hozzá hasonlítható lenne. A szerző, aki életének nagy részét az 1962-ben kezdődött építési programnak szentelte, áttekinti a terv megszületésének történelmi hátterét, módosulásait és a tervezési módszereket. Részletesen bemutatja az épület elemeit: az építési telket és környezetét, az első udvart, a főbejáratot, az olvasótermeket, a kiállítási tereket, a konferenciaközpontot, a személyzeti helyiségeket és az olvasók kényelmét szolgáló létesítményeket. A könyv feltárja, hogy a szerző és csapata hogyan reagált az építési terv állandó változásaira, miközben határozottan ragaszkodott a legmagasabb minőségi követelményekhez a 250 évre tervezett épület minden részleténél. A számtalan eredeti rajzzal és külön megrendelésre készült fényképpel illusztrált mű a modern építészetet kedvelők érdeklődésére is számot tarthat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

313
420

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

Lásd 342

Terminológia

99/313

ROWLEY, Jennifer: What is information? = Inf.Serv.Use. 18.vol. 1998. 4.no. 243-254.p.

Mi az információ?

Információ; Terminológia

Az információ a világról alkotott képünk integráns része, a személyes, társadalmi és szervezeti működés alapvető feltétele. A tanulmány áttekintést nyújt az információ természetére vonatkozó különböző nézetekről, melyek a kommunikációelmélet, a könyvtár- és tájékoztatástudomány, a számítástechnika, egyéb szakterületek, a kognitív tudomány, a szervezéstudomány és a politika irodalmából

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szűrhetők le. A szerző az információ öt definícióját különbözteti meg: az információ mint szubjektív tudás, az információ mint hasznos adat vagy dolog, az információ mint forrás, az információ mint áru és az információ mint lényeges társadalmi erő. Megkísérli az információra vonatkozó nézetek integrálását, melynek során az információfeldolgozás kontextusát is figyelembe veszi. Egyének, szervezetek és társaságok foglalkoznak az információnak olyan folyamatokban való szerepével mint a döntéshozatal, a tanulás és az innováció, az információs szakembereknek és az információs rendszerek tervezőinek, az információval foglalkozó szakembereknek pedig képeseknek kell lenniük arra, hogy a rendszerbe gyűjtés érdekében struktúrát készítsenek az információhoz, s ehhez az információt tárgyként kell kezelniük és rendszerszerű megközelítést alkalmazniuk.

(Autoref. alapján)

99/314

MAGNITOV, S.N.: Ponâtie informacionnogo kapitala = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1999. 5.no. 28-33.p.

Az információtőke fogalma

Információ

Az információ szótöve („form") és kiegészítése („in") alapján azt jelenti, hogy „valami, ami meg van formálva". Értéke éppen ebből a megformáltságból következik. Segítségével egy-egy végbemenő folyamatról lehet fogalmat alkotni. Ez az érték úgy fogalmazható meg: akinek egy-egy információ nincs a birtokában, annak számára ismeretlen marad valami, amire egyébként szüksége volna. Az információ így válik tőkévé, amely a kínálat és a kereslet találkozása révén felveszi az áru jellemzőit.
A tartalmilag nem helytálló információt dezinformációnak, antiárunak nevezzük. Ez veti fel az információ mint áru minőségének kérdését, amit szabványosítással, szakértői szemlével és certifikálással lehet biztosítani. Ennek révén az információ mint áru formailag és tartalmilag egyaránt megfelelhet a kereslet követelményeinek.
A továbbiakban a szerző részben szakirodalmi idézetekkel teszi még érthetőbbé és egyértelműbbé az iménti alapfogalmakat, illetve a környezetükben előforduló egyéb fogalmakat (információtulajdonos, információpiac, a piac kriminalizálódása, az információ ára stb.). Ebből a környezeti fogalomlistából külön említést érdemel a tömegtájékoztatás fogalma, amely egyfelől közérthető, másfelől a tulajdonos által egyoldalúan rendelkezésre bocsátott információ.

(Futala Tibor)

Kutatás

Lásd 402

Tudománymetria, bibliometria

99/315

BORISOVA, O.B.: Tendenciâ integracii v bibliotekovedenii: naukometričeskij analiz professional'noj pečati = Naučn.Teh.Bibl. 1998. 12.no. 20-22.p. Bibliogr. 8 tétel.

Integrálódási tendencia a könyvtártudományban: tudománymetriai elemzés a szakma irodalmában

Hivatkozásmutató; Könyvtártudomány; Tudománymetria

A tudományok világszerte „integrációra hajlanak". A kilencvenes évek elejéig az orosz könyvtártudo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mány ebben nem követte őket. Az 1993 és 1997 közötti elemzések azonban arról tanúskodnak, hogy ez a „bezárkózottság" múlóban van. Így a Naučnye i tehničeskie biblioteki hasábjain – 18 és 44% közötti szóródással – az utóbbi öt évben a hivatkozásoknak átlagosan 30%-a esett más tudományágakra. A Bibliotekovedenie szerzői írásaikban 27% erejéig hivatkoztak nem könyvtártudományi forrásra (a szóródás 20 és 42% közötti volt). A Bibliografia hivatkozásainak ugyan csak 6%-a „tudományidegen", bár a bibliográfia és a könyvtártudomány összefonódottsága miatt esetében nehéz az egzakt minősítés.

Az információs terület viszont egyre inkább elzárkózik a könyvtári tudomány elől (a Naučno-tehničeskaâ informaciâ 1. sorozatában a hivatkozásoknak mindössze 1%-a esik rá). Ugyanez a helyzet a Terminologičeskij slovar' po naučnoj informacii 1991. évi kiadásában (az 1969. évi kiadásban még 5% könyvtártudományi szócikk volt).

A könyvtártudományi szakszótárak (Bibliotečnoe delo 2. izd. 1986, illetve Terminologičeskij slovar' 1995) lapjain a szócikkek 42, illetve 50%-os arányban nem könyvtártudományiak.

Ez az integrálódási jelenség azt mutatja, hogy az orosz könyvtártudomány újabban világtendenciát követ, illetve azt, hogy megbecsüli és igazolja más tudományágak eredményes voltát.

(Futala Tibor)

99/316

JARDIM, José Maria: A producão de conhecimento arquivístico: perspectivas internacionais e o caso brasileiro (1990-1995) = Cienc.Inf.Bras. 27.vol. 1998. 3.no. 243-252.p. Bibliogr. 16 tétel.

Res. angol nyelven

A archivisztika és archivológia 1990-1995 közötti fejlődése és szakirodalmi termése nemzetközi szinten és Brazíliában

Bibliometria; Levéltár

Az információ előállításának és használatának folyamatos változása a levéltárügyet sem kerüli el, és új lehetőségeket nyújt mind az archivológia (mint ismeretág) információkezelése, mind az archivisztikai gyakorlat terén. Brazil értelmezés szerint az archivológia mint tudomány az archívumokkal és az archivisztikával foglalkozó ismeretek összessége, az archivisztika pedig az archívumok létesítésének, kezelésének, vezetésének, tartalmuk megőrzésének és megóvásának, valamint használatuk biztosításának elveivel és technikáival foglalkozik.

A levéltár nem csak a dokumentumok őrzésének helye, hanem – egyre inkább – az ismeretek létrehozásának egyik műhelye, ez részben szemléleti változás, részben az információtechnológia hatásának következménye is. Így növekedett mérésre érdemes mennyiségűvé a levéltári szakirodalom is. A mérést az 1990-1995 közötti termésen végezték el. 16 brazil folyóirat cikkeinek elemzése azt mutatta, hogy a cikkek 70%-a, a szerzők 64%-a brazil, a külföldi cikkek legtöbbje pedig amerikai (USA), illetve spanyol (30-30%). A cikkek származási helyét tekintve érdekes különbség, hogy míg a külföldi cikkek 75%-a közlevéltárakból, 10-10%-uk egyetemekről illetve magánlevéltárakból származik, a brazil egyetemek 47%-kal vezetik a publikációs mezőnyt, s azt a közlevéltárak követik 30%-os részesedéssel.

A cikkek tematikai sorrendjét a technológiai kérdések vezetik, az ezt követő sorrend azonban már más a brazil és a külföldi cikkek esetében. A külföldiek többet foglalkoznak az elméleti és politikai kérdésekkel, míg a brazilokat a technológiával azonos mértékben foglalkoztatják a jogi szabályozás, ezt követően a tervezés és vezetés (adminisztráció) kérdései. A legcsekélyebb érdeklődés (mindkét esetben) az értékelés–szelektálás, és a szakképzés iránt mutatkozott – legalábbis a publikációk mennyiségét tekintve.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információgazdálkodás (information management)

99/317

KOENIG, Michael E. D.: Education for knowledge management = Inf.Serv.Use. 19.vol. 1999. 1.no. 17-31.p.

Az ismeretszervezés oktatása

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Információszervezés

Az ismeretszervezés (knowledge management, rövidítve: KM) tantervének kidolgozásakor két problémával kell számolni. Az első, hogy amit az üzleti élet a KM alatt ért, nem minden esetben egyezik a tudományos világ értelmezésével. A másik, hogy a szakmai képző intézmények, miközben később betöltendő felsőbb szintű munkakörökhöz igyekeznek tanulmányi hátteret nyújtani, hajlamosak olyan készségeket oktatni, amelyek a kezdő szintű munkakörökhöz szükségesek. A KM-mel kapcsolatos munkák azonban felsőbb szintű munkakörök, amelyek a szervezeti összefüggések alapos ismeretét és kulturáltságot igényelnek.

(Autoref.)

99/318

MACKENZIE OWEN, John: Knowledge management and the information professional = Inf.Serv.Use. 19.vol. 1999. 1.no. 7-16.p.

Az ismeretszervezés és a tájékoztató szakember

Dokumentáló -felsőfokú; Információszervezés

Az ismeretszervezés olyan új tudományág, amelynek célja az intézmények (vállalatok) munkafolyamatainak és szervezetének a dinamikus globális gazdaság tudásigényeire és lehetőségeire alapozása. Az ismeretszervezés az intézmény minden területére hatással van, ezért elsősorban a vezetés feladatkörébe tartozik. Mindazonáltal a fogalom tetszetőssége miatt sok más terület is magáénak tartja e tudományágat. Az információs szakemberek jogosan érzik, hogy az ismeretszervezés az ő hatáskörükbe tartozik. Eközben hajlamosak megfeledkezni az új elmélet szerteágazó hatásáról és jelentőségéről. A tanulmány szerzője szerint az információszervezés és az ismeretszervezés két különböző fogalom. Azt azonban elismeri, hogy az információszervezés az ismeretszervezés tágabb fogalmán belül fontos szerepet játszhat. Megnevezi azokat a területeket, ahol ez lehetséges, és összefoglalja, hogy az információs szakemberek hogyan vehetnek részt az ismeretszervezés folyamatában.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

99/319

THOMPSON, Ian: Trendy v informační politice Europské unie = Nár.Knih. 10.roč. 1999. 1.no. 3-5.p.

Az Európai Unió információpolitikájában érvényesülő trendek

Nemzetközi szervezet; Tájékoztatási politika

A Maastrichti Szerződés nyomán az EU kereteiben igencsak felerősödtek az információellátással kapcsolatos viták és intézkedések. Általános a meggyőződés, hogy az EU szolgáltatta információknak időszerűeknek, konkrétaknak, pontosaknak és a felhasználók szükségleteire adaptáltaknak kell lenniük.

Napjainkban az EU valamennyi intézménye kötelezőnek tartja a magáról való tájékoztatást. Ezen felül vannak a speciális információszolgáltatások. Nevezetesen a Spokesman' Service a médiumok számára, a Visitors Programme az EU intézményeit látogatók számára. A Priority Information Programmes célja: az európai állampolgárok tájékoztatása az EU sorsdöntő kérdéseiben.

Növekszik az érdeklődés az EU különféle aktivitásai iránt, mint amilyen pl. a Single Market Programme, a Single European Act. A subsidiaritás elvének érvényesítése különösen „információigényes", hiszen a döntések a decentrumokban csak akkor lehetnek helytállóak, ha a decentrumok ismerik a centrum működését és terveit.

A franciák „alig igenje", a dánok „nemje" az EU-ra azért következett be, mert a központi elit megfeledkezett az emberek felvilágosításáról, informálásáról (Mitterand és Tony Blair ki is fejezte ezt). A mulasztás kiküszöbölésére vált teljesen nyílttá és transzparenssé az EU önmagáról történő informálása. Fokozódtak az erőfeszítések a kiadványi munkában (Zöld és Fehér könyvek megjelentetése) és az adatbázisszervezésben, illetve működtetésben (CELEX – jogi adatbázis; RAPID – a hasznos és aktuális információk adatbázisa; SCAD – az EU kiadványok bibliográfiai adatbázisa; ECLAS – a bizottsági könyvtár katalógusa; IDEA – címtár, Legislative Observatory – jogszabályelőkészítés adatbázisa).

Az EU információs tevékenységébe felettébb „jókor" robbant be az Internet, hiszen lehetővé vált az imént említett adatbázisok rádiuszának általa történt meghosszabbítása. Már eleve Internetre tervezett szolgáltatások is születtek, közülük a legújabb az EUR-Lex, amely jelenleg az EU szerződéseinek, a szekunder jognak, az Európai Bíróság ítéleteinek, az Official Journal legutóbbi 20 számának teljes szövegét tartalmazza, s közelesen pedig minden hatályos törvény és előkészületben lévő jogszabály teljes szövegét is tartalmazni fogja.

Egyes országokban (Finnország, Svédország, Dánia, Spanyolország és Nagy-Britannia) különös tudatossággal bízták a könyvtárakra az EU-ról szóló informálás ügyét. Valószínűleg a többi uniós ország is követni fogja őket.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/320

FIRLEJ-BUZON, Aneta: Przyszłosść bibliotek europejskih w świetle projektów Komisji Europejskiej = Bibliotekarz. 1999. 4.no. 8-12.p. Bibliogr.

Az európai könyvtárak jövője az Európai Bizottság terveinek fényében

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Nemzetközi szervezet; Számítógép-hálózat; Távközlés

Az Európai Bizottság – az UNESCO, IFLA és a FID állásfoglalásaira–prognózisaira is hallgatva – az európai könyvtárakat (az EU területén 75 ezer van belőlük, közülük 20 ezer a nagykönyvtár és több mint 50% a nyilvános, állományuk összevéve kb. 1,2 billió egység) az információs társadalom „sine qua non" intézményeinek tartja, és akként kezeli.
Ennek bizonyságául szerzőnk először az EB 1990 és 1994 között érvényben volt és a könyvtárak korszerűsítését sikeresen előmozdító Third Framework Programme (FP3) projektjét említi érintőlegesen, majd rátér a Telematics Applications Programme (TAP) könyvtári alprojektjének (Telematics Applications for Libraries – TAL) bővebb ismertetésére. Ez a projekt 1995 és 1998 között orientálta az „összkönyvtárügyek" fejlődését. Célul a bibliográfiák és katalógusok gépileg olvashatóvá tételét, az adatcsere szabványosítását, a hálózati szolgáltatások megteremtését, takarékos technikák és technológiák meghonosítását, a könyvtárközi együttműködés és az adatbázis-használat intenzifikálását, a könyvtárak és az adatbázis-szolgáltatók zavartalanabb együttműködését és a technika előállítóinak a könyvtári igényekre történő jobb odafigyelését tűzte ki. Ez a projekt is eredményes volt. Egyik sajátságaként gondolt a közép-európai könyvtárügyek számítógépesítésére is, aminek az 1996 májusában tartott budapesti nemzetközi konferencia lett a legfőbb „bizonyságtevő" rendezvénye, minthogy bizonyította: Közép-Európában sem lehetséges korszerű könyvtári tevékenység a modern technológiák általánossá tétele nélkül.
A TAL megszabta célkitűzések „visszafordíthatatlanná tételét" jelenleg speciális projektek vannak hivatva garantálni. Ezek: DEBORA (a régi nyomtatványok felvételeinek számítógépre vitele, illetve ennek közkeletűvé tétele), ELVIL 2000 (a pedagógiai alkalmazású információk hozzáférésének könnyítése, illetve az Internet-források identifikálása), HERCULE (az általános és középiskolások számára fenntartott nyilvános könyvtári szolgáltatások adekvátabbá tétele), MASTER (a kéziratok elektronikus leírásának egységesítésében segítségnyújtás), MIRACLE (vakok számára a központi elektronikus zenei adatbázis elérése). További két projekt van tesztelés alatt (ELISE – Electronic Library Image Service for Europe; LIBERATION – Libraries: Electronic Remote Access to Information over Networks).
Az elmondottakból világosan kitűnik: a könyvtáraknak a harmadik évezredben is lesz mit csinálniuk.

(Futala Tibor)

99/321

KAFFKA, Jozef: Budovanie európskej informačnej spoločnosti = Bull.CVTI SR. 2.roč. 1998. mimor.č. 10-12.p.

Az európai információs társadalom építése

Információs társadalom; Információtechnológia

A köz- és magánéletbe egyaránt „beleszóló" új információs és távközlési technikák és technológiák globális jellegű, azaz a határoktól függetlenített információs társadalmat hoznak létre.
A legfejlettebb államok (G 7) ösztönzik a „vajúdási" folyamat felgyorsítását, illetve azt szeretnék: ne lépjenek fel benne „nemszeretem" komplikációk. E kettős céllal határozták meg a gyorsító és óvó tennivalók halmazának legfontosabb, kiemelten kezelendő feladatait. A következőket:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Ösztönzendő a dinamikus versengés.
2. A magánbefektetéseket bátorítani szükséges.
3. Rugalmas szabályozási kereteket kell megvalósítani.
4. A hálózatokhoz való hozzáférés a felhasználók számára váljék szabaddá.
5. Az univerzális (alapvető) információs szolgáltatásokat mindenki vehesse igénybe.
6. Ne legyenek eltérések az önmegvalósítás lehetőségeiben.
7. Sokféle információs szolgáltatást kell támogatni, köztük a kulturális és a nyelvi sokféleséget megvalósítókat is.
8. Az együttműködésnek át kell fognia az egész világot, azaz a kevésbé fejlett országoknak is részt kell venniük a kooperációban.

Az iméntieknek úgy lehet érvényt szerezni, mintegy tartalommal megtölteni őket, amennyiben a) a meglévő információs szolgáltatások összekapcsolását a piac szabályozta szabványosítási folyamat támogatni tudja, b) a hálózati piac a globalitás irányába fejlődik, c) a hálózatok keretében garantálható a titkosítás és a biztonság, d) érvény szerezhető a szellemi tulajdonjognak, e) a K+F és az alkalmazások között együttműködés alakul ki, f) kiépül az információs társadalom polgári és szociális monitoringja.

Noha – summázhatók az előbbiek – az információs társadalom megszületésének meghatározó előfeltétele a globális információs infrastruktúra létrejötte, az egyes államok álláspontjai e tekintetben eléggé eltérnek egymástól. Éleződik az államközi versengés. M. Bangemann úgy vélekedik, hogy a versenyben élen járók (pl. Dánia, Nagy-Britannia, Franciaország) húzzák a legnagyobb nyereséget az átmenet éveiben.

A „szép új világnak" a következők lesznek legfőbb jellemzői:

1. Az élenjáró ipari államokban az információs technológia viszi majd a „prímet". Segítségével el lehet majd érni és felhasználni mindazokat az információkat és ismereteket, amelyek a társadalmak fejlődése szempontjából szükségessé válnak.
2. A megismerés a gazdasági és társadalmi progresszió szempontjából döntő jelentőségű lesz.
3. A korszerű gazdaságban az információk és az ismeretek a tőke domináns válfajává avanzsálnak.
4. A föld, a munka és a tőke mint termelőerő mellet az információ is felveszi ezt a funkciót.
5. Az információ új irányba fordítja a társadalmak értékorientációját.

(Futala Tibor)

99/322

ARSKIJ, Û M.: Vostok – Zapad. Platforma razvitiâ informacionnoj industrii v Evrope. Doroga v informacionnoe obŝestvo 21-go veka = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1999. 3.no. 26-27.p.

Kelet – Nyugat. Az európai információipar fejlesztésének platformja. Út a 21. századi információs társadalomba

Információipar; Információs társadalom

A XX. században megfogalmazott cél az információs társadalom kiépítése, vagyis a globális információs infrastruktúra, az információs szupersztráda és a globális tudásbázis létrehozása.

Az információs forradalom eredményeképpen ma több mint 100 millió ember használja az online számítógépes szolgáltatásokat, közülük 62 millióan az USA-ban élnek. Az Internet-használók száma 100 naponként megduplázódik. 2002-re az „online üzlet" értéke meghaladja a 300 milliárd dollárt, növekedési üteme kétszerese az egyéb gazdasági ágakénak.

Európában az Internet-használók száma nem nő ilyen mértékben: a 40 millió lakosból csak 17,5 millió csak használja a hálózatot; 2001-re ez a szám el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

éri az 55 milliót (legintenzívebb a növekedés Finnországban). A prognózisok szerint 2002-re az online üzlet értéke Európában kb. 11 milliárd dollár lesz.

Az információs társadalom megvalósítása érdekében még sok feladatot kell megoldani, ilyen például:

1. a különböző adatbázisok sokszintű integrált rendszerének létrehozása, lehetővé téve a nemzeti és nemzetközi információs rendszerek közötti navigációt;
2. új információkeresési rendszerek kidolgozása, amelyek kiküszöbölik a technikai, technológiai, nyelvi és egyéb akadályokat.

Az információs társadalom és a globális tudásbázis létrehozásának élharcosa a FID, amely regionális bizottságok segítségével ösztönzi a tagországok együttműködését. Az európai regionális bizottság, a FID/ROE, amelynek feladatai:

- az információs infrastruktúra fejlesztése és az információcsere szélesítése az európai országok között;
- részvétel a FID „tudásfórumának" létrehozásában;
- a FID híradójának kiadása;
- a FID/ROE konferenciáinak szervezése;
- konkrét projektek előkészítése;
- WWW-szerver felállítása Közép-Európában (Bécsben).

Legsürgősebb alapfeladatok:

- a FID/ROE információs hálózatának kiépítése;
- új információs technológiák bevezetése (EMIRS – soknyelvű európai információkereső rendszer);
- az ERTRANS és a RETRANS nevű automatikus fordítórendszerek megvalósítása;
- az információs központok nemzetközi hálózatának fejlesztése (az Unesco, Infoterm keretében).

Az európai információcserét nehezíti, hogy minden ország saját nyelvén építi adatbázisait. A közöttük való navigáláshoz olyan programcsomagokat kell kidolgozni, amelyek lehetővé teszik a megfelelő nemzeti rendszerek és erőforrások használatát (szótárak, osztályozási rendszerek, szabványok, információs technológiák stb.). Ezzel kapcsolatban figyelemre méltóak a VINITI kutatásai (soknyelvű adatbázisok kereső rendszere, gépi fordító rendszer, nemzeti keresőmotor az Internethez).

A tervezett „Infopark" létrehozására is vannak biztató jelek. Ajánlatos minden országban létrehozni az „Összeurópai információs fórum" nevű társaságokat: ebben az osztrákok járnak az élen.

(Rácz Ágnes)

99/323

LISON, Barbara: Vernetzung ist grenzenlos. Supranationale Kooperationen zwischen Öffentlichen Bibliotheken = Buch Bibl. 51.Jg. 1999. 5.no. 308-311.p.

Res. angol nyelven

Közművelődési könyvtárak nemzetközi együttműködése

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi szervezet

Jelenleg Európában a következő együttműködési szervezetek és formák működnek:

„Klasszikus" együttműködési szervezetek

INTAMEL, International Association of Metropolitan Libraries, a nagyvárosok könyvtárainak nemzetközi szervezete.

IFLA, International Federation of Library Associations.

Mindkettőnek csak a nagyobb közművelődési könyvtárak a tagjai. Tevékenységük fő területe: nemzetközi érvényű könyvtári normatívák és irányelvek kidolgozása, alapelvek megfogalmazása, statisztikák és információforrások közreadása a könyvtárak helyzetéről.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új európai szervezetek

EBLIDA, European Bureau of Library, Information and Documentation Associations, alapítási éve: 1992. Fő feladata a könyvtárügy érdekében történő lobbyzás az Európai Unió bizottságaiban és az Európai Parlamentben. Az „egyesületek egyesülete", 145 tagja közül azonban csak 21 közművelődési könyvtár van, többnyire a skandináv országokból.

PubliCA, Concerted Action of Public Libraries, alapításának éve: 1996. Az EU „Könyvtári telematika"programjának hosszú távú kidolgozása érdekében hozták létre. Feladatakörébe tartozik a közművelődési könyvtárak egymás közötti és más intézményekkel való együttműködési stratégiájának kidolgozása is. Tevékenységének egyik csúcspontja a közművelődési könyvtárak páneurópai konferenciájának megszervezése volt „A közművelődési könyvtárak és az információs társadalom" címmel Koppenhágában, magas rangú politikusok részvételével minden európai államból.

Az EU bizottságainak kutatási programjában való részvétel.

A „Telekommunikáció, információs piac és a kutatások hasznosítása" témakör keretében tevékenykednek könyvtárosok a „Könyvtári telematika" téma kidolgozásában. A bizottságok programjában szereplő több mint nyolcvan projekt közül azonban csak nagyon kevésben vesznek részt könyvtárak. Ezek közé tartozik a Stuttgarti Városi Könyvtár által vezetett CHILIAS projekt.

National Focal Points. Az EU legtöbb tagországában létrehozták a „nemzeti csatlakozási csomópont"-ot, melynek feladata az ország egyes könyvtárainak összekapcsolása az EU XIII. főigazgatósága keretében működő könyvtári referentúrával. A legtöbb országban ezt a funkciót valamelyik nagykönyvtárra bízták, Németországban jelenleg a Német Könyvtári Intézet tölti be ezt a szerepet.

Könyvtári együttműködés a már kialakult európai régiókban

Kelet-Európában három ország (Német-, Cseh- és Lengyelország) találkozási pontján, az ún. „háromországszög"-ben alakult ki Drezda, Liberec (Csehország) és Jelena Gora (Lengyelország) városi könyvtárai közötti együttműködés. Nyugaton Baden – Franciaország–Svájc határterületén – „Biblio 3" névvel dolgoznak együtt a közművelődési könyvtárak nyolc éves tradíció alapján. Az Alpok országai között az utóbbi években hasonló területi együttműködés jött létre: az „Arge-Alpok" kooperáció Bajorország, Baden-Württemberg, Ausztriából Salzburg, Tirol és Voralberg, Svájcból St. Gallen, Graubünden és Tessin tartományok, Olaszországból Trentino és Dél-Tirol vesznek részt ebben az együttműködésben. Tágabb határok között ide sorolható az „Alpok–Adria" együttműködési kör is.

Egyes európai országokban a történelmi hagyományok is elősegítik a nemzetek közötti együttműködést. Ezekben a könyvtárak kooperációja is előbbre tart: pl. a Scandinavian Public Library Quarterly Skandinávia közművelődési könyvtárainak közös lapja, a „Mimir" néven futó olvasói mozgalomban a finnek, a svédek és a norvégok együtt vesznek részt. A többnemzetiségű és a szomszédaival mindig aktív kapcsolatot tartó Belgium a BIBNet-et Hollandiával közösen építette ki. Ausztria részére is előnyt jelenthet a Habsburg Monarchia soknemzetiségű múltja.

Az együttműködést hátráltató tényezők

Nyelvi nehézségek. Ez a hátrány csökkenőben van, mert az angol nyelv Európában lingua franca-vá, metanyelvvé kezd válni.

A könyvtárügyek különböző jellege. Szemben a viszonylag homogén tudományos könyvtárakkal a közművelődési könyvtárak között országonként jelentős a különbség.

Az együttműködés időt követel. Az európai közművelődési könyvtárak legtöbbjét a fokozódó létszámhiánnyal való küzdelem jellemzi. Ez a legsúlyosabb akadály a nemzetközi együttműködés útjában.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzeti könyvtárügy

99/324

Bibliotheksförderung = Buch Bibl. 51.Jg. 1999. 4.no. 224-229.p.

A könyvtárak támogatása három német tartományban (Brandenburgban, Türingiában és Szászországban). Tematikus rész, három cikk

Állami irányítás; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A német újraegyesítés folyamán felmerült az új tartományokban található rendkívül gazdag kulturális értékek megőrzésének szükségessége. Egy igen kedvező szövetségi programnak és a könyvtárak munkájának köszönhetően sikerült ezt a feladatot kielégítően megoldani. Alig tíz évvel a rendszerváltás után a legtöbb tartományban jelentősen csökkent az állami támogatás, és a városi önkormányzatokra nagyobb felelősség hárul. Emiatt újra kellett értékelni a támogatásokat és az elosztás rendszerét. Jóllehet a finanszírozás alapjául szolgáló kritériumok az egyes tartományokban különbözőek, általánosságban sikerült elérni, hogy a régiót szolgáló könyvtárak a hatékony és széles körű szolgáltatások fenntartása érdekében kiemelt támogatást kapjanak.

(Autoref. alapján)

99/325

PREMSMIT, Pimrumpai: Library and information services in Thailand = IFLA J. 25.vol. 1999. 3.no. 137-142.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások Thaiföldön

Könyvtári rendszer -országos

Az IFLA Bangkokban, 1999. augusztus 21-28-ig tartott 65. Tanácsülése és Általános Konferenciája alkalmából a szerző áttekinti a thaiföldi könyvtárak fejlődését és a különféle könyvtártípusok együttműködését. Bemutatja a nemzeti könyvtárat, a szakkönyvtárakat, az iskolai könyvtárakat, a közkönyvtárakat és az egyetemi könyvtárakat. Az ország könyvtáros egyesületének tevékenységéről is képet ad.

(Autoref.)

99/326

ZAJCEV, V.N.: Rossijskie biblioteki v period perehoda od SSSR k Rossii = Naučn.Teh.Bibl. 1999. 1.no. 56-66.p.

Oroszországi könyvtárak a Szovjetunióból Oroszországba történő átmenet időszakában

Könyvkiadás; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy

A Szovjetunióból Oroszországba történő átmenet békés forradalom volt, de az élet minden területén jelentős veszteségekkel járt. Az átmenet kezdete a peresztrojka kezdetére, 1985-ra datálható. A legnagyobb változások 1991 decembere, a Szovjetunió széthullása után történtek, amikor Oroszország önálló állammá vált. A végbement gazdasági, politikai és gazdasági változások ellentmondásosak voltak, s ez a könyvtárügy fejlődésén is tükröződött.
A szovjet utódállamokban eltérő irányítási, törvényhozási, pénzügyi, kultúrpolitikai rendszerek alakultak ki, összeomlott a korábban egységes könyvtári, kiadói és könyvterjesztési rendszer. A bevezetett vámok, a könyvárak és postai tarifák emelkedése következtében elvesztek a könyvtárak közötti korábbi kapcsolatok. Ez komoly károkat okozott az állománygyarapításban, a kiadványcsere megszűnését

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem csak a kisebb utódállamok, hanem az orosz könyvtárak is megsínylették.

Az utódállamokban önálló, erősen nemzeti jellegű információs rendszerek kezdtek kialakulni, a köztársaságok központi könyvtárai nemzeti könyvtárakká alakultak, létrejött a nemzeti nyelvű könyvkiadás rendszere.

Komoly változások mentek végbe az orosz könyvtári rendszerben is: az országot alkotó autonóm köztársaságokban is nemzeti könyvtárakká alakultak a központi könyvtárak: jelenleg 14 „nemzeti" státusú könyvtár van Oroszországban. A korábbi össz-szövetségi központi intézmények (pl. a Lenin Könyvtár, az akadémiai könyvtár, az Állami Műszaki Könyvtár) oroszországi hatókörűekké váltak. Sok könyvtárnak megváltozott a neve is, a korábbi Lenin Könyvtár Orosz Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) néven összorosz nemzeti könyvtár lett, a Saltykov-Sedrin Könyvtár pedig Orosz Nemzeti Könyvtár (Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, RNB) néven visszakapta 1795-ben szerzett nemzeti könyvtári státusát. A fölösleges párhuzamosságok kiküszöbölése érdekében a két könyvtár 1996-ban együttműködési szerződést kötött.

A politikai rendszer változása nyomán megszűnt a korábbi pártmonopólium, a könyvtárak ideológiai irányítása. Eltűntek az állománygyarapítást és az állomány használatát érintő politikai és ideológiai gátak, tágultak a használók informálódási lehetőségei, megnyíltak a korában zárt állományrészek. Mivel azonban a kultúra már nem szolgálta a hatalmi struktúrák szükségleteit, a politika számára már nem volt fontos, nélkülözhetetlen, ez viszont kihatott a könyvtárak gazdasági helyzetére. Csökkent a könyvtárak állami támogatása, még a nemzeti könyvtárak finanszírozása sem elégséges.

Új alapokra helyezték a kulturális szféra jogi szabályozását, és 1991-ben törvényt fogadtak el erről a kérdésről. A könyvtárak nagy önállóságot kaptak gazdasági ügyeik intézésében. A törvény nyomán regionális szinten az éves költségvetés 6%-át fordítják a kultúrára, és lehetőséget adtak más források bevonására is. 1994-ben született meg a könyvtárügyet, illetve a kötelespéldány-szolgáltatást szabályozó törvény, amelyek rögzítik a könyvtárak tevékenységének alapelveit és a használók jogait. Most van napirenden a regionális és helyi jogi szabályozás.

A könyvtárak látogatottságának és a könyvkiadás mutatóinak csökkenése az 1980-as évek végén kezdődött, a könyvtárak legnehezebb éve az 1992-es volt, amikor végbement a gazdasági reform, és eredményeképpen az egekig emelkedtek az árak. 1996-ra a könyvtárak száma 14%-kal csökkent a gazdasági okok miatt bekövetkezett bezárások következtében. Ugyanakkor a könyvtárak egyre inkább az emberek társadalmi érintkezésének helyi színtereivé váltak, nőtt szociális szerepvállalásuk, megőrzésük fontos lett a helyi lakosság számára. 1993-ban országos program indult a kulturális, köztük a könyvtári programok anyagi támogatására.

A demokratikus változások a könyvtárosokat is megérintették, 1995-ben megalakították az orosz könyvtárak szövetségét (Rossijskaâ bibliotecnaâ associaciâ, RBA), amely rövidesen az IFLA tagjává vált; jelenleg több mint 100 tagja van – regionális szövetségek és egyesületek, könyvtárak. A szövetség fő célja az összefogás a könyvtárak fejlesztése érdekében, illetve a könyvtárosok érdekvédelme. Tevékenységének középpontjában a könyvtárak központi és regionális jogi szabályozása, az ágazatközi könyvtári programok kidolgozása áll. Kezdeményezésére május 27. a könyvtárak napjává vált.

1995-ben törvényt hoztak az információról, az informatizálásról és az információvédelemről. Ennek hatálya alá vonták a könyvtári állományokat és a könyvtárak információs termékeit is. Megindultak a munkálatok az országos gépi könyvtári hálózat létrehozására a LIBNET program keretében (számítógép-hálózat kiépítése a könyvtárak között, bibliográfiai csereformátum kidolgozása, közös katalogi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zálási központ szervezése, a könyvtárak bekapcsolása az Internetbe). 1998-2001 között a program eredményeként 150 nagykönyvtárat átfogó számítógép-hálózatot kívánnak létrehozni.

A könyvtárak tevékenysége szorosan összefügg a könyvkiadás helyzetével. Az orosz könyvkiadás nagy változásokon ment keresztül, struktúrája átalakult. Ma évente alig több mint 30 ezer könyv jelenik meg, viszont a korábbi 200 kiadóval szemben mintegy 7 ezer működik az országban. Az állami kiadók részesedése a könyvkiadásban erősen visszaesett: 1996-ban a kiadványok 26%-a és az összpéldányszám 27,8%-a jelent meg állami kiadó kiadásában.

Az 1990-es évek elejétől erősen csökkent a lakosság vásárlóereje, 40%-uk egyáltalán nem tud könyvet vásárolni. A lakosság szabadidő-struktúrájában az olvasás a tv-nézés mögött a második helyen áll. A könyvtárak szociális szerepe ezért jelentős, és nagyon fontos az állomány megfelelő színvonalú gyarapítása. Akadozik a kötelespéldány-szolgáltatás, a megjelent kiadványoknak csak 70%-a kerül a könyvkamarába és a nemzeti könyvtárakba. A könyvtárellátás korábbi rendszere is összeomlott, a jelenleg működő könyvtárellátó cégek nem képesek kielégíteni a könyvtárak igényeit. A helyzet javítása érdekében a könyvtárellátás feladatait néhány helyen a régió központi könyvtárai veszik át, másutt új könyvterjesztő cégek alakulnak. Az orosz „Books in print" nyomtatott és elektronikus formában is megjelenik, de a piacra kerülő kiadványoknak csak mintegy 50%-át regisztrálja. Sajnos, a könyvtárak nem megfelelő finanszírozása miatt csekély a valószínűsége annak, hogy a fontos kiadványok bekerülnek a könyvtári állományokba. Ez a helyzet csak a könyvtárak gazdasági és jogi helyzetének megszilárdulása után változhat gyökeresen.

(Rácz Ágnes)

99/327

BILSKÁ, Grazyna: Dylematy czasu przemian – o nową organizację bibliotekarstwa polskiego. O polityce bibliotecznej i systemie organizacyjnym bibliotek polskich – powtórka z historii = Poradnik Bibl. 1998. 12.no. 2-5.p.

A változás idejének dilemmái – a lengyel könyvtárügy új szervezetéről. A könyvtárpolitikáról és a nyilvános könyvtárak szervezeti rendjéről

Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

A lengyel könyvtárosok a két világháború között nem voltak megelégedve a lengyel állam könyvtárpolitikájával, főként a nyilvános könyvtárakkal mostohán bánó állami beállítottsággal. Ezért a könyvtárosegyesület és más civil szervezetek számos könyvtári ellátást támogató mozgalmat szerveztek.

A háború után ért be a könyvtáros közvélemény által oly régóta hangoztatott követelmény is: könyvtári törvény született, így mód nyílott a települések könyvtári ellátásának megszervezésére. Ezt a rendszerben gondolkodó munkát azonban több közigazgatási átszervezés (1954, 1959, 1972 és 1975) nehezítette, mivel a nyilvános ellátási struktúrát mindig akként kellett megváltoztatni, hogy egyfelől megfeleljen a közigazgatási (mint fenntartói) struktúra követelményeinek, másfelől pedig fennmaradjon az ellátás rendszerszerűsége.

Most újabb közigazgatási reform elé néz az ország. A könyvtárosegyesület ezért kénytelen volt „újraálmodni" a nyilvános könyvtárak jövőjét az imént leírt kettős követelménynek megfelelően.

Eszerint a nyilvános könyvtárak négyszintes rendszerbe tartoznak „felsorakozni". A legfelső szint az állami, amelynek programalkotási feladatai lesznek (szabványok, normatívák, mintaszabályzatok, országos programok, általában: könyvtárpolitikai feladatok).

Másodjára a regionális szint következik a maga település feletti feladatrendszerével (módszertani, képzési és továbbképzési munka, regionális infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációellátás, a nyilvános könyvtárak regionális rendszerének stratégiája, koordinálása és szabályozása).
A harmadik, ugyancsak település feletti szint a járási. Ennek feladatai: közvetlen módszertani segítségnyújtás, szakmai továbbképzés, olvasómozgalmak, speciális funkciók ellátása (pl. a hátrányos helyzetű olvasóké).
A községi szint feladata a helyi könyvtári szolgálat vitele.
A szintek közül a lengyel szakemberek a járásit tartják a legfontosabbnak, ui. a járási könyvtárak tevékenységétől függ, hogy nem züllik-e szét a nyilvános könyvtári ellátás mint rendszer. Ezt a rendszert azonban nem szabad adminisztratív rendszerként működtetni, hanem csak kollegiálisként.
Amint bekövetkezik a közigazgatási reform, a könyvtári törvényt sürgősen módosítani kell.

(Futala Tibor)

99/328

SOLÂRNIK, A.: Professional'naâ pressa Ukrainy = Biblioteka. 1999. 2.no. 68-69.p.

Az ukrán szaksajtó

Folyóirat -könyvtári

Ukrajnában ma két könyvtári szakfolyóirat jelenik meg rendszeresen: a „Bibliotecnjij visnjik" 1993 óta a nemzeti könyvtár, illetve a „Visnjik Knjizkovoji palati" 1996 óta az ukrán könyvkamara kiadásában. Az 1920-30-as évek ukrán szaksajtójának legjobb hagyományait igyekeznek követni, amelyek a maguk idejében jelentős szerepet játszottak a könyvtártudományi elméletek formálásában és az ország könyvtárügyének szervezésében.
A mai ukrán könyvtáros lapokban tárgyalt témák sokban hasonlítanak az orosz szaksajtó tematikájához. Itt is sok szó esik a könyvtárak állománygyarapításának elégtelen voltáról, a gépesítésre és az új információs technológia bevezetésére fordítható eszközök szűkösségéről. A lapok bemutatják a legjobb külföldi könyvtári példákat, ösztönözve az átvételükre. A világ fejlődéséhez való felzárkóztatás érdekében tág teret kapnak a gépi könyvtári hálózatokkal, a CD-ROM-használattal, a nemzeti információvagyon kialakításával kapcsolatos témák.
1998-ban két törvényt hoztak az informatizálás nemzeti programjáról. Ezek értelmében a könyvtáraknak ki kell építeniük az elektronikus könyvtári forrásokat mint a nemzeti információvagyon részét. Előtérbe került a könyvtári katalógusok retrospektív konverziójának feladata, illetve a közös katalogizálási rendszerekben alkalmazott szabványok kérdése (katalogizálási szabályok, bibliográfiai csereformátumok, információkereső nyelvek, osztályozási rendszerek). A nagykönyvtárak központi elektronikus katalógusának létrehozása mellett ajánlásokat fogadnak el a publikált dokumentumok digitalizált verziójának megőrzésére is.
Az ukrán nagykönyvtárakban ma előtérbe került a dokumentációs források beszerzése (pl. a Library of Congress katalógusa, az ISI hipertextes adatbázisai, a VINITI és az INION adatbázisai).
Az ukrán nemzeti informatizálási program egyik feladata a regionális programok kidolgozása, ami nagy publicitást kapott a szaksajtóban. Előtérbe került az általános tudományos könyvtárak dokumentációs forrásainak fejlesztése, illetve a regionális tudományos-műszaki információs központok bázisán komplex szolgáltatásokat (elemzések, prognózisok kidolgozása stb.) nyújtó analitikus központok kialakítása.
A regionális könyvtárpolitika aktuális kérdései a könyvtáraknak a jogszabályokban garantált állami támogatása, a privilégiumok védelme. A publikációk tükrözik a könyvtárak eredményeit és problémáit, például beszámoltak arról, hogy a donyecki kerületben a helyi szervekkel kötött megállapodás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapján a könyvtárak nem fizetnek helyi adót. A könyvtárak állománygyarapításának segítésére, a könyvkiadók, -terjesztők és a könyvtárak együttműködésére információs központ van kiépülőben a könyvpiacról.

A könyvkamara lapjának hasábjain rendszeresen foglalkoznak az ukrán könyvkiadás problémáival, amelyek szoros kapcsolatban vannak a könyvtárak állománygyarapításával is (pl. a könyvek minőségének, a gyerekkönyvek választékának javítása). Ugyancsak nagy teret szentelnek a nemzeti bibliográfia kérdéseinek, illetve a referáló lapok koncepciójának. Állandó rovatot indítottak a könyvtárosképzésről, illetve rendszeresen közölnek könyv- és könyvtártörténeti cikkeket is.

Az elméleti jellegű cikkek zömmel a nemzeti könyvtár lapjában jelennek meg, pl. a „dokumentum", illetve a „könyv" fogalmáról. Nagy érdeklődést váltanak ki a modern könyvtárak módszertani tevékenységéről szóló cikkek, mivel a rendszerváltás elsöpörte a módszertani osztályokat is, majd utóbb vált nyilvánvalóvá, hogy nem lehet a nyugati példát a helyi sajátosságok és feltételek figyelembevétele nélkül átvenni. A nemzeti könyvtárnak a könyvtárak együttműködésére vonatkozó módszertani ajánlásait kötelezőnek kell tekinteni (pl. a gépi könyvtári hálózat kiépítésére vonatkozókat), az egyéb módszertani anyagok ajánlás jellegűek. A szakemberek szerint az ukrán nemzeti könyvtár módszertani munkájának ma a könyvtárügy fejlesztési perspektíváinak kidolgozására, a könyvtári jogszabályok előkészítésére, az országos könyvtárpolitika kidolgozására, a módszertani központok tevékenységének összehangolására kell irányulnia. A szaksajtóból az is kiderül, hogy ezekre a feladatokra az ukrán nemzeti könyvtárban megvan a megfelelő személyzet, és a könyvtár széles körű tudományos tevékenységet is végez (a könyvtártudomány, a könyvtörténet, a kézirattári és levéltári ismeretek, a konzerválás és restaurálás területén).

(Rácz Ágnes)

99/329

SAMSONOVA, V.: V preddverii novogo veka: včera, segodnâ, zavtra = Biblioteka. 1999. 3.no. 17-19.p.

Az új század előszobájában: tegnap, ma, holnap. – Szaha Köztársaság (Jakutföld) könyvtárügyéről

Könyvtárügy

1990. november 12. nagy nap Szaha Köztársaság (Jakutföld) könyvtári életében. A Puskin nevét viselő Köztársasági Tudományos Könyvtár megkapta a nemzeti címet. Ez a döntés egyúttal történelmi rehabilitáció is volt, mivel fennállása kezdetén ez a könyvtár már viselte ezt a címet.

A cikk írója fölsorolja a könyvtár történetének jelentősebb mozzanatait az 1925-ös évtől 1996-ig. 1991-ben a könyvtár parlamenti könyvtári funkciót kapott, részt vett az IFLA 57-ik moszkvai kongresszusán. 1992-ben a Szaha /Jakut/ köztársaság új alkotmányának bevezetésekor a nemzeti örökség részévé nyilvánították. 1994-ben a köztársaság elfogadta a „Könyvtárügyről" szóló törvényt, s ugyanebben az évben egy másik rendelkezés megváltoztatta a könyvtári alkalmazottak besorolási kategóriáit, aminek következtében a könyvtárosok fizetése nagymértékben nőtt. A könyvtár 1996-ban lett az IFLA, és az oroszországi könyvtárosegyesület, az RBA tagja.

A cikk nyolc fő feladatot emel ki, köztük a nemzeti dokumentumok teljes körű gyűjtését, külföldi állomány létrehozását, bibliográfiai tájékoztató eszközök készítését, különös tekintettel a nemzeti bibliográfiára. Az alaptevékenységhez sorolja a módszertani munkát, a tudományos kutató tevékenységet és a nemzetközi könyvtárközi együttműködést.

A Nemzeti Könyvtár sajátos tevékenysége a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia alapján kialakított nemzeti számítógépes adatbázis építése is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Számítógépes információs rendszerek segítik a különböző rendszerekhez és felügyeleti szervekhez tartozó könyvtárak együttműködését. Ilyen együttműködés keretében hoznak most létre központi helytörténeti katalógust és cserélnek adatbázisokat.
Az 1998-as adatok szerint 547 könyvtár működik Jakutföldön. A lakott területek 31,5%-ban nincs könyvtár és 35-ből 16 könyvtár rendelkezik számítógéppel. A tervek szerint a jövőben a köztársaság minden megfelelő technikával rendelkező könyvtára hálózati kapcsolatban áll majd egymással.
A Nemzeti Könyvtár munkájának fontos része a nemzetközi tevékenység. A „vasfüggöny" lehulltával a legnagyobb figyelmet az „exteriorica" gyűjtésének és őrzésének szánják. Itt a türk nyelvű országokkal fenntartott kapcsolatok különösen jelentősek, mivel köztudott, hogy Jakutföld népeinek nyelve a türk nyelvcsaládhoz tartozik.

(Pécsiné Galyas Irina)

Lásd még 352, 354, 357

Központi szolgáltatások

99/330

OTRUBOVÁ, Alena: Rozvoj avtomatizace v knihovnách přináší novou kvalitu spolupráce = Čtenář. 51.roč. 1999. 5.no. 134-137.p. Bibliogr. 9 tétel.

A könyvtári számítógépesítés fellendülése új együttműködési minőséget hoz magával

Dokumentumleírási szabályzat; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Központi katalógus -online

A központi katalógusok a könyvtárügy legjelentősebb eszközei közé tartoznak. Történelmük a 13. századig nyúlik vissza, az első „központi katalógusok" Anglia és Skócia kolostori könyvtárainak állományát tárták fel. A nyilvános könyvtárakban későn terjedtek el, elsőként a skandináv könyvtárakban a 19. század közepén. Ma a legjelentősebb központi katalógus-vállalkozás az OCLC, amelyre egy sor más funkció ellátása is épül.
Csehországban több központi katalógus létezik (a CASLIN keretében, vagy a megyei, illetve a felsőoktatási könyvtáraké). A közművelődési könyvtárak között a legfontosabb a LANius rendszert használó könyvtárak közös katalógusa, a SKAT.
A LANius rendszer 1992-ben kezdett terjedni a cseh könyvtárakban, kezdetben modemmel lehetett csatlakozni hozzá. Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy a könyvtárak adatait központi helyen kellene tárolni, amely lehetővé tenné a lelőhely-tájékoztatást is. 1994-ben kezdték a fejlesztést, majd 1995-ben kezdett működni a SKAT. Decentralizált modellt valósított meg, azaz az adatok felvétele a helyi katalógusokban történik, majd importálják őket a központi katalógusba, ahol ellenőrzésen esnek át a bibliográfiai rekordok, kiszűrik a duplumokat, és ezután töltik be a közös adatbázisba.
A SKAT csak a tudományos és a regionális irodalmat tartalmazza. A rekordok adattartalma megfelel a nemzeti könyvtár által készített szabványos egyszerűsített leírásnak. A központi katalógusban sok szempont szerint lehet keresni, beleértve a LANius rendszerben használt kulcsszavakat és az ETO-jelzeteket is.
A rendszert használók 1996-ban felhasználói csoportot hoztak létre, amelynek célja a központi katalógus építése, gondozása és használata. A rendszerben részt vevő könyvtárak számára a központi katalógus használata ingyenes. 1997-ben CD-ROM-on is kiadták a központi katalógust, így a rendszeren kívüli könyvtárak számára is elérhetővé vált. 1997-ben minisztériumi támogatás tette lehetővé a SKAT Internetre kerülését. Az Internet-hozzáféréssel nem rendelkező könyvtárak lemezen rendelhetik meg a rekordokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1998 végén 89 könyvtár vett részt a SKAT építésében, 106 836 leírást tartalmazott, szótárában 74 772 kulcsszó szerepelt, az egy címhez tartozó kulcsszavak átlagos száma 15. 1999 nyaráig 45 000 kérdés érkezett a központi katalógusba az Interneten.

1998-ban két projektre kaptak támogatást a LANius fejlesztői: 1. az egységesített besorolási adatok állományának létrehozása, 2. a központi katalógus továbbfejlesztése (cikkek analitikus leírásainak beépítése).

A LANius lehetővé teszi az osztott katalogizálást az új monográfiák, zeneművek és kartográfiai dokumentumok feldolgozásában. A leírások az AACR2 szabályai szerint, UNIMARC formátumban készülnek.

A könyvtárak saját lokális katalógusukban katalogizálnak, majd 2 óránként exportálják a rekordokat a központba, ahol duplumellenőrzésnek vetik alá őket, mielőtt beépítenék a teljes adatbázisba. Az új dokumentumok leírásai 2-4 óra múlva már hozzáférhetők a központi katalógusban, ahonnan a könyvtárak le is tölthetik saját katalógusukba. Jelenleg az osztott katalogizálásban 32 könyvtár vesz részt az Interneten keresztül, 7 pedig bérelt vonalon. A részt vevő könyvtárak ingyenesen adják rekordjaikat, és a központ is ingyenesen szolgáltatja őket a számukra. Nem hozzák nyilvánosságra az egyes könyvtáraktól kapott rekordok számát, és nem tartják nyilván azt, hogy egy könyvtár hány rekordot tölt le saját katalógusába.

Az osztott katalogizálás bevezetésének kezdetén nehézséget jelentett az AACR2 alkalmazása, ezért több tanfolyamot rendeztek a katalogizálók számára.

(Rácz Ágnes)

99/331

COUSINS, Shirley: Virtual OPACs versus union database: two models of union catalogue provision = El.Libr. 17.vol. 1999. 2.no. 97-103.p. Bibliogr.

Virtuális OPAC vagy központi adatbázis: a központi katalógus két modellje

Központi katalógus -online; Szabvány; Számítógép-hálózat

A Z39.50 protokoll segítségével létre lehet hozni egy virtuális központi katalógust, így nincs szükség a rész-katalógusok fizikai integrálására. A cikk megvizsgálja a virtuális központi katalógussal kapcsolatos technikai és szervezési kérdéseket, és a brit COPAC példáján összehasonlítja őket a hagyományos központi katalógus létrehozásának módszerével. A két modell integrálását javasolja, amely azonnal megnövelné a szolgáltatások hatékonyságát.

(Autoref.)

Együttműködés

99/332

KOLIVOŠKO, Štefan: Spolupráca na iný spôsob = Bull.SAK. 7.roč. 1999. 1.no. 35-38.p.

Együttműködés más módon

Együttműködés -nemzetközi

Az alább kivonatolt cikk a Jan Bocatiusról elnevezett kassai könyvtár (Verejná Knižnica Jána Bocatia Košice) – történetesen külföldi könyvtárakkal kiépített – együttműködési kapcsolatainak tapasztalataiból szüremelteti le az eredményesség alapelveit–feltételeit. Abból indul ki, hogy a felülről diktált kapcsolatok – minden jószándék ellenére – rendszerint meddők maradnak. Viszont amikor az önkéntesség keretezi a kapcsolatfelvételt, illetve valamilyen érdemi alapelv–feltétel érvényesül, akkor nem marad el az eredmény.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *kölcsönös hasznosság* az első alapelv. Ennek jegyében talált egymásra a szerző könyvtára és a miskolci megyei könyvtár. A miskolciak egy szlovák olvasótábor megrendezéséhez kértek – és kaptak – segítséget, Kolivoskóék pedig a vonalkódos kölcsönzés megvalósításánál hasznosíthatták a miskolci tapasztalatokat.

A *szakmai elkötelezettség alapelvét* kell másodjára megemlíteni, amihez a karvinai könyvtár (Csehország) racionális költségvetési és jutalmazási gyakorlatának sikeres átvételét hozza fel példának a szerző.

Az alapelvek sorában a *partner munkája iránti őszinte érdeklődés* alapelve áll a harmadik helyen. Ezt illusztrálandó szerzőnk a békéscsabai megyei könyvtár igazgatójának, Ambrus Zoltánnak hozzá intézett szavait idézi: „Ezt a könyvtárat közelből és távolból sokan keresik fel. Mi mindenkinek bemutatjuk tereit és azt a munkát, amit bennük végzünk. Ezt azonban nagyobb kedvvel tesszük, ha a látogató valódi, nem tettetett szakmai érdeklődést tanúsít irántunk."

Negyedik alapelvként a *partner sikerei iránti elismerést és örömöt* említi a szerző. Amikor könyvtáruk új elhelyezéshez jutott, három hét alatt át kellett költöztetniük kétszázezer kötetes állományukat. Aztán jött az avatás – mint ahogy lenni szokott – nagy eszem-iszommal és a felavatott könyvtár munkatársainak holtra fáradásával. Akkor jól esett, hogy a MKE Borsod megyei szekciójának titkára, Vörös Erika a fogadás végén együttérzését fejezte ki a kollégáknak és gratulált nekik, mivel saját bőrén is megtapasztalta korábban: mit jelent egy könyvtárköltöztetés.

Az ötödik alapelv: *problémaszemlélet a partner prizmáján át*. Egy szlovák–magyar szemináriumon merült fel a tartós kölcsönzések regisztrálásának bonyolult volta. A magyar könyvtárosok tanácsai alapján sikerült meglelni az egyszerű megoldást.

Hatodjára a *megbízhatóságot és a mindennapos dolgokban való segítőkészséget* lehet alapelvvé tenni. Itt egy közelebbről meg nem nevezett makacs nehézség kiküszöbölése érdekében fordult a könyvtár külföldi partnereihez. Válaszaik két napon belül megérkeztek.

Betetőzésként elmondható: a *barátság alapelvének* érvényesülése nélkül valójában nincs érdemi együttműködés, legfeljebb „kipipált" munkatervi pont.

(Futala Tibor)

Lásd még 319-320, 322-323, 330, 349

Jogi szabályozás

99/333

LEMU, Michele: Les professionnels de l'information et la proposition de directive communautaire sur le droit d'auteur = Documentaliste. 36.vol. 1999. 2.no. 99-104.p.

Res. angol és német nyelven

Az Európai Unió direktívái a szerzői jogról

Szerzői jog; Tájékoztatási politika

Az Európai Parlament és a Tanács 1997 decembere óta tárgyal egy irányelv-javaslatot a szerzői jog és a kapcsolódó jogok szerepéről az információs társadalomban. Az Európai Parlament elé 1999 februárjában került első olvasásra az irányelv: az addig hozott döntések jelentősen megerősítették a szerzői jogot, s ezáltal akadályozhatják a szabad információáramlást. A cikk közli az irányelv-javaslat célját, tartalmát és kontextusát, valamint a szakmai szervezetek reakcióját és álláspontját, különös tekintettel az EBLIDÁ-éra, amely az Európai Bizottságnál a könyvtárak és tájékoztatási intézmények érdekeit képviseli.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/334

MOESKE, Ulrich – MÜLLER, Harald – NEISSER, Horst: Zur Zukunft der Öffentlichen Bibliotheken. Die europäische Reform des Urheberrechts bedroht die Existenz von Bibliotheken = Buch Bibl. 51.Jg. 1999. 5.no. 312-317.p.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak jövője. A szerzői jog európai reformja veszélyezteti a könyvtárak létét

Közművelődési könyvtár; Szerzői jog

Az Európai Unió (EU) olyan szerzői jogi jogszabályokat készül elfogadni, amelyek alkalmazása gyökeresen megváltoztatja a közkönyvtárak tevékenységét. Olyan jogszabályok vannak előkészületben, amelyek értelmében a közkönyvtárak nem lesznek jogosultak:

- szerzői jogilag védett digitális dokumentumok képernyőn való megjelenítésére saját helyiségeikben,
- használóiknak információhordozókat megtekintésre, keresésre vagy meghallgatásra használatba adni magán- vagy oktatási célra,
- külső használók számára elektronikus dokumentumokhoz hozzáférést engedni,
- valamely műről digitális másolatot készíteni magán- vagy oktatási célra, továbbá állományvédelmi vagy archiválási célra,
- digitális dokumentumokat FTP-vel vagy elektronikus postán más könyvtárnak vagy akár saját intézményük munkatársainak megküldeni.

A Német Könyvtári Intézet (Deutsches Bibliotheksinstitut) jogi bizottságának állásfoglalása szerint ezek az új európai jogszabályok veszélyt jelentenek a közkönyvtárak számára, mégpedig a nyilvánosság fogalmának kiterjesztése miatt. A nyilvánosságra hozatal fogalmát eddig több személyhez kötötték, most pedig egyetlen személy is nyilvánosságnak számít. Ezzel térítés- és engedélykötelessé válna például a különböző audiovizuális hordozók prézens használata és kölcsönzése. A nyomtatott hordozókhoz tartozó szerzői jog tulajdonosai, elsősorban a kiadók, korlátozhatnák, megtilthatnák vagy megfizettethetnék akár egy lexikoncikk megtekintését is. A könyvtárak így ahelyett, hogy az információhoz való szabad hozzáférés színterei lennének, könyvmúzeumokká válnának.

Egy-egy elektronikus könyv terjedelme 4000-től akár 2,000,000 oldalig terjedhet. A könyvek tartalma hamarosan digitálisan, az Interneten is terjesztésre kerül, a letöltésért pénzt fognak felszámítani. A nagy kiadói konszernek, amilyen pl. a Bertelsmann, arra készülnek, hogy teljességgel át fognak állni az elektronikus terjesztésre. A könyvtárak megvásárolják és használóiknak továbbítják az elektronikus fájlokként publikált könyveket, ugyanakkor ezeket egyszerűen le lehet másolni és tovább lehet terjeszteni. Előállhat az a helyzet, hogy a könyvtárak közvetítésével ingyenesen be lehet szerezni azokat a digitális könyveket, amelyek a normál kereskedelmi forgalomban csak igen drágán vásárolhatók meg. Ha viszont a könyvtárakat kizárnák az elektronikus könyvek terjesztéséből, az újonnan megjelenő információk egyre nagyobb részét a polgároknak saját költségükre maguknak kellene megvenniük, amire kb. 80%-uk nem lenne képes.

Eddig a könyvtáraknak nem voltak meg sem a jogi, sem a technikai lehetőségeik, hogy az elektronikus könyveket felvegyék kínálatukba. A készülő jogszabályok szerint vásárlási vagy licenc-szerződéseket kell majd kötniük. A licenceket engedélyezők azonban előreláthatólag nem járulnak hozzá a kölcsönzéshez, vagy nagyon magas árat szabnak meg érte.

A hozzáférés korlátozása végzetes következményekkel járna:

- a diákok nem használhatnák a könyvtárak friss forrásait, a könyvtár nem támogathatná az önál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ló tanulást, a digitális információk kezelésének elsajátítását,
- minden szükséges dokumentumot meg kellene az érintetteknek vásárolniuk, stb., tehát sérülnének a képzéshez és az információhoz való alapvető emberi jogok.

A kiadók a könyvtári felhasználás megtiltásával nem jutnának könnyű bevételhez. A könyvtárak szerepét ugyanis nem szabad alábecsülni a médiapiacon. Sok könyvkereskedőt és kiadót csak a könyvtárak mint vásárlók (egyben támogatók és mecénások) tartanak életben. A számítógépes játékok, zenei felvételek és szoftverek előállítói sem mérték még fel, hogy termékeik könyvtári felhasználása újabb vásárlókat hoz.

Felvilágosító munkára van szükség a szerzői jog tulajdonosai, a törvényhozó politikusok és mások körében, annak érdekében, hogy a könyvtárosokat egyenrangú tárgyaló partnerekként fogadják el. Az EU Kulturális Bizottságának tagjait meg kell győzni arról, hogy kivételes szabályozásra van szükség a közkönyvtárak számára. A német szövetségi kormányzatot fel kell kérni, hogy befolyásolja kedvező irányban a szerzői jogi szabályozás megújítását. A kulturális miniszteri konferenciát meg kell ismertetni a jövőbeni szabályozás várható hatásaival. A települési önkormányzatok szövetségét be kell vonni a közkönyvtárak érdekképviseletébe.

Ami a konkrét intézkedéseket illeti, a Német Könyvtárak Egyesülete (Deutscher Bibliotheksverband, DBV) számítógépes programot készíttethetne, amely a kölcsönvett elektronikus könyveket négy hét lejártával automatikusan megsemmisítené. Műszaki megoldásokkal kell garantálni a digitális könyvek másolásának megakadályozását is. Ezek fontos és elengedhetetlen kutatási feladatok, amelyektől az egész könyvtárügy jövője függ.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 406

Könyvtárosi hivatás

99/335

SINGER GORDON, Rachel – NESBEITT, Sarah: Who we are, where we are going: a report from the front = Libr.J. 124.vol. 1999. 9.no. 36-39.p.

Kik vagyunk, merre tartunk – hogyan látják hivatásukat az amerikai könyvtárosok

Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás

Sokat írnak arról, hogyan kell a könyvtárosságnak átalakítania önmagát, hogy válaszolni tudjon a technológiai változásokra és az információ változó szerepére, ugyanakkor kevés figyelem irányult arra, hogy a gyakorló könyvtárosok miként látják saját pályájukat, és foglalkozásuk jövőjét. Ezért végeztek egy rövid felmérést, olyan kérdésekre keresve választ, hogy
- mi vezet valakit a könyvtárossághoz,
- hogyan éreznek a könyvtárosok saját foglalkozásukkal és annak jövőjével kapcsolatban,
- ajánlanák-e a könyvtárosok e foglalkozást másoknak is.

Arra a kérdésre, hogy szükségesnek látják-e a könyvtárosságot az információ korában – amely kérdést sokkal gyakrabban tesznek fel a „szakértőknek", mit a gyakorló könyvtárosoknak – a válaszolók több mint fele (59%) válaszolt határozott igennel és csak 7% határozott nemmel.

A felmérést egy internetes fórumon végezték, s talán ennek is tulajdonítható a válaszadók viszonylag alacsony átlagéletkora (39 év). Az összesen 391 válaszadó életkora 17-64 év közötti, 80%-uk nő, s szinte mind könyvtárban, vagy könyvtárhoz kötődő pozícióban dolgozik. 91%-uk könyvtárosi diplomával rendelkezik (356 fő), s közülük 67-nek (19%) van más diplomája is, és 13-nak (3,5%) a könyvtárosi diplomán kívül Ph.D. fokozata. A vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

laszadók többsége (62%) dolgozik felsőoktatási illetve közkönyvtárakban (fele-fele arányban), a többi megoszlik a vállalati, iskolai, kormányzati, orvosi és egyéb könyvtárak között (illetve 4%-uk éppen állás nélküli). A felmérésre az USÁ-n kívülről mindössze 22-en reagáltak.

A pályafutást illetően a többség (55% olyan típusú könyvtárban kezdett, ahol most is dolgozik, 28% viszont sikeresen „váltott": valamivel több mint negyed részük közkönyvtárból felsőoktatásiba, kb. negyedrészük köz- vagy felsőoktatási könyvtárból szakkönyvtárba, s kissé kevesebb, mint negyedük felsőoktatásiból közkönyvtárba ment át. Nagy többségben vannak (71%), akik előbb kezdtek szakmaközelben, vagy diákként könyvtárban dolgozni, mielőtt képzettséget szereztek. 107 válaszadó azért került a pályára, mert szereti a könyveket és az olvasást; 62-62 a kutatást, illetve az emberekkel való foglalkozást, a közönségszolgálatot; 53 a tanulást és tájékozódást; 52 a könyvtárakat, a könyvtár kedvelte annyira, hogy az a könyvtárosi pályára vonzotta; 48 korábban könyvtárban szerzett munkatapasztalatát; 20 pedig a technológia és a számítógépek kedvelését jelölte meg indokként.

Mindössze 55%-uk tekint úgy a szakmára, hogy az alapvetően azonos lenne más olyan szakmákkal, mint pl. a tanáré, vagy a jogászé. 21% messzemenően nem ért egyet ezzel az állítással, s van, aki kifejezte óhaját, hogy abba kellene már hagyni az állandó összehasonlítgatást. Ugyanakkor a válaszadók egy nyilvánvaló és világos szakadékot látnak a könyvtárosság tényleges értéke és az arról való közfelfogás között, és számosan említették a fizetések alacsony voltát is (ne felejtsük: nagyrészt USA-beli és kanadai könyvtárosok válaszoltak – a rec.). A válaszadók 49%-a ért egyet azzal, hogy a könyvtárosság hivatás, míg 20% nem. Az információs korban való szükségességéről 75%-nak van pozitív, 12%-nak negatív véleménye. Azzal az állítással, hogy a könyvtárosságnak korlátozott jövője van, ahogyan az információ egyre az online felé halad, a válaszadók 69%-a nem ért egyet, ugyanakkor 67-en (17%) egyetértően, vagy erősen egyetértően nyilatkoztak erről, ami egy szignifikáns pesszimista réteget mutat. Ugyanakkor 54% válaszolt igennel arra, hogy ajánlaná-e másnak a könyvtáros szakmát, 15% „igen, de...", míg 11% „attól függ" választ adott, s mindössze 14% mondott nemet.

A további kérdésekre adott válaszokból és a szöveges megjegyzésekből (hiszen igen sokan használták ki azt a lehetőséget, hogy nem zárt kérdőív volt a kezükben, hanem e-mail útján hosszan is fejtegethették nézeteiket) néhány tanulság is levonható. Ha a könyvtárosképzésben túlteng a technológia (a hagyományosabb kurzusok rovására), ez értékes embereket riaszthat el a szakmától. Ha pedig a gyakorlati könyvtárosságban kap túl nagy hangsúlyt a számítástechnika, az információtechnológiában jártas könyvtárosok egy része fog más munkahelyekre menni (jobb fizetésért). A ma könyvtárosai úgy találják, hogy a könyvek és a számítógépek békésen megférnek egymással, azonban úgy érzik, hogy az utóbbiak erősen túlhangsúlyozottak.

(Mohor Jenő)

99/336

BURTON, Paul F.: Information professionals and the World Wide Web = Online CD-ROM Rev. 23.vol. 1999. 2.no. 103-104.p.

Információs szakemberek és a világháló: milyen új jártasságokra van szükség?

Dokumentáló -felsőfokú; Számítógép-hálózat

Manapság a hatékony információkeresést segítő szabványok és különféle eszközök mind fontosabbá válnak, hiszen a web strukturálatlan, vagy félig strukturált információk halmaza. Ennek tükrében vizsgálva a könyvtárosok és információs szakemberek szerepét a következők állapíthatók meg:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kívánatos jártasságok szempontjából nincs lényeges különbség a hagyományos és a webes információkeresés esetében. Szükséges az információforrások ismerete és a hozzáférés biztosítása, a felhasználók ismerete és az információátadás készsége, az információforrások értékelése, a szükségletek pásztázása és ezek összhangolása a forrásokkal, annak a tudása, hogy mikor és hogyan kell az információt szolgáltatni, és persze szükségesek a megfelelő technikai ismeretek.

Mindezekből következik, hogy a web világában az információs szakembernek hármas szerepet kell betöltenie. Egyrészt a közvetítőét, aki gyűjti és szervezi az információt függetlenül annak hordozójától, lekérdezi és kezeli az adatbázisokat és elektronikus forrásokat, előre és visszamenőleg elemzi az igényeket, értékeli az információforrásokat. Másrészt a „kapusé" (gatekeeper), aki figyeli a forrásokat, a megismert igényeknek megfelelően szolgáltatja őket, a kívánalmaknak megfelelően átalakítja az információkat, valamint elemzi az információhasználatot. Harmadrészt pedig a tervezőét (designer), aki létrehozza a képzéshez szükséges eszközöket és dokumentációt, kialakítja és működteti a helyi és távoli elérésű hálózatokat, különböző rendszereket tervez, választ és működtet, adatbázisokat készít.

A ma létező hatalmas információhalmazban nélkülözhetetlen az információ hatékony szűrése. Ehhez meg kell ismerni és érteni a potenciális használókat. Mert habár a kedves felhasználó gyakran gondolja, hogy a szupersztrádán száguldozva már egyedül is megtalálja a neki szükséges adatokat, mára már elegendő kutatási eredmény áll rendelkezésünkre, hogy bizton állíthassuk, ez bizony nem így van. Szükség van a közvetítőre, aki a hálózaton szörfölgetve elébe megy az igényeknek, és előre kiszűri azokat az információkat, melyekre támaszkodva maradéktalanul – és gyorsan! – kielégítheti majd a telhetetlen felhasználókat.

A strukturált adatbázisok összekapcsolása különböző algoritmusok segítségével igen hasznos lehetőségeket eredményezett a bennük szereplő adatok összevethetősége szempontjából. Hasonló módszereket alkalmaznak manapság a szöveges adatbázisoknál, ami az összehasonlító kutatások terén jelent újdonságot. Ezeknek a módszereknek a kikísérletezése és rendelkezésre bocsátása fontos feladat, és többek közt ez is igazolja az információs szakemberek szerepének fontosságát.

(Fazokas Eszter)

99/337

NOFSINGER, Mary M.: Training and retraining reference professionals: core competencies for the 21st century = Ref.Libr. 1999. 64.no. 9-19.p.

Referensz-könyvtárosok képzése és továbbképzése – felkészülés a 21. századra

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Referensz; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Annak fényében, hogy az amerikai egyetemi könyvtárak referensz-szolgáltatásainak körülményeit a közelmúltban jelentős mértékben megváltoztatták az elektronikus technológiák, a költségvetési korlátozások és az új információforrások, a szerző szerint a következő alapvető jártasságok területén szükséges a referensz-könyvtárosok képzése és továbbképzése: referensz- és tárgyismeret, kommunikáció a használóval, technológiai jártasság, elemző és kritikai gondolkozás, vezetői képességek, elkötelezettség az olvasószolgálat iránt. Minden egyes alapjártasságot azokkal a legfontosabb tényezőkkel kapcsolatban vizsgál, amelyek a referensz-könyvtárosok képzésének és továbbképzésének folytonos változásait okozzák. Jóllehet a továbbképzési lehető-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségek megteremtéséért elsősorban a könyvtárvezetők a felelősek, végül minden könyvtárosnak saját felelőssége is, hogy elsajátítsa az új ismereteket és jártasságokat. A 21. század felé haladva a könyvtárosoknak, túlélésük érdekében, gondoskodniuk kell a saját továbbképzésükről.

(Autoref.)

99/338

GARROD, Peter: Survival strategies in the Learning Age – hybrid staff and hybrid libraries = Aslib Proc. 51.vol. 1999. 6.no. 187-194.p. Bibliogr. 26 tétel.

Túlélési stratégiák a „tanulás korszakában" a felsőoktatási könyvtárak számára: „hibrid" könyvtárak és „hibrid" könyvtárosok

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás

A fajok eredete című művében Charles Darwin kifejti megfigyeléseit a fajok fejlődéséről és arról, hogy a túléléshez elengedhetetlen a környezet változásaihoz való alkalmazkodás. Darwin elmélete a jelenlegi tanulási környezetben is érvényes, amelyet radikális változások jellemeznek. Most, hogy a politika ilyen nagy figyelmet szentel az oktatás kérdésének, a felsőoktatási könyvtáraknak és munkatársaiknak mielőbb alkalmazkodniuk kell az új tanulási környezethez.

A felsőoktatási intézmények szoros versenyre számíthatnak a nem hagyományos oktatási szolgáltatók részéről, a tájékoztató szakemberek helyét pedig más, az Internet használatában jártas szakmák képviselői igyekeznek betölteni. A könyvtári és a számítógépes szolgáltatásokat egyesítve lehet használóközpontú tájékoztató szolgáltatásokat nyújtani az átalakuló oktatási folyamat résztvevői számára.

A hibrid könyvtáros és a hibrid könyvtár pusztán a könyvtárak és könyvtárosok túlélési-alkalmazkodási stratégiájának részei. A hibrid könyvtár egyszerűen azt jelenti, hogy az adott gyűjtemény mind elektronikus (hálózati), mind nyomtatott dokumentumokat tartalmaz (illetve tesz hozzáférhetővé), hibrid könyvtárosnak/tájékoztató szakembernek pedig a hibrid könyvtár munkatársát nevezik, aki ezeket kezelni tudja. A hibrid könyvtár tulajdonképpen egy virtuális könyvtár, nem pedig egy tényleges fizikai entitás, fő célja, hogy az újfajta tanulási környezet igényeit kielégítse. Virtuális teret és fizikai teret egyaránt elfoglal, tetszőleges formátumú (a nyomtatottól a multimédiáig) forrásokhoz enged hozzáférést.

A Follett-jelentés, az e-Lib program és a Fielden jelentés egyaránt felhívta a figyelmet azokra a teendőkre, amelyek a könyvtárosképzés és a személyzetfejlesztés területén a tájékoztatási és távközlési technológia fejlődésével összefüggésben felmerülnek. Újabban az álláshirdetésekben egyre gyakrabban van igény hibrid könyvtárosokra; a követelmények: ne szakosodjon túlzottan egy területre, képességei a közvetítés, az oktatás és a minőségbiztosítás területén mutatkozzanak meg. 1996-ban az eLib SKIP (Skills for the new Information Professionals) programja keretében azt vizsgálták, hogy a könyvtárosok hogyan látják a hibrid könyvtárosok szükségességét és szerepét. A megkérdezettek aggódtak amiatt, hogy a könyvtárosok hagyományos szerepe leértékelődik az információtechnológia terjedése következtében, és felhívták a figyelmet arra, hogy a könyvtárosság generikus ismeretanyagát meg kell őrizni és ahhoz kell az új ismereteket hozzáadni.

A hibrid könyvtárral mint a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások jelenlegi és jövőbeni modelljével az eLib program harmadik fázisának egyik kutatási területe foglalkozik. A HyLife projekt keretében hat felsőoktatási intézmény alakítja ki, teszteli és értékeli a hibrid-könyvtári szolgáltatások használói interfészeit.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/339

COTTRELL, Janet R.: Ethics in the age of changing technology: familiar territory or new frontiers? = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 1.no. 107-113.p. Bibliogr.

Könyvtárosetika a változó technológiák korában: van-e újdonság?

Információtechnológia; Könyvtárosetika

Az etikai szakirodalomban nincs határozott egyetértés abban a kérdésben, hogy a technikai változások a könyvtárosok számára új etikai dilemmákat is hoztak-e. Annyi bizonyos, hogy az általános könyvtári etikai problémák mellett a szakirodalomban a számítógépekhez kapcsolódó etikai és jogi kérdések (például a szerzői joggal és a felelősség kérdésével kapcsolatban stb.) is megjelentek.

Kuflik szerint a számítógépes etika csak már eddig is ismert problémákat vet fel (ilyenek a használó kockázata, adatvédelem, megbízhatóság és felelősség). Hauptman és Motin szerint az új technológia nem igényel új etikát, nincs tehát értelme kiberetikáról és virtuális erkölcsről beszélni. A hagyományos etikai normák (az adatok védelme, bizalom stb.) a hálózati kommunikációban is érvényesek. Ladd és Severson szerint viszont új etikai fogalmakra van szükség, vagy a megszokott fogalmak jelentős átalakítására. Igen kockázatos, ha a technológiai semlegesség jelszavával a felelősséget az emberről áthárítják a számítógépre.

A könyvtári szakirodalom négy területen jelez új vagy jelentősen módosult etikai kérdéseket.

1) Adatvédelem és bizalmas kezelés. – A számítógépes és a hálózati nyilvántartással nő a helytelen felhasználás vagy a hibák valószínűsége. Az egymással összekapcsolt adatbázisok további kockázatot jelentenek. A tájékoztató munka bizalmas jellegét veszélyezteti az elektronikus kommunikáció (például a tranzakciók nyilvántartása és a személyes adatok nyilvántartásba vétele miatt). Felmerül tehát az ügyfél bizalmának és a könyvtár mint közvetítő felelősségének kérdése. Vannak más, kapcsolódó problémák is, például: online információkat a többi használó könnyűszerrel elolvashatja a számítógép képernyőjéről.

2) Gyarapítás és cenzúra. – A gyarapítás (állományfejlesztés) régi elvei aligha felelnek meg az online információk esetében. A könyvtár feladata, hogy tájékoztassa használóit a webről, ránevelje őket a web használatára – és esetenként óvja őket tőle. Az új technika kiveszi a válogatást a könyvtár kezéből: a szűrőprogramok a kiválasztást önkényesen elvégzik a könyvtár helyett; az elektronikus hozzáférés gyakran azzal jár, hogy teljes szövegű források, indexek és adatbázisok előre összeválogatott „csomagját" kapjuk kézhez; a könyvtárosok hagyományos tanácsadó szerepe meglehetősen bizonytalanná válik, mivel az új források tartalmáról nem tudnak feltétlenül megbízható információkkal szolgálni.

3) Archiválás és állományvédelem. – Ez azért problematikus terület, mert az elektronikus információk használatához speciális szoftverre és hardverre van szükség. A fejlődés hihetetlen üteme miatt a hordozók rövid idő alatt olvashatatlanná válhatnak, mivel a könyvtár nem rendelkezik megfelelő készülékkel. (Ezért akár az is előfordulhat, hogy nem lehet garantálni sem az online, sem a nyomtatott gyűjtemény teljességét. A nyomtatott műveknél van rá esély, hogy az utolsó példányt egy nagy tudományos könyvtár megőrzi, az elektronikus információknál erre sincs.) Az elektronikus dokumentumok archiválása egyébként többnyire nem a könyvtárak, hanem az előállítók, a tulajdonosok vagy a kiadók feladata.

4) A nemek egyenlősége. – A technológiai változások következtében egyre több férfi munkatárs dolgozik a könyvtárakban, mégpedig a magasabb presztizsű és jobban fizetett számítógépes munkakörökben. A nőket – akik eddig túlsúlyban vol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak – viszont egyre kevesebb képzettséget igénylő munkakörökben foglalkoztatják. Felmerülnek tehát a következő etikai kérdések: szabad-e engedni, hogy a technológiai fejlődés a munka elvesztéséhez vagy rangjának csökkenéséhez vezessen; mit lehet tenni a nők hátrányos érintettsége ellen; meg kell-e őrizni a nők hagyományos túlsúlyát vagy bátorítani kell-e a férfiak foglalkoztatását.

(Hegyközi Ilona)

99/340

KISILOWSKA, Małgorzata: Etyka pracowników informacji w Polsce – czy jest mozliwa? = Bibliotekarz. 1999. 5.no. 2-5.p.

Kell-e etikai kódex az információs szakemberek számára Lengyelországban?

Könyvtárosetika

A legutóbbi időkben is több olyan javaslat „csengett le" Lengyelországban, amely a könyvtárosok és más információs munkatársak számára etikai kódexet kívánt adni. A szerteágazó szakma különféle tartományaiban dolgozók nem tudtak megegyezni abban, hogy magatartásukat illetően mi a közös etikai követelmény. Pedig valószínűleg igaz a feltételezés: csak olyan elfoglaltság nevezhető szakmának, amelynek szakmai egyesülete és etikai kódexe van. Lengyelországban – mint ismeretes – csupán könyvtáros egyesület létezik.

Az élenjáró külföldön szakmánknak gyakorta nem is egyetlen etikai kódexe van: az általánosan átfogó mellett speciális és területi kódexek is érvényben vannak. Lengyelországban az általánosan érvényes etikai kódexet lenne célszerű elsőül kidolgozni és elfogadni, majd azután jöhetnének a speciálisak és területiek.

Az általános szabályozás csak a legalapvetőbb „parancsolatokra" térne ki. Ilyen pl. az Association of Independent Information Professionals Code of Ethical Business Practice c. szabályzat, amelynek mindössze 8 pontra volt szüksége a „sine qua non" etikai normák lefektetéséhez.

1. Garantálni kell az olvasás szabadságát és az olvasó által igényelt információk szabad hozzáférését.
2. Tiszteletben kell tartani és tartatni a szerzői jogot és a rokon jogokat.
3. Az igények eredményes és nem korlátozott kielégítéséhez szakmai hozzáértés szükséges.
4. A használók és a kollégák személyiségét tiszteletben kell tartani, ami más szóval annyit tesz, hogy az általuk igénybe vett információk bizalmas kezelését is biztosítani kell.
5. Saját nézeteknek és meggyőződéseknek nem szabad kereszteznünk az intézmény, az állomány és a használók érdekeit.

(Futala Tibor)

99/341

GARCHA, Rajinder – BUTTLAR, Lois: Changing roles of cataloguers in British academic libraries = Libr.Rev. 48.vol. 1999. 2.no. 66-72.p.

Res. francia és német nyelven

A katalogizálók változó szerepe a brit felsőoktatási könyvtárakban

Dokumentumleírás; Felmérés [forma]; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Munkakör

Hogyan változott az automatizálás következtében a katalogizálók szerepe az elmúlt tíz évben? A brit egyetemi könyvtári katalogizálók felméréséből az derült ki, hogy 97%-uk teljesen gépesített OPAC-környezetben dolgozik; mindegyikük online üzemmódban katalogizál és bibliográfiai szolgáltatóktól – amelyek közül az RLIN és a BLCMP a legnépszerűbb – vesz át rekordokat. A katalogizálók létszáma a felmérésben részt vevő intézmények 50 száza-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lékában csökkent, átlagosan 4,5 szakképzett és 4,8 szakképzetlen katalogizálóval. A szakképzett katalogizálók aránya könyvtáranként átlagosan 53% volt. A leginkább elvárt jártasságok: digitális dokumentumok és Internet-források katalogizálása, besorolási adatok kezelése és adatbázis-szervezés. A válaszolók 65%-a tagja valamilyen szakmai levelezőcsoportnak (10 éve még senki sem vett részt ilyenben). A katalogizálók vezetői szerepe is megnövekedett: ma 50%-uk osztály- vagy részlegvezető.

(Autoref.)

Lásd még 317-318, 348, 383

Oktatás és továbbképzés

99/342

CROWLEY, Bill – BRACE, Bill: A choice of futures: is it libraries versus information? = Am.Libr. 30.vol. 1999. 4.no. 76-79.p.

Gondolatok a könyvtártudomány kontra információtudomány kérdéséről

Informatika; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtártudomány

Az utóbbi időben különböző fórumok aggodalmukat fejezték ki azt illetően, hogy a könyvtár- és információtudományi tanszékek információs tanszékekké válnak. Jellemző, hogy maga az American Library Association utánpótlást regrutáló szórólapjának külső borítóján is csak az információ kifejezés szerepel, noha belül már mindkét szakról szó esik. Nyilvánvaló, hogy most kell megfizetni annak az árát, hogy évtizedeken keresztül a könyvtárak és információs központok sorsát az információ koncepciójához kötötték. Ha egyedül az információ a „menő", csoda, hogy valamely tanszék egyáltalán megtartja nevében a könyvtár szót.

A szociológus Andrew Abbott szerint kudarcot vallott a közművelődési könyvtár 19. századi eszméje, amely szerint a könyvtáros értékítélete alapján válogatott anyaggal teljesítette volna nevelő és szellemi rekreációs feladatait. A misszionárius erőfeszítések nem tudták rávenni az amerikai népet a komoly irodalom olvasására. A felsőoktatás is hangsúlyozottan elutasította a könyvtárak oktatási–nevelési ambícióit, s csak a hozzáférés biztosítását és a szolgáltatásokat várta el.

A tanszékek névváltoztatása mögött feltételezhetően az információs tevékenység nagyobb presztízse áll. Minthogy azonban az információtudomány kis szakma, amelyet tudósok uralnak, s amely hajthatatlanul elméleti, befolyásának erősítéséhez és még mindig ingatag presztízsének növeléséhez szüksége van oktatói számának emelésére vagy új álláshelyek, vagy a visszavonuló könyvtárosoktatók felváltása révén. Azonban tény: az információtudományra alapozott oktatásnak kevés köze lesz a végzős hallgatók legtöbbjének munkakörülményeihez. A könyvtári valóság túl összetett ahhoz, hogy csupán az információ egy aspektusának tekinthessük.

Három erős érv szól amellett, hogy továbbra is könyvtári és információs tanszékeink legyenek:

1. A könyvtártudomány és az információtudomány két, különálló szakterület, amelyeket véletlenül oktatnak ugyanazon a tanszéken. (Hiszen az információtudomány egy variánsát a business school-okban tanítják.)
2. A belátható jövőben a végzett hallgatók többsége köz-, felsőoktatási és iskolai könyvtárakban fog dolgozni, s csak kis százalékuk fog oktatóként elméleti kérdésekkel foglalkozni.
3. Az információs elméleteknek viszonylag kevés könyvtári realitásuk van. (Pl. a közkönyvtári funkciók nagyobbik részének nevelési és rekreációs vonatkozásai vannak.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtári és információs irányultságról a kizárólag információra való váltás a legtöbb esetben az érintett szakterületek ellenére történt. Ez nehezen vitatható magán képzőintézetekben, de nem fogadható el az államilag finanszírozott egyetemeken és főiskolákon, ahol nyíltan vagy közvetve érvényesül az az elv, hogy felelősek az államnak és polgárainak tevékenységükért. Mivel az érintett szakmai körök érdemi közreműködése nélkül zajlott le legtöbb helyen a váltás az állami felsőoktatásban is, lehetségesnek látszik, hogy a kérdést újra napirendre tűzzék és megvitassák az egyes államokban. A probléma annál komolyabb, hogy eldöntését a tanszemélyzetre bízzák!

(Papp István)

99/343

WESTBROOK, Lynn: Passing the halfway mark. LIS curricula incorporating user education courses = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 40.vol. 1999. 2.no. 92-98.p.

Használóképzés oktatását is magukban foglaló tantervek a könyvtárosképzésben

Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

Az Egyesült Államok könyvtáros iskoláinak tanfolyamai egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a hallgatók oktatási szerepre való felkészítésére. Az 1974 és 1996 közötti vizsgálatok szerint fokozatosan növekedett a használók képzésére irányuló kurzusok száma (pl. bibliográfiai, számítógéphasználati jártasság). E vizsgálatok pontosságát azonban jelentősen korlátozták a kérdőívekre nem válaszoló iskolák. A jelen tanulmány ezért megvizsgálta az összes, az ALA által hitelesített iskola honlapját, és megállapította, hogy a jelenlegi programoknak több mint fele nyújt teljes értékű, rendszeres tanfolyamot a használók képzéséről.

(Autoref.)

99/344

MEYRIAT, Jean: Qualifications et certification des professionnels de l'I&D dans huit pays européens: brève présentation comparative = Documentaliste. 36.vol. 1999. 2.no. 113-116.p.

Res. angol és német nyelven

Informatikai diplomák és bizonyítványok nyolc európai országban: összehasonlító tanulmány

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Képzés; Összehasonlító könyvtártudomány

A cikk nyolc európai uniós ország (Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország és az Egyesült Királyság) helyzetét vizsgálja az információs és dokumentációs szakemberek diplomái és bizonyítványai szempontjából. Ezzel kapcsolatban vet fel olyan kérdéseket, mint például a szakmai diplomák kölcsönös elismerése, a képesítés szükséges színvonala, a végzettség, illetve a diploma és a betöltött állás közötti kölcsönös viszony, a képzőintézmények és tanterveik, a nem diplomás személyzet alkalmazása, a gyakorlati ismeretek hatása a karrier alakulására, a tapasztalatok megszerzésének módjai, valamint a szakmai egyesületek szerepe.

(Autoref.)

Lásd még 337, 394

Szabványok, normatívák

99/345

MATTENET, Catherine [ed.]: Normalisation documentaire: le défi de l'électronique = Documentaliste. 36.vol. 1999. 2.no. 117-128.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szabványosítás: az elektronikus kor kihívása

Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Szabvány

Napjainkban, amikor az információ és a dokumentumok világméretű átadása mindennapos gyakorlattá vált, a szabványosítás elengedhetetlen feltétele az akadálytalan információáramlásnak és párbeszédnek. Az AFNOR (a francia szabványügyi hivatal) információs és dokumentációs bizottságának (CG 46) feladata a szakterület francia szabványainak és a nemzetközi szabványok francia változatának kidolgozása. E munkához sokféle tevékenység tartozik az adatok fogalmi modellezésétől kezdve az információ logikai és fizikai strukturálásáig, a rendszerek összekapcsolásától a dokumentumok számozásáig és azonosításáig, az eredmények értékelésétől az archívumok kezeléséig stb. A cikk a különböző CG 46-os albizottságok legutóbbi munkájáról és jelenlegi feladatairól számol be, valamint jegyzéket közöl a publikált és az előkészítés alatt álló szabványokról.

(Autoref.)

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

99/346

KAZACENKOVA, Lubov': Grant Evropejskogo souza razmerom v odin million Euro polucila Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka. [Monika Zegbert otvetila na voprosy žurnala Biblioteka.] = Biblioteka. 1999. 5.no. 56-58.p.

Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár egymillió Euro összegű támogatást kapott az EU-tól. [A Biblioteka c. folyóirat kérdéseire válaszolt Monika Segbert.]

Nemzeti könyvtár; Nemzetközi szervezet; Támogatás -más országnak

Monika Segberttel, az EU közép- és kelet-európai könyvtári szakértőjével készült interjú:

Az EU és Oroszország közötti együttműködési megállapodás 1997. dec. 1-jén lépett életbe, s ennek keretében az EU kulturális támogatást is nyújt. Az Orosz Állami Könyvtár 1 millió eurós támogatást kapott mint a világ második legnagyobb könyvtára, amelynek állománya az egész világ tudományossága szempontjából fontos, de a technikai fejlettsége nem kielégítő.

A TASIS program keretében nyújtott támogatás azt hivatott segíteni, hogy az Orosz Állami Könyvtár hagyományos könyvtárból elektronikus könyvtárrá váljon. A legfontosabb teendők: a felhasználók információs igényeinek, a könyvtár információs infrastruktúrájának és szolgáltatásainak elemzése; a könyvtár integrált elektronikus hálózatának megtervezése és megvalósítása; a katalógusok retrospektív konverziója, az integrált könyvtári rendszer iránti követelmények megfogalmazása, a könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

marketing-politikájának fejlesztése. Az elérendő elsődleges célok: helyi hálózat kiépítése, Interneten és lokálisan elérhető elektronikus katalógus, a retrospektív konverzió részleges megvalósítása. Teljesítésük érdekében a könyvtár személyzetét is ki kell képezni. A munkacsoportban az orosz szakemberek mellett angol, skót, francia és görög szakértők vesznek részt.

Az 1990-es években az Orosz Állami Könyvtár a VTLS integrált rendszer bevezetése mellett döntött, de a megvalósítás sikertelen volt. Ennek okait is vizsgálni kell ahhoz, hogy újabb fejlesztésbe lehessen fogni.

A projekt jelentős része a retrospektív konverzió, amelyet egy olyan francia cég képviselője irányít, amely a francia nemzeti könyvtár számára is elvégezte ezt a munkát. A projekt során az orosz szakembereket felkészítik az önálló retrokonverzió elvégzésére és arra is, hogy segítséget tudjanak nyújtani az ország kisebb könyvtárainak.

Az Orosz Állami Könyvtár gépesítésének feladata nem választható el az ország könyvtárainak fejlesztésétől, és ebben követni kell az orosz és a nemzetközi szabványok előírásait, beleértve a bibliográfiai csereformátumot is.

A 18 hónapra tervezett pilot projekt alatt nem lehet egy nagykönyvtár teljes technológiai folyamatát átalakítani. Elsősorban az OPAC megvalósítására koncentrálnak, amelybe integrálják a könyvtár meglévő adatbázisait.

A projekt keretében franciaországi és nagy-britanniai tanulmányút is szerepel, valamint marketing és tervezési szemináriumok az orosz könyvtárosok részére.

(Rácz Ágnes)

99/347

RENOULT, Daniel: Das Digitalisierungsprogramm der Bibliothèque nationale de France = Bibliothek. 23.vol. 1999. 1.no. 69-75.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

A francia nemzeti könyvtár digitalizálási programja

Digitalizálás; Helyi gépi hálózat; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

Hosszú távú tervének részeként a francia nemzeti könyvtár 1992-ben digitalizálási programot indított. A nagyközönség számára 1998 őszén megnyitott elektronikus állományból 86 ezer cím és 125 ezer kép a könyvtár olvasói munkaállomásain, 5000 cím és 20 ezer kép pedig a könyvtár honlapjáról érhető el (www.bnf.fr). A szerző ismerteti az állomány kiválasztásának módszereit, a használt technológiát, értékeli a Gallica programot, és kitér a jövőbeli digitalizálási programokra.

(Autoref.)

Lásd még 408

Felsőoktatási könyvtárak

99/348

STEBELMAN, Scott – SIGGINS, Jack – NUTTY, David [et al.]: Improving library relations with the faculty and university administrators. The role of the faculty outreach librarian = Coll.Res.Libr. 60.vol. 1999. 2.no. 121-130.p.

Hogyan javítsuk a könyvtár kapcsolatait a kar és az egyetem vezetőivel. A kari kapcsolattartó könyvtáros mint új munkakör

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Fenntartó szerv; Könyvtárosi hivatás; Public relations

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bár a felsőoktatási könyvtárak elsődleges célja a hallgatók könyvtári ellátása, az intézményt érintő döntésekben (pl. költségvetés, technikai fejlesztés, a könyvtárosok besorolása) jelentős szavuk van az oktatóknak és az intézmény vezetőinek. Döntéseik nem mindig megalapozottak, a könyvtárosról kialakított képük igen kedvezőtlen.

A George Washington Egyetemen (GWU) ezen úgy kívántak segíteni, hogy a könyvtárosok a számítóközpont munkatársaival együttműködve Internet-kurzusokat szerveztek az oktatóknak. A tanfolyamokat egy nyolc könyvtárosból álló csoport (Internet-guruk néven) készítette elő, bonyolította le és propagálta a hálózaton. A tanfolyamok igen népszerűek lettek, a résztvevők száma évente elérte a kétszázat. A sikeren felbuzdulva a könyvtár vezetése a csoport vezetőjét megbízta azzal, hogy – tájékoztató könyvtárosi és szakreferensi teendői mellett – kapcsolattartó könyvtárosként az oktatókkal és az intézmény vezetőivel való kommunikációt fenntartsa.

Munkába állása óta sok újszerű projekt indult az oktatók körében: létrejött az oktatók és az intézményvezetők levelezőlistája; a tanfolyamok iránt érdeklődők számára elektronikus postafiókot nyitott a könyvtár; ebédidőben személyre szabott konzultációra ad lehetőséget a könyvtár az oktatóknak, akár az adott tanszék igényeihez igazodva is. A könyvtár új szolgáltatásait bemutatja az egyetem negyedéves hírlevelében és a GWU tanév elején megjelenő oktatási kalauzában.

Az oktatóknál még nagyobb befolyással rendelkeznek az egyetemi vezetők. A kapcsolattartó könyvtáros személyes levelet küldött nekik, amelyben a könyvtár nevében felajánlotta, hogy tanfolyam vagy egyéni konzultáció keretében megismertetik őket az Internet rejtelmeivel (e-posta, távoli hozzáférés, web-források). „Az információtechnológia és a 21. század tudósa" címmel számítógépes prezentációt készítettek az egyetemi vezetők számára, amelynek bemutatását összekötötték egy web-böngésző ünnepélyes üzembe helyezésével.

A kapcsolattartó könyvtáros és az egyetemi könyvtár munkatársai lobbyzásának is része volt abban, hogy az egyetem 35 millió dollárt szánt a távközlési és számítógép-hálózat korszerűsítésére. 1996-tól a könyvtár évente egy-egy szimpóziumot szervez az információtechnológia fejlődési trendjeiről. Ezen előadóként szerepelt a kapcsolattartó könyvtáros is, ezzel is növelve a könyvtárosok presztizsét az oktatók körében. Az oktatóknak és vezetőknek nyújtott szolgáltatások fogadtatását egy kisebb csoporttal folytatott interjúsorozat keretében is értékelték.

A GWU négyéves tapasztalatai szerint célszerű, ha a kapcsolattartó könyvtáros a könyvtár szervezetében az igazgatónak vagy az igazgatóhelyettesnek van alárendelve. Az alkalmas a kapcsolattartó könyvtárosi munkakörre, akit a következők jellemeznek: vezetési készség, vállalkozókedv; oktatási, használóképzési, rendezvényszervezési gyakorlat; számítógépes ismeretek, jó kapcsolatteremtési, elemzési képesség; kezdeményezőkészség, önálló munkavégzés.

A GWU-ban arra készülnek, hogy elektronikus levelek helyett személyes telefonhívásokkal növelik a kapcsolattartás hatékonyságát. Szemeszterenként egy alkalommal beszámolót adnak közre az információtechnológia új fejleményeiről más könyvtárakban („ha más könyvtárak így csinálják, nekünk is el kellene gondolkoznunk rajta" jelszóval). Azt is tervezik, hogy a használóképzéshez, az elektronikus dokumentumokhoz és a referensz-szolgáltatásokhoz hasonlóan koordinátori posztot létesítenek a tanszékek oktatóival és az egyetem vezetésével való kapcsolattartásra.

(Hegyközi Ilona)

99/349

KELLER, Alice – NEUBAUER, Wolfram: Hochschulbibliotheken der Schweiz. Position und Ausrichtung = Bibliothek. 23.Jg. 1999. 2.no. 133-143.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Res. angol és francia nyelven

Főiskolai könyvtárak Svájcban: helyzetkép és fejlődési tendenciák

Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási intézmény; Főiskolai könyvtár

A cikk bemutatja a svájci egyetemi könyvtárak jellegét és fejlődését alapvetően meghatározó felsőoktatási és politikai környezetet. A svájci felsőoktatás, a zürichi Szövetségi Műszaki Egyetem (Eidgenössische Technische Hochschule) kivételével, elsősorban kantonok szerint szerveződött, s ez a decentralizáltság akadályozza az egységes országos könyvtárpolitika kialakítását. A tanulmány áttekintést nyújt a svájci egyetemi és más felsőoktatási könyvtárak szervezetéről és feladatairól, a svájci nemzeti könyvtár (Schweizerische Landesbibliothek) helyzetéről, valamint azoknak a központi szerveknek a munkájáról, amelyek az ország tudományos könyvtárügyének koordinálásáért felelősek. Röviden összefoglalja a könyvtári automatizálás történetét, ami egyben magyarázatul szolgál a jelenlegi, igen változatos hálózati környezet kialakulásához. Az együttműködés legnagyobb sikerének számít a Svájci Információs Hálózat (Informationsverbund Deutschschweiz) létrejötte 1997-ben, amelynek közös számítógépes rendszeréül az Aleph 500-at választották.

(Autoref.)

99/350

BRUNS, Adam: Moving day: an excercise in mind and matter = Am.Libr. 30.vol. 1999. 4.no. 48-50.p.

Egy egyetemi könyvtár állományának költöztetése

Egyetemi könyvtár; Költözés

A Kentucky Egyetem könyvtárai 1998 tavaszán költöztek be az 58 milló dolláros költségvetéssel épült, William T. Young nevét viselő monumentális könyvtárépületbe. Az impozáns építmény máris szinte emblémájává vált az egyetemnek. A 80-as évekre a könyvtár kinőtte az 1931-ben átadott épületét és egyre több állományrészt kellett külső helyszínekre telepíteni. Az új épületben rendelkezésre áll kb. 37 polcmérföldnyi tömörített raktározási lehetőség.

A mostani költöztetést már nem a diákok végezték kezükben hordva a könyveket mint hajdanán, hanem könyvtárköltöztetésre specializálódott szakemberek vezényelték le. 2,1 millió kötetet kellett megmozgatni.

A helyzetet bonyolította, hogy nem egyszerűen költöztetésről volt szó. Most tértek át ugyanis teljeskörűen a Dewey-féle szakjelzetekről a Kongresszusi Könyvtár rendszerére. A költöztetést megelőzően kb. 600 000 kötetet újra kellett szakozni, jelzetelni és címkézni. Ezzel együtt a raktári rend módosult.

Ideális esetben egyidőben kétszáz kézikocsi tartózkodott a régi helyszíneken, kétszáz útközben és kétszáz az új épületben, így 12-14 000 kötet volt egyszerre mozgásban. Hat külön költöztető brigád dolgozott, egy-egy helyen közel negyven kocsi várakozott rakodásra. Fontos volt a sorrend megtartása és a forgalomtorlódás elkerülése.

(Nagypál László)

99/351

SUMSION, John: Interactions between university and public libraries: some policy and research issues in the 1997 situation = SCONUL Newsl. 1998. 14.no. 56-63.p. Bibliogr.

Az egyetemi és közművelődési könyvtárak kapcsolatai: néhány általánosság és kutatási téma 1997-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Használói szokások; Közművelődési könyvtár

Ha ez nem is köztudott, Angliában az egyetemi könyvtári szabályok általában lehetővé teszik a nagyközönség számára is a tájékozódó célú használatot. A kölcsönzést éves beiratkozási díjhoz kötik, ami 25-60 font közötti összeg, és nemigen fordul elő, hogy bárkit elutasítanának, ha egy közkönyvtáros ajánlására hivatkozik, ám az ilyen ajánlás sem túl gyakori. A statisztika szerint a külső kölcsönzők száma az 1994/95-ös tanévben intézményenként átlag 1347 volt, ami a hallgatói-oktatói összkölcsönzés 10,5%-át tette ki. A „külső" kölcsönzők legtöbbje más felsőoktatási (esetleg tudományos) intézményből való, a ténylegesen „külső", a nagyközönséget képviselő kölcsönző feltehetőleg a külsők 10%-a lehet.

A nagyközönség általi használatot mégis számos tényező korlátozza, többek között a földrajzi elhelyezkedés (a városközponti egyetemi könyvtár „kézenfekvőbb" a közönségnek, mint a kampuszon lévő); a parkolási korlátozások és a biztonsági intézkedések mind fizikailag, mind pszichikailag megnehezítik a nagyközönség látogatásait.

A könyvtárközi kölcsönzés a személyes látogatás nyilvánvaló alternatívája, ám ennek forgalma nem túl nagy, s az okok ismeretlenek. Ezt a lehetőséget többnyire nem propagálják, s így a könyvtárközi kölcsönzés a közkönyvtárak kölcsönzéseinek mindössze 0,08%-át teszi ki, ennek is csak kis része érkezik az egyetemi könyvtáraktól.

A személyes hozzáférés lehetőségét és a gyűjteményfejlesztésben való kapcsolattartást leghatékonyabban olyan helyeken működtetik, ahol az együttműködésnek hosszú történeti hagyományai vannak.

Ami a gyűjtőköri együttműködést illeti, a gyakorlatban már észrevehető specializáció alakult ki, ugyanis a közkönyvtárak gyűjtik a helyi érdekeltségű anyagokat és a népszerű irodalmat, de nem kísérlik meg, hogy az egyetemi könyvtárakkal rivalizáljanak a tudományos monográfiák és a szakfolyóiratok terén.

A közkönyvtárnak három lehetősége van, ha olyan, kevésbé populáris anyagra van igény, ami nincs meg állományában: a) beszerez egy példányt; b) megszerez egy példányt (könyvtárközi kölcsönzéssel); c) olyan közeli könyvtárba küldi az olvasót, amelynek van példánya. Elméletileg, ha 3-5, vagy több kölcsönzésre látszik igény, az (a) megoldás jobb, mint a (b), viszont, ha az olvasónak az idő is számít, a (c) a legjobb.

A gyűjtőköri együttműködés két szempont szerint határolható be. A dokumentumtípusok szerint kizárható a többpéldányos tankönyv, a kézikönyvanyag, a „csináld magad" könyvek és a népszerű felnőtt- és gyermekirodalom, az efemer újságok és magazinok, viszont bevonható a monográfiák és tudományos művek egypéldányos beszerzése, szakés tudományos folyóiratok előfizetése. Tartalmi (tárgyi) szempontból a közkönyvtártól a helytörténet, a helyi érdeklődésre számot tartó irodalom, a többpéldányos kották, útikönyvek, a sport- és rekreáció, a családi és egészségügyi témájú kiadványok beszerzése, valamint a helyi közigazgatásra vonatkozó és a szabadalmi gyűjtemény gondozása várható el. Az egyetemi könyvtár feladata az orvostudomány, a jog, a természettudományok, a történelem, gazdaságtan stb. szakterületeinek lefedése.

Az egyetemi hallgatók közkönyvtár-használata egyaránt fakad a dokumentumigényből és a tanulásra alkalmas hely iránti igényből. A szerző előzetes felmérést végzett az együttműködés lehetőségéről, s ennek alapján megfogalmazta a további kutatási témákat, valamint ötleteket adott irányelvek kidolgozásához.

Az általa ajánlott témák a következők:

Hozzáférés az egyetemi könyvtárhoz: A közkönyvtári személyzet legyen tisztában a helyi hozzáférési szabályokkal, ami (a nyitvatartási idővel együtt) az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

év különböző szakaszaiban is más-más lehet; A közkönyvtárak használói legyenek teljes tudatában a könyvtárközi kölcsönzés, illetve az egyetemi könyvtárba való bejutás lehetőségeivel; Készüljön plakát és szórólap arról, mit várhat a használó más könyvtáraktól, illetve hogyan lehet az adott helyen meg nem lévő dokumentumot máshonnan megszerezni; Legyen lehetőség a szakirodalom elérhetőségének ellenőrzésére (legnyilvánvalóbban az Internet révén); Legyen meghatározva, hogy milyen típusú dokumentumok illetve használók vannak korlátozva a hozzáférés tekintetében.)

Gyűjteményi együttműködés: Kisebb földrajzi területeken (ahol informális, személyes kapcsolatokon alapul) megfontolandó a csoportmunka; Ígéretes szakterületekre érdemes összpontosítani, mint pl. jog, hivatalos kiadványok, üzleti információ, művészet, zene, helytörténet, műszaki szakirodalom, természettudományok; Meg kell ismerni más könyvtárak gyűjteményeinek erősségeit; Bizonyos értékhatár feletti dokumentumok beszerzéséről értesíteni kell a többieket, vagy előzetesen konzultálni; Megfontolandó az egyetemi katalógus-hálózatban való részvétel; Katalógus-információt kell biztosítani (lehetőleg a beszerzés alatti dokumentumokról is).

Hallgatók a közkönyvtárban: Extra férőhelyek biztosítása vizsgaidőszakban; Konzultációk nyomán kialakított politika a tankönyvellátásról.

Elektronikus dokumentumok és hálózatok: E jelentés a hagyományos dokumentumokra koncentrált; a hálózati információk kora még csak hajnalodik az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban, és a hagyományos dokumentumok még évtizedekig főszerepet játszanak. Mindazonáltal az átalakulás zajlik, és a közkönyvtárak tudatában vannak mindannak, amit az egyetemi könyvtárak számára a JANET, BIDS és a web jelent.

(Mohor Jenő)

Lásd még 338, 365-366, 369-370, 380, 390, 395, 398, 404-405, 420

Közművelődési könyvtárak

99/352

BECKER, Tom: Bibliotheca Utopica? Überlegungen zum politischen Auftrag der Öffentlichen Bibliothek im Deutschland des ausgehenden 20. Jahrhunderts = Bibliothek. 23.Jg. 1999. 1.no. 13-38.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Bibliotheca utopica. Gondolatok a német közkönyvtárak politikai feladatairól a 20. század végén

Információs társadalom; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Mint alapvető emberi jog, a közkönyvtár használata a társadalom minden tagja és intézménye számára garantált, szabad tájékoztatást és egyenlő lehetőségeket kínálva. A közkönyvtárnak ebben az értelemben politikai feladata van. A jelen dolgozat azt vizsgálja, hogy a közkönyvtár teljesíti-e ezt a feladát, és ha igen, akkor hogyan. Áttekintve a század második felének könyvtárpolitikai fejlődését, a következő, korábban már definiált kifejezések értelmezését vizsgálja mindkét német államban: „politika/politikai oktatás", „instrukció (feladat)/oktató". Ezután áttekinti a könyvtárak jelenlegi helyzetét. Egy további fejezet az információs társadalommal, illetve a közkönyvtárnak az információs társadalomban ellátandó feladatával foglalkozik. A dolgozat célja a könyvtárpolitika jelenlegi irányzatainak és fejlődésének megvilágítása, és a figyelem felhívása a hiányosságokra.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/353

ERŠOVA, T.V.: Usilenie roli publičnoj biblioteki v informacionnom obŝestve = Naučn.Teh.Bibl. 1999. 1.no. 71-76.p. Bibliogr. 7 tétel.

A nyilvános könyvtár szerepének erősítése az információs társadalomban

Információs társadalom; Közművelődési könyvtár

A szerző indokolja, hogy az információs társadalomban miért nem fog bekövetkezni a nyilvános könyvtárak szerepkörének zsugorodása, s azt állítja, hogy ellenkezőleg: újabb felvirágzás vár rájuk. Gondolatmenete a következő:

A fejlődésben élenjáró társadalmak korábban mindenekelőtt az információs forradalom technológiai, infrastrukturális és jogi vonatkozásaival foglalkoztak. Az évtized közepén azonban az érdeklődés mindinkább e fejlemény emberi oldala felé fordult. Se szeri, se száma azoknak az állásfoglalásoknak, amelyeket e tárgyban a legfejlettebb államok és a nemzetközi szervezetek dolgoztak ki.

Az információs társadalmakban a tudás, az ismeretszerzés és informálódás lesz a legfőbb érték. Az ehhez vezető út a nyilvános könyvtáron keresztül vezet majd, ui. e mindenütt jelen lévő intézmény letéteményese lesz az állampolgárok „tájékozódásügyi" segítésének, a szerzői jog alkotói és használói oldala egyensúlyban tartásának, az egyéni és települési hátrányos információellátási helyzetek csökkentésének, az információvisszatartási kísérletek leleplezésének.

Ez a letéteményesi szerepkör megköveteli, hogy a nyilvános könyvtárak lehetővé tegyék a használók számára az elektronikus katalógusok, az adatbázisok, az elektronikus folyóiratok, a nem írásos dokumentumokból létrehozott elektronikus gyűjtemények, a multimédia tananyagok és tanulmányi programok és az elektronikus könyvtárak elérését.

Emellett fennmarad a nyilvános könyvtárak hagyományos kulturális–közművelődési feladatköre is, mégha e feladatok realizálása sok tekintetben, de nem kizárólagosan az új technika és technológia által lehetővé tett formákban fog végbemenni.

(Futala Tibor)

99/354

Stanowisko Sekcji Bibliotek Publicznych SBP w sprawie organizacji bibliotek publicznych po reformie administracyjnej kraju = Bibliotekarz. 1999. 6.no. 3-4.p.

A Lengyel Könyvtárosegyesület Nyilvános Könyvtári Szekciójának állásfoglalása a nyilvános könyvtárak szervezését illetően az ország közigazgatási átszervezése után

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

A lengyel közigazgatás hol két-, hol pedig háromszintes volt. Most éppen háromszintessé alakul a kétszintes rendszerből. A nyilvános könyvtáraknak – akarják, nem akarják – követniük kell a közigazgatást, hisz fenntartóik az önkormányzatok.

Az amúgy sem egyenletesen fejlett nyilvános könyvtárügy ismételt átrendezése nem kevesebbet jelent, minthogy meg kell benne szüntetni az adminisztratív hálózati jelleget, s az egész rendszert a kollegiális–szolgáltatási együttműködés elvére kell helyezni.

A racionalitás hangoztatása jegyében a községi–városi könyvtárakat a helyi önkormányzatokra bízták, s ezeket most a betagosítás fenyegeti. Ez vagy az iskolai könyvtárakkal való egyesítés lesz, vagy a művelődési házak szervezetébe történő átemelés.

A járási könyvtárakat újra létre kell hozni, ami egy sor községi könyvtár „rangemelésével" s valamennyi vajdasági könyvtár „rangvesztésével" fog járni. A „rangemeléshez" – valószínűleg – nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lesz elég pénz, a „rangvesztést" viszont keretcsökkentés fogja kísérni. Ezen felül e könyvtárakban a „településen túli" funkcióra is szükség van.
A megmaradt és – lesz ilyen is – az újonnan kijelölt vajdasági könyvtárak esetében ugyancsak a „településen túli" funkció finanszírozásának biztosítása a legfontosabb feladat.
A vázolt veszélyek miatt a Lengyel Könyvtárosegyesület Nyilvános Könyvtári Szekciója állásfoglalásban kéri az illetékes állami szerveket a következőkre:
1.) Az átszervezéshez szükséges pénzügyi kereteket az illetékes önkormányzatok költségvetésébe be kell tervezni.
2.) A kulturális és az oktatási minisztérium szálljon szembe az önkormányzatok betagosítás szándékaival, illetve akadályozza meg őket.
3.) Amennyiben a járási önkormányzatok elzárkóznának a járási könyvtárak „településen túli" funkciójának kifejlesztésétől, ezt a funkciót az illetékes vajdák közigazgatási eljárás keretében „erőszakolják rá" a járásiakra.
4.) Az állásfoglalás szükségesnek tartja, hogy a módszertani irányítás „milyenségének" problematikáját még ne vegyék le a napirendről, azaz ismételten gondoltassék át: a „nagy fenntartói szabadság" nem veszélyezteti-e túlságosan a nyilvános könyvtári ellátást.
5.) A Nyilvános Könyvtári Szekció csatlakozik egy korábbi tanácskozás ama követelményéhez, hogy az állam ne csak prédikáljon a kultúra, ezen belül a könyvtárügy fontosságáról, hanem végezze el mindazokat a tennivalókat, amelyek nélkül nincs működtetés és fejlődés.

(Futala Tibor)

99/355

FERRIERI, Luca: Servizi multimediali in una biblioteca pubblica di base: l'esperienza di Cologno Monzese = Boll.AIB. 38.a. 1998. 4.no. 441-455.p.

Res. angol nyelven

Multimédia szolgáltatások a helyi közkönyvtárban: Cologno Monzese tapasztalatai

Használói szokások; Multimédia; Szolgáltatások; Térítéses szolgáltatás; Városi könyvtár

Ha van olasz tradíció multimédia-ügyben, az a nem könyv jellegű szolgáltatásoknak a könyvtártól való elkülönülését, és (valójában alig néhány) önálló, elsősorban az audiovizuális anyagok megőrzését és rendelkezésre bocsátását célzó intézmények létrejöttét jelenti. Ezzel szemben a francia modell a helyi közkönyvtárak erőteljes átformálását, nemegyszer médiatékává válását célozza. A Milánó megyei projekt ezekkel szemben egy harmadik utat jár, ami leginkább angolszász mintára a „multimédiás könyvtár" megvalósítására irányul. Az 1997-ben indult projekt nem tűzi ki célul a könyvtár radikális átalakítását, csak a könyvtári struktúra és a multimédiás szolgáltatások integrálását.
A program egyik kiemelt helye Cologno Monzese közkönyvtára, mely könyvtár egyben Lombardia tartomány „Nessuno escluso" (senki nincs kizárva) elnevezésű projektjének is részese. A projekt – nevének megfelelően – azt célozza, hogy a könyvtári (és a könyvtárak által nyújtott multimédia, Internet stb.) szolgáltatások használatából valóban senki ne legyen kizárva, ezért missziójának tekinti a multimédia-alfabetizációt az idősebbek körében, az Internet-használat előmozdítását és a hátrányos helyzetű használók szolgálatát a hálón keresztül is, s mindezek érdekében a lehető legbarátságosabb berendezések és interfészek felkutatását. A könyvtárosoknak mielőbb fel kell készülniük erre az átalakulásra, hiszen a közepes méretű könyvtárakban a multimédia-részleg igen sok könyvtárosi közreműködést igényel az elemi tájékoztatástól a rutinos referensz-tevékenységig. Ugyancsak szükségesek a használó-képzés szervezett alkalmai, és a korszerű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eszközök és módszerek használatát előmozdító kampányok is. Igen kevés könyvtár alkotta meg a multimédia-szolgáltatások használati szabályzatát; Cologno Monzeseben is hosszú próbaidőt hagytak, mielőtt – a gyakorlati tapasztalatok alapján – hozzáláttak a használat szabályozásához, illetve annak írásba rögzítéséhez.

Az új információtechnológia egyik legvitatottabb pontja a közvetítés, a dokumentum és a használó közötti intermediátorok szerepe, szükségessége. Érdekes megfigyelés, hogy azon a médiák, amelyek a leghangosabban állnak ki a „dezintermediáció" mellett, mennyire másként ítélik meg a könyvtáros közvetítő szerepét, ha arról van szó, hogy korlátozzák (vagy éppen előzzék meg) egyes csoportok (pl. gyermekek, fiatalkorúak) bizonyos Internet-helyekhez való hozzáférését.

(Mohor Jenő)

Lásd még 323-324, 327, 332, 334, 351, 368, 381, 387, 391

Tudományos és szakkönyvtárak

99/356

SEGEŠOVÁ, L'ubica: Prieskum stavu a činnosti technických knižníc a informačných stredísk v SR za rok 1998 = Bull.CVTI SR. 3.roč. 1998. 2.no. 13-19.p.

A szlovákiai műszaki könyvtárak és tájékoztatási központok helyzete és működése 1998-ban

Jelentés -évi, többévi [forma]; Szakkönyvtár -műszaki; Tájékoztatási intézmény -műszaki

A pozsonyi Tudományos–Műszaki Információs Központ (korábban: Szlovák Műszaki Könyvtár) immár 10 éve regisztrálja az ország műszaki könyvtárainak és információs központjainak helyzetét. 1988-ban ez a hálózat 336 egységből állt, de már induló évében 223-ra csökkent. 1998-ban mindössze 109 működő egységet sikerült regisztrálni.

Ha összevetjük a hálózat 1989. évi fő adatait az 1998-ban összegyűjtöttekkel, a következő eredményekre jutunk: 1.) Állomány 1989-ben 3172 ezer kötet, 1998-ban 3165 ezer kötet. 2.) Kölcsönzések száma 1989-ben 794 ezer, 1998-ban 376 ezer. 3.) Használók száma 1989-ben 55 ezer, 1998-ban 28 ezer. 4.) Főfoglalkozásúakra átszámított könyvtárosok száma 1989-ben 567, 1998-ban 249. 5.) Kurrens folyóiratok száma 1989-ben 32 ezer cím, 1998-ban 7 ezer cím.

A fenti, kissé kerekítve közölt adatok nagyon hasonlítanak az 1991. éviekre és a záró évig begyűjtött többiekre, ami azt jelenti, hogy a „nagy leépülés" a rendszerváltás harmadik évében következett be, s azóta – kisebb-nagyobb ingadozásokkal – évről-évre ugyanazok a működési nagyságrendek érvényesülnek.

Azt nem lehet tagadni, hogy ebben a harmadára zsugorodott mezőnyben nem következtek volna be technológiai korszerűsödések, ám igazi áttörésről itt sem lehet beszélni, mint ahogy az is kiderült: a mindinkább privatizált vállalati szféra mindmáig nem ismerte fel a szakirodalom és a szakirodalmi információ „termelőerő voltát".

(Futala Tibor)

99/357

SINITSYNA, Olga: Censorship in the Soviet Union and its cultural and professional results for art and art libraries = INSPEL. 33.vol. 1999. 1.no. 35-42.p.

Cenzúra a Szovjetunióban és hatása a képzőművészetekre és képzőművészeti könyvtárakra

Az IFLA 64. konferenciáján (1998. augusztus 16-21., Amsterdam) elhangzott előadás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Cenzúra; Szakkönyvtár -képzőművészeti

Bár a hivatalos cenzúra 10 éve megszűnt a Szovjetunióban, hatásai a képzőművészetben és a képzőművészeti könyvtárakban még mindig érezhetők. A tanulmány a cenzúrázott könyvtári dokumentumokkal és a művészet cenzúrájával foglalkozik. A cenzúrázott könyveket hatszög alakú jellel látták el, és ún. „szpec-hran"-okba, speciális raktárakba helyezték, amelyekhez sok éven keresztül sem a nagyközönség, sem a könyvtári személyzet nem férhetett hozzá. A szerző az Külföldi Irodalom Összoroszországi Állami Könyvtárának (VGBIL) cenzúrázott anyagait tekinti át, megvizsgálja azokat a szabályokat, amelyek alapján a cenzorok ítéletet mondtak az egyes dokumentumokról. A képzőművészet területén csak bizonyos témákat szankcionáltak. Mivel a művészet absztrakt is lehet, és jelképesen nehezen értelmezhető, az a döntés született, hogy az egyetlen megengedhető művészeti stílus a szocialista realizmus.

(Autoref.)

Lásd még 359, 399, 410

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

99/358

SULTANOVA, K.: Sohranââ rodnoj âzyk, tradicii, obyčai = Biblioteka. 1999. 5.no. 35-36.p.

Az anyanyelv, a tradíciók és a szokások védelme: dagesztáni tapasztalatok

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermekkönyvtár

Dagesztán a világ olyan különleges része, ahol kis területen több mint harminc nemzetiség élt.

A gyerekek erkölcsi nevelése kapcsán itt is szembesülnek a tv- és akciófilmek által közvetített negatív hatással. A cikk írója megállapítja, hogy most a legaktuálisabb jelszó „vissza a múltba!", „vissza a pozitív hagyományokhoz és szokásokhoz". Ezzel a jelszóval nyitotta meg a Köztársasági Gyermekkönyvtár a számára nem tipikus nemzeti kultúra részlegét.

Egyelőre könyvállománya nem nagy. Tartalmaz könyveket Dagesztán népeinek művészetéről, szellemi kultúrájának fejlődéséről, néprajzáról, folklórjáról. Kérdőíves közvéleménykutatás által sikerült az igényeket felmérni.

A könyvtárosok az idős bölcseket követve azt a célt tűzték ki, hogy fölkeltsék a gyerekek körében az igényt az anyanyelvű olvasásra, művészi ízlés kialakítására, feltárják a népszokások és hagyományok különleges szépségeit. A szerző részletesen felsorolja a rendezvényeket és megemlíti, hogy a részleg kutatómunkát is végez. Az avarok (Dagesztán legnépesebb nemzetisége) hagyományainak kutatását hozza fel példának. Ebben a kutatómunkában tudósok segítenek, a folklór igazi ismerői. Olyan kartotékokat alakítottak ki, mint „Dagesztán kultúrája és hagyományai, Dagesztán a képernyőn, Dagesztán a szépirodalomban, Dagesztán a zenében, Dagesztán az énekekben, Dagesztán a versenyben, Dagesztán külföldön, Dagesztán története".

A részleg csupán egy éve működik. Az ott dolgozók e rövid idő alatt igyekeztek mindent megtenni, hogy az olvasók otthon érezzék magukat.

(Pécsiné Galyas Irina)

Egyéb könyvtárak

Lásd 381-382

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

99/359

STADLER, Peter – MERNKE, Ernst – THOMAS, Martin: Introduction of electronic book ordering with EDIFACT in a special library: a case study = El.Libr. 17.vol. 1999. 1.no. 23-26.p. Bibliogr.

Könyvrendelés elektronikus úton az EDIFACT rendszer használatával: esettanulmány

Könyvvásárlás; Kutatóintézeti könyvtár; Online üzemmód; Szabvány; Számítógép-hálózat

A 6500 alkalmazottat foglalkoztató Boehringer Mannheim gyógyszeripari kutató cég központi könyvtára körülbelül 3000 könyvet rendel évente. A leltárbavétel, katalogizálás és indexelés után a dokumentumok kétharmada a különböző részlegekhez kerül, egyharmada pedig a központi könyvtár állományát gyarapítja. Katalogizálásra és indexelésre az ADA BAS (Software AG, Darmstadt) alapú Natural Document Management (NDM) számítógépes rendszert használják, a rendelési rekordok nyilvántartására és a pénzügyek kezelésére pedig azt a SAP R/2-t, melyet a pénzügyek kapcsán vállalatszerte alkalmaznak.

1989-ig a rendelési rekordokat az adatbevitel, az ellenőrzés, a kinyomtatás és aláírás után faxon küldték el a kiadóknak. Az elfaxolt adatokat a könyvterjesztők újra gépre viszik, így tehát az adatbevitel megduplázódik, ami egyrészt kétszeres munkamennyiséget jelent, másrészt fokozódik a hibák előfordulásának gyakorisága. Tartani kell az adatátviteli hibáktól is, melyek a hosszú listák leadása közben bármikor előfordulhatnak. Nem utolsó szempont a faxolás időigényessége sem: egy nagyobb megrendelés elküldése akár egy órát is igénybe vehet. Ezek a hátrányok kiküszöbölhetők az EDIFACT alkalmazásával, amelyet a könyvtár könyvrendelési eljárásába 1989-ben kezdtek bevezetni.

Az EDIFACT az adminisztrációs, kereskedelmi és szállítási célú elektronikus adatcsere rövidítése (Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport), melyet az ENSZ négyes munkacsoportja dolgozott ki. Lehetővé teszi, hogy a szabványosított formátumú adatok elektronikus adatátvitellel a lehető legkevesebb manuális és papírmunkával automatikusan áramoljanak a megrendelők és a szállítók között. A könyvkereskedők és a könyvtárak között 1986 óta folyik elektronikus kommunikáció, mely 1996-ban fontos mérföldkőhöz érkezett az EDILIBE 2 projekttel. A könyves szakma résztvevői közötti kétoldalú megállapodásoknak köszönhetően az EDIFACT-nak az EANCOM verziója segíti az elektronikus adatcserét, függetlenül attól, hogy a résztvevő könyvtárak milyen házon belüli integrált rendszert használnak.

A dolog működését a könyvrendelések példájával szemléltethetjük a legjobban. A könyvek bibliográfiai adatai bekerülnek a könyvtár NDM rendszerébe, majd a rekordok elektronikus úton jutnak el a SAP adatbáziskezelő rendszerbe, amely létrehozza a rendelési fájlt. Az adatokat EDI formátumúvá konvertálják, majd X400-as adatátviteli vonalon keresztül jut el vagy közvetlenül a szállítóhoz, vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ha az nincs felkészülve az EDI adatok fogadására, a német könyvkereskedői információs egyesülethez (German Book Trade Information Association – IBU).

A mannheimi Boehringer társaságnál 1996-ban a két meglevő számítógépes rendszer már biztosította a technikai feltételeket az EDIFACT bevezetéséhez. Sőt, a társaság ekkor már rendszeresen fogadott különböző EDI adatokat (telefonszámlák, gyógyszer nagykereskedők megrendelései). Már csak partnereket kellett találni az aktív EDI-használathoz, és máris indulhatott a kísérleti program.

A munka során a leltározási eljárást is egyszerűsítették. 1989-ig a könyvek beérkezését az NDM és a SAP rendszerben külön-külön regisztrálták. Mivel most amúgy is szükségessé vált a folyamatos adatcsere biztosítása a két rendszer között, megoldották, hogy csak az NDM-ben jelölték a könyvek beérkezését, a rendelési állapot változását pedig a SAP automatikusan átveszi. Ezzel egy ember fél munkaidejét spórolták meg naponta.

Eddig négy EDI-kompatibilis szállítót sikerült felelniük. Hogy a hagyományos formájú és az EDI megrendeléseket együtt tudják kezelni, át kellett alakítani a SAP rendszert.

A kísérleti program költségei: két munkanapot igényelt az NDM átalakítása, 15-öt a SAP átprogramozása, 5-öt az EDI konverter beüzemelése. További munkaidőre volt szükség a munkafolyamat megtervezéséhez, analizálásához, és a megvalósításhoz szükséges munkamegbeszélésekhez.

(Fazokas Eszter)

99/360

DURRANI, Shiraz – PATEMAN, John – DURRANI, Naila: The Black and Minority Ethnic Stock Group (BSG) in Hackney libraries = Libr.Rev. 48.vol. 1999. 1.no. 18-24.p.

Res. francia és német nyelven

A színesbőrű és etnikai kisebbségek irodalmának beszerzésével foglalkozó munkacsoport a Hackney könyvtárban

Állománygyarapítás; Könyvtáros -hátrányos helyzetű; Néger olvasó

A cikk ismerteti a Hackney Libraries (GB) ún. színesbőrű és kisebbségi állománygyarapító munkacsoportjának (Black and Minority Ethnic Stock Group, BSG) létrehozását és munkáját. A BSG-t azért hozták létre, hogy a feketebőrű személyzet bevonásával hatékonyabban tudják kiválasztani a fekete etnikai kisebbség számára beszerzendő állományt. Első lépésként a gyarapítási keret 25%-át az ún. „fekete" állományra különítették el, amivel sikerült valamennyire pótolni az előző évek mulasztásait, illetve megalapozni a kisebbségi dokumentumok gyarapításának hosszú távú stratégiáját. A BSG sikeres kísérletnek bizonyult a személyzet megerősítésére, és segítségével sikerült a fekete kisebbség érdeklődésének megfelelő műveket beszerezni.

(Autoref.)

99/361

BLEY, Robert: Subsription agents: agents of change = Libr.Technol. 4.vol. 1999. 3.no. 48., 51.p.

Változóban a folyóirat-előfizetési szolgáltatások

Folyóirat-előfizetés

Egyes vélemények szerint a tudományos irodalom előállítói és fogyasztói közé ékelődött közvetítőknek lesz feladatuk az eljövendő, papír nélküli világban is, mások arra számítanak, hogy az előállítók és a fogyasztók közvetlen kapcsolatban állnak majd egymással.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A folyóirat-előfizetési ügynökségeknek (a továbbiakban: ügynökségeknek) négy hagyományos feladatuk van:
1) Információgyűjtés és -terjesztés, kapcsolattartás a kiadókkal. – Az ügynökségek sok – különböző méretű és típusú – kiadóval állnak kapcsolatban, tapasztalataikat és nagy, naprakészen tartott adatbázisaikat ügyfeleik rendelkezésére bocsátják. E szolgáltatások fenntartására a formátumok változása és az új szereplők megjelenése mellett továbbra is szükség van. Bár sokan hirdetik magukról, hogy képesek „katalogizálni" a webet, a hiteles és lektorált dokumentumok feltárására csak az ügynökségek igazán képesek.
2) Szállítás. – Az ügynökök nagy tapasztalatokkal rendelkeznek a dokumentumok szállítása és kezelése, érkeztetése és megjelenésük előrejelzése terén. Az elektronikus folyóiratoknál is vannak ilyen funkciók, csak módosultak: az ügynökségek a hálózati „szállítási" címeket adják meg, a hozzáféréshez szükséges engedélyeket szerzik be stb. Jó műszaki ügyfélszolgálatra az elektronikus publikációk mellett is szükség van, amely az összekapcsolt (úm. aggregált) elsődleges és másodlagos tartalomhoz hozzáférést tud biztosítani.
3) Egyszerű számlázás. – Jelenleg úgy tűnik, hogy az ügynökségek feladatköre egyelőre nem fog csökkenni, sőt a kiadók számának emelkedésével csak nőni fog a különböző országokban székelő kiadók, különböző pénznemekben és különböző fizetési módokon intézendő számláival kapcsolatban.
4) Reklamálás. – Késedelmek és hiányok az elektronikus folyóiratoknál is előfordulnak és nyomon is kell követni ezeket mindaddig, amíg az évfolyamok megadása és a „füzetek" számozása megmarad. Az ezzel kapcsolatos tájékoztatást az ügyfelek továbbra is igénylik.
A jövőben az ügynökségek új feladata a licenc-feltételek megtárgyalása és a különböző árajánlatok összevetése. A piac változásai következtében az ügynökségek a kiadókkal, valamint a több helyet és intézményt tömörítő konzorciumokkal tárgyalnak az elektronikus hordozókkal kapcsolatos elfogadható és gazdaságos licenc-megállapodásokról. Az ügynökségek igen hatékonyan be tudnak kapcsolódni az országos licencekről folytatott tárgyalásokba, a nagyobb nemzetközi ügynökségek pedig transznacionális cégek képviseletében is megjelenhetnek a kiadókkal folytatott tárgyalásokon.
A jelentős nemzetközi ügynökségek ügyfeleik igényei szerint alakíthatják ki ajánlatcsomagjukat és hozzáférési interfészeiket. E szolgáltatások tehermentesítik a könyvtárosokat és tájékoztatási szakembereket attól, hogy különböző URL-eket és jelszavakat kelljen nyilvántartaniuk, nyomon kelljen követniük a hálózati címek változásait stb.
A sikeres ügynökségeknek megfelelő infrastruktúrára és vállalati kultúrára van szükségük ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjanak a megváltozott igényekhez.

(Hegyközi Ilona)

99/362

EVSTIGNEEVA, G.: Inostrannye žurnaly. Est' oni v Rossii? = Biblioteka. 1999. 2.no. 31-33.p.

Külföldi folyóírtatok. Megvannak-e Oroszországban?

Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Külföldi kiadvány; Szakirodalmi ellátottság

Az orosz Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtár (Gosudarstvennaâ publicnaâ naučno-tehniceskaâ biblioteka, GPNTB) állományának több mint 60%-a külföldi irodalom. Nagyon fontos az évente megjelenő könyvek és folyóiratok közül a legszükségesebbeket beszerezni. Az állománygyarapítók szigorú válogatásra kényszerülnek, és a rokon gyűjtőkörű könyvtárak együttműködésére is szükség van ahhoz, hogy a legértékesebb külföldi irodalom bekerüljön az orosz könyvtárakba, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kiküszöböljék a szükségtelen párhuzamos beszerzéseket.

Az állománygyarapítás egybehangolására már a szovjet korszakban is történtek lépések, a GPNTB koordinálta a külföldi devizás beszerzést, illetve számba vette a nemzetközi kiadványcsere útján a szovjet könyvtárakba beérkező külföldi időszaki kiadványokat. A GPNTB legteljesebben az alaptudományok – fizika, matematika, elektronika – külföldi irodalmát gyűjtötte, az alkalmazott tudományokét pedig a Központi Tudományos-Műszaki Könyvtár (Central'naâ naucnaâ-tehniceskaâ biblioteka, CNTB).

Ma már nincs olyan központi szerv, amely ellenőrizné a könyvtárak állománygyarapítását. Maguk dönthetik el, mit, hány példányban és honnan szereznek be, és nincs központi finanszírozás sem. A hivatali könyvtárakat a minisztériumok és hatóságok finanszírozzák, a területi könyvtárakat pedig a területi hatóságok tartják fenn. A könyvtárak anyagi ellátottsága – beleértve a gyarapítási keretet is – elégtelen.

Míg 1991-ben 16 ezer külföldi időszaki kiadvány járt az orosz könyvtárakba (63% vétel, 37% nemzetközi csere útján), 1997-ben már csak 6,5 ezer (70% nemzetközi cserében és ajándékként, 30% vétel útján). A külföldi időszaki kiadványok legnagyobb része a moszkvai és a szentpétervári könyvtárakba, illetve a köztársaságok központi könyvtáraiba kerül be, de a területek között igen nagy a különbség. A könyvtárak külföldi dokumentumállományának mintegy 0,5-10%-át teszik ki a folyóiratok. Nemcsak a külföldi folyóiratok félesége, hanem a példányszáma is csökkent. Nem változott viszont azoknak az országoknak a köre, amelyekből a kiadványok beérkeznek. A korábbihoz hasonlóan az irodalom nagy része most is az USA-ból, Nagy-Britanniából, Németországból és Japánból származik. Az 1991-es adatokhoz viszonyítva majdnem minden országból csökkent a beérkezett időszaki kiadványok száma, szembetűnő azonban a Németországból jövő dokumentumok arányának növekedése. (Egyik magyarázat erre: az 1991-es adatok nem tartalmazzák az NDK-t, az 1997-es adatok viszont az egyesített Németország kiadványait tükrözik, a másik: a németországi lapok jelentős része angol nyelvű.)

A lapok tematikai megoszlásában a következő tendencia figyelhető meg: az általános mennyiségi csökkenés mellett az alaptudományokban a külföldi lapok tematikai megoszlása a korábbihoz hasonló, sőt nőtt a matematikai lapok aránya, az alkalmazott tudományokban minden tematikai csoportban csökkenés tapasztalható.

A külföldi irodalom a nagykönyvtárakban koncentrálódik (Moszkva, Szentpétervár, Novoszibirszk), e könyvtárak állománygyarapítóinak szorosan együtt kell működniük a rendelkezésre álló gyarapítási keretek racionális és gazdaságos felhasználásában.

A beszerzés jelentős visszaesése következtében nagy hiányok mutatkoznak az állományokban, pótlásukra aligha kerülhet sor a közeljövőben. A helyzeten némileg enyhít a teljes szövegű folyóiratokhoz való hozzáférés az Interneten. Jelenleg a könyvtárak együttműködésével megvalósuló nemzetközi projekt keretében egyetlen nyomtatott példány előfizetése fejében az összes együttműködő könyvtár használhatja a lapok elektronikus változatát. Ezzel együtt sem szabad arra számítani, hogy teljességgel át lehet állni az elektronikus kiadványok szolgáltatására, mivel: 1) nem minden folyóirat teljes szövege érhető el az Interneten, 2) az esetek nagy részében az elektronikus kiadványok előfizetése és a használat technikai feltételeinek megteremtése is jelentős anyagi teher, 3) gondoskodni kell a hozzáférést lehetővé tévő szoftver beszerzéséről és karbantartásáról, 4) a kiadványhoz való hozzáférést is sok esetben korlátozzák, nehogy a megrendelő saját szerverére letöltse. Mindezek miatt a könyvtárak meg kell hogy találják az optimális arányt az időszaki kiadványoknak a hagyományos, illetve elektronikus hordozókon való megrendelésében.

(Rácz Ágnes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 350

Állományvédelem

99/363

SMITH, Abby: Preservation in the digital age: what is to be done? = Am.Libr. 30.vol. 1999. 3.no. 36-39.p.

Az információk megőrzése a digitális korban: mi a teendő?

Állományvédelem; Elektronikus dokumentum; Megőrzés

A kezdet kezdetén valának a kőtáblák, melyek tartóssága ugyan vitathatatlan, ám kevesek számára voltak hozzáférhetők. A papírgyártásnak és a nyomtatás feltalálásának volt köszönhető az írásbeliség elterjedése és a mai közkönyvtárak létrejötte, ám az anyag minőségének romlása, a dokumentumok élettartamának megrövidülése is – ennek illusztrálására elegendő csak a savas papírt említenünk. De nem csak a papírral van baj. Mert ki gondoskodik vajon a web úttörő, 1993-as oldalainak megőrzéséről? És hozzá fog-e férni bárki is 2055-ben a ma előfizetett elektronikus folyóiratokhoz? Elhivatott szakemberek kidolgozták a papír alapú dokumentumok védelmére a megfelelő eljárásokat és elegendő forrást is szereztek alkalmazásukhoz. De mi lesz azokkal a gépekkel és programokkal, melyekkel néhány évtizede elkezdték „gyártani" az adatbázisok és dokumentumok tömkelegét?

Szerencsére ma már a kormányszervek is felismerték a probléma nagyságát. Az amerikai kongresszus például a milleniumi program keretében 30 millió dollárt szánt az Egyesült Államok kulturális kincseinek védelmére, melynek egy része a könyvtárak rendelkezésére áll. 1999-ben 18 millió dollárt kapott a Nemzeti Társadalomtudományi Alapítvány (National Endowment for the Humanities) az állományvédelem és megőrzés céljaira. A Nemzeti Tudományos Alapítvány (National Science Foundation) is milliókat költ a digitális könyvtári program keretében erre. Számos szervezet létezik, mely a könyvtárak alapfeladatának tartja az állományvédelmet, és minden eszközzel támogatja az erre szolgáló technológiák, infrastruktúra és személyzet működését. Ilyen például az Amerikai Könyvtáros Egyesület (American Library Association), a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries), a Könyvtári és Információs Források Tanácsa (Council on Library and Information Resources) és a regionális állományvédelmi központok. Ők is felismerték azt, hogy egy emlékezetvesztett nemzet elveszti identitását is, márpedig a nemzeti emlékezet letéteményesei még mindig a könyvtárak.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 409, 419

Raktározás

99/364

CHEPESIUK, Ron: Reaching critical mass: off-site storage in the digital age = Am.Libr. 30.vol. 1999. 4.no. 40-43.p.

Tároló raktári megoldások szükségessége a digitális információk korában

Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi raktározás; Tároló könyvtár

A Harvard Egyetem 1985-ben Dill és Társait bízta meg a könyvtár ritkán használt könyveinek hatékony tárolási módjának kidolgozásával. Az azóta Harvard-modellként ismert megoldás lényege az,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a könyveket nagyság szerint kell csoportosítani, a polcoknak pedig jóval mélyebbeknek kell lenniük a megszokott 22,5 cm-nél. Itt 90 cm mély polcokat alkalmaztak az 1986-ban megnyílt tárolókönyvtárban, amely a könyvek raktári helyének megállapítására és előkeresésére egy fejlett, vonalkódos és számítógépesített elhelyezési rendszert vezetett be.

A 80-as évek végétől számos egyetemi és tudományos könyvtár alkalmazta ezt a megoldást. 1995-ben a Cornell Egyetem, amely eddig 750 000 kötetet tárolt egy kiegészítő épületben, most egy öthajós, 1,6 millió kapacitású egységgel egészíti ki tárolókönyvtárát.

Néhány könyvtári guru a 90-es évek második felében azt jósolta, hogy az anyag digitalizálása fog megoldást hozni az egyetemi és tudományos könyvtárak szorongató helyhiányára. A valóság erre rácáfolt: a papír kitart és a fizikai gyűjtemények továbbra is rohamosan növekednek. S azok, akik azt állítják, hogy a digitalizálás gazdaságosabb, nem vetettek egy pillantást sem a kiadásokra. Miért is kellene szkennelni egy könyvet, amelyet talán csak egyszer fognak használni az elkövetkező 20 évben, amikor ugyanez a könyv a polcon is elhelyezhető?

A Kongresszusi Könyvtár tároló egysége 2000-ben nyílik meg a Harvard-modell alapján, 800 négyzetméteren.

Számos egyetem választotta ezt az utat az utóbbi években és folyamatban vannak újabb építkezések is. A Minnesotai Egyetem pl. 38 millió dollárért két egységet építtet, s egy-egy közülük 27 000 köbméter légterű (230 méter hosszú, 21 méter széles, 7 méter magas).

A magas telekár és a fenntartási költségek miatt számos könyvtár közösen oldja meg a ritkán használt anyag kihelyezésének problémáját. (A Washingtoni Tudományos Könyvtári Konzorcium 1993-ban indult, 1,2 millió kötet kapacitású, 7 egyetemet szolgál ki, s a tagok számára nem szabott felső határt és minimális kvótát. A Columbia Egyetem, a Princetoni Egyetem és a New York Public Library közös vállalkozása már a 21. század problémáit kívánja megoldani.)

Egy tárolókönyvtár létesítése nem egyszerű dolog, mert gazdasági, politikai és szolgáltatási kérdéseket vet fel. Ki kell elégíteni a használók igényeit, s egyúttal világosan kimutatni az intézményvezetés előtt a költségmegtakarítást. Ha egy könyvtár a kihelyezett tárolókönyvtár mellett dönt, ez hosszú évekre, sőt évtizedekre meghatározza működési rendjét. Ezért a döntés gondos mérlegelést és tervezést kíván, amely kiterjed a gyűjtemény kezelésétől a közönségkapcsolatokig. Ez utóbbiakra azért is fontos figyelmet fordítani, mert a tárolókönyvtárakban gyakran nem csak ritkán keresett anyagot helyeznek el, hanem különgyűjteményeket és archiválandó dokumentumokat is.

(Papp István)

Feldolgozó munka

99/365

GUIDARELLI, Ngoc-My – CARY, Karen: Untapped resource: art students cataloging art exhibition catalogs at Virginia Commonwealth University = Cat.Classif. Q. 26.vol. 1998. 4.no. 63-75.p.

Képzőművészeti főiskolás hallgatók katalogizálják a művészeti katalógusokat a Virginia Commonwealth University-n

Egyetemi hallgató; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi dokumentumleírás; Kiállítási katalógus; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1993 őszén a Virginia Commonwealth University James Branch Cabell Könyvtára kb. 12 ezer művészeti kiállítási katalógust kapott ajándékba, amelyeket korábban az egyetem képzőművészeti iskolájának könyvtárában őriztek. Megtárgyalva az anyag hozzáférhetővé tételének lehetőségeit úgy döntöttek, hogy az anyag katalogizálására, két szakkönyvtáros felügyelete mellett, művészet-szakos hallgatókat kérnek fel. A cikk ismerteti, hogy a jól megtervezett munkafolyamatnak, illetve a jól képzett, lelkes hallgatóknak köszönhetően hogyan sikerült a programot sikeresen megvalósítani. A szerzők a kiállítási katalógusok katalogizálásának speciális problémáira is felhívják a figyelmet.

(Autoref.)

Lásd még 330, 341, 389, 417

Katalógusok

99/366

LUTZE, Gerald – SCHNELLING, Hainer – WORCH, Reinhard: Zettels Traum: Digitalisierung von Zettelkatalogen in der ULB Sachsen-Anhalt und ihre Visualisierung im Internet = Bibliotheksdienst. 33.Jg. 1999. 5.no. 785-796.p.

A Szászország-Anhalti Egyetemi és Tartományi Könyvtár cédulakatalógusának digitalizálása és megjelenítése az Interneten

Cédulakatalógus; Digitalizálás; Egyetemi könyvtár

A németországi Szászország-Anhalt tartomány Egyetemi és Tartományi Könyvtára (Halle an der Saale; a továbbiakban ETK) ellátja a Luther Márton Egyetem könyvtárának feladatait, emellett a tartományi központi katalógus gazdája.

Az ETK hálózatában megkezdték a cédulakatalógusok digitalizálását. Az egyetemi kari és tanszéki könyvtárak állományáról 1999-től egyáltalán nem épül cédulakatalógus. A tartományi központi katalógus korábban sem tartalmazta az egyetem központi könyvtárának állományát, 1990-ig az egyetemi könyvtári hálózathoz tartozó intézmények állományát viszont ott célszerű keresni. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy mivel a könyvtár részt vesz a Német Kutatási Társaság (DFG) régi állományokat (1850-ig) feltáró projektjében, az online katalógusban csak 1850-ig vagy 1990-től szerepel a hálózat közös állománya.

Az ETK-ban úgy döntöttek, hogy a retrospektív konverzióig áthidaló megoldásként kölcsönzéskor azonnal gépi formába konvertálják a kölcsönzésre kiadott művek leírásait. Más nagy könyvtárak példáján az ETK is a kb. 4,5 millió cédulából álló cédulakatalógusok (kb. 4000 fiók) digitalizálását határozta el. Ötszázezer német márka állt ehhez rendelkezésre. A kézi bevitelt és az optikai leolvasó alkalmazását elvetették, ehelyett a cédulák mint képek beszkennelését és a főlapok manuális rögzítését választották. A használó az egyetemi központi könyvtár állományából elektronikus úton rendelhet is, ha beírja nevét és használói azonosítóját. A raktárban kinyomtatott rendelési űrlap a kölcsönzési nyilvántartást is szolgálja.

A projekt kivitelezéséhez felhasználóbarát, áttekinthető, könnyen kezelhető szoftvert választottak (Sybase, WebOpac), amely lehetővé teszi, hogy minden ötvenedik (vagy tetszés szerinti sorszámú) cédulát ki lehessen keresni, előre és hátra lehessen lapozni, a képeket a későbbiekben fel lehessen dolgozni, törölni lehessen stb., mód van az index kiegészítésére, a változtatások rögzítésére, a képek letöltésére és kinyomtatására (vagy a nyomtatás letiltására).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A munkát a berlini MIKRO-Univers Kft-re bízták egy modellkísérlet és bétateszt után. A cédulákat Berlinben beszkennelték, majd többhetes teszt után a gépi katalógust 1999 márciusában a tájékoztatási és a kölcsönzési részlegben üzembe helyezték és az ETK honlapjáról azóta is elérhető. A könyvtár munkatársai a szoftver-követelmények összeállításában, a tárgyszókatalógus előzetes szerkesztésében és a beszkennelt katalógusok hálózati-technikai bekötésében kaptak szerepet.

A cédulakatalógusokat a szkennelés megkezdésekor befagyasztották. Az új gyarapodást kizárólag a PICA rendszert használó könyvtárak közös gépi katalógusában (GBV) tartják nyilván, a megjelenési évtől függetlenül. Féléves próbaidőszak után fogják eldönteni, hogy a retrokonverzió alkalmával a képi katalógusból törlik-e majd a megfelelő csatolásokat. A szkennelt katalógussal természetesen nem kívánják kiváltani a retrospektív konverziót, azt csak átmeneti megoldásnak tekintik.

(Hegyközi Ilona)

99/367

TSUI, Susan L. – HINDERS, Carole F.: Cost-effectiveness and benefits of outsourcing authority control = Cat.Classif.Q. 26.vol. 1998. 4.no. 43-61.p. Bibliogr.

A bérmunkába adás gazdaságossága és előnyei az authority control (a besorolási adatok egységesítése) területén

Bérmunka kiadása; Besorolási adatok egységesítése; Egyetemi könyvtár; Formátum -gépi; Gazdaságosság -könyvtárban; Szolgáltatások átvétele

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk három szervezeti egység (a könyvtár, a könyvtár online rendszere és a az egységesített besorolási adatok szolgáltatója) együttműködését mutatja be, melynek célja a besorolási adatok ellenőrzési rendszerének (authority control) költségtakarékos megteremtése egy közepes méretű felsőoktatási könyvtárban. A szolgáltató feladata az, hogy ellenőrizze és szükség esetén módosítsa a könyvtár új bibliográfiai rekordjainak besorolási adatait, és új, esetenként módosított besorolási rekordokat szolgáltasson a könyvtárnak. Ennek nyomán a könyvtár, online rendszere segítségével, különféle kimutatásokat készíthet a besorolási adatok aktuális állapotáról, és törölheti vagy módosíthatja az elavult keresőkifejezéseket. A külső szolgáltatás hatékonynak bizonyult, csökkentek az online katalógus karbantartási költségei.

(Autoref. alapján)

99/368

GIAPPICONI, Thiery: Public online access and management of documentary resources. A new role for authority files from national bibliographic agencies in local catalogs: the experience of the Fresnes Public Library = Cat.Classif.Q. 26.vol. 1998. 4.no. 33-42.p.

A nemzeti bibliográfiai intézettől kapott authority fájlok (egységesített besorolási adatok) új szerepe a helyi katalógusokban: a Fresnes-i Városi Könyvtár tapasztalatai

Besorolási adatok jegyzéke; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Letöltés; Online katalógus; Városi könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A franciaországi Fresnes közkönyvtára 1999 tavaszán nyílik, s az épület rekonstrukciója együtt jár a teljes adminisztratív reformmal is, ami minden részleget érint és a költségek és a hatékonyság közötti jobb arányokat célozza. E stratégiai terv egyik első pontja a helyi katalogizálás csökkentése a Bibliothèque nationale de France (BNF) által kínált bibliográfiai szolgáltatások teljes és összefüggő importja révén. Ennek első fázisa a BN-OPALE adatbázis teljes besorolásiadat-jegyzékeinek átvétele (és karbantartásának biztosítása) volt. A minimálisan szükséges adattartalmú rendelési rekordok alapján rendeli meg a könyvtár a BNF bibliográfiai rekordjait, amelyek tartalmazzák az összes utalási és kapcsolódási pontot (a besorolásiadat-jegyzékeken keresztül) a valamilyen szempontból kapcsolódó más dokumentumokhoz. A beérkező rekord automatikusan helyettesíti a rendelési rekordot is. Ezzel lehetővé válik a hozzáférési pontok automatikus biztosítása és ellenőrzése, elmarad a besorolási adatokkal való munka és az indexek kezelésének gondja, és csökken a helyben beviendő bibliográfiai adatelemek mennyisége.

A BN-OPALE adatbázis authority fájljai tartalmazzák:

- az egyes személyek érvényes és érvénytelen névformáit, a címeket, rangokat, születési (és halálozási) adatokat, nemzetiséget, az elsődlegesen használt nyelvet és utalást az álnevekre;
- a testületi szerzők érvényes és érvénytelen névalakjait, megjegyzést az intézményről (esetenként címmel és telefonszámmal), alapítási évét, származási országát, kiadványainak elsődleges nyelvét, névváltozatait;
- az egységesített címek érvényes és érvénytelen formáit, a párhuzamos címeket, megjegyzést a műről, az esetleges szerző (akinek tulajdonítják) megemlítését, a származási országot és eredeti nyelvet;
- a tárgyi besorolási adatok listája a RAMEAU egységesített tárgyszójegyzékén alapul, tartalmazza az érvényes és érvénytelen formákat (esetenként a Library of Congress Subject Headings megfelelést is), megjegyzést az alkalmazási területről és utalást a szélesebb, a szűkebb és a kapcsolódó terminusokra.

A teljes besorolásiadat-jegyzékek megléte jelentősen csökkenti a sikertelen online keresések számát, a hipertext-linkek pedig lehetővé teszik bibliográfiai fájlok, sőt, akár címjegyzékek, telefonkönyvek összeállítását is. A kapcsolódó rekordokhoz való hozzáférés a katalógust jelentékeny kutató-eszközzé teszi. Ugyanakkor a kulcsszavas kereséssel szemben a besorolási adatok jegyzékén alapuló keresés nem kíván különösebb szakértelmet, vagy a kérdésben való jártasságot. Mindazonáltal az olvasók jelentős része nem akar saját maga keresni, hanem a könyvtáros segítségét kéri, s az authoritiy fájlok a könyvtárosoknak is nagy segítségére vannak, hogy idegen szakterületeken is sikeres keresést végezzenek az olvasó számára.

Ami a katalogizálás költségeit illeti, az ISO 11620 (Könyvtári teljesítmény mutatók) szerint számított, egy katalogizált címre eső költség 15,03 FF, szemben a teljes helyi katalogizálás előzetesen kalkulált több mint 78 FF-os költségével. Ilyen jelentős költségmegtakarítás elsősorban a közkönyvtárak esetén érhető el, amelyek legnagyobbrészt olyan dokumentumokat szereznek be, amelyeket a BNF feldolgoz.

A könyvtár új információs rendszerében (amit a francia OPSYS és MEDIADOC cégekkel készítenek), az OPAC lényegesen több lesz, mint egy katalógus. Az intranet hálózaton a bibliográfiai rekordokhoz rendelt képek, hangok és szövegek is megjeleníthetők, 20 CD-ROM és 10 DVD-ROM olvasó érhető el folyamatosan, valamint válogatott Internet-helyek hozzáférését biztosítja a hálózat. Gyakorlatilag az olvasó, ha valamilyen témát, vagy testületi szerzőt, egységesített címet stb. keres, ugyanazon a képernyőn kiválogathatja az őt érintő valamennyi anyagot (amit letölthet, belehallgathat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

esetleg egy részét el is olvashatja), CD-ROM-okról és Internet-helyekről vett anyagokkal kiegészítve. A keresőeszközök szerepét a besorolási adatok jegyzékei veszik át, miáltal a könyvtár a kereskedelmi kínálattal, vagy a közvetlen Internet-navigálással felérő információszolgáltatást tud kínálni.
A tapasztalat azt mutatja, hogy a BNF besorolási-adat-jegyzékeinek szerepe túlmehet az intézmény belső céljaira való használaton. A fájlok tartalma, a vonatkozási kapcsolatok logikája hatékony, természetes nyelvű eszközzé teszi különböző forrásból származó információk összehozására, egyetlen keresési stratégiát alkalmazva.
Lehet, hogy a hagyományos bibliográfiai leírás elveszti létjogosultságát, de a hozzáférés teljes ellenőrzése semmit nem veszít fontosságából.

(Mohor Jenő)

99/369

LUNDGREN, Jimmie – SIMPSON, Betsy: Looking through users' eyes: what do graduate students need to know about Internet resources via the library catalog? = J.Internet Cat. 1.vol. 1999. 4.no. 31-44.p. Bibliogr.

A használók szemével nézve: mit tudhatnak meg a felsőéves hallgatók az Internet-forrásokról a könyvtári katalógus segítségével?

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Online katalógus; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az olvasók fontos visszacsatolást nyújthatnak arról, hogy a könyvtári katalógusok mennyiben szolgálják igényeiket. Ha ismerjük, hogy milyen információkat tartanak szükségesnek, használható és jó hozzáférést biztosító katalógusokat készíthetünk, illetve tarthatunk fenn. Ennek ellenére igen kevés tanulmány tárta fel az olvasóknak (használóknak) az egyes bibliográfiai elemekre vonatkozó nézeteit. Az internetes források katalogizálása pedig egyre sürgetőbb, de sokat vitatott feladat.
A Floridai Egyetem végzős hallgatói körében vizsgálatot végeztek annak megállapítására, hogy a munkájukhoz vagy tanulmányaikhoz használható Internet-források leírásának milyen elemeit mennyire tartják hasznosnak. A válogatott szakirodalom előzetes áttekintése azt mutatta, hogy ha voltak is olyan vizsgálódások, amelyek használói szempontból elemezték az OPAC-okat, arra nem akadt példa, hogy használói preferenciák alapján döntöttek volna valamely leírási elem szükségességéről. Az internetes források leírásával többen (és különböző területekről: könyvtár-, számítógép-tudomány stb.) is foglalkoztak, ám a leírás elemeinek kiválasztása mindenhol bonyolult feladatnak tűnik. Gyakoribb a visszakeresési funkciókat figyelembe vevő választás, de – főleg könyvtári katalógusok rekordjaiban – fontosnak tűnnek azok a leíró elemek, amelyek a megtalált források közötti választást teszik lehetővé. Különösen igaz ez az összefoglalás vagy kivonat jellegű elemekre.
A 100 szakon végző, és 90 szakon doktoráló kb. 7000 hallgató a NOTIS-alapú könyvtári katalógus új, internetes változatát, a WebLUIS-t használja, amely a felmérés idején több mint 1000 Internet-forráshoz kapcsolódó rekordot tartalmazott. Az 1500 hallgatóból álló véletlen minta 1997 januárjában kapta meg a kérdőívet, és 30%-uk küldte vissza. Az ív öt állítást és 20 leírási elem jegyzékét tartalmazta azzal a kéréssel, hogy a hallgatók fejezzék ki egyetértésüket (vagy egyet nem értésüket) az állításokkal, illetve azzal, hogy az internetes forrásról megadott információelemek hasznosak lennének a könyvtári katalógusban, vagy más leírásban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hallgatók egyetértően nyilatkoztak a könyvtárnak az internetes forrásokhoz való hozzáférésben meglévő szerepéről. Igen hasznosnak tartották az Internet-forrásoknak a katalógusban való felsorolását, és a katalógusból való automatikus kapcsolódás lehetőségét. Mindazonáltal úgy válaszoltak, hogy nem használták az internetes forrásokat a katalóguson keresztül, és a könyvtár nem nyújtott segítséget az Internet használatában. (Ennek oka lehet az is, hogy a katalógus Web-verziója a felmérés idején még egészen új volt, használata azóta jelentősen növekedett, és a katalóguson keresztül elérhető Internet-források mennyisége is gyorsan növekszik.)

A válaszok átlagát tekintve a hallgatók leginkább a cím, az elsődleges szerző, kiadó vagy létrehozó, az Internet-cím és az összefoglalást vagy kivonatot közlő megjegyzést tartják a katalógusba felveendő legfontosabb leírási elemeknek. További tizenhárom elemet tartanak fontosnak, többek közt a tárgyra; az információ színvonalára és teljességére; a kapcsolódó, a könyvtárban meglévő nyomtatott dokumentumokra; a legutóbbi frissítés időpontjára; a hozzáférés korlátozására; valamint az eléréshez-letöltéshez ajánlott hardver-szoftver, illetve rendszer követelményekre; a fájl méretére és megújításának gyakoriságára vonatkozó információkat nyújtó elemeket. Három olyan elem volt a felsorolásban, amely a hallgatókat nem érdekli: a szabványos számok (ISBN, ISSN, stb.); a kiadó, terjesztő vagy szponzoráló testület neve és a kiadás, vagy származás helye. Érdekes viszont, hogy a nagy érdeklődésre számot tartó, a hozzáférés esetleges korlátozására vonatkozó információ nehezen illeszthető be az online katalógusok jelenlegi, tradicionálisnak mondható rekordszerkezetébe.

Az Internet-források katalogizálásának irányelvei nem igazán egyeznek meg a hallgatói elvárásokkal. A négy legfontosabbnak tartott elem közül az OCLC csak a címet és a szerzőt tekinti kötelezőnek, az Internet-cím és az összefoglalás-kivonat csak opcionális, mind a teljes, mind a minimális leírás számára. A 856-os mező (elektronikus lelőhely és hozzáférés) opcionális mindkét leírási szinten. Az Internet-cím az 538-as mezőben is szerepelhet, de a 856-os szolgál arra, hogy az erre alkalmas online katalógusokból az Internet-forráshoz közvetlen kapcsolódást tegyen lehetővé. A mező talán azért opcionális, mert jelenleg elég kevés olyan katalógus van, amely a közvetlen kapcsolódás lehetőségét is nyújtja. Számos katalógusban a 856-os mező nem jelenik meg a használó számára, s ahol megjelenik, ott ritkán nyújt tényleges lehetőséget a kapcsolódásra. Ahol igen, ott pedig számos gondot okoz a folyamatos karbantartás szükségessége, az URL címek gyakori változása miatt. Ami az összefoglalásokat illeti, az 520-as mező mostanában válik egyre több katalógusban szabad szöveges módon kereshetővé, s így értékes információforrássá a használó számára. Más katalogizálási irányelvek még kevesebb adatot nyújtanak: a *Dublin Core Metadata Element Set* elemei nem mindig voltak azonosíthatók a felmérés által felsorolt elemekkel, ráadásul minden eleme opcionálisként van feltüntetve. A *Text Encoding Initiative* Header-je jobban emlékeztet az OCLC-re, a nagyon hasznosnak ítélt szerzőn és a címen kívül a további szerzők (hasznos), és a kiadó (nem fontos) feltüntetését tartja kötelezőnek.

Mind a korábbi vizsgálatok, mind ez a felmérés arra mutat, hogy a katalogizálóknak van mit tenniük annak érdekében, hogy a használók által szükségesnek tartott információk a leírás elemeiként bekerüljenek az internetes források katalógusrekordjaiba.

(Mohor Jenő)

99/370

SOBIELGA, Jolanta: Zmierzch epoki katalogów kartkowych = Bibliotekarz. 1999. 6.no. 12-15.p. Bibliogr. 5 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cédulakatalógusok korának hanyatlása

Cédulakatalógus; Felmérés; Főiskolai könyvtár; Katalógushasználat; Online katalógus

A könyvtárhasználat leglátványosabb újdonsága az információ- és dokumentumkeresés terén figyelhető meg. Itt az OPAC-ok a könyvtárak mind nagyobb hányadában lépnek a korábbi cédulakatalógusok örökébe.
A kielcei műszaki főiskola központi könyvtára 1991 óta OPAC-ban tárja fel új gyarapodásait. 1996-ra elérte, hogy a retrokonverziónak köszönhetően gyakorlatilag teljes élő állománya bekerüljön a keresés újmódi műszerébe. Ugyanebben az évben a könyvtár megszüntette a cédulakatalógus párhuzamos fejlesztését.
1998-ban az intézmény megkérdezte olvasóit, hogy miként vélekednek a régi- és újmódi katalógusról. A felmérés 369 kérdőívet dolgozhatott fel. Ez azt jelenti, hogy kellően reprezentatívra sikeredett.
E mintasokaság 76,0%-a szavazott a számítógépi katalógusra, s csak 24,0% a cédulákból állóra. A többi kritérium (a keresés nehézsége, gyorsasága, azonosítási fokozata és preferálása) vonatkozásában ugyancsak a számítógépi katalógus „győzött".
Noha a cédulakatalógusnak is maradtak hívei (pl. a szóban forgó könyvtárban az olvasók majdnem negyede), előbb-utóbb – a keresés „másodhegedűsének" fokozatán át – végképp eltűnik a könyvtárakból.
Ettől függetlenül még sokáig fogják nosztalgiával emlegetni mint az információ- és dokumentumkeresés hajdan megkérdőjelezhetetlenül legfontosabb eszközét, mondhatni: egyeduralkodóját, királyát.

(Futala Tibor)

Lásd még 331, 402

Információkeresés

99/371

JONES, Kendra: Linguistic searching versus relevance ranking: DR-LINK and TARGET = CD-ROM Online Rev. 23.vol. 1999. 2.no. 67-80.p.

A Boole-logika alternatívái: egy nyelvészeti (DR-LINK) és egy relevancia-rangsorra épülő (TARGET) keresőrendszer összehasonlítása

Információkeresési rendszer értékelése

Forgalmazóinak állítása szerint két új információkeresési rendszerben sikerült kiküszöbölni a hagyományos Boole-logikai keresés korlátait: a DR-LINK nyelvészeti programozásra, a TARGET pedig relevancia alapú rangsorolásra épül. A cikk összehasonlítja a két rendszert, és ismerteti a közöttük lévő alapvető különbségeket. A keresési hatékonyság megállapítására teszt-kérdéseket alakítottak ki, és az eredményeket ellenőrzött adatok segítségével mérték. A cikk összehasonlítja és tárgyalja a két rendszer jellemzőit. Értékeli a relevancia-átfedéseket, az egyes rendszerek keresési képességeit, és bemutatja az eredményeket.

(Autoref.)

99/372

MARTINS LOPES NAVES, Madalena: Aspectos conceituais do browsing na recuperacao da informação = Cienc.Inf.Bras. 27.vol. 1998. 3.no. 279-283.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol nyelven

A „browsing" konceptuális megvilágítása az információkeresésben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Böngészés; Gépi információkeresés; Információkeresés

A „browsing", a böngészés nem információtechnológiai találmány, története a 19. századba nyúlik vissza, és első virágkorát a könyvtári polcok megnyílása, a szabadpolc elterjedése nyomán élte. Előnyei, hátrányai és a teljesen szabad böngészés, illetve a tájékoztatás, az iránymutatás, a „terelés" szükséges mértéke, a kettő helyes aránya a technológiától függetlenül azonos problémák. Nyitott kérdések, és további kutatások témái lehetnek:

- milyen környezetben a leghasznosabb, a legfontosabb vagy a legszükségesebb a böngészés?
- milyen költség-haszon viszonyok teszik szükségessé az irányított hozzáférést, és teszik (esetleg) lehetetlenné a szabad böngészést?
- milyen osztályozási struktúrák teszik igazán lehetővé a terminálok előtti böngészést?

(Mohor Jenő)

99/373

CHUN, Tham Yoke: World Wide Web robots: an overview = Online CD-ROM Rev. 23.vol. 1999. 3.no. 135-142.p.

Keresőrobotok a világhálón

Gépi információkeresési rendszer; Hiperszöveg; Számítógép-hálózat

A cikk bemutatja világhálón használt web-robotok fejlődését, fő funkcióit és működését. Az AltaVista és az Excite példáján a keresőrobotokra összpontosít. Kitér a robotok működésének problémáira, és megvizsgálja az elektronikus publikálással kapcsolatos összefüggéseiket.

(Autoref.)

99/374

VAUGHAN, Jason: Considerations in the choice of an Internet search tool = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 1.no. 89-106.p.

Milyen keresőeszközöket kedvelnek az Internetet használó referensz-könyvtárosok és könyvtárszakos hallgatók?

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Annak megállapítására, hogy milyen tényezők játszanak szerepet az Internet információkereső rendszereinek megválasztásában, a szerző felmérést végzett a University of Carolina at Chapel Hill könyvtár-informatika szakos posztgraduális hallgatói és szakkönyvtárosai körében. Bevezetőként a keresőrendszerek működési alapelveit, használatát, gyakorlati próbáját és jövőbeli fejlesztésük kérdéseit tárgyalja. A jelen tanulmány céljaira két tényezőcsoportot határoztak meg egyrészt az eredményesség, másrészt a kényelmes használat mérésére. Az eredmények szerint a kedvelt keresőrendszer kiválasztásánál inkább a hatékonyság, mint a könnyű használat játszik szerepet. A résztvevők előnyben részesítik a keresőgépeket a tárgyi katalógusokkal szemben.

(Autoref. alapján)

Lásd még 369, 383, 399, 401, 420

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

99/375

MINETTO, Sonia: L'evoluzione del reference nella biblioteca elettronica: informazione e formazione dell'utente finale come progetto permanente per un

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

servizio efficace = Boll.AIB. 38.vol. 1998. 4.no. 473-479.p. Bibliogr. 11 tétel.

A referensz fejlődése az elektronikus könyvtárban: a használó tájékoztatása és képzése, mint az eredményes szolgáltatáshoz nélkülözhetetlen, állandó feladat

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Használók képzése; Referensz

A referensz szolgáltatások terén régen túl vagyunk a „dezintermediáción" és éppenséggel a „reintermediáció" korát éljük. A referensz fejlődése a felhasználó számára közvetlenül is hozzáférhető információs források szervezett egybegyűjtésén túl, a stratégiák, a kommunikációs csatornák, a tájékoztató és oktató anyagok olyan együttesét eredményezi, amely valódi összeköttetést tud nyújtani az információ és a használó között.
A Genovai Egyetem jogi szakkönyvtára (mely több mint 6500 hallgatót és közel 100 oktatót lát el, és 150 ezer kötetes könyvállománnyal és 1500 periodika-címmel rendelkezik) meglévő, elektronikus forrásokon alapuló tájékoztató szolgálata szerves fejlődéseként létrehozta a bibliográfiai tájékoztató szolgáltatások termét. A 10 PC-vel felszerelt terem (ahonnan a könyvtár birtokában lévő valamennyi CD-ROM és az egyetemi hálózat összes adatbankja elérhető) 1998 nyarán nyílt meg, és hétköznap 9-17 óráig van nyitva (pénteken már kettőkor zárnak). Folyamatosan két könyvtáros tart ügyeletet, és a nyomtatáson, floppyra másoláson kívül a könyvtárközi kölcsönzés, vagy a dokumentumszolgáltatás kérése is biztosított. (A terminálokat egy-egy használó legfeljebb egy óra hosszat veheti igénybe.)
A hely, az eszközök és a személyzet azonban együttesen sem elég, hogy áthidalja a szakadékot a használó és az információ között: ehhez a használók tájékoztatását és képzését célzó folyamatos projekt működésére van szükség. A tájékoztatás formális és informális csatornáit egyaránt fel kell használni, papír és elektronikus hordozón egyaránt, és formális oktatásra is szükség van.

(Mohor Jenő)

99/376

STUMMEYER, Sabine: Grenzbereiche der Assistententätigkeit. Assistenten in der Auskunft und Information: Ergebnisse einer Umfrage = Buch Bibl. 51.Jg. 1999. 4.no. 230-234.p.

Res. angol nyelven

A könyvtári asszisztensek tevékenységének határai. Asszisztensek a tájékoztató és referensz munkában: egy felmérés eredményei

Felmérés; Könyvtáros -középfokú, alapfokú; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú; Munkakör; Referensz

A tanácsadói és tájékoztatói munka elméletileg egyértelműen diplomás (szakfőiskolai vagy egyetemi) könyvtárosi végzettséghez kötött tevékenység, gyakorlatilag azonban a könyvtárkezelők szintén részt vesznek benne. A szerző azt vizsgálja, milyen mértékű és milyen területekre terjed ki ez a részvétel. Megállapításait kérdőíves felmérésre, 15 németországi közművelődési könyvtár és ugyanannyi tudományos könyvtár válaszára alapozza.
A közművelődési könyvtárak (nagy és kis könyvtárak egyaránt szerepelnek közöttük) közül mindössze kettőben nem vesznek részt könyvtárkezelők a tájékoztatásban. A többi helyen részvételi arányuk a következő: Drezdában ők látják el a tájékoztatásra fordított munkaórák 25%-át, Hanau-ban 20%-át. Hannoverben 5 munkahelyből hármat töltenek be, Mainzban 2 könyvtárkezelő (egy az olvasóteremben, egy a folyóiratolvasóban), Reutlingenben ugyancsak 2, Münchenben 1,5, Neu-Isenburg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban 1 könyvtárkezelő lát el tájékoztatói feladatokat.
Mindössze két könyvtárban bízzák rá a könyvtárkezelőre a tájékoztatási feladatok teljes körét, sokéves szakmai múltjukra való tekintettel. A többi könyvtárban elkülönítik a tájékoztatók által végzendő tájékoztatási tevékenységeket, s ez általában csak a formális információs feladatokra terjed ki. Rutin jellegű és technikai tájékoztatást adnak (Frankfurt, Mainz), az olvasóteremben segítenek a kézikönyvek és a CD-ROM állomány használatában (Reutlingen) segítenek a katalógus használatában, telefonhívásra katalógus-információt adnak (Drezda, Hannover, Neu-Isenburg, München), segítséget adnak a könyvek és más dokumentumok használatához (Reutlingen) a kölcsönzési adminisztrációs tevékenység közben – amennyiben idejük megengedi – könyvtárhasználati tájékoztatást is adnak (Weimar), a nehezebb kérdéseket a diplomás könyvtárosokhoz illetve szaktájékoztatókhoz továbbítják (Worms, Stuttgart, Drezda). Sok esetben ők látják el a tájékoztatási feladatokat a gyermek- és ifjúsági könyvtárakban (Neu-Isenburg, Padernborn, Darmstadt, Hannover) és a fiókkönyvtárakban (Neu-Isenburg).
A 15 tudományos könyvtárat a vizsgálatban egyetemi-, tartományi- és nagy szakkönyvtárak képviselték. A 15 könyvtár közül csak 6 alkalmaz tájékoztató munkakörben könyvtárkezelőt, ebből 4 könyvtár csupán 1-1 munkahelyen, Mainz egyetemi könyvtára 4, a Bajor Állami Könyvtár (München) pedig 5 munkahelyen.
A tudományos könyvtárak tájékoztató szolgálatában alkalmazott könyvtárkezelők általában a könyvtárhasználattal és az egyes dokumentumtípusok használatával kapcsolatban adnak felvilágosítást: könyvtárhasználati bevezetés, OPAC, CD-ROM, Internet-használat (Göttingenben az egyetemi könyvtárban), kézikönyvtár használat (Frankfurtban, a városi és egyetemi könyvtárban), irodalomkeresés a könyvtár állományában, segítségnyújtás az állományban való eligazodásnál (Göttingenben és Paderbornban az egyetemi könyvtárakban). Bibliográfiai tájékoztatást csak Münchenben adnak könyvtárkezelők.

(Katsányi Sándor)

99/377

PAVLÍK, Jakub: „Takyčtenáři" = Čtenář. 51.roč. 1999. 4.no. 124-125.p.

„Minthaolvasók"

Olvasó; Rendbontás

A cikk a Kladnói Állami Tudományos Könyvtár tapasztalatait írja le.
A „minthaolvasók" (olyanok, mintha olvasók lennének) legszelídebb csoportja az idős és általában elmagányosodott férfiaké. Ők szívesen töltik akár egész napjukat is a könyvtár olvasói tereiben. Könyvet ritkán igényelnek, a napilapokat és a magazinokat forgatják a leginkább. Gyakran kezdeményeznek társalgást sorstársaikkal és a szolgálattevő könyvtárosokkal. Ezért időnként halkabb magatartásra kell kérni őket, a könyvtárosoknak pedig – dolgukra hivatkozva – egy idő után meg kell szakítaniuk a velük való társalgást.
Sokkal veszélyesebbek az akarnok rendbontók, akik főként az esti órákban – legtöbbször kapatosan vagy kábulatban – keresik fel a könyvtárat, s jeleneteket rendeznek benne. Olykor a tettlegességet is megengedik maguknak. A könyvtár ezért három fős „kidobó brigádot" szervezett, amelynek – természetesen – csak „kivezetési jogosítványa" van. Ez a brigád minden munkahelyről felhívható, amely ha nem bír egy-egy „erős emberrel", a rendőrséget hívja fel.
A kutyák tulajdonosaival is sok baj van, mert kedvenceiket a könyvtárba is magukkal viszik. Alig lehet meggyőzni őket arról, hogy kutyástul nem lehet használni a könyvtárat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hajléktalanok a nyitást megelőző időben szoktak belopakodni a könyvtár mellékhelyiségeibe, s ott megtisztálkodni, illetve elvégezni természetes dolgaikat. A könyvtár kapuja ezt elkerülendő újabban csak akkor nyílik ki, amikor az olvasószolgálat minden tagja elfoglalja a helyét.
A szerző szándéka tapasztalatok átadása olyan problémák megoldásáról, amelyekkel feltehetően más könyvtárak is konfrontálódnak napjainkban.

(Futala Tibor)

Lásd még 337, 385, 395

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

99/378

BOYLE, Frances – DAVIES, Mary: Access versus holdings: document delivery realities = El.Libr. 17.vol. 1999. 2.no. 105-111.p. Bibliogr.

Hozzáférés vagy saját állomány: a dokumentumszolgáltatás realitásai

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság

A „hozzáférés vagy birtoklás" kérdése már jó ideje téma a könyvárügyben, a tőle elválaszthatatlan dokumentumszolgáltató rendszerekkel, illetve ezek értékelésével együtt. A cikk a Liverpooli Egyetemen folyó hasonló témájú kutatással foglalkozik. Hivatkozik a kapcsolódó szakirodalomra, elmagyarázza a kísérleti kutatások hátterét, és ismerteti a vizsgálatba való bevonás kritériumait. Táblázatos formában összehasonlítja az LS's inside, a BODOS, az Ei Text, a LAMBDA, és az UnCover jellemzőit, és összegzi az eredményeket. Arra a következtetésre jut, hogy a dokumentumszolgáltató rendszerek a jelenlegi formájukban nem tekinthetők csodaszernek az említett kérdés megoldására.

(Autoref.)

Lásd még 399

Dokumentációs eljárások és termékeik

99/379

AULD, Dennis: The future of secondary publishing = Online CD-ROM Rev. 23.vol. 1999. 3.no. 173-178.p.

A másodlagos (referáló és indexelő) kiadói tevékenység jövője

Hatékonyság; Módszertani útmutató [forma]; Referáló szolgáltatás; Számítógép-hálózat

Az Interneten található információforrások tartalma, a keresőeszközök hatékonysága és az osztályozás szintje messze elmarad attól, amit azok a hagyományos szolgáltatások biztosítanak, amelyeket a másodlagos kiadók nyújtanak. A tartalom osztályozására, indexelésére, összekapcsolására és strukturálására ugyanis továbbra is a másodlagos kiadók lesznek képesek.
Az elsődleges kiadók számára rengeteg ismeretlen tényezőt rejt kiadványaik elektronikus terjesztése. Az új médium jobb megértése érdekében pedig nagyobb mértékben támaszkodnak a másodlagos kiadók eddig nem értékelt elektronikus kiadási ismereteire és tapasztalataira. A két kiadói típus közötti együttműködés magában foglalja az elsődleges kiadók által kínált tartalom összekapcsolását a másodlagos kiadók fájljaival. Ilyen együttműködés jött létre nemrégiben az Academic Press és a Cambridge Scientific Abstracts között.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A másodlagos kiadóknak történetük legnagyobb kihívásával kell szembenézniük, amely változást, mindenekelőtt a nyomtatott kiadványokról az elektronikus szolgáltatásra való áttérést kívánja meg. Ezt a kihívást az okozza, hogy az információ továbbítása túlnyomórészt az Interneten fog megvalósulni. Maga az Internet képes lesz hatékonyan továbbítani bármilyen tartalmat, amihez meglesz a szükséges sávszélesség. Az elsődleges kiadók kiadványaik elektronikus változataira fognak koncentrálni. A felhasználók az Interneten fogják megpróbálni információs igényeik kielégítését. Egyre több tartalom fog nem hagyományos forrásokból keletkezni. A hagyományos kiadók pedig bővíteni és változtatni fogják az általuk kínált tartalmat. Ennek megfelelően a másodlagos kiadóknak a következőket kell rövid távon tenniük:

1. Mivel a felhasználók a lehető legkevesebb helyről és a számítógép előtt ülve kívánják az igényelt információt megszerezni, a másodlagos kiadóknak össze kell kapcsolniuk adatállományaikat az elsődleges adatállományokkal. A másodlagos fájlok igen hasznosak a felhasználó kérdéseinek megválaszolásában, de a felhasználó az elődleges dokumentumokat igényli. Ha a másodlagos fájlok nem teszik ezt lehetővé, nem fogja azokat használni.
2. A másodlagos kiadóknak visszamenőleges fájljaikat is elérhetővé kell tenniük. Ezek ugyanis jelentős értéket képviselnek, különösen annak fényében, hogy egyre több elsődleges információt digitalizálnak visszamenőlegesen. Ennek megfelelően azonban a visszamenőleges fájlok a jövőben nem lehetnek statikusak: folyamatosan frissíteni és javítani kell őket, pótolni kell a hiányzó rekordokat.

Középtávon várható, hogy az adatbázisok frissességével szembeni követelmények magasabbak lesznek, ezért egyre inkább kurrens információt kell kínálniuk a másodlagos kiadóknak. Ismerniük és érteniük kell az Interneten használatos technológiákat és eszközöket. Elemezni kell, milyen új formákban nyújtható tartalom és ezeket szolgáltatni kell. Fel kell gyorsítani a döntéshozatali mechanizmusokat és a piackutatási tevékenységet is az új követelményekhez kell igazítani.

Hosszútávon kulcskérdés lesz, hogy a másodlagos kiadók olyan piackutatási funkciókat építsenek ki, amelyek a piac felosztását kezelni tudják a felhasználók megkövetelte tartalom, szolgáltatási típusok, szállítási módok tekintetében úgy, hogy a másodlagos szolgáltatók kínálatukat kiszélesíthessék. A másodlagos kiadóknak kapcsolatokat kell kialakítani a szolgáltatásaikat kiegészítő web-oldalakhoz. Figyelembe kell venniük a független (elsődleges) kiadók tevékenységét.

Ezek az új formák új szerepeket is jelentenek a másodlagos kiadók számára. Például a minőségbiztosítás területén esetleg e kiadók léphetnek fel szakértőként a szakértői bírálat folyamatában.

(Koltay Tibor)

Tájékoztatási vállalkozás

Lásd 361

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

99/380

EPP, Mary Anne: Library services to Canadian college students with print disabilities = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 2.no. 189-196.p.

Könyvtári szolgáltatások Kanadában fogyatékos hallgatók számára

Beteg olvasó; Egyetemi hallgató; Oktatás információellátása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kanada Brit Columbia tartományában 1984-ben hozták létre a College and Institute Library Services (CILS) nevű szolgálatot a vancouveri Lanagara College Libraryben. Feladata a megromlott látású egyetemi és főiskolai hallgatók könyvtári és információs szolgáltatásokkal való ellátása. Célszerűnek látszott központosított formában megszervezni a szolgálatot, mert az egyes intézmények helyben nem tudnak megbirkózni a nagyon összetett, költséges és technikailag igényes feladattal.

A CILS 1984-ben 72 diákot látott el, de 1998-ban már 286-ot, akik a legkülönfélébb szakokon folytatták tanulmányaikat, szétszóródva 300 000 négyzetmérföldön, kisebb és nagyobb felsőoktatási intézményekben.

A könyvkiadás technológiai változásai több vonatkozásban is érintik az olvasási nehézségekkel küzdő diákokat. Noha az adaptációs technológia alkalmazása megkönnyítette számukra a forrásokhoz való hozzáférést, a tankönyvek zömét továbbra sem ültették át alternatív formákba.

A kanadai jogszabályok és irányelvek rögzítik, hogy mindenkinek, függetlenül egyebek között fizikai kondíciójától, megkülönböztetés nélkül jogában áll élni mindazzal a lehetőséggel és szolgáltatással, ami a lakosság egészének rendelkezésére áll. A kutatások is igazolják, hogy a nehezen látó diákoknak ugyanazokra a forrásokra van igényük, mint egészséges társaiknak. A legnépszerűbb dokumentumtípus a hangszalag volt, hasonlóképpen az elektronikus szövegek (amelyek hanggá változtathatók), de a CD-k, CD-ROM-ok, öregbetűs könyvek, Braille-írású könyvek iránt is mutatkozott igény.

A szolgáltatások részben a CILS állományára épülnek, de a könyvtárközi kölcsönzést a tartományon belül és kívül, sőt nemzetközileg is igénybe veszik. Támaszkodnak a különféle adatbázisokra és szolgáltató hálózatokra. Szükség esetén maguk is előállítanak alternatív formában dokumentumokat. A hangszalagokat egyelőre analóg technikával készítik, de már készülnek a digitális technológia bevezetésére. Elektronikus vagy digitalizált szövegeket állítanak elő azok számára, akiknek hozzáférésük van számítógépekhez. Az öregbetűs könyvek előállítása során külön figyelmet kell fordítani az illusztrációkra, a pontos hivatkozásokra, ugyanis az oldalszámozás megváltozik, ha szkenneléssel reprodukálják a könyvet. A tapintható ábrákat egyelőre más szolgáltatóktól szerzik be. A Braille-írást alkalmazó dokumentumok esetében az igény nem a könnyebben előállítható irodalmi szövegek iránt mutatkozik meg legerősebben, hanem a több nehézséggel járó matematikai, zenei és számítástechnikai anyag iránt.

A CILS számos szervezettel épített ki együttműködést, hogy eleget tehessen feladatának. Kutatásai és fejlesztései mellett gondot fordít a könyvtárakban a szolgálat végpontjait jelentő könyvtári technikusok továbbképzésére is, igen változatos és komplex tematika alapján. Igyekeznek bevonni diákokat is a szolgálat működtetésébe.

(Papp István)

99/381

BARUCHSON-ARBIB, Shifra: The public library and the problem of hospital libraries for patients. The case of Israel = Public Libr.Q. 17.vol. 1999. 3.no. 79-88.p. Bibliogr.

A közkönyvtár és a kórházi betegkönyvtárak problémái: izraeli példa

Felmérés [forma]; Kórházi könyvtár -betegeké; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -egészségügyi

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk a betegek könyvtári és információellátását vizsgálja az izraeli kórházak gyakorlata alapján. Fel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

veti a kérdést, hogy milyen szerepet vállalhatnak a közművelődési könyvtárak az egészségügyi információellátásban. Következtetéseit egy 1994-es felmérésre alapozza, amely lehangoló eredményeket mutatott: a kórházaknak mindössze 26,3%-a nyújt szolgáltatásokat betegek számára; a legtöbb könyvtárban szakképzetlen önkéntesek dolgoznak; a gyarapítás, kölcsönzés stb. tekintetében is sok lenne a tennivaló a helyzet javítása érdekében. Mivel kevés a remény arra, hogy ezek az áldatlan állapotok a közeljövőben megváltozzanak, a szerző szerint a közkönyvtáraknak nagyob szerepet kellene vállalniuk a betegek egészségügyi információellátásában.

(Autoref. alapján)

99/382

ATUTI, Richard Masaranga – IKOJA-ODONGO, J.R.: Private camel library brings hope to pastoralists: the Kenyan experience = Libr.Rev. 48.vol. 1999. 1.no. 36-42.p.

Res. francia és német nyelven

Mozgókönyvtári szolgáltatás Kenyában: tevék viszik a könyveket a pásztoroknak

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Mozgókönyvtár

Afrikában már mintegy fél évszázada működnek mozgókönyvtárak. Az anyagi fedezet akadozása, közlekedési nehézségek és a nagyfokú írástudatlanság miatt azonban nem mutatkozott lényeges fejlődés ezen a téren. Az elszórtan élő népesség információellátására Afrikában alkalmaznak autóbuszos, teherautós, csacsifogatos mozgókönyvtári formákat, sőt újabban kerékpárok segítségével is eljuttatnak a használókhoz dobozokba csomagolt könyveket.

Kenya északkeleti tartományában a mostoha éghajlati és közlekedési feltételek között „a sivatag hajója", a púposteve kínálkozik alkalmas eszközül a pásztorkodó népesség megközelítésére. A kenyai nemzeti könyvtár 1996-ban kezdte meg tevekönyvtári programját. 1998-ban felmérték a tevekönyvtárak működését és hatását. Az északkeleti régión belül Garisa Körzetben egy 10 km sugarú körben épült ki eddig a tevekönyvtári ellátás, itt készült tehát a felmérés is.

A 722 km^2 területű Garisa Körzet 62-s népsűrűsége a legmagasabb a tartományban. A Tevekönyvtárnak 600 beiratkozott olvasója van. Véletlenszerű mintavétellel 250 egyént választottak ki, köztük olyanokat is, akik nem könyvtárhasználók.

Garisában csak egy közkönyvtár működik, az is a nemzeti könyvtár fiókkönyvtáraként. Ez utóbbinak részlege a tevekönyvtár, melynek személyzete egy könyvtárosból, egy tevehajcsárból és két segéderőből áll. A forgalmazott készletet folyamatosan cserélik a könyvtár állományából. A dokumentumok között vannak helyi nyelven, továbbá angolul és szuahéliül írottak. A könyveket általában Nairobiban, a Nemzeti Könyvtári Központban szerzik be és dolgozzák fel, fiókkönyvtári szinten csak alkalmanként történik ez. A Nemzeti Könyvtári Szolgálatnak három tevéje van. A tevék 300 könyvet szállítanak négy dobozban, emellett raknak rájuk sátorfelszerelést, asztalt, székeket és esernyőket. Hatféle útvonalon közlekedik a karaván. Központokban, falvakban és egyéb helyeken (pl. iskoláknál) állnak meg, lemálházzák a tevéket és felverik a sátrakat. A sátorberendezés biztosítja a helybenhasználatot és a kölcsönzést.

A 250 kérdőív közül 190-et adtak vissza kitöltve, ebből 160 volt értékelhető. Az eredmények a férfi használók 72%-os túlsúlyát jelezték. (A nőket itt még kevésbé járatják iskolába.) Az életkori megoszlás azt mutatja, hogy a legtöbb használó (48%) 14 évesnél nem idősebb. Őket követik a 15 és 20 év közöttiek (35,5%). Az idősebbek egyre kevésbé használják a könyvtárat, 45 éves kora fölött pedig senki sem jár könyvtárba. A használók 76%-a diák, mi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vel nincs mindenhol megfelelő iskolai könyvtár. A használók 46%-a lakott a szolgáltatási ponttól 1 kilométeres körzeten belül. 17,5% két kilométernél, 12% három kilométernél nem messzebb, továbbá meglepő módon 23% három kilométernél nagyobb távolságból jött. A használók 93%-a gyalog közelítette meg a könyvtárat.

Tevével egy szolgáltatási pontról viszonylag kis területet lehet hatékonyan ellátni, ezért a jövőben a szolgáltatási pontok növelése a cél. A használók saját bevallásuk szerint 65%-ban tanulásra, 17,5%-ban általános ismeretszerzésre, 12,5%-ban kikapcsolódásra használják a könyvtárat. A tevekönyvtár kéthetente jut el ugyanarra a helyre, a kérdezettek 52%-a használja a könyvtárat minden ilyen alkalommal. A tevekönyvtár látogatóinak 68%-a használt már más könyvtárat, legtöbbjük iskolai könyvtárat. A használók jelentős része kevesli a választékot, panaszolják a gyakoriság hiányát és az elavult irodalmat is. Sokan szeretnének hozzáférni műszaki és mezőgazdasági szakirodalomhoz.

A felmérés igazolta, hogy Kenya bizonyos területein a teve a legmegfelelőbb szállítóeszköz a nemzeti gyűjtemény anyagának eljuttatására a nomád népességhez. Szükség lenne azonban tervszerű állományfejlesztésre a használói igények figyelembevételével. A könyveket tartalmazó dobozok nagyságát növelni kellene, több tevét, emberi és anyagi erőforrást lenne szükséges mozgósítani. A szolgáltatás gyakoriságát is érdemes volna növelni. Keresni kell a módját annak, miként terjeszthető ki az információellátás további, elszigetelten élő embercsoportok felé.

(Nagypál László)

Lásd még 360

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

99/383

WATSON, Ian: Internet, intranet, extranet: managing the information bazaar = Aslib Proc. 51.vol. 1999. 4.no. 109-114.p.

Internet, intranet, extranet; az elektronikus információk és a könyvtáros megváltozott szerepköre

Használói szokások; Könyvtárosi hivatás; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Szerkesztőségi könyvtár

Az intranet zárt számítógépes hálózatot jelent, amely a web-technológiára épül, és amely egy bizonyos használói csoport, rendszerint egy cég alkalmazottai számára hozzáférhető. Az extranet esetében a hozzáférés lehetőségét kiterjesztik egy további kedvezményezett használói csoportra, például az ügyfelekre és szállítókra. Az intranet legegyszerűbb változata kliens-szerver alapú, több platformon is működik, egységes elérést biztosít. Három szoftverből épül fel: egy web-szerverből, egy web-böngészőből és egy tűzfalból. Negyedik eleme, a keresőautomata, a kezelendő információmennyiség növekedésével kap szerepet.

A Scottish Media Newspapers (SMN) nagy hagyományokkal rendelkező napilapok kiadója. Szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtára hagyományos szolgáltatásai (online, CD-ROM és könyvek) mellett a 90-es évek közepén új, web-alapú szolgáltatásokat vezetett be. A használók maguk végezhetik el a rutin jellegű, tényekre és adatokra irányuló kereséseket. Összetettebb keresések és ismeretlen források esetén szakértők segítségét is igénybe vehetik.

A könyvtár a lapkivágatokból hozott létre digitális szövegarchívumot, amely a 80-as évek végétől online elérhető. A Basis szoftver új verziója 1995-ben web-szervert is tartalmazott. A könyvtárosok a böngészőt az igényekhez igazították, valamint aktuális, tájékoztató-tanácsadó fájlokat csatoltak hozzá: útmutatót a tájékoztatási szolgáltatásokhoz, a könyvek és CD-ROM-ok katalógusát, a hírlap-értékesítésről és az olvasóközönségről szóló információkat, híreket. Az információk nagy részét (tényeket, gyakran felmerülő kérdésekre adott válaszokat stb.) ma már központilag (nem pedig a könyvtáros noteszában!) tárolják és egy új terjesztési csatornán, az intraneten teszik közzé. Kihasználják a web lehetőségeit a hipertextes kapcsolatok létrehozására. Az intranettel azt szeretnék biztosítani, hogy az információ elérhető legyen azok számára, akiknek szükségük van rá, mégpedig akkor, amikor ez a szükség felmerül.

Az extranet ISDN-vonalon távoli felhasználók számára a források (adatbázisok és tájékoztató fájlok) korlátozott köréhez enged hozzáférést a tűzfalon keresztül, a Basis web-szerver közvetítésével.

A web nemcsak információk keresésére való, hanem információk publikálására, szétsugárzására, hálózatok létesítésére és interaktív szolgáltatások létrehozására is. A jövőben az Internetet, az intranetet és az extranetet egyaránt felhasználó, igényekhez igazított webes szolgáltatások létrejöttére lehet számítani. Továbbra is fennmaradnak az értéknövelt termékek, szükség lesz a tájékoztatók szakértelmére és tapasztalatára a tartalom kezelésében.

(Hegyközi Ilona)

99/384

CLAUSEN, Helge: Evaluation of library Web sites: the Danish case = El.Libr. 17.vol. 1999. 2.no. 83-87.p.

Könyvtári web-helyek értékelése: dán felmérés

Felmérés [forma]; Hatékonyság; Honlap; Könyvtár-propaganda

A cikk ismerteti a „Developments of new methods for evaluation of Library Web sites on the World Wide Web" (Új módszerek kifejlesztése könyvtári web-helyek értékelésére) nevű projekt eredményeit. Röviden érintve a web-helyek általános minőségi követelményeit, a könyvtári web-helyek értékelésével foglalkozik. Bemutatja néhány felmérés eredményét és egy új, egyetemi könyvtári honlapok értékelésére szolgáló ellenőrző jegyzéket is közread. E jegyzék alapján három dán egyetemi könyvtárat értékeltek. Arra az eredményre jutottak, hogy a dán egyetemi könyvtárak web-helyei átlagon felüli színvonalúak, bár még mindig nem felelnek meg azoknak az elvárásoknak, hogy az illető könyvtárak minőségének megfelelő virtuális kifejezései legyenek. E helyzeten csak úgy lehetne javítani, ha megfelelő erőforrásokat biztosítanának a web-helyek folyamatos aktualizálására és fejlesztésére. Ehhez rendszeres használói igénykutatásokra és összehasonlító elemzésekre is szükség lenne.

(Autoref.)

Lásd még 320, 331, 336, 339, 347, 359, 369, 373-374, 379, 385, 387, 400-401, 403, 409, 414, 417-419

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

99/385

YEATES, Robin: Have you heard the library news? Personalised Net alerts for librarians = Aslib Proc. 51.vol. 1999. 5.no. 137-143.p.

Hallottad-e a legfrissebb könyvtári híreket? Hálózati információk személyre szabott terjesztése könyvtárosoknak

Gyorstájékoztatás; Kísérlet; Könyvtártudományi tájékoztatás; Számítógép-hálózat

A hírek és az aktuális információk nyomon követése napjainkban rendkívüli fontossággal bír. Az Interneten az egyik trend portálok vagy virtuális közösségek létrehozása, amely jóval több, mint a dokumentumok puszta rendelkezésre bocsátása, de meghaladja még a tárgyköri „zsilipek" és keresőautomaták szolgáltatásait is, mégpedig azáltal, hogy a használónak regisztráltatnia kell magát és azután egyénre szabott tájékoztatást kap, a kívánt gyakorisággal. A szolgáltatás úgy működik, mint egy klub, amelyhez közös érdeklődésük alapján csatlakoznak az emberek. Legtöbb esetben a használó tulajdonképpen nem is kap többet, mint amit máshogy nem találhatott volna meg, csak a válogatást elvégzik helyette és más csatornán érkezik el hozzá az információ.

Angol könyvtárosok és szoftverfejlesztők a NewsAgent elnevezésű kétéves projekt keretében (az eLib program elektronikus folyóiratokkal foglalkozó fejezete részeként) elektronikus témafigyelő szolgáltatást alakítottak ki könyvtárosok tájékoztatására. A projektben részt vett több kiadó: a South Bank Egyetem LITC központja, az UKOLN (a Bath-i Egyetemen működő Könyvtári és Tájékoztatási Hálózati Iroda) és a Walesi Egyetem könyvtári tanszéke. Ezek az intézmények a projekt szervezéséért, propagálásáért, a metaadatok kezeléséért, a kísérleti szolgáltatás üzemeltetéséért, az igénykutatásért stb. is felelősséget vállaltak. Hozzájuk csatlakozott a CERLIM (a Manchesteri Egyetem Könyvtári és Információszervezési Kutatási Központja), amely a projekt értékelésére vállalkozott. A szoftver fejlesztését a Fretwell Downing Informatics (FDI) végezte.

A projekt kezdetén több hónapig gyűjtöttek információt különböző feladatkörű és státuszú könyvtárosoktól arról, hogy milyen problémáik vannak a szakmai információk megszerzésében, milyen szolgáltatást igényelnének. A szelektív elektronikus információterjesztés ötlete nagyon népszerű volt körükben.

A projekt második fázisában megkezdték a kísérleti szolgáltatást az UKOLN szerverén. Ekkor alakították ki a személyes profilokat, gyűjtötték össze a regisztrációhoz szükséges információkat, a metaadatokat és a kapcsolódó adatokat.

A harmadik fázisban a szolgáltatás koncepciójának (e-posta, web, központilag őrzött személyes profilok, web-böngésző) értékelésére került sor.

A kísérlet két éve alatt bárki csatlakozhatott a szolgáltatáshoz, aki ellátogatott az adott web-helyre, megadta nevét és jelszavát. Az FDI NewsAgent szoftverjének különböző moduljai rendszeres, személyre szabott, szöveges, figyelemfelkeltő üzenetek e-postai küldésére, továbbá személyre szabott honlapok létesítésére alkalmasak. Előre megadott témakörök és témák segítségével létre lehet hozni és tárolni lehet a használó keresőprofilját, meghatározva, hogy naponta, hetente, havonta vagy sohasem (ha maga kívánta az információkért felkeresni a web-helyet) szeretne értesítést kapni a hírekről, eseményekről a teljes szövegek vagy legalább referátumok URL-jével egyetemben.

A projekt kezdeti szakasza után technikai fejlesztési munkálatok, a lehetséges üzleti modellek vizsgá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lata és szervezési-működtetési feladatok következtek. Sor került tartalmi fejlesztésre is a piaci forgalmazás érdekében.

Az Oracle szerver-szoftverén kezdetben egyetlen adatbázisban tárolták a begyűjtött metaadatokat, a későbbiekben hordozható NT 4.0 változatot és Sun Solaris 6.5 változatot is kialakítottak. A használók számára ez a keresőprofilok kialakításának javítását szolgálja. A NewsAgent szolgáltatást eredetileg önfenntartónak szánták. A CERLIM a későbbiekben többféle üzleti modellt elemzett (egyéni előfizetés, intézményi előfizetés, hirdetés, szponzorálás, állami támogatás), valószínűleg ezek kombinációját fogják végül választani. A használók a szolgáltatást egy nagyobb információs csomag részeként kapják majd kézhez.

A szolgáltatás tartalmát illető döntésekhez szükség van a használói profilok kérdéseinek további tanulmányozására. Kezdetben tapasztalt kiadók anyagainak jó minőségű gyűjteményét célszerű közzétenni, esetleg néhány friss forrással kiegészítve; a kiadók számára ingyenesen, de megkövetelve, hogy lássák el a publikációkat a szükséges metaadatokkal.

(Hegyközi Ilona)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 398

Oktatás információellátása

99/386

SANTOS CAMPELLO, Bernadete – TERRA CALDEIRA, Paulo da (et al.): Recursos informacionais para o ensino fundamental = Cienc.Inf.Bras. 27.vol. 1998. 3.no. 268-278.p. Bibliogr. 13 tétel.

Res. angol nyelven

Az alapfokú oktatás információforrásai

Iskola; Oktatás információellátása

A brazil kiadói ipar jelentős piacot lát az alapfokú oktatás információellátásában, s ennek megfelelően komoly méretű reklámtevékenységet folytat. Ennek elemzéséből kitűnik, hogy a kínálat a kor színvonalának megfelelő: a nyomtatott könyvek mellett CD-ROM-ok, kazetták, floppyk, videók és térképészeti anyagok bőséges választékát kínálják. Ami a tartalmat illeti, természetesen a didaktikai könyvek és a gyermekirodalom vezet, lényegesen kevesebb kiadó foglalkozik művészeti, életrajzi, környezeti nevelési, vallási, s még kevésbé referenszművek kiadásával. A publikációk propagandája meglehetősen intenzív, azonban gyakran kevéssé informatív (76 kiadói katalógusból 15 nyújt a szerzőkről valamilyen információt, 41 közli az illusztrátor nevét, 34 közöl címlapfotót, 46 adja meg a kiadványok terjedelmét, s mindössze 13 közli, hogy a kiadvány színes-e). 79 megkérdezett kiadó közül mindössze 8 küldi meg katalógusait a könyvtáraknak, s a 67 kiadó által összeállított és szétküldött dossziék közül összesen 6 jut el a könyvtárakhoz. Az iskolai könyvtáraknak lényegesen aktívabb szerepet kellene játszaniuk a bőséges kínálat értékelésében, válogatásában és közvetítésében.

(Mohor Jenő)

Lásd még 380, 417

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közérdekű tájékoztatás

99/387

YU, Liangzhi – DEMPSEY, Lorcan – ORMES, Sarah: Community networking: development, potentials and implications for libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 31.vol. 1999. 2.no. 71-83.p. Bibliogr.

„Hálózatépítés" egy közösségen belül, trendek, lehetőségek és a közkönyvtárakra gyakorolt hatás

Honlap; Könyvtártudományi kutatás; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A tanulmány a települési hálózatok jellegét, kialakulásuk történetét mutatja be azzal a céllal, hogy a közkönyvtárosok és döntéshozók megismerjék a formálódó trendeket és kapcsolattartási lehetőségeket, és egybevethessék a fejleményeket a közhasznú tájékoztató szolgálat működésével. A vizsgálat részletes szakirodalmi szemlével kezdődött, az 1992 és 1997 közötti publikációk áttekintésével, amit számos, a Communities Online Forum (a települések online fóruma) alapján kiválasztott települési web-lap ismertetésével egészítettek ki a szerzők. A későbbi fázis során könyvtárosokkal készítettek interjúkat arról, hogyan tudják hasznosítani ezeket a hálózatokat a közkönyvtárak közhasznú tájékoztató munkájukban. Ezek az interjúk alátámasztották vagy módosították a szakirodalmi szemle megállapításait, és feltártak olyan, rejtett forrásokban lévő szakirodalmi publikációkat is, melyek egyébként valószínűleg nem kerültek volna elő. Az interjúk eredményeképp néhány esetben újra kellett értékelniük az irodalmat. A felmérés a következő területekre terjedt ki: a települési hálózatok fogalma; a települési hálózatok fejlődése az Egyesült Királyságban és az USÁ-ban; nem Internet-technológiát használó brit települési hálózatok; a World Wide Weben és intraneteken lévő brit települési hálózatok; a települési hálózatok szerepe a kommunikációban és az oktatásban. Az elektronikus posta, elektronikus vitafórumok, online szavazási rendszer és a jogszabályokhoz és egyéb hivatalos információkhoz való jobb hozzáférés révén a települési hálózatok elősegíthetik az emberek részvételét a társadalmi folyamatokban. Az egyre bővülő hálózati szolgáltatások közelebb hozzák egymáshoz a korábban távoli résztvevőket és szolgáltatásokat, s ez újfajta munkamegosztáshoz vezet a könyvtárak között, például a dokumentumszolgáltatás terén. A közkönyvtárosok sokat tanulhatnak a települési hálózatépítés tapasztalataiból.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

99/388

NUZZO, David: Don't outsource it. Do it! = Libr.J. 124.vol. 1999. 8.no. 46-48.p.

Ne adjuk ki, inkább csináljuk meg!

Bérmunka kiadása; Ésszerűsítés; Gazdaságosság -könyvtárban

Azért nem akarjuk külső vállalkozóval elvégeztetni az egyes tennivalókat, mert meggyőződésünk szerint magunk jobb minőségű munkára vagyunk képesek. Manapság azonban ez a szempont egyedül nem áll meg; nem elég jobban, de hatékonyabban is kell dolgozni, hogy a vállalkozóval szemben versenyképes legyen a könyvtáron belül elvégzett feladat. Csak így lehet ugyanis szembeszállni azzal a menedzseri felfogással, hogy a legolcsóbb és a legjobb megoldás a falakon kívül megvásárolni a szakértelmet.

Ugyanakkor számos módja van annak, hogy magunkat vonzó, pénzkímélő alternatívaként kínáljuk el a külső megbízásokkal szemben. Ehhez azonban újra meg újra friss szemmel kell áttekinteni a munkafolyamatokat és -módszereket.

Ebben pedig nem a számítógépes rendszerfejlesztők és nem a könyvtár által alkalmazott programozók nyújtják a legtöbb segítséget. Az új rendszer installálása gyakran több hónapnyi kihagyást eredményez a rendelésekben, s végül is csak azzal jár, hogy a munkát ugyanolyan jól végezzük el, mint eddig. Nem gazdaságosabban! A programozókat pedig elsősorban a nyilvános szolgálat felől érkező kérések teljesítése köti le, s nincs idejük a belső munkák programjainak a fejlesztésére.

Az új technológia hullámokban érkezett meg a könyvtárakba. Mostanra elvesztettük magabiztosságunkat, s arra várunk, hogy valaki majd elvégzi helyettünk azt a munkát, amit egy új funkció beillesztése jelent a rendszerbe. Holott számos lehetőség hever előttünk, s bár nem vagyunk a rendszer szakértői, sok mindent megoldhatnánk vele. Gyakran csak két százalékát használjuk ki a szoftver lehetőségeinek.

A Buffaloi Egyetemi Könyvtárban éppen az anyagok túlzott kezelése, az ismétlődő munkák és az időigényes feladatok terén sikerült egyszerű módszerekkel is jó eredményeket elérni, anélkül, hogy az alkalmazott számítógépes rendszer érdemi szakértői lettek volna. (A cikk ismertet ezek közül néhány eljárást.)

Az új hozzáállásból két járulékos haszon is származott: megerősödött az önbizalmuk, s a személyzet megszabadult a fontos, de agytompító ismétlődő munkáktól.

Elérték azt, hogy szabad kezet kaptak a külső megbízásos munkákat illetően, mert olyan helyzetbe küzdötték magukat, hogy jobban, gyorsabban és olcsóbban végeznek el bizonyos munkákat, mint mások a falakon kívül.

Egyetlen könyvtári menedzser sem vitatja a személyzet hatásköre növelésének szükségességét és hasznosságát. A gazdaságosságot javítja, ha nő a munkatársak önállósága, bővül döntési köre. A könyvtári menedzserek sem képesek minden problémát maguk megoldani, s nincsenek tisztában a technológia lehetőségeivel sem. Szükség van min-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

den munkatárs közreműködésére. Ez jelenti a valódi alternatívát a külső megbízásokkal szemben.

(Papp István)

Lásd még 367, 392-393, 407, 415

Pénzügyi és gazdasági kérdések

99/389

SCHESCHY, Virginia M.: Outsourcing: A strategic partnership = Tech.Serv.Q. 16.vol. 1999. 3.no. 31-41.p.

Bérmunka kiadása könyvtárakban: stratégiai együttműködés

Bérmunka kiadás; Formátum -gépi; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi dokumentumleírás; Kapcsolat intézményekkel

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az utóbbi időben a könyvtári szakirodalom egyre többet foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy a könyvtárak bizonyos feladatokat megbízás alapján külső szervezetekkel végeztetnek el. Főként a katalogizálás terén terjedt el ez a gyakorlat, előzményeit már a Kongresszusi Könyvtártól megvásárolt nyomtatott katalóguscédulákban is fel lehet fedezni.

A külső megbízás egyik oka, hogy a könyvtár takarékoskodni akar költségeivel, bár az eltérő katalogizálási gyakorlatok miatt szinte lehetetlen megállapítani, mennyibe is kerül egy leírás. A másik ok az átfutási idő csökkentésére való törekvésben rejlik. S végül a harmadik, hogy ily módon növelni lehet a könyvtár katalogizálási kapacitását újabb személyzet beállítása nélkül.

A könyvtárak közül némelyek a teljes feldolgozó munkát külső vállalkozóknak adják, míg mások csak a retrospektív katalogizálást számítógépes rendszerükhöz. Ismét mások a betekintésre kért művek esetében vagy az állandó megrendelésre (standing order) beérkező könyvekre nézve fordulnak ehhez a megoldáshoz. Vagy csak a bibliográfiai leírást kérik az eladótól, vagy hozzárendeltetik vele leltári és raktári számaikat, ill. jelzeteiket, vagy komplett feldolgozást kérnek, a könyv szerelésével együtt.

A külső megbízás nem egyszerűen a megrendelést, egy szerződés aláírását jelenti, hanem alaposan előkészített, partneri viszonyt a könyv eladója, a könyvtár által alkalmazott számítógépes rendszer, a könyvtárral kapcsolatban álló bibliográfiai ügynökség (pl. OCLC, kooperációs kör, osztott katalogizálást végző együttes, közös katalógus stb.), s maga a könyvtár között.

A terjesztővel kötött szerződésben tisztázni kell olyan dolgokat, mint a raktári jelzet beillesztése a rekordba, különösen ha a könyv több részlegbe is bekerül; mi történjék azokkal a könyvekkel, amelyekről már van teljes MARC rekord a könyvtárban; melyek a könyvtár speciális kívánalmai stb. A szolgáltató kiválasztását nyilván ajánlatkérés előzi meg.

A könyvtár számítógépes rendszerét is fel kell készíteni a külső rekordok fogadására. Milyen módosításokra van szükség, hogy ezek a rekordok együtt kezelhetők legyenek a bibliográfiai ügynökségtől érkezettekkel? Interneten lesznek-e szállítva vagy valamiféle hordozón? Stb.

A könyvtárakat általában szerződések kötelezik, hogy kurrens katalogizálásuk minden termékét rendelkezésére bocsássák annak a bibliográfiai ügynökségnek, amelynek tagjai. Ezt a kérdést is tisztázni kell a terjesztővel, mert gyakran többet nyújt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mint egyszerű bibliográfiai leírást (pl. tartalomjegyzéket).
A könyvtár természetesen nem számolhatja fel teljes feldolgozó munkáját. Fel kell készülnie a beérkező rekordok fogadására, helyi rendszerébe való beillesztésükre. Új munkaköri leírásokat kell készíteni. Más- és másképpen kell kezelni a teljesen katalogizált és feldolgozott, a nem katalogizált, de teljesen feldolgozott, a nem katalogizált és részben feldolgozott, és az egyáltalán nem katalogizált és feldolgozatlan anyagot. Nagy gondot kell fordítani a személyzeti problémák kezelésére.

(Papp István)

99/390

SABEL, Stephan: Unternehmen fördern den Managementnachwuchs: Drei Jahre Fundraising an der Wirtschaftswissenschaftlichen Seminarbibliothek, Abt. Betriebswirtschaftslehre, der Universität des Saarlandes = Bibliotheksdienst. 33.Jg. 1999. 5.no. 780-785.p.

A vállalatok mint egy egyetemi könyvtár szponzorai

Szakkönyvtár -közgazdasági; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Tanszéki könyvtár

A Saar-vidéki Egyetemen (Saaarbrücken) belül a 4 ezer hallgatót kiszolgáló közgazdaságtudományi szemináriumi könyvtár viszonylag elkülönített egységeként működik az üzemgazdasági könyvtár (6 főfoglalkozású könyvtáros, közel 100 ezer kötet monográfia, 140 kurrens folyóirat). Az 1965. évi financiális megszorítások ezt a könyvtárat is érzékenyen érintették: a költségvetési keretből a folyóiratok előfizetése után egyetlen monográfiát sem tudtak vásárolni. A könyvtár külső források előteremtésére kényszerült, s úgy döntöttek, hogy az oktatás és a könyvtár szakterületéhez közel álló vállalatoktól fognak segítséget kérni.

Első lépésként összeállították a szponzorálásra felkérendő cégek jegyzékét. Azokhoz a vállalatokhoz fordultak, melyek
- menedzser-utánpótlásukat az egyetem végzett hallgatóiból nyerhetik, vagy
- vevőkörükben sok egyetemi hallgató van, vagy
- image-növelést jelent számukra, ha cégük neve egyetemi környezetben jelenik meg.

1996 során 250 ilyen szempontok szerint kiválasztott vállalathoz fordultak kérésükkel. A címeket, a kiküldött leveleket és a válaszokat egy e célra kialakított saját adatbázisban tartották nyilván. A regionális és az országos lapok mint a „saarbrückeni modellt" mutatták be a kezdeményezést, a kedvező sajtóvisszhang előnyösen befolyásolta a kapcsolatok levél útján ill. telefonon történő kialakítását.
Az első akció eredményeként 20 cég vállalt szponzorálást 100 és 5000 DM közötti felajánlásokkal, összesen 30 ezer DM összegben. A 20 szponzor közül 6 a folyamatos támogatást is vállalta.
A levélakciót a könyvtár 1997-ben és 1998-ban is megismételte, alkalmanként 100 új vállalatot is megkeresve. 1998-ra a szponzorok száma 25-re emelkedett, a felajánlott összeg pedig meghaladta a 60 ezer DM-et. A részvétel a vállalkozó szférán túlra is kiterjedt: könyvkiadók és könyvkereskedők könyvajándékokkal járultak hozzá az állomány növeléséhez, egy magánszemély nagyobb összeget ajánlott föl, egy tanulócsoport pedig rendezvényének bevételét adta át.
A szponzorálás nem pusztán jószívűségből történik, hanem ellenszolgáltatásokért is. A könyvtár a következő viszonzásokat garantálja:
- pénzügyi kimutatást ad minden adományról és az abból beszerzett művekről,
- a szponzori pénzekből vásárolt könyvekbe etikettet helyez a szponzor nevével és cégjelével,
- a katalógusteremben a „szponzorok tábláján" publikálják az adományozók nevét és cégjelüket,
- a könyvtár információs kiadványain szintén láthatóak a szponzorok jelei,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- egyes szponzorok számára engedélyezték, hogy vállalatuk tevékenységét a könyvtár tereiben is megjelenítsék,
- a katalógusteremben elhelyezett számítógép képernyőjén valamint a könyvtár honlapján „a könyvtár köszöni szponzorai nagylelkű támogatását" felirattal megjelenik a szponzorok neve és cégjele.

Az akció a kezdő években nagy munkaráfordítást igényelt, ma már a vele járó tevékenység a könyvtár mindennapos munkájával párhuzamosan végezhető, viszont a könyvtár számára financiális biztosítékot nyújt a belátható jövőre.

(Katsányi Sándor)

99/391

MEDVEDEVA, G.: Popečitel'skij sovet dejstvuet = Biblioteka. 1999. 3.no. 47-50.p.

A segítő tanács működik

Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Városi könyvtár

A jótékonykodás a forradalom előtti Oroszországban mindig fontos szerepet játszott a társadalom életében. Az oroszországi mecénások jótékonysági intézményekbe tömörültek, és gondoskodtak a rájuk bízott intézmény működési feltételeiről.

A permi járásban a XIX. század második felében működött Maria Fjodorovna cárnő jótékonysági egylete a süketnémákért. Előtte a börtönök érdekében fenntartott jótékonysági egylet tevékenykedett itt. A levéltárakban találhatunk feljegyzést a „Nemzeti józanságért" egyletről, bár az egylet által nyitandó „teázó-olvasók" létrejöttéről nem maradtak bizonyítékok.

A múlt században a különböző társadalmi rétegek – egyháziak, kereskedők, földbirtokosok – összefogtak a jó cél érdekében, hogy megerősítsék a város számára fontos intézmények anyagi helyzetét. Néhol segítségkérő felhívást intéztek az iskolák és menhelyek nevében, néhol jótékonysági vásárokon a lakosságtól ingyenesen kapott mezőgazdasági termékeket árulták, máshol gyűjtést szerveztek egy-egy ünnep alkalmából. Az összegyűlt összeget bérek kifizetésére, épületek biztosítására, étkeztetésre, ruhára, a menhelyek lakóinak ruhamosására fordították. Sadrinszk kereskedőváros saját jótékonysági szokásokkal rendelkezett. A város történetébe belekerült jótetteivel egy első céhes kereskedő, aki 1881-ben egy városi iskolaépület megvásárlására áldozta pénzét és 1894-ben gyerekmenhely számára vett kétszintes kőépületet.

A múlt századból vett példák után a jelennel foglalkozik a cikk. 1996-ban a város lakói ünnepélyesen emlékeztek meg városuk fennállásának 120. évfordulójáról. A permi helytörténész–bibliográfus D.D.Szmisljaev jótékonysági estet szervezett a sadrinszki közkönyvtár javára. Az összegyűlt pénzből Puskin, Lermontov, Grigorovics műveit, Krilov meséket és Pleseev verseskötetet szereztek be.

A szerző szerint elengedhetetlen a pénzhez jutás új feltételeit megtanulni, és felteszi a kérdést, igazuk van-e azoknak, akik a keserűségeiket az ország általános szétesésével magyarázzák. Hivatkozik továbbá az amerikai kollégákra, akik nem szégyellnek anyagi segítséget kérni különböző alapítványoktól, magáncégektől, tehetős könyvbarátoktól, és művészetpártolóktól. Nem szponzorokról, hanem mecénásokról kell beszélni.

Oroszországban az újgazdagok körében kihalófélben van a mecénás tevékenység. Félnek, hogy az adakozás felhívja magukra az adóhatóságok figyelmét. A könyvtárak azzal a kikötéssel kaptak különböző összegeket, hogy ne említsék az adományozó nevét sem reklámhordozón, sem köszönetnyilvánító helyen. Kissé más a helyzet a nagy ipari intézményekkel, a volt pártrendszer utódaival. Egy részük pénzt adott, de kézzelfogható segítséget jelentett még a könyvtár épületének karbantartása, gyerekek és fiatalok olvasótáborának létrehozása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1996 novemberében a Központi Városi Könyvtárban rendezett tanácskozás résztvevői felhívást intéztek a városi intézmények vezetőihez, hogy jöjjön létre egy a Központi Városi Könyvtárat támogató nonprofit szervezet: a „Segítő Tanács".
Választottak egy kezdeményező csoportot, mely meghatározta a segítő tanács céljait és feladatait. A tanács működésének köszönhetően sikerült a könyvtári rendezvényekre nyereményeket, ajándékokat szerezni, az intézeti árvagyerekeket elhozni a gyerekkönyvtár ünnepségeire. Nemcsak anyagiakban fejezhető ki a segítségnyújtás, hanem a könyvtárügyet is népszerűsíti és a városi könyvtári hálózat fennmaradása függhet tőle. A „Segítő Tanács" munkájában való részvétel erősíti a lokálpatriotizmust is.

(Pécsiné Galyas Irina)

99/392

HEERY, Mike: Winning resources = Bottom Line. 12.vol. 1999. 2.no. 57-67.p. Bibliogr.

Hogyan juthatnak a könyvtárak több anyagi forráshoz: gyakorlati technikák és készségek a különböző könyvtártípusokban dolgozók számára

Gazdálkodás -könyvtárban; Munkaszervezés; Támogatás -pénzügyi -általában; Vezetés

A cikk azt a kérdést járja körül, hogyan szerezhetnek a könyvtárosok anyagi támogatást fenntartóiktól. A szerző szerint a támogatás biztosítása rendkívül fontos a változások időszakában, és gyakorlati tanácsokat is ad a pénzügyi források beszerzésére és kezelésére. A tanulmány megvizsgálja több könyvtár pénzügyi környezetét, áttekintve a pénzügyi korlátozásokat, szervezeti változásokat, bérmunka kiadását, szolgáltatási megállapodásokat és a bevételszerzési módszereket. Kiemeli a könyvtárak és tájékoztatási részlegek anyaintézményükkel való integrálódásának fontosságát. Hangsúlyozza a politikai képességek szerepét a források megszerzésében és bemutatja, mit jelent ez a gyakorlatban a közkönyvtárakban, egyetemi és szakkönyvtárakban dolgozók számára. Végül a cikk a takarékossági intézkedések hatásának néhány aspektusával foglalkozik.

(Autoref.)

Lásd még 324, 346, 364, 388, 413

Személyzet

99/393

VOGEL, Heidrun: Neue Teilzeitarbeitsformen. Vor- und Nachteile für den Bibliotheksbetrieb = Buch Bibl. 51.Jg. 1999. 4.no. 234-238.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A részidős foglalkoztatás új formái, ezek előnyei és hátrányai a könyvtárak számára

Hatékonyság; Kommunikáció -személyezeten belül; Könyvtáros -részfoglalkozású; Munkaidő; Távmunka

A közalkalmazottak 20%-a Németországban részmunkaidőben dolgozik, az így foglalkoztatottaknak 90%-a nő. Mivel 5 könyvtáros közül 4 nő, a könyvtárakat ez a probléma közelről érinti.
A részmunkaidőnek az újabb munkaügyi törvények folytán négy sajátosan mobil formája vált lehetővé: a sabbatical, az otthon végezhető távmunka, az alternatív távmunka és a nyugdíj előtti részmunkaidő.
A sabbatical a részmunkaidőnek az a sajátos formája, melyben az alkalmazott hosszabb időn át a teljes munkaidőnek megfelelő időtartamban dolgozik, majd ezt egy hosszabb, összefüggő szabadidős szakasz követi, mely alatt minden szolgálat alól

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felmentést kap. Ezt a formát elsősorban a magas jövedelmű, gyereket nem nevelő alkalmazottak kedvelik, akik a hosszú szabad időt pl. utazásra tudják fordítani.

Az otthon végzendő távmunka gyorsan terjed Németországban, összefüggésben a számítógépes munkafolyamatok sokasodásával és a távközlési technika fejlődésével. 1994-ben 150 ezren dolgoztak ebben a formában, 2000-ben várhatóan 800 ezren fognak, a munkavállalók 5%-a. A távmunka jogilag teljes idejű alkalmazásnak számít, sajátos problémáit (pl. ki milyen mértékben köteles a működési költségeket fizetni) még nem rendezi jogszabály.

Az alternatív távmunka – amikor az alkalmazott munkaidejének meghatározott részét a munkahelyén, másik részét otthonában tölti – a távmunka leggyakoribb formája. Elsősorban a kvalifikált munkát végzők és a vezetők részesítik előnyben.

A nyugdíjas kor előtti részmunka vállalásra 1996 óta van törvény által szabályozott lehetőség. Az 55 éves kor betöltése után a munkavállaló teljes munkaidejét felére csökkentheti. Ez a munkabér arányos csökkenésével is jár, ezért a könyvtárakban – a munkavállalók elöregedése ellenére – alig veszik igénybe, jóllehet a munkaadó számára kedvező lehetőséget teremtene fiatal munkaerők alkalmazására.

A könyvtárakban a részmunkaidő lehetőségét szinte kizárólag nők veszik igénybe. A szerző 19 könyvtárosra kiterjedő tájékozódása szerint a kolléganők a részmunkaidőt elsősorban azért vállalják, hogy családi kötelezettségeiknek jobban eleget tudjanak tenni, másodsorban hogy több szabad idejük legyen. Néhányan viszont csak ebben a formában tudtak álláshoz jutni.

A részmunkaidőt vállalók többsége úgy érzi, hogy a rövidebb idő alatt hatékonyabban tud dolgozni. Ezt a vezetők egy része is megerősíti, van aki 30-35%-osra becsüli a munka effektivitásának növekedését, más vezetők viszont azt hangsúlyozzák, hogy különböző jellegű munkakörökben más-más hatással van a részmunka. Maguk a vezetők is előszeretettel élnek a heti egy szabadnapot biztosító munkaidő-csökkentés lehetőségével, és úgy érzik, hogy ez a többi nap frissebb munkavégzését biztosítja számukra. A mérleg másik serpenyőjében viszont a munkatársakkal való kapcsolat megszakítása áll.

A könyvtárakban csak néhány magasan kvalifikált munkatárs veszi igénybe a sabbatical-t, például az új számítógépes programok kidolgozása után távoztak hosszabb időre. Az ő esetükben azonban a megfelelő színvonalú helyettesítés szinte megoldhatatlan.

A könyvtári távmunka elsősorban a számítógépes katalógusépítésnél és állományfeltárásnál terjedt el. Néhány könyvtárban egy éves kísérleti modellként vezették be a távmunkát katalógusépítési feladatok megoldására. A kísérlet sikerét szkeptikusan értékelték. A legkritikusabb pont: a közvetlen munkatársi kapcsolatok hiányában az otthon dolgozók izolálttá válnak, elszakadnak a könyvtári élet egészétől. A vezetők a munkafegyelemben és annak ellenőrizhetőségében is kételkednek, és nem érzik megnyugtatóan rendezettnek a működési költségek megosztásának ügyét sem.

Összegezve: az új részmunkaidős formák a könyvtárak számára kedvező lehetőségeket tartogatnak, ha ezeket jól ki tudják használni, és a negatív következmények, mindenekelőtt a résztvevők izolálódása ellen tudatosan és tervszerűen védekeznek.

(Katsányi Sándor)

99/394

SCHÖGL, Christian – VOGLMAYR, Birgitt: Welche Informationsmanager braucht die Wirtschaft? Bedarf an Informationsspezialisten in österreichischen Unternehmen: eine Exploration = NFD Inf. 50.Jg. 1999. 4.no. 211-216.p.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen információs szakembereket igényel a gazdaság? Osztrák vállalatok szakemberszükséglete egy felmérés tükrében

Dokumentáló -felsőfokú; Felmérés; Képesítés; Munkakör; Üzemi tájékoztatási központ

A burgenlandi Eisenstadt (Kismarton) főiskoláján 1997-ben informatikai képzést vezettek be. A végzettek elhelyezkedésénél azonban feltételezhetően gondot fog jelenteni, hogy a következő években az államháztartási költségek előírt konszolidációja miatt a közalkalmazottak körében, így a közkönyvtárakban is létszámcsökkentés várható. Ugyanakkor valószínűleg növekszik a gazdasági szektor felvevőpiaci szerepe. A főiskola ezért 1998 tavaszán felmérte, milyen információs munkaerőt igényelnek a vállalatok. Az Interneten szereplő adatok alapján kérdőívet küldtek az 500 legnagyobb bevételű ausztriai vállalatnak, ebből 61-et kaptak kitöltve vissza. A 61 válaszoló közül 49 ipari vállalat, 6-6 pedig a kereskedelmi illetve a szolgáltatói szektorhoz tartozik.

A válaszoló vállalatok többségének nincs saját információs-dokumentációs részlege. Az ilyen részleggel rendelkező 13 vállalat nagyobb része ezer munkásnál többet foglalkoztató nagyüzem. A többiek általában külső tájékoztató intézmények szolgáltatásait veszik igénybe (16 vállalat), mások úgy válaszoltak, hogy erre a magas költségek miatt nincs lehetőségük (9), illetve hogy nincs is rá szükségük (8).

A 61-ből 26 vállalat felelte azt, hogy náluk valamilyen dokumentációs tevékenység folyik. A dokumentáció jellegét illetően a válaszok nagyságrendje alapján a következő gyakorisági sorrend állapítható meg: 1. Az intézmény projektjéhez kapcsolódó dokumentáció. 2. Piacgazdasági dokumentáció. 3. Tudományos-technikai dokumentáció. 4. Szabadalmi dokumentáció. Ez a sorrend megegyezik a Osztrák Gazdasági Kamara átfogó vizsgálatának sorrendjével.

A vállalatok a külső információs intézményektől elsősorban piaci adatokat szereznek be (56 említés), továbbá pályázati és bankhitel adatokat (50), jogi információt (47), statisztikai adatokat (45), céginformációt (41), tudományos-technikai információt (33) és szabadalmi információt (26).

A vállalatok által igénybe vett külső információs intézmények közül a legtöbben a piackutatókat említették (37 említés), a Gazdasági Kamara szolgáltatásait (24), a vállalkozói tanácsadókat (11), legkevesebben az információs brókereket (4).

Milyen személyzeti megoldást tartanak jónak a vállalatok információs menedzsmenti feladataik megoldására? (E kérdés mögött a végzett hallgatók elhelyezkedésének problémája rejlik.) A vállalatok túlnyomó többsége nem látja szükségesnek a teljes vagy fél munkaidős státusz munkába állítását, csak néhány órás munkaráfordítást vagy a kizárólag külső szolgáltatások átvételét látja indokoltnak. Egyedül a számítógép-alkalmazói munkakört említette meg 16 megkérdezett intézmény, mint olyant, ahol teljes munkaidős foglalkoztatást lát szükségesnek.

A megkérdezettek közül 35 vállalkozó úgy látja, hogy a főiskolai képzés tartalma megfelel a vállalat sajátos információs menedzseri igényeinek is. Az örvendetesen magas számú pozitív válasz értékét azonban csökkenti, hogy a legtöbb vállalkozó nem ismerte a főiskolai képzés közelebbi tartalmát.

(Katsányi Sándor)

99/395

FELT, Elizabeth Caulfield: Holland Library's electronic resource librarians: a profile of these positions = Ref.Libr. 1999. 64.no. 75-86.p.

A Holland Könyvtár elektronikus forrásokkal foglalkozó könyvtárosai és feladataik

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Munkakör; Referensz; Személyzet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Washingtoni Állami Egyetem Humán- és Társadalomtudományi Könyvtárában (Holland Library) négy referensz-könyvtárost alkalmaznak kizárólag az elektronikus forrásokra irányuló tájékoztatásra. A cikk megvizsgálja, miért létesítették ezeket a munkaköröket, hogyan változtak az idők folyamán, és mi várható a jövőbeli fejlődésük tekintetében.

(Autoref.)

99/396

RZECZKOWSKA, Barbara: Malkontent biblioteczny? = Bibliotekarz. 1999. 3.no. 15-16.p.

Könyvtári elégedetlenkedés?

Személyzet; Munkahelyi légkör

Sajnos, a könyvtári elégedetlenkedő létét nem kell megkérdőjelezni, mivel előfordulása korántsem „fehér holló". Ki ne ismerne olyan munkatársat, aki örökké elégedetlen, örökké háborog, becsmérli kollégái teljesítményeit. A vele való együttélés – bizony – korántsem „leányálom".

Az elégedetlenkedő az olvasók érdekeire hivatkozva szokott szinte kivétel nélkül fellépni. Viszont saját tévedéseit képtelen belátni: vagy nem ismeri el meglétüket, vagy mást okol miattuk.

A könyvtári munkának nincs olyan területe, amelyen nem találna kivetnivalót. Mostanában azonban a számítógépesítés területét nézte ki magának. Pl. ha egy-egy könyvtárban a retrokonverzió kerül napirendre, mindjárt tiltakozik a bibliográfiai leírások tervbe vett revíziója miatt, mondván: minek egy olyan munkát még egyszer elvégezni, amelyet valamikor már elvégeztek. De az ezzel ellentétes elhatározásról is megvan a véleménye: a könyvtár maradi.

Egyébként az elégedetlenkedő könnyen forgatja szakmai meggyőződésének köpönyegét. Amikor a cikk írója 1990-ben könyvtára számítógépesítésére tett javaslatot, az elégedetlenkedő volt az, aki szót emelt ellene. S milyen határozottan. Nyolc évnek sem kellett azonban eltelnie, a szóban forgó kolléga az olvasót legszívesebben kibertérbe ültetné.

(Futala Tibor)

Lásd még 376, 415

Marketing, közönségkapcsolatok

99/397

VOHLÍDALOVÁ, Vera: Knihovny a politikové = Čtenář. 51.roč. 1999. 3.no. 66-68.p.

A könyvtárak és a politikusok

Állami irányítás; Public relations

A szerző abból indul ki, hogy a demokráciát is tanulni kell, s ez egyáltalán nem könnyű lecke. A korábbi „paternalista gondoskodást" bírálók közül sokan visszasírják a „régi szép időket".

A jelenlegi ingatagságokat az okozza, hogy a politikus és az állampolgár egyaránt kísérleteket folytat az érvényesülés útjairól–módjairól. Eközben nem ritkák a törvények „kiskapuinak" igénybevételei, sőt: a törvénysértések sem.

A könyvtárügy és a könyvtárak számára ez az erjedő átmenet mindeddig kedvezőtlen volt. A vezető politikusok, különösen az éppen hatalmon lévő párt hetvenkedő megnyilatkozásai általában figyelmen kívül hagyják a békés természetű könyvtári és tájékoztató munkát. Ebben a települési önkormány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zatok tagjai is követik őket, lévén számukra is a „látványos" produkció a legvonzóbb.
Egyébként a politikusok könyvtárakkal kapcsolatos magatartásában – tapasztalhatta csodálkozva e cikk szerzője – ugyancsak nem bizonyul minden optimálisnak Nyugaton sem. Ott is népszerű a „könnyebb ellenállás" vonalán való mozgás. Az intelem, amelyet szerzőnknek a nyugati kollégák mondtak, a következőképpen hangzik:
„Mindenütt jelen kell lenni, minden meghívást elfogadni, keresni az alkalmakat, ahol valami történik, akár politikai pártok, akár az önkormányzatok rendezik őket. Itt beszédtémává kell tenni a könyvtárak és szolgáltatásaik dolgát. Életrevalóságunkat nekünk is állandóan dokumentálnunk kell. Önök is támaszkodjanak a megnyert közvéleményre."
A közvélemény Nyugaton olykor cselekvésekbe csap át. Pl. Németországban az egyetemi hallgatók és tanárok sztrájkkal tiltakoztak az egyetemi könyvtárak állományépítési kereteinek megnyírbálása ellen.

(Futala Tibor)

Lásd még 348, 384, 390

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

99/398

SCHWARZ, Hanspeter: Die privatwirtschaftlichen Kunden der ETH-Bibliothek Zürich. Neue Erkenntnisse über ein wichtiges Kundensegment. Ergebnisse einer Umfrage von Frühjahr 1998. = Bibliotheksdienst. 33.Jg. 1999. 4.no. 581-591.p.

A zürichi Államszövetségi Műszaki Főiskolai Könyvtár kapcsolata a magánvállalatokkal. Az 1998 tavaszán végzett felmérés eredményei

Felmérés; Főiskolai könyvtár -műszaki; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtárhasználat; Termelés információellátása

A zürichi Államszövetségi Műszaki Főiskolai Könyvtár Svájc legnagyobb műszaki-természettudományi könyvtára. Feladatköre kétirányú: belső (felsőoktatási) és külső (országos) funkciókra oszlik. Belső feladata a főiskola 90 intézetének és közel 12 ezer hallgatójának ellátása a mérnöki és a természettudományok, valamint a matematika és az informatika irodalmával. Ez a feladat a könyvtár kapacitásának kb. 60%-át veszi igénybe. A külső, országos feladata: az Államszövetségi Műszaki Főiskola Zürichen kívüli kutatóintézeteinek ellátása, a svájci magánvállalkozók, hivatalok és egyletek, a kantonok és a városok, valamint magánszemélyek ellátása a gyűjtőkörébe tartozó irodalommal és információval. Ez a funkció a könyvtári kapacitásnak kb. 40%-át veszi igénybe.
A könyvtár eddigi magatartása a külső használókkal szemben egyrészt passzív volt, másrészt maximálisan aktív. Passzívan várta a megrendeléseket, nem adott magáról megfelelő információt sem a potenciális, sem a tényleges használóinak. A beérkező megrendeléseket viszont a legnagyobb aktivitással elégítette ki: rövid szállítási határidő, olvasó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

barát magatartás, kedvező árak jellemzik szolgáltatásait. Mivel a külső igénybevevők aránya erőteljesen növekszik, a könyvtár célzott marketing programmal kíván kilépni eddigi passzivitásából. A program keretében 1. Átfogó képet kíván kapni a potenciális használókról és azok igényeiről 2. Célzott ügyfélinformációt kíván bevezetni 3. Új, használóspecifikus szolgáltatások bevezetését tervezi.
A program 1. pontját, a potenciális használókról való tájékozódást egyrészt az intézmények (mintegy 20 ezer cím) statisztikai jellegű elemzésével valósították meg, másrészt kérdőíves és interjús vizsgálattal. Az utóbbi keretében 50 interjút folytattak le egyenként 1,5-4 órás időtartamban.
A kérdőíves adatgyűjtésre 1998 elején került sor, ekkor közel 9 ezer kérdőívet küldtek ki a vállalatok részére, melynek 21,4%-át küldték kitöltve vissza. A válaszokból feltárulnak a svájci magánvállalatok információs szokásainak és igényeinek főbb vonásai.
A vállalatok túlnyomó többsége, 92%-a igényel tevékenységéhez valamilyen irodalmat vagy információt, többségében hagyományos formában. Könyvet illetve folyóiratcikket 86-87% vesz igénybe (több válasz is adható volt), a számítógépes adathordozókat 48%, az online információszerzést 45% említette.
Az Államszövetségi Műszaki Főiskola Könyvtárát a megkérdezettek 52%-a még sohasem használta. Feltételezhető, hogy ők nem ismerik a távolról is igénybevehető szolgáltatásokat, ami a könyvtár eddigi gyenge kapcsolatszervező tevékenységére vezethető vissza. Másrészt még így is meglepően magas a könyvtárat nem ismerők aránya a kis Svájcban, ahol a főiskolán végzett mérnökök dolgoznak a megkérdezett vállalatoknál is.
A megkérdezettek 44%-a vette már igénybe a könyvtár szolgáltatásait, ebből 22% évente egy alkalommal, a többiek gyakrabban. Az igénybevevők közül legtöbben könyvet vagy folyóiratot kaptak eredetiben (33%) illetve másolatban, postai úton (22%). A könyvtár számítógépes katalógusát az Internet segítségével 20% vette igénybe, a telnet segítségével 15%. A könyvtártól információt vagy tanácsot kapott 9%. Ezek a számok azt mutatják, hogy az irodalmat kérők többsége nem a könyvtár katalógusa alapján rendel, hanem egyszerűen csak megbízik annak jó állományában.
Azok a vállalatok, melyek igénybe veszik a könyvtár szolgáltatásait, csaknem mind elégedettek vele (97%), sőt a nagy többség, 82,5% a „nagy mértékben elégedett" választ adta. A „milyen szolgáltatást hiányol?" kérdésre csak 9% válaszolt, a megnevezettek között alig akadt ténylegesen hiányzó és alapvető szolgáltatás.
A felmérés egyértelműen bizonyította, hogy nem a könyvtár tényleges szolgáltatásaiban, hanem az azokról adott információban van a deficit.

(Katsányi Sándor)

99/399

MIE, Friedrich – OTTO, Anne: Endnutzer weisen die Richtung: Von der Informationsvermittlung zum Informationsmanagement = NFD Inf. 50.Jg. 1999. 3.no. 149-156.p.

Res. angol nyelven

A felhasználók szabják meg az irányt: az információközvetítéstől az információszervezésig

Adatbázis; Dokumentumszolgáltatás; Használói szokások; Igény; Kutatóintézeti könyvtár; Online információkeresés

A cikkben ismertetett projekt célja egy olyan információs rendszer megtervezése, létrehozása és értékelése volt, amelynek keretében külső bibliográfiai és faktográfiai adatbázisok használatával kívánták megoldani a GeoForschungsZentrum (GFZ) Potsdam munkatársainak természettudományi és műszaki információellátását. A program interjúkra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

épülő igényfelméréssel kezdődött. A Messenger nevű információkereső nyelv alapjainak bemutatása után minden érdeklődő (az összes tudományos munkatárs több mint egyharmada) jelszót kapott az STN adatbázisok használatához. Egy főre számítva a keresések kb. 400 márkába kerültek évente. Mivel a használatot kedvezőtlenül befolyásolta a parancsvezérelt keresőnyelv, illetve az online szolgáltatások telekommunikációs költsége, a helyi hálózatba kapcsolt CD-ROM adatbázisok felé fordultak. Az elektronikus szolgáltatók igénybevételének köszönhetően a dokumentumrendelések száma háromszorosára növekedett. A projekt következtében jelentősen megváltozott a GFZ információellátási infrastruktúrája: a hagyományos szolgáltatásokat hatékony információszervezés váltotta fel.

(Autoref.)

99/400

DUBROV, A.P. – MOTENKOVA, E.D. – KRASIKOVA, O.L.: Otnošenie učenyh Rossijskoj akademii nauk k novym informacionnym tehnologiam = Naučn.Teh. Bibl. 1998. 11.no. 17-25.p.

Oroszországi akadémikusok viszonya az új információs technológiákhoz

Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Használói szokások; Kutató -mint olvasó; Számítógép-hálózat

1997 és 1998 fordulóján felmérték, hogy 60 moszkvai és a fővárosi régióban működő, valamint 21 városi akadémiai kutatóintézet munkatársai – akadémikusai és kutatói – hogyan is állnak hozzá az új információs technológiákhoz. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a korábbi (1979 és 1983 közötti) felmérések által korszerűnek minősített technológiák régen elavultak.

A felmérés 366 személyt, 6 akadémikust és levelező tagot, 132 tudományos doktort, 182 aspiránst és 46 egyéb munkatársat fogott át. E sokaságban 41 matematikus, 106 fizikus, 49 vegyész, 84 biológus, 58 geológus szerepelt.

A felmérteknek 14 kérdést kellett megválaszolniuk. Az első kérdésre kapott válaszokból az derült ki, hogy a mintasokaság negyede saját szaktudományán kívül még további 1-5 más tudomány iránt is érdeklődik. Ez a könyvtárak folyóiratendelési szempontjából felettébb fontos tudnivaló.

Az elavulás kérdésében az alábbi állásfoglalások születtek: 46% szerint az ún. magfolyóiratok legalább 10 évre visszamenően „élők" maradnak. 3-5 éves aktualitást jelöltek meg a fizikusok, biológusok és geológusok, bár nem valamennyien.

Mivel kevés pénz jut az állománygyarapításra, a matematikusok 81, a fizikusok 87, a vegyészek 21, a biológusok 73, a műszakiak 78, a geológusok 71%-a szerint a nem világnyelveken megjelenő folyóiratok előfizetését meg lehet szüntetni. Azonban a megkérdezettek 18%-a „kardoskodott" e folyóiratok további járatása mellett, miközben szívesen látná, ha a szóban forgó országok mindjárt angol nyelven publikálnák legfontosabb eredményeiket.

Elektronikusan közvetített információkat a moszkvaiak 62, a vidékiek 48%-a vesz rendszeresen igénybe. A moszkvaiak 52, a vidékiek 44%-a használja minden segítség nélkül az Internetet, azonban a felmértek 37, illetve 50%-a felszerelésbeli elégtelenségek, illetve a költségkihatások miatt egyáltalán nem jut hozzá.

A felmérők véleménye szerint az Internetre nézvést kapott adatok „lakkozottak", minthogy „sikk" vele „a jour"-ban lenni. Az Internet igénybevételének „műfajai": Current Contents, teljes szövegek, referátumok, annotációk, adatbázisok, konferencia-tájékoztatók, bibliográfiai adatok stb.

Az elektronikus folyóiratok népszerűsége felfutóban van: a moszkvaiak 35, a vidékiek 46%-a áll ki mellettük. A könyvtárak elektronizálását, azaz kizárólag elektronikus dokumentumok használatát viszont a moszkvaiak 87, a vidékiek 84%-a veti el. Itt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyilván a dolog szokatlansága, megoldásokban való fogyatékossága váltja ki az ellenzést.
Összefoglalásként le lehet szögezni, hogy „akadémiai berkekben" népszerűek az új információs technikák és technológiák, és használatuk is intenzív. Az Internettel és az elektronizálással kapcsolatban felmerült problémák azt dokumentálják, hogy az újdonságok tolerálásához és igenléséhez bizonyos időnek kell eltelnie.

(Futala Tibor)

99/401

VOORBIJ, Henk J.: Searching scientific information on the Internet: a Dutch academic user survey = J.Am.Soc.Inf.Sci. 50.vol. 1999. 7.no. 598-615.p. Bibliogr.

Szakmai információkeresés az Interneten: felmérés holland egyetemi hallgatók és kutatók körében tájékozódási szokásaikról

Egyetemi hallgató; Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások; Kutató -mint olvasó; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A tanulmány holland egyetemi hallgatók és oktatók körében vizsgálja az Internet használatát és felismert jelentőségét. Az egyetemi közösség 1000 tagjának küldtek részletes kérdőívet, és három célcsoportos interjút készítettek az oktatókkal. A vizsgálat egyebek mellett feltárta, hogy a World Wide Weben (WWW) való keresés számos nehézséggel jár. A könyvtáraknak a használókat a hagyományos feladatok ellátásával, úm. a dokumentumok kiválasztásával, bibliográfiai leírásával, ellenőrzött tárgyi indexelésével, gyorstájékoztatással, tanfolyamok szervezésével és egyéni segítségnyújtással is támogatniuk kell. A WWW-t elsősorban általános, faktografikus, efemer jellegű vagy nagyon speciális információk keresésére használják. A teljes szövegeket tartalmazó források jelenleg kisebb szerepet játszanak az egyetem kutatási tevékenységében. Az Internet valószínűleg kiharcolja a maga helyét, de nem szünteti meg a hagyományos, nyomtatott vagy egyéb információforrások használatát.

(Autoref.)

99/402

MORRISON, Heather G.: Online catalogue research and the verbal protocol method = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 2.no. 197-206.p.

Az online katalógus használatának kutatása „verbális protokoll" módszerrel

Egyetemi hallgató; Felmérés [forma]; Katalógushasználat; Könyvtártudományi kutatás; Online katalógus

Az ún. verbális protokoll módszert kiterjedten használják a számítógépes rendszerek barátságosságának vizsgálatára. A jelen cikkben ismertetett kutatás azt kívánta megállapítani, mennyire használható ez a módszer online katalógusok esetében. Tíz egyetemi hallgató saját kutatást végzett a DRA Infogate rendszerben. Keresés közben hangosan kellett gondolkozniuk: a kutatók kimondatták velük, melyik gombot nyomják le, erre mi történik, és ők erre hogyan reagálnak. Az így összegyűlt hanganyagot leírták és elemezték. A használók összesen 65 problémával találkoztak, amelyek közül 11 háromszor vagy ennél többször is előfordult. Ez alátámasztja azt a feltételezést, hogy a verbális protokoll hasznos eszköz a használók közös problémáinak megállapítására. A szerző szerint a módszer nagy lehetőségekkel rendelkezik a könyvtár- és információtudomány területén, például érdemes lenne a számítógépes használói felületek tervezésekor is igénybe venni.

(Autoref.)

Lásd még 351, 355, 369-370

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

99/403

DEWALD, Nancy H.: Web-based library instruction: what is good pedagogy? = Inf.Technol.Libr. 18.vol. 1999. 1.no. 26-31.p. Bibliogr. 22 tétel.

Webre alapozott könyvtárhasználati oktatás: milyen pedagógiát kövessünk?

Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatáspszichológia; Számítógép-hálózat

A felsőoktatási intézmények oktatói igyekeznek kihasználni a World Wide Web-nek mint a hallgatókkal való kommunikáció új színterének az előnyeit. Ott teszik közzé a tanterveket, feladatokat, bibliográfiákat, prezentációkat, oktatóprogramokat, nemcsak a levelező hallgatók és a távoktatásban részt vevők számára, hanem a hagyományos oktatás kiegészítéseképpen is. A könyvtárakban a használók képzésére is felhasználták a webet, ahol a kötött időpontban szervezett ismertetések helyett az előre elkészített segédanyagokat akkor vehetik igénybe a hallgatók, amikor kívánják. Az interaktív web-helyek oktatási célú alkalmazásakor a tanulók aktív közreműködésére, visszacsatolására van szükség.

A felsőoktatással foglalkozó kutatók irányelveket fogalmaztak meg a weben történő oktatásról, főként az egy-egy szemeszteren át tartó kurzusok esetében. A webes oktatás hipermédiás modelljében elválik egymástól az irányított és a tanuló által szabályozott „útvonal". A tanulók felhasználják az információkat, interakcióba lépnek valamilyen visszacsatolás (tesztek, kérdőívek, a tanárral vagy más tanulókkal való interperszonális kommunikáció) révén. A kezdők a tanár által megadott útvonalat követhetik, míg a haladók maguk határozhatják meg, hogyan haladnak a tananyagban. A kognitív modell alapján kétféle módon lehet tanulni: felületesen (az információt memorizálva) és elmélyülten, azaz megértve vagy a jelentést keresve. Az oktatáselméleti szempontokból kiindulva irányelveket lehet megfogalmazni a webes könyvtári oktatással kapcsolatban a tanuló motiválására, az oktatási modulokra és az interaktivitás szintjére nézve.

A motiválásra különböző gyakorlati megoldásokat ismertet a cikk. A Central Florida Egyetemen az online katalógus használatát oktató modulban a diák egy második web-frame-et nyithat meg és valós idejű keresést végezhet a katalógusban anélkül, hogy az oktatóprogramból kilépne. A James Madison Egyetem oktatóprogramja az információs etika témakörében egy sor valószerű helyzetet ad meg, amelyben a tanulónak kell kiválasztania a megfelelő, etikus magatartást a tanultakat alkalmazva.

A webes könyvtári oktatás leggyakrabban rövid modulokból áll, amelyekben a hallgató bizonyos készségeket és fogalmakat sajátíthat el. A hagyományos webes oktatási modell egyszerű, jól strukturált tanulásra alkalmas. Azonos oktatási anyagot használ minden egyes diák számára. Ha már valamilyen választási lehetőség is van, különböző szinten álló és különböző tanulási céllal rendelkező diákok is használni tudják a programot. A hipertextes kapcsolatokkal ellátott tartalomjegyzék (külön ablakban) nemcsak követhetővé teszi, hol is tart a hallgató, hanem választást enged a fejezetek és azok sorrendje között. A tanulást meg lehet szakítani, személyre lehet szabni.

Az információ egyszerű prezentálását a tényleges képzéstől, a tanulás és elsajátítás élményétől az interaktivitás különbözteti meg. Az összetettebb tudás elsajátításához az ismereteket egy feladat megoldása során kell alkalmazni a mélyebb tanulás érdekében; ez növeli a motivációt is. A szimulációk is értékes tapasztalatot adnak. A Louisville-i Egyetemen például mozgóképekkel illusztrálják a Venn-diagramokat a fogalmak Boole-algebrai összekapcsolása esetén. A Kongresszusi Könyvtár oktatóprogramjában a tanulóknak helyes sorrendben kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feltenniük a polcra a könyveket. A Washington State University oktatóprogramja a sikeres keresési stratégia megtervezésének gyakran nehéz lépéseit gyakoroltatja. A könyvtárosok emellett segítik a diákokat a web-lapok értékelésénél. A Penn State University egyik hallgatója olyan oktatóprogramot készített, amely egyéni és csoportos tanulásra egyaránt használható, kikérdezi és véleményalkotásra, kreatív gondolkodásra készteti használóját.
A hagyományos oktatáspedagógia az egyszerű készségek elsajátítását segíti, de a könyvtárosok új oktatási módszereket is kitaláltak. Az aktív tanulás e módszerekkel a hallgató bevonásával zajlik, képességei és céljai alapján maga választja meg a haladási utat, az információt új helyzetekre alkalmazza. Mindezt a hipertextes környezet teszi lehetővé (külön ablakban a hipertextes tartalomjegyzék, navigációs segédletek, keresőgép stb.). Világosan megjelenített információkra van szükség, a sok szöveg ugyanis nehezen olvasható. Az interaktivitás jelenti az aktív tanulás kulcsát. A web révén a könyvtárosok meghaladhatják a hagyományos pedagógiai technikákat és az aktív, kreatív tanuláshoz nyújthatnak segítséget.

(Hegyközi Ilona)

99/404

LAWSON, Mollie D.: Assessment of a college freshman course in information resources = Libr.Rev. 48.vol. 1999. 2.no. 73-78.p.

Res. francia és német nyelven

Elsőéves hallgatók információhasználati képzése – az eredmények értékelése

Felmérés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság

A Central Missouri State University könyvtára az 1997-1998-as tanév őszi és tavaszi félévében felmérte azoknak az elsőéves hallgatóknak a könyvtárhasználati fejlődését, akik beiratkoztak a könyvtár „Információforrások" nevű tanfolyamára. (E tanfolyamot 1996-ban indították az új hallgatók képzésére.) Az értékelést úgy végeztek el, hogy a tanfolyam előtt is és utána is tesztelték a hallgatók könyvtárhasználati ismereteit. A cikk részletesen ismerteti az eredményeket.

(Autoref. alapján)

99/405

OBERDIECK, Klaus D.: Mit der gymnasialen Oberstufe in die Universitätsbibliothek? Ein Erfahrungsbericht und Plädoyer für die Aussenorientierung des wissenschaftlichen Bibliothekars = Bibliotheksdienst. 33.Jg. 1999. 5.no. 771-776.p.

Használhatják-e a gimnázium felsőbb évfolyamain tanulók az egyetemi könyvtárat? A Braunschweigi Egyetemi Könyvtár tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőktatásban; Középiskolás

A gimnáziumi tanulók gyakran fordulnak speciális dolgozati témáikhoz segítségért a közművelődési könyvtárakhoz, de nem ritkán az egyetemi könyvtárakat keresik fel. A dolgozatírók ma már az Interneten keresztül hozzájuthatnak a legnagyobb német nyelvű házifeladat-adatbázishoz, melynek tartalma 2000 referátum „a tanulóktól a tanulókhoz", kérdéses azonban, hogy a referátumoknak ez a tömege igazi segítséget nyújt-e az információt igénylőknek. Mindenesetre a Braunschweigi Egyetemi Könyvtárhoz forduló gimnáziumi tanulók száma változatlanul magas, s ott korábban sem zárkóztak el – szemben több más egyetemi könyvtárral – ennek az igénynek a kielégítésétől.
Az utóbbi időkben a könyvtár új, sajátos feladatot is vállalt. A háttérben az alsószászországi kultuszminisztérium 1997. évi rendelete áll, mely a gimná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ziumok felső tagozata és a szakgimnáziumok számára a szaktudományba való iskolai bevezetést, a tanulók önálló ismeretszerzési készségének megalapozását írja elő. Ehhez kapcsolódva az egyetemi könyvtár felajánlotta a város és a környék 14 gimnáziuma számára a könyvtár- és irodalomhasználati előadások megszervezését. Három variánst kínáltak fel: 1. A könyvtár szolgáltatásainak bemutatása 45 perces kalauzolás keretében. 2. A szakterület legfontosabb kézikönyveinek és CD-ROM adatbázisainak bemutatása, használatuk ismertetése, OPAC-keresés 60 percben. 3. A két előző program együttesen. Az iskolák többsége az utóbbit választotta. Február elejétől 7 héten át 14 gimnáziumból 43 tanulócsoportban 620 tanuló kereste fel a könyvtárat, a végzős osztályok, akik számára a miniszteri rendelet előírja a tudományágba való bevezetést. A könyvtár és elsősorban a szakreferensek számára rendkívüli megterhelést jelentett ez a többletfeladat, ők tartották ui. a szakirodalmi bevezetéseket és részben (a könyvtárosi szakfőiskolát végzett munkatársakkal megosztva) az általános bevezetést is. E terhelés ellenére a könyvtárosok úgy látják, feladatvállalásuk érdemi hozzászólás a szakreferensek tevékenységének újragondolása körüli vitához, mely a német könyvtári szaksajtóban hosszabb ideje folyik.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 343, 375

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS, -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

99/406

Licence de ressources électroniques: comment éviter les pieges juridiques? = Documentaliste. 36.vol. 1999. 2.no. 105-112.p.

Res. angol és német nyelven

Engedély elektronikus dokumentumok terjesztéséhez: hogyan kerülhetők el a jogi kockázatok? Az Európai Szerzői Jogi Használói Fórum javaslatai

Elektronikus dokumentum; Szerzői jog

Ha egy könyvtár vagy tájékoztatási intézmény elektronikus dokumentumokat szeretne használói rendelkezésére bocsátani, először engedélyt kell kérnie erre a dokumentum előállítójától. A használati engedély (licenc) a kiadó és a tájékoztatási szakember között kötendő szerződés keretében jön létre. A két szerződő fél azonban gyakran nincs tisztában a jogi zsargonnal és esetleg nem látja a következményeket. Ezért tette közzé a European Copyright User Platform (ECUP) ezt a cikket, amely felhívja a figyelmet a lehetséges kockázatokra és javaslatot tesz elkerülésükre, valamint kiemeli azokat a kérdéseket, melyekre a licenc-szerződésnek ki kell terjed-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nie. Az ECUP-ot az EBLIDA (a könyvtári, információs és dokumentációs egyesületeket tömörítő európai szervezet) koordinálja, és az Európai Bizottság könyvtári programja (DG XIII/E-4) finanszírozza.

(Autoref.)

99/407

JEPHCOTT, Susan: Why digitise? Principles in planning and managing a successful digitisation project = New Rev.Acad.Librariansh. 4.vol. 1998. 39-52.p.

Miért digitalizáljunk? A sikeres digitalizálási projekt megtervezésének és megszervezésének elvei

Esettanulmány [forma]; Digitalizálás; Tervezés

Amikor arról határozunk, hogy belekezdünk-e egy digitalizálási projektbe, világosan meg kell állapítanunk a projekt céljait és azt, hogy milyen előnyökkel járhat a megvalósítás a felhasználók számára. Gondosan meg kell vizsgálnunk a nemleges döntés lehetőségét.

A digitalizálás előnyei között lehet a jobb elérés (elérhetőség), az adott forrás(ok) létezéséről eddig nem tudó új felhasználók bevonása a szolgáltatásba, a szolgáltatás eddiginél rugalmasabb formáinak kialakítása, továbbá a tudományközi felhasználás új lehetőségeinek kihasználása. Fontos lehet, hogy a digitalizálással megőrizzük az eredeti tartalmat vagy magát az eredeti információforrást. Alapvető fontosságú, hogy hosszú távra tervezzünk. Lehet, hogy jelenbeli terveink szerények, de a jövőbeli lehetőségekkel is számolnunk kell.

A digitalizálási projektek tervezési fázisában meg kell határozni, hogy a gyűjtemény mely elemeit digitalizáljuk és milyen technológiákat használjunk fel ehhez. A tervezés során egy sor szerzői jogi, a hordozóra vonatkozó, a digitalizálandó dokumentumok fizikai állapotával kapcsolatos kérdés merülhet fel. Ezenkívül meg kell vizsgálnunk, nem digitalizálták-e már másutt a kiválasztott dokumentumokat. Ezt követően becsülhetjük meg a költségeket. A teljes digitalizálást kisebb anyagon végzett próbáknak, pilotoknak kell megelőznie.

A projekt lebonyolításához el kell dönteni, hogyan állítjuk elő az adatokat, hol és hogyan tároljuk őket, hogyan lesznek visszakereshetők. A digitalizálás történhet optikai karakterfelismerő (OCR) programok segítségével, szkenneléssel, digitális kamerával történő fényképezés útján, vagy a szöveg begépelésével. Döntenünk kell arról, hogy az intézményben magunk végezzük el a munkát, vagy külső vállalkozót bízunk meg vele. Az első esetben tudnunk kell, milyen hardverre és szoftverre van szükségünk, továbbá hogyan kell kiképeznünk munkatársainkat a digitalizálásra. Hasznos lehet a bevált gyakorlat (best practices) tanulmányozása.

Az adatokat tárolhatjuk offline módon és csak akkor juttatjuk el harmadik félnek, ha javíthatatlan hiba vagy adatsérülés következett be. Alternatíva lehet az offline vagy a hálózat közelében történő (near-line) tárolás, amelyről a résztvevők kérésére előre megbeszélt hálózati továbbítási procedúrával vagy kézbe vehető hordozón (mágnesszalag, floppy, CD-ROM stb.) nyújtják nekik az adatokat. Az adatokat persze kínálhatjuk valós idejű online eléréssel anonim ftp vagy a WWW útján. Mindezek kombinálhatók is egymással.

A keresést kulcsszavas web-keresők, a szintén webes logikai rendezettségű kapuszolgálatok, vagy OPAC-ok segítségével biztosíthatjuk. Itt is adva van a módszerek kombinálásának lehetősége. Az újrafelhasználás történhet úgy, hogy a szerveren rendezett gyűjteményekkel van dolgunk, vagy külső szolgáltatónál érhetők el az előbbi értelemben nem menedzselt gyűjtemények. E két, kliens-szerver architektúrájú, online elérés mellett ott van a felhasználói munkaállomásokra telepített adatbázis lehetősége is. Ezúttal is igaz, hogy e háromféle megoldás különféle kombinációi is számba jöhetnek.

A fenntartás és a hosszú távú megőrzés kérdéseit már a tervezéskor figyelembe kell venni. Ezzel kap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csolatban felmerülhet a források használatát gátló akadályok és az anyagoknak a költségek visszanyerését célzó terjesztésének a kérdése is. A technológiák sokszor gyorsabban fejlődnek, mint a felhasználók információhasználati kultúrája. Sok forrást tehát technológiai okokból használnak a szükségesnél kevesebbet, amit a felhasználók informálásával és hatékony propagandával tudunk ellensúlyozni.
A digitalizált erőforrásokkal kapcsolatos tevékenység fontos eleme az értékelés, amelynek ideális esetben folyamatosnak kell lennie, és már a fejlesztés különböző szakaszaiban sok visszacsatolást kell kapnunk és figyelembe vennünk.

(Koltay Tibor)

99/408

DÖRR, Marianne: Das Digitalisierungszentrum an der Bayerischen Staatsbibliothek = Bibliotheksdienst. 33.Jg. 1999. 4.no. 592-600.p.

A Bajor Állami Könyvtár digitalizálási központja

Digitalizálás; Nemzeti könyvtár

A Német Kutatási Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) két digitalizálási központ létrehozását kezdeményezte, az egyik a Bajor Állami Könyvtárban (BSB) létesült (Münchener Digitalisierungszentrum, MDZ), a másik a göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtárban (StUB; Göttinger Digitalisierungszentrum, GDZ) létesült. Az MDZ-ben már korábban is folytak digitalizálási munkák, például a VD17 projekt keretében, mikrofilmről, illetve az 1953-1981 közötti katalógus konverziója során.
Eredetileg a digitalizálási munkát megbízással, külső céggel kívánták elvégeztetni, ezt a megoldást azonban később elvetették gazdaságtalansága miatt. Az előkészítéshez a BSB hardverét és szoftverét veszik igénybe, majd a munka egyes fázisait a tevékenység jellegének megfelelő felszereltséggel és személyzettel rendelkező külső cégre bízzák.
A szolgáltatással kapcsolatos formai követelményeket a következőképpen fogalmazták meg: szabványos, másutt már alkalmazott, csekély installálási költséggel járó, méretezhető és hosszú távra szóló megoldást kerestek. A tartalmat illetően szükségesnek ítélték, hogy rekonstruálni lehessen a dokumentumok struktúráját, teljes szövegű és strukturált indexekkel való keresést lehessen végezni, a megjelenítést és a keresést a gyűjtemény jellegéhez lehessen igazítani, a keresést ki lehessen terjeszteni a saját gyűjteményeken kívülre, a strukturált adatok importjához és exportjához legyen megfelelő interfész.
Mindezek alapján a DynaText szoftvert választották, amely SGML-alapú és hosszú távú archiválásra alkalmas. Elektronikus könyveket tud előállítani, további konvertálás nélkül. Az egyes gyűjtemények vagy egyes elektronikus könyvek URL-lel közvetlenül lehívhatók, szükség esetén jelszavas védelmet lehet kikötni. Word-dokumentumok importálására, grafikus formátumok beillesztésére is van lehetőség. A DynaText dinamikus HTML-formátumot hoz létre és szabványos web-böngészővel teszi lehetővé a hozzáférést. A megjelenítés formátuma szabadon definiálható. A DynaText és a DynaWeb szoftvert széleskörűen alkalmazzák a kiadói iparban és különböző könyvtári projektekben, főleg az USA-ban. A rendszer a Postscript formátumban való kinyomtatást támogatja.
A BSB-ben a következő kísérleti projektek vannak folyamatban (az URL-eket ld. a cikkben):

- Decretum Gratiani, a Monumenta Germaniae Historica által a 80-as években már digitálisan rögzített mű kiegészítése a kritikai megjegyzésapparátussal;
- a Német Reichstag gyorsírásos jegyzőkönyvei 1867-1895, a 400 kötetből 165 kötet, százezer oldal, GIF és PDF formátumban, képként; évek szerint, azon belül ülésenként kereshetően;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- 15. századi német illusztrációk (fametszetek) a BSB 73 ősnyomtatványából, digitális kamerával készült felvételek, nyomtatásra alkalmas TIFF formátumban, a webes változathoz JPEG formátumban is;
- az Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste (Zedler) reprintje mikrofilmlapjainak digitalizálása és a Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart (Adelung) rögzítése kísérleti struktúra-felismerő szoftverrel, az eredeti képek csatolásával.

A BSB, amelynek kiemelt gyűjtőköri területe a történettudomány, ahhoz kapcsolódó projekteket is folytat. 1999 februárjában indult a „korai újkori szerver"-projekt, amely a „virtuális szakkönyvtár"-projekt részeként digitális forrásgyűjtemények létrehozását és szolgáltatását célozza. Az MDZ természetesen részt vesz a Bayerische Landesbibliothek online projekt előkészületeiben is. A Bundeswehr Egyetemének Szoftvertechnológiai Intézetével együttműködve folynak egy hosszú távú, közös archiválással kapcsolatos projekt munkálatai.

Az MDZ és a GDZ átadja tapasztalatait a bel- és külföldi könyvtáraknak, kollokviumokat és szemináriumokat is szervez.

(Hegyközi Ilona)

99/409

BERGER, Marilyn: Digitization for preservation and access: a case study = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 2.no. 146-151.p.

Egy régi és ritka folyóirat digitalizálása megőrzés és hálózati hozzáférés céljából: esettanulmány

Digitalizálás; Folyóirat; Megőrzés; Régi és ritka könyvek; Számítógép-hálózat

A cikk ismerteti, hogy a The Canadian Architect and Builder c. folyóirat digitalizálásával hogyan sikerült elérni a folyóirat tartalmának megőrzését és a világhálón való hozzáférhetővé tételét. A fenti folyórat volt az egyetlen építészeti szaklap Kanadában az első világháború előtt. Az eredeti példányok igen törékeny állapotban voltak, de az elektronikus változat most kényelmesen hozzáférhető. A cikk ismerteti a projekt céljait, és az ezek megvalósításához vezető lépéseket.

(Autoref. alapján)

Lásd még 345, 347, 355, 363, 366, 395, 400, 418-419

Kommunikációs technikák

99/410

BARLOW, Lisa J. – GRAHAM, Margaret E.: The use of information and communication technologies in commercial libraries in the UK = Program. 33.vol. 1999. 2.no. 109-128.p.

Az információs és kommunikációs technológia használata a brit ipari és kereskedelmi szakkönyvtárakban

Felmérés [forma]; Működési feltételek; Számítógépesítés; Üzemi szakkönyvtár

1998 januárja és márciusa között 120 brit ipari és kereskedelmi könyvtárra kiterjedően felmérést végeztek az információs és kommunikációs technológiák használatáról. A válaszoló könyvtárak 96 százaléka használ számítógépet a tájékoztatási szolgáltatások valamilyen feladatának elvégzéséhez. Az irodai és egyéb alkalmazások nagyságrendje tekintetében a következő volt a sorrend: e-mail, szöveg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerkesztés, táblázatkezelés, segédlet előadásokhoz, adatbáziskezelés. Az Internet valamilyen szolgáltatását (e-mail, web, ftp, telnet) 91 százalék veszi igénybe. A cikk ismerteti a felmérés eredményeit, táblázatokban szemlélteti az információs technológiák használatának jelenlegi állapotát, és kitér a résztvevő könyvtárak jövőbeli terveire.

(Autoref.)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, -berendezés

99/411

PROCHÁZKA, Boris: Priestorové vzt'ahy pri výstavbe a prevádzke informačných centier. Faktor priestora v našej práci = Bull.CVTI SR. 3.roč. 1998. 2.no. 3-8.p.

Információs központok építésének és átalakításának térvonatkozásai. Térbeli tényezők munkánkban

Könyvtárépítés, berendezés

Egy-egy épület akkor mondható megfelelőnek, ha eleget tesz bizonyos atmoszférikus, megvilágítási, hő- és hangszigetelési, mozgási és működési, esztétikai, színbeli és lélektani követelményeknek.

Az általában 25 évre tervezett információs központoknak és könyvtáraknak speciális követelményeket is ki kell elégíteniük. Napjainkra a könyvtárak hármas tagolódása (állományi+szolgáltatási+személyzeti tér) meghaladottá vált. Az oldottabb megoldásokban főként az állományi és a szolgáltatási tér együttélésének optimális „eltalálása" a legnehezebb.

Az információs központok esetén a személyzeti teret akkorára kell venni, hogy elférjenek benne a korszerű információtechnikai eszközök.

Az információs központok–könyvtárak középületnek minősülnek, s ezért jól megközelíthető, de nem zajos telekre kell építeni őket.

A nemzetközi szakirodalom tíz ismérvet szokott felsorolni az információs központi–könyvtári épületekkel kapcsolatban. Ezek: flexibilitás, kompaktság, elérhetőség (mozgáskorlátozottaknak is), bővíthetőség, variabilitás, szervezettség, kényelem, a veszélytelen és gazdaságos működtethetőség. A jó könyvtári és információs központi épület előfeltétele, hogy tervezése közben az építész és a megrendelőt képviselő szakember intenzíven kooperáljon. Nem szabad megspórolni a tanulmányúti költségeket sem.

Legjobb az új épület, azonban lehetnek – és vannak is – szerencsés adaptációk.

(Futala Tibor)

99/412

WOODWARD, Jeanette: Countdown to a new library: a blueprint for success = Am.Libr. 30.vol. 1999. 4.no. 44-47.p.

Tanácsok az új könyvtárépületek bútorzatának és belső berendezésének megtervezéséhez

Bútor; Enteriőr

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Noha fontos, funkcionális célokat szolgál egy könyvtár bútorzata vagy padlófelülete, a praktikus meggondolásokat gyakran háttérbe szoríthatják a szubjektív ízlés extravaganciái. Ezért célszerűbb a lényegre koncentrálni, s kisebb figyelmet fordítani arra, vajon összhangban van-e a szőnyeg az állványzattal.

Gyakorlatias megközelítésre van szükség, mert a ma divatos színvilág igen hamar elavulttá válik. Ezért nem baj, ha a funkcionálisan nem lényeges dolgokba illetéktelen, de magukat biztos ízlésűnek tartó személyek szólnak bele. A könyvtáros a tervezés során koncentráljon az ergonómiára, a biztonságra és a munkaszervezéssel kapcsolatos kérdésekre. A bútorzat kiválasztásakor pedig azoknak a fizikai adottságaiból kell kiindulni, akik használni fogják.

A bútor 30 évre szól, ezért nem célszerű a szivárvány színeiben pompáztatni; annál lényegesebb, hogy kényelmes, biztonságos, szilárd szerkezetű legyen. Tegye lehetővé a számítógépek egyéni igényekhez igazodó használatát akár állva, akár ülve, különösen a szolgálati pontokon. Az asztalok felülete ne fával, hanem műanyaggal legyen borítva.

Igen fontos a megfelelő padlóburkolat megválasztása, még annál is fontosabb, mint amilyennek az építészek gondolják. A könyvtár jellege, a helyiség funkciója és használata amellett szól, hogy ne egységes felületeket alkalmazzunk az egész könyvtárban. Kedvelik a szőnyeget a használók és a könyvtárosok, a nyomtatott dokumentumok élettartamát azonban veszélyezteti a por és a mikroorganizmusok miatt. Így amely könyvtárban az archiválási funkció van előtérben, ott célszerű a szőnyeget a munkahelyekre korlátozni. Egy közkönyvtárban, pláne a gyermekrészlegben a nyilvános tereket is helyes szőnyeggel fedni.

Takarékosan kell eljárni a falak borításával is. Kétségtelen, a modern könyvtárban a sok számítógépnek kissé hűvös, dehumanizáló hatása van, amit ellensúlyozni lehet a falak lágy, otthonias jelleget kölcsönző borításával. Olcsóbb is, cserélhetőbb is azonban az egyszerű falfestés, ezért kielégítő lehet csak egy-egy ponton melegebb anyagot alkalmazni.

Noha a jövőt nem láthatjuk, mégis az elkövetkező 10-20 évre gondolva kell berendezni a könyvtárat. Helyiségenként kell rögzíteni mindazt, ami bennük történni fog, s ennek megfelelően kell a környezetet és a berendezést megtervezni.

A szerző néhány olyan, kisebb jelentőségű, de az épület zavartalan üzemelése és használata szempontjából nem elhanyagolható szempontot külön listába foglalva sorol fel, amelyekről könnyen megfeledkezhetünk. Így például: a szolgálati bejárat legyen jól megvilágítva és védve az időjárás viszontagságai ellen; a mosdókat úgy kell elhelyezni, hogy a vízöblítés zaja ne zavarja a környezetet; az állványok tengelytávolságát a várható használat intenzitásához kell méretezni; a falba rejtett vezetékek pontos tervrajza legyen mindig kéznél; a szolgálati pontokon legyen jelzőcsengő, hogy a használó odahívhassa a könyvtárost, stb.

(Papp István)

Számítógépes könyvtári rendszerek

99/413

FARAJPAHLOU, A.Hossein: Defining some criteria for the success of automated library systems = Libr.Rev. 48.vol. 1999. 4.no. 169-180.p.

Res. francia és német nyelven

Kritériumok automatizált könyvtári rendszerek sikeres kiválasztásához

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az automatizált könyvtári rendszerek vonatkozásában a sikeresség és a hatékonyság az a két, egymással összefüggő tényező, amire a fejlesztők és a használók egyaránt törekszenek. A szakirodalom, illetve a szakemberek véleménye alapján a szerző egy sikeres könyvtári rendszernek 26 jellemzőjét különböztette meg, majd egy 1993-as felmérésben azt vizsgálta, hogy az ausztrál egyetemi könyvtárosok és rendszergazdák hogyan vélekednek ezekről a szempontokról. Kiderült, hogy 23-at elfogadnak, hármat viszont elutasítanak. A szerző azt javasolja, hogy az általánosabb érvényesség érdekében a könyvtárgépesítési szakemberek más csoportjainak a véleményét is meg kellene vizsgálni a fenti kritériumok tekintetében.

(Autoref.)

99/414

McGEE, Robert S. – McCLINTOCK, Patrick: Library technology trends in the United States = New Rev.Acad.Librariansh. 4.vol. 1998. 109-121.p.

Könyvtártechnológiai trendek az Egyesült Államokban

Információtechnológia; Prognózis

A munkaasztalok számítógépes forradalma a szemünk előtt zajlik. Számos, integrált könyvtári rendszereket forgalmazó cég végzi a maga fejlesztéseit, az Internet/WWW használata egyre szélesebb körben terjed, tartalomszolgáltatásra, elektronikus források elérhetővé tételére is egyre gyakrabban használják a világhálót. Az Egyesült Államokban mindez sürgetővé teszi a meglévő rendszerek, hálózatok és egyéb technológiák fejlesztését, újabbakra cserélését. A könyvtárak mindig új, hálózatközpontú szolgáltatás bevezetését tervezik. Az optimális szolgáltatási szint elérése érdekében teljes körű technológiai fejlesztés szükséges. A műszaki háttér és a személyzet továbbképzése döntő fontosságú a sikeres váltások érdekében. A cikk végigtekinti azokat a kérdéseket, amelyekkel a rendszerek újabb generációira áttérő könyvtáraknak szembe kell nézniük.

(Autoref.)

99/415

XU, Hong – CHEN, Hsin-liang: What do employers expect? The educating systems librarians research project 1 = El.Libr. 17.vol. 1999. 3.no. 171-179.p. Bibliogr.

Mit várnak el a könyvtárak a számítógépes rendszergazdáktól? Kutatási program, 1.rész

Felmérés [forma]; Integrált gépi rendszer; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Rendszerszervezés

A szerzők 1996/1997-ben az *American Libraries* 133, rendszergazda-könyvtáros álláshirdetését tanulmányozták, hogy megvizsgálják, mennyire fontos szerepet játszanak a rendszergazdák az állandóan változó információs környezetben, és megállapítsák, milyen ismereteket, képességeket és képesítést várnak el tőlük munkáltatóik a különböző típusú könyvtárakban. Az eredmények azt tükrözik, hogy bár a különböző könyvtártípusokban dolgozó rendszergazda könyvtárosok eltérő szerepeket játszhatnak és eltérő munkakörökkel rendelkezhetnek, felelősségük és az ismereteikkel kapcsolatos elvárások általában nőnek. Ők nem csupán műszaki szakemberek, hanem menedzserek és koordinálók is. A felsőoktatási és közkönyvtári álláshelyekre pályázóknak legalább egyéves gyakorlattal kell rendelkezniük. A munkáltatók magas szintű számítógépes és hálózati ismereteket várnak el tőlük. A közkönyvtárakban és a felsőoktatási könyvtárakban az állások kétharmad részénél, az egyéb könyvtártípusokban több mint felénél követelmény a magiszteri fokozat a könyvtár- és tájékoztatástudomány területén.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus könyvtár

99/416

OPPENHEIM, Charles – SMITHSON, Daniel: What is the hybrid library? = J.Inf.Sci. 25.vol. 1999. 2.no. 97-112.p. Bibliogr. 46 tétel.

Mi a hibrid könyvtár?

Elektronikus könyvtár

A hibrid könyvtár fogalma az utóbbi három évben jelent meg a könyvtári és információs szakma nyelvhasználatában. Tulajdonképpen félutat jelent a teljesen digitális könyvtár felé vezető úton. A cikk felvázolja e koncepció kialakulásának történetét, valamint azt a jelentős hatást, amelyet az elektronikus könyvtári program (eLib) gyakorolt a hibrid könyvtári projektek finanszírozására. Kifejlesztették a hibrid könyvtár elképzelt modelljét és egybevetették az eLib hibrid könyvtári projektjeivel. Begyűjtötték a modellel kapcsolatos reakciókat. A cikk beszámol a projektben részt vevő munkatársakkal a hibrid könyvtár kialakulásáról készített mélyinterjúk eredményeiről is. Egyértelmű, hogy a hibrid könyvtár kialakítása sokkal inkább kulturális változástól, mintsem technikai fejlődéstől függ. Eltérőek a vélemények arról, mi érhető el rövid távon és hogyan kell a kitűzött célokat elérni. Abban viszont mindenki egyetért, hogy a települési könyvtár továbbra is fennmarad. A hibrid könyvtár hasznos modell arra, hogyan fejlődik tovább a könyvtár. Bár mindez jelenleg a felsőoktatási könyvtárra korlátozódik, az elvek később valószínűleg más típusú könyvtárakra és információs szolgáltatásokra is kiterjednek.

(Autoref.)

99/417

FULLERON, Karen – GREENBERG, Jane – McCLURE, Maureen at el.: A digital library for education: the PEN-DOR project = El.Libr. 17.vol. 1999. 2.no. 75-82.p.

Digitális könyvtár az oktatás ellátására: a PEN-DOR projekt

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Iskola; Oktatás információellátása; Számítógép-hálózat

A PEN-DOR (Pennsylvania Education Network Digital Object Repository) nevű digitális könyvtárat azzal a céllal hozták létre, hogy a közszolgálati iskolák oktatóinak, tanulóinak és vezetőinek óratervezési és tananyag-kiválasztási tantapasztalatait minden érdeklődő számára hozzáférhetővé tegyék. A World Wide Web-re építve a PEN-DOR felhasználja a legújabb digitális könyvtári kutatásokat, hogy a K-12 (Kindergaten through grade 12) oktatók számára hozzáférést biztosítson multimédia forrásokhoz, valamint óratervek és előadások készítésére és módosítására alkalmas szoftver-eszközökhöz. Az állomány létrehozásának forrásai ill. közreműködői: a projektben részt vevő partnerek, kormányzati és oktatási források web-helyei, oktatók. Miután a szükséges dokumentumokat összegyűjtötték és beépítették az állományba, tematikus keretekbe lehet őket szervezni a megfelelő órák, témák és előadások számára. A projektet Pennsylvania állam Link-to-Learn programja támogatja. A cikk a technikai megoldásokat is ismerteti.

(Autoref. alapján)

99/418

FICHTER, Darlene: Saskatchewan digital library collections – enhancing access to the province's information = Libr.Hi Tech. 17.vol. 1999. 2.no. 172-180.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Saskatchewan digitális könyvtári gyűjteményei – a tartományi információkhoz való hozzáférés fejlesztése

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Regionális könyvtár; Számítógép-hálózat

Saskatchewan iskolai-, szak-, köz- és egyetemi könyvtárai digitális állományokat hoztak létre használóik hatékonyabb kiszolgálása érdekében. A digitális programok számos témára kitejednek, pl. sporttörténet, indián művészet stb. A rövidtávú programokon kívül néhány projekt évekig tart, és több fázisból áll. A cikk ismerteti a különféle digitális állományokat, és a kezdeti kihívásokat.

(Autoref.)

99/419

WOLFF, Andrea: „Bücher, Bytes und Bibliotheken". Digitale Dokumentensammlungen als Element geisteswissenschaftlicher Literaturversorgung = Bibliothek. 23.vol. 1999. 1.no. 39-51.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Digitális dokumentumgyűjtemények – jobb hozzáférés a szellemtudományok irodalmához?

Digitalizálás; Folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés; Régi és ritka könyvek; Szakirodalom -társadalomtudományi; Szépirodalom

A társadalomtudományok szövegközpontúak. Bár a publikáció fő formáját a monográfiák jelentik, a folyóiratokhoz és újságokhoz való hozzáférés is rendkívül fontos. A társadalomtudományok kifejezetten történeti irányultsága folytán nagy a régi anyagok iránti igény. A cikk több, a társadalomtudományok kutatói számára hasznos gyűjteményt mutat be.

Az *Open Book* projekt a Yale Egyetem könyvtárában mikrofilmek digitalizálásának lehetőségeit vizsgálja. Kép formában olyan társadalomtudományi monográfiák digitalizálására került sor, amelyeket a Brittle Books Program keretében vittek mikrofilmre. A kiválasztás kritériumai ilyen módon tehát már adva voltak. Az eredeti 57000 kötetből a ma legrelevánsabb témacsoportokat választották ki. A témakörök felölelték az amerikai polgárháború történetét (1000 kötet), Amerika őslakóinak történetét (200 kötet), Spanyolország történetét a polgárháborúig (400 kötet), a kommunizmus, szocializmus és a fasizmus történetét (400 kötet).

A kép-fájlok az egész egyetem hálózatán elérhetők az oktatók és hallgatók számára. Teljes szövegű keresésre nincs mód. Keresésni lehet viszont a szerzőre, címre, alcímre, kiadó nevére, kulcsszavakra. Az egyes oldalak között előre és hátra lapozhatunk.

A *Journal Storage (JSTOR)* projekt nem egy könyvtár, hanem egy önálló non-profit szervezet kezelésében valósul meg. Kiválasztott folyóiratok visszamenőleges digitalizálását végzik, többek között abból a célból is, hogy az ilyen retrospektív tevékenységek létjogosultságát bebizonyítsák. Szerzői jogilag védett folyóiratokról lévén szó, tárgyalniuk és szerződniük kell a kiadókkal. Az 1994 és 1997 közötti tesztszakasz után az 1997 és 2000 közötti első szakaszban 100 folyóiratot digitalizálnak főként a társadalomtudományok és a humán tudományok területéről. 1997-ben 294 előfizetője volt a JSTOR-nak, de a gazdaságos működéshez legalább 750 előfizető kellene. Az előfizetés egy egyszeri fejlesztési hozzájárulásból és éves díjból áll. Az előbbi összege az intézmény nagyságától függően 10.000 és 45.000 USD között mozog, az utóbbi 2000 és 5000 USD közötti.

A digitalizálás általában az első évfolyammal kezdődik, de változó, hogy melyik évfolyamnál áll meg. A csak nyomtatott formában meglevő folyóiratok esetén a mozgó falak elvét alkalmazzák. Ez esetben a kiadó határozza meg, hány évnyi kihagyás legyen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az aktuális évfolyam és a digitalizált évfolyamok között. A gyakorlatban 3-5 év, ami azt is jelenti, hogy minden évben egy-egy új évfolyamot digitalizálnak az adott folyóiratból. A digitalizált képek szerzői joga a kiadóknál marad, a JSTOR-nak licence van a digitális felhasználásra.

A folyóiratokat oldalról oldalra átvizsgálják és szükség szerint kiegészítik. Ezt követően a köteteket szétvágják és 600 dpi feloldással szkennelik be. A képeket optikai karakterfelismerővel (OCR) teljes szöveggé alakítják, a szöveget helyesírás-ellenőrzővel ellenőrzik, ami 99,95%-os pontosságot eredményez. Ennek ellenére a szövegfájlok nem kerülnek képernyőre, csak a kereséshez használják őket.

A keresés egyes mezőkben és a teljes szövegben is végezhető Boole-operátorok, közelségi operátorok alkalmazásával. A Jprint programmal az egész cikk kinyomtatható, továbbá rendelkezésre állnak pdf és postscript fájlok is. A felhasználó jogosult saját céljaira nyomtatott és elektronikus másolatot készíteni.

Az *Internet Library of Early Journals* 18-19. századi brit folyóiratok digitalizálása az eLib program támogatásával. Több brit egyetemi könyvtár együttműködésében a történet- és irodalomtudományok igényeire figyel elsősorban. Egyidejűleg értékelni kívánják a digitalizált anyagok fogadtatását és használatát. Különböző konverziós módszereket próbálnak ki, de a súlyt a teljes szövegnek a keresésben való felhasználására helyezik. Hosszabb távon a szabad felhasználású anyagok nemzeti digitalizálási programjai számára kívánnak szabványokat kialakítani. Eddig nem indexelt, tehát nehezen hozzáférhető információkat dolgoznak fel. Kiindulási alapjuk az is, hogy a kutatókat terjedelmesebb gyűjtemények érdeklik, tehát 20 egymást követő évfolyamot dolgoztak fel több folyóiratból. Hozzávetőlegesen 120.000 oldalt fognak ingyenesen szolgáltatni az Interneten.

A nagy teljesítőképesség és viszonylagos olcsóság érdekében képként szkennelik be az anyagot az eredetiről vagy mikrofilmről. Ezt eddig egy könyvszkennerrel, 400 dpi felbontással fekete-fehérben végezték eredeti dokumentumokról, óránkénti 80 oldal sebességgel. A teljes szöveges keresés céljaira a képeket optikai karakterfelismerővel szöveggé alakítják. A meglevő nyomtatott regiszterek és tartalomjegyzékek segítségével végzik a kézi indexelést. A JSTOR-éhoz hasonló keresések (basic és advanced search) mellett Fuzzy Search lehetőség is van.

A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliotheque Nationale de France, BNF) digitalizálási programjában helyi hálózaton történő hozzáférés fogja megelőzni az internetes hozzáférést, de a hozzáférés prioritást élvez a konzerválással szemben. A középpontban a történelem, irodalom, filozófia, tudomány- és technikatörténet áll. A forrásszövegeket folyóiratok szövege, másodlagos források és kézikönyvek egészítik ki. A BNF dokumentumai mellett a Trésor de la Langue Française anyagait használják fel. A digitalizálandó anyagok 70%-a szabad felhasználású. A dokumentumok 90%-át csak képként dolgozzák fel. Tíz százalék, főként a kézikönyvek kerülnek be szövegesen, optikai karakterfelismerővel feldolgozva.

A helyi hozzáférés speciális munkaállomásokkal történik. Itt nemcsak olvasni tudja a felhasználó a digitalizált dokumentumokat, hanem saját dokumentumállományt hozhat létre. Saját forrásait is beszkennelheti, optikai karakterfelismerővel szöveggé alakíthatja, a szövegeket annotálhatja. Mindezt egy hétig megőrzik a szerveren, de állományát haza is viheti, ki is nyomtathatja.

Az *American Verse* projekt 400 ismert klasszikus és kevésbé ismert amerikai költő több száz, a Michigani Egyetem könyvtárában található kötetét digitalizálja, figyelembe véve a kötetek tudományos fontosságát és fizikai állapotát. Sok esetben az adott szöveg egyetlen létező kiadásáról van szó. A szövegeket optikai karakterfelismerővel dolgozzák fel, automatikusan SGML formátumra alakítják. A további kézi feldolgozás a TEI (Text Encoding Initiative) előírásain alapul.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az *Electronic Archive of Early American Fiction* a Virginiai Egyetem könyvtárában képeket és teljes szöveget egyaránt tartalmaz. A digitalizálandó dokumentumokat az amerikai irodalom két jeles bibliográfiája alapján választották ki. Összesen 421 címet, 560 kötetet vettek 81 szerzőtől, várhatóan 118.00 oldal terjedelemben. Az adatok a könyvtár katalógusából, az OCLC-ből és az RLIN hálózatán érhetőek el.

Az Electronic Archive of Early American Fiction nemcsak egy gondosan válogatott szövegkorpusz, hanem a teljes szöveg és a képek együttese bizonyos fokig megjeleníti az eredeti dokumentum fizikai alakját is.

(Koltay Tibor)

99/420

SOKOLOVA, N. – RÂBEV, V.: Cifrovye biblioteki naših universitetov: plany i realii = Biblioteka. 1999. 5.no. 59-62.p.

Egyetemeink elektronikus könyvtárai: tervek és realitások

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés

A manapság bekövetkezett információrobbanással kapcsolatban a szerző úgy véli, elsősorban a felsőoktatási intézmények érdekeltek a számítógépes technika mielőbbi elsajátításában. Mivel nem gazdaságos a hagyományos értelemben vett négy fal között eltöltött tanulmányi idő növelése, fölvetődik az új tanítási formák lehetőségének kérdése. Az Internet megfelelő alapja lehet egy jövőbeni iskolarendszernek, mivel általános hozzáférést tesz lehetővé bárki számára.

A cikk áttekinti a könyvtári számítógépesítés történetét az első automatizált könyvtári–információs rendszerek megjelenésétől az OPAC-okig és az elektronikus dokumentumszolgáltatásig.

Beszámol a külföldi digitális könyvtári kezdeményezésekről, majd az oroszországi helyzetet ismerteti.

Felismerve az állam szerepét a mai információs társadalom kialakításában számos minisztérium és hatóság támogatja 1998-tól az „Ororoszországi Elektronikus Könyvtárak" elnevezésű programot.

Oroszországban a tudományos információellátás egy-két nagyságrenddel alacsonyabb színvonalú, mint a fejlettebb országokban. Az elektronikus könyvtárak fejlesztésének irányait még nem határozták meg véglegesen. Természetesen támogatni fogják a nemzeti örökséghez tartozó művek elektronikus változatának elkészítését. Már most megtalálható az Interneten némely orosz folyóirat elektronikus változata.

A nonprofit szervezetek közül az orosz felsőoktatási intézmények vesznek részt aktívan a programban. A fejlesztés egyik perspektivikus iránya a diplomamunkák és disszertációk digitális könyvtárának megvalósítása, talán ez képezheti a később létrejövő digitális könyvtárak alapját. Sajnos sok helyen hiányoznak az ehhez szükséges anyagi feltételek. A szentpétervári műszaki egyetemen a RUSLANet program – http://www.unilib. neva.ru/olsc/publ.html – keretén belül tervezik a felsőoktatási publikációk elektronikus könyvtárának létrehozását. Az elektronikus gyűjtemény kialakításában egyetemisták, aspiránsok, tudományos dolgozók vesznek részt. A technikai problémák között szerepel például az orosz nyelvű szövegek keresési mechanizmusának kifejlesztése a nemzetközi szabványoknak megfelelően. Kulcsprobléma még a szerzői jogvédelem kérdése. Az elektronikus dokumentumok könnyen másolhatóak, átalakíthatóak, sokszorosíthatóak, másrészt viszont a megfelelő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jogvédelem ösztönözheti a szerzőket az elektronikus publikálásra.

Az embereknek az információforráshoz való viszonyát nagyban befolyásolja a képzettség. Már iskolás korban hozzá kell szokni az ismeretszerzés új technikájához, tudniuk kell a gyerekeknek, hogy létezik egy olyan óriási világ, melyben tájékozódni kell és melyet hatékonyan lehet használni a tudás megszerzésében.

(Pécsiné Galyas Irina)

Lásd még 320, 338, 375

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Lásd 326, 333-334, 379, 406

Az ismertetett cikkek forrásai:

Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.CVTI SR. – Bulletin Centra Vedecko-Technických Informacií SR (SK)
Bull.SAK. – Bulletin Slovenskej Asociácie Knižníc (SK)
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Cienc.Inf.Bras. – Ciencia da Informação (BR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Čtenář – Čtenář (CS)
Documentaliste –Documentaliste (FR)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
INSPEL – INSPEL (I)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Internet Cat. – Journal of Internet Cataloging (US)
J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Libr. Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Technol. – Library Technology (GB)
Nár.Knih. – Národni Knihovna (CS)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
New Rev.Acad.Librariansh. – New Review of Academian Librarianship (US)
NFD Inf. – NFD Information (DE)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
SCONUL Newsl. – SCONUL Newsletter (GB)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).

- A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ANSI kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziraton.

- Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.

- Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

  3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  vagy

  4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.

  Könyvekre történő hivatkozás:

  6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozás:

  5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.

- Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.

- Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóirat megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.

- Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.

- Javítások: a szerkesztőségnek joga van stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával tehet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.

- Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A KÖZKÖNYVTÁRAK 50 ÉVE (EMLÉKÜLÉS NOSZVAJON)

50 ÉVES AZ EGYETEMI SZINTŰ KÖNYVTÁROSKÉPZÉS (KONFERENCIA AZ ELTE BTK KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI INFORMATIKAI TANSZÉK SZERVEZÉSÉBEN)

A NÉMET KÖNYVTÁRI INTÉZET ÉS A MEGVÁLTOZOTT FELTÉTELEK

ISMERETSZERVEZÉS MÚLÓ HÓBORT, AVAGY A JÖVŐNK?

A KANADAI NEMZETI KÖNYVTÁR DIGITALIZÁLÁSI PROGRAMJA

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1999/4